

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARŞİV BELGELERİNDE 1958 LÜBNAN KRİZİ

Doktora Tezi

Hatice Miray VURMAY GÜZEL

Ankara-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARŞİV BELGELERİNDE 1958 LÜBNAN KRİZİ

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı Soyadı
Hatice Miray VURMAY GÜZEL

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Sedef BULUT

Ankara-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARŞİV
BELGELERİNDE 1958 LÜBNAN KRİZİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Sedef BULUT

Tez Jürisi Üyeleri

İmzası

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Bige SÜKAN (Başkan)

.....

Doç. Dr. Sedef BULUT (Danışman)

.....

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL (Üye)

.....

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER (Üye)

.....

Prof. Dr. Necdet AYSAL (Üye)

.....

Tez Sınavı Tarihi: 26 Ocak 2023

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Enstitü Müdürü

ÖZET

Sahne olduğu birçok olay ile dünya tarihinin seyrine yön veren Ortadoğu, uluslararası sistemin merkezlerinden biri olmuştur. Türkiye için de Ortadoğu'yu hem tarihsel hem de güncel anlamda yakından takip etmek oldukça önemlidir. Bu çerçevede Ortadoğu'nun siyasi, toplumsal ve kültürel değerlerini odağa alarak bölgenin tarihini geniş bir açıdan tahlil etmek elzemdir. Yapılan tahlillerde, Soğuk Savaş'ın başından bu yana Ortadoğu'ya özel bir önem atfeden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) faktörünü de mutlaka gözetmek gerekmektedir.

Soğuk Savaş'ın giderek ısındığı 1950'lerden itibaren ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında önemli bir rekabet alanı haline gelen Ortadoğu'da 1958, krizler yılı olmuştur. 1955'te ABD'nin SSCB'yi çevreleme stratejisinin Ortadoğu ayağı olan Bağdat Paketi'nin kurulması ile hızlanan bölgesel gerginlikler, 1956 Süveyş ve 1957 Suriye krizleri ile giderek derinleşmiştir. Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) çatısı altında birleşmesi, bölgedeki ideolojik kamplaşmanın Lübnan üzerinden çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. ABD ise bu süreçte Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) kanalı ile bir süredir iç işlerine müdahil olduğu Lübnan'daki krizi yakından takip etmiştir. Ortadoğu'daki tüm krizleri "Sovyet etkisine" bağlayan ABD, sadık müttefiki Irak monarşisinin 14 Temmuz 1958'de kanlı bir darbe ile yıkılmasının ardından Lübnan'ı da kaybetmemek için askeri bir harekate girişmiştir. Tarihe *Blue Bat Operasyonu* olarak geçen bu operasyon, ABD'nin Ortadoğu topraklarına düzenlediği ilk askerî harekât olmuştur. Temmuz 1958, hem Amerikan tarihi hem de Ortadoğu tarihi açısından sembolik değerde bir milattır. Nitekim, bu tarihten sonra ABD'nin günümüze değin uzanan Ortadoğu'ya yönelik askeri müdahalelerinin arkası kesilmemiştir.

Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü'nün ABD tarafından ilk kez kullanıldığı bu operasyon, Türk siyasi tarihi için de ayrıca önem taşımaktadır. 1958 Lübnan Krizi ve Amerikan müdahalesi, Türkiye'deki mevcut iktidar-muhalefet gerginliğine dış politika boyutunu da eklemiştir. Bu süreçte başlayan Türkiye'deki Amerikan üsleri tartışmaları, halen varlığını korumaktadır.

Bu çerçevede tez çalışmasının hedefi Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'yu etkisi altına almaya başladığı bu kritik dönemi ABD Dışişleri Bakanlığı, CIA, Birleşmiş Milletler (BM) ve Amerikan askeri belgeleri ışığında ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, ABD, Ortadoğu, 1958 Lübnan Krizi, Blue Bat Operasyonu, Arap Soğuk Savaşı, Demokrat Parti, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

The Middle East, which has shaped the course of world history with the many events it has witnessed, has always been one of the centers of the international system. It is very important for Turkey to closely follow the Middle East both in historical and contemporary terms. In this framework, it is essential to analyze the history of the region from a broad perspective by focusing on the political, social and cultural values of the Middle East. In these analyses, the United States of America (USA), which has attached special importance to the Middle East since the beginning of the Cold War, must be taken into consideration.

1958 was a year of crises in the Middle East, which had become an important area of competition between the US and the USSR since the 1950s, when the Cold War became increasingly heated. Regional tensions, which accelerated with the establishment of the Baghdad Pact in 1955, deepened with the Suez crisis in 1956 and the Syrian crisis in 1957. The unification of Egypt and Syria under the umbrella of the United Arab Republic (UAR) in February 1958 caused the ideological polarization in the region to turn into a conflict over Lebanon. In this process, the US closely followed the crisis in Lebanon, which it had been intervening in its internal affairs through the CIA. Attributing all the crises in the Middle East to the "Soviet influence", the US embarked on a military operation in order not to lose Lebanon after the fall of its ally, the Iraqi monarchy, in a bloody coup d'état on July 14, 1958. This operation, known in history as Operation Blue Bat, was the first US military operation in the Middle East. July 1958 is a milestone of symbolic value for both American history and the history of the Middle East. As a matter of fact, after this date, the US military interventions in the Middle East have continued to this day.

This operation, in which the Incirlik Air Base in Adana was used by the US for the first time, is also important for Turkish political history. The 1958 Lebanon Crisis and the American intervention added a foreign policy dimension to the existing government-opposition tension in Turkey. The debate on the American bases in Turkey, which started in this process, is still ongoing.

In this framework, the thesis aims to analyze this critical period when the Cold War began to influence the Middle East in the light of US State Department, CIA, UN and American military documents.

Key Words: The Cold War, USA, Middle East, 1958 Lebanon Crisis, Operation Blue Bat, The Arab Cold War, The Democrat Party, Turkish Foreign Policy

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının çıkış noktası, arşiv belgelerinin kılavuzluğunda, Ortadoğu tarihini farklı açılardan mercek altına alma ve bilhassa bölgeye dışardan yapılan müdahalelerin, tarihin akışını nasıl değiştirdiğine dair akademik bir boyut katma çabasıdır. Bu tez çalışması, binlerce sayfalık arşiv belgeleri üzerinden Ortadoğu'yu ve ABD'nin bölge üzerindeki politikalarını anlamak ve anlatabilmek üzere 6 yıl önce çıkılan akademik yolculuğun mahsülüdür. Bu uzun ve zorlu yola çıkarken beni yüreklendiren, artık bu dünyada olmasa bile varlığını ruhumun en derinlerinde hissettiğim babam Aytaç Vurmay'a; dualarını esirgemeyen annem Fazilet Vurmay'a; sevgileriyle beni kuşatan kardeşlerim Aybars ve Asiye Vurmay'a; elini bir an olsun omzumdan çekmeyen can dostum Ayça Yenilmez Koyuncu'ya; ABD'deki arşiv çalışmalarım sırasında ve tezin tüm aşamalarında maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan eşim Göktan Güzel'e; 3 yıllık ömrü boyunca, minicik kalbiyle, gözünü dünyaya açtığından beri tez yazan annesini bekleme sabrı gösteren gözümün nuru biricik kızım Nihal Güzel'e şükranların en büyüğünü borçluyum. Beyrut Amerikan Üniversitesindeki ve kişisel kütüphanesindeki kaynakları benimle paylaşma nezaketi gösteren, ancak tezin son halini göremeden vefat haberini aldığım BM eski Lübnan Sözcüsü Timur Göksel'e ise teşekkürlerimi sunmak boynumun borcudur.

Akademik hayatımın en muazzam şansı, sadece danışmanım değil, düştüğümde elimden tutup kaldıranım, yol gösterenim, her anlamda yoluma ışık olanım kıymetli hocam Doç.Dr. Sedef Bulut'a sabrı, yoldaşlığı ve sınırsız desteği için ne kadar teşekkür etsem az kalır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) müdürü, değerli hocam Prof.Dr. Mesut Çapa'ya, üzerimde emeği olan TİTE'nin çok kıymetli hocaları Prof.Dr. Bige Sükan, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Prof. Dr. Hakan Uzun, Prof. Dr. Necdet Aysal ve tüm TİTE personeline; yönlendirmeleri ile çalışmanın zenginleşmesine vesile olan tez izleme komitemin değerli üyesi Prof.Dr. Mehmet Seyfettin Erol ile tez jürimin değerli üyesi Prof.Dr.Yasemin Doğaner hocalarıma hassaten teşekkürü bir borç bilirim.

H. Miray VURMAY GÜZEL
Ankara
Ocak 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ABD DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. ABD Dış Politikasının Tarihsel Kökenleri.....	4
1.1.1. Amerikan İstisnacılığı ve Aşıkâr Yazgı	11
1.1.2. Monroe Doktrini ve Amerikan Yalnızcılığı.....	18
1.2. ABD'nin Dünya Sahnesine Çıkışı.....	21
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda ABD.....	22
1.2.2. Wilson Prensipleri ve Uluslararası İlişkilere Yansımaları.....	24
1.3. İkinci Dünya Savaşı ve ABD	28
1.4. Soğuk Savaş ve ABD'nin Küresel Hakimiyet Mücadelesinde Ortadoğu	32
1.5. Soğuk Savaş ve Türk-Amerikan İttifakının Başlangıcı.....	34
1.6. ABD'nin Çevreleme Politikası ve Türkiye	35
1.6.1. Ortadoğu'nun Savunmasında Türkiye'nin Konumu.....	39
1.6.2. Bağdat Paktı	40
1.7. Eisenhower Doktrini: ABD'nin Ortadoğu'ya Girişi	47

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP SOĞUK SAVAŞI ve 1958 LÜBNAN KRİZİ

2.1. Kriz Öncesi Lübnan'da Genel Durum.....	50
2.1.1. Lübnan Devleti'nin Kuruluşu	50
2.1.2. Bağımsızlıktan 1958 Krizi'ne Lübnan'da Siyasi Gelişmeler	61
2.1.2.1. Bişara Huri Dönemi (1943-1952).....	70
2.1.2.2. Kâmil Şemun Dönemi (1952-1958).....	72
2.1.2.2.1. 1955 Bağdat Paktı'nın Lübnan'a Yansımaları	78
2.1.2.2.2. 1956 Süveyş Krizi'nin Lübnan'a Yansımaları	81
2.1.2.2.3. 1957 Lübnan Parlamento Seçimleri	83

2.2. Arap Soğuk Savaşı ve Lübnan'a Etkileri	92
2.2.1. 1956 Süveyş Krizi.....	95
2.2.1.1. 1956 Süveyş Krizi'nin Bölgesel Yansımaları	105
2.2.1.2. 1956 Süveyş Krizi'nin Lübnan İç Siyasetine Etkileri	110
2.2.2. 1957 Suriye Krizi	111
2.2.2.1. CIA'in Suriye'de Darbe Girişimi	114
2.2.2.2. Türkiye'nin Müdahil Olması ve Krizin Tırmanması	119
2.2.2.3. 1957 Suriye Krizi'nin Lübnan'a Etkileri.....	125
2.2.3. 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması	127
2.2.3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'daki Tesirleri.....	129
2.2.4. 1958 Irak Darbesi.....	130
2.2.4.1. Irak-Ürdün Haşimi Arap Federasyonu'nun Kurulması.....	132
2.2.4.2. Irak'ta Kanlı Darbe ve Monarşinin Sonu	134
2.2.4.3. 1958 Irak Darbesinin Türkiye ve Bağdat Paktı'na Etkisi.....	137
2.2.4.4. Bağdat Paktı'nın Yıkılışı	140
2.2.4.5. 1958 Irak Darbesi ve ABD İstihbaratı.....	141
2.3. 1958 Lübnan Krizi.....	147
2.3.1. Krizin Başlangıç Dönemi.....	147
2.3.2. 1958 Cumhurbaşkanlığı Krizi.....	149
2.3.3. Siyasi Krizin Anarşiye Dönüşmesi	160
2.3.4. Lübnan Krizi'ndeki Silahlı Güçler.....	173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'A AMERİKAN MÜDAHALESİ “BLUE BAT OPERASYONU” VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1. Lübnan Krizine Müdahale Tartışmaları ve Birleşmiş Milletler Süreci.....	179
3.1.1. Birleşmiş Milletler Lübnan Gözlem Grubu (UNOGIL)'in Kuruluşu.....	180
3.1.2. ABD'de Lübnan'a Askeri Müdahale Tartışmaları	182
3.1.3. Birleşmiş Milletler Lübnan Gözlem Grubu'nun Nihai Raporu	184
3.1.4. Lübnan'da Yeniden Cumhurbaşkanlığı Krizi	188
3.2. Irak Darbesi ve ABD'nin Lübnan'a Askeri Operasyon Kararı.....	189
3.2.1. ABD'nin Askeri Operasyon Kararı	194
3.2.2. Operasyon Kararının Basın ve Kamuoyuna Açıklanması	198
3.3. “Blue Bat Operasyonu”: Amerikan Askeri Ortadoğu'da	199
3.3.1. Ortadoğu'da İngiliz-Amerikan Rekabeti	199
3.3.2. Operasyonun Askeri Aşaması.....	203
3.3.2.1. Amerikan Deniz Piyadelerinin Lübnan'a Çıkışı	204

3.3.2.2. Operasyonun Teknik Zorlukları	206
3.3.2.3. Operasyonun Lübnan'daki Yansımaları.....	208
3.3.3. Operasyonun Siyasi Aşaması.....	210
3.3.3.1. ABD Lübnan Özel Temsilcisinin Beyrut Temasları	210
3.3.3.2. ABD'de Blue Bat Operasyonu Değerlendirmeleri.....	214
3.3.3.3. Lübnan'daki Siyasi Krizin Son Bulması	218
3.4. Amerikan Askerlerinin Lübnan'dan Çekilmesi	220
3.5. Blue Bat Operasyonu'nun Uluslararası Yansımaları	222
3.5.1. Birleşmiş Milletler (BM) Görüşmeleri	223
3.5.2. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Ortadoğu Özel Oturumu	228
3.5.3. Arap Tasarısı ve Oturumların Sonuçlanması	229
3.5.4. Birleşmiş Milletler (BM) Sonuç Raporu ve ABD'nin Lübnan'dan Çekilme Kararı.....	230
3.6. Blue Bat Operasyonu'nun Lübnan-ABD İlişkileri Açısından Değerlendirmesi.....	232
3.7. Blue Bat Operasyonu'nun Amerikan Dış Politikası Açısından Değerlendirilmesi	234
3.8. Lübnan Krizi, Blue Bat Operasyonu ve Türkiye.....	238
3.8.1. Blue Bat Operasyonu'na Giden Süreçte Türk Dış Politikasında Ortadoğu.....	238
3.8.2. Arap Soğuk Savaşı ve Türkiye	240
3.8.3. 1958 Lübnan Krizi'nde Türkiye'nin Tutumu	243
3.8.4. Blue Bat Operasyonu'nda Türkiye'nin Tutumu	247
3.8.5. Blue Bat Operasyonu'nda Türkiye'nin Önemi ve İncirlik Üssü	252
3.8.6. Türk Siyasetinde ve Basında Blue Bat Operasyonunun Yansımaları.....	255
SONUÇ	264
KAYNAKÇA.....	269
EKLER	293
ÖZGEÇMİŞ	307

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARAMCO	: Saudi Arabian Oil Company
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
BAAS	: Arap Sosyalist Diriliş Partisi
bkz.	: Bakınız
CIA	: Central Intelligence Agency
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
FOIA	: Freedom of Information Act
FRUS	: Foreign Relations of the United States
JCS	: The United States Joint Chiefs of Staff
NARA	: National Archives and Records Administration
NSC	: United States National Security Council
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
UN	: United Nations
UNOGIL	: United Nations Observation Group in Lebanon
UNRWA	: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
USAF	: The United States Air Force
USMC	: United States Marine Corps
UNIFIL	: United Nations Interim Force in Lebanon

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri Arşiv Belgelerinde 1958 Lübnan Krizi başlıklı tez çalışmasının ana kaynağını başlıkla müsemma bir şekilde Amerikan arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Tez çalışması kapsamında, 2017 yılının Ekim-Kasım aylarında ABD'nin başkenti Washington DC'deki College Park yerleşkesinde bulunan NARA (*National Archives and Records Administration- Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi*) ve yine Washington DC'de bulunan Library of Congress (Kongre Kütüphanesi)'nde yapılan arşiv çalışmalarında elde edilen ABD Dışişleri Bakanlığı ve CIA (*Central Intelligence Agency- Merkezi İstihbarat Teşkilatı*) belgeleri ile USAF (*United States Armed Forces- Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetleri*)'ne ait askeri yayınlar tez çalışmasının temel kaynakları olarak ele alınmıştır. Yine Kongre Kütüphanesi'nden elde edilen döneme ait Birleşmiş Milletler (BM) arşiv belgeleri de tezin ana hattında kullanılmıştır. Söz konusu fiziki çalışmalar sonrasında, 2020-2021 döneminde tüm kurumsal yapıların kapanmaya gittiği Covid-19 Pandemisi sırasında uzaktan erişime açılan belgelere de ulaşma şansına sahip olunmuş ve yeni belgeler de çalışmaya dahil edilebilmiştir.

Arşiv belgeleri haricinde, tezde kullanılan bir diğer temel, yol gösterici kaynak ise dönemin etkili CIA elemanlarının, saha notları, tanıklıkları ve kısmen de ellerindeki resmî belgelere dayanarak yazdıkları kişisel anılar olmuştur. Bu çerçevede özellikle iki kaynak ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki CIA'in Beyrut İstasyon Şefliğinde görevli uzman ve özel irtibat elemanı Wilbur Crane Eveland'in "*Ropes of Sand*" adlı çalışması; bir diğeri de CIA Kahire İstasyonu Şefliğinde görevli özel istihbarat elemanı Miles Copeland'in Türkçe'ye "*Devletler Oyunu*" olarak da çevrilmiş olan çalışması "*The Game of Nations: The Amoralıty of Power Politics*" olmuştur. Eveland ve Copeland'in yayınladığı çalışmalar, dönemin resmi CIA belgeleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Nitekim, her iki önemli ismin çalışması da yayımlandıkları dönemde Amerikan Kongresi'nde tartışmalara neden olmuş ancak ABD'de tavizsiz bir şekilde uygulanan FOIA (*Freedom of Information Act-Bilgiye Erişim Özgürlüğü Yasası*) gereği sansürlü bir şekilde yayınlanabilmiştir. Ayrıca CIA tarafından kitaplardaki bilgi ve belgelere ilişkin herhangi bir yalanlama da yayımlanmamıştır.

Çalışmada CIA uzmanlarının belge niteliğindeki anıları dışında dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower ve Beyaz Saray Lübnan Özel Temsilcisi Büyükelçi Robert Murphy'nin anılarına da yer verilmiştir. Ne yazık ki tez çalışması için son derece önemli olan iki ismin, dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve özellikle 1958 Lübnan Krizi'nin iç savaşa döndüğü sürecin başlangıcından Amerikan askeri müdahalesinin sonuna kadar

ABD'nin Beyrut büyükelçiliğini yapmış olan Robert McClintock'un görevleri başında vefat etmeleri nedeni ile yayınlanmış anıları bulunmamaktadır.

Çalışmada Türk diplomatlarının da anılarına başvurulmuş; 1958 Lübnan Krizi sırasında Washington ve Beyrut'ta görevli Türk büyükelçilerin anıları da gözden geçirilmiştir. Ancak dönemin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'nün, Oktay Ekşi tarafından kaleme alınan biyografik-anı tarzındaki *"Beyefendi": Suat Hayri Ürgüplü'nün Anıları* başlıklı kitabında Lübnan konusu hiç geçmemektedir. Dönemin Beyrut Büyükelçisi Cevdet Dülger'in *"Bir Diplomatın Hayat Yolculuğu"* ismi ile yayımlanmış olan anıları ise kendisi tarafından değil, ölümünden sonra kızı tarafından kaleme alınmış ve kızının ağzından küçük anekdotlardan oluşmaktadır. Bu iki önemli diplomatın haricinde, aynı dönemde Türkiye'nin Amman Büyükelçisi olarak görev yapan Mahmut Dikerdem'in *"Ortadoğu'da Devrim Yılları"* başlıklı anılarında ise konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler olmasa da genel bir tahlile ve ipuçlarına rastlanmıştır.

Çalışmanın ikincil kaynakları ise 1958 Lübnan Krizi'ni konu alan çalışmalar olmuştur. Tez çalışmasının özellikle kronolojik hattının oluşturulmasında öncülük eden bu çalışmaların ortak özelliği ise genel itibari ile Lübnan ve Filistin yani Arap asıllı Amerikalı tarihçiler tarafından yazılmış olmalarıdır. Tezin vaka çalışması 1958 Lübnan Krizi ve ardından gelen Amerikan askeri müdahalesini konu edinen ve tezde sıkça atıf yapılan çalışmalar sırası ile şunlardır: *"Fahim I. Qubain, Crisis in Lebanon, Washington DC: The Middle East Institute Press, 1961. Caroline Attie, Struggle in the Levant.: Lebanon in the 1950's, I.B. Tauris, London, 2003. Yaqub, Salim. Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East (New Cold War History), University of North Carolina Press, North Carolina, 2004. Erika Gerd Alin, The United States and the 1958 Lebanon Crisis: American Intervention in the Middle East, Maryland: University Press of America, 1994, Irene L. Gendzier, Notes from the Minefield: United States Intervention in Lebanon and the Middle East, 1945–1958, New York: Columbia University Press, 1997. Bruce Riedel, Beirut 1958: How America's Wars in the Middle East Began, Washington DC: Brookings Institution Press, 2020. B.J. Odeh, Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1986."*

Dönemin tarihsel arka planı için de önemli araştırma-inceleme eserlerine ulaşmak mümkün olmuştur. Bu noktada 1979-1995 yılları arasında Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü (UNIFIL)'in sözcülüğünü yapmış olan, emekli olduktan sonra ise Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmalarına devam eden Timur Göksel'in büyük yardım ve destekleri ile maddi olarak ulaşılabildiği oldukça güçlü kaynaklara erişme şansı

bulunmuştur.¹Çalışmada Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Timur Göksel'in şahsi kütüphanesi haricinde ikincil kaynakların geri kalanı ise yine 2017 yılında ABD'de yapılan çalışmalar sırasında University of New York (UB) Lockwood ve Amerikan Kongre Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümde ilk olarak ABD dış politikasının tarihsel gelişimini ortaya koyabilmek için ABD'nin kuruluşuna, kurucu değerlerine, Amerikan İstisnacılığına, Aşikâr Yazgıya, Püritenizmin Amerikan kurucu repertuarındaki etkisine ve tüm bunların tarihsel bir bileşkesi olarak ortaya çıkan Amerikan dış politika davranışlarına odaklanılmıştır. Bu bölümde ayrıca ABD'nin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasındaki durumu ile Soğuk Savaş dönemi merceğe alınmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde Ortadoğu'nun ABD için önemi tartışılmış bu bağlamda söz konusu dönem içerisinde başlayan Türk-Amerikan ittifakının Ortadoğu'ya bakan yüzü tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde 1958 Lübnan Krizi odağa alınmıştır. Bu çerçevede Lübnan'ın çağdaş tarihi ve krizi meydana getiren toplumsal ve siyasal olay örgüleri analiz edilmiştir. Arap Soğuk Savaşı kavramı minvalinde yaşanan önemli olaylar, Amerikan belgeleri ışığında tahlil edilmiştir. Kronolojik sırasıyla 1955 Bağdat Paktı, 1956 Süveyş Krizi, 1957 Suriye Krizi, CIA'in Suriye'deki darbe girişimleri, 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, 1958 Irak Darbesi ve son olarak Lübnan'da yaşanan siyasi kriz belgelerin rehberliğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ABD'nin Lübnan'a yönelik giriştiği Blue Bat Operasyonu, belgeler ışığında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ayrıca 1958 Lübnan Krizi ve Bule Bat Operasyonu'nun Türkiye'yedeki yansımalarına odaklanılmış; söz konusu süreçlerde Türkiye'nin tutumuna, Türk siyaseti ve basınında konunun ele alınışına ve özellikle İncirlik Üssü konusundaki tartışma ve polemiklere yer verilmiştir.²

¹ Maalesef ki Türk diplomasi teşkilatı için çok önemli bir isim olan, bu tezin yazarı için de ayrıca çok değerli bir yol gösterici olan Timur Göksel, çok istemesine rağmen tez çalışmasının tamamlanmış halini göremeden, 4 Şubat 2021 tarihinde Beyrut'ta vefat etmiştir.

² Konunun hassasiyetine binaen ve daha da önemlisi akademik etik gereği konuya ilişkin akademik değer taşımayan, arşiv belgesine dayanmayan, spekülatif hiçbir söylem ve referanssız yazı, işitsel ve görsel materyal çalışmada değerlendirmeye alınmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABD DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. ABD Dış Politikasının Tarihsel Kökenleri

Her devletin tarihi, toplumsal değer yargıları, dini-etnik yapısı, coğrafyası ve jeopolitik konumunun bileşkesinden oluşan kendisine özgü bir dış politika geleneği vardır. İç ve dış konjonktüre göre zaman zaman dalgalansa ve hatta karşıt yönelimler gösterse de dış politikanın özünde hiç değişmeyen nüveler bulunur. Bu çerçevede Amerikan dış politikasını anlamak için ABD'nin toplumsal yapısının ve politik kültürünün oluşum sürecini mercek altına almak; bunun için de ülkenin kuruluş dönemine, dönemin koşullarına ve Amerikan devletinin kurucu değerlerine yakından bakmak gerekmektedir.

ABD'nin, kendisini evren içerisinde konumlandığı yer dünyanın geri kalanından oldukça farklıdır. Kuruluşu, toplumsal yapısı ve devletleşme süreci alışılmışın dışında bir hikâyeye sahip olduğu için ABD'nin kurucu ataları (*founding fathers*)³ emsalsiz bir geçmişe ve yüce bir misyona sahip olduklarına inanmışlardır. Haliyle bu emsalsiz ülkenin dış politikası da hiçbir devletle kıyas kabul etmemiştir. Bu düşünce çerçevesinde ABD dış politikası, en baştan bu yana şu düstura dayanmaktadır: “ABD dünyadaki en iyi yönetim sistemine sahiptir ve insanlığın geri kalanı, ancak geleneksel diplomasiyi yani ‘güç dengesi’ni terk edip Amerikan değerlerini kabul ederse barış ve refaha kavuşabilir.”⁴ Bu düsturun çıkış noktası ise şüphesiz ki ABD'nin kuruluş öyküsünde gizlidir.

Klasik Amerikan tarih yazımına bakıldığında bu kuruluş öyküsünün çeşitli efsanevi anlatılarla yüceltildiğini görmek mümkündür. Söz konusu anlatılar, zaman içerisinde toplumsal hafızada birer mit haline gelmiştir. Bu mit, ilk olarak Amerikan politik kültürünü inşa ederken kılavuzluk yapmış ardından da Amerikan siyaset felsefesi ve Amerikan dış politikasını da şekillendirmiştir. Amerikan tarihi üzerine uzmanlaşmış olan Fransız tarihçi ve siyaset bilimci

³ “Kurucu Atalar/Babalar” (*founding fathers*) ifadesi Amerikan tarihinin en önemli kavramlarından biridir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nı yöneten, 13 koloniyi birleştiren, Amerikan Devrimi’ni gerçekleştiren, anayasayı hazırlayıp devletin kurumsal yapısını oluşturan kısacası ABD’nin kuruluşuna öncülük eden asker, siyasetçi, hukukçu ve parlamenterler için kullanılan bir kavramdır. Söz konusu ifade ilk olarak 1916 yılında senatör Warren G. Harding (29. ABD Başkanı 1921-1923) tarafından kullanılmıştır. *Kurucu Atalar* kullanıldığı bağlam ve tarihsel sürece göre dar ve geniş olarak sıralanmaktadır. En dar anlamda Kurucu Atalar listesi 7 tarihi kişilikten oluşmaktadır: *Benjamin Franklin, George Washington, John Adams, Thomas Jefferson, John Jay, James Madison ve Alexander Hamilton*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mümin Köktaş, “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 19/73-74 (2014), 109-137. Richard B. Morris, *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Fathers as Revolutionaries*, New York: Harper&Row, 1973.

⁴ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev. İbrahim H. Kurt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, 10.

Rene Remond'un vurguladığı üzere, bağımsızlık öncesi dönemini ve bağımsızlık için ortaya konulan mücadeleyi bilmeden ABD'nin dünyaya yön veren hegemonyasını ve güç politikasını tam olarak anlamak mümkün değildir. Remond'un deyimiyle: “*Toprağa atılan tohumu ve ilk filizlerini incelemeden ağacın (ABD'nin) sonraki gelişimini anlamak imkansızdır*”⁵

Amerika kıtası, genel kabule göre 1492 yılında Cenevizli kâşif ve denizci Kristof Kolomb (*Christopher Columbus*) tarafından keşfedilmiştir.⁶ Kıta, keşfedilişinin hemen akabinde başta İspanya, Portekiz, Fransa ve İngiltere olmak üzere dönemin sömürgeci güçlerinin akınına uğramış; Amerika'nın bereketli, bakir ve geniş topraklarında ardı sıra koloniler kurulmuştur. Kronolojik olarak kıtaya en son gelen İngilizler olmasına rağmen, zamanla kıtanın kaderini belirleyen sömürgeci güç olmuşlardır.⁷ 17. yüzyıl başlarından itibaren ise kıtaya yönelik göçler daha organize bir hal almış; göç dalgaları ilkin yeni bir hayat kurma amacı taşımışsa da bir müddet sonra farklı anlamlar yüklenen mistik öğelerle bezenmiştir. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden Amerika kıtasına göç eden, farklı etnik kökenlere, farklı mezheplere, farklı geleneklere sahip ve bambaşka diller konuşan insanların bir ulus çatısı altında birleşip, ortak bir tarih inşa etmesi bile başlı başına bir “mit” üretmiştir.⁸

Amerikan ulusunun ve devletinin hikayesi 1607 yılında İngilizler tarafından kurulan ilk koloni ile başlamıştır. İngiltere'den yola çıkıp Amerika kıtasına ulaşarak Jamestown/Virginia'da karaya ayak basan 104 kişilik ilk yerleşimci kafilesinin başlattığı kolonizasyon süreci 1732 yılında Georgia'nın kurulması ile tamamlanmıştır. Bu dönemde, tamamı kıtanın Atlantik kıyılarında olmak üzere toplam 13 koloni kurulmuştur.⁹ ABD'nin

⁵ Rene Remond, *ABD Tarihi*, Çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Yayınevi, 2016, 8.

⁶ Birçok kaynağa göre Amerika, 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından keşfedilmiştir. Bununla beraber 1492'nin aslında kıtanın keşfi değil “yeniden keşfi” olduğunu ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır. Tarih öncesine kadar giden keşif anlatılarında birçok ulusun adı geçmektedir: Almanlar, Araplar, Basklar, Çinliler, Fenikeliler, Fransızlar, Galliler, Hintliler, Hollandalılar, Vikingler, İspanyollar, Katalanlar, Polinezyalılar, Portekizliler, Romalılar ve hatta Türkler. Walter Sullivan, “On Those Who Came First to America”, *The New York Times*, 19 May 1988, 14-15'ten aktaran Berrak Kurtuluş, “Amerika Kıtası'nın Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı”, *Journal of Social Policy Conferences/Siyaset Konferansları Dergisi*, 49 (2005), 873-886. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/897/10049>. Erişim 20.12.2021.

⁷ David Parker, *Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, Çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003, 116.

⁸ 17. yüzyılda başlayan göçlerin büyük bir kısmını İngilizler teşkil etmiştir. İngilizlerin yanı sıra Hollandalı, Alman, İsveçli, Fransız, İspanyol, İtalyan ve Portekizli göçmenler de kıtaya ayak basmıştır ancak toplam nüfusun sadece yüzde 10'u kadarını oluşturmuşlardır. 1680 yılından sonra ise hem Britanya Adası'ndan hem de kıta Avrupası'ndan göçler yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren, Almanya, İrlanda, İskoçya, İsviçre ve Fransa'dan muhtelif sebeplerle büyük sayıda göçmen gelmeye başlamıştır. 1690 yılına gelindiğinde ise nüfus çeyrek milyonu bulmuştur. Nüfus, her 25 yılda bir misli artarak 1775'te 2 buçuk milyonu geçmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşbirliği İdaresi Türkiye Özel Misyonu, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Erkmen Matbaası, 1951, 12.

⁹ 13 koloni şunlardır (kronolojik sırayla): *Virginia/Jamestown (1607), Massachusetts (1620), New Hampshire (1623), Maryland (1632-1634), Connecticut (1636), Rhode Island (1636), Delaware (1638), North Carolina (1663), South Carolina (1663), New York (1664), New Jersey (1665), Pennsylvania (1681), Georgia (1732).*

temelini oluşturan 13 koloni, uzun yıllar boyunca Büyük Britanya'ya bağlı olarak denizaşırı sömürgeler mahiyetinde yönetilmiştir. Kolonilerin idari yapıları, hukuki ve ekonomik işleyişleri İngiliz sistemi üzerine kurulmuş olsa da kolonilerin fiziki olarak Britanya'dan hayli uzak olması özerk yönetim usullerinin ortaya çıkıp gelişmesine de olanak sağlamıştır. Nihayetinde İngiltere ağırlıklı olmak üzere kıta Avrupası'nın da özelliklerini taşıyan ama açık bir surette Amerikalı karaktere haiz yeni bir toplumsal, ekonomik ve siyasi yapı meydana gelmiştir.¹⁰

Kendine has yönetim anlayışı geliştirmede mahir olsalar da kolonilerdeki siyasi yapılanmaların tam anlamıyla bağımsızlıklarına kavuşması, Amerikan anayasasının oluşması ve nihayet ABD'nin kurulması, uzun ve zorlu bir seyrin sonunda gerçekleşmiştir. Bu çerçevede İngiltere ve Fransa arasında, Amerika kıtasındaki sömürgeleri ele geçirmek için yaşanan Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), sonuçları itibari ile Amerikan kolonilerinin kaderini değiştirmiştir. Savaş öncesinde Britanya Kralı'na ve İngiliz Parlamentosuna bağlı olmak kaydı ile halk tarafından seçilen valiler tarafından yönetilen koloniler, iç işlerinde görece müdahalesiz bir şekilde; dış tehditlere karşı ise Kral'ın koruması altında ticari ve sosyal yaşamlarını sürdürmüşlerdir.¹¹ Yedi Yıl Savaşları, Britanya'nın zaferi ile sonuçlanmış lakin savaş süresince yapılan harcamaların bütçeyi zorlaması ve savaşla birlikte genişleyen toprakların idaresi meselesi, Krallığı ekonomik darboğaza sürüklemiştir.¹² Kral, bu mali sıkıntıyı aşabilmek için koloniler üzerindeki ekonomik kontrol tedbirlerini arttırma yoluna gitmiş, bunun için de merkezi idareyi kuvvetlendirme kararı almıştır. Böylece Krallık ile koloniler arasında ilk büyük sürtüşmeler başlamış ve 1764 Şeker Kanunu, 1764 Vergi Kanunu, 1765 Konaklama Kanunu ve yine aynı yıl konulan Pul Kanunu, kolonilerin sert tepkilerine yol açmıştır. Pul Kanunu, gelen yoğun tepkiler üzerine 1766'da kaldırılmıştır ancak Krallık, merkezi otoriteyi güçlendirme hususundaki kararlılığını aynı yıl Avam Kamarasının kolonilerle ilgili her konuda tam yetkiye sahip olduğunu ilan ederek;

Süha Atatüre, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı: On Üç Koloniden Küresel Güce Amerika*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017, 86.

¹⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*, 5.

¹¹ Atatüre, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, 133.

¹² Yedi Yıl Savaşları sonrasında, Britanya'nın denizaşırı sömürgelerindeki arazisi Kuzey Amerika'da iki mislinden fazla büyümüştür. Atlantik sahilindeki dar şeride Kanada'nın geniş arazisi ile başlı başına bir imparatorluk teşkil edebilecek olan Mississippi Nehri ile Alleghenies Dağları arasındaki yerler ilâve edilmişti. Savaş öncesinde nüfus ekseriyetle Protestan İngilizlerden veya İngilizleşmiş Avrupalılardan oluşurken, savaş sonrasında Katolik Fransızlarla kısmen Hristiyanlaşmış birçok Amerikan yerlisi kabileyi de ihtiva ediyordu. Nüfus hem artmış hem de çeşitlenmiş; fiziksel alan olarak da ciddi bir genişleme söz konusu olmuştu. Böylece arazilerin idaresi ve nüfusun yönetilmesi için yeniden bir idari teşkilatlanma ve çok daha yüksek bir bütçeye ihtiyaç hasıl olmuştu. ABD Dışişleri Bakanlığı, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*, 32.

vergileendirme hususunda ciddi olduğunu ise 1767 tarihli Townshend Kanunları'nı yürürlüğe koyarak göstermiştir.¹³

Krallığın sert tedbirlerine aynı oranda karşılık veren koloniler, ortaya koydukları mukavemeti kısa süre içerisinde teşkilatlı bir yapıya dönüştürmüştür. Kolonilere bağlı birçok şehirde protesto gösterileri baş göstermiş, gazete ve dergilerde Krallık aleyhine yazılan ve aynı zamanda kolonilerin hürriyetini konu edinen yayınların sayısı hızla artmıştır. ABD'nin resmi yayınlarında “*ihtilalkâr bir mukavemetin doğuşu*” olarak tasvir edilen bu süreç sonunda 1773 yılında Boston Limanı'nda, İngiltere'den gelen çayların denize dökülmesi suretiyle bir protesto eylemi yaşanmıştır. Amerikan tarihinin dönüm noktalarından biri olan ve tarihe “*Boston Çay Partisi*” (*Boston Tea Party*) olarak geçen bu protestoya karşılık Avam Kamarası, Boston Limanı'nı kapatma kararı almış, böylece İngiltere ve koloniler arasında başlayan gerginlik artık geri dönülmez bir yola girmiştir.¹⁴

Nisan 1775'te Boston yakınlarındaki Lexington ve Concord kasabalarında yaşanan ilk silahlı çarpışmalar ile başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı (*The American Revolutionary War*), önce Büyük Britanya'nın sömürge meselelerinden mütevellit bir iç savaş olarak nitelendirilmiş fakat 1778'de Fransa, 1779'da İspanya ve 1780'de Hollanda'nın kolonilere destek vermesi ile vaziyet uluslararası bir savaşa dönüşmüştür. Savaşın başında, ana hatlarını koloni temsilcilerinin hazırladığı ve Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan, 4 Temmuz 1776 tarihli “*Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*” (*Declaration of Independence*)¹⁵ Amerikan kolonilerinin bağımsızlığa giden yolunda bir mihenk taşı olmuş; koloni güçlerini bağımsızlık hususunda daha da cesaretlendirmiştir. Bildirge, “*Amerika Birleşik Devletleri*” ibaresinin ilk kez yer aldığı belge olarak da ayrıca tarihi bir nitelik taşımaktadır.¹⁶

Altı yıl süren savaş neticesinde, George Washington liderliğindeki Amerikan koloni güçleri tarafından yenilgiye uğratılan İngiltere, 1783 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile geri çekilmiş ve kolonilerin bağımsızlığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Böylece bağımsızlıklarını ilan eden koloniler, 1787 yılında içişlerinde serbest eyaletlerden oluşan ABD'yi resmen kurmuş; 1789 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde George Washington

¹³ Dönemin İngiliz Maliye Bakanı Charles Vere Ferrers Townshend'in adı ile yayınlanan söz konusu kanunlar ile 13 Koloni'nin ithal ettiği çay, kâğıt, boya, cam, kumaş vb. mallara yeni vergiler konulmuştur. Bu vergilerin amacı gelir elde etmek olsa da Townshend Kanunları'nın asıl hedefi koloniler üzerindeki otoriteyi arttırmaktı. Bunun sonucunda ise koloni ahalisindeki tepkiler artmakla kalmamış, daha organize ve kitlesel bir hal almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2021, 47.

¹⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*, 35-39.

¹⁵ Bildirgenin tam metni için bkz. Thomas Jefferson, *Declaration of Independence*, Carlisle-Massachusetts: Applewood Books, 1997. Türkçe tercümesi için bkz. Thomas Jefferson, *Bağımsızlık Bildirgesi*, Çev. Gülten Kurt, İstanbul, Doruk Yayınları, 2012.

¹⁶ Belgenin tam başlığı şu şekildedir: “*The unanimous declaration of the thirteen united States of America*” . Belgenin önemine ilişkin tartışmalar için bkz. Atatüre, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, 160-165.

ABD'nin ilk başkanı seçilmiştir. 1791 yılında Anayasa'nın kabulü ile de devletleşme süreci tamamlanmıştır. Böylece, dünyada daha önce benzeri bulunmayan bir anayasal çerçeve, yönetim şekli, idari teşkilatlanma ve tüm bunların bileşkesi olan yepyeni bir ulus doğmuştur.¹⁷

ABD'nin sancılı bir süreç sonucunda bağımsızlığını ilan etmesi, genç devlete büyük bir özgüven verse de ülkenin sırasıyla bölgesel, kıtasal ve küresel bir güç haline gelmesi çok daha uzun yıllar almıştır. Kendisini “*bağımsızlığını kazanan ilk sömürge*” olarak gören ABD, devletin ilanından sonra da en az Bağımsızlık Savaşı ya da kendi deyimleriyle “*Amerikan Devrimi*” kadar önemli kırılma noktaları yaşamıştır. Amerikan resmi kaynaklarına göre bağımsızlıktan sonra ABD'yi bugünkü gücüne taşıyan bu kırılma noktaları Batı'ya doğru genişleme ve bölgeler arası ihtilaflar dönemi ile başlamış; Amerikan İç Savaşı ve ardından yaşanan zihinsel ve toplumsal dönüşümlerle yeni bir boyut kazanmıştır. Söz konusu dönüşümler aynı zamanda devleti kurumsal anlamda bir ıslahat sürecine sokmuştur.¹⁸ Ekonomik gelişme ve sanayileşme dönemi ise ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda “önemli bir güç”; İkinci Dünya Savaşı'nda “büyük bir güç” ve hemen ardından başlayan Soğuk Savaş'ta “süper güç” olarak dünya sahnesine çıkmasını sağlamıştır.

1789-1849 yılları arasında yaşanan kıtasal genişleme ve 1861-1865 yılları arasında kölelik karşıtı kuzey ile ve kölelik taraftarı güney eyaletleri arasında yaşanan iç savaş, genç ABD ve henüz ulusal birliğini tam olarak sağlayamamış Amerikan halkı için önemli sınanmaları beraberinde getirmiştir. İç savaş kuzey eyaletlerinin kazanması ise ABD'nin ikiye bölünmesini engellemekle kalmamış Amerikan ulusal birliğini de pekiştirmiştir. ABD, iç savaş badiresini atlattıktan sonra kıtada daha hızlı bir genişleme sağlamış ve ekonomik olarak büyümeye başlamıştır.¹⁹ Bu genişleme ve büyüme ABD'nin dünya hegemonyasına giden süreçte en önemli ve sağlam temellerinden biri olmuştur.

Amerikan Devrimi, köklerini aldığı Avrupa için de önemli bir model olmuştur. Avrupa'nın modern devletleri, uzun tarihsel süreçler içinde, yavaş yavaş kurumdan kuruma, eski ile yeninin çatışmasının sıkıntılarıyla ve plansız bir biçimde oluşmuştur. ABD ise, birçok açıdan önceden planlanmış sonra oluşturulmuştur. Bir diğer yandan, ABD'nin kuruluşu, Avrupalılara Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkan birçok düşüncenin gerçekte de uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Zira anayasal haklar, federalizm, hükümetin sınırlandırılması, yetki devri, hesap verebilirlik gibi kavramlar Avrupa için yeni olmamasına rağmen söz konusu kavramlar

¹⁷ Amerikan Bağımsızlık Savaşı konusunda ayrıntılı okuma için bkz. John Richard Alden, *A History of the American Revolution*, New York: Knopf Publications, 1969. Robert J. Allison, *The American Revolution: A Concise History*, Oxford: Oxford University Press, 2011. Gordon S. Wood, *The Idea of America: Reflections on the Birth of the United States*, New York, Penguin Books, 2011.

¹⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*, 3.

¹⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, 159.

feodalizm, aristokrasi ve monarşi ile iç içe geçmiş Avrupa siyasal kültürü için kavram genişlemesi anlamına gelmiştir.²⁰ Başka bir ifade ile ABD, Avrupalı köklerinden aldığı siyasal ve toplumsal kavramları daha ileri taşımıştır. Zira, Amerikan siyasal literatüründe Avrupa için “eski dünya” tabiri kullanılmasının köklerini de bu gelişim seyrinde aramak yerinde olacaktır.

Amerikan deneyiminin “eski dünya”ya aktarımı ilk olarak 1789 Fransız Devrimi’nde kendisini göstermiştir. Böylece 19. yüzyıl itibari ile Batı düşünce hayatında Amerikan felsefesi yükselişe geçmiş ve hatta İngiltere’nin yerini almaya başlamıştır. 20. yüzyıl ile birlikte ABD artık salt bir devlet olmaktan çıkıp bir ideolojiyi, moderniteyi, zihniyet anlamında bir medeniyet tasavvurunu, özgürlüğü, zenginliği ve hatta dünyadaki tüm “yenileri” temsil eder duruma gelmiştir. Remond’un deyimi ile ABD ile birlikte daha önce deneyimlenmemiş bir ekonomik yapılanma, karmaşadan düzene evrilen bir devlet modeli, modern anlamda politik kurumlar ve hukuk gelenekleri oluşmuştur. İşte tüm bunlar ileriki dönemlerde “Amerikan değerleri” kavramıyla tek bir çatı altında toplanmıştır.²¹

Bu noktada belirtmek gerekir ki Sander’in birçok çalışmasında ifade ettiği üzere Amerikan bağımsızlık hareketi, Amerikan Devrimi veyahut Amerikan Aydınlanmasının nasıl ortaya çıktığı, hangi olayların yaşandığı ve askeri tarih veçhelerinden çok olayın kendi gerçekliği, bizzat bu süreçte oluşan ya da etkileri ile başka coğrafyalarda meydana gelen felsefi ve siyasi akisler daha büyük önem taşımaktadır.²² Özellikle tez çalışmasının ana mekânı olan Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere, 20. yüzyılın üçüncü çeyreği ile birlikte ABD’nin yörüngesine girecek olan dünya siyaseti ve siyasi tarih için Amerikan bağımsızlık mücadelesinin somut olay örgüleri, kazanılan zaferler, kaybedilen topraklar, satın alınan eyaletler, yerli halklar ile girişilen mücadeleler değil tüm bu yaşananların yarattığı alegorik²³ “*Amerikan efsanesi*” ve bu efsaneden güç alarak oluşturulan Amerikan değerleri dış politikanın oluşturulmasında kader belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Amerikan değerleri, Amerikan dış politikası ve bu politikanın Ortadoğu özelindeki uygulamalarının tarihsel kuluçka dönemi olan söz konusu sürece daha yakından bakmak yerinde olacaktır.

ABD’nin kurucu metinlerinde de yer alan; Amerikan ulusal birliğinin ve devlet kimliğinin ana temasını oluşturan değerler için “*Amerikan İtikadı*” (*American Creed*) kavramı

²⁰ Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 156-157.

²¹ Remond, *ABD Tarihi*, 8.

²² Sander *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 156.

²³ *Alegorik*: Bir sanat eserindeki öğelerin gerçek hayattan bir şeyleri temsil etmesi durumu. Kaynak: Türk Dil Kurumu Sözlüğü.

kullanılmaktadır.²⁴ “Amerikan İtikadı” ABD’nin kuruluş sürecinde yaşanan olaylara referans veren hem mistik hem de gerçekçi tasvirler üzerinde yükselmiştir. Bu itikad, bireycilik, sivil özgürlükler ve fırsat eşitliği ideallerini vurgulayarak, Amerikan ulusal kimliğinin de yapı taşlarını oluşturmuştur. Bu noktada, ABD’nin devlet kimliğine ve tamamen göçmenlerden oluşan bir toplum olmasına rağmen zamanla oluşan ulusal bilincine kaynak teşkil eden itikadı anlamlandırabilmek için Amerika kıtasına göç edenlerin beraberlerinde getirdikleri tarihi mirasları, özellikle de Anglo-Sakson mirasını göz ardı etmemek gerekmektedir. Anglo-Sakson mirasın temelinde ise şüphesiz ki Magna Charta bulunmaktadır. İngiltere’de Magna Charta’nın²⁵ ilanı ile başlayan anayasal süreç, önce Manş Denizi’ni geçerek kıta Avrupası’na ulaşmış ve burada çeşitli formlar aldıktan sonra Britanya Adası ve kıta Avrupası’ndan özellikle de Kuzey Avrupa’dan doğuya doğru başlayan göç akını ile Atlantik Okyanusu’nu aşarak Amerika kıtasına varmıştır. Anayasal süreçle birlikte filizlenen ve Amerika kıtasında biçim değiştirerek güçlenen “bağımsızlık, özgürlük, eşitlik, adalet” gibi kavramlar ABD’nin bağımsızlık ilanı ile birlikte modern dünyanın düşünce yapısının merkezine yerleşmiştir.²⁶ Avrupa’dan, özellikle de İngiltere’den gelen göçler ile birlikte sadece yeni bir ulus değil dünya için daha önce benzeri olmayan, yeni bir devlet yapılanması da doğmaya başlamıştır. Kolonizasyon dönemi, barındırdığı bu özellikler itibari ile Amerikan ulusunun “*creatio ex nihilo*” (hiç yoktan var edilmiş)²⁷ bir şekilde vücuda geldiği inancını doğurmuş ve bu inanış

²⁴ Amerikan İtikadı (*American Creed*) kavramı ilk olarak Nobel ödüllü İsveçli ekonomist ve sosyolog Karl Gunnar Myrdal tarafından dile getirilmiştir. Myrdal’ın 1944’te yayınladığı “Amerikan İkilemi (*American Dilemma*)” adlı çalışmasının merkezine yerleştirdiği “Amerikan İtikadı” kavramı, Amerikan yönetim felsefesi kadar dış politikanın üzerine inşa edildiği değerleri ortaya koymaktadır. Karl Gunnar Myrdal, *American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*, New York: Harper&Brothers, 1944, 8-25.

²⁵ “*Magna Charta (Libertatum)*” (Büyük Sözleşme ya da diğer adıyla Özgürlükler Sözleşmesi) dönemin İngiltere kralı Yurtsuz John ile Papa III. Innocent ve İngiltere’nin toplumsal ve siyasi yaşamında sözü geçen büyük toprak sahipleri, yani baronlar arasında siyasi, hukuki ve ekonomik alanlarda varılan mutabakatın Orta Çağ Latincesiyle kayda geçirilmiş ve 15 Haziran 1215 tarihinde, Thames nehri boyunca uzanan Runnymede vadisinde kraliyet mührüyle damgalanarak onaylanmış belgesidir. İlk bakışta kral ile baronlar arasındaki ilişkileri düzenliyor ve dönemin İngiltere’indeki yerel ve gündelik sorunlara çözüm getiriyor görünse de aslında kralların keyfî yönetimlerine ve baskıcı uygulamalara karşı temel bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alması, kralın yetkilerini sınırlayarak ona hukukun üstünlüğünü kabul ettirmesi bakımından, tarihin karanlık dehlizlerini aşarak günümüze ulaşmayı başarmış önemli bir hukuk mirasıdır. Ayrıntılı okuma ve Latince orijinalinden tıpkı çeviri için bkz. Çiğdem Dürüşken, *Magna Charta seu Magna Charta Libertatum Büyük Sözleşme Ya Da Özgürlükler Sözleşmesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

²⁶ Adı geçen kavramlar, 18. yüzyılın sonlarına doğru gerisin geriye Avrupa kıtasına dönmüş ve 1789 Fransız İhtilali ile birlikte bu defa sadece Amerika kıtasını değil tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Aslına bakılırsa ABD’nin kuruluşu ile idealden gerçeğe dönüşen anayasal haklar, federalizm, sınırlı hükümet, özgürlük gibi kavramlar Avrupa için yeni düşünceler değildi ancak aristokrasi ve monarşi ile iç içe bulunuyorlardı. Kolonileşme ve nihayetinde bağımsızlığın ilanı ile ABD’nin kurumsallaşma aşamasında uzun ve derin süreçlerden geçen söz konusu kavramlar nicelik ve niteliksel olarak ilerlemeci bir şekilde evrimleşmiştir. Bu süreç aynı zamanda bugün halen kullanılan küreselleşme, modern dünya, çağdaş uygarlık, dünya politikası, modern uluslararası sistem, uluslararası ilişkiler vb. nosyonların da çıkış noktasıdır. Sander *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 150, 157.

²⁷ *creatio ex nihilo* : Hiçten yaratılış. Tek Tanrılı dinlerde Tanrısal yaratma anlayışı. Buna göre, Tanrı var olan her şeyi yoktan var etmiştir; her şey Tanrı’nın “ol” buyruğuyla varlığa gelmiştir. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, 183.

da bağımsızlığa giden süreçte resmi slogan olarak kullanılmaya başlanan “*e pluribus unum*” (çokluktan birliğe) ifadesine dönüşmüştür.²⁸

Amerikan tarihinde yaşanan, birçok somut ve soyut olgunun adeta bir hücre zarı gibi sarıp sarmaladığı “benzersizlik” duygusu süreç içerisinde halk önderlerinin fikir dünyalarını da derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Amerikan Devrimi’nin en önemli yazar ve halk önderlerinden biri olarak kabul edilen Thomas Paine²⁹ 1776 yılında yayınladığı “*Sağduyu*” (*Common Sense*) adlı risalesi ile Amerikan Devrimi’ne ve bağımsızlık savaşına ciddi anlamda ivme kazandırmış olmasının yanında, günümüze kadar uzanan ve dış politika davranışlarının ana motivasyonlarından biri olan “Amerikan değerlerinin” de temellerini atmıştır. Paine, risalesinin henüz giriş bölümünde yer verdiği “*Amerika’nın davası, büyük ölçüde tüm insanlığın davasıdır ve ortaya yerel değil evrensel nitelikte pek çok durum çıkmıştır, çıkmaya da devam edecektir*”³⁰ ifadeleri ile daha bağımsızlığına bile kavuşmamış Amerika’nın dünyanın lideri olacağı inancını ortaya koymuştur. Nitekim Paine’in risalesinin son bölümlerinde defaten farklı biçimlerde vurguladığı “*insanoğlu için bir sığınak yaratalım*” çağrısı da Soğuk Savaş döneminde karşımıza çıkan “*Özgür/Hür Dünyanın sığınağı*” fikrinin ana referansı olarak kabul edilebilir.³¹

1.1.1. Amerikan İstisnacılığı ve Aşikâr Yazgı

ABD’nin dış politika felsefesini açıklamak için atılacak ilk adım hem müesses nizam (*the (US) establishment*) hem de toplumsal anlamda Amerika’nın kendisine nasıl istisnai bir karakter atfettiğini tespit etmek olacaktır. Literatüre “*Amerikan İstisnacılığı*” (*American Exceptionalism*) olarak geçen bu istisnailik durumu, ABD’nin dış politika karar ve uygulamalarında öncül kabul edilmektedir.

²⁸Söz konusu slogan, George Washington’ın önderliğinde yürütülen Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nın sloganı olarak kullanılmıştır. Slogan, ilkin “13 koloninin birliği” anlamında kullanılmış; bağımsızlık sonrasında ise değişik kökenlerden gelen ABD vatandaşlarının bir bütün haline gelmelerini vurgulamak için kullanılmıştır. Slogan halen Amerikan milliyetçiliğinin temel doktrini olma vasfını sürdürmektedir. James West Davidson, *Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev. Can Evren Topaktaş, İstanbul: Say Yayınları, 2018, 12.

²⁹ Thomas Paine, Amerikan Devrimi’nin en önemli yazar ve aydınlarından biri olarak tarihe geçmiştir. Risaleleri ve özellikle *Sağduyu* (*Common Sense*) adlı eseriyle Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. İlk kez 1776 yılında yayımlanan *Sağduyu*, 13 koloninin Büyük Britanya hakimiyetinden kurtulması gerektiği tezini öne sürmüş ve bu tezi İngiliz Anayasası, yönetim şekilleri, monarşi, Amerika’nın o dönemi siyasi konumu ve kudretine dair son derece pratik önerilerle desteklenmiş fikirleri eşliğinde sunmuştur. *Sağduyu* eseri Amerikan halkı tarafından bir anıt-metin olarak değer görmekte ve eser ilk basımının üzerinden çeyrek bin yıl geçmesine rağmen halen, Amerikan tarihinin en çok basılan ve okunan eseri olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Thomas Paine, *Sağduyu*, Çev. Çiçek Öztekin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 88.

³⁰ Paine, *Sağduyu*, s.x.

³¹ Paine, *Sağduyu*, 41.

Amerikan İstisnacılığı terimi ilk olarak 1830'larda Fransız tarihçi ve düşünür Alexis Tocqueville tarafından kullanılmış ve o zamandan beri Amerikan politik kültürü ve bilhassa Amerikan dış politikasına dair yapılan tahlillerde kullanılagelmiştir.³² Amerikan İstisnacılığı en temel tasvirle ABD'nin kuruluşundan başlayarak hegemonik yükselişindeki tarihsel ve kültürel değerlerin eşsizliğini vurgulayan bir teoridir. Amerikan siyasetinin kurumsal ve felsefi sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rolü olan Amerikan İstisnacılığı zemininde devlet ve ulus kimliği örtüşmüş; böylece güçlü bir Amerikan kimliği inşa edilmiştir.³³ Özü korunmakla birlikte, Amerikan istisnacılığı ilk çıkışından bu yana sabit kalmamış; sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmelere göre konjonktüre uyumlu hale getirilmiştir. İstisnacılık kavramı ABD'nin politikalarını belirleyen, stratejilerini çizen felsefi zemini anlamak için elzemdir. Tarihsel geçmişinden kurucu düşünürlere, kültürel ve ekonomik alandan politik uygulamalara kadar her alanda kendini gösteren istisnai yapı, ABD'nin dünya düzeni yaratma girişimlerinin de temelini oluşturmaktadır.

Kökleri kuruluş değerlerine dayanan Amerikan siyaset felsefesi, ülkenin dış ilişkilerine yönelik yaklaşımlarını her daim şekillendirmiştir. Söz konusu değerler aynı zamanda “*Eski Dünya*” Avrupa'nın siyasi ve manevi tuzaklarından arındırılmış “*Yeni bir Dünya*” vizyonunu benimseyen liderler üretmiştir. Amerika kıtasına yerleşen ilk kolonilerin siyasi, ekonomik ve sosyolojik gelişimi, rasyonalite, pozitivizm ve bireysel özgürlük vurgusunun yapıldığı Avrupa'nın aydınlanma dönemi ile eş zamanlı bir döneme rastlamıştır. Ancak Amerika'da gelişen bu değerler ve değerlerin siyasi ve toplumsal hayata nüfuzu, kopup geldikleri Avrupa uluslar sisteminden çok daha farklı bir gelişim seyri izlemiştir. Nitekim bu farklılık, Amerikan siyaset felsefesi indinde her zaman için istisnai/müstesna olma hissini beslemiştir.³⁴

Amerikan İstisnacılığını besleyen bir diğer kaynak da şüphesiz ki coğrafyadır. ABD'nin iki büyük okyanus tarafından çevrelenmiş konumu, Avrupa kıtasına uzaklığı başka bir deyişle coğrafi olarak korunaklı bir yapıya sahip olması, istisnacılık duygusunun pekişmesine katkıda bulunmuştur.³⁵ Hatta olduğu yer kadar olmadığı yer de ABD'nin kaderinde büyük bir rol oynamıştır demek hiç de yanlış olmayacaktır. Örneğin Amerikan İç Savaşı, Avrupa'dan herhangi bir müdahale olmaksızın, sadece eyaletler arasında sınırlı kalan, kıtasal bir hesaplaşma olarak başlamış ve bitmiştir. Çağdaş imparatorluk kavramı, emperyalizm,

³² Tocqueville'nin, ilki 1835'te, ikincisi 1840'ta olmak üzere 2 cilt olarak yazdığı “*De la Démocratie en Amérique*” (*Amerika'da Demokrasi*) adlı külliyyat, Amerikan politik sistemi üzerine yazılmış ilk derinlemesine eserdir. Amerikan İstisnacılığı fikrinin bir siyasi kavram da yine Tocqueville'nin ortaya koyduğu tahliller üzerine bina edilmiştir. Ayrıntılı okuma için bkz. Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çev.Seçkin Sertdemir Ödemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

³³ Seymour Martin Lipset, *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*, New York: Norton, 1996, 133.

³⁴ Lipset, *American Exceptionalism*, 135.

³⁵ Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, 1973, 89.

hegemonya ve bilhassa ABD'nin küresel hakimiyet teorisi üzerine uzmanlaşmış olan Alman siyaset bilimci Herfried Münkler'e göre ABD, Avrupa kıtasında ya da Avrupa'ya daha yakın bir coğrafi konumda olsaydı diğer büyük Avrupa güçleri (İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve hatta Rusya) güç politikasındaki boşluklardan faydalanmak için derhal müdahale eder ve böylece tarihin akışı keskin bir şekilde değişebilirdi.³⁶ Başka bir deyişle, ABD dış politikasının güç kaynaklarından biri de ülkenin coğrafi konumu olmuştur. Atlantik ve Pasifik okyanusları arasında olması, kuzeyinde ve güneyinde kendisine tehdit unsuru oluşturabilecek güçlü devletlerin olmayışı ABD'yi Avrupa'nın kaotik güç mücadelelerinden ari tutmuştur. Avrupa'nın kaostan uzak kalmış olması ise şüphesiz ki ABD'de bir güç ve hatta ileriki dönemde ekonomiye de yansıyacak bir sermaye birikimi oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Nitekim, bağımsızlığa giden süreçte İngiltere ve diğer Avrupalı güçlerle yaptığı savaşlar, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Pearl Harbour baskını ve 11 Eylül 2001'deki İkiz Kuleler saldırısı dışında ABD, 200 yılı aşkın tarihinde, kendi topraklarında saldırıya maruz kalmamıştır. Bu, tehditten uzak olma durumu, tarih boyunca ABD'nin dış politikada daha özgür, daha rahat ve daha fevri karar vermesinde; ekonomik gelişmesinde ve son kertede bir dünya gücü, küresel bir hegemon olmasında etkili olmuştur.³⁷

Amerikan İstisnacılığı yukarıda değinildiği üzere bir teori olduğu kadar ABD'nin kendine has kurucu anlatısının ana temasını oluşturan, Amerikan halkının ve devletinin biricikliği ön kabulü üzerine inşa edilmiş bir düşünce ve inanış sistemidir. Bir sistemdir çünkü içinde dinsel ve ulusal birçok epik unsuru barındıran, birbirini tamamlayan muazzam bir hikayeler bütünüdür. Bu kurgunun temelinde ise “*Tanrı tarafından belirlenmiş aşikâr yazgı*” (*Manifest Destiny*)³⁸ inancıyla şekillenen bir kuruluş *ethosu* bulunmaktadır.³⁹ Aşikâr Yazgı, ise ABD'nin yaşamsallığını sağlayan, Amerikan devlet kimliğine hayat veren bir ideolojidir. Nitekim, Amerikan kimliği, yüzlerce yıllık tarihi anlatılar üzerinden kazanılmış bir meşruiyete değil, inanç ile aklı; dini inanış ile aydınlanma felsefesini birleştiren politik ve uhrevi bir kuruluş kültü ile ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Bu bağlamda, Amerikan İstisnacılığının önemli nüvelerinden biri olan Aşikâr Yazgı kavramına geçmezden evvel, söz konusu kavramın ortaya

³⁶ Herfried Münkler, *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliği Mantiği*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 66.

³⁷ Coğrafya ve Amerikan dış politikası ilişkisi için bkz. Nicholas J. Spykman, *Coğrafya ve Dış Politika: Kenar Kuşak Teorisi*, Çev. Alperen Kürşad Zengin, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020. Sir H.J. Mackinder, *Tarihin Coğrafi Kalbi*, Haz./Çev. Kadir Yılmaz, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013.

³⁸ Türkçe literatürde “Manifest Destiny” kavramının üzerinde uzlaşılmış tek bir karşılığı bulunmamaktadır. Aşikâr Yazgı, İlahi Yazgı, Açık Kader, Belirlenmiş Yazgı, Takdir-i İlahi, Belirgin Yazgı, Apaçık Yazgı, Tezahür Kader gibi birçok tercüme şekline rastlamak mümkündür. Çalışmada ise “Aşikâr Yazgı” tercümesi tercih edilmiştir.

³⁹ *Ethos*: Modern düşüncede, bir kültürün, cemaatin ya da grubun (halkın) karakteri, ruhu, tını. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 381.

⁴⁰ Joschka Fischer, *Tarihin Dönüşü: 11 Eylül'den Sonra Dünya ve Batı'nın Yeniden Yapılanması*, Çev. Evrim Güney, İstanbul: Merkez Kitap, 2006, 146.

çıkmasına zihinsel yuva olan teolojik alt yapıya yani Püritenizme ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Amerikan ulusal kimliğinin, devlet felsefesinin ve özellikle de birçok dış politika davranışının mayası olarak da kabul edilen Püritenizme daha yakından bakmak, tezin ilerlemekte olduğu ana yolu aydınlatmak açısından bilhassa önemlidir.

Amerika kıtasına ilk gelen ve kolonileşen toplulukların önemli ortak noktalarından biri şüphesiz ki Püritenizm akımı olmuştur. Püritenizm, kıtaya ayak basanların itici gücü olduğu kadar bir sonraki aşamada Amerikan Devrimi'nin, Amerikan Aydınlanmasının ve Amerikan siyasi düşüncesinin temelini oluşturan bir akım olarak tarihe geçmiş olması açısından da ayrıca vurgulu bir öneme sahiptir.⁴¹ En temel tasvirle Püritenizm, 16. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmış radikal Protestanlığı savunan dini bir anlayıştır. Püriten anlayışın mensupları, kilisenin, kutsal metinlerden kaynaklanmayan ve sonradan uydurulduğunu iddia ettikleri her türlü düşünce ve davranıştan arındırılması gerektiğini savunmuştur.⁴² Püritenler, söz konusu savları nedeni ile hem Anglikan Kilisesi ile hem de Britanya Krallığı ile derin çatışmalar içerisine düşmüştür. Yaşanan fikir ayrılıkları, salt dini görüş ayrılıklarıyla sınırlı kalmamış, zamanla derinleşen bir krize dönüşmüştür. Bu derin krizi, polisiye tedbirlerle aşmaya karar veren Krallığın, baskıcı uygulamaları sonucunda Püritenler, Kral'ın gücü karşısında daha fazla direnememiş ve çareyi Britanya Adası'nı terk etmekte bulmuştur.⁴³

Püritenleri Amerika kıtasına göç etmeye yönlendiren sadece Britanya Kralı'nın baskıları olmamıştır aslında. Nicedir, "istisnailik" merkezli görüşlerin tartışıldığı Püritenler arasındaki bir grup din adamı, "seçilmişlik" ve "kutsal göç" gibi dini saikler ortaya atmıştır. Amerika kıtasına yönelen Püriten göçünün dinsel motivasyonunu oluşturan bu dini saiklerin en başında ise kendilerine seçilmişlik bahşedildiğine ve Tanrı'nın yer yüzündeki tezahürü olduklarına olan inançları gelmiştir. "Seçilmişlik kültü"nden de anlaşılacağı üzere Püritenler, göçlerini Beni İsrail⁴⁴ kavminin Mısır'dan Filistin'e göçü (*exodus*) ile özdeşleştirmişlerdir.⁴⁵ Başka bir ifade ile Amerika'ya ilk gelen kabileler arasında yer alan Püritenler, kendilerini "*Tanrı'nın*

⁴¹Murat Toman, "Amerikan Siyasi Düşüncesinin İdeolojik Kökeni Püritenizm'in Amerikan Devrimi'ne Etkisi", *History Studies*, 11/6, (2019), 2154. Erişim 27.12.2021.

⁴²Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, 313.

⁴³Michael P. Winship, *Making Heretics: Militant Protestantism and Free Grace in Massachusetts, 1636–1641*, Princeton: Princeton University Press, 2002, 62.

⁴⁴Ben-i İsrail: Hz. Yakub'un ikinci adı veya lakabı olan İsrâîl'den dolayı, onun soyundan gelenlere Tevrat'ta "Beney Yisrael"; Kur'an'da Benû/Benî İsrâîl (İsrâiloğulları) denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ömer Faruk Kahraman, "*İsrâîl (Benî İsrâîl)*", TDV İslâm Ansiklopedisi, 23. Cilt, İstanbul: İSAM-İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001, 193-195.

⁴⁵Püritenler'in bu minvalde, İngiltere Kralı I. James'i Firavun, Britanya'yı Firavun'un Mısır'ı, Amerika'yı da Vaat Edilmiş Topraklar olarak tasvir etmeleri, Püritenizm'in kendi içerisindeki doktriner değişime işaret etmekteydi. Nitekim artık Püritenizm salt bir dini anlayış, bir inanç sistemi olmaktan çıkmış bir siyaset felsefesine dönüşmeye başlamıştı. Başka bir deyişle Anglikan Kilisesi'ne yönelik reform taleplerini öne çıkaranların çocukları yeni bir devlet kurma amacındaydı. Martin J. Selman, "The Kingdom of God in the Old Testament", *Tyndale Bulletin*, 40/2, (1989), aktaran: Toman, *Amerikan Siyasi Düşüncesi*, 2155.

izinden yürüyen ve böylece vaat edilmiş topraklara yönlendirilen, seçilmiş kullar” olarak tanımlamışlardır. Amerikan Devrimi’nin önemli isimlerinden Püriten teolog ve vaiz Jonathan Edwards, yazdığı eserler ve verdiği vaazlarda, seçilmiş insanlar hususunun yeni bir versiyonunu ortaya koymuştur. Edwards'a göre Amerika, dünya üzerinde Tanrı’nın krallığının merkezi, “yeni çağın şafağının söktüğü yerdir”. Amerika bu hareketin merkezi olacaktır ve Tanrının ruhu bütün insanlığa Amerika kıtasından görünecektir. Kutsal ruh artık bu topraklardadır; bu topraklar Kutsal ruhun yeni evidir.⁴⁶ Zaman içerisinde bir adım daha ileri giden Püriten anlayışa göre, Amerika’ya gelenler birer “pilgrim (hacı)” idiler ve Tanrı tarafından “Yeni İsrail”i (New Canaan) kurmak için görevlendirilmişlerdir. Eski İsraililer gibi Tanrı’nın buyruğu ile bolluk kıtasına ulaşmışlar ve burada kuşaklar boyu sürecek “Tanrı’nın Kutsadığı Çağların Yeni Düzeni”ni (Annuet Cæptis, Novus Ordo Seclorum) bütün insanlık için kuracaklarına inanmışlardır.⁴⁷

Yeni Dünya olarak gördükleri Amerika’da Püritenlerin varlığının hakikati içinse şöyle bir hipotez ortaya konulmuştur: “Tanrı, kendi takdiriyle Yeni Dünya’nın keşfini kilise reformasyonu sonrasına değin saklamıştır. Püritenler, Tanrı’nın iradesiyle Yeni Dünya’ya yerleşmek ve hem Eski hem Yeni Ahit’te görüldüğü gibi Tanrı’nın kelamının açıklanışına dair idarenin sivil ve ruhani olmak üzere iki yapısını da kurmak için çağırılmışlardır”.⁴⁸ Ataç ve Gürsel’in son derece yerinde tespiti ile, Püritenler, yozlaşmış ve kutsallığı bozulmuş İngiltere topraklarını arkalarında bırakmış ve bakir Amerika’nın İncil’de vaat edilen kutsal topraklar olduğunu kabul ederek, ilahi bir mekâna yerleştiklerine inanmıştır. Püritenler, uzun ve zorlu yollardan geçerek yaptıkları göçlerini ise “Tanrı buyruğu” ile gerçekleştirdiklerini öne sürmüştür.⁴⁹ Püriten vizyonu olarak da tanımlanabilecek söz konusu inançlar dizisi, yeni kurulan Amerikan Devleti’ni Avrupa’daki geçmişinden koparıp yeni bir devletin felsefi zeminini oluşturması açısından da ayrıca önem taşımaktadır.⁵⁰

Seçilmişlik kültü dışında, bu süreçte Püritenlik merkezli olarak başka kavramlar da ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan biri de “Tepenin Üzerindeki Şehir” (city upon the hill) kültü olmuştur. Püriten göç dalgasının ikinci büyük seferine önderlik eden, hukukçu John

⁴⁶ Jonathan Edwards, *The Works of Jonathan Edwards*, New Heaven: Yale University Press, 1972, aktaran: Jerald C. Brauer, “Puritanizm, Dini Uyanış ve Devrim”, Çev. Mehmet Alıcı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2009) 159-182.

⁴⁷ “Annuet Cæptis, Novus Ordo Seclorum” Aslında iki ayrı slogan olan bu ifadeler birleştirildiğinde Latincece “Tanrı’nın Kutsadığı Çağların Yeni Düzeni” anlamına gelmektedir. Söz konusu sloganlar ABD’nin devlet mühründe yer almakta; ayrıca tedavüldeki 1 dolarlık banknotların üzerinde de bulunmaktadır. Kaynak: US Department Of State Bureau of Public Affairs, *The Great Seal Of The United States*, Washington DC, 2003.

⁴⁸ John Winthrop, “Christian Charity”, Der. Perry Miller ve Thomas Johnson, *The Puritans, A Source Book of Their Writings*, New York: Harper Torch Books, 1963, 197.

⁴⁹ C. Akça Ataç ve Bahar Gürsel, “Amerikan Apokaliptik’inin Dünü Bugünü”, *Doğu-Batı Dergisi*, 32(2005),76.

⁵⁰ Murat Toman ve Halil Akman, “Tarihi Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7/20(2014), 300. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh631>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2021.

Winthrop'un 1630 yılında beraberindeki yerleşimcilere verdiği tarihi "*Hristiyan Hayırseverliği Modeli (A Model of Christian Charity)*" adlı vaazda, Yeni Ahit (İncil)'den alıntı yaptığı sözler, yüz yıllardır Amerikalı siyasiler tarafından referans gösterilmektedir. Winthrop, son derece epik bir anlatımla verdiği vaazında şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Yüce Tanrı RAB (the Lord our God) ile bir ittifak kurduk. Rab'ın emirlerine uymak ve uygulamak için hususi olarak görevlendirildik. Bu görevi yerine getirmek için birbirimizi sevmek ve desteklemekle yükümlüyüz. "Tepe(nin) Üzerindeki Şehir"⁵¹ kuracağımızı düşünmeliyiz, (zira) herkesin gözü üzerimizde. O'nun (Tanrı) yollarında yürüyalım ve O'nun emirlerine, buyruklarına, kanunlarına ve çizdiği kadere uyalım ki mülk edindiğimiz bu topraklar(da) bizi kutsasın....Öyleyse biz ve zürriyetimiz O'nun sesine itaat ederek ve O'na bağlanarak yaşayabileceğimiz bir hayatı seçelim. O'na sarılmak ikbalimizdir."*⁵²

Barındırdığı efsanevi ve uhrevi öğelerin dışında siyaset sosyolojisi ve tarihi derinlik bağlamında ele alındığında "*Tepe(nin) Üzerindeki Şehir kùltü*", ABD'ye "Tanrı ile ittifak kurmuş, seçilmiş ve dünya nizamını sağlamakla görevlendirilmiş bir halk" vasfı yüklediğinden Amerikan devleti ve halkını "eşsiz ve biricik" bir mertebeye yerleştirmiştir. İşte bu inançların besleyip büyüttüğü Amerikan İstisnacılığından mütevellit ABD, hiçbir zaman kendisini diğer ülkelerin dâhil olduğu kural ve normlara uymak zorunda hissetmemiştir. Başka bir açıdan bakıldığında, Tepe(nin) Üzerindeki Şehir kùltünün zamanla bir metafora dönüşerek önce Aşıkâr Yazgı mitinin oluşup yerleşmesini; ardından da Amerikan İstisnacılığının Amerikan düşünce sisteminin değişmeyen özütü olarak kemikleşmesini sağlamıştır. Öyle ki aradan geçen dört asırda dünya büyük devrimler, değişimler, dönüşümler geçirmiş olmasına rağmen Amerikan İstisnacılığı, içinde bulunduğu zamanın ruhuna, devrin bağımlı ve bağımsız değişkenlerine aldırış etmeden, sadece gerektiği yer ve zamanda renk değiştirerek aynı kalmıştır.

Böylesine bir tarihi süreç ve felsefi zeminden gelen Püritenizm ve ürettiği kùltlerin Amerikan siyaset anlayışı için en önemli etkisi kuşkusuz ki aşılmaz bir inanış olarak tezahür eden Aşıkâr Yazgının çıkış noktası olmasıdır. Kelime anlamı olarak Aşıkâr Yazgı ise "Tanrı tarafından

⁵¹ Winthrop'un vaazında kullandığı "*Tepe(nin) Üzerindeki Şehir*" tasviri Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit (İncil), Matta BAP5'in 14. Ayetine ("*Siz dünyanın ışığısınız. Tepe üzerine kurulu şehir gizlenemez.*") doğrudan referans vermekte ve yine Matta BAP5'in 15 ve 16. ayetlerine (*Sizin ışığınız bütün insanlığı aydınlatmalıdır. Böylece herkes hayırlı amellerinizi görecektir ve semavî Babanız (Tanrı)'ya hamdedecektir.*) yönlendirme yapmaktadır. Matta 5:14-16, *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Yayınları-Servetifünün Matbaası, 1976.

⁵² John Winthrop, Richard S. Dunn, James Savage ve Laetitia Yeandle, *The Journal of John Winthrop, 1630-1649*, Cambridge: Harvard University Press, 1996, 10-11.

önceden belirlenmiş, sınırları ise tam olarak belirli olmayan genişleme” anlamına gelmektedir.⁵³ Aşıkâr Yazgı, ilk olarak 1839 yılında *Democratic Review* dergisinin editörü gazeteci John O’Sullivan tarafından zikredilmiştir.⁵⁴ Aşıkâr Yazgı kavramı, zamanla, Amerikan resmî ideolojisi haline gelmiştir. Amerikan kimliğinin ve Amerikan milliyetçiliğinin en güçlü referanslarından biri olan kavram, bağımsızlığa giden uzun ve zorlu yollarında kolonilere deyim yerindeyse devam etme kararlılığı vermiş; bağımsızlık sonrasında da siyasi anlamda tamamen içselleştirilmiştir. Amerikan yönetici elitlerinin izledikleri uluslararası siyaseti hem söylem hem de eylem bağlamında biçimlendiren Aşıkâr Yazgı, zaman içerisinde girilen savaşların, yapılan dış müdahalelerin meşruiyet mercii olmuştur. Amerikan emperyalizmini harekete geçiren ideolojik güdülenme Aşıkâr Yazgı ile bir söylence olmaktan çıkmış bütün bir halkın ve onları yöneten politikacıların ortak felsefesi olmuştur. Deyim yerindeyse hem Aşıkâr Yazgı hem de Amerikan İstisnacılığı ABD dış politikasının yazılı olmayan doktrini olarak günümüze değin varlığını sürdürmüştür.

Amerikan dış siyasetinin kökenlerine bakıldığında özet olarak denilebilir ki ABD’nin uluslararası sistemde hegemon güç haline gelmesi Amerikan İstisnacılığı ve kavramın içini dolduran nüvelerin bütünsel zemininde gelişmiştir. Başka bir deyişle istisnacılık kavramı ABD dış politikasına meşruiyet zemini oluşturan ideolojik bir söylem olarak ele alınabilir. İstisnacılık söylemi, öncelikle belirgin olarak Amerikan milliyetçiliğinin, bir ulusun ortaya çıkışına yönelik yaklaşımı ile inşa edilmiş bir söylemdir. Diplomatik özgünlüğün arka planını oluşturan Amerikan İstisnacılığı, ABD’nin insanlık tarihinde özel bir rolü olan olağanüstü bir

⁵³ Frederick Merk, *Manifest Destiny and Mission in American History*, New York: Vintage Books, 1963, 24.

⁵⁴ Walter LaFeber, *The American Age: US Foreign Policy At Home and Abroad 1750 to The Present*, New York: Norton Books, 1994, 45. O’Sullivan’a göre Tanrı, Amerikan genişlemesinin yani “seçilmiş bir milletin ilahi/kutsal başarısının” yanındadır. Genişleme düşüncesini misyon fikri ile bağdaştıran O’Sullivan, ABD’nin kuruluşunun Amerikalıları geçmişten koparıp geleceğe bağlayan yeni bir tarihin başlangıcı olduğunu belirtmiştir. John O’Sullivan, *Manifest Destiny*, 1839’dan aktaran C. Akça Ataç ve Bahar Gürsel, “Amerikan Apokaliptik’inin Dünyü Bugünü”, *Doğu-Batı Dergisi*, 32(2005),82. Örneğin Amerikalıların Tanrı’nın seçilmiş halkı olduğu inancını taşıyan öncülerden biri olan Thomas Jefferson, ABD’yi kuran 13 Koloni’nin oluşturduğu toprakların genişlemesini doğal bir süreç, hatta bir gereklilik ve Tanrı buyruğu olduğunu ifade etmiştir. Walter A. McDougall, *Promised Land, Crusader State: The American Encounter With The World Since 1776*, Boston: Marines Books, 1997, 15. Walter LaFeber, *The American Age: US Foreign Policy At Home and Abroad 1750 to The Present*, New York: Norton Books, 1994, 45.

⁵⁴ Zaman içerisinde Amerikan İstisnacılığı kavramı sadece bir söylem olmaktan öteye geçerek bir dış politika kavramı haline gelmiştir. Amerikan dış politikasına doğrudan yön veren doktrinlerin çoğunda istisnacılık söylemine rastlamak mümkündür. Başta 1823 Monroe Doktrini olmak üzere, 1918 Wilson Prensiplerinde, 1947 Truman, 1957 Eisenhower, 1980 Carter ve son olarak da 2002 Bush Doktrininde kimi zaman açık kimi zaman örtülü bir biçimde, istisnacılığı görmek mümkündür. Sadece dış politikada değil, iç politikada, özellikle de başkanlık seçimlerine yönelik kampanyalarda da ana zemin olarak istisnacılığa rastlanmaktadır. 1980’de Ronald Reagan’ın “*Let’s America Make Great Again*” (*Haydi Amerika’yı Yeniden Harika Yap*) sloganı ile ABD’nin en tartışmalı başkanlarından biri olarak tarihe geçen Donald Trump’ın 2018 seçim kampanyasında kullandığı “*Make America Great Again*” (*Amerika’yı Yeniden Harika Yap*) sloganı istisnacılığın en net izlerini taşıyan iç politik söylemler olarak değerlendirilmektedir.

ulus olduğu inancına yaptığı vurgu ile Amerika'nın dünyaya bakışını belirlemiştir.⁵⁵ Her ne kadar bazı Amerikalı düşünürler istisnacılığı ve içindeki alt kavramları bir retorik olarak görüp, analitik bir veri değil kurgusal bir ideolojik efsane olarak küçümseme eğiliminde olsa da ABD'nin dış politika davranışları açısından değerlendirildiğinde, istisnacılığın aslında ne olduğu, gerçek mi efsane mi olduğu değil dünya tarihini nasıl etkilemiş olduğu üzerinde durmak daha gerçekçi bir yaklaşımdır.⁵⁶

1.1.2. Monroe Doktrini ve Amerikan Yalnızcılığı

Diplomasi tarihi açısından ele alındığında, Amerikan İstisnacılığının teoriden pratiğe geçtiği uygulamalardan ilki 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrinidir. Doktrin hem teorik hem de pratik anlamda istisnacılığın keskin izlerini taşımaktadır. Bu çerçevede ABD'nin ve hatta bir süre sonra dünyanın kaderinde önemli bir rol oynayan Monroe Doktrinine değinmek yerinde olacaktır.

Amerikan dış politikasının önemli teorisyenlerinden ve eski dışişleri bakanlarından Henry Kissinger'a göre Amerika'nın uluslararası ilişkilere olan kendine özgü yaklaşımı, aniden veya kendi başına bir ilhamın sonucu olarak gelişmemiştir. Kissinger'a göre Amerikan dış politikası, en başından bu yana yeni dünyada kurulan bu yeni devletin bağımsızlığını kuvvetlendirmekten ibaret olan Amerikan ulusal çıkarlarının ve değerlerinin karmaşık bir yansıması olarak tezahür etmiştir. Amerika'nın kurucu ataları çıkarlarına uygun olduğu zaman, hor görülen Avrupa güç dengesini yönlendirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Örneğin Napolyon Savaşları'nı karadaki diktatör (Fransa) ile denizdeki diktatör (Büyük Britanya) arasında bir yarışma olarak tanımlamışlardır. Henüz ergenlik döneminde olan genç ABD birçok yeni devlet gibi tarafsızlığı bir pazarlık aracı olarak kullanmanın faydalarını böylece keşfetmiştir.⁵⁷

Bu keşif aynı zamanda Amerikan dış politikasına yön verecek yeni fikirleri de ortaya çıkarmıştır. Nitekim ABD'nin eşsiz/biricik olduğu inancının yansıması olan istisnacılık fikrinin, ulusal güvenliğin korunması arzusu ile birleşmesi kendisini dış politika kulvarında ilk olarak *tek taraflılık (unilateralism)* şeklinde göstermiştir. Bu tek taraflılık, aynı zamanda dış politika çerçevesinde *yalnızcılık veya izolasyonculuk* olarak tarihe geçen Amerikan

⁵⁵ Cavit Emre Aytekin, "Amerikan İstisnacılığının Kimliksel Boyutu ve Hegemonya Sonrası ABD Dış Politikasındaki Rolü", *Biz ve Ötekiler: Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika*, Der. Gökhan Çapar, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020, 125, 127.

⁵⁶ Stephen Walt, "The Myth of American Exceptionalism" *Foreign Policy*, 189(2011), 73-75.

⁵⁷ Kissinger, *Diplomasi*, 22.

düşüncesini de beraberinde getirmiştir.⁵⁸ Bu durumun en açık şekli ise ABD'nin 5. başkanı James Monroe'nun adı ile tarihe geçen doktrinde görülmüştür. Doktrinin temeli “eski dünya” Avrupa ile “yeni dünya” Amerika'nın kalın çizgilerle birbirinden ayrılması gerektiği yargısına dayanmaktadır. Monroe Doktrinine göre çalkantıyı, kaosu ve entrikayı temsil eden Avrupa kıtası, Amerika kıtasından uzak tutulmalı; Avrupalı sömürgeci güçlerin kıtadaki nüfuzuna son verilmeli idi.⁵⁹ Monroe Doktrini, süreç içerisinde sadece bir dış politika öğretisi değil aynı zamanda ABD'nin Avrupa'ya karşı uzun yıllar izleyeceği politikayı ortaya koyan bir manifesto olarak da ele alınmıştır. Tarihsel olarak bakıldığında, ABD'nin kurucu başkanı George Washington'ın ve Amerikan bağımsızlığının felsefi önderlerinden Thomas Paine'in fıkırsel temellerini attığı söz konusu politika, Başkan Monroe tarafından resmi olarak bir dış politika ilkesi haline getirilmiş ve arada kesintiler olsa da İkinci Dünya Savaşı'na kadar kararlılıkla uygulanmıştır.⁶⁰

ABD'nin dış politika anlamında yalnızcılığa meyiletmesinin felsefi temelleri dışında, oldukça somut nedenleri de olmuştur. Her şeyden önce, Avrupa'daki son derece değişken güçler dengesi, genç Amerika'yı muazzam bir şekilde tedirgin etmeye yetmiştir. Öyle ki Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Fransa, İspanya ve Hollanda gibi Avrupalı devletlerin koloni güçlerine yardım etmesindeki asıl nedenin Amerikan halkının bağımsızlık mücadelesine destek vermek değil, İngiltere'ye olan düşmanlıkları olduğu Amerikan politikacılar tarafından bilinen ancak konjoktürel olarak görmezden gelinen somut bir neden olmuştur. Amerikan bağımsızlık mücadelesine önderlik eden isimler, bu gerçeğin farkına varmış lakin bu üç Avrupa ülkesinin yardımları olmadan da savaşı kazanamayacaklarını düşünmüşlerdir. Sonuç itibarıyla yaşanan bu süreç Amerikan kurucu atalarına bağımsızlık sonrasına ilişkin önemli dersler vermiştir. Zira bağımsızlığın üzerinden çok geçmeden patlak veren Fransız İhtilali sonrasında Avrupa kıtası içerisinde yaşanan İngiltere ve Fransa merkezli savaşlarda her iki taraf da ABD'yi savaşın içine çekmeye çalışarak, kurucu ataların çekincelerini gerçeğe dönüştürmüştür.⁶¹ Kurucu Başkan George Washington, 1796'daki tarihli “Veda Konuşması”nda bu konuyu özellikle vurgulamış ve haleflerine ABD'ye hem fiziki hem de siyasi olarak yabancı ve uzak olarak nitelediği Avrupa'nın ihtilaflarına taraf olmama konusunda uyarıda bulunmuştur. Washington konuşmasında ayrıca ABD'nin uluslararası alanda ticareti geliştirmesi ancak askeri ve siyasi anlamda yabancı ülkelerle asgari düzeyde

⁵⁸ David M. Malone & Yuen Foong Khong, *Unilateralism and U.S. Foreign Policy: International Perspectives*, Colorado: Lynne Rienner, 2003, 26-27.

⁵⁹ Gültekin Sümer, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5/19 (2008), 123.

⁶⁰ Mehmet Sait Dilek, *Sorularla Amerikan Devrimi*, Ankara: Eğitim Yayınevi, 2020, 107-108.

⁶¹ Jeffrey J. Malanson, *Addressing America: George Washington's Farewell and the Making of National Culture, Politics, and Diplomacy: 1796–1852*, Ohio: Kent State University Press, 2015, 253.

ilişki kurulmasını öğütlemiştir. ABD'nin istisnai ve eşsiz durumuna dikkat çeken Başkan Washington, ABD'nin bu istisnai durumunun daha önce hiçbir ülkenin izlemediği farklı bir yol izlemesini gerekli kıldığını ifade etmiştir.⁶² Halefleri ise 150 yıldan uzunca bir süre Washington'un vasiyeti olarak görülen tavsiyelere uymuş ve ekonomik olarak ilerleme ve kıtasal genişlemeyi önceleyerek, uluslararası sistemdeki ittifaklardan, aşırı iyimserlik ve kötümserliklerden arındırılmış bir dış politika takip etmeye özen göstermiştir.

ABD, bu süreçte öncelikle kendi kıtasal genişlemesine önem vermiş; izlediği genişleme politikasıyla birlikte gerek ilhak gerekse satın alma yöntemi ile toprak kazanmış ve toprak kazandıkça da güçlenmiştir. Monroe Doktrini, ilk bakışta ABD'yi Avrupa'dan ve hatta dünyadan izole etmiş gibi görünse de kendi içinde bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Armaoğlu'na göre ABD, Monroe Doktrini gereği Avrupa'nın kaosundan kaçmakla birlikte tamamen içine kapanmamış, bilakis Pasifik'te yayılmaya başlamış, Uzakdoğu ile yakından ilgilenme eğiliminde olmuş ve daha da önemlisi Latin Amerika üzerinde tekeldi bir nüfuz kurmuştur.⁶³

ABD tarihi, bütünsel bir açıdan ele alındığında, Monroe Doktrini ile başlayan izolasyon, yalnızcılık ve içe dönme politikaları sonucunda hep bir güç ve sermaye birikimi olduğu görülmüştür. Bu izolasyon dönemlerinden ABD gerek ekonomik gerekse de askeri olarak hep daha güçlü çıkmıştır. ABD böylece çoğu zaman sınır(lar)ını aşan bir özgüven ve büyük bir mukavemet gücü edinmiştir.⁶⁴ Lakin, ABD'nin dış politika ve hatta güvenlik stratejilerini tek bir normatif, kuramsal, jeopolitik ve/veya jeo-stratejik düşünce ile açıklamak mümkün değildir.⁶⁵ Adım adım ABD'nin dünya hakimiyetine giden süreçte feodal kalıntılarından arınmış bağımsız bir koloni ekonomisi ve okyanus tarafından korunan kıtasal bir coğrafyanın kombinasyonu olan sistemi büyük önem taşımıştır. Başka bir deyişle paraleli olmayan bir ekonomi ve coğrafyanın nesnel ayrıcalıklarına kültür ve siyasi miraslar da eklenmiş böylece ortaya özgün bir sistem çıkmıştır. Nitekim Amerikalı tarihçi Perry Anderson'a göre Amerikan

⁶² U.S. Government Printing Office, Washington's Farewell Address: To The People of The United States, Senate Document No: 105-22, Washington DC, 1998.

⁶³ ABD, Monroe Doktrini vasıtası ile Avrupalı devletleri "arka bahçesi" olarak gördüğü Latin Amerika'dan uzak tutmuş ve hatta bir müddet sonra "Amerika Amerikalılarıdır" ilkesini ortaya atmıştır. Fakat uygulamada bu ilke "Amerika ABD'nin'dir" niteliğine dönüşmüştür. ABD, gelişen ekonomisi sayesinde Latin Amerika ülkelerinin ekonomisini de tamamen kontrolü altına almıştır. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 693.

⁶⁴ Muhammed Hasaneyn Heykel, *Amerikan İmparatorluğu: İşgal-Katliam-Gasp-Emperyalizm*, Çev. İsmail Yaşa, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008, 12.

⁶⁵ Güngör Şahin, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikası ve Güvenlik Stratejisi", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10/2(2019), 63. <https://www.esbadergisi.com/images/sayi19/4sahin-uluslararasi-iliskiler-teorileri-kapsaminda-abd.pdf> Erişim Tarihi: 12. Kasım.2021.

ideolojik repertuarı istisnacılık, izolasyonculuk ve evrenselcilik terimlerini *complexio oppositorum* (karşıtların birliği) ile şekillendirilmiştir.⁶⁶

İşte bu özgün sistemin bir ürünü olan ve zaten okyanuslar tarafından korunan ABD için politik bir koruma kalkanı olarak tasarlanıp uygulanan Monroe Doktrini ile birlikte ABD, 20. yüzyılın başlarına değin güçlü bir güvenlik duygusu ile çevrelenmiştir. Doktrin uyarınca, dünya savaşlarından önce ABD'nin Avrupa ile askeri ve diplomatik ilişkileri ya hiç olmamış ya da çok kısıtlı tutulmuştur. Nitekim ABD'nin kurucu ataları ve halefleri Avrupa sisteminden birçok anlamda uzak kalmayı bu güven duygusunun devamı için elzem görmüşlerdir. Özetle 1823'te ilan edilen Monroe Doktrini, Birleşik Devletler'i Avrupa'dan ayıran okyanusu, iki kıtayı ayıran bir hendek haline getirmiştir. O zamana kadar Amerikan dış politikasının en önemli kuralı, Birleşik Devletler'in Avrupa'daki güç kavgasına hiçbir biçimde bulaşmaması ilkesi olmuştur. Monroe Doktrini, Avrupa'nın da Amerika'nın işlerine karışmaması gerektiğini ilan ederek bir sonraki adımı atmıştır. Kissinger'a göre, Monroe'nun bu tavrı, ABD'nin 20. yüzyıldaki büyük gücüne erişmesi için bir kuluçka görevi görmüştür.⁶⁷ Zira ABD, Monroe Doktrini ile kendi ördüğü kozada, zarar görmeden büyümeyi seçmiş ve görece bunda başarılı da olmuştur.

1.2. ABD'nin Dünya Sahnesine Çıkışı

Monroe Doktrini ile birlikte Amerikan dış politikası için önemli bir diğer aşamaya geçilmiştir. “Amerikan dış politikasının olgunlaşması” olarak görülen bu dönem, ABD'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oturacağı küresel hakimiyet koltuğuna hazırlık aşaması olarak da görülebilir. Nitekim, Monroe Doktrininin tavizsiz bir şekilde uygulanmış olduğu bu dönemde ABD sanayileşme ile birlikte giderek yükselen ekonomik bir güç haline gelmeye başlamıştır. ABD'nin ekonomik bakımdan ölçek değiştirmesine paralel olarak, ülkedeki kamuoyu elitleri arasında daha etkili bir dış politika izlenmesi yönündeki eğilim de güç kazanmaya başlamıştır.⁶⁸ Bu süreç içerisinde Amerikan dış politikasının yavaş yavaş dünyaya açılma sürecine girizgâh yaptığı da görülmüştür. Bu dönemin dünya için olduğu kadar ABD için de iki önemli sac ayağı Birinci ve İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Soğuk Savaş'ın sistemsel

⁶⁶ Perry Anderson, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*, Çev. Barış Baysal, Ankara: NotaBene Yayınları, 2015, 15.

⁶⁷ Kissinger, *Diplomasi*, 27-28.

⁶⁸ Dönemin tanınmış entelektüellerinden, siyaset bilimci Herbert Croly 1909 yılında yayınladığı “*The Promise of American Life*” (Amerikan Yaşam Tarzının Vaadi) adlı çalışması ve özellikle söz konusu çalışmada vurgulanan ilerlemecilik (*progressivism*) ve ilerici emperyalizm (*progressive imperialism*) kavramları yeni bir dış politika geleneğinin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bu gelenek en genel ifade ile ABD'nin diğer devletleri uygarlaştırıcı bir misyon üstlenmeye hakkı olduğu iddiasını öne sürmüştür. Sümer, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri”, 124. Ayrıca Croly'nin çalışması için bkz. Herbert Croly, *The Promise of American Life*, Cambridge: Harvard University Press, 1965.

temellerini atan ve dünyayı kökten değiştiren dünya savaşlarına, Amerikan dış politikası açısından ışık tutmak, çalışmanın ilerlediği hattın daha net bir şekilde ortaya konulması için yerinde olacaktır.

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda ABD

İngiltere gibi, dönemin en kudretli küresel imparatorluğuna karşı kazanmış olduğu bağımsızlığını “*prangalarından kurtulan ilk sömürge*” sloganı ile özdeşleştiren ve bu ayrıcalığını kurucu değerlerine ve tüm siyasal sistemine işleyen ABD'nin uzun yıllar katı bir şekilde yürüttüğü yalnızlık politikasına son verip dünya hâkimiyetine soyunması tarihsel bir çelişki gibi görünse de aslında bir bütünün birbirine zıt iki anlamlı parçasıdır. Zıtların uyumu da denilebilecek bu bütünlüğü anlayabilmek içinse ilk referans noktası yine “Amerikan istisnacılığı” kavramıdır. Nitekim birçok kez değinildiği üzere, ABD için dış politika Tanrı'dan aldığı uhrevi misyon gereği ahlaki bir görev olarak algılanmıştır. Amerikalıların kendi ülkelerinin istisnai olduğuna olan inançları, ortak bir etnik kimliğe, dile veya dine değil müstesna Amerikan kültürüne, eşsiz değerlere, hiçbir yerde olmayan ilkelere dayandırılmıştır. Bu ilkeler aynı zamanda ABD'de devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve Amerikan milliyetçiliğinin temellerini sağlayan bir “sivil din” oluşturmuştur.⁶⁹ Bu bağlamda, ABD'nin kıtasal kabuğundan çıkıp başka kıtalara yayılma sürecini de bu istisnailik üzerinden okumak gerekmektedir. Zira Birinci Dünya Savaşı, kendine güvenen, sahip olduğu değerlerin eski dünyaya nazaran daha ileri, daha insancıl ve daha üstün olduğuna iman eden, dinamik ve genç bir devletin aynı zamanda askeri olarak da güçlü olduğunu kanıtlamasına imkân vermesi bakımından da ayrıca önemlidir.⁷⁰ Daha da önemlisi kıta içerisinde genişlemesini tamamlayan, izlediği yalnızcılık politikası ile tüm enerjisini ekonomik ve teknolojik anlamda geliştirmek için harcayan ABD için artık gün gelmiştir. “*Tanrı'nın inayeti ile kurulan Amerika'nın*, kendisine bahşedilen yüce misyon gereği kurucu değerlerini, medeniyetini, demokrasisini, kapitalist üretim anlayışını tüm insanlığa ulaştırmasının vakti gelmiştir.”⁷¹ 20. yüzyılla birlikte kendisine adeta bir demokrasi havarisi, özgürlük misyoneri rolü biçen ABD'yi bu süreçte en çok motive eden dürtü Aşıkâr Yazgısı olsa da Amerika'nın kaderi artık sadece kutsal misyonlardan hareket etme safhasını çoktan aşmıştır. Ekonomik üstünlük de artık bu yazgıya dahil olmuştur.

⁶⁹Steven W.Hook ve John Spainer, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, Çev, Özge Zihnioğlu Tanırlı, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014, 14.

⁷⁰ Ünal Gündoğan, *Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya*, Ankara: SRT Yayınları, 2016, 59.

⁷¹ Merck, *Manifest Destiny*, 78.

Birinci Dünya Savaşı başladığında, ABD fiziksel boyutları, stratejik değeri ve anayasal mantığı açısından uğruna ağır bedeller ödenen bir dönüşümden geçmiştir. Kuzey Amerika kıtasının 100 yıllık askeri fethi tamamlanmış; 1898’de İspanya ve 1899-1900 yılları arasında Filipinler’le yapılan savaşlar, Porto Riko, Guam, Hawaii, Amerikan Samoası ve Filipinler’in ilhakını getirmiştir. ABD ayrıca, dayatmacı ticari ilişkiler, yinelenen kısa vadeli askeri müdahaleler ile Haiti ve Dominik Cumhuriyeti, Küba, Nikaragua ve Meksika’daki uzun vadeli müdahaleler aracılığıyla, Karayipler ve Orta Amerika’nın diğer bölgelerinde etkili denetim gücü elde etmiştir. Bu egemenlik iddialarıyla birlikte İspanyol-Amerikan ve Filipin-Amerikan savaşlarıyla olduğu kadar 1881’de Fransızların başladığı ancak bitiremedikleri için 1904’te ABD’nin devraldığı Panama Kanalı’nın 1914 yılında açılmasıyla yeni bir emperyal bakış açısı doğmuştur.⁷²

Savaşın hemen öncesinde dünyaya yön vermiş büyük ve kudretli imparatorluklar artık derin yaraları olan, savaşmaktan bitap düşmüş haldelerdir. ABD ise o büyük ve kudretli imparatorlukların savaşarak birbirlerini ve kendilerini tüketmeye başladıkları dönemde Monroe Doktrini gereği ne ittifaklara ne de savaşlara dahil olmuştur. Avrupa’da, Asya steplerinde, Afrika ve Arabistan çöllerinde giriştikleri her savaşta biraz daha kan kaybeden imparatorlukların güçleri günden güne erirken, genç Amerika sanayi ve teknoloji alanında büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. ABD böylece 20. yüzyıla dünyanın yükselen ekonomisi ve her anlamda bir “*süper güç namzedi*” olarak girmiştir. ABD kamuoyunda olmasa da yönetici elitlerin zihninde belirmeye başlayan bahsi geçen “*emperyal bakış açısı*”nın dile gelmesi ise az da olsa zaman almış; ABD dünyanın yeniden paylaşılmasını öngören Birinci Dünya Savaşı’na başından dahil olmamıştır.

Amerikalılar, Birinci Dünya Savaşı’nı başlangıçta yine Avrupalıların kendi aralarında cereyan eden bir savaş olarak görmüşler ve çekimser kalmayı tercih etmişlerdir. Lakin savaş ilerledikçe ABD’nin hem doğrudan hem de dolaylı çıkarlarının korunması için savaşa dahil olma fikri hasıl olmuştur.⁷³ Nitekim, Amerikalı yöneticilerin öngörülerini bu defa da tutmuş; Birinci Dünya Savaşı, Avrupa’yı ve dünyayı tahakküm etme noktasına taşıyan o üstün özgüvenin ebediyen sarsılmasına yol açmıştır. ABD’ye göre yaşlı kıta Avrupa, artık dünyaya uygarlığı yaymak gibi bir misyondan söz edemez duruma gelmiştir. Savaş, hükümetleri devirmiş, imparatorlukları parçalamış, güçlülere zayıflatmış, tüm toplumları derinden sarsmıştır. Rusya’da 1917 Ekim Devrimi başlamış; savaşın sonunda Avusturya-Macaristan

⁷² Christopher Capozzola, *Amerikan İmparatorluğu*, Çev. Gül Çağalı Güven, *Savaşta İmparatorluklar 1911-1923*, (ed.) Robert Gerwarth ve Erez Manela, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 390.

⁷³ Robert E. Hannigan, *The Great War and American Foreign Policy: 1914-24*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2016, 23.

İmparatorluğu ortadan kalkmış; Avrupa'nın orta yerinde koca bir kara delik bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise paramparça olmuş; özellikle Ortadoğu'daki toprakları üzerinde ciddi pazarlıklar başlamıştır. İmparatorluk Almanya'sı ise artık bir cumhuriyete dönüşmüştür. Ez cümle eski uluslar yeniden doğma, devletsiz uluslar ise bağımsız birer devlet olma savaşı içerisine girmiştir.⁷⁴ ABD ise yeni bir dünyanın dizayn edildiği bu sürece daha fazla uzak kalmak istememiş ve masaya sonradan da olsa, üstelik eli en güçlü aktör olarak dahil olmuştur.⁷⁵ Başka bir açıdan bakıldığında aslında ABD Birinci Dünya Savaşı'nın sonu(cu)na müdahil olarak, daha önce siyaseten asgari düzeyde ya da hiç temas etmediği bölgelerle tanışmıştır. Bu sürecin en önemli enstrümanı ise hiç şüphesiz ki dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson ile özdeşleşen ve iki dünya savaşı arasındaki dengeyi sağladığı gibi ironik bir şekilde dengesizliği de körükleyen “Wilson Prensipleri” olmuştur.⁷⁶

1.2.2. Wilson Prensipleri ve Uluslararası İlişkilere Yansımaları

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na müdahil olması hem ABD hem de uluslararası sistem için geri dönülmez bir değişim sürecini başlatmıştır. 1648 Vestfalya Kongresi ve 1815 Viyana Kongresi ile uluslararası ilişkilerde yaşanan “güç dengesi” merkezli dönüşümler ABD'nin sisteme dahil olması ile başka bir merhaleye taşınmıştır. Kuşkusuz ki bu iddialı dönüşümün miladı dönemin ABD başkanı Woodrow Wilson'un ortaya attığı prensipler ve prensiplerin damgasını vurduğu Birinci Dünya Savaşı'na son vermek için toplanan 1919 Paris Barış Konferansı olmuştur. Tarihe “Wilson Prensipleri”⁷⁷ olarak geçen söz konusu ilkeler bütünü, birçok açıdan dünya siyaseti ve devlet sistemleri için yeni bir evreye girişi işaret etmiştir.

ABD Başkanı Wilson, Birinci Dünya Savaşı sürerken, barış koşullarını 14 maddede özetlediği bir metin hazırlamış ve metni 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'ne sunmuştur. Amerikan idealleri ve değerlerinin açık bir manifestosu olarak da görülen maddeler, tam olarak uygulanmamış olsa da başta Ortadoğu olmak üzere dünya tarihine yön veren içeriği ile gündeme oturmuştur. Başkan Wilson'un Kongre'ye sunduğu metindeki şu ifadeler dünyanın yeniden kurgulanmasına kılavuzluk etmiştir:

⁷⁴ Margaret Macmillan, *Barış Yapanlar: Paris 1919 Dünyayı Değiştiren 6 Ay: 1919 Paris Barış Konferansının Hikayesi*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, İstanbul: Alfa Yayınları, 2015, 16.

⁷⁵ ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması süreci ile ilgili ayrıntılı okuma için bkz: Robert H. Zieger, *America's Great War: World War I and the American Experience*, Maryland: Rowman & Littlefield, 2000.

⁷⁶ Woodrow Wilson'un Amerikan dış politikası üzerinde bıraktığı mirasa ilişkin ayrıntılı okuma için bkz. Lloyd E. Ambrosius, *Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*, New York: Macmillan, 2002.

⁷⁷ Amerikan arşiv belgelerinde “President Woodrow Wilson's Message to Congress, 1/8/1918” ifadesi ile yer alan prensipler, Amerikan literatüründe “Fourteen Points” olarak geçmektedir. Türkçe literatürde ise Wilson İlkeleri, Wilson Prensipleri, On Dört Nokta, On Dört Madde gibi çeşitli çevirileri bulunmaktadır. Çalışmada “Wilson Prensipleri” tercümesi tercih edilmiştir.

- “1. Gizli diplomasi terk edilmelidir.
2. *Denizlerde mutlak serbestlik sağlanmalıdır.*
3. *Uluslararası ekonomik engeller kaldırılmalıdır.*
4. *Karşılıklı güvence verilerek ordular en aza indirilmelidir.*
5. *Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açık görüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı, bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde ilgili halkların çıkarlarıyla, egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine kesinlikle uyulmalıdır.*
6. *Yabancı askerler Rusya'dan çekilmeli, bu ülke kendi gelişimini ve politikalarını özgürce belirleyebilmeli, özgür uluslar topluluğuna olduğu gibi kabul edilmeli, kendisine gereken yardım sağlanmalıdır.*
7. *Yabancı askerler Belçika'dan çekilmeli, bu ülke egemenliğine kavuşmalıdır.*
8. *Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşmalı ve Alsace-Lorraine bu ülkeye iade edilmelidir.*
9. *İtalya'nın sınırları ulusal sınırlar temelinde yeniden çizilmelidir.*
10. *Avusturya-Macaristan halklarına özerk gelişme olanağı tanınmalıdır.*
11. *Yabancı askerler Romanya, Sırbistan ve Karadağ'dan çekilmeli, Sırbistan denize çıkabilmeli, Balkan devletlerinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için uluslararası güvenceler verilmelidir.*
12. *Bugünkü Osmanlı Devletindeki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle, özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.*
13. *Polonya bağımsız olmalı, uluslararası güvenceye alınmalı, denize çıkabilmelidir.*
14. *Bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır.”⁷⁸*

Maddelerden de anlaşıldığı üzere, 1913-1921 yılları arasında ABD'nin 28. Başkanı olarak görev yapan Woodrow Wilson, seleflerinin aksine ABD'ye küresel bir rol biçmiştir. Bunun

⁷⁸ Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 100. Orijinal metin için bkz. *President Wilson's Message to Congress, January 8, 1918*; Records of the United States Senate; Record Group 46; Records of the United States Senate; National Archives., Ayrıca çevrimiçi erişim için bkz. <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points#transcript>. Erişim 28.12.2021.

içinse Başkan Wilson’ın ABD’nin küresel misyonuna özünde emperyal olan ama görünürde anti-emperyal olan normlar yüklemesi gerekmiştir. Nitekim bu normların başında tüm dünyada barışın sağlanması *“tüm savaşları bitirecek bir savaş” (a war to end all wars)*, *“halkların kendi kaderlerini tayin hakkı” (self-determination)* ve sonunda *“dünyanın demokrasi için güvenli hale getirilmesi” (to make the world safe for democracy)* gibi daha önce dillendirilmemiş sloganlar gelmiştir. ABD ortaya koyduğu bu büyük küresel idealler uğruna o zamana değin Amerikan dış politikasının en temel ilkesi olarak kabul edilen *“izolasyonculuk”* ilkesini bir tarafa bırakmış ve dünyaya nizam vermesini emreden aşikâr yazgısının çizmeye başladığı yeni yola doğru yönelmiştir.⁷⁹

ABD’nin bu yeni yönelimi, şüphesiz ki en çok Afrika ve Ortadoğu bölgelerindeki *“devletsiz uluslar”* topluluklarını etkisi altına almıştır. Ancak bu noktada Başkan Wilson’a dair önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira Wilson’un çağının ilerisinde düşüncelerle oluşturulmuş prensipleri aslına bakılırsa kişisel biyografisi ile büyük oranda çelişmiştir. Wilson’un ortaya koyduğu *“yüce gönüllü”* prensipler ile kölelik yanlısı, ülkesindeki zenci haklarını görmezden gelen ırkçı tavırları arasındaki uçurum; idealleri ve önyargıları arasındaki ahenksizliği açıkça ortaya koymuştur. Nitekim bu ahenksizlik, Wilson’un siyasi hayatı için olduğu kadar, ortaya koyduğu prensiplerin büyük heyecan uyandırdığı coğrafyaların kaderi açısından da belirleyici olmuştur. Daha açık ifade etmek gerekirse Başkan Wilson’un zihin dünyasındaki bu med-cezirler aynı zamanda ilan ettiğinde son derece büyük yankılar uyandıran prensiplerin birçoğunun sadece idealar dünyasında kalmasına neden olmuştur. Bunun en açık örneği Ortadoğu topraklarında kendisini göstermiştir. Prensiplerin en heyecan uyandıran maddesi olan *“kendi kaderini tayin hakkı”*nın uygulama aşamasında gelinen nokta tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Zira söz konusu ülkeler kendi kaderlerini tayin etmek bir yana, dünya tarihinin en şöhretli iki sömürgecisi İngiltere veya Fransa’nın manda yönetimi altına girmek durumunda kalmıştır.⁸⁰

Wilson Prensipleri’nin başta Ortadoğu olmak üzere, *“kaderini tayin etmek isteyen halklar”* üzerindeki düş kırıklığı etkisi, sadece bununla sınırlı kalmamıştır. 22 Ocak 1917’de Amerikan Kongresine seslenen Wilson’un *“...Ortaya koyduğumuz prensipler özbeöz Amerikalıdır; insanlığın şefkatini ve inancını taşıdığından ve dünyanın her yerinde tüm muasır ulusların ve tüm münevver toplumların ileri görüşlü bireyleri tarafından paylaşıldığında evrensel olarak uygulanabilir durumda olacaktır.”* sözleri ilk etapta görülmeyen ama aslında ciddi anlamda

⁷⁹ Münkler, *İmparatorluklar*, 151-152.

⁸⁰ Ambrosius, *Woodrow Wilson and His Legacy*, 72.

bir çelişki barındıran sözler olarak tarihe geçmiştir.⁸¹ Nitekim daha geniş bir bağlamda ele alındığında akıllara şu sorular gelmektedir: “Kim(ler)in kendi kaderini tayin hakkı vardır?” Muasır olmayan uluslar ve münevver olmayan toplumlar bu haktan yoksun mu bırakılacaktır? Belki daha da önemlisi bir ulusun ya da toplumun yeteri kadar muasır ve/veya münevver olup olmadığının kıstası nedir ve bu kararı kim verecektir? Ne var ki Başkan Wilson’un bu sorulara verebilecek bir cevabı hiçbir zaman olmamıştır. Wilson, tıpkı Amerikan iç politikasındaki kölelik ve ırkçılık sorunlarında takındığı tavrın çok benzerini takınmış ve soruları da cevapları da görmezden gelmeyi seçmiştir. Zira Wilson, geldiği entelektüel geleneğin yani deyim yerindeyse Güney mirasının⁸² tezahürü olarak beyaz olmayan ya da daha genel bir ifade ile “Avrupalı olmayan” halk ve zümreleri geri kalmış olarak nitelendirmekte beis görmemiştir. Manela’nın son derece yerinde tespiti ile Başkan Wilson, bu idealleri dünya sahnesine çıkaran kendisi değilmiş gibi, bir yandan da bazı halk ve zümrelerin zinhar eğitilemeyeceğine; bazılarının ise Batı tarzı, doğru bir eğitim ile bir ihtimal medenileştirilebileceğine inanmıştır. Yani “kendi kaderini tayin hakkı”nı elde etmek için görünmez bir şart koşulmuştur: “medenî olmak”. Başka bir deyişle, ilk ortaya atıldığında “devletsiz halkların” hemen hepsinde büyük bir heyecan yaratan kendi kaderini tayin hakkı, manda sistemine yani denetimli bir yönetim anlayışına evrilmiştir.⁸³ Wilson’un yarattığı heyecan dalgası ile önce umutlanan lakin ardından gelen manda yönetimleri ile hayal kırıklığına uğrayan, özellikle Ortadoğu’nun Arap toplumları ise, kendi kaderlerini tayin için İkinci Dünya Savaşı’nı beklemek zorunda kalmıştır.⁸⁴

⁸¹ Wilson’un 22 Ocak 1917 tarihli Senato’ya hitaben konuşması için bkz. Erez Manela, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Sömürge Karşıtı Milliyetçiliğin Kökenleri: Wilsoncu Moment*. Çev. Ergin Özler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, 129.

⁸² Wilson’un savaş zamanı söylevlerinin kendi kaderini tayin hakkındaki evrensel mesajına karşı en büyük çelişkiyi oluşturan belki de yerel Amerikan bağlamı çerçevesindeki ırksal ilişkilere dair sicilidir. Gerek kişisel hayatında gerekse de akademik ve siyasi hayatında Amerika’daki zencilerin/kölelerin haklarına yönelik hiçbir çalışması ya da çabası olmamıştır. Zira Wilson Manela’nın tabiri ile tam anlamı ile “Güney’in Evladı” idi. Wilson, Kuzey-Güney Savaşı olarak da bilinen Amerikan İç Savaşı (1861-1865)’ndan birkaç yıl önce 1856’da Güney’in yani köleliği savunan tarafın kalelerinden Virginia’da doğmuş, yine aynı safta olan Georgia ve Güney Caroline eyaletlerinde büyümüştü. İçine doğup büyüdüğü ortam her ne kadar savaşın kaybeden tarafı olsa da kölelik ve zencilerin haklarına dair fikirleri günümüze değin uzanan bir silsilede çok da değişim göstermemiş bir toplumsal yapıya sahipti. Başkanlık yıllarında da Wilson’un kölelik ve zenci hakları hususundaki sicili de pek temiz ve parlak değildi. Açıktan bir ırkçılık politikası izlememiş olsa da Senato’da ve federal bürokrasi içerisindeki ırkçı uygulamalara göz yumduğu biliniyordu. Wilson’un ırkçılık hakkındaki tutum ve davranışlarına dair ayrıntılı okuma için bkz: Kathleen L. “Wolgemuth, Woodrow Wilson and Federal Segregation”, *The Journal of Negro History*, 44/2(1959) 158-173. Doi:10.2307/2716036; Henry Blumenthal, "Woodrow Wilson and the Race Question." *Journal of Negro History*, 48/1(1963), 1-21. Doi:10.2307/2716642., Eric S. Yellin, *Racism in the Nation's Service: Government Workers and the Color Line in Woodrow Wilson's America*, North Carolina: North Carolina University Press, 2013. Joe Feagin, *Systemic Racism: A Theory of Oppression*, New York: Routledge, 2006.

⁸³ Manela, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, 71.

⁸⁴ Paris Barış Konferansı başladığında, Wilson Prensipleri, metnin içeriğinden çok öte anlamlar biriktirmiş, çoğu insan için uluslararası toplumun eşitlik, kendi kaderini tayin hakkı ve adalet prensipleri ekseninde dönüştürülmesinin kısaltması haline gelmişti. İlkeler, özellikle Afrika ve Asya’daki sömürgeler ile Ortadoğu’daki milliyetçiler arasında yankı bulmuştur. Prensiplerin uluslararası arenadaki yansımalarını yakından

Sömürgelerde ya da dağılan imparatorluklarda yaşayan halklar tarafından neredeyse bir siyasi Mesih olarak algılanan Wilson'un ortaya koyduğu ideallerin hızlı yükselişi ve hazin düşüşünden en çok etkilenen coğrafyaların başında Ortadoğu gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına giden süreçte 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması doğrultusunda bölüşülen Suriye, Lübnan, Filistin, Irak genelindeki etnik, dini ve mezhepsel zümreleri doğrudan etkileyen Wilson Prensipleri, bölge halkları üzerinde derin psikolojik tesirler bırakmıştır. Başkan Wilson'un tahayyül ve tasavvur ettiği kavramlar, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonuna değin tam olarak uygulama aşamasına geçememiş olsa da Ortadoğu'nun yeniden inşasında belirleyici rol oynamıştır.⁸⁵

Wilson prensipleri ve özellikle de "self-determinasyon" üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan, Etiyopya asıllı Amerikalı siyaset bilimci Adom Getachew'e göre kendi kaderini tayin hakkının normatif anlamda erozyona uğraması ve uluslararası hiyerarşinin yeniden inşası İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşacak yeni bir Amerikan emperyalizmine ve dolayısı ile Soğuk Savaş'a zemin hazırlamıştır.⁸⁶ Getachew'in Wilson prensiplerinin ağır bir kritiği olarak görülen çalışmasında özellikle Ortadoğu'da oluşturulan manda sistemleri konusundaki tespitleri oldukça ufuk açıcıdır. Getachew'e göre manda yönetimi altındaki bölgeler, özellikle Suriye, Lübnan ve Filistin, teorik anlamda kendi kaderini tayin hakkından yoksun bırakılmamış; geri kalmışlıkları nedeni ile bu hakkı kullanmaları ertelenmiştir. Evrensellik ve hiyerarşinin kesişiminde konumlandırılan söz konusu manda bölgeleri, eşitsiz siyasi ve ekonomik entegrasyonu tecrübe etmek durumunda kalmış ve gelişmek bir yana dursun en iyi ihtimalle yerlerinde saymışlardır. Böylece, Arap toplumları ne tam anlamı ile sömürge ne de tam anlamı ile devlet olmadıkları "arafta" bir süreç yaşamıştır.⁸⁷

1.3. İkinci Dünya Savaşı ve ABD

Birinci Dünya Savaşı'na damgasını vuran Wilson Prensiplerinin yarattığı heyecan ve hemen akabinde gelen hayal kırıklığı sonrası ABD, beklendiği üzere son bir kez daha kabuğuna çekilmiş ve Monroe Doktrinine geri dönmüştür. Bu süreçte İkinci Dünya Savaşı'nın ayak

takip eden sömürgelerdeki milliyetçiler, dönemin üretmiş olduğu fırsatları kaçırmamak için Paris'e akın etmiştir. Konferansa neredeyse tüm dünyadan temsilciler gelmiş, gelemeyenler Paris'i telgraf yağmuruna tutmuştur. Özellikle Gürcüler, Ermeniler Kürtler, Asuriler, Suriyeli, Lübnanlı Tunuslu, Mısırlı Araplar, Süryaniler, Vietnamlı devrimciler konferansa kadim medeniyetlerini, köklü tarihlerini gündeme getiren, özerklik isteyen, bağımsızlık taleplerini ifade eden dilekçeler, memorandumlar sunmuşlardır. Konferans sürecince Wilson'a gönderilen mektup, dilekçe ve telgraflar arasında Ermenilerin gönderdikleri ayrıca dikkat çekmiştir. Bu süreçte Başkan Wilson'a sayısız Ermeni dilekçe ve memorandumu gönderilmiştir. Manela, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, 117.

⁸⁵ Manela, *Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, 262-263.

⁸⁶ Adom Getachew, *İmparatorluktan Sonra Dünya Kurmak: Kendi Kaderini Tayinin Yükselişi ve Düşüşü*, Çev. Emre Can Dağlıoğlu, İstanbul: Runik Kitap, 2021,32.

⁸⁷ Getachew, *İmparatorluktan Sonra Dünya Kurmak*, 75-77.

sesleri dünyanın her tarafından duyulmaya başlamışken, çoğu Amerikalı, gelişmeleri kayıtsızlıkla izlemiş, ABD'nin savaşa dahil olmasına hiç yanaşmamıştır.⁸⁸ Ancak 7 Aralık 1941'de Japonların Pearl Harbor saldırısı ile ABD savaşa müdahil olmak durumunda kalmış ve bu gelişme ile savaş gerçek anlamıyla bir dünya savaşı halini almıştır. Lakin “yirminci yüzyılın mahşeri” olarak nitelendirilen İkinci Dünya Savaşı, dünyanın ekserisi için bir mahşer olsa da ABD'ye yeni bir dünya sistemi kurmak için büyük bir fırsat kapısı aralamıştır.⁸⁹

Dünya çapında 60 milyon insanın ölümüne yol açan İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem büyük hasar almış; büyük güçlerin, sömürgeci imparatorlukların ekonomileri çökmüştür. Sadece savaşı kaybeden ülkeler değil savaşta galip gelen müttefik ülkeler de sömürgelerinin çoğunu kaybetmişlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı'nın muzafferleri arasında en muzafferi şüphesiz ki ABD olmuştur. Neredeyse tüm dünya harabeye dönmüşken, ABD kendi ana kıtasında savaşı yaşamamıştır. Yeniden inşa edilmesi gereken yıkılmış şehirleri veya bombalanmış fabrikaları olmamıştır. Donanması, hava ve kara kuvvetleri ile dünyanın en büyük ve en güçlü ordusu tartışmasız ve rakipsiz bir şekilde artık ABD olmuştur.⁹⁰ Öyle ki İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika'nın mühimmat üretim kapasitesi bütün düşman devletlerin toplam kapasitesinden daha büyük rakamlara ulaşmıştır. ABD savaş sonunda, dönemin ABD başkanı Roosevelt'in deyişi ile “*demokrasinin silah deposu*” haline gelmiştir. Amerikan halkı tüm enerjisi ile savaş üretimine yönelmiş; özellikle uçak ve gemi üretimi ile atom bombası dahil yeni silahlar üzerine bilimsel çalışmalar hızlandırılmıştır. İş alanları giderek genişlemiş, istihdamda ise rekorlar kırılmaya başlanmıştır. Sadece bir yıl içinde açılan yeni iş kolları ve iş gücü ihtiyacının karşılanması için üç milyondan fazla kadın işçi istihdam edilmiştir. 1940 Temmuz'undan 1945'te Japonya'nın teslim olmasına kadar olan süreçte Amerikan fabrikaları ve tersaneleri uçak, gemi, tank ve silah üretmeye devam etmiş; bu fabrikalar sadece Amerikan savaş sanayinin ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda Büyük Britanya ve Rusya'nın ihtiyaçlarını karşılayacak kadar uçak, tank, radar, kamyon, sahra telefonu üretmiştir.⁹¹

İkinci Dünya Savaşı boyunca ABD, dünyanın en güçlü ülkesi haline geldikçe kaynaklar, taahhütler ve federal hükümetin iddiaları da aynı oranda büyümüştür. Başka bir deyişle ABD, artık kıtasal kabuğundan tamamen sıyrılmış ve bir anlamda dünya gücü kategorisinde sınıf

⁸⁸ Allan Nevins, Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Çev. Halil İnalcık, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2005, 481.

⁸⁹ Jacques Pauwels, *Hayırlı Savaş Söylencesi: İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika*, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, 15.

⁹⁰ James West Davidson, *Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev. Can Evren Topaktaş, İstanbul: Say Yayınları, 2018, 339.

⁹¹ Allan Nevins, Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Çev. Halil İnalcık, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005, 496-497.

atlamıştır.⁹² Ne var ki ABD, her anlamda gücünün zirvesinde olduğu bu dönemde yine ironik bir biçimde kendisini tehdit altında hissetmiştir. 1945 yazında Amerikan yöneticileri üç nedenle geleceğe endişe ile bakmaya devam etmiştir:

- “1- Yeni bir Hitler’in ortaya çıkmasından duyulan endişe, ki bir müddet sonra bu rolü Sovyet lider Stalin üstlenmiştir.
- 2- Atom bombası konusundaki teknolojik gelişmelerin sadece ABD’nin elinde olmaması ihtimalinin belirmesi.
- 3- Savaş sonrası yeni bir ekonomik daralmanın ve hatta küresel mali bunalımın ortaya çıkma ihtimali.”⁹³

Ambrose’ye göre ABD’nin İkinci Dünya savaşı sonrasında başlayıp Soğuk Savaş’ta doruğa ulaşan bu ve benzeri tehdit algılamaları ABD’yi 20. yüzyılın Roma İmparatorluğu’na çevirmiştir. Nitekim, kuruluşundan bu yana ABD’nin dış politika felsefesinin bel kemiğini oluşturan yalnızcılık politikası yerini tüm dünyadan tehdit algılama potansiyeli olan bir ABD’ye bırakmıştır. ABD artık sadece kendi kıtasındaki değil, dünyanın her yerindeki siyasi ve ekonomik gelişmelere ilgi duymak zorundadır. Açıkça görüldüğü üzere artık 1823 (Monroe Doktrini) Amerika’sı çoktan geride bırakılmıştır. ABD’de kendi kabuğuna çekilmek bir yana artık dünyanın her yerinde gözü-kulağı olan bir küresel koruyucu güç yaratma gayesi hasıl olmuştur.⁹⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyasına daha yakından bakıldığında görülen manzara çok nettir: Amerika’nın düşmanları ezilmiş, müttefikleriyse iktisaden perişan bir haldeyken, ABD ise savaşın hem psikolojik hem de fiziksel olarak en galibi olmuştur. Başka bir deyişle ABD, muzafferler arasında en birinci konuma yükselmiştir. Amerikan Life Dergisi’nin yayıncısı Henry Luce’un henüz savaş bitmeden, 1941 yılında öngörmüş olduğu üzere 20.yüzyılın bir “Amerikan Yüzyılı” olması genel bir beklenti haline gelmiştir. Sadece ABD’li siyasetçi ya da askerlere göre değil Amerikan vatandaşlarına göre de insanlık ABD sayesinde Alman Faşizmi ve Japon militarizmi tehdidinden kurtulmuştur. Bundan sonra ise dünyanın her yerinde özgürlük, adalet ve demokrasiye dair kendi fikirlerini yaymalarının vakti gelmiştir. Kaldı ki ABD buna mecburdur, çünkü tüm insanlık buna muhtaç durumdadır. Aşıkâr yazgısı gereği

⁹² Üretim tutumları ve tekniklerinin savaşa odaklandığı bu süreçte Amerikalılar 186 milyon dolar değerinde mühimmat ve bunları intikal ettirmek için bir alt yapı üretmiştir. ABD, 1941-1945 yılları arasında 297 bin uçak ve 86 bin tank üretmiştir. Amerikan ordusu insan gücü ile de devasa boyutlara ulaşmıştır. 1945’te silah altında, profesyonel anlamda aktif çalışan, maaşlı 8 milyon 300 bin Amerikan askeri kayıtlara geçmiştir. Jeremy Black, *Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Çev. Yeliz Özkan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009, 450.

⁹³ Stephen Edward Ambrose, *Dünyaya Açılım: 1938’den Günümüze Amerikan Dış Politikası*, Çev. Ruhican Tul, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları, 1992, ix, x.

⁹⁴ Ambrose, *Dünyaya Açılım*, xi.

Amerika üstüne düşen ne varsa yapmak zorundadır. Belçika asıllı Kanadalı tarihçi Jacques Pauwels'in oldukça kinaye içeren yorumu ile ABD'nin himayesinde, İkinci Dünya Savaşı'nın küllerinden doğacak bu cesur yeni dünyada, 1945 sıfır noktası olacak ve bir Amerikan Yüzyılı başlayacaktır. Bu yüzyılda faşizme olduğu gibi komünizme de yer olmayacaktır.⁹⁵ Pauwels'in eleştirel bir alt metinle verdiği İkinci Dünya Savaşı yorumu, Amerikan tarih yazımında hiç de küçümsenmeyecek bir tavrı ortaya koymuştur. Nitekim, ABD'de İkinci Dünya Savaşı'ndan "Hayırlı Savaş" olarak söz eden tarihçilerin sayısı hiç de az değildir. Revizyonist ve zaman zaman da Post-Revizyonist tarihçilerin gözdesi olan bu terim aynı zamanda ABD'de 1960'lardan bu yana popüler bir sol fraksiyon haline gelen "*New Left (Yeni/Liberal Sol)*" akımı tarafından da sıklıkla kullanılmıştır.⁹⁶

Aslına bakılırsa, revizyonist ya da Yeni Sol ve/veya Marksist bir yaklaşım haricinden bakıldığında da İkinci Dünya Savaşı'nın ABD için "hayırlara vesile olan" bir savaş olduğu aşîkardır. Savaş, her şeyden önce Amerikan ekonomisi için adeta bir nefes borusu olmuştur. Savaş, ilkin iktisadi talebi canlandırarak ülkedeki ekonomik krize son vermiş, Amerikan kapitalizmini gençleştirmiş ve yeniden hayat vermiştir. Öyle ki 1940 yılında 90 milyar dolar olan gayri safi milli hasıla, 1944 yılına gelindiğinde 200 milyar dolara ulaşmıştır.⁹⁷ En büyük kazançlardan biri de şirket kârlarında meydana gelmiştir. 1940'ta 6.4 milyon dolar olan şirket kârları 1944 yılında 10.8 milyon dolara yükselmiştir.⁹⁸ Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı, ABD'li yönetici elitler için hayırlı olsa da yine de mükemmel olamamıştır. İktisatçılar, savaş sonrasında ekonominin 1930'lara benzer bir şekilde yeniden ciddi bir krize girebileceği konusunda uyarıda bulunduğunda, Amerikan yöneticileri, bu defa kabuğuna çekilmeksizin,

⁹⁵ Jacques Pauwels, *Hayırlı Savaş Söylencesi: İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika*, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, 224-225-232.

⁹⁶ ABD'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında izlediği politik tutuma dair ağır birer revizyonist eleştiri olan, Michael C.C. Adams'ın kaleme aldığı "*The Best War Ever: America and World War II*" (*Gelmiş Geçmiş En Hayırlı Savaş: Amerika ve İkinci Dünya Savaşı*) ve Jacques Pauwels'in kaleme aldığı "*The Myth of the Good War: America in the Second World War*" (*Hayırlı Savaş Söylencesi: İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika*) başlıklı çalışmalar bu husustaki öncü örneklerdendir. Söz konusu yazarların haricinde "Hayırlı Savaş" terimi üzerine çalışmaları olan önemli isimler ve eserleri ise şunlardır: Gwynne Dyer, *War (The New Edition)*, Toronto: Random House of Canada, 2004. Howard Zinn, *On War*, New York: Seven Stories Press, 2000. Howard Zinn, *A People's History of the United States: 1492 to Present*, New York: Harper Collins, 2003. (Türkçe baskısı için bkz. Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Çev. Sevinç Sayan Özer, Ankara: İmge Kitabevi, 2018. Howard Zinn, *Öteki Amerika -I-*, Çev. Seyfi Öngider, İstanbul: Aykırı Yayınları, 2000. Noam Chomsky, *What Uncle Sam Really Wants?*, Berkeley: Odonian Press, 1992. (Türkçe baskısı için bkz. Noam Chomsky, *Sam Amca Ne İstiyor? İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Amerikan Politikaları*, Çev. İsmail Kaplan-Bilge Kurt Torun-Ergül Alsan, İstanbul: Minevra Yayınları, İstanbul, 2000. Gar Alperovitz, *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam, the Use of the Atomic Bomb and the American Confrontation with Soviet Power*, London: Pluto Press, 1994. Gabriel Kolko, *Confronting the Third World: United States Foreign Policy 1945-1980*, New York: Pantheon Books, 1988. Gabriel Kolko, *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy 1943-1945*, New York: Pantheon Books, 1990.

⁹⁷ Lawrence S. Wittner, *Rebels Against War: The American Peace Movement 1933-1983*, Philadelphia: Temple University Press, 1984, 111.

⁹⁸ Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, Çev. Sevinç Sayan Özer, Ankara: İmge Kitabevi, 2018, 450.

küresel oyun kuralları çerçevesinde yeni tedbirler almaya başlamıştır. İşte bu noktada “Hayırlı Savaş”ın kusurlarını gidermek için yeni bir savaşa, İkinci Dünya Savaşı’ndan bile daha hayırlı bir savaşa ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır ki bunun adı da “Soğuk Savaş” olmuştur.⁹⁹

1.4. Soğuk Savaş ve ABD’nin Küresel Hakimiyet Mücadelesinde Ortadoğu

İkinci Dünya Savaşı’nı “hayırlı bir savaş” olarak gören ABD, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuruluşundan bu yana çizdiği tüm profilleri kendi eli ile bir kenara iterek küresel sistemde söz sahibi olmaya meyletmıştır. Aslına bakılırsa ABD’nin bu tutumu Amerikan istisnacılığı ve Aşikâr Yazgı merceğinden bakıldığında hiç de tutarsız olmamıştır. Nitekim, artık dünyaya yeni bir nizam gereklidir çünkü eski düzen yıkılmış; eski düzen kurucular ise harap olmuştur. Dünyanın ABD’ye ihtiyacı vardır ve daha önemlisi Tanrı’nın lütfu olan Amerikan değerlerinin tüm dünyaya yayılmasının zamanı gelmiştir. Bu bağlamda ABD için tutarsız olansa bu nizamı getiriş yöntemi olmuştur. Kendisini tarihsel olarak İngiliz, Fransız ve İspanyol sömürgeciliğinin antitezi olarak tanımlamasına rağmen, ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyaya klasik anlamda olmasa bile yeni bir sömürgeci zihniyeti ile bakmıştır.¹⁰⁰ Tez çalışmasının mekânsal zemini olan Ortadoğu özelinde değerlendirildiğinde ise ABD’nin bölgeye siyasi olarak girişi Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arap ülkelerini paylaşıp manda idaresi altına alan İngiltere ve Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tasfiyesinin hemen ardından gerçekleşmiştir.¹⁰¹

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu, ABD’nin dünya perspektifinde birincil önemdeki bölgelerden biri olmamıştır. ABD’nin Ortadoğu ile ilk karşılaşması aslında İkinci Dünya Savaşı’ndan çok öncelerine rastlar ancak bu karşılaşma siyasi hatlar üzerinden değil, ekonomik çıkarlar ve dini yaklaşımlar üzerinden başlamıştır. Püritenlerin ABD’de kurduğu ilk kolonilerden biri olan Massachusetts kolonisinin valisi John Winthrop, Amerika’nın aşikâr yazgısını açıklarken “*Tepedeki Şehir*” metaforunu kullanmış ve ABD’nin Tanrı’nın yeni seçilmişleri olarak “*Yeni İsrail*” olduğunu ileri sürmüştür. Amerikan kurucu felsefesinin mayasını oluşturan bu inançta, mekânsal olarak olmasa bile zihinsel anlamda Hristiyanlığın doğduğu Ortadoğu coğrafyasına çokça atıf yapılmıştır. Ancak bu atıf ilkin siyasi ve/veya

⁹⁹ Pauwels, *Hayırlı Savaş Söylencesi*, 312-314.

¹⁰⁰ Philip W. Bell, “Colonialism as a Problem in American Foreign Policy”, *World Politics*, 5/1(1952), 86–109. doi:10.2307/2009089 Erişim 25.12.2022.

¹⁰¹ Özellikle 1956 Süveyş Krizi, söz konusu tasfiye ve ABD’nin bölgeye girişi için milat olarak nitelendirilmiştir. Donald Neff, *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East*, New York: Simon & Schuster, 1981, 12.

fiziksel bir hegemonya hevesi içermemiş, uhrevi nitelikte olmuştur.¹⁰² Bu çerçevede Amerikan tarihi boyunca birçok Amerikalı Kitab-ı Mukaddes'te yer alan "Kutsal Topraklar"daki hakiki tepeye -yani Ortadoğu'ya- özel bir muhabbet beslemiştir. Bu muhabbet, 1820 yılında Püriten ahlakı ve felsefesini yaymayı amaç edinmiş olan Amerikan misyonerlerini, o dönem Osmanlı toprağı olan Ortadoğu'ya yöneltmiştir. Ortadoğu tarihçisi Gelvin'in deyiimi ile Amerikan misyonerleri ve seyyahlar günahkâr ruhlarını kurtarmak ve Kitab-ı Mukaddes'te bahsedilen kutsal yerleri görmek için bölgeye gitmiştir. Balkanlardan, Anadolu'ya oradan da Ortadoğu'nun hemen her köşesine ulaşan Amerikalı misyonerler, bölgede başta eğitim ve sağlık konuları olmak üzere sosyal alanlarda faaliyet kolları oluşturmuş, dini kurumlardan çok okul, hastane, dispanser, sağlık ocağı ve yetimhane kurmuşlardır. 1866 yılında ise Amerikalı misyonerler, bugünkü adıyla Beyrut Amerikan Üniversitesi'ni, ilk adı ile Suriye Protestan Koleji'ni kurmuş ve Lübnan merkezli olarak Ortadoğu coğrafyasında yoğun bir şekilde faaliyete başlamıştır. Kolejin nizamiyesinde halen varlığını koruyan, kapının bir tarafında İngilizce bir tarafında Arapça olarak yazılan kabartmalardaki "*İnsanlar Bolluk İçinde Bir Yaşama Sahip Olsun Diye*" (*That They May Have Life, and Have it More Abundantly*) ifadesi, söz konusu dönem içerisindeki Amerikan faaliyetlerinin amaç ve hedeflerini açıkça ortaya koymuştur. Kitab-ı Mukaddes'ten alıntı olan ifade ile Amerikan misyonerleri kendilerine yüz yıllardır İslam ve Türk/Osmanlı idaresi altında zor günler geçirmiş olduğuna inandıkları, Hristiyanlığın doğduğu topraklara yeniden medeniyet götürme ve bölgeyi ihya etme vazifesi biçmiştir.¹⁰³ Başka bir deyişle, Hz. İsa'nın doğduğu kutsal toprakları kurtarmak ve bölgeyi ABD'nin aşikâr yazgısına dahil etmek misyonerlerin birincil hedefi olmuştur.

Dini saikler ile misyonerler üzerinden yürüyen ilişki ve kurulan bağların Amerikan siyasetine sirayet etmesi ise uzun yıllar almıştır. Dış politika anlamında bölge, Amerikan yöneticilerinin ilgi alanına ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında girmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Ortadoğu'ya sınırlı bir ilgi duyan ABD'nin bu yaklaşımı savaş sırasındaki gelişmeler nedeniyle değişmeye başlamıştır. Bu noktada en belirleyici rol Ortadoğu'daki petrol varlığının ortaya çıkması olmuştur. Nitekim, giderek sanayi üretimi artan, askeri sanayisi gün geçtikçe gelişen ABD için ham madde ve bilhassa enerji kaynaklarına erişim

¹⁰² Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz. Francis J. Bremer, *John Winthrop: America's Forgotten Founding Father*. New York: Oxford University Press, 2003. John Winthrop, Richard S. Dunn, James Savage ve Laetitia Yeandle, *The Journal of John Winthrop: 1630-1649*, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

¹⁰³ James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi: 1453-2015*, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, 337.

hayati derecede önemli olmuştur. Tam da bu süreçte Ortadoğu'nun dünya petrolünün 2/3'üne sahip olduğunun keşfedilmesi ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini arttırmıştır.¹⁰⁴

Bölgenin coğrafi konumu ve yeraltı kaynakları, Ortadoğu'ya özel bir önem katmasına rağmen, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelmesinin bir diğer nedeni de ABD dış politikasındaki strateji değişimi ve SSCB etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra ABD'nin hegemon güç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte dünyanın hemen hemen tüm bölgelerine daha yakından ilgi duyduğu görülmüştür. 1946'da Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, ABD dış politikasına temel olan George Kennan'ın SSCB'yi çevreleme stratejisi ve Paul Nitze'nin NSC 68'deki yaklaşımı, Ortadoğu'yu ABD'nin güvenlik sistematığının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bu bağlamda, Ortadoğu, petrole sahip olması, çevreleme politikasındaki coğrafi konumu ve SSCB'nin yayılma alanı olması nedeniyle ABD için özel bir önem kazanmıştır.¹⁰⁵

1.5. Soğuk Savaş ve Türk-Amerikan İttifakının Başlangıcı

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, neredeyse fasıla vermeksizin başka türlü bir savaşın içine düşen dünya, daha önce hiç deneyimlememiş olduğu uzun soluklu bir sürece girmiştir. Tarihe Soğuk Savaş olarak geçen bu süreçte, Oran'ın deyimi ile dünyayı Doğu-Batı yönünde ve ABD-SSCB ekseninde tam ortadan ikiye ayıran hat peyda olmuş ve Türkiye de zorunlu seçmeli bir şekilde bu ayrımın Batı/ABD tarafında yer almıştır.¹⁰⁶ Dünyanın muazzam bir derinlikle ve son derece dramatik bir şekilde içine girdiği dönüşümün en çok etkilediği coğrafyaların başında ise şüphesiz ki Ortadoğu gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İngiliz ve Fransız manda prangalarından kurtulup bağımsızlıklarını kazanan Arap ülkeleri, yeni bir Ortadoğu haritasına işaret ederken, 1948 yılında İsrail'in kurulması ise tüm dengeleri değiştirmiştir.¹⁰⁷

Ortadoğu'nun değiştiği ve hatta dönüştüğü bu süreçte, savaşa girmemiş olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntıları arasında yolunu zorlukla bulabilen Türkiye de bir dönüşümün kıyısına gelmiştir. Çok partili hayata geçerek demokrasi çitasını yükselten Türkiye'de 1950 yılında iktidara gelen DP'nin Soğuk Savaş düzlemindeki dış politika tercihleri ilk başlarda selefi CHP'den çok farklı olmamıştır. Nitekim Batı çizgisinde bir dış politika benimseyen DP'nin ABD ekseninde somutlaştırdığı dış politika kimliği, süreç içerisinde; özellikle de tez

¹⁰⁴ Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 338-339.

¹⁰⁵ Magnus Persson, *Great Britain, the United States and the Security of the Middle East: The Formation of Baghdad Pact*, Lund: Lund University Press, 1998, 72.

¹⁰⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, 27

¹⁰⁷ David Hirst, *Silah ve Zeytin Dalı: Ortadoğu'da Şiddetin Kökenleri*, Çev. Timur Demirtaş, İstanbul: Matbuat Yayınları, 21.

alışmasının vaka çalışması olan 1958 yılındaki Lübnan Krizi ve akabinde gelen Amerikan askeri müdahalesi ile birlikte CHP ile zıt yönlere savrulmuştur. DP ve CHP, Soğuk Savaş'ın başlangıç aşamasında her ne kadar dış politika anlamında aynı yöne baksalar da bu bakış açıları zaman geçtikçe farklılaşmaya başlamıştır. Ancak vurgulamak gerekir ki, buradaki farklılık daha çok yöntemsel bir farklılık olmuştur. Zira Soğuk Savaş'ın eksensel ayrımlarında DP ve CHP'nin arasında ideolojik bir fark ya da ABD'ye ve/veya Batı'ya yönelik zıt bir kavrayış söz konusu olmamıştır. Bilakis, ABD ile ittifak sürecini başlatan CHP olmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş dönemi siyasi mihenk taşları olan Truman Doktrini, Marshall Planı uygulamaları ve hatta NATO başvurusu, CHP döneminde başlatılan politikalar olmuştur. 1950'lilerde yani DP'nin iktidarına denk gelen yıllarda bu sürecin hızlanması ise büyük oranda, Ortadoğ'u'nun Soğuk Savaş düzlemindeki konumunun uğradığı değişimde aranmalıdır. Zira, nce Truman Doktrini ile Marshall Planı ve eşzamanlı olarak SSCB'nin "evrelenmesi" politikası, Türkiye'nin ABD nezdindeki önemini arttırmış; bilhassa Ortadoğ'u'yu kapsayacak bir savunma projesi söz konusu olduğunda, oklar Türkiye'ye doğru yönelmiştir.¹⁰⁸

1.6. ABD'nin evreleme Politikası ve Türkiye

ABD ve SSCB, Soğuk Savaş ile birlikte dünyaya yepyeni bir rekabet türü ve coğrafi taksim alanları hediye etmiştir. ABD Başkanı Henrry Truman döneminden başlayarak SSCB'yi önce komünizm merkezli olarak ideolojik; ardından söz konusu ideoloji üzerinden da nüfuz alanları ve yine üretim şekli ve sınıfsal yapı itibari ile tehdit olarak algılamaya başlayan ABD için yeni bir meydan okuma yarışı başlamıştır. ABD'ye göre bu meydan okuma sürecinde ne geçebilmenin tek yolu SSCB'nin çevrelenmesi olmuştur.¹⁰⁹ Siyasi tarihe *evreleme/Kuşatma Politikası (Containment Policy)* olarak geçen terim, ABD'nin Soğuk Savaş ikliminde, SSCB'nin hayat sahasını daraltmak için 1947-1991 arasında izlediği askeri, iktisadi ve diplomatik sa ayakları bulunan bir strateji ya da dış politika davranışıdır. En temel anlatımı ile "evreleme Politikası" ABD'li diplomat, aynı zamanda da önemli bir tarihçi olan George F. Kennan tarafından 1946 yılında kaleme alınan ve telgraftan makaleye dönüşen bir metinden oluşmaktadır. Bu erevede Kennan, o dönem görevli olarak bulunduğu SSCB'nin başkenti Moskova'dan, Washington'a gönderdiği "*Uzun Telegraf (Long Telegram)*" adlı mesajını "Bay X" mahlası ile Foreign Affairs Dergisi'nde yayınlamıştır. Sovyetlerin politik

¹⁰⁸ Konuya ilişkin derin bir tahlil için bkz. George S. Harris, *Troubled Alliance Turkish American Problems in Historical Perspective 1945-1971*, Washington DC: Hoover Institution, 1976.

¹⁰⁹ Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. *US Department of State Records*, (Record Group 59), Central Decimal File, 1945-1949, 861.00/2-2246; *Foreign Relations Of The United States* (Bundan sonraki dipnotlarda sadece FRUS olarak anılacaktır.) FRUS, 1946, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume VI, "George Kennan's 'Long Telegram'," February 22, 1946.

davranışlarına odaklanan söz konusu metnin sonunda Kennan, komünizmin yayılma potansiyelinden bahsetmiş ve bu yayılmanın önüne set çekilmesi için “çevreleme” olarak adlandırdığı bu stratejiyi önermiştir.¹¹⁰

Çevreleme Stratejisi bağlamında, adı ile müsemma bir şekilde, SSCB’ye komşu olan ülkeler ABD için birincil anlamda önemli konuma gelmiştir. Bu bakımdan SSCB’ye uzunca bir deniz ve kara sınırı bulunan Türkiye’nin, ABD indindeki önemi bir kat daha artmıştır.¹¹¹ Türkiye ise ABD’nin Sovyetleri çevreleme niyeti ile yola çıktığı dönemde, SSCB’nin 19 Mart 1945 tarihli notası ile boğazlara ilişkin hak ve toprak talepleriyle karşılaşmış ve son derece doğal olarak, SSCB’yi ulusal güvenliğine ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır.¹¹² Bulut’un son derece yerinde tespiti ile Türkiye’nin algıladığı bu güvenlik endişesi birden bire ortaya çıkmamıştır. Türkiye, Batı’ya karşı bir denge unsuru olarak kullanmış olsa da kurulduğu günden bu yana Sovyet emperyalizmine karşı bariz bir güvenlik endişesi içerisinde olmuştur.¹¹³ Sözün özü, ABD ve Türkiye’nin SSCB’yi aynı düzlem içerisinde, mahiyeti farklı olsa da “tehdit” olarak görmüş olması, zaten birçok açıdan birbirine yakınlaşmakta olan iki ülkeyi, müttefiklik bağıyla birbirine bağlamıştır. Daha doğrusu, bu bağın ilk halkası SSCB tehdidine karşı müşterek hareket etme arzusunun resmiyete dökülmesi olmuştur.

Takvimler 1950’li yılları gösterdiğinde ise Türkiye’de iktidarın adı değişse de Amerikan merkezli politik tutum sabit kalmıştır. Hatta bu sabit kalış, bir süre sonra müttefiklik bağının güçlenmesine doğru meyletmiş; hatta bir müddet sonra, Türkiye her anlamda kendisini Batı ittifakına, özellikle de ABD’ye bağlı hissetmeye başlamıştır. Bu durumun en önemli kurumsal bağlantı noktası ise şüphesiz ki Türkiye’nin NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)’ne üyeliği ile başlamıştır. Soğuk Savaş’ın kurumsal sembollerinden biri olan NATO, ABD önderliğinde Batılı ülkeler tarafından 1949 yılında SSCB tehlikesine karşı bir askeri ittifak olarak kurulmuştur. Türkiye, her ne kadar resmen 1952’de üye olsa da kurulduğu günden bu yana NATO, güvenlik merkezli Türk dış politikasının merkezinde yer almaya başlamıştır.¹¹⁴

NATO’nun kurulduğu sırada ise Türkiye, güvenlik merkezli olarak değilse bile daha genel ittifak ilişkileri bağlamında zaten 1947 tarihli Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD’nin kurumsal anlamda desteğini sağlamıştır. Ancak bu iki önemli resmî belge ile sağlamış olduğu “güvenlik kozası” giderek daha fazla Sovyet tehdidi algılamaya

¹¹⁰ David Felix, *Kennan and the Cold War: An Unauthorized Biography*, New York: Routledge, 2015, 17-19.

¹¹¹ Harris, *Troubled Alliance*, 25.

¹¹² Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, 191-192.

¹¹³ Sedef Bulut, “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 11/41, (2008), 38, doi.org/10.1501/Tite_0000000258, Erişim 17.04.2022.

¹¹⁴ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İstanbul: İleri Yayınları, 2006, 135-139.

başlayan Türkiye için yeterli gelmemiştir. Bu çerçevede Türkiye, NATO'nun kuruluş döneminden başlayarak, örgüte girebilmek için resmi başvuruda bulunmuş ve kabul edilmek için büyük çabalar harcamıştır. Ne var ki Türkiye'nin her girişimi bir şekilde "Avrupa" kaynaklı bir veto ile karşılaşmıştır.¹¹⁵

Bağcı'ya göre, Avrupalı üyelerinin gözünde Türkiye'nin açık bir "Batı İttifakı" olan NATO'ya üye olacak kadar Batılı bir siyasi, ekonomik ve kültürel deneyimi yoktur. Zira, başvurduğu sırada Türkiye henüz çok partili hayata geçmemiştir ve Batı'nın gözünde "eksik" bir demokrasidir. Ne var ki Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi ve CHP'den daha liberal bir anlayışla görece Batı'ya daha "uygun" bir resim veren DP'nin iktidara gelmiş olması da pek bir şey değiştirmemiştir. DP, bu süreçte ABD'ye daha yakın bir pozisyon almış ve böylece süreç doğrudan ABD odaklı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır.¹¹⁶ Bu çerçevede, NATO üyeliği hususunu Avrupalı diğer "eski dostlar" üzerinden değil de direkt olarak ABD üzerinden çözme yoluna giden DP'nin eli tam da 1950'de patlak veren Kore Savaşı ile güçlenmiştir. Soğuk Savaş döneminin ilk ABD-SSCB "düellosu" olarak tarihe geçen ve bir bakıma NATO için de ciddi anlamda bir test mekanizması olan Kore Savaşı'nın Türkiye'ye özellikle de Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik tesirleri bu bağlamda çok önemli olmuştur. Gerek Türk-Amerikan ilişkilerinin derinleşerek güçlenmesi gerekse de NATO'ya resmi üyelik merkezinde Kore Savaşı'nı muazzam bir fırsat olarak gören DP, 1950 yılında Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almıştır.¹¹⁷ Böylece DP hükümeti, henüz iktidarının başındayken önüne gelen böylesine kritik bir dış politika adımını, risk alarak atmak durumunda kalmıştır. Nitekim Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndererek siyasi, diplomatik ve ideolojik açıdan Soğuk Savaş döneminin geneli boyunca izleyeceği temel dış politika vizyonunu ortaya koymuş ve bu adım Türkiye'ye NATO'nun kapılarını açarak bir anlamda Batı'nın güvenlik yapılanmasında önemli de bir rol yüklemiştir.¹¹⁸

ABD'den sonra Kore Savaşı'na asker gönderen ilk ülke olan Türkiye, bu açıdan da Batı ittifakı çerçevesinde öne çıkmıştır.¹¹⁹ Türkiye'nin bu ön plana çıkışı salt askeri müdahale noktasında sınırlı kalmamıştır. Ülman'a göre Kore Savaşı, ABD'ye, henüz Soğuk Savaş'ın emekleme aşamasında olunan erken bir döneminde, SSCB ile doğrudan karşı karşıya gelme ihtimalinin ne denli yüksek olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, ABD, bölgesel ve hatta

¹¹⁵ Harris, *Troubled Alliance*, 32.

¹¹⁶ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, 67.

¹¹⁷ Mim Kemal Öke, *Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore, 1950-53*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.

¹¹⁸ Füsün Türkmen, *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ABD İlişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, 73.

¹¹⁹ Bu süreçte başta Amerikan basını olmak üzere genel anlamda Batı basınında Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve Türk Ordusu'nun savaştaki konumu ile ilgili övgü dolu yayınlar yapılmıştır. Kore Savaşı'nın Türkiye üzerindeki etkileri için bkz. Sedef Bulut, "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*, 6/1 (2018), 185-204, doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.413245, Erişim 17.04.2022.

bölgeselden küresele doğru kayabilecek topyekûn savaşların ihtimal dahilinde olduğunu görmüştür. Bu bağlamda, SSCB'ye sınırı olan Türkiye gibi ülkelerin ABD gözündeki önemi bir kat daha artmıştır ve netice itibari ile tüm itirazlara rağmen Türkiye 1952 yılında NATO'ya resmen üye olmuştur.¹²⁰

NATO üyeliğinin Türk dış politikasına etkilerinden bir diğeri de Türkiye'nin genel anlamda dış politika, özel anlamda ise Ortadoğu politikasına etkisi bağlamında olmuştur. Nitekim Sander'e göre Türkiye NATO üyeliğini sadece askeri bir müttefiklik anlaşması olarak görmemiştir. NATO üyeliği, DP iktidarı ile başlayan süreçte Türk dış politikası için bir kimlik, haline gelmiştir. Türkiye ayrıca ABD ile olan ilişkilerini de büyük oranda NATO üzerinden; NATO ile olan ilişkilerini de ABD üzerinden eşit mesafelerde ele almıştır. Özetle Türkiye, ABD ve NATO'yu diplomatik ilişki düzeyinde eş bir düzleme oturtmuş ve adımlarını bu çerçevede atmıştır.¹²¹ Bu adımların başında da belirtildiği üzere Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları gelmiştir. Sander'den ödünçle Türkiye, ilerleyen süreçte özellikle 1950'lerin ikinci yarısı itibari ile savunma ittifakı bağlamında NATO ile yetinmemiş ve bölgesel ittifaklarda da aktif hatta lokomotif bir rol üstlenmiştir. Türkiye bu çerçevede özellikle askeri anlamda ABD'nin Ortadoğu stratejisinde jeopolitik bir kavşak noktası olarak, önemli bir unsuru haline gelmiştir. Türkiye sonuç itibari ile toprakları üzerinde Amerikan askeri üs ve tesisleri kurulmasına müsaade ederek, söz konusu Amerikan politikası için ne kadar önemli, stratejik ve vazgeçilmez olduğunu bir kez daha göstermiştir.¹²² Ne var ki, DP hükümetinin dönemin koşulları içerisinde “elzem” olarak gördüğü ve alternatif bir yol çizmenin pek de mümkün olmadığı bir dönemde, ABD ile ilişkilerini hızlı bir şekilde derinleştirilmesi bir takım “hesap hatalarını” da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.

Bu hesap hatalarından en zorlayıcı olanları ise şüphesiz ki Ortadoğu merkezli politikalarda yaşanmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'yu büyük oranda Batı/ABD gözü ile okuması, başta Suriye ve Mısır olmak üzere Arap dünyası ile ilişkilerini Soğuk Savaş'ın en başından itibaren gergin bir zemine oturtmuş ve hatta bu okuma tarzı krizlere meydan vermiştir.¹²³ Bu süreçte Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile arasının daha da gerginleşmesine neden olan olayları ise şöyle sıralamak mümkündür: 1948'de İsrail'in kurulması ve Türkiye'nin İsrail'i tanınması; 1955'te Türkiye'nin öncülüğünde Bağdat Paketi'nin kurulması; 1956 Süveyş Krizi; 1957'de Suriye Krizi olarak başlayıp Türkiye-Suriye Krizi'ne evrilen ve iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren kriz süreci; 1958 Irak Darbesi ve 1958 Lübnan Krizi ardından ABD'nin Lübnan'a

¹²⁰Haluk Ülman, “NATO ve Türkiye”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21/4 (1967), 143-150; Yusuf Sarınoy, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, 70-99.

¹²¹Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2016, 122.

¹²² Sander, *Türk Amerikan*, s.127.

¹²³ Ömer Osman Umar, *Bağdat Paketi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, 97.

yönelik askeri müdahalesi “Blue Bat Operasyonu”. Kısaca, 1955-1958 yılları arasında gelişen bu olaylar zinciri, ABD’nin Ortadoğu politikasının ana hattı olduğu kadar, Türk dış politikasının da Ortadoğu’da izlediği krizli yolları göstermektedir.¹²⁴

1.6.1. Ortadoğu’nun Savunmasında Türkiye’nin Konumu

Soğuk Savaş’ın bilhassa da 1950’li yılların en krizli bölgelerinden biri Ortadoğu olmuştur. Türkiye, SSCB’den algıladığı tehdidi her geçen gün bir üst seviyeye çıkarırken; Arap ülkeleri ise tam tersi istikamette SSCB’den değil, eski patronları olarak gördükleri İngiltere ve Fransa’dan tehdit algılama eğiliminde olmuşlardır. Arap ülkelerinde, İngiliz ve Fransız manda yönetimleri ile yaşadıkları menfi deneyimler neticesinde Batı’ya bütüncül bir şekilde, kavramsal anlamda karşı çıkma eğilimi yükselmiştir. Bu çerçevede, Arap siyasal aklında; özellikle kamuoyu vicdanında Batı, sömürgecilik ile eş anlamlı hale gelmiştir. Tüm bu travmatik etkilere, yine Batı’nın girişimleri ile İsrail’in kurulması eklenince Batı, büsbütün olarak Arap kamuoyunun “kara listesi”ne alınmıştır. Amerikalı öncü Ortadoğu tarihçilerinden ve aynı zamanda önemli bir diplomat olan Jacob Coleman Hurewitz’e göre Araplar, tarihin bilinen evrelerinde, Ruslar ile doğrudan bir savaşa girmemiştir. Daha da önemlisi Arap toplumları egemenlik hakları konusunda Batı ile zorlu bir mücadeleye girişmişken; siyasi anlamda Ruslarla karşı karşıya gelmemiştir. Daha somut bir gösterge olarak ele alınmak istenirse, hiçbir Arap ülkesinin SSCB’ye sınırı bulunmamıştır. Sözün özü, mevcut şartlar altında SSCB, Araplar için aktif bir tehdit unsuru olmadığı gibi, geçmişten gelen karşılıklı travmatik miraslar da söz konusu değildir. Türkler ise, Arap deneyimin tam aksi bir şekilde, tarihin hemen her döneminde Ruslar ile savaşmış ve zaman zaman da Ruslara toprak kaybetmiştir. İşte Hurewitz’e göre Türkler ve Arapların, Batı ve SSCB’ye bakışlarındaki temel farkın çıkış noktasını bu “algılama farkı” oluşturmaktadır. Söz konusu fark, Soğuk Savaş’ın daha da keskin bir şekilde ayrıştırıcı politikalarının etkisiyle giderek derinleşmiş ve

¹²⁴Ortadoğu merkezli gelişmelerde Türkiye Batı Bloku içerisinde aldığı politik tavırlar çerçevesinde bir yandan kendisini güvende tutmaya çalışırken bir yandan da söz konusu gerginliklerle ve hatta sonu sıcak çatışmaya varabilecek yeni tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Batı ile müttefiklik ilişkisi kararı almasına bağlı olarak Türkiye, Ortadoğu’ya güvenlik, özellikle de askeri güvenlik penceresinden bakmak suretiyle yaklaşmıştır. Türkiye böylece ABD’nin “Çevreleme Politikası”nın Ortadoğu’daki en önemli uygulayıcılarından biri haline gelmiş ve bu süreçte kurulan bölgesel paktlarda son derece aktif politika izlemiştir. Bu aktif ve hatta pro-aktif politika Türkiye’yi bölgesel anlamda zorlayıcı krizlerin eşiğine getirmiş olmasının yanı sıra paradoksal olarak Türkiye’nin ABD nazarında önemini arttırmış olması hasebiyle de Türk dış politikası açısından ayrıca bir nirengi noktası oluşturmuştur. Soğuk Savaş’ın genel gidişatı çerçevesinde nispeten sınırlı bir rolü olmasına rağmen Türkiye söz konusu dönem boyunca Ortadoğu’da Soğuk Savaş’ın gelişiminde etkin bir rol oynamıştır. Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997, 11.

sonuçta, Osmanlı son döneminden başlayarak farklı izler sürmeye başlayan Türk ve Arapların yolları daha net çizgilerle ayrışmaya başlamıştır.¹²⁵

Soğuk Savaş düzleminde Türkler ve Arapları, söylemsel anlamda ayırıştıran bu soyut zeminin üzerine inşa edilen somut girişimler ise, süreci daha da zora sokmaktan öteye gitmemiştir. Değindiği üzere, DP hükümeti, NATO üyeliği sonrasında tüm bölgesel ve hatta küresel sistem ve/veya alt sistemleri bu çerçevede ele almıştır. Bunun en açık örneklerinden biri de şüphesiz ki Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinde kendisine çizdiği çerçeve olmuştur. Ne var ki sadece Türkiye'nin kendisine çizdiği çerçeve yeterli olmamış, eski ve yeni süper güçlerin Türkiye'yi konumlandırmak istedikleri yer de bu süreçte önemli olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye hususunda İngiltere'nin olumsuz tutumları ön plana çıkmış ancak son kertede İngiltere'nin değil, ABD'nin kurgusu sahaya yansımıştır.¹²⁶ Başta askeri üsleri ve siyasi/idari yapılanmaları olmak üzere, Ortadoğu'daki varlığını giderek kaybetmeye başlayan İngiltere'nin Ortadoğu'ya ilişkin öne sürdüğü savunma sistemi, ABD tarafından aynı hararetle savunulmamış ve proje ABD'nin önderliğinde başka bir aşamaya doğru kaydırılmıştır.¹²⁷ Bu aşama ise ilk olarak kendisini Bağdat Paktı ile ortaya koymuştur.

1.6.2. Bağdat Paktı

ABD'nin hararetle savunduğu Pakt siyaseti, Soğuk Savaş'ın merkez üssünün Ortadoğu'ya doğru kaydığı bir sürece öncülük etmesi bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. DP hükümetinin Bağdat Paktı'na yönelik çalışmalarına 1952 yılında başladığı görülmüştür. Yaklaşık üç yıllık bir sürecin ve yoğun görüşme trafiklerinin sonucunda 1955 yılında kurumsal kimliğine kavuşan Bağdat Paktı, büyük oranda Başbakan Adnan Menderes'in kişisel çabaları sonucunda aktif bir hal almıştır. Özellikle bölge ülkeleri ile gerçekleştirilen yüz yüze ve ikili diplomatik ilişkilere önem veren Menderes, bu doğrultuda, başta komşuları olmak üzere, Arap ülkeleri, İran ve Pakistan ile sistematik bir görüşme süreci başlatmıştır. Türkiye bu doğrultuda ikna çabalarını ilkin Mısır üzerinde yoğunlaştırmış ancak Kahire'den

¹²⁵ Jacob Coleman Hurewitz, "Regional and International Politics in the Middle East", *The United States and The Middle East*, (Ed). Georgiana G. Stevens, New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1964, 101- 102.; Jacob Coleman Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Çev. Nusret Özçelik, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Etüt Yayınları, 1980.

¹²⁶ Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti*, 22.

¹²⁷ Ortadoğu Komutanlığı'na ilişkin ileri okuma için bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Barış Kitap, 2011, 33-38.; Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye ve Ortadoğu Üzerine Notlar*, Ankara: Astana Yayınları, 2018.; Behçet Kemal Yeşilbursa, *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları, 1950-1959*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

olumlu bir sinyal alamayınca rotasını Bağdat ve Beyrut başta olmak üzere diğer Arap başkentlerine çevirmiştir.¹²⁸

Girişimlerine Şubat 1953 itibari ile sınır komşusu ve hali hazırda İngiltere ve ABD ile sıkı ilişkiler içerisinde olan Batı yanlısı Irak'tan başlayan Türkiye, yoğun bir diplomatik görüşmeler sürecine girmiştir. Türk diplomasi tarihinin en sıcak dönemi böylece başlamıştır. Sadece Başbakan Menderes ve kurmayları değil, Ortadoğu başkentlerinde görevli Türk diplomatları da bulundukları ülkelerde adeta diplomatik ağılar kurmuştur. Menderes bu çerçevede ilerlerken bir yandan da kurulması için uğraşılan savunma sisteminin lokomotifinin Türkiye olması için niyetini açıkça ortaya koymuştur. Türkiye, bu bağlamda kurulacak Paktın merkezinin Ankara olması için gerekli girişimlerde bulunmuş; böylece Ortadoğu'da liderliğe oynadığını açık bir dille belirtmiştir.¹²⁹

Türkiye'nin aktif diplomasisi ile hızlanan süreç, İngiltere'nin "Süveyş Kanalı ve üsler" hususundaki ısrarı nedeniyle bir müddet sekteye uğrasa da ABD'nin sürece ağırlığını koyması ile Paktın kuruluş aşaması yeniden hız kazanmıştır. Nitekim, başta Mısır olmak üzere İngiltere'nin Kanal üzerindeki baskısının Araplar nezdinde sıkıntıya yol açmış olması ABD'yi de harekete geçmeye zorlamıştır. ABD, sürecin salahiyeti için özellikle de Dışişleri Bakanı Foster Dulles'in inisiyatifiyle sahaya inmek durumunda kalmıştır. Bu çerçevede ABD'de iktidara henüz gelmiş olan Eisenhower yönetimi, tüm gücü ile Ortadoğu'ya yönelik açılım siyaseti izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Başkan Eisenhower tarafından bizzat görevlendirilen Dışişleri Bakanı Dulles, bölgedeki İngiltere kaynaklı sorunları yerinde tespit edip, yeni çözümler üretebilmek adına 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Ankara'nın dâhil olduğu 12 bölge başkentini kapsayan uzun bir geziye çıkmıştır.¹³⁰ ABD Dışişleri belgelerine göre Dışişleri Bakanı Dulles'in Ortadoğu gezisi 5 temel hedef üzerine bina edilmiştir: *"1.Arap-İsrail ilişkilerini tahlil etmek, 2.Filistinli mülteciler sorununun durumunu anlayabilmek, 3.İngiltere-Mısır arasındaki Kanal ve üsler sorununun sebep ve olası*

¹²⁸ Sander, Türk Amerikan,125.

¹²⁹ Türkiye'nin Ortadoğu savunma projesi çerçevesinde Bağdat'ta hem Irak hem de ABD'li siyasiler ve diplomatlar ile yürüttüğü yoğun diplomasinin ayrıntılı okuması için bkz: Fahir Armaoğlu, Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

¹³⁰ 25-27 Mayıs 1953 tarihlerinde Ankara ziyaretini gerçekleştiren Dulles'in, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından açıklanan resmi programında Ankara bulunmuyordu. Ancak Başbakan Adnan Menderes, Ankara'nın da ziyaret edilmesinin istendiğini gezi heyetine iletmış ve Türkiye'nin de tura dâhil edilmesini sağlamıştır. Dulles'in Ortadoğu turuna ilişkin ayrıntılı bilgi ve tespitler için bkz: Halil Akman, Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953), Avrasya İncelemeleri Dergisi II/2 (2013), 259-288, Erişim 20.05.2022.

sonuçlarını görebilmek, 4.Ortadoğu savunması için kurulacak paktın mahiyetini belirleyebilmek, 5. ABD'nin Ortadoğu petrollerinden alabileceği payı analiz edebilmek.”¹³¹

Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, bu geniş çaplı ve uzun süreli Ortadoğu çıkarması ile belgelerde ortaya konulan bu 5 temel somut hedefin haricinde, ABD'nin Soğuk Savaş düzleminde, Ortadoğu bağlamındaki yeni stratejisini belirlemeyi amaçlamıştır. Nitekim, gezi sırasında ortaya çıkan veriler ışığında ABD, daha önce aktif olarak sahada olmadığı Ortadoğu'ya güçlü ve sağlam bir giriş yapma niyetini ortaya koymuştur. Yoğun geçen görüşmeler ve ikili temaslar sonrasında Washington'a dönen Dulles, gözlemlerini uzun bir raporla Başkan Eisenhower'a sunmuştur. Hatta sadece Başkana sunmakla kalmamış, Dulles 1 Haziran 1953'te Ulusal Güvenlik Konseyi ve Kongre'ye Ortadoğu temaslarına ilişkin ayrıntılı bir sunum yapmıştır.¹³²

Dışişleri Bakanı Dulles, hazırladığı tarihi nitelikteki raporunda Ortadoğu ülkelerinin Batı ile ilişkilerindeki psikolojik kırılma noktalarını tespit etmiş ve çözüm olarak bölge ülkelerine askeri ve ekonomik yardımların arttırılması gerektiğini ifade etmiştir. Dulles, mevcut koşullar altında bölgedeki tüm devletleri kapsayacak bir savunma paktı kurulmasının olasılıklar dahilinde olmadığını öngörmüş ve ilk aşamada “Kuzey Kuşağı (Norther Tier)” olarak adlandırdığı, SSCB'yi tehdit olarak algılayan hali hazırdaki Batı yanlısı devletlerin örgütlenmesini önermiştir. Dulles'in raporunda dikkat çektiği bir diğer önemli nokta ise söz konusu örgütlenmenin doğrudan bir Batı yapılanması olarak kurgulanmaması gerekliliği olmuştur. Nitekim Bakan Dulles, Ortadoğu çıkarması çerçevesinde bölge ülkelerinin, bilhassa da Arapların manda geçmişlerinden ötürü İngiltere ve Fransa'yı halen sömürgeci olarak gördüğünü not etmiştir. İngiltere ve Fransa ile olan bağları nedeniyle, Arapların ABD'ye de kuşku ile yaklaştığını açıkça dile getirmiştir. Raporda ayrıca Arap ülkelerinin temel tehdit kaynağının Sovyet etkisi ve/veya komünizm olmadığını; Arapların temel çekincesinin İsrail'in varlığı olduğunu öne sürmüştür. Dulles, raporunun sonuç bölümünde ise kurulacak savunma sisteminin Ortadoğu'nun kendi içerisindeki olay ve olguların gözetilerek şekillendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dulles ayrıca söz konusu örgütün önderliğinin kesinlikle bir Batı ülkesinde değil; Batı yanlısı güçlü bir Ortadoğu ülkesine devredilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İngiltere'nin “Londra merkezli” Ortadoğu Savunma Sistemi projesinin başlamadan çöktüğünü düşünen ABD, Dulles'in raporu çerçevesinde yeni bir yol

¹³¹ Dulles'in Ortadoğu ve Güney Asya turunun rotası şu şekilde olmuştur: Kahire, Kudüs-Tel Aviv, Amman, Şam, Beyrut, Bağdat, Riyad, Yeni Delhi, Karaçi, Ankara, Atina, Trablus, Kaynak: FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/2– 2753; Circular Telegram. FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/1–2353.

¹³² Dulles ayrıca söz konusu gezi ve rapora ilişkin Amerikan halkını bilgilendirmek üzere bir radyo programına katılmış ve raporun içeriğini aktarmıştır. Bkz. Jacob Coleman Hurewitz, Diplomacy in the Near and Middleeast, A Documentary Record (1914-1956) Vol:II, New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1957, 337-342.

haritası ortaya koymuştur. Bu yeni yolun ise yine Dışışleri Bakanı Dulles'in ifadesi ile "Kuzey Kuşığı" olarak nitelendirdiği "Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan"dan geçmesi gerektiği öngörülmüştür.¹³³

ABD'nin, yoğun temaslar neticesinde ortaya koyduğu plan konusunda, Ankara, Washington ile aynı görüşü paylaşmamıştır. Türkiye, kurulacak savunma paktına Irak haricinde bir Arap ülkesinin dahil edilmemesi yönünde niyetini ortaya koymaktan ise çekinmemiştir. Nitekim, başta bölgede giderek yükselişe geçen Arap milliyetçiliği ve Mısır lideri Nasır'ın Batı karşıtı politikalarından rahatsız olan Türkiye, genel anlamda Batı karşıtı Arap ülkelerinin pakta çekilmesinin imkânsız ve gereksiz olduğunu düşünmüştür.¹³⁴ Türkiye, Bağdat dışındaki diğer Arap başkentlerinin de böyle bir çatı altına girmek istemeyeceklerini öne sürmüştür; bu düşüncesini de Dulles'in Ankara ziyaretinde açıkça dile getirmiştir. Lakin Dulles bu görüşe katılmadığını belirtmiş, şimdi değilse bile zamanı geldiğinde, oluşacak paktın tüm Arap ülkelerini kapsayacağını öngörmüştür.¹³⁵

Arapların söz konusu savunma paktına dahil olmayacağı konusundaki düşüncesinde ısrarcı olan Türkiye, Dulles'a ABD Dışışleri belgelerinde "*Dükkân Açma Teorisi*" olarak adlandırılmış olan bir teklif sunmuştur. Teklife göre Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa, bir dükkân misali bir araya gelmeli ve Arapları pakta çekmeye çalışarak oyalanmamalıdır. Türkiye'nin bu görüşü beklendiği üzere ABD'den onay almasa da İngiltere, konuya sıcak yaklaşmıştır. Ne var ki, Dulles'in Ortadoğu özelinde hazırladığı rapora taban tabana zıt olan bu teklif bir daha masaya getirilmeden rafa kaldırılmıştır.¹³⁶

ABD'nin, Türkiye'nin teklifini açıkça reddetmesi ve malum rapor doğrultusunda Ortadoğu savunması hususundaki tavrını açıkça ortaya koymasından sonra süreç, "Kuzey Kuşığı" yol haritası üzerinden ilerlemeye başlamıştır. ABD, kısa bir zaman zarfında, soyut anlamda ortaya koyduğu yol haritasını somutlaştırmış ve yeniden formülize etmiştir. Bu yeni formüle göre, Kuzey Kuşığı'ndan hareketle "Türkiye, Irak, Suriye ve Pakistan"dan mütevellit güçlü bir savunma hattı oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede inisiyatifi eline almak için acilen harekete geçen ABD, 17 Haziran 1953 tarihinde İngiltere ile masaya oturmuş ve yapılan görüşmede süreç tamamen ABD yörüngesine girmiştir. Görüşmede yukarıda sözü edilen yol haritası minvalinde yeni bir hat çizilmiş ve bu doğrultuda ilk olarak Irak, Suriye ve Pakistan

¹³³ US The Department Of State, The Department Of State Bulletin, No:28: Report on The Near and Middle East by Secretary of State John Foster Dulles 1 June 1953, 831-835.

¹³⁴ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: METU Press, 2001, 48.

¹³⁵ Sander, *Türk Amerikan*, 179.

¹³⁶ FRUS, 1952-1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document No: 138, 780.5/6-1053: Telegram.

ile görüşmelerin başlatılmasına karar verilmiştir.¹³⁷ Söz konusu karar, Dulles'in kurguladığı şekilde başlatılmış ve netice itibari ile 2 Nisan 1954 tarihinde Türkiye-Pakistan arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanarak paktın ilk temeli atılmıştır.¹³⁸

ABD Dışleri Bakanı Dulles'in "Kuzey Kuşağı" projesi çerçevesinde yeniden şekillenen süreç, uygulamaya konmuş ve böylece İngiltere'nin yörüngesinden çıkmıştır. Görüldüğü üzere ABD, hızlı bir giriş yaptığı Ortadoğu'yu İngiltere'nin travmatik mirasından arındırmak için ciddi bir niyet beyanı ortaya koymuştur. ABD bir yandan da Soğuk Savaş'ın iç dinamikleri ve bölgesel örgüsü üzerinden olası tehlikelere karşı yeni bir ön alıcı eylem planı hazırlamaya başlamıştır. Bu çerçevede ABD Dışleri Bakanı Foster Dulles, ABD Dışlerinin gayri resmi yayın organı olan Foreign Affairs Dergisi için bir makale kaleme almıştır. Derginin Nisan 1954 sayısında yer alan "Güvenlik ve Barış Politikası" başlıklı makalede, Dulles, nükleer silahlanma yarışına odaklanarak Sovyetler'in Ortadoğu'ya sızmaya çalıştığını öne sürmüştür. Komünizmin bölgede alan kazanmaya gayret ettiğine vurgu yapan Dulles, ABD'nin ana akım Soğuk Savaş stratejisi olan "Çevreleme Politikası"nın devam ettirilmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir.¹³⁹

Dulles'in makalesine paralel olarak, ABD'nin Ortadoğu merkezli stratejisinde NSC-ABD Ulusal Güvenlik Kurulu (National Security Council) tarafından hazırlanan NSC-162/2 sayılı Ulusal Güvenlik Kurulu Raporu¹⁴⁰ yeniden gündeme taşınmıştır. Aslında yaklaşık bir yıl kadar önce, 30 Ekim 1953 tarihinde Başkan tarafından onaylanan rapor, yeni gelişmeler ışığında Ortadoğu merkezli olarak yeniden gözden geçirilip ivedilikle uygulamaya konulmuştur. NSC-162/2, öngördüğü şu ifadeler çerçevesinde ABD'nin Ortadoğu'da izlediği yol haritasına kılavuzluk etmiştir:

¹³⁷ ABD ve İngiltere arasındaki görüşmenin tam metni için bkz. FRUS, 1952–1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, Document No: 140, 780.5/6–1753: Memorandum of Conversation American and British Attitudes on Middle East Defense.

¹³⁸ Zira Türkiye-Pakistan anlaşmasından kısa bir süre önce uzun bir ABD ziyareti gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye'nin böyle bir anlaşmaya istekli olduğunu bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD ziyareti 28 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve 1 ay gibi uzunca süresiyle diplomasi tarihinde eşine çok rastlanmayan yönüyle de ayrıca dikkat çekmiştir. İki tarafında özel önem atfettiği ziyarete ilişkin hem Türkiye hem de ABD, tarihe not düşmek adına belgeler, basın kupürleri ve çok sayıda görsel materyalin yer aldığı özel kitaplar basmıştır. Söz konusu kitaplar için bkz: Hayri Bars, "Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celâl Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri", 407 Sayılı Donanma Dergisi Eki, İstanbul: Deniz Basımevi, 1954; Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, "Resmi Ziyaret: Türkiye Cumhurreisi Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikâyesi Ocak-Mart 1954", Beyrut: Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakındoğu Bölge Servisi Basımevi, Beyrut (Tarih belirtilmemiş).

¹³⁹ John Foster Dulles, "Policy for Security and Peace", *Foreign Affairs*, 32 (1954), 364.

¹⁴⁰ NSC 162/2: *A Report to the National Security Council by the Executive Secretary on Basic National Security Policy*, October 30, 1953.

- “ -ABD, Soğuk Savaş düzleminde oluşan Doğu-Batı mücadelesinde ekonomik bakımdan yıpranmadan, askeri anlamda en üst düzeyde caydırıcılığa kavuşmalıdır.¹⁴¹
- "Yeni Bakış" (New Look) adı verilen bu yaklaşım uyarınca Ortadoğu, ABD'nin Sovyetlere ve dolayısı ile komünizme vuracağı darbede hayati bir rol oynayacaktır.
 - ABD, "Yeni Bakış" ile ABD, bölgesel anlamda ABD'nin elini zayıflatan ve İngiltere'nin gereksiz ısrarları nedeni ile ciddi sıkıntılara neden olan Süveyş Kanalı meselesi devreden çıkarılacaktır.
 - ABD için Ortadoğu minvalinde yeni merkez Süveyş'in kuzeyine yani "Kuzey Kuşağı"na kaydırılacaktır.
 - ABD bu yeni coğrafi sistematik içerisinde NATO ile müşterek kullanılacak 11 adet yeni hava ve deniz üssüne sahip olacaktır.
 - Türkiye bu çerçevede stratejik konumu ile Batı savunma hattının önemli bir merkezi haline getirilecektir.”¹⁴²

Washington'un bu yeni yaklaşım kararı, Bağdat Paktı için de bir milat olmuştur. Bu çerçevede ABD Dışişleri Bakanı Dulles, 5 Nisan 1954'te Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmasında fıkren bölünmüş bir vaziyette gördüğü Ortadoğu'nun ABD için büyük bir ekonomik ve stratejik değere sahip olduğunu tekrar vurgulamıştır. Pakistan ve NATO müttefiki olan Türkiye'nin parafe ettiği ikili anlaşmanın önemine yeniden vurgu yapan Dulles, başlatılan bu sürecin Ortadoğu'ya dalga dalga yayılacağını ifade etmiştir.¹⁴³ Nitekim olaylar Dulles'in öngördüğü şekilde ilerlemiş ve Türkiye'nin aktif bir şekilde izlediği diplomasi trafiği ile Pakistan'dan sonra İran ve Irak da görüşmelere dahil edilmiştir.

Bağdat Paktı'na adım adım giden süreç hızlanmışken, Türkiye ile ABD arasında da yoğun bir ziyaret trafiği dikkat çekmiştir. Başbakan Adnan Menderes, ABD Başkanı Eisenhower'ın davetine icabet ederek 30 Mayıs-4 Haziran 1954 tarihleri arasında Washington'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. ABD'ye yüksek düzeyli ve geniş bir heyet ile giden Menderes'in gündeminde askeri ve ekonomik yardımların yanı sıra Ortadoğu meseleleri yer almıştır.¹⁴⁴ Bu

¹⁴¹ Ali L. Karaosmanoğlu, "Nükleer Stratejinin İlk On Yılı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51/1(1996), 337.

¹⁴² Bu stratejik önemi, kurulacak üslerin değeri ve savaş durumunda bölgeye gönderilecek ek kuvvetleri rahatlıkla idame ettirebilme yeteneği ile Türkiye, kuşkusuz Süveyş Kanalı üssünden daha değerli hale gelecektir. Sander, *Türk Amerikan*, 177.

¹⁴³ US Congressional Hearings, 83rd, 2nd Session on the Mutual Security Act of 1954, April 5 1954. s.5.

¹⁴⁴ ABD-Türkiye ortak bildiri metni için bkz: *FRUS*, 1952-1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean, Volume VIII, Document No:487: Secretary's Memoranda Of Conversation. Başbakan Adnan Menderes'in ABD ziyaretine ilişkin detaylar için bkz: Hayri Bars, "Demir Kalenin Başvekili Sayın Adnan Menderes Birleşik Amerikada", 408 Sayılı Donanma Dergisi Eki, Deniz Basımevi, İstanbul, 1954.

yüksek düzeyli ziyaretin ardından, rayına oturmaya başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinin ışığında Ortadoğu’da süregiden görüşmeler de hız kazanmıştır. Başbakan Menderes, 1955 yılı başında, yine yüksek düzeyli bir heyetle Irak, Lübnan ve Suriye’yi kapsayan Ortadoğu gezisine çıkmıştır. Menderes’in ilk durağı 6-12 Ocak 1955 tarihleri arasında gittiği Bağdat olmuştur. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa ile sıcak ve samimi bir havada ilerleyen bir görüşme gerçekleştiren Menderes, bölgenin güvenliği için iki dost ülke Türkiye ile Irak’ın iş birliği yapacağını ilan etmiştir.¹⁴⁵ Bağdat’ın ardından 14 Ocak 1955’te Şam’a geçen Menderes’i burada hoş olmayan sürprizler karşılamıştır. Şam ve Halep sokaklarında protestolarla karşılanan Menderes’in Suriye görüşmeleri haliyle gergin bir havada geçmiş; Menderes vakit kaybetmeden Şam’dan Beyrut’a geçmiştir. Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun tarafından sıcak karşılanırsa da ülkedeki iç dinamikler nedeniyle Şemun, pakt hususunda yeşil ışık yakmaya cesaret edememiştir. Pakta katılma hususunda Arap Birliği’nin onayını almadan bireysel bir karar veremeyeceğini öne süren Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun, Menderes’e istediği cevabı verememiştir.¹⁴⁶

Türkiye’nin Irak, Suriye ve Lübnan ile yaptığı görüşmeler Mısır tarafından hiç hoş karşılanmamıştır ve Mısır lideri Nasır, Türkiye’nin bu aktif diplomasisine tepki olarak 16 Ocak 1955’te Arap ülkelerinin liderlerini acilen Kahire’ye çağırmıştır. Nasır, söz konusu toplantıda Arap ülkelerini, Batılı sömürgecilerle aynı kefeye koyduğu Türkiye ile hareket etmemeleri hususunda açıkça uyarmıştır. Nasır’ın bu sert ihtarı Irak hariç diğer Arap ülkeleri nezdinde etkili olmuştur. Lübnan ve Ürdün tarafsız kalarak Nasır’ın hiddetinden korunmaya çalışırken, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen ise Türkiye’nin teklifine set çekerek açıkça Nasır’ın yanında yer almayı tercih etmiştir.¹⁴⁷

Mısır lideri Nasır’ın sert tepkisi ile karşılanan Türkiye’nin girişimleri, bu tepki neticesinde sekteye uğramış olsa da süreç Ankara ve Bağdat arasında devam ettirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat’ta “Savunma ve İş Birliği Anlaşması” imzalayarak Bağdat Paktı’nın ilk aşaması resmen ilan etmiştir. Anlaşmanın sırası ile İngiltere, Pakistan ve İran tarafından da parafe edilmesiyle Bağdat Paktı resmen vücuda gelmiştir.¹⁴⁸

Ne var ki Bağdat Paktı, güvenlik yerine bölgeye yeni kriz tohumları ekilmesine ön ayak olmuştur. Armaoğlu’na göre Bağdat Paktı’nın kurulmasının hemen akabinde SSCB’nin Mısır ve Suriye ile yaptığı askeri ve ekonomik yardım anlaşmaları, Moskova’yı sanki Bağdat Paktı

¹⁴⁵ Ortak bildirinin tam metni için bkz: İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları II, 1945-1990*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, 499-500.

¹⁴⁶ Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 169.

¹⁴⁷ Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 169-170.

¹⁴⁸ Anlaşmanın tam metni için bkz. Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası*, 501-504

hiç, yokmuşçasına Ortadoğu politikasına dahil etmekle kalmamış, Sovyetlerin nüfuz alanı giderek daha da genişlemiştir.¹⁴⁹ Bağdat Paktı'nın kurulması sonrasında ise, ABD'nin öngörmediği bir şekilde Ortadoğu 1958 yılı sonuna değin devam edecek bir krizler ve buhranlar sürecine girmiştir.

1.7. Eisenhower Doktrini: ABD'nin Ortadoğu'ya Girişi

ABD'nin Ortadoğu'daki dengeleri kendi lehine değiştirmek için kurguladığı savunma hattı ve neticesinde kurulan Bağdat Paktı ne ABD'ye ne de bölge ülkelerine öngörülen güvenliği getirmiştir. Bilakis, Bağdat Paktı ile zaten dengede durmayan Ortadoğu sistemindeki taşlar yerinden oynamış ve bölge 1956 yılından itibaren birbirini takip eden krizlere sahne olmuştur. 1956 Süveyş Krizi ile patlak veren süreç, ABD'yi acilen yeni bir önlem paketi hazırlamaya sevk etmiştir.

ABD, Bağdat Paktı sürecinde yürüttüğü suflör pozisyonunu, 1956 Süveyş Krizi sonrasında değiştirmek zorunda kalmıştır. Özetle ifade etmek gerekirse İngiltere-Fransa ve İsrail'in Süveyş Kanalı'na saldırması ile başlayan Kriz, ABD'nin baskısıyla saldırgan tarafların geri çekilmesiyle sonuçlanmış ve neticede Mısır lideri Nasır büyük bir psikolojik zafer kazanmıştır. Bağdat Paktı'na olan şerhini açıkça ortaya koyan Nasır'ın kazandığı bu prestij, ABD açısından endişe ile karşılanmış ve Washington, bölgeye yönelik yeni bir hamle yapmak mecburiyeti hissetmiştir. Bu çerçevede Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957'de "*Ortadoğu'daki Durum Üzerine Özel Mesaj*" başlığı ile Amerikan Kongresi'ne bir mesaj göndermiştir. Daha sonra "Ortadoğu Doktrini ya da Eisenhower Doktrini" olarak anılacak olan tarihi mesaj, doğrudan Ortadoğu ülkelerine yönelik olarak ele alınmıştır. Komünizm tehdidine karşı talep etmeleri durumunda Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunmayı taahhüt eden Doktrin, çok geçmeden büyük bir yankı uyandırmıştır.¹⁵⁰ Eisenhower Doktrini ile ABD, çevreleme stratejisine bir parantez daha açarak, Ortadoğu özelinde küresel çıkarlarını daha ileriye taşıyacağını ilan etmiştir.¹⁵¹

Bu noktada ABD Başkanı Eisenhower'ın Amerikan Kongresi'ne gönderdiği tarihi söyleve yakından bakmak yerinde olacaktır. Nitekim, Eisenhower'ın kullandığı söylemler, 1958 yılına damga vuracak Ortadoğu krizlerinin de büyük oranda çıkış noktasını oluşturmuştur.

¹⁴⁹ Armaoğlu, Türk Amerikan İlişkileri, 185-186.

¹⁵⁰ Public Papers of the Presidents of the United States, *Dwight D. Eisenhower: Containing The Public Messages, Speeches and Statements of the President (1957)*, Washington: U.S. Government Printing Office, 1958, 6-16.

¹⁵¹ Harry N. Howard, The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401/1 (1972), 85-94, doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.04.2021.

Eisenhower'ın Doktrin çerçevesinde ortaya koyduğu şu ifadeler bu açıdan son derece önemlidir:

- “- Ruslar, geçmişten bugüne Ortadoğu'da hâkimiyet kurmanın peşinde koşmuşlardır. Bu, Rus Çarlarının ve Bolşeviklerin de tarihi bir gerçeğidir. Rusya'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının temelinde güç politikası vardır. Komünizmi yayma amaçlarını dikkate aldığımızda, Rusların Ortadoğu'ya egemen olma umudunu kolayca anlamak mümkündür.”
- Mekke ve Kudüs gibi kutsal şehirlere ev sahipliği yapan Ortadoğu, 3 büyük ve semavi dinin doğum yeridir. Ortadoğu'nun kutsiyeti, materyalist ateizmi yücelten Komünist bir yönetim altına girmesi kabul edilemez.”¹⁵²

Başkan Eisenhower, sunduğu bu mesajla, Ortadoğu ülkelerinin toplumsal ve dini duygularına hitap ederek, Amerikan değerleri açısından da önemli bir söylem geliştirmiştir. Eisenhower, bu çerçevede Kongre'den, Ortadoğu'ya yönelik şu 3 temel konuda yetki istemiştir:

- “1. Ortadoğu'ya yönelik askeri ve ekonomik yardım programları hazırlaması ve talepten tüm ülkelerle iş birliği yapılması,
2. Uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek, “açık bir saldırıya karşı koymak için yardım talebi” karşısında söz konusu devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılması da dâhil olmak üzere, gerekli yardım ve iş birliğinin sağlanması,
3. Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act) çerçevesinde, 1958-59 döneminde Ortadoğu bölgesine yönelik ekonomik ve askeri yardımların nasıl kullanılacağına dair sürece bizzat Başkanın tarafından karar verilebilmesi.”¹⁵³

Eisenhower yönetimi, bu yetkilere ilave olarak, ayrıca üç yıl boyunca her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi de talep etmiştir. Büyük tartışmalara neden olsa da karar tasarısı, 30 Ocak 1957 tarihinde Kongre'den geçerek 5 Mart'ta yasalaşmıştır.¹⁵⁴

ABD, Ortadoğu'ya yönelik ortaya koyduğu bu yeni inisiyatifle, büyük bir risk almıştır. O sırada siyasi bir krizle boğuşan Lübnan Cumhurbaşkanı, Doktrini bir nefes borusu olarak

¹⁵² Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower, 6-16.

¹⁵³ Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower, 6-16.

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt I, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, 502.

görmüş ve adeta sarılmıştır. Bu bağlamda Lübnan, Doktrini ilk kabul eden ülke olmuş Lübnan'ı Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan takip etmiştir. Daha sonraki dönemde ise Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve en nihayetinde İsrail de Eisenhower Doktrinini kabul ettiklerini resmen bildirmişlerdir.¹⁵⁵

Sonuç itibari ile ABD, Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu'da üstlendiği bu riskin bedelini çok geçmeden ödemiştir. Eisenhower Doktrinini ilk kabul eden ülke olarak ön plana çıkan Lübnan'da Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un ülkedeki "yıkıcı komünist faaliyetleri" gerekçe göstererek Amerikan müdahalesi talep etmesi ile ABD, 1958 Temmuz'unda Lübnan'a asker çıkarmıştır.

Türkiye'nin Doktrin karşısında aldığı tutuma da ayrıca yer vermek gerekirse, Ankara'nın Doktrini memnuniyetle karşıladığını ifade etmek mümkündür. Başbakan Menderes yaptığı basın açıklamasında, "*Doktrinin Ortadoğu'ya siyasal istikrarın yerleşmesinde kararlı bir adım olduğunu ve büyük bir yarar sağlayacağını*" ifade etmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap*, 136.

¹⁵⁶ *FRUS*, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document No: 354: Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP SOĞUK SAVAŞI ve 1958 LÜBNAN KRİZİ

2.1. Kriz Öncesi Lübnan'da Genel Durum

Doğu Akdeniz'in en müstesna kıyılarında, Cebel-i Lübnan ve Cebel-i Şarki ile çevrelenmiş olan Lübnan, coğrafi ve demografik açıdan Ortadoğu'nun en küçük ülkelerinden biridir.¹⁵⁷ Lübnan, barındırdığı etnik, dini, mezhepsel zenginliklerle bir kültür mozaığı¹⁵⁸ olduğu kadar son derece parçalı aidiyetlerin daha parçalı bir şekilde siyasi kimliğe dönüşmesi neticesinde her daim toplumsal çatışmaların eşliğinde yol almıştır. Çoğu zaman da bu eşik aşılmış ve Lübnan çok boyutlu savaşların, iç çatışmaların, işgallerin, bölgesel ve hatta küresel vekalet savaşlarının sahnesi haline gelmiştir.

Ortadoğu gibi kültürel geçişlerin, tarihsel süreklilikten çok daha baskın olduğu bir coğrafyada meskûn bir ülkenin demografik yapısındaki çeşitlilik, sosyokültürel ve tarihsel birikimin zenginliğinin göstergesi olduğu gibi aynı zamanda ülkedeki mevcut ve potansiyel çatışma unsurlarının çeşitliliğine de işaret etmektedir. Bu çeşitlilik bir Batı toplumu için “ulusların zenginliği” veyahut “somut olmayan kültürel miras” olarak algılanıp kutsanırken söz konusu Ortadoğu olduğunda aynı olgu(lar) bir anda gayet somut birer kriz, çatışma ve hatta savaş nedeni olarak karşımıza çıkabilmektedir. Nitekim Ortadoğu'da özellikle de Arap dünyasında etnisite, din, mezhep, aşiret, kabile ve aile toplumsal ve siyasal kimliklerin oluşumunda son derece etkili olmuştur.¹⁵⁹

2.1.1. Lübnan Devleti'nin Kuruluşu

Kökleri Fenikelilere dayandırılan ve tarihte Asur, Babil, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Memlük hakimiyetlerine giren Lübnan'ın modern anlamdaki tarihi kader çizgisi 1516-1918 yılları arasında süren 4 yüz yıllık Osmanlı egemenliği ve ardından 1943'e kadar süren Fransız Manda yönetimi arasında şekillenmiştir. Osmanlı'nın yıkılışı ile Fransız Mandası altına giren

¹⁵⁷ Cenap Şehabettin, 1918 yılında, Birinci Dünya Savaşı sona yaklaşırken ziyaret ettiği Lübnan'ı “*Akdeniz'in mavi boynunda hayat, tarih ve mevt ile mazruf bir gerdanlık*” olarak tasvir etmiştir. Cenap Şahabettin, *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri (1918)*, Haz. Tayfun Haykır, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015, 65.

¹⁵⁸ Ergun Özbudun'a göre Lübnan, etnik grup, din ve mezhep farklılıklarının bir araya geldiği toplumlar için kullanılagelen “mozaik” modelinin arketip örneğini oluşturmaktadır. Lübnan'ın bu modeli bir sistem haline getirmesi ise Osmanlı dönemi ile özellikle de Tanzimat ile birlikte belirginleşmiş, Fransız Mandası dönemi ile de kurumsallaşmıştır. Ayrıntılı okuma için bkz. Ergun Özbudun, “*Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu'da Devlet Geleneği*”, Çev.Gül Çağalı Güven, *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, Ed. L. Carl Brown, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 201.

¹⁵⁹ Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, *Ortadoğu'da Etnisite ve Çoğulculuk*, Çev. Zafer Avşar, İstanbul: Avesta Yayınları, 2004, 98.

Lübnan, Avrupa merkezli sömürgecilikle resmen tanışmıştır. Lübnan, bağımsızlığını kazandığı 1943 yılından itibaren ise henüz tam anlamıyla kurumsal bir devlet yapısına kavuşmadan Soğuk Savaş'ın tehlikeli sularına girmiştir. 1948 yılında İsrail'in kurulması ise tüm Arap ülkelerini olduğu gibi Lübnan'ı da derinden etkilemiştir. İsrail'in kurulması ile yaşanan Filistinli göçü zaten son derece karmaşık bir toplumsal yapıya sahip olan Lübnan'ın ulusal bütünlüğünü tesis etme şansını ortadan kaldırmıştır. 1950'li yıllar ise yükselen Arap milliyetçiliği rüzgarıyla Lübnan'ı "Arap Soğuk Savaşı"¹⁶⁰nın merkez üslerinden biri haline getirmiştir. Zaten son derece "kırılgan/nazik dengeler üzerine kurulmuş bir istikrarsızlık cumhuriyeti" olarak nitelenen Lübnan, takvimler 1958'i gösterdiğinde modern tarihinin ilk iç savaşı ile yüzleşmek zorunda kalmıştır.¹⁶¹

Lübnan'ın bu denli bir çatışma laboratuvarına dönüşmesinin üç önemli nedeni vardır: bulunduğu coğrafya; önce siyasal kimliklere ardından da devlet sistemine dönüşen parçalı toplumsal yapısı ve belki de bu iki nedenin bileşkesi olarak da sayılabilecek dış müdahaleler. Lübnan'ı anlamak, özellikle de tezin vaka çalışması olan 1958 Krizi'ne giden süreci geniş bir açıdan ele almak için Lübnan'ın karmaşık toplumsal yapısına, hâkim siyasi geleneklerine ve Soğuk Savaş iklimindeki savruluşlarına tarihi verilerle ışık tutmak gerekmektedir.

Lübnan, mezhebe dayalı siyasal temsiliyetin anayasal ilke olarak tanındığı ve bu sistem çerçevesinde güç paylaşımının gerçekleştirildiği yapısıyla modern ulus devletler sisteminde kendine has bir örnek teşkil etmektedir. Öyle ki Lübnan'da resmi olarak tanınmış ve devlet içerisinde bu aidiyetleri ile yer edinmiş 18 ayrı toplumsal kimlik bulunmaktadır. Anayasal olarak tanınan bu kimlikler şu şekilde sıralanmaktadır: Müslüman gruplar olarak, *Sünni*, *Şii*, *Dürzi*, *İsmaili* ve *Nusayri* mezhepleri; Hristiyan gruplar olarak *Maruni*, *Rum(Grek) Ortodoks*, *Rum (Grek)Katolik*, *Ermeni Ortodoks*, *Ermeni Katolik*, *Süryani Katolik*, *Süryani Ortodoks*, *Protestan*, *Roma Katolik*, *Keldani Katolik*, *Nasturi* ve *Kıpti mezhepleri ile Yahudiliğe* mensup topluluklar.¹⁶² Bu özelliği ile Ahmet Cevdet Paşa tarafından "Nuhun Gemisi" olarak tabir edilen Lübnan, toplumsal yapısı ile diğer Arap ülkelerinden çok farklı bir yere

¹⁶⁰ Arap Soğuk Savaşı (*The Arab Cold War*), (*el-Harb ül-Arabiyyetül-berde*) ifadesi ilk olarak Ortadoğu tarihçisi ve siyaset bilimci Malcolm H. Kerr tarafından kullanılmıştır. Kerr'in ilk baskısını 1965 ve 1967 yıllarında yayınladığı "*The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*" ve "*The Arab Cold War a Study in Ideology in Politics*" kitaplarından ödünçle kullanılan terim Ortadoğu'nun 1958-1967 yılları arasında Soğuk Savaş'ın merkezi olduğu tezinden hareket etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*, London: Oxford University Press, 1967.; Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War 1958-1967'a Study in Ideology in Politics*, New York: Oxford University Press, 1967.

¹⁶¹ Michael C. Hudson, *The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon*, New York: Random House, 1968, 4.

¹⁶² Murat Tınas, "Kargaşa İçerisinde Düzen: Lübnan'da İç ve Dış Siyaset", *Ortadoğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail*, Ed. Meliha Benli Altunışık, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022, 117.

konumlanmıştır.¹⁶³ Zira Arap ülkeleri içerisinde Hristiyan nüfusun -her ne kadar ezici bir çoğunluk olmasa da- bu denli yüksek olduğu, daha da önemlisi bu kadar bölünmüş bir mezhepsel yapının hakim olduğu başka bir devlet tarih boyunca hiç olmamıştır.¹⁶⁴ Nitekim çağdaş devlet sistemleri içerisinde başka bir örneği bulunmayan bu sistem, ilk bakışta “adil bir paylaşım” görüntüsü veriyor olsa da aslında Lübnan için tarihi mirasları ile beraber yüklendiği çeşitliliğin kaosunu da beraberinde getirmiştir.¹⁶⁵

Lübnan’ın genel panoramasına ilişkin bu kısa girizgahtan sonra Hirst’in deyimi ile Ortadoğu’nun bütün tarihi tecrübelerini yansıtan ve bu tecrübelerle önemli katkılarda bulunan¹⁶⁶ Lübnan’ı modern tarihinin ilk iç savaşı olarak da nitelendirilen 1958 krizine taşıyan süreci daha net görebilmek için tez çalışmasının sınırlarını aşmadan bir tarihsel arkaplan vermek yerinde olacaktır. Bu çerçevede 1958 Lübnanını anlamak için şüphesiz ki ilk bakılması gereken yer Osmanlı dönemidir. Ortaylı’nın “İmparatorluğun en uzun yüzyılı” olarak adlandırdığı 19. yüzyıl, bütün Osmanlı camiasının olduğu gibi Lübnan’ın da en uzun asrı olmuştur.¹⁶⁷

Bilindiği üzere Osmanlı yönetimi altında kişinin milliyetini belirleyen en önemli özellik din olmuştur. 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı “millet sistemi” içerisinde her dini topluluk belirli bir dinsel, kültürel, ekonomik ve hatta belirli ölçülerde siyasi özerklik çerçevesinde varlıklarını sürdürmüştür.¹⁶⁸ Özellikle imparatorluğun Balkan ve Ortadoğu topraklarında

¹⁶³ 19. yüzyılın önemli tarihçilerinden, aynı zamanda hukukçu olan Ahmet Cevdet Paşa’nın Lübnan’a ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 2*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları, 2016.

¹⁶⁴ 1965 yılında Suriye, Lübnan, Mısır, Tunus ve Cezayir’e yaptığı 3 aylık gezi sonrasında izlenimlerini Yön Dergisi’nde yayınlayan Niyazi Berkes, Lübnan’ın toplumsal yapısı karşısında düştüğü şaşkınlığı şu ifadelerle dile getirmiştir “*Burası yüzyıllar boyunca ne tam anlamıyla Müslüman ne de Osmanlı olamamış. Fakat Ortodoks ve Katolik Hristiyanlığı arasındaki zıtlık yüzünden som bir Hristiyan memleketi de olamamış. Buradaki Hristiyanlık da acaip bir şey. Ufacık memlekette kıyamet kadar Hristiyanlık var.*” Niyazi Berkes, *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: Köprü Yayınları, 1969, 17.

¹⁶⁵ Lübnan’daki söz konusu çeşitlilik salt toplumsal bir düzen olarak kalmamış, en küçük hücrene kadar devletin tüm katmanlarına sirayet etmiştir. Bunun en çarpıcı örneği ise hukuk alanında yaşanmaktadır. Lübnan’da medeni ve/veya hukuki bir statüye sahip olmak için zorunlu olarak varlığı resmen tanınan dini topluluklardan birine mensup olmak gerekmektedir. Başta aile hukuku olmak üzere birçok hukuki meselede tek bir hukuk düzeni yoktur. 18 ayrı tanınmış kimliğe has 18 ayrı mahkeme, 18 ayrı mevzuat düzeni mevcuttur. Bu durum aslında devletin kendi varlığını inkâr etmesi anlamına gelmekte ve Lübnan’ı Ali Mezghani’nin deyimi ile “tamamlanmamış devlet” kategorisine sokmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Mezghani, *Tamamlanmamış Devlet: Arap Ülkelerinde Hukuk Sorunu*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, 166, 167.

¹⁶⁶ David Hirst, *Küçük Devletlerden Sakının: Lübnan Ortadoğu’nun Savaş Alanı*, Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir, Ayşe Selcan Özdemirci, İstanbul: Matbuat Yayınları, 2016, 20.

¹⁶⁷ Ortaylı’ya göre söz konusu “uzun ve sancılı yüzyıl” kapanmış bir bilinç değil, dramatik gelişmelerle halen yaşamaya devam eden bir tarihtir. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, 32-275.

¹⁶⁸ Osmanlı İmparatorluğu, “millet sistemi” çerçevesinde yönettiği coğrafyalarda bulunan insanları bir ortak kimlik altında birleştirmemiş, dahası bir vatandaşlık bağı da yaratmamıştır. Bu durum en çok da Osmanlı’nın Arap topraklarında belirginleşmiştir. Falih Rıfkı Atay, Birinci Dünya Savaşı sırasında, dönemin Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa’nın emir subayı olarak Suriye, Lübnan ve Filistin’de görev yapmış ve anılarının bir kısmını “Zeytindağı” isimli kitapta toplamıştır. Falih Rıfkı’nın Osmanlı millet sisteminin Araplar

gözlemlenen bu olgu ve bunu olanaklı kılan hoşgörölü tutum 19. yüzyılla birlikte, 1789 Fransız İhtilali ile yayılan Avrupa merkezli milliyetçilik akımlarının söz konusu coğrafyalarda etkili olmasına neden olmuştur.¹⁶⁹ Bu safhada Balkan milletleri etnik kimliği ayırt edici bir özellik olarak kullanırken, Arap halkları -özellikle de Lübnan ve Suriye- yaşadıkları bölgelerde egemenlik iddialarını meşrulaştırmak için dinsel ve mezhepsel kimlikleri kullanmışlardır.¹⁷⁰ Osmanlı idari yapısı içerisinde coğrafi tanımına atfen Cebel-i Lübnan (Lübnan Dağı) olarak geçen Lübnan'da söz konusu dini ve mezhep örüntüleri, coğrafyaya özgü feodal kimliklerle birleşerek Osmanlı'nın bölgeyi kontrol etmek için uyguladığı yöntemleri çeşitlendirmesine neden olmuştur.¹⁷¹ Osmanlı bu çerçevede 1516-1845 yılları arasındaki uzun süreçte Cebel-i Lübnan özelinde hukuk, siyaset ve ekonomiyi bölgenin ileri gelen Dürzi, Sünni ve Maruni ailelerinin yönetiminde mezhep kimlikleri üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir. Lakin yukarıda değinildiği üzere 19. yüzyılın kaotik gelişmeleri Osmanlı'nın bölgede oluşturduğu hassas dengeyi bozmuştur.¹⁷² Gelvin'in son derece yerinde bir tespiti ile

arasındaki işleyişi ve Arapların gözündeki Osmanlı/Türk imajı hakkındaki çok önemli tespitleri şöyledir: “Osmanlı Arap topraklarını ne sömürgeleştirmiş ne de vatanlaştırmıştır. Osmanlı, Arapların gözünde ücretsiz tarla ve sokak bekçisi ya da jandarma idi. Hatta jandarma bile değil sadece jandarmanın esvabı idi. Floransa ne kadar Osmanlı değilse, Kudüs de o kadar Osmanlı değildi. Osmanlı saltanatı som bürokrat iken bölgedeki bürokrasi bile tam Arap veya yarı Araptır. Türkleşmiş hiçbir Arap görmedikten başka, Araplaşmamış Türk'e az rast geliyordum. Türk müsünüz sorusunun cevabı ise çoğu zaman 'Estağfurullah' idi.” Falih Rıfkı Atay, *Zeytin Dağı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.

¹⁶⁹ Sander, “Lübnan'daki Bunalımın”, 220.

¹⁷⁰ Tuba Yıldız, *Dürziler ve Maruniler: Geleneğin Hukuku Osmanlı'nın Adaleti*, İstanbul: Vadi Yay., 2020, 14.

¹⁷¹ Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında yaşayan tebaasına yönelik hukuki ve idari uygulamalarına bakıldığında, devletin geleneksel yapısının istisnai bir şekilde dönüştürülerek hukukun mülkîlikten ziyade şahsiliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum Cebel-i Lübnan özelinde kimlik siyaseti ve hukuk düzleminde bölgede meskün iki aktörü Dürziler ve Marunilerin sistemi domine etmelerine alan açmıştır. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2003, 34. Konuya ilişkin geniş mülâhazalar için bkz. Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, London: I.B. Tauris, 1993.; Samir Khalaf, *Persistence and Change in 19th Century Lebanon: A Sociological Essay*, Beirut: American University of Beirut (AUB) Press, Beirut, 1979.; Usama Makdisi, *The Culture Of Sectarianism: Community, History And Violence In Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, Berkeley: University of California Press, 2000.; Abdul-Rahim Abu-Husayn, *The View From Istanbul: Ottoman Lebanon And The Druze Emirate In The Ottoman, Chancery Documents, 1546-1711*, New York: I.B. Tauris, 2004., Zafer Orha, *Beyrut Vilayeti'nde Osmanlı İdaresi (1887-1909)*, İstanbul: Libra Yayınları, 2022.

¹⁷² Dönemin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Cebel-i Lübnan'ı da içine alan Suriye toprakları üzerindeki emelleri bölgeyi etkilemiş yaşanan çatışmalarda Lübnan içerisindeki Dürziler ve Maruniler arasındaki tarihi gerginlik iyiden iyiye artmıştır. Dürziler Osmanlı yönetimine yakın dururken, Maruniler ise Kavalalı ve taifesinin yanında durmayı tercih etmiştir. Lakin daha sonraki süreçte bölgedeki tüm dini cemaatler konjonktür gereği aynı paydada buluşmuş ve Osmanlı'ya destek vermiştir. Ancak bu süreçte ekilen nefret tohumları çok geçmeden yeşererek büyük çatışmalara kapı aralamıştır. 1840 ve 1861 yıllarında meydana gelen iki büyük çatışma hem bölgenin geleceğine yön çizmiş hem de Osmanlı'nın Arap toprakları üzerindeki egemenliğinin giderek zayıflamasında etkili olmuştur. Bu çatışmalar neticesinde 20binden fazla Maruni hayatını kaybetmiş, 380 köy, 560 kilise ve 40 manastır tahrip edilmiştir. Dürzi ve diğer Müslüman topluluklar da ağır kayıplar vermiştir. Dürzi ve Maruniler arasındaki nüfuz mücadelesi İngiltere ve Fransa'nın da müdahil olmasıyla giderek şiddetlenmiş ve neticede yine söz konusu dış müdahaleler marifetiyle önce “Çifte Kaymakamlık” ardından da “Mutasarrıflık” idareleri kurulmuştur. Islahat ve Tanzimat fermanlarının getirdiği “modernleşme” havasında ilerleyen süreçte, bölgede giderek artmaya başlayan misyonerlik faaliyetlerinin de etkisiyle Osmanlı merkezi sisteminin hakimiyeti giderek zayıflamaya başlamış; başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupalı güçlerin etkisi de artmaya başlamıştır. Zira bu zorlu süreç Osmanlı'nın Arap toprakları indinde önce soyut anlamda zihinlerde ve en nihayetinde somut anlamda haritalar üzerinde silinmesine neden olacak süreci hızlandırmıştır. M. Tayyib Gökbilgin, *1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Avrupalı güçler Cebel-i Lübnan'da en az klasik emperyalizm kadar mütecaviz ancak silahlı kuvvetlerini muharebe alanına sokacak kadar da müdahaleci olmayan bir yol izlemiş ve “gayriresmi emperyalizm” politikasını devreye sokmuşlardır.¹⁷³ Bu çerçevede 1840 ve 1861 yıllarında yaşanan kanlı çatışmalar sonrasında 6 Haziran 1861'de toplanan İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya, İtalya, Rusya ve Osmanlı temsilcilerinden oluşan uluslararası konferansta hazırlanan “Cebel-i Lübnan Nizamnamesi” ile Lübnan’a idari, adli ve mali tam bir “özerklik” bahşedilmiştir. Nizamname ile bölgenin yönetimi Bab-ı Âli’nin atayacağı Katolik bir genel valiye emanet edilmiştir. Konferansa katılan ülkelerin gözetim ve denetiminde kurulacak hükümet kendi hukukunu tesis etmiş ve milis kuvvetlerini kendi denetimi altına almıştır. Nizamname uyarınca bundan böyle Lübnan’da Osmanlı askeri bulunmamış ve İstanbul’a vergi verilmemiştir. Aynı tarihte yapılan Beyoğlu Protokolü ile de Lübnan’a yeni bir organik statü verilmiş, Lübnan ayrıcalıklı ve bağımsız bir vilayet haline gelmiştir. Böylece Osmanlı Ortadoğu’daki en stratejik vilayetlerinden birini kaybetmiştir.¹⁷⁴ Modern Lübnan açısından da ayrıca önem taşıyan Nizamname’nin 2. maddesinde yer alan “*Cebel’de, Cezin (bir Marunî, bir Dürzî, bir Müslüman=üç), Metn (bir Marunî, bir Rum, bir Dürzî, bir Mütevalî=4), Şuf (bir Dürzî=1), Kura (bir Rum=1) ve Zehle (bir Rum Katoliği=1) müdürlükleri tarafından mebus olunan ve 12 nefer azadan oluşan bir idare meclisi kurulacaktır.*”¹⁷⁵; ifadesi daha sonraki süreçte Fransız Mandası tarafından da çeşitli düzenlemelerle devam ettirilmiş ve oluşan bu düzen günümüzde halen geçerli olan Lübnan Anayasası’na da ana zemin oluşturmuştur.¹⁷⁶

1876 yılında ilan edilen ve Osmanlı modernleşmesi açısından önemli dönüm noktalarından biri olan I. Meşrutiyet’in hemen öncesinde vuku bulan söz konusu çatışmalar ve ardından gelen özerklik, Lübnan’ın istisnai konumunu güçlendirmiştir. Nitekim Lübnan, bu süreç içerisinde Osmanlı dünyasında sosyal, kültürel, entelektüel ve bir ölçüde siyasi bağımsızlığın sığınağı durumunda olmuştur.

Basımevi, 1946.; İlber Ortaylı, *Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu: Seçme Eserler II*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.; A. Haluk Ülman, “1840 - 1845 Arasında Suriye ya da Lübnan’ın Durumu ve Milletlerarası Politika”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18/3 (1963), 243-268.; Borisoviç Lutsky, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, Çev. Turan Keskin, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.; Olcay Duman, “Bir Ortadoğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-1861)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/5 (2006).

¹⁷³ James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015*, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yay., 2016, 115.

¹⁷⁴ Cenk Reyhan, “Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi”, *Memleket Yönetim Siyaset Dergisi*, 1 (2006), 171.

¹⁷⁵ Reyhan, “Cebel-i Lübnan”, 172.

¹⁷⁶ James Gelvin’e göre Cebel-i Lübnan’da yaşanan mezhep kavgası modern bir fenomendir. Yaşanan süreç, Müslümanlarla azınlıklar arasındaki sınırları katılaştırmış, söz konusu cemaatlerin sosyal ve ekonomik tarihleri ayırmaya; kimlikler ise siyasal iddiaların ifade edildiği başlıca platform haline gelmeye başlamıştır. 1861 ve 1864’teki düzenlemelerle oluşturulan mezhepçilik anlayışı, Lübnan’da bağımsızlık sonrası ve hatta günümüze değin geçerliliğini koruyan nispi temsil sisteminin çıkış noktası olmuştur. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 117-118.

Beyrut'un kuzey bölgelerindeki Maruni çiftçiler (fellahlar) tüm Ortadoğu genelindeki tek bağımsız toprak sahipleri olarak oldukça istisnai bir toplum yapısı oluşturmuşlardır. Bunlara ek olarak 19. yüzyılda gelişen Hristiyan burjuvazisi ise Beyrut şehri ve limanı etrafında gelişmişti. Daha sonradan Arap milliyetçiliği, Pan-Arabizm, Pan-Arapçılık gibi isimler alacak olan “Arap Uyanışı”¹⁷⁷ yine bu bölgedeki sosyokültürel ortam içerisinde filizlenmiş ve Lübnan 20. yüzyılın ortalarına değin Arap dünyasındaki kültürel ve dini çoğulculukla, siyasi ve ekonomik özgürlüğün tek merkezi olarak benzeri olmayan bir görevi sürdürmüştür.¹⁷⁸

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'i takip eden dönemde ise artık bir siyasi ve toplumsal gerçeklik haline gelmeye başlayan Arap milliyetçiliği fikri, bir “Hristiyan hareketi” olmaktan çıkmış, Müslüman cemaatler arasında da yayılmaya başlayarak Arapların Osmanlı idaresine karşı koyması olarak yeniden biçimlenmeye başlamıştır. İngilizlerle anlaşılan Arap milliyetçileri Mekke Şerifi Hüseyin liderliğinde birleşerek Haziran 1916'da Osmanlı'ya karşı büyük bir isyan başlatmış ve Şerif Hüseyin kendisini Arap ülkeleri kralı olarak ilan etmiştir.¹⁷⁹

Lübnan'daki Müslüman cemaatler arasında da taraftar bulan söz konusu hareket, Lübnan Hristiyanları açısından çok farklı bir şekilde yorumlanmıştır. İsyanı salt bir Arap isyanı değil Arap-İslam isyanı olarak gören başta Maruniler olmak üzere Lübnan Hristiyanları, Müslüman-İngiliz iş birliğine karşın geleneksel müttefikleri olarak gördükleri Fransa'dan “Bağımsız Lübnan” mücadelesine destek talep etmişlerdir. Ancak, Fransa henüz Şerif Hüseyin İsyanı başlamazdan evvel İngiltere ile Arap topraklarının bölüşümü hususunda çoktan anlaşmıştı.¹⁸⁰

İngiltere, Osmanlı topraklarının paylaşılmasına dair çeşitli planlar yapmış ve bu doğrultuda Fransa ve Rusya ile anlaşmanın zeminlerini aramıştır. İngiltere ve Fransa söz konusu

¹⁷⁷ Arap Uyanışı her ne kadar tarihi bir “terim” haline geldiyse de aslen hikayesi 100 yıla dayanmış olan bir kitabın başlığıdır. Arap milliyetçiliğinin ana kaynaklarından biri olan kitap, Lübnan Grek (Rum) Ortodoks kilisesi cemaatinden olan Lübnanlı tarihçi-diplomat George Habib Antonius tarafından 1938 yılında yazılmış bir manifesto ve aynı zamanda konu üzerine yayımlanan ilk akademik çalışmadır. Orijinali “*The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement*” başlığı ile İngilizce olarak Londra'da yayımlanan kitap, tam 83 yıl sonra Türkçe'ye çevrilmiş olsa da söz konusu eser bugün halen Türkiye'de ve tüm dünyada Ortadoğu-Arap dünyası çalışmalarının temel referans eserlerinden biri olarak kabul görmektedir. George Antonius ise hem fikirleri hem Arap milliyetçiliğine adanmış ömrü ve özellikle de Filistin Davası'ndaki diplomatik görevleri ile Arap dünyası için tarihi bir simge kişiliktir. Ayrıntılı okuma için bkz. George Antonius, *Arap Uyanışı: Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*, Çev. Mehmet Akif Koç, Muhammed Karakuş, İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.

¹⁷⁸ Bernard Lewis Lübnan'ı “Arap Dünyasındaki Hristiyan Kalesi” olarak tanımlamış ve söz konusu burjuvazinin önemli bir modernleşme eşiği oluşturduğunu ifade etmiştir. Bernard Lewis, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2016, 435.

¹⁷⁹ Arap milliyetçiliği ve Yahudi Milliyetçiliği (Siyonizm) Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı'nın çöküşüne zemin hazırlayan pek çok etken arasında ilk sıralarda yer almıştır. Sadece Savaş öncesinde değil, sırasında ve sonrasında da emperyalist güçler Fransa, İngiltere ve ihtiras sahibi Arap liderlerin aleti olmaktan da kurtulamamıştır. Temel İskit, *Diplomasinin Gücü: Modern Ortadoğu'nun Şekillenmesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, 8-9.

¹⁸⁰ İrfan Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, 22.

paylaşımına nihai şeklini vermek üzere bir heyet kurmuşlar ve 16 Mayıs 1916 tarihinde Sykes-Picot Antlaşması'nı imzalamışlardır. Rusya da toprak taleplerinin İngiltere tarafından kabul edilmesi şartıyla anlaşmaya imza atmıştır. Son şekli Ekim 1916'da verilen antlaşmaya göre Ortadoğu haritası kırmızı, mavi ve kahverengiye boyanan bölümlere ayrılmıştır. Haritanın kırmızı renkli kısmındaki Bağdat ve Basra eyaletleri İngiltere'ye; mavi renkli kısmındaki Kilikya ile Suriye'nin kıyı bölgeleri Fransa'ya; kahverengi kısmındaki Filistin ise istisnai bölge olarak işaretlenerek, son şekline ileride karar verilecek uluslararası bir iradeye devredilmiştir. Çizilen bu egemenlik hatlarına ek olarak İngiltere'nin Kuzey Arabistan'da ve Kerkük'ten Gazze'ye kadar uzanan bölgeyi nüfuz alanı haline getirmesi; Fransa'nın da aynı dolaylı hakimiyeti Musul, Halep, Şam üçgeni arasında tesis etmesi kararlaştırılmıştır. Ne var ki büyük oranda bir İngiliz planı olan ve İskit'in deyimi ile "emperyalizmin açgözlülüğünün sembolü"¹⁸¹ olan Sykes-Picot Anlaşması, paylaşım hususunda çözdüğünü iddia ettiğinden daha fazla soruna neden olmuştur. Zira Ruslar Ekim 1917'deki Bolşevik İhtilali'nden sonra aslında gizli bir Antlaşma olan Sykes-Picot'yu tüm ayrıntılarıyla ifşa ederek, İngilizleri verdiği çelişkili ve tutarsız vaatleriyle yüzleşmek durumunda bırakmıştır.¹⁸² Bu gelişme karşısında hemen harekete geçen İngiltere ve Fransa, hayal kırıklığı yaşayan Arapları niyetlerinin iyi olduğuna ikna etmek için Kasım 1918'de Osmanlıların Arap topraklarından çekilmesinin ardından teskin edici açıklamalarda bulunmuşlardır. Yayınladıkları ortak bildiride Arap topraklarında sürdürdükleri savaşın amacının "uzun zamandır Türkler tarafından ezilen halkları tam ve kesin olarak hürriyetlerine kavuşturmak ve halkın inisiyatifi ile özgür iradesinin ürünü olan milli yönetimler ve hükümetler kurmak" olduğunu söylemişlerdir.¹⁸³ Müphem ifadelerin yer aldığı bu açıklama, kısa vadede Arapları sakinleştirmiş ve Araplar bir kez daha gerçekleşmeyecek bir hayale inanmayı tercih etmişlerdir. 18 Ocak 1919-21 Ocak 1920 tarihleri arasında toplanan Paris Barış Konferansı ve ardından toplanan 18-20 Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı neticesinde İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'yu kendi aralarında paylaşarak manda rejimleri kurmaya karar verdiklerini ilan etmişlerdir. Nihayetinde Suriye ve Lübnan Fransız; Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz mandası haline gelmiş ve tüm Araplar gibi Lübnan için de yeni karmaşa dönemi başlamıştır.¹⁸⁴

¹⁸¹ İskit, *Diplomasının Gücü*, 3.

¹⁸² Eugene Rogan, *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, Çev. Cem Demirkan, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017, 183,185.

¹⁸³ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 153.

¹⁸⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 154. Fransa'nın Ortadoğu'ya yönelik emperyalist girişimlerine ilişkin ayrıntılı okuma için bkz. Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Özetle Birinci Dünya Savaşı şüphesiz ki Ortadoğu'yu derinden etkilemiştir. Ortadoğu, bir uçtan diğerine savaş sahnesine dönüşmüş, son derece ölümcül çatışmalar, kıtlık ve nüfus mübadeleleri ve göçler Ortadoğu'nun demografisini değiştirmiştir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti yıkılmış, sınırlar ve rejimler değişmiş, savaşı kazanan Fransa ve İngiltere'nin güçlenmesiyle ve bu iki devletin manda idaresi altında Arap devletlerinin doğuşuyla sonuçlanmıştır.¹⁸⁵ Lakin bu doğuş doğal bir süreç içerisinde değil, bizzat İngiliz ve Fransızların, ortak gibi görünen ama aslında kendi içerisinde çelişen ve çekişen planları doğrultusunda son derece yapay bir şekilde gerçekleşmiştir. Araplar, “Osmanlı’dan kurtulmak” için çıktıkları bu yolda Manda idareleri altında Avrupa emperyalizminin gerçek yüzü ile tanışmış ve deyim yerindeyse gün geçtikçe istikrarsızlıklar ile örülü bir kozaya hapsedilmiştir.

Lübnan’ın bağımsızlığa giden hikayesi, resmi olarak 1920’de Fransız Manda yönetimi altına girmesiyle başka bir safhaya girmiştir. Nitekim başta Lübnan olmak üzere, Arap tarih yazımındaki hâkim anlatıya göre modern Lübnan’ın başlangıcı Fransızların bölgeye yönelik ilk hamlesi olan ve 1 Eylül 1920’de ilan edilen Büyük Lübnan (*Grand Liban/Lübnan el-Kebir*)’dir. Fransız General Henri Gouraud tarafından açıklanan Büyük Lübnan kuzeyde Nehr el Kebir’den güneyde Ras en-Nukara’ya, batıda Akdeniz’den doğuda Anti-Lübnan Dağları’na uzanmaktaydı.¹⁸⁶ Şehirler bazında bakıldığında Büyük Lübnan, tarihsel mirasın aksine Cebel-i Lübnan’a ilave olarak Beyrut, Trablus, Sur ve Sayda’yı ve ayrıca Baalbek ve Beka vadilerini de içerecek şekilde oluşturulmuştur. Lakin bahse konu olan coğrafi genişleme, ismi Büyük Lübnan olsa da ülkenin sınırlarını değil problemlerini büyötmüştür. Öncelikle bu kararlar Lübnan’daki dinsel, mezhepsel ve etnik çoğulculuk artarken, genel nüfus içerisindeki Maruni özgül ağırlığı sona ermiştir. Cebel-i Lübnan’da yüzde 55’i Maruni olmak üzere toplam nüfusun yüzde 80’i Hristiyanlardan oluşurken, yeni düzenleme ile genişleyen sınırlardaki toplam nüfusta Hristiyanlar’ın oranı yüzde 50’ye kadar düşmüştür. Diğer yandan eski yapıda Müslümanlar içerisindeki çoğunluk Dürziler’de iken genişleyen sınırlar içerisinde Dürzi nüfusu bir anda Sünni ve Şiilerin gerisine düşmüştür. Diğer bir deyişle genişleyen Lübnan, tarihsel olarak meşruiyeti olmayan, siyasi anlamda ise derin çatlakları olan bir toplum meydana getirmiştir.¹⁸⁷

Manda yönetimi altında bağımsız Lübnan’a giden süreçte ilk büyük adım olan “Büyük Lübnan”dan sonra Fransızların ikinci büyük adımı 23 Mayıs 1926 tarihli Lübnan Anayasası

¹⁸⁵ Anne-Laure Dupont, Catherine Mayeur-Jaouen, Chantal Verdeil, *Ortadoğu Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*, Çev. Ayşe Meral, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 202.

¹⁸⁶ Eyal Zisser, *Lebanon: The Challenge of Independence*, London: I.B. Tauris, 2000, 1.

¹⁸⁷ Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, London: Routledge & Kegan Publications, 1985, 98.; Tinas, “Kargaşa İçerisinde Düzen”, 121.

olmuştur. Yine bir Fransız mandası olan Suriye’de patlak veren 1925 tarihli Dürzi-Arap isyanının gölgesinde hazırlanan Lübnan Anayasası’nın yazılma sürecine ülkedeki tüm din ve mezhep temsilcileri katılmıştı ancak, Fransızlarla geleneksel anlamda özel bir ilişki bağı bulunan Maruniler’in yazılı olmayan ama ciddi anlamda hissedilen bir ağırlığı mevcuttu. Bu durum önceleri huzursuzluk yaratsa da Fransızlar bu süreçte sorun yaşamamak için bölgedeki diğer etnik, dini ya da mezhepsel grupların önde gelen ailelerine çeşitli imtiyazlar tanıyarak, zaten var olan feodal yapıyı pekiştirmiştir. Literatürde *za’im* ya da çoğul yazılışı ile *zuama* olarak yer etmiş olan feodal sınıflar ise, dini ve mezhepsel farklılıklarına rağmen mevkilerini güçlendirmek ve imtiyazlarını korumak için kurulmakta olan devletin kurumlarını istismar etme hususunda Fransızlarla iş birliğine gitmekten çekinmemişlerdir.¹⁸⁸ Yeri geldiğinde Fransızlarla çatışmaktan da çekinmemiş olan söz konusu gruplar zaman zaman kendi aralarında da değişen ölçülerde çatışmalara veya kısa süreli de olsa iş birliklerine girmişlerdir. Bağımsızlığın ilanına kadar süren bu gel-git durumu Lübnan’ın yakın geçmişi incelendiğinde hiç şaşırtıcı olmadığı gibi Lübnan’ın henüz bağımsız bir devlet olmadan devlet sorunları ile boğuşmasına neden olmuştur.

Büyük Lübnan’ın ilanı ve ardından gelen anayasa hamlesinin Lübnan için en önemli sonucu ise kuşkusuz ki bugüne değin geçerliliğini koruyan ve tamamen Lübnan’a özgü olan bir siyasal ve toplumsal sistemin kurulması olmuştur. Arapça’da *taifiyye*, İngilizcede *confessionalism* ya da *sectarianism* Türkçe’de ise *konfesyonalizm* olarak geçen sistem, en temel tanımlama ile çok dinli, çok mezhepli ve çok kimlikli bir toplumsal yapının üzerine inşa edilmiş siyasal ve toplumsal bir modeldir.¹⁸⁹ Konfesyonalizm’in kökleri Cebel-i Lübnan Nizamnamesi’ne kadar uzanır. 95. Maddesinde konfesyonalizm ilkesine yer veren 1926 Anayasası ile kurumsallaşan sistem, Lübnan Devleti’nin de ana omurgasını oluşturmuştur.¹⁹⁰ Söz konusu maddede devletin kurumsal yapısı içinde konfesyonel eşitliğe dayalı paylaşım garanti edilmiş; maddeye göre Lübnan’daki farklı mezhepsel grupların konfesyonel uyum ve adalet çerçevesinde kamu hizmetlerinde ve hükümetin oluşturulmasında eşit olarak temsil edilmesi öngörülmüştür.¹⁹¹

1926 Anayasası’nın ardından bağımsız Lübnan’ı şekillendiren bir diğer gelişme ise 1932 nüfus sayımı olmuştur. Fransa’nın himaye ve denetiminde gerçekleştirilen nüfus sayımının en

¹⁸⁸ Tınas, “Kargaşa İçerisinde Düzen”, 122. Za’im’lik kurumu ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Yasin Athloğlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri: Aziz Marun’dan İç Savaş’a Maruni Kimliği ve Çatışma*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014, 60-69.

¹⁸⁹ Athloğlu, *Lübnan Marunileri*, 69-70.

¹⁹⁰ Maurus Reinkowski, Sofia Saadeh, “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletin Sorgulanması*, Çev. Ebru Kılıç. Ed. Haldun Günalp, İstanbul: Metis Yayınları, 2007, 132, 133.

¹⁹¹ Athloğlu, *Lübnan Marunileri*, 77.

önemli sonucu 1926 Anayasası'nda ortaya konulan “mezhepsel paylaşım” ilkesinin somutlaşması olmuştur. Nüfus sayımına göre Lübnan nüfusunun yüzde 28,8'i Maruni Hristiyan, yüzde 22,4'ü Sünni Müslüman, yüzde 19,6'sı Şii Müslüman, yüzde 9,7'si Grek Ortodoks Hristiyan, yüzde 6,8'i Dürzi, yüzde 5,9'u Grek Katolik Hristiyan ve yüzde 3,2'si Ermeni Ortodoks'lardan oluşmaktaydı.¹⁹² Söz konusu nüfus sayımına göre düzenlenen siyasal ve toplumsal paylaşım düzeni haliyle adil bir paylaşım hissinin tam aksine ülkedeki mevcut mezhepsel gruplar arasındaki çatışmanın derinleşmesine neden olmuştur. Anayasaya göre ülke yönetiminin Maruni'lerin elinde oluşu Sünni ve Şii toplulukların tepkisine yol açmıştı. Kendilerini Hristiyan egemenliğinde ve diğer Arap dünyasından kopmuş olarak gören Sünni ve Şiiler arasında Suriye ile birleşme düşüncesi hasıl olmuştu. Yine nüfus sayımı ve Anayasa'ya göre 19. yüzyıldaki sayısal ve niteliksel güçlerini kaybeden Dürziler ile Arap milliyetçiliği fikrini belirli düzlemlerde destekleyen Grek Ortodokslar da Suriye ile birleşme konusuna olumlu yaklaşmaktaydılar. Ne var ki “Fransa-Maruni ortaklığına” karşı ortak paydada buluşmuş gibi görünen söz konusu gruplar arasında da çeşitli nedenlerden görüş ayrılıkları mevcuttu. Örneğin ilk etapta Suriye ile birleşme fikrine sıcak bakan Şiiler bir müddet sonra Sünni çoğunluğa sahip Suriye'de azınlıkta bir Şii mezhep olmaksızın Lübnan'da güçlü bir Şii yapılanması kurmayı tercih etmeye başlamışlardı. Görüldüğü gibi son derece parçalı yapısının yanı sıra, Lübnan'daki toplulukların zaman zaman kendi içinde çelişen, kısa vadelerde birbirinin tam zıttı yönelimlere dönüşen söylem ve eylemleri işten bile sayılmıyordu.¹⁹³

Fransa, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendi çıkarları doğrultusunda bir Lübnan tasavvur etmiş olsa da süreç tam anlamı ile Fransa'nın tahayyül sınırlarını aşan iç ve dış gelişmelere sahne olmuştur. Fransa'nın Lübnan sistemini, anayasasını ve devlet teşkilatlanmasını kurumsallaştırmaya yönelik izlediği politikalar hiçbir zaman pürüzsüz bir yolda ilerlememiş, yukarıda çokça altı çizilen, son derece kırılgan toplumsal dengeler çoğu zaman sarsılmıştır. Bu sarsıntılar tabiatıyla Fransa'nın tutumunu da sertleştirmiş ve Fransa süreci içerisinde çıkan irili ufaklı isyanları bastırmak için (kendi yazdığı) anayasadan aldığı yetkiyle gerekli gördüğü zamanlarda meclisi feshetmiş, istibdat kuralları uygulamış ve en iyi bildiği yöntemlerden biri olan güç kullanımına başvurmuştur.¹⁹⁴ Başka bir deyişle Lübnan'da 1920'de başlayan manda

¹⁹² Albert Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay*, London: Oxford University Press, 1968, 121-122.

¹⁹³ Acar, *Lübnan Bunalımı*, 26-27.

¹⁹⁴ James Barr'a göre Lübnan'daki Fransız yönetimi, kurulduğu günden itibaren giderek artan bir şekilde keyfi, mezhepçi, sömürücü bir yönetim olarak tecelli etmiştir. Hatta zamanla İngiltere ile de çıkarları daha da keskin bir şekilde çatışmaya başladıkça, İngilizler de Lübnan iç dengelerine oynayarak Fransa'nın otoritesini sarsacak isyanlara zemin hazırlamış, çoğuna da alenen destek vermiştir. Öyle ki yine Barr'a göre İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngilizler, isteksizce kabul ettikleri Suriye ve Lübnan'daki Fransız varlığını “mümkün olduğunca faydalanmamız gereken bir kötülük” olarak görmüşler ve dönem içindeki siyasetlerini de bu düstur üzerine

idaresi, ülkenin toplumsal yapısının belirginleştiği, siyasal sistemin büyük oranda kurgulandığı ve kurumsallaşma adımlarının atıldığı bir dönem olduğu kadar Fransa karşıtı muhalif ve hatta “ayrılıkçı” hareketlerin, ayaklanmaların ve ülke sathına yayılan şiddet olaylarının yaşandığı bir dönem olarak da tarihe kaydedilmiştir.¹⁹⁵

Lübnan’daki iç gelişmelerin haricinde İkinci Dünya Savaşı’nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı ve İtalya’nın Habeşistan’ı işgal ederek Akdeniz’de büyük bir İtalyan tehlikesini ortaya çıkardığı ve buna ek olarak Nazi Almanyası ile İtalya’nın Arap ülkelerinde Fransa ve İngiltere aleyhine yoğun bir propaganda faaliyetine giriştikleri 1936 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Fransa, bu propagandaya karşılık Suriye ve Lübnan ile olan ilişkilerini daha yumuşak bir formüle bağlamak için 1936 Eylül’ünde Suriye ile; Kasım’ında ise Lübnan ile imzaladığı Antlaşmalarla her iki ülkeden de çekilerek, bağımsızlık yollarını açacağını taahhüt eden Antlaşmalar imzalamıştır.¹⁹⁶ Fakat 1939’da İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile Fransa parlamentosu Antlaşmayı onaylamaktan vazgeçmiş, Lübnan Meclisi feshedilip, anayasa da askıya alınmıştır. Ancak Fransa 1940 yılında Nazi Almanyası tarafından işgal edildikten sonra bu tutumunu daha fazla sürdürememiş ve 1943 yılında Lübnan üzerindeki Fransız Mandasının sona erdiğini ilan etmiştir.¹⁹⁷

Bundan sonraki dönem ise Lübnan için Manda mirasını da yüklenerek devletin yapılandırılmaya başladığı bir süreç olmuştur. 1943 yılında yapılan seçimler bu doğrultuda Lübnan için önemli bir milattır. Seçimlerde Marunilerin iki önemli lideri olan Bişara Huri ile Emil Edde karşı karşıya gelmiş ve bu ikili meydan okuma bağımsız Lübnan’ın en önemli mutabakatlarından birine giden yolu açmıştır. Edde, Lübnan’ın Marunilerin anavatanı olduğunu ve demografik çoğunluğu da elinde bulunduran Maruni cemaatinin önderliğinde diğer tüm kimliklerin azınlık olarak kabul edileceği bir Lübnan’ı savunurken, Bişara Huri ise Sünni Müslümanlar ile bir ittifak kurularak daha geniş tabanlı bir Lübnan devleti kurulmasını savunmaktaydı. Son derece çekişmeli geçen seçimler sonucunda Sünnilerin de desteğini alan Huri 21 Eylül 1943’te Cumhurbaşkanı seçilmiş ve aradan geçen 2 ayın sonunda 22 Kasım 1943’te Fransa’nın Lübnan’daki Manda temsilcisini görevden alması ile Lübnan tam bağımsızlığını elde etmiştir.¹⁹⁸

kurmuşlardır. James Barr, *Kırmızı Çizgi: Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*, Çev.Ekin Can Göksoy, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016, 137-375.

¹⁹⁵ Fawwaz Traboulsi, *History of Modern Lebanon*, London: Pluto Press, 2007, 75-80.

¹⁹⁶ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 155.

¹⁹⁷ Traboulsi, *History of Modern Lebanon*, 105-108.

¹⁹⁸ Camille Habib, *Consociationalism and the Continuous Crisis in the Lebanese System*, Beirut: Majid Pub., 2009, 49-50.

Bağımsızlığın ilanı sonrasında ise belki de bağımsızlığın kendisinden bile çok daha önemli bir gelişme yaşanmış ve seçimleri kazanan Maruni lider Bişara Huri ile ülkedeki Sünnilerin lideri, Başbakan Riad Sulh arasında mezhepçilik ve bölgesel kimlik meselelerine çözüm bulmak için sözlü bir mutabakat gerçekleştirilmiştir. Tarihe “*El Misak el-Vatani*” yani Milli Misak ya da Ulusal Pakt olarak geçen bu şifahi anlaşma, her ne kadar yazılı bir metni olmasa da Lübnan için ikinci bir anayasa olarak kabul edilmiş ve bu tarihten sonra ülkenin tüm dahili ve harici meselelerinin altında imzası bulunacak bir belge niteliği kazanmıştır. Nitekim, Lübnan’ın kemik sistemi olarak nitelenen konfesyonel yapı da doğrudan Ulusal Pakt üzerine bina edilmiştir.¹⁹⁹ Lübnan’ın geleceğinde birincil derecede etkili olacak olan Ulusal Pakt ise iki temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki 1932 nüfus sayımında belirlenen sayısal oranlara dayanarak çeşitli toplumlar arasında nüfuz ve gücün paylaşımı olmuştur. Ulusal Pakt’a göre ülkedeki kamu görevlerinin, iktidarın ve siyasal temsilin paylaşımı şu şekilde belirlenmiştir: Cumhurbaşkanı Maruni Hristiyan, Cumhurbaşkanı yardımcısı Katolik Hristiyan, Başbakan Sünni Müslüman, parlamento sözcüsü (ileride Meclis Başkanı’na dönüşecektir) Şii Müslüman ve yardımcısı ise Ortodoks Hristiyan olarak belirlenmiştir.²⁰⁰ Ulusal Paktın ikinci prensibi ise Lübnan’ın “Arap yüzü” olarak tanımlandığı bir devlet kimliği oluşturulması olmuştur. Pakt’a göre Lübnan, Arap ülkeleri ve Batı ile düzeyli bir ilişki öngörmekle beraber “Arap ama bağımsız, egemen ve farklı devlet karakterlerine sahip” müstakil bir ülke olarak tanımlanmış; Batı ile iyi ilişkiler kuracak ancak Batı’nın yükselen nüfuzunun köprübaşı olmayacak bir yapı tasarlanmıştır. Özetle Ulusal Pakt, hem Lübnan’ı ayrı bir devlet olarak tanımlayarak Hristiyanların olası bir Arap-İslam devleti içerisinde yok edilmesini engellemek hem de Lübnan’ı Arap kimliğine vurgu yaparak ülkenin Arap dünyasının bir parçası olduğunu ifade etmiş ve böylece de Müslümanların görmek istediği Lübnan resmini yaratmaya çalışmıştır. Sözün özü, Ulusal Pakt Attie’den ödünç bir tabirle Lübnan’da Hristiyanları Araplaştırmış; Müslümanları ise Lübnanlılaştırmıştır.²⁰¹

2.1.2. Bağımsızlıktan 1958 Krizi’ne Lübnan’da Siyasi Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap vilayetleri üzerindeki kontrolünü nasıl ortadan kaldırırsa, İkinci Dünya Savaşı da İngiltere ve Fransa’nın bu bölgedeki manda hakimiyetinin sonunu getirmiştir. İngiltere ve Fransa, savaş sona erdiğinde emperyal emelleri için gerekli denizaşırı taahhütlerini yerine getiremeyecek kadar zayıflamışlar; Araplar içinse

¹⁹⁹ Habib, *Consociationalism*, 61-64.

²⁰⁰ Ulusal Pakt’ta yer alan paylaşım tepeden aşağıya tüm idari görevleri kapsamıştır. Ülkedeki 5 idari bölgenin valilerinin her biri şu sırayla belirlenmiştir: Maruni, Sünni, Şii, Grek Ortodoks ve Dürzi ya da Grek Katolik. Athloğlu, *Lübnan Marunileri*, 81-82 ve ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Eyal Zisser, *Lebanon: The Challenge of Independence*, London, I.B. Tauris, 2000.

²⁰¹ Caroline Attie, *Struggle in the Levant.: Lebanon in the 1950’s*, London, I.B. Tauris, 2003, 8-9.

durum biraz daha çetrefilli hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında hayalini kurdukları bağımsız devletlere kavuşamayan ve her biri birer Manda idaresi altına giren Araplar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında müstakil devletlerini ilan etmelerine rağmen 1948’de İsrail’in kurulması ile karmaşa ve belirsizliklere gölgelenmiş bir bağımsızlığa razı olmak zorunda kalmışlardır.²⁰²

Lübnan, birçok konuda olduğu gibi bu süreçte de diğer Arap ülkelerinden farklı bir seyir izlemiştir. 1948 yılında İsrail Devleti’nin ilanı ile başlayan ilk Arap-İsrail Savaşı’nın sonuçlarından biri olan Filistinli mülteci akınının uğrak yerlerinden biri de şüphesiz ki Lübnan olmuştur. Lübnan topraklarına ilk gelen Filistinli mültecilerin sayısı yüz bin olarak bilinmektedir.²⁰³ Filistinli mültecilerin Lübnan siyasetine olan etkisi ise diğer Arap ülkelerinden farklı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Lübnan siyaseti, Filistin(li) sorununu ilk ortaya çıktığı dönemde salt bir “mülteci meselesi” olarak görmüştür. Lübnanlı siyasetçilere göre Filistin’den gelenler “geçici” olarak gelmiş oldukları için herhangi bir entegrasyona gerek görmemişlerdir. Bu iki tutumun ortak nedeni ise aslında yine Lübnan’ın hassas ve kırılgan toplumsal yapısında gizlidir. Zira ülkeye gelen Filistinlilerin büyük bir kısmı Sünni Müslümandır ve ülkeye kalıcı olarak yerleşmeleri olasılığı zaten son derece bıçak sırtı olan nüfus dengesi için büyük bir tehlike arz etmiştir. Tahmin edileceği üzere, tam da bu nedenden dolayı Lübnanlı Hristiyanlar, Filistinlilere vatandaşlık verilmesinden büyük bir tehdit algılamıştır.²⁰⁴ Hatta Pappé’ye göre, bu ve benzer nedenlerden ötürü Lübnan, en baştan beri Filistinli mültecilere karşı uzlaşmaz bir baskı ve dışlama siyaseti uygulamıştır. Lübnan’a gelen ilk kafiledeki Filistinli mültecilerin önemli bir bölümü, Celile, Hayfa ve Akka’dan sürülen kendi halinde çiftçiler ve köylülerden oluşmaktaydı. Filistinli mültecilerin neredeyse hepsi Lübnan’da olağanüstü güçlüklerle karşılaşmışlar; konut ve iş temininde yabancı muamelesi görmüşler; ekilebilir arazi veyahut ev satın almalarına izin verilmemiştir. Mültecilerin,

²⁰² İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında başta İngiltere ve ABD olmak üzere Batı için Filistin meselesi özel bir aciliyet kazanmıştır. Bir yanda Nazi Almanyası’nın toplama kamplarında yaşanan felaketler, bir yanda binlerce yersiz yurtsuz Yahudi mülteci, söz konusu ülkelerin ve Siyonistlerin bağımsız bir Yahudi devleti kurma kararlılığını güçlendirmiştir. Savaşın hemen akabinde, 1948 yılında İsrail Devleti’nin ilan edilmesi Siyonizm’in zafer simgesi olmuşken, patlak veren ilk Arap-İsrail Savaşı’nda ağır bir yenilgi ile yüzleşen Arap rejimleri içinse felaket (*el-nakba*) simgesi olmuştur. Bağımsızlıklarını henüz kazanmış Arap ülkeleri -özellikle de Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır- 1948 savaşı ile büyük bir sarsıntı geçirmiş, dönemin iktidar seçkinleri bağımsızlık çağına zayıf ve gözden düşmüş olarak girmişlerdir. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2018, 195-196.

²⁰³ Rosemary Sayigh, *Too Many Enemies: The Palestinian Experience in Lebanon*, London: Zed Books, 1994, 16-18.

²⁰⁴ Endişelere rağmen Filistinliler 1950’lerde ülkenin konfesyonel sistemi için bir tehlike olarak görülmemiş; 1960’larda ise Lübnanlıların Filistinli mülteciler konusundaki fikri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu fikir değişikliği, Ortadoğu’da yaşanan siyasal, toplumsal, askeri ve ekonomik dönüşümler ve bu dönüşümlerin bir sonucu olarak 1960’lardan itibaren Filistinliler arasında gelişen yeni fikirler ve örgütlenme çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 1970’lere gelindiğinde Filistinli mültecilerin Lübnan’daki varlığı, ülkenin siyasal ve toplumsal uyumuna ve istikrarına olumsuz bir şekilde tesir eden bir faktör haline gelmiştir. Athoğlu, *Lübnan Marunileri*, 283-284.

Lübnan'ın son derece hassas olan etnik-dinsel dengesini bozmalarından korkan hükümet(ler), çareyi Filistinlileri mülteci kamplarına göndermekte bulmuştur. Aynı uygulama, medeni haklar açısından da geçerli olmuştur. En az kırk meslek dalı Filistinli mültecilere tamamen kapatılmıştır. Filistinlilerin yaşadıkları bu sürecin tüm göçmen topluluklarının ortak yazgısı olduğunu ifade eden Pappe, Filistinliler açısından ise bu ayrımın daha derin anlamlar taşıdığını vurgulamış ve Lübnan hükümetleri tarafından izlenen kasıtlı bir etnik siyasetin sonucu olarak değerlendirmiştir.²⁰⁵ Filistin merkezli olarak yaşanan bu deneyimlerin neticesi ise uzunca bir süre görülmemiştir. Sonuç itibari ile Filistin sorunu bir çığ gibi büyüüp ulusal bir tehlike haline gelene dek bir müddet hasır altı edilmiş ve Lübnan siyaseti kendisini bambaşka gündemler ile meşgul etmiştir.

Bu gündemlerin başında yeni kurulan ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan kurumsallaştırılmasına yönelik çabalar gelmiştir. Hem siyasal sosyolojinin doğası gereği hem de Lübnan'ın iç dinamikleri gereği son derece girift biçimde bulunan bu dönüşüm süreçlerinin izini sürmek 1958'e giden yolda önemli bir tarih refakatçisi olmuştur. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bağımsızlıktan 1958 krizine giden yolun başlangıç noktası Ulusal Pakt olmuştur. Paktın oluşturduğu görece uzlaşmacı ve istikrarlı dönem, Lübnan siyasetinin mayası konumunda olan konfesyonel sistemin bir önceki bölümde zikredilen za'imlik müessesesi ile tam anlamı ile bütünleşmesi ve belki de bu iç yapısal özelliklerden daha çok Lübnan'ın "reklam yüzü" olan liberal ekonomik sistemin yükselmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda dönemin net bir panoramasını görebilmek için öncelikle konfesyonel sistem ve za'imlik arasındaki yatay bütünleşmeye yakından bakmak ardından da bu bütünleşmenin en somut ürünü olarak ortaya çıkan politik ekonomi düzenini mercek altına almak yerinde olacaktır.

Bağımsızlığın ardından Lübnan'daki mezhep temelli sistem, eşitlik ve demokrasi çerçevesinde korunmaya çalışılsa da ülkenin yüzlerce yıllık toplumsal gelenekleri demokrasiye değil toplumun genetik kodlarında fazlası ile bulunan feodaliteye dayandırılmıştır. Ulusal Pakt ile kurumsallaşma adımları atan konfesyonel sistem, kaçınılmaz olarak za'imlik ile hemhal olmuştur. Aslına bakılırsa za'im terimi Lübnan için yeni değildir; bilakis yüz yıllar boyunca Osmanlı Lübnan'ında toplumdaki feodal ileri gelenler için kullanılmıştır. Hottinger'e göre çağdaş anlamda ise din veya mezhep temelinde kimliklendirilmiş yerel bir topluluğun desteğine sahip olan ve bu desteği, mümkün olduğunca çok kişinin çıkarlarını teşvik ederek veya teşvik ediyor gibi görünerek koruyan siyasi liderdir.

²⁰⁵ Ilan Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, Çev. Nuri Plümer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2007, 242-309.

Za'im, çoğunlukla toprak ya da sermaye sahibi bir ailenin üyesidir ve bu unvan miras yolu ile aktarılmaktadır. *Za'im*, yalnızca bir siyasi lider ya da halk önderi değil aynı zamanda ekonomik kaynakları genişletme becerisine sahip bir iş verendir.”²⁰⁶ Hourani ise *za'im* teriminin Lübnan’da en az üç farklı anlamda kullanıldığını ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, “feodal” anlamda kullanılagelmektedir. Bunlar ülkenin kırsal kesimlerinde varlığını sürdüren toprak temelli geleneksel liderliğe sahip feodal liderlerdir. En önemli ayırt edici özellikleri toprak ağalığı, silahlı adamları ve liderlik yetenekleridir. Lübnan’ın güneyindeki Dürzi ve Şiiler, Bekaa Vadisi’ndeki Şiiler ve ülkenin kuzey kesimindeki Akkar Sünnileri bu grubu oluşturmaktadır. İkinci grupta ise kuzeydeki Hristiyan bölgelerinde bulunan nüfuz sahibi popülist ve pragmatist siyasetçiler yer almaktadır. Hem sosyolojik hem de ekonomik anlamda diğerlerine oranla daha fazla iktidar gücüne sahip olan bu kesim, bir yandan siyasi klanların varlığını sürdürmeleri için patronaj ve koruma güçlerini, diğer yandan da gerekli gördüklerinde ideolojik ve fraksiyonel stratejileri harekete geçirmektedirler. Üçüncü grup ise Lübnan’ın kıyı şeridindeki Müslüman toplum liderleridir. Bu liderler, patronaj uygulayarak ve ideolojiyi kullanarak iktidar güçlerini elde etmektedir. Son gruptaki *za'im'leri* diğerlerinden ayıran en büyük fark ise çok kolay biçimde silaha sarılma refleksine sahip silahlı güçleri bulunmasıdır.²⁰⁷

Lübnan’da mezhepsel temelli *za'imlik* kurumunun gelenekselleşmesi ve *za'im'in* modern dönemde siyasi bir figür olarak işlev görmesi, ülke siyasetinde kişiselliği beraberinde getirdiği gibi siyasetin daha da kaygan bir zemin üzerinde yol almasına neden olmuştur. Lübnan’da devletin varlığı, genellikle ailelerin veya mezhepsel bağların önüne geçmeyi başaramamış ve her bir aile devlet içinde bağımsız bir yapı oluşturmuştur. Yerel liderler, devletin siyasal iktidarını ve kurumlarını, devlet her bir ailenin ve mezhebin yasal haklarını tanıdığı sürece kabul etmiştir. Hatta çoğu zaman ailesel bağlar mezhepsel bağları domine edebilmiş ve bir mezhep içinde bile karşıt siyasal görüşler veya tam tersi ittifaklar ortaya çıkarmıştır. Aileye dayalı çıkar ilişkisi, ülkedeki toplumsal ilişkilerde güven eksikliği ve sürekli düşmanlıkları yarattığı gibi çatışma kültürünün de kökleşmesine davetiye çıkarmıştır. Bunlara ek olarak Lübnan’da merkezi devletin güçsüzlüğü ülke içi güvenliğin sağlanamamasına ve silah kullanma tekelinin yerel güçlerin eline geçmesine yol açmıştır. Yerel güçler de siyasi olarak güçlendikleri ve askeri olarak silahlandıkları/silahlandırıldıkları oranda merkezi devlet

²⁰⁶ Arnold Hottinger, “Zu’ama in Historical Perspective”, *Politics in Lebanon*, Ed. Leonard Binder, New York: John Wiley & Sons, 1966, 85-86.

²⁰⁷ Albert Hourani, “Ideologies of The Mountain and The City”, *Essays on The Crisis in Lebanon*, Ed. Roger Owen, London: Ithaca Press, 1976, 35-36.

üzerinde etki kurup çıkar alanlarını genişletmiştir.²⁰⁸ Konfesyonalizmin getirdiği mezhepçilik ardından da za'imlik temelinde bir kurumsallaşma döngüsüne giren Lübnan siyasetine, bağımsızlık sonrasında uzun yıllar hakim olacak aileler ise şunlar olmuştur: Maruniler içinde *Edde, Huri, Franjiye, Dabbas, Sa'ad, Şemun, Cemayel, Manur, Zakur ve Takla* aileleri; Sünniler içinde *Sulh, Kerami, Salams, Da'uk ve Bayhums* aileleri; Dürziler içinde *Canbulat ve Arslan* aileleri; Şiiler içinde ise *Haydar, Esad ve Hamadeh* aileleri.²⁰⁹

Lübnan'da söz konusu mezhepçilik üzerine bina edilmeye çalışılan devletleşme sürecinde karşılaşılan bir diğer olgu da hem cemaatler hem de za'imler arasında yaşanan çıkar çatışmaları ve rekabet olmuştur. Anayasa ve Ulusal Pakt marifeti ile siyasal sistemde oluşturulan mezhepsel kota sistemi, ülkedeki büyük aileler arasında hatta ailelerin kendi içlerindeki çekişmelerin derinleşmesine neden olmuştur. Anayasaya göre kota sistemi değiştirilemeyeceğinden oluşan gerginlikleri giderebilmek için seçilme sistemi ya da milletvekili sayısının değiştirilmesi yollarına gidilmiş ancak her değişiklik Lübnan'ı 1958 Krizi'ne daha da yaklaştırmıştır. Söz konusu istikrarsızlığın membaı Lübnan ölçeğinde çok da şaşırtıcı değildir. En temel ifade ile iktidarı ele geçiren parti, grup, aile, cemaat vesairenin bir sonraki seçimde kendisine muhalif olan grupların Meclise girmesini engelleme girişimidir. Örneğin ilk Meclis 55 sandalyeden oluşurken, onu izleyen ilk seçim olan 1952'de sayı 77'e çıkarılmış; daha sonraki dönemde önce 44'e düşürülmüş ardından tekrar 66'ya çıkarılmıştır. 1958 Krizi'nden sonraki ilk seçim olan 1960 seçimlerinde ise sayı tekrar 99'a çıkarılmıştır.²¹⁰

Görüldüğü üzere Lübnan'ı dengede tutmak, istikrarı tesis edip korumak, toplumsal bütünlüğü devam ettirme kararlılığı göstermek gibi yüceltilmiş değerler üzerine yüksel(til)en konfesyonel sistem, demokrasiye alan bırakmayan yerel bir kültürün modernizasyonu olan za'imlik ile el ele verip Lübnan'a "istikrarlı bir istikrarsızlık ülkesi" sıfatını yüklemiştir. Başta Fransa olmak üzere, bölgeye yönelik çıkarları bulunan küresel anlamda İngiltere ve Soğuk Savaş'la birlikte ABD ile SSCB; bölgesel anlamda ise ideolojik güç kapasitesini genişletme çabasında olan Mısır ve Suriye; son olarak da varlığını garanti altına alıp yeni toprak kazanımları elde etme amacıyla olan İsrail için Lübnan'ın bu sıfatı büyük bir koz olarak görülmüştür. Özellikle za'im ailelerin son derece kırılgan ve çelişkili yapıları söz konusu aileleri eski ve yeni Batılı ülkeler için herhangi bir müdahalede alınacak ilk kapı haline getirmiştir. Nitekim za'im ailelerin büyük bir kısmı da Batı ile bağlarını koparmayarak, bilakis çeşitlendirip çoğaltarak kendi güçlerini koruma yoluna gitmişlerdir. Bu karşılıklı

²⁰⁸ Za'imlik müessesinin siyasi ve silahlı bir güç olarak varlığını en çok hissettirdiği dönemler 1958 Krizi ve 1975'teki Lübnan İç Savaşı olmuştur. Atlıoğlu, *Lübnan Marunileri*, 68-69.

²⁰⁹ Veysel Ayhan, Özlem Tür, *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*, Bursa: Dora Yay., 2009, 69.

²¹⁰ Jacob M Landau, "Elections in Lebanon", *The Western Political Quarterly*, 14/1(1961), 120-147, <https://doi.org/10.2307/443935>. Erişim 07.07.2022.

alışveriş için Cleveland'ın şu ifadesi yeterince açıklayıcıdır: *“Za'im akıcı bir şekilde Fransızca veya İngilizce konuşan, Avrupalı giysiler içindeki feodal bir ağadan başkası değildi. Bu kıyafet çoğu zaman (Batılı) dış gözlemcileri yanıltır ve Lübnan demokrasisi hakkında parlak raporlar yazamaya yöneltirdi.”*²¹¹

İşte böylesine bir siyasal ortamda başlayan müstakil Lübnan tarihini ilk büyük krizine taşıyan süreçte Lübnan siyasetinde iki isim öne çıkmıştır. 1943-1952 yılları arasında Bişara Huri; 1952-1958 yılları arasında ise Kâmil Şemun. Üst sistem gereği her ikisi de Maruni Hristiyan cemaatinden olan; alt sistem gereği ise bölgenin güçlü za'im ailelerinden gelen Huri ve Şemun'un imzasını taşıyan 1943-1958 dönemi, yukarıda değinilen karmaşık düzenden fazlası ile nasibini almış; her iki ismin de iktidara geliş ve gidişleri akla gelmeyecek isimlerin ittifak kurmasına ya da karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Lakin her iki dönemde birbirinin ardılı olarak yaşanan dahili siyasi mücadelelere geçmezden evvel, Huri ve Şemun iktidarlarının ortak ve belki de tek olumlu yönelimine yani yükselen Lübnan ekonomisine değinmek tarihsel bütünlüğe ulaşmak açısından önemlidir.

Lübnan'ın hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası yaşadığı krizlerin ana hattında her daim toplumsal ve siyasal çatışmalar ön plana çıkmaktadır. Ancak, Cebel-i Lübnan olaylarından başlayarak, Fransız manda döneminde tamamen değişme eğilimi gösteren ekonomik yapı ya da daha ayrıntılı bir şekilde belirtmek gerekirse sınıfsal yapı, sermaye düzeni ve ticari ilişkiler ağı da söz konusu krizlerde belirleyici ve yönlendirici olmuştur. Odeh'e göre Fransızların ekonomik düzeni değiştirmek adına yürüttükleri taktiksel politikalar sonuç vermiş ve geleneksel olarak toprağa ve tarıma dayalı süregiden ekonomik düzen, manda dönemi süresince yerini kıyı bölgelerde gelişen yeni tüccar sınıfın egemenliğine bırakmıştır. Manda yönetimi sırasında Fransızların tesis ettiği kapitalist üretim düzeni, Lübnan'ın tarımsal üretim sektörüne nüfuz etmiş, toprak bir emtia haline getirilmiştir. Değişen ekonomik düzenin işlevselliğini arttırmak için yine Fransızların eliyle bankacılık başta olmak üzere hizmet sektörü de geliştirilmiş ve hizmetler temelinde Beyrut merkezli olarak kent burjuvazisi oluşturulmuştur. Oluşan bu Fransız tarzı burjuvazi 1940'ların başında Lübnan ekonomisini domine etmeye başlamıştır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1943 yılında Lübnan ekonomisi ve oluşan bu yeni sınıf yapısı muazzam bir gelişme kaydetmiş; Beyrut'ta temellenen yerli sermaye birikimi Lübnan'ın yeni ekonomik kimliği haline gelmiştir. Lübnan'ın yeni sınıf yapısı içinde, geleneksel ekonominin başat aktörü olan köylüler tarım işçilerine dönüştürülmüş; bir önceki bölümlerde genişçe yer verilen za'imler feodal toprak ağalarına, bir nevi tarım kapitalistleri haline gelmiştir. Bu çerçevede Esad, Şiha, Harun, Takla,

²¹¹ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 371.

Şahla, Huri, Edde, Sulh, Yafi, Selam, Kerami, Canbulat ve Arslan gibi za'im aileler deyim yerindeyse suyun başını tutmuşlardır. Siyasi elitler arasında sıkça isimleri geçen söz konusu aileler, tarım kapitalistlerine dönüşerek ekonomiyi de büyük oranda ellerinde tutar hale gelmişlerdir. Ekonominin bankacılık ve ticaret sektörlerinde yaşanan büyüme ile dönüşmeye başladığı Lübnan'da bağımsızlık ile birlikte bu süreç daha da hız kazanmış ve söz konusu burjuvazi aynı hızla mali oligarşiye katılmıştır. Bu süreçte yukarıda sayılan ailelere yenileri eklenmiş; Kueyni, Şemun, Salha ve Hos aileleri de ön plana çıkmaya başlamıştır.²¹²

Lübnan ekonomisindeki bu gelişmeler ve karakteristiklerin renklendirdiği sınıf kompozisyonu bağımsızlığın ilk yıllarında siyaset ile iç içe geçmeye başlamıştır. Köylülük, gelişen işçi sınıfı, ekonomiyi ve siyaseti aynı anda elinde tutmaya çalışan burjuvazi ve burjuvazinin bir fraksiyonu haline gelen toprak sahibi aristokrasi ve yeni gelişmeye başlayan kentli tüccar sınıfı Lübnan'ın toplumsal formasyonunun sınıfsal oluşumunu meydana getirmiştir. Lübnan'ın bağımsızlığı için ortak paydada birleşip Fransa'ya karşı mücadele eden söz konusu toplumsal katmanlar, müstakil Lübnan'ın ilk yıllarında yeniden ayrılmaya başlamıştır. Belirli ailelerin Lübnan devletinin coğrafi ve ekonomik sektörlerine bağlı çıkarları bağımsızlıktan itibaren kriz ve iç savaşları kapsayarak gelişmiş ve bu gelişme politik bakımdan da ifadesini bulmuştur.²¹³

Böyle bir ekonomik ve siyasi dönüşüm iklimi çerçevesinde değerlendirildiğinde 1950'ler tüm siyasi darboğazlarına rağmen, Lübnan ekonomisi için büyüme ve refah yılları olarak tarihe geçmiştir. Bu noktada Beyrut'a özel bir parantez açmak yerinde olacaktır. Nitekim, 1950'li yıllar Lübnan Devleti'nden ziyade başkent Beyrut'un görkemli yükselişine sahne olmuştur demek yanlış olmayacaktır. Beyrut, binlerce yıllık tarihi mirasları, coğrafi konumu, kültür-sanat hayatı, ekonomi ve turizmin üzerine inşa edilmiş bir kent kimliği ile öne çıkmıştır. Beyrut, -1958 Krizi ile arada kesintiler olsa da- 1940'lardan 1960'ların sonuna kadar Doğu Akdeniz'in incisi, Batı ile Ortadoğu arasında ekonomik ve kültürel bir köprü işlevi gören parıltılı bir metropol olmuştur. 1950'lerde başta Şam ve Kahire olmak üzere, Arap ülkelerinde yükselen sosyalizmle bezenmiş millileştirme politikaları ile karşılaşan Arap ve yabancı girişimciler, liberal bir ekonomik sistemi benimseyen Lübnan'a deyim yerinde ise akın etmişlerdir. Sadece liberal ekonomi koşulları değil aynı zamanda 1956 tarihli "Bankalar Gizlilik Yasası" gibi özel yasalar da ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmiştir. Böylece Beyrut, önemli bir uluslararası bankacılık merkezi haline gelmiş ve Lübnan'a "*Ortadoğu'nun İsviçresi*" ününü kazandırmıştır. Bu süreç içerisinde birçok ticaret kısıtlamaları da kaldırılmış

²¹² B.J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1986, 87, 89, 91,93.

²¹³ Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 97,98.

ve böylece ithalat ve reeksport/antrepo ticaretine izin verilmiş olunması ise başta Beyrut olmak üzere Lübnan'ı büyük bir refaha kavuşturmuştur.²¹⁴

Beyrut'un yükselişi manda döneminde Fransızların kurguladığı yeni ekonomik sistem ile başlamıştır ancak, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bu yükselişin altında ABD'nin imzası daha da belirginleşmiştir. Başka bir deyişle Beyrut'un "yıldızlaşması" Soğuk Savaş düzleminde ABD'nin egemenliğindeki uluslararası sisteme bağlı olarak gerçekleşmiştir. Önceki bölümlerde çokça zikredildiği üzere Washington'un İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Ortadoğu'da çok az siyasi olmasına rağmen Soğuk Savaş ile birlikte bu durum tersine dönmüştür. ABD Soğuk Savaş boyunca bölgenin petrolünü SSCB'ye karşı korumak için son derece kararlı adımlar atmış ve bu bağlamda ilkin petrol şirketlerine ve petrol boru hatlarına büyük oranda yatırımlar yapmıştır. Bunlardan biri de Suudi Arabistan'ın Kaysume köyünden başlayıp Beyrut'un güneyindeki Sayda'ya giden Trans-Arap Boru Hattı (*Trans-Arabian Pipeline*)'dir. Söz konusu hattın idari merkezi olarak ise Beyrut seçilmiştir. Aynı zamanda Beyrut, ABD'li bankaların Ortadoğu genelinde "gözlem merkezi" olarak kullandığı bir finans üssü olmuştur.²¹⁵

Owen ve Pamuk, 20. yüzyılda Ortadoğu ekonomilerini inceledikleri çalışmalarında genel anlamda Lübnan'ın özel anlamda ise Beyrut'un dönemin Ortadoğu'su için ultra liberal sayılabilecek ekonomik sistemine "Bırakınız Yapsınlar (*laissez-faire*) Ekonomisi" adını vermişlerdir. Owen ve Pamuk'un söz konusu dönemin Beyrut'una ilişkin zikretmeye değer tespitleri ise şu şekildedir:

"Lübnan'da uygulanmaya başlanan "Bırakınız Yapsınlar" sistemi, bir süre sonra kendi başarılarıyla ayakta kalabildi. Bir yandan Lübnanlı tüccarlar, Körfez bölgesinde Suriye'deki bağlantılarının yerini alacak aynı işi yapan kişilerle hızla doğrudan ilişki kurmanın yollarını buldular. Öte yandan, Körfez ülkelerinin seçkinleri yeni edindikleri kazançları, Londra ve New York'taki Batılı bankacılardan daha fazla güven duydukları Lübnanlı aracılar kanalıyla işletmeyi tercih etmekteydi. Bir tahmine göre, 1956-1965 arasında, Arap petrolünden elde edilen fazla değer üçte ikiye yakın bölümü Beyrut'a akıyordu. Lübnan'ın diğer bir avantajı, çoğu Arap komşusuna oranla daha fazla siyasi istikrara sahip olması ve bu yüzden kısa sürede Suriye, Mısır ve Irak'taki askeri darbe ve devrimlerden kaçan sermaye için güvenli bir sığınak halini

²¹⁴ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 370.

²¹⁵ Cyrus Schayegh, *Ortadoğu ve Modern Dünyanın İnşası*, Çev.Gül Atmaca, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021,369. Ayrıntılı bilgi için bkz. James Barr, *Lords of the Desert: Britain's Struggle with America to Dominate the Middle East*, New York: Simon & Schuster, 2018.; Douglas Little, "Pipeline Politics: America, TAPLINE, and the Arabs", *Cambridge University Business History Review*, 64/2 (1990), 255-28. <https://doi.org/10.2307/3115583> Erişim 12.07.2022.

almıyordu. Nitekim genel kabul gören bir değerlendirmeye göre Mısır'dan 110 milyon; Irak'tan 150 milyon; Suriye'den ise 300-600 milyon Lübnan lirası değerinde sermaye Lübnan'a akmıştır."²¹⁶

Beyrut, canlı bir finans ve ticaret merkezi olmasının yanı sıra, salt ekonominin değil devlet aygıtlarının da Ortadoğu ölçeğinden bakıldığında son derece liberal bir çizgide olması hasebiyle başta Suriye ve Mısır olmak üzere ardı sıra yaşanan askeri darbelerle giderek daha da otoriterleşen Arap dünyası için özgür ifadenin merkezi, gönüllü ve/veya zorunlu sürgünlerin sığınağı durumuna gelmiştir.²¹⁷ Farklı siyasal görüşlerin dile getirildiği özgür bir basın, giderek gelişen ve çeşitlenen bir entelektüel yayıncılık sektörü, tüm Arap ülkelerinden öğrencilerin akın ettiği üniversiteler Beyrut'un entelektüel alışveriş ve siyasal tartışma merkezi olarak da sivrilmesine yol açmıştır.²¹⁸

Birçok siyasi kusuruna rağmen Lübnan, hem ülke vatandaşları hem de yabancılar için hayatın her alanında bireysel özgürlüğün garanti edildiği ve saygı gördüğü bir demokrasi olarak taşıyamayacağı bir misyonla yüklenmiştir. Dönemin entelektüel evreninde hem Araplar hem de Arap olmayanlar tarafından gerçek bir özgürlük vahası olarak görülmesi, Beyrut'un liberal ve modern bir şehir olarak benzersiz konumu, Beyrut özelinde Lübnan'ı Ortadoğu'nun her yerindeki entelektüeller, sanatçılar ve iş adamları için bir operasyon üssü haline getirmiştir.²¹⁹ Öyle ki, Beyrut, 1940 ve 1950'lerde Lübnan'da çıkan 50'ye yakın gazete ve derginin yüzde 70'ine ev sahipliği yapmıştır. 1943'te Beyrut'ta kurulan Lübnan Güzel Sanatlar Akademisi kısa sürede sadece Lübnan'ın değil tüm Arap Ortadoğu'sundaki müzik, resim ve mimarlık alanlarındaki akademik çalışmaların lokomotif durumuna gelmiştir. Gelişen ekonomiye paralel olarak açılan lüks oteller, spor ve gece kulüpleri turizm ve hizmet sektörünün de Beyrut merkezli olarak gelişmesini sağlamıştır. Daha çok Mısır ve Amerikan filmlerinin gösterildiği Holywood ve Roxy gibi kafe ve sinemalar da yine aynı dönemde yaygınlaşmıştır. Başta Baalbek Festivali olmak üzere başlatılan teatral müzik festivalleri, Ferid Atrâş, Rahbani Kardeşler, Feyruz ve Tahiya Kariyoka gibi Arap müziğinin önemli isimlerine sahnelerini açarak Beyrut'u ve dolayısı ile Lübnan'ı Arap müziğinin de başkenti haline getirmiştir.²²⁰

²¹⁶ Roger Owen, Şevket Pamuk; *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, Çev. Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002, 211-231.

²¹⁷ Suriye'de 1949'da başlayan askeri darbeler dönemi, ülkeyi tamamen bir garnizon devleti haline getirmiş ve ciddi anlamda istikrarsız bir yapıya dönüştürmüştür. Benzer bir çerçevede 1952'de Mısır'da başlayan sokak hareketleri ve akabinde gelen askeri darbe, birçok yabancı şirketin bölge ofislerini Kahire'den Beyrut'a taşımasıyla sonuçlanmıştır. Attie, *Struggle in the Levant*, 40-42.

²¹⁸ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 369,370.

²¹⁹ Kamal Salibi, *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, London: I.B. Tauris, 1989, 191.; Samir Kassir, *Beirut*, Trans. M. B. DeBevoise, California: University of California Press, 2010, 363.

²²⁰ Schayegh, *Ortadoğu ve Modern Dünyanın İnşası*, 335.

Ticari ve entelektüel çekiciliğinin yanı sıra Beyrut lüks otelleri, kumarhaneleri, gece kulüpleri, tiyatro ve müzik festivalleri ile aynı zamanda bir turizm ve eğlence şehri kimliğiyle Soğuk Savaş uzamında yükselen yerel örüntülerle süslü Arap milliyetçiliğinin dolayısıyla Batı karşıtlığının antitezi haline gelmiştir. İleriki bölümlerde ayrıntılandırılacağı üzere, özellikle Kâmil Şemun döneminde Lübnan'ın demokrasiye göz kırpan siyasal düzeni, liberallliği kutsayıp kapitalizme kapı aralayan ekonomik sistemi, yine Batı modernizmi üzerine inşa edilen ve Arap dünyasından ayrı tutulan bir kültürel ve entelektüel ortamı Lübnan'ın Batı modernizmi ile eşleştirilmesi olarak algılanacaktır. Şemun'un Lübnan'ı "Doğu'nun en Batısı" olarak sunmaya çalıştığı bu süreç ülkenin Arap milliyetçiliği girdabına çekilmesini engelleyecek engellemesine ancak, aynı zamanda dış müdahalelere de davetiye çıkaracaktır. 1950'lerin refah ve özgürlük vahası Lübnan Soğuk Savaş'ın kızışması ile kriz, savaş ve iç savaşlara teslim olacaktır.

Açıkça görüldüğü üzere, Lübnan'ı 1958 Krizi'ne götüren yollar ironik bir şekilde demokrasiye yakın, özgürlükçü bir siyasal sistem; liberal ve yükselen bir refah ekonomisi, düşünsel ve sanatsal anlamda son derece modern bir ortamdan geçmiştir. Aslına bakılırsa bu ironinin cevabı oldukça kısa ve nettir: Lübnan her ne kadar yüzünü tamamen Batı'ya dönmeye çalışsa da Ortadoğu'da meskûn bir Arap devletidir. Yukarıda defaten altı çizildiği gibi özellikle za'im ailelerin siyaset ve ekonomideki nüfuz mücadeleleri, modern Lübnan kimliğinin takım elbiseler ve şık döpiyesler altında gizlenmeye çalışılan feodal Arap kavmiyetçiliğini gözler önüne sermiştir. Nitekim yansıttığı olağanüstü Lübnan görüntüsünün arkasında Lübnan Devleti'nin kurumsallaşma sancıları yaşadığı ve sonu 1958 Krizi'ne giden süreçte Huri ve Şemun iktidarları söz konusu kavmiyetçiliği hem iktidarlarını korumak için kullanmış hem de kavmiyetçiliğin devleti ele geçirmesine izin vermişlerdir. Bu noktada tekrara düşmeden, sonraki bölümlerin zeminini oluşturacak son taşları döşemek adına, kısaca da olsa Huri ve Şemun iktidarlarında yaşanan olaylara bakmak yerinde olacaktır.

2.1.2.1. Bişara Huri Dönemi (1943-1952)

Lübnan'ın bağımsızlık ilanı ve sürekli altı çizilen kerameti kendinden menkul Ulusal Pakt'ının altında imzası bulunan Bişara Huri, Lübnan'ın ilk cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir. Huri iktidarının dayanmaya çalıştığı büyük uzlaşısı Lübnan toplumsal yapısının gerçekliği olan za'imlik ve mezhep içi rekabetlerin kızışmasına yol açmıştır. Örneğin, önde gelen Dürzi za'imlerden Arslan ailesi ile Canbulat ailesi arasındaki rekabet, Arslan ailesinin Huri'ye destek vermesi nedeniyle Canbulatların Huri iktidarına muhalif olmasına yol açmıştır. Benzer bir şekilde Huri'nin Sünni Mukaddem ve Maruni Franjiye aileleri ile iş birliğine gitmesi daha öncesi süreçte kendisine destek veren Kerami ailesinin muhalefete geçmesine

neden olmuştur. Güney Lübnan'daki Şii aşiretler ise en başından bu yana Huri iktidarına karşı cephe almıştır. Beka Vadisi'ndeki önemli za'im aileler ise yine benzer nedenlerle Huri karşıtı cephede yer almışlardır. Böyle bir ortamda kendisine muhalif kesimlerin parlamentoya girmesini önlemek adına 1947 seçimlerinde seçim bölgelerini değiştiren Huri aynı zamanda seçimlere tek liste ile girilmesi kuralını getirmiş ve sonuç olarak başta en büyük iki rakibi Dürzi Canbulat ve Maruni Edde olmak üzere, kendisine muhalif za'ımlerin parlamentoya girmesini engellemiştir. 1947 seçimlerinde böylesine gergin bir ortamda giren Huri, tekrar seçilmiş olmasına rağmen oluşan bu rekabet ortamı nedeni ile toplumsal desteğini büyük oranda kaybetmiştir.²²¹

Takvimler 1950 yılını gösterdiğinde ise, Huri iktidarı iç politikada giderek kızıışan Maruni, Sünni ve Dürzi za'ımler arasındaki rekabetle uğraşırken bir diğer büyük sorun da komşu ülke Suriye'den gelmeye başlamıştır. 1950'lerde Suriye'de yükselmeye başlayan Arap milliyetçiliğinin Lübnan'daki ideolojik yansımaları ilk meyvesini Dürzi ve Sünniler üzerinde vermiştir. "Ulusal Sosyalist Cephe" şemsiyesi altında örgütlenen Dürzi ve Sünni muhalifler Huri iktidarına karşı sokak hareketleri başlatmışlardır. Önceki satırlarda yer verildiği üzere Lübnan'ın değişen sınıfsal yapısı üzerinde de etkili olan muhalif cephe, Huri'ye karşı genel grev başlatmış ve protesto yürüyüşleri örgütlemiştir. Olayların sonucunda Huri değil ama en önemli Sünni müttefiki Sulh ailesinden olan Başbakan Sami Sulh'un istifası ile neticelenmiştir. Tüm bu yaşananlara rağmen Cumhurbaşkanı Huri, 1951 seçimlerinde de tıpkı 1947 seçimlerinde olduğu gibi, seçim sistemi üzerinde yeni düzenlemelere gitmeye meyletmemiş ve görece yine başarılı olarak, kendisini iktidarda tutmayı başarmıştır. Görece bir başarı kazanmıştır çünkü çoğunluğu elde etmesine rağmen, halk tabanında da taraftar bulan muhaliflerin parlamentoya girmesine bu defa engel olamamış; Dürzi Kemal Canbulat, Maruni Emil Edde ve bir sonraki dönemin cumhurbaşkanı olacak Maruni Kâmil Şemun parlamentoya girmiştir. Bu süreçte daha sert bir muhalefetle karşılaşan Huri, parlamento seçimlerinin ardından Anayasaya aykırı olmasına rağmen 6 yıllık görev süresinin uzatılması için birtakım değişikliklere gitmeye çalışmış ancak daha da güçlenen muhalif kanat tekrar sokağı adres gösterip bu defa çatışmalara kadar varan olaylar çıkınca Huri 1952 yılında cumhurbaşkanlığından istifa etmek durumunda kalmıştır. Aynı yıl, en sert muhaliflerinden biri olan ve 1958 Krizi'nde imzası bulunacak olan Kâmil Şemun yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²²²

²²¹ Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 156-157; Ayhan ve Tür, *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş*, 71-72.

²²² William Harris, *The New Face of Lebanon: History's Revenge*, Princeton: Markus Wiener Publishers, 2006, 93-122.; Fahim Issa Qubain, *Crisis in Lebanon*, Washington DC: Middle East Institute Press, 1961, 65., Ayhan, Tür, *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş*, 73-74.

2.1.2.2. Kâmil Şemun Dönemi (1952-1958)

Ülke içi dengelerin ve rekabetin sınırları zorladığı çetin bir siyasal süreç sonrasında 23 Eylül 1952’de cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Kâmil Şemun, iktidarının ilk döneminde hem kendi siyasal kariyeri hem de Lübnan siyaseti açısından “siyasi balayı” olarak nitelendirilen olumlu bir genel seyir izlemiştir.²²³ Şemun, selefi Huri’nin başlattığı liberal ekonomik sistemi devam ettirmiş; küresel ve bölgesel güçlerle diyalog içinde olmaya özen göstermiş hatta bunun için yoğun bir çaba içerisinde olmuştur. Ancak kişisel çabaları Lübnan’ı istikrarlı kılmaya yetmemiş, çokça altı çizildiği üzere, ülkeyi adeta bir koza gibi sarmış olan konfesyonel sistem ve za’imler arası çekişmelere ek olarak Şemun’un umduğu sonuçları vermeyen, yanlış ittifaklar içerisinde bulunması ülke içindeki siyasi ve toplumsal kutuplaşmayı başka bir safhaya taşımıştır. Sünni, Şii ve Dürzi liderlerle kurduğu açık ve/veya örtülü koalisyonların başarısız olması Şemun’un vaatlerinin başında gelen “güçlü bir merkezi iktidar, dengeli bir siyaset” söylemini de boşa çıkarmıştır.

İç politikadaki inişli çıkışlı gidişatın yanı sıra, Şemun döneminin asıl belirleyicisi dış politika olmuştur. Lübnan’ı iç savaşın eşiğine getiren 1958 Krizi, içerden filizlenmiş olsa da asıl etkenler dışardan gelmiştir. 1950’lerle birlikte Ortadoğu’nun Soğuk Savaş’ın merkez üslerinden biri haline gelmesi ile Lübnan, yakın çevresindeki olaylardan doğrudan etkilenmiştir. Ortadoğu sistematiği içerisinde gelişen olayların neredeyse tamamı Şemun’un mücadele alanını genişletmiş ve aynı oranda iktidar alanını da ciddi anlamda daraltmıştır. Özellikle Mısır lideri Nasır ile birlikte giderek yükselen Arap milliyetçiliğinin kaçınılmaz olarak Lübnan iç dengelerini sarsması hiç de zor olmamıştır. Şemun’un bu süreçte dış siyasette yaşadığı en büyük çelişki, Batı’yla yakınlaşma ve başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma arasında tercih yapmaya zorlanması olmuştur. Bu çelişki, Lübnan’ın hem Arap dünyasıyla iyi ilişkiler kuran hem de bağımsız ve egemen bir devlet olarak var olma özelliğini tehdit etmiştir.²²⁴ Neticede Arap milliyetçiliğinin sosyalizme endeksli bir şekilde gelişmesi karşısında açık bir şekilde tavrını Batı’dan yana koyması Şemun’u içerde olduğu kadar dışarda da zora sokmuştur. Lübnan’ın bir “Arap” ülkesi olarak Arapçılıktan kopup yüzünü Batı’ya dönmesi en çok Sünni kesimi rahatsız etmiş; süreç, Sünni siyasetçiler tarafından sert bir tepkiyle karşılanmıştır.²²⁵

Kâmil Şemun’un, Cumhurbaşkanı olarak ilk icraatı, Huri’ye karşı kurulan muhalefet bloğundaki en önemli siyasi müttefiki olan Dürzi lider Kemal Canbulat ile ittifak köprülerini atmak olmuştur. Canbulat’ın, müstafi Cumhurbaşkanı Huri’nin yargılanması ve akabinde

²²³ Hudson, *The Precarious Republic*, 279.

²²⁴ Athoğlu, *Lübnan Marunileri*, 276.

²²⁵ Wade R. Gorla, *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976*, London: Ithaca Press, 1985, 38.

kendisine yönetimde daha geniş bir söz hakkı tanınması hususundaki ısrarlı taleplerini geri çeviren Şemun'un bu hamlesi iktidarının gidişatı konusunda ilk sinyalleri vermiştir. Ülke içindeki kutuplaşmanın ilk taşıını böylece döşemiş olan Şemun'un sonraki siyasi adımları ise daha olumlu bir evreye girmiştir. Bu süreçte ilk olarak idari ve adli reformlara yönelen Şemun, başta yönetsel fonksiyonlar, seçim sistemi ve hukuki usulleri revize ederek devletin işleyişine yönelik aksaklıkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.²²⁶ Şemun ayrıca Batı standartlarına yakın, modern bir çizgide olmasına rağmen aynı zamanda katı ataerkil bir toplumsal yapıya sahip olan Lübnan'da, -kimsenin beklemediği bir anda- 1952'de kadınlara oy hakkının verilmesini sağlamıştır.²²⁷ Salibi'ye göre, Şemun'un ilk döneminde oluşan bu özgürleşme, liberalleşme adımları salt kadın hakları ile sınırlı kalmamış neredeyse toplumun tüm katmanlarını çevrelemiş; basın özgürlüğü, akademik özgürlükler ve belki de hepsinden önemlisi serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi için attığı adımlar Lübnan'ı birçok açıdan "cazip" bir ülke haline getirmiştir.²²⁸

Kâmil Şemun döneminin karakteristik özelliklerinden biri de Arap milliyetçiliği merkezli iç ve dış gelişmeler olmuştur. Lakin, bu hususta Şemun'un izlediği politika Cumhurbaşkanlığı görevine başladığı 1952 yılı ile 1956'da patlak veren Süveyş Krizi sırası ve sonrasında taban tabana zıt nüveler içermiştir. Hata Şemun, 1952 seçiminden zaferle çıktığı gün cebindeki siyasi kimliklerinden biri de Arap milliyetçisi kimliği olmuştur. Attie'ye göre Şemun, Cumhurbaşkanı olana kadar geçen siyasi hayatında halk nazarında "Arabizmin Nevcivani" olarak anılacak kadar güçlü referanslara sahip bir Arap milliyetçisi olarak tanınmıştır.²²⁹ Şemun'un siyasi kimliğinin bu şekilde başlaması da aslında tesadüfî değildir. Bu noktada, Kâmil Şemun'un kişisel biyografisine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zira, doğumundan ölümüne kadar tüm yaşamı siyaset ile şekillenmiş olan Şemun'un siyasi adımları da hayat hikayesinden önemli izler taşımaktadır.

Tam adı Kâmil Nimr olan Şemun, 1900 yılının Nisan ayında, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Cebel-i Lübnan Sancağının merkezi Deyr ül-Kamer'in Şuf kasabasında, Maruni bir ailede dünyaya gelmiştir. Maliye müfettişi olan babası Nimr Şemun, Fransız yanlısı olduğu

²²⁶ Atlıoğlu, *Lübnan Marunileri*, 274.

²²⁷ 1950'li yıllardaki reformist rüzgâr ülkedeki kadın hakları mücadelesinin de güçlenmesini sağlamıştır. 1952 yılında kurulan Lübnan Kadın Konseyi'nin yoğun çabaları sonucunda aynı yıl Şemun yönetimi kadınlara seçme hakkını tanımıştır. Lübnan böylece Arap dünyasında kadın hakları konusunda anayasal adımlar atan 2. ülke olmuştur. Arap ülkeleri içinde kadınların seçme ve seçilme hakkını ilk kazanan ise Suriyeli kadınlar olmuştur. Suriyeli kadınlar 1949'da seçme; 1953'te seçilme hakkını elde etmişlerdir. Suriye ve Lübnan'ı ise 1957 yılında Mısır takip etmiştir. Ayrıntılı okuma için bkz. Shereen Khairallah, *The Sisters of Men: Lebanese Women in History*, Beirut: Institute for Women's Studies in the Arab World Press, 1996.; Mirna Lattouf, *Women, Education, and Socialization in Modern Lebanon: 19th and 20th Centuries Social History*, Lanham: University Press of America, 2004.

²²⁸ Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon*, New York: Frederick A. Praeger, 1966, 197.

²²⁹ Attie, *Struggle in the Levant*, 72.

gerekçesi ile ailesiyle birlikte 1916'da Anadolu'ya sürgün edilmiştir.²³⁰ Şemun ailesi, sürgüne gönderilen diğer Lübnanlı aileler ile birlikte, Ankara yakınlarında bir Anadolu köyünde iki buçuk yıl kadar kalmış ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Lübnan'a dönmüştür.²³¹ Lübnan'a döndüklerinde Fransızlarla yeniden sıkı ilişkiler geliştiren Şemun ailesi, kısa sürede seçkin Maruni za'im aileler arasındaki mevkilerini tekrar kazanmıştır. 1923 yılında Fransız Katoliklere ait Beyrut St.Joseph Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Kamil Şemun, dönemin önemli Maruni liderlerinden Emil Edde'nin hukuk ofisinde çalışmaya başlamış, bir yandan da Fransızca yayın yapan *Le Reveil* gazetesinde editörlük ve yazarlık yapmıştır. Hem Edde ile çalışması hem de gazetecilik faaliyetleri neticesinde kendisini Lübnan siyaset arenasının bir parçası olarak bulan Şemun, bir daha bırakmamak üzere genç sayılabilecek bir yaşta siyasete adımını atmıştır.²³² 1934 yılında Cebel-i Lübnan/Şuf bölgesinden milletvekili seçilen Şemun 1937, 1943, 1947, 1951, 1960, 1968 ve 1972 seçimlerinde de aynı bölgeden vekil olarak meclise girmiş ve 34 yaşından öldüğü 87 yaşına kadar tüm hayatı boyunca çeşitli kademelerde parlamentoda görev yapmıştır. Siyasi kariyerinde hızla yükselen Şemun 1938'de Maliye Bakanlığı'na, 1943'te İçişleri, Posta ve Telgraf Bakanlığı'na, 1946'da tekrar Maliye Bakanlığı'na, 1947'de İçişleri ve Halk Sağlığı Bakanlığı'na atanmış; 1952-1958 yılları arasında ise Lübnan Cumhurbaşkanı olarak, krizli dönemlere adını yazdırmıştır. Bu süreçte vekillik ve bakanlık sıfatlarından belki de çok daha önemli işlere imza atan Şemun, 1943 yılında İçişleri Bakanı iken Fransızlara karşı bağımsızlığı savunduğu gerekçesi ile ülkenin önemli siyasetçi ve aydınları ile birlikte tutuklanmış, yoğun halk protestoları sonucunda serbest bırakılmıştır.²³³

1944 yılına gelindiğinde Şemun'un siyasi hayatı bir ileri merhaleye taşınmış; Bağımsız Lübnan'ın ilk Londra Büyükelçisi olarak atanan Şemun, burada çok aktif bir diplomasi izlediği üç yıl içerisinde önemli bağlantılara sahip olmuştur. Attie'nin deyişi ile "Lübnan'ın Londra Elçiliği'ni Filistin meselesinin tartışıldığı Arap karargahına çeviren" Şemun, bu süreçteki adımları ile Lübnan iç siyasetindeki konumuna ilişkin de önemli kazanımlar elde etmiştir. Şemun'un Filistin meselesi başta olmak üzere, Arap dünyasına ilişkin hususlarda öne çıkması ise 1948 yılında Lübnan'ın New York'taki BM temsilciliğine atanmasıyla

²³⁰ Lübnan'dan Anadolu'ya gönderilen ailelerin kesin sayısı bilinmemekle birlikte Emir Şekip Arslan, bu dönem nakledilen kişi sayısını 2000 olarak verirken, Hasan Kayalı ise bu sayının yaklaşık 5000 civarında olduğunu ileri sürmektedir. Ermeni tehciri sonrasında boşalan köy ve çiftliklere yerleştirilen ailelerin ekseriyetle Konya, Ankara, Sivas ve Kayseri çevresine yerleştirildikleri kaydedilmiştir. Anadolu'ya nakledilen Lübnan ve Suriyeliler hakkında geniş bilgi için bkz: Emir Şekip Arslan, *Bir Arap Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, Çev. Selda Meyda ve Ahmet Meydan, İstanbul: Çatı Kitaplar, 2005, 361-366.; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Çev. Türkan Yöney, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, 225.

²³¹ Attie, *Struggle in the Levant*, 43., Gorla, *Sovereignty and Leadership in Lebanon*, 37-38.

²³² Helen Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, London: Hutchinson Educational, 1985, 192.

²³³ Zisser, *Lebanon: The Challenge of Independence*, 48.

pekişmiştir. Şemun, Filistin için son derece tartışmalı ve tarihi “Taksim Kararı”nın görüşüldüğü BM görüşmelerindeki ateşli konuşmaları ile Arap dünyasının yanı sıra uluslararası arenada da tanınmaya başlamıştır. Lübnan iç siyasetinden ayrı kaldığı bu üç yıl içerisindeki yoğun diplomatik faaliyetleri, Şemun’un ülkedeki Arap milliyetçileri arasındaki itibarını artırmış ve önceki satırlarda değinilen “Arap milliyetçisi” kimliğini kazanmasına neden olmuştur.²³⁴ Lübnan’a döndükten kısa bir süre sonra da belirtildiği üzere 1952’de Huri’yi istifaya zorlayan muhalefet bloğunun içinde yer alarak sivrilen ve Cumhurbaşkanı seçilen Şemun, 1958 yılına değin sürdürdüğü görevi boyunca pragmatik ve popülist liderlik özelliklerinin neredeyse tamamını sergileyerek, günümüzde halen tartışılan siyasi kararları ile tarihe geçmiştir. 1958 Krizi sonrasında ise Cumhurbaşkanlığı görevine tekrar seçilemeyen Şemun, aktif siyaseti bırakmamış hatta Ulusal Liberal Parti (ULP)’yi kurarak, 1975 yılında başlayan kanlı Lübnan İç Savaşı’nın önemli siyasi figürlerinden biri olmuş, vefat ettiği 1987 yılına değin aktif siyasetin içinde bulunmuştur.²³⁵

Kişisel biyografisinde açık bir şekilde görüldüğü üzere, Londra ve New York görevleri sırasında diplomatik deneyimler ve siyasi bağlantılar kazanan Şemun, cumhurbaşkanlığının ilk döneminde Arap siyaset arenasındaki rolünü Doğu-Batı arasında arabuluculuk misyonu olan bir lider olarak görmüştür. Şemun’un kendisine böyle bir misyon biçmesindeki birincil neden şüphesiz ki siyasi hırsları olmuştur ancak Amerikalı ve İngilizler ile geliştirdiği sıkı ilişkilerin verdiği özgüvenin de bu durumda önemli etkileri olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgelerinde, henüz Cumhurbaşkanı seçilmeden birkaç gün önce 19 Eylül 1952’de Beyrut’taki ABD elçiliğinden Washington’a gönderilen “gizli ve ivedi” notlu telgrafta Şemun için şu ifadeler kullanılmıştır: “Yüksek kalibreli ve Amerika’ya istisnasız dost olan adam.”²³⁶ Her ne kadar İngiliz belgelerinde kendisine Amerikalılar kadar açık kredi verilmemiş ve ihtiyatlı yaklaşılmışsa da, Kamil Şemun Lübnan siyasi çevrelerinde bir Anglofil yani İngiliz hayranı, hatta bazılarına göre bir “İngiliz ajanı” olarak ün kazanmıştır.²³⁷ Hatta yine ABD belgelerinde bu defa Şemun’un Cumhurbaşkanlığına seçildiği gün Beyrut’tan Washington’a gönderilen bir bilgi notunda şu ifadeler yer almıştır: “Doğru olsun ya da olmasın, Lübnan’daki hemen hemen herkes Kamil Şemun’un İngiliz sponsorluğunda iktidara geldiğini düşünüyor.” denilmiştir. Aynı belgede Şemun’un Lübnan’ı

²³⁴ Attie, *Struggle in the Levant*, 45-46., Hudson, *The Precarious Republic*, 274.

²³⁵ Athoğlu, *Lübnan Marunileri*, 265.

²³⁶ FRUS, 1952–1954, The Near and Middle East, Volume IX, Part 1, 783A.00/9–1952: Telegram No. 489, The Chargé in Lebanon (Lobenstine) to the Department of State, Beirut, September 19, 1952.

²³⁷ İngiliz belgelerinden aktaran Attie, *Struggle in the Levant*, 79. Kâmil Şemun’un bazı çevrelerce “İngiliz Hayranı” ya da “İngiliz Ajanı” olarak görülmesinin nedenlerinden biri de 1930 yılında evlendiği eşi Zelfa Tabet olmuştur. Annesi İngiliz olan ve köklü bir Maruni aileden gelen Zelfa’nın aile bağlantıları nedeniyle, Şemun’un Londra günleri süresince İngiliz makamları ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini en üst seviyede geliştirmiş olması, söz konusu görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Fransız kültürel yörüngesinden çıkarabileceği de eklenmiş ve hemen arkasından yeni cumhurbaşkanının uzun vadede ABD çıkarları açısından olumlu bir isim olduğu ifade edilmiştir.²³⁸

ABD'nin Kâmil Şemun ile cumhurbaşkanı olduktan sonraki ilk yüz yüze teması ise Amerikan Dışişleri Bakanı Foster Dulles'un Ortadoğu tarihine yön vermiş olan Mayıs 1953'teki Ortadoğu gezisi sırasında olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Dulles'in Mayıs ayındaki ziyaretinden haftalar önce, CIA'in bölge istasyonlarından Washington'a gönderilmeye başlanan ve olayların dışında kişisel profillerin de analiz edildiği istihbarat raporlarında Şemun isminin "Amerikan/Batı dostu" olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Bunlardan en ilgi çekici olanı 27 Mart 1953 tarihli bir "Güncel İstihbarat Bülteni"nde yer almıştır. "Lübnan Cumhurbaşkanı Arap-Batı yakınlaşmasını teşvik ediyor" başlıklı bilgi notunda Kamil Şemun'un Arap liderlerini, Ortadoğu savunmasının ve Batı ile işbirliğinin gerekliliği konusunda ikna etmeye çalışmak için Arap başkentlerini ziyaret edeceğinden söz edilmiş; Şemun'un son derece yetenekli bir siyasetçi ve daha da önemlisi bir Hristiyan Arap (Maruni) olarak Araplar-Batı ve İsrail yakınlaştırma potansiyelinin zor olsa da mevcut olduğuna dikkat çekilmiştir.²³⁹ Bölgeye çantasında bu ve benzer raporlar, bilgi notları, siyasi ve kişisel istihbarat profilleri ile gelen Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles Lübnan'dan hemen önce Kahire, Tel Aviv, Kudüs, Amman ve Şam'da temaslarda bulunmuş, 16 Mayıs 1953'te Beyrut'a geçerek görüşmelere başlamıştır. Amerikan heyeti Lübnan'da oldukça geniş bir yelpazede görüşmeler yapmış 16 ve 17 Mayıs'taki görüşme trafiği ciddi anlamda yoğun bir seyir izlemiştir. Dulles, Beyrut'taki ilk teması Cumhurbaşkanı Şemun ile olmuş, ikili uzun süren ve detaylı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ortadoğu'daki mevcut sorunların başlıklar halinde konuşulduğu görüşmede, Süveyş hususuna dikkat çeken ve bu konuda ABD ile aynı görüşte olduğunu ileri süren Şemun, Süveyş meselesinin bir krize dönüşmemesi için çalışılması gerektiğini ve Mısır'da her an bir çatışmanın patlak verebileceğini iletmış; Mısır-İngiltere gerginliği konusunda inisiyatif alabileceğini, her iki taraftaki bağlantılarını kullanarak bir arabulucu rolü oynayabileceğini dile getirmiştir. ABD'nin Ortadoğu savunması hususunda Lübnan olarak desteklerini esirgemeyeceğini belirten Şemun, Lübnan'ın stratejik rolüne dikkat çekmiş ve bölgede artan komünizm etkisi ve özellikle İsrail-Filistin merkezli olarak yükselen tansiyon için de bölgeye yönelik Amerikan yardımlarının önemini

²³⁸ FRUS 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1, 783A.11/9–2352: Telegram, No. 493, The Chargé in Lebanon (Lobenstine) to the Department of State, Beirut, September 23, 1952.

²³⁹ CIA-Current Intelligence Bulletin Collection, Near East-Africa/Lebanon: "Lebanese President Promoting Arab-Western Rapprochement" C02893481, 27 March 1953.

vurgulamıştır. ²⁴⁰ Şemun'un ardından ise Dışişleri Bakanı George Hâkim ile başlayan görüşme trafiği Aramco ve Tapline petrol şirketlerinin yöneticileri ve danışmanları, Beyrut Presbiteryen Kilisesi yetkileri, Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Protestan Koleji yöneticileri, UNRWA (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East/Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı) yetkilileri ile devam etmiş 17 Mayıs'ta ise Lübnan Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi üyesi milletvekilleri Abdullah Yafi, Ahmet Esad, Hamid Franciyye, Nicol Salim, Charles Helu, Raşid Karami, Yusuf Karam ve Habib Ebu Şahya ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.²⁴¹

Özetle, Osmanlı'ya karşı Fransızlarla işbirliği yapmakla itham edilip sürgüne gönderilen bir ailenin ferdi olan, Fransız tedrisatından geçip ilk gençliğinde ve siyasete atıldığında “Frankofil (Fransız hayranı)” bir profile sahip olan ancak tüm bunların üzerinden çok geçmeden Fransız manda idaresine başkaldıran ekipte yer alıp tutuklanan, o süreçte “Arap-Maruni-Lübnan” milliyetçiliği fikrine evrilen Kamil Şemun'un zihin dünyasının karmaşıklığı burada da son bulmamış, Soğuk Savaş'ın kızışması ile birlikte yaşanan keskin kamplaşmadan nasibini alarak, önce İngiliz; Süveyş Krizi ardından da Amerikan muhipliğine dönüşmüştür. Kâmil Şemun'un ve dolayısı ile de tezin ana çalışma vakası olan 1958 Krizi'nin de bir anlamda üzerinde ilerlediği hattın bir iz düşümü olan bu siyasi olgular bütünü, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde ele alındığında özel anlamda Lübnan genel anlamda Ortadoğu için bir Soğuk Savaş travması olarak nitelendirilebilir. Zira, “Arap Soğuk Savaşı” olarak kavramsallaştırılan söz konusu dönem içerisindeki tüm siyasi figürlerin benzer gel-gitler içerisinde bulundukları aşikardır. Öyle ki bu gel-gitlerin neredeyse büyük bir çoğunluğu dış müdahaleler ile perçinlenmiş ve Lübnan örneğinde olduğu gibi ülkeler, Soğuk Savaş süresince ya dış müdahalelerle ya da Mısır, Suriye ve Irak'ta olduğu gibi askeri darbelerle her geçen dönem daha da kaotik bir hal almıştır. Daha da önemlisi, yine önümüzdeki bölümlerde detaylandırılacağı üzere, Ortadoğu'nun bu başat ülkelerinin istisnasız hepsi, bölgede yaşanan tüm olaylardan dolayı değil sanki kendi sınırları içerisinde yaşanmışçasına direkt olarak etkilenmiştir. İşte böylesine bıçak sırtı bir dönemde, üstelik son derece girift siyasi çekişmeler, fraksiyonel ve ideolojik çarpışmalar ve belki de en önemlisi henüz 3 yıl önce

²⁴⁰ FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1 Conference Files, lot 59 D 95, CF 156, Memorandum of Conversation with President Chamoun, Confidential, Department of State, 16 May 1953.

²⁴¹ FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1 Conference Files, lot 59 D 95, CF 156'nın içinden sıralı belgeler: Memorandum of Conversation with Saeb Salam, Confidential, Department of State, 16 May 1953.; Memorandum of Conversation with Minister of Foreign Affairs, George Hakim, Confidential, Department of State, 16 May 1953.; Memorandum of Conversation with Foreign Affairs Committee of Parliament of Lebanon: 17 May 1953.; Memorandum of Conversation with Leslie J. Carver, Acting Director, UNRWA; Donald C. Bergus, Acting US Rep, UNRWA, 17 May 1953.; Memorandum of Conversation with Col. William A. Eddy, Middle East Consultant for TAPLINE and ARAMCO; Dr. Park Johnson, Presbyterian Field Representative; Dr. William Stoltzfus, President Beirut College for Women; Dr. Alford Carleton, President Aleppo College, 17 May 1953.

kurulmuş olan ve Arap deryasının kalbinde ortaya çıkmış “kanserli bir hücre”²⁴² olarak görülen İsrail’in varlığının yarattığı infial halinin giderek büyüdüğü bir süreçte Cumhurbaşkanı olan Kâmil Şemun’un kendi siyasi merceğinden baktığı şekilde ülkesini ve iktidarını korumak için çok fazla bir seçeneği de bulunmamıştır. Şemun, Lübnan gibi küçük, zayıf, Filistinli mülteci akınına olduğu kadar dış müdahaleye de sonuna kadar açık, mezhepsel anlamda karmakarışık bir ülkeyi deyim yerindeyse “self determinasyon” prensibi ile yönetme lüksü çok da gerçekçi olmazdı. Nitekim, Kâmil Şemun da bunun farkında bir politikacı olarak, biyografisinde de açıkça görüldüğü üzere, iç dengeleri çok da gözetmeksizin siyasi hamlelerini daha çok dış dengeler üzerine kurgulamıştır. Tam da bu nedenledir ki Şemun, iktidara gelir gelmez giydiği “ara bulucu/mutavassıt Arap Milliyetçisi” kostümü ile tehlikelere yakın durarak, onları kendisinden ve ülkesinden uzak tutmaya çalışmış, üstlendiği bu rolü, seçildiği 1952’den, Ortadoğu’daki tüm dengelerin değişeceği 1956 Süveyş Krizi’ne kadar benimsemiş ve bulduğu tüm fırsatlarda uygulamaya geçirmiştir.

2.1.2.2.1. 1955 Bağdat Paktı’nın Lübnan’a Yansımaları

Kâmil Şemun’un söz konusu misyonu en açık bir şekilde ortaya koyduğu süreç 1955 Bağdat Paktı’nın ilanı ile başlamıştır. 1955’de Türkiye, Pakistan, İran ve Irak’ın katılımıyla kurulan Bağdat Paktı, Soğuk Savaş’ın en önemli kartlarından biri olan “pakt savunması” taktığının bir örneği olmuştur. ABD’nin telkinleri ve İngiltere’nin aktif siyaseti ile SSCB’den tehdit algılayan ülkeleri bir araya getiren pakta ABD ve Türkiye’nin yoğun çabalarına rağmen Irak dışında hiçbir Arap ülkesi katılmamıştır. Pakt, Ortadoğu’yu birleştirmek bir yana ülkelerin ve ülkeler içindeki toplumların bölünmüşlüğüne bir ilmek daha eklemiş; Mısır ve Suriye Pakt’a karşı çıkmış; Irak ve Pakt’a dahil olmasa da Ürdün, Pakt’tan yana tavır koymuştur. Lübnan ise ilkin bu ikili cepheleşmenin tam ortasında kalmıştır. Kâmil Şemun, tam da bu süreçte istediği fırsatı yakaladığını düşünerek ara buluculuk misyonunu devreye sokmuş; başlangıçta her iki taraf arasındaki gerilimi azaltmaya ve ülkesini iki tarafa eşit mesafede dengeli bir pozisyonda tutmaya gayret göstermiştir.

Şemun, izlediği yöntemi “denge siyaseti” olarak görmüş olsa da devam eden olaylar zincirinin sonunda, fotoğrafın tümüne bakıldığında ara buluculuktan veyahut denge siyasetinden ziyade

²⁴² Arap dünyasında özellikle de Arap milliyetçiliği literatüründe İsrail için kullanılagelen birçok olumsuz nitelime vardır. Bunlardan en çok kullanılanı kuşkusuz “veba mikrobi” ve “kanser hücresi/tümörü” tabirleridir. Mısır lideri Nasır başta olmak üzere Arap liderler tarafından sıkça dile getirilmiş olan ve 1950’li yıllarda geliştirilen bu “İsrail/Siyonizm karşıtı terminoloji”deki diğer kayda değer ifadeler şu şekilde sıralanabilir: şeytan, musibet, şer odağı, örümcek ağı, Siyonist canavar, Avrupa’nın gayri meşru kızı, engerek yılanı, zehirli ahtapot, karton(dan) devlet, devletçik, emperyalizmin paraziti, zehirli sarmaşık (kedi pençesi), kanlı diken, kara çalı, zerk-fürüş çetesi, kan emici, sömürgeci vb. Arapların İsrail, Yahudilik ve Siyonizm hakkındaki çeşitli yaklaşımları hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yehoshafat Harkabi, Arab Attitudes to Israel, Çev. Misha Louvish, New York: Routledge, 2017.

pragmatizmin izleri daha baskın görünmüştür. Nitekim Şemun, Bağdat Paktı'na katılmayı reddetmiş olmasına rağmen, dönemin Batı müttefikleri olarak görülen Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, İran ve Türkiye ile ilişkilerini ilerletmeyi de ihmal etmemiş, aynı ilişki düzeyini ABD, Fransa ve İngiltere ile de geliştirmeye gayret göstermiştir. Buna en çarpıcı örnek şüphesiz ki 1955 yılı içerisinde Türkiye-Lübnan arasında yaşanan diplomatik görüşme trafiği olmuştur. Bağdat Paktı'nın ilanından hemen önce Ocak 1955'te Bağdat-Şam-Beyrut seyahatine çıkan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes, Suriye ile oldukça sıkıntılı geçen ziyaret sonrasında Beyrut'a geçmiş ve burada Cumhurbaşkanı Şemun ile önemli bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aradan çok bir süre geçmeden Türkiye ile Irak arasında 25 Şubat 1955 tarihinde imzalanan ve Bağdat Paktı'nın temelini oluşturan anlaşmanın ardından, 1 Nisan 1955'te bu defa Lübnan'dan Türkiye'ye bir iade-i ziyaret gerçekleşmiş, Şemun'un Türkiye ile Suriye gerginliği hususundaki "ara buluculuk" faaliyetleri kapsamında yaptığı Türkiye ziyareti dikkat çekici olmuştur. Söz konusu ziyaret özellikle ülke içerisindeki Arap milliyetçilerini rahatsız etmiş, muhalefet ise blok olarak sert bir şekilde karşı çıkmıştır. Aynı şekilde başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap dünyasında da tartışmalara neden olmuşken, takvimler 1955'in haziran ayını gösterirken bu defa da Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar geniş bir heyet ile Lübnan'ı ziyaret etmiştir.²⁴³ Şemun'un Bağdat Paktı'na girmeden, Türkiye ile oldukça sıkı ilişkiler içinde olması -ki diplomasi tarihine bakıldığında bu kadar kısa aralıklarla bu denli yüksek düzeyli ziyaretlere rastlamak pek mümkün değildir- hem ülke içinde hem de bölgede şüpheyle karşılanmıştır. Şemun'un bu denge siyaseti başarılı olmamış, aksine ülkedeki Arap milliyetçileri ile siyasi muhaliflerin aynı paydada birleşmelerine vesile olmuştur.²⁴⁴

Washington merkezli Ortadoğu Enstitüsü (Middle East Institute)'un kıdemli Ortadoğu uzmanı Fahim Issa Qubain, 1958 Lübnan Krizi üzerine, krizin üstünden henüz 3 yıl bile geçmeden 1961 yılında kaleme aldığı "Crisis in Lebanon (Lübnan'da Kriz)" adlı çalışmasında, 1955 yılında yaşanan Türkiye-Lübnan ziyaretler serisine özel bir önem atfetmiştir. Qubain, söz konusu gelişmelerin yaşandığı 1955'ten itibaren Şemun'a karşı oluşan muhalefetin sesini yükseltmeye başladığını vurgulamıştır. Bağdat Paktı hususunda Şemun'un yaşadığı med-cezirlerin Lübnan'ın yeni bölgesel kompleks içinde yolunu bulmaya çalışması olarak değerlendiren Qubain, özellikle Celal Bayar'ın Lübnan ziyareti sonrası, ülkedeki gerginliğin

²⁴³Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Lübnan ziyareti için bkz. Temuçin Faik Ertan ve Bahattin Demirtaş, *Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Devlet Adamlarının Ankara Günleri (1923-1960)*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2022.

²⁴⁴Hudson, *The Precarious Republic*, 283.

giderek dozunu arttırdığını, bu süreçte yaşanan iç siyasi çekişmelerin ise bir süre sonra Şemun'un yüzünü tamamen Batı'ya dönmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁵

Bağdat Pakı, Kâmil Şemun'un Batı'ya yönelmesinde ilk işareti olsa da kesin dönüş için Süveyş Krizi'ni beklemek gerekecektir. Nitekim, Kâmil Şemun, 1955 yılında sertlik dozu artan muhalefetin tavrını yumuşatmak için hamleler yapmaktan da geri durmamıştır. Her şeyden önce, Şemun'un Türkiye haricinde Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan ile de ilişkileri ve görüşmelerini sıklaştırmasından da rahatsız olan muhalefeti dizginleyebilmek için bu görüşmelerin "Arap dünyasının selameti" için olduğunu, Lübnan'ın Bağdat Pakı'na katılma niyetinde olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.²⁴⁶ Lakin öfkeli muhalefet için bu açıklama yeterli olmamış, Kâmil Şemun, niyetinde samimi olduğunu daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için bu defa bir açıklama ile değil hiç istemediği siyasi bir hamle yaparak başbakanı Sami Sulh'u feda etmiş; muhalefetin baskısına boyun eğerek, Türkiye ve başta ABD olmak üzere Batı ile iyi ilişkileri olan Sulh yerine koyu bir Arap milliyetçisi olan, Suriye ve Mısır ile ilişkileri önceleyen Raşid Karami'yi Eylül 1955'te başbakan olarak atamıştır.²⁴⁷

Bu hamle, kamuoyunda beklenen etkiyi yaratmamış, muhalefetin sesini kısmaya yetmemiş, ülke çapında, özellikle üniversite öğrencileri tarafından tertiplenen protesto gösterileri başlamıştır. Kısa sürede, başkent Beyrut'tan, Trablus'a oradan da Bint Cubeyl'e kadar Lübnan geneline yayılan protestolar sırasında, Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB) kampüsü önünde göstericiler ile polis arasında çıkan çatışmada üniversite öğrencisi Hassan Abu İsmail'in öldürülmesi ve çok sayıda öğrencinin yaralanması ile tansiyon daha da yükselmiştir. Olayların büyümesi hükümet içerisinde de hareketlenmelere neden olmuş ve Dışişleri Bakanı Hamid Franciyye görevinden istifa ederek tam anlamı ile muhalefet grubunun üyesi olmuştur.²⁴⁸ Hem kamuoyunda hem de siyasette yükselen ve bir türlü dindirilemeyen protesto dalgası, Washington tarafından da dikkatle izlenmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı ve bölgede yeni yeni etkisini arttırmaya başlayan CIA, Bağdat Pakı karşısı bu olayları Lübnan'daki Nasır yanlısı Arap milliyetçisi akımın ve Batı karşıtlığının yükselişi olarak yorumlayarak, Cumhurbaşkanı Şemun'a verilen desteğin arttırılması hususuna dikkat çekmişlerdir. Hatta sadece Şemun değil, tepkiler dolayısıyla görevden alınan bir önceki Başbakan Sami Sulh'un da ABD ve Batı

²⁴⁵ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 48.

²⁴⁶ Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 165-166.

²⁴⁷ Erika Gerd Alin, *The United States and the 1958 Lebanon Crisis: American Intervention in the Middle East*, Maryland: University Press of America, 1994, 150.

²⁴⁸ Traboulsi, *History of Modern Lebanon*, 131.

çıkarları için mutlaka iktidarda tutulması gerektiğini içeren Dışışleri Bakanlığı-Beyrut Büyükelçiliği yazışmalarına sıklıkla rastlamak mümkündür.²⁴⁹

ABD'nin Beyrut büyükelçisi ve CIA uzmanları ile sık sık bir araya gelen Şemun'un, özellikle Bağdat Paktı sonrasında ülkede esmeye başlayan kaos havasını, ABD ile çeşitli müzakerelerde koz olarak kullandığı da görülmüştür. ABD Dışışleri belgelerinde sıklıkla konu olan silah yardımı ya da kredi desteği gibi görüşmelerde Şemun, hemen her görüşmede Lübnan'ın ABD'nin Ortadoğu politikası ve hür dünya için öneminden bahsetmiştir. Örneğin, bir kabine değişikliği sürecinde, yine Lübnan siyasetinin sil baştan yeni bir kaos ile hemhal olmaya başladığı 1956 yılı başlarında²⁵⁰ dönemin ABD Beyrut Büyükelçisi Donald R. Heath ile görüşen Cumhurbaşkanı Şemun, açık bir şekilde silah ve birtakım askeri teçhizat talebinde bulunmuştur. Söz konusu görüşme, ABD belgelerine ilginç satır arası anekdotlarla şu şekilde yer almıştır:

“...ABD'nin mevcut politikası Lübnan'ı dost olarak desteklemektir. Başkan Şemun, Lübnan'ın ABD ve özgür dünya için önemli olduğunu varsayıyordu. ABD açısından bakıldığında, Lübnan küçük bir ülkeydi ve önemi açıkça Türkiye'ninki kadar değildi ama yine de coğrafi konumu ona şüphesiz belli bir stratejik değer veriyordu. Cumhurbaşkanı silah talep ederken, yalnızca dış saldırılara karşı acil savunma ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda özgür dünyanın savunmasında Lübnan'ın rolünü degöz önünde bulundurduğunu vurguladı. Batı ile, özellikle ABD ile bu tür bir ilişkinin, Lübnaniçingelecekte daha büyük bir savunma düzenlemesi gerektirebileceğini de ayrıca bildirdi.”²⁵¹

2.1.2.2.2. 1956 Süveyş Krizi'nin Lübnan'a Yansımaları

Görüldüğü üzere, Lübnan giderek ABD için mevcudiyetinin üstünde bir öneme haiz olmaya başlamıştır. Durumun farkında olan Kâmil Şemun, hem ABD Dışışleri yetkilileri ile hem de dönem dönem CIA uzmanları ile görüşmelerinde elini yükseltecek adımlar atmaktan geri durmamıştır. Şemun için 1956-1958 arasındaki 2 yıl birçok açıdan meydan okumalar ile

²⁴⁹ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, Department of State, Central Files, 783A.00/10-1755. Top Secret, Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon Washington, October 28, 1955.

²⁵⁰ 1955 yılında Bağdat Paktı ile ilgili oluşan kamuoyu ve muhalefet baskısını dindirmek için Başbakanlık görevine getirilen Karami'nin görev süresi ancak 180 gün sürebilmiştir. Bu defa Suriye ile yaşanan bir gerginlik neticesinde koltuğundan olan Karami'nin yerine Mart 1956'da Abdullah Yafi Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Attie, *Struggle in the Levant*, 84.

²⁵¹ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, Department of State, Central Files, 783A.56/3–156. Confidential. Pouched to Amman, Baghdad, Cairo, Damascus, Judda, Tel Aviv, London, Ankara, and Paris, No: 126. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, March 1, 1956.

geçmiştir. Bunlardan en önemli ve belirleyicisi hiç şüphe yok ki Bağdat Pakı ve ilgili gelişmelerin hemen ardından patlak veren Mısır ile İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsü arasında kısa süreli de olsa sıcak çatışmaya hatta savaşa dönüşen Süveyş Krizi olmuştur. Krizin hemen öncesinde “ara buluculuk” vasfını bu defa ilişkilerinin son derece iyi olduğı İngiliz ve Fransızlar ile Mısır arasında sürdürme gayretine girişen Şemun’un ilk başlarda oldukça hevesli bir şekilde yürüttüğü bu rol, krizin savaş ile neticelenmesi sonrasında çok başka sulara doğru sürüklenmiştir.²⁵² Süveyş Krizi, sadece Lübnan’ı değil tüm Arap ülkelerini, Ortadoğı bölgesini etkilemiş hatta Soğuk Savaş’ın gidişatına yön vermiştir. Krizin Lübnan özelindeki anlamı ise iç politikadaki ve toplumdaki ayrışmayı daha görünür kılması ve safların netleşmesini sağlaması olmuştur. Cumhurbaşkanı Şemun’un siyasi yol haritasında keskin bir kırılmaya neden olan Süveyş Krizi, aynı zamanda Soğuk Savaş’ın Ortadoğı’ya ayna tutmaya başladığı dönemin de adeta önsözü olmuştur. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Şemun, Lübnan’ın İngiltere ve Fransa ile “geleneksel dostluğunu” sürdürerek Arap dünyasında arabulucu rolü oynamaya devam etmeye çalışmış; lakin, Ortadoğı’nun giderek kutuplaşması karşısında söz konusu rolün zaten zayıf olan temelleri tamamen yıkılmıştır. Attie’nin yerinde tespiti ile, Şemun’un ara buluculuk misyonu zamanla "herkes için her şey" olma hırsına evrilmiş ancak oluşan konjonktür bu yüksek idealin gerçekleşmesine izin vermemiştir.²⁵³ Kâmil Şemun, iç politikadaki ve hatta kamuoyundaki yoğun baskıya rağmen, Mısır’a savaş ilan eden İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkilerini kesmemiş; Süveyş Krizi’nin bir diğer aktörü İsrail’in saldırısı karşısında da beklendiğı kadar yüksek perdeden bir karşı çıkış göstermemiştir. Kâmil Şemun, her ne kadar söz konusu diplomatik ilişkileri kesmeme hamlesini tıpkı Bağdat Pakı sürecinde olduğı gibi “Arap dünyasının selameti için” olduğı söyleminde ısrar etse de bu tutum muhalefet açısından tam anlamı ile bir “Batı uşaklığı” olarak algılanmış ve zaten var olan sert muhalefet daha da sertleşmiştir.

Süveyş Krizi’nin Lübnan iç siyaseti, özellikle Şemun’un siyasi kariyeri göz önünde bulundurulduğunda, çok daha önemli bir sonucu daha olmuştur. Bağdat Pakı meselesinde yaşanan olayların bir benzeri bu defa Süveyş sonrası yaşanmış, muhalefet ve kamuoyunda oluşan baskılar neticesinde yine bir kabine kaosu ortaya çıkmıştır. Mısır’ın basın ve ülkedeki muhalefet kanalıyla oluşturduğu baskının da etkisi ile Başbakan Abdullah Yafi ve petrol işlerinden sorumlu Devlet Bakanı Saib Selam, Kâmil Şemun’un İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkileri kesmeyi reddetmesini gerekçe göstererek görevlerinden istifa etmişlerdir. Ancak bu sefer yaşanan istifalar tam da Şemun’un ve hatta ABD’nin istediğı bir kabine kompozisyonu oluşmasına neden olmuştur. Ağırlıklı olarak Batı yanlısı üyelerden oluşan yeni

²⁵² Qubain, *Crisis in Lebanon*, 70.

²⁵³ Attie, *Struggle in the Levant*, 71.

bir kabinenin kurulması, özellikle Sami Sulh'un (yeniden) başbakan ve ABD ile son derece üst düzey ilişkileri bulunan Charles Malik'in Dışişleri Bakanı olması Kâmil Şemun'a 1957 seçimlerine giderken rahat bir nefes aldirmekle kalmamış, ABD'yi de ziyadesi ile memnun etmiştir. Özellikle Batı'nın ateşli bir destekçisi olan Malik'in Dışişleri Bakanı olması artık aksi iddia edilemeyecek bir şekilde Şemun için “ara buluculuk misyonu”nun bittiğinin ilanı ve artık tamamen Batı yanlısı bir dış politika izleme kararlılığının kesin bir göstergesi olmuştur.²⁵⁴ Müstafi Başbakan Yafı ve Devlet Bakanı Selam ise 1957 seçimlerinde Şemun'a karşı oluşan muhalefetin önde gelen Nasır sözcüleri olurken, Mısır'ın daha doğrusu Nasır'ın Lübnan iç siyaseti üzerindeki etkisi de gözle görülür bir biçimde artmaya başlamıştır.²⁵⁵

2.1.2.2.3. 1957 Lübnan Parlamento Seçimleri

1957 yılı Kâmil Şemun ve Lübnan siyaseti için son derece kritik parlamento seçimlerinin yapıldığı yıl olduğu kadar, Ortadoğu'nun geneli için çok önemli olaylara sahne olmuştur. Süveyş Krizi'nin Lübnan'daki kaotik etkilerinin artarak devam ettiği, ülkeyi 1958 Krizi'ne taşıyacak suların iyiden iyiye yükseldiği bu yıl, aynı zamanda bir yandan Suriye'de başlayan ve Türkiye-Suriye Krizi'ne dönüşen buhran; öte yandan tüm bu gelişmelerin sonucu olarak ABD'nin “artık sahaya inmenin vakti geldi” düsturu ile ilan ettiği Eisenhower Doktrini ile de oldukça önemli bir dönemeç olmuştur. Böylesine bir sürecin tam ortasına denk gelen 1957 Lübnan parlamento seçimleri, Arap Soğuk Savaşı'nın zirve noktasına ulaşacağı 1958 yılında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri için de çok önemli bir kilometre taşı olmuştur. Zira anayasaya göre Lübnan'da cumhurbaşkanını parlamento seçmektedir ve daha da önemlisi yine anayasa gereği Kâmil Şemun'un bir kez daha aday olup cumhurbaşkanı seçilmesi mümkün değildir. Bu “küçük” pürüzü ortadan kaldırmak için yapılacak tek şey vardır: Şemun'un görev süresini uzatacak ya da tekrar seçilmesi için gerekli olan anayasa değişikliğini yapacak bir parlamento aritmetiği oluşturmak. Durumun farkında olan ABD, bu süreçte hem açık diplomatik kanallardan hem de CIA eliyle örtülü kanallardan Kâmil Şemun ve ekibinin iktidarını sürdürebilmesi için 1957 Lübnan parlamento seçimlerine ciddi anlamda yatırım yapmıştır.²⁵⁶

²⁵⁴ Salibi, *The Modern History of Lebanon*, 199.

²⁵⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00/11-1956, Telegram No: 1277, Beirut, November 19 1956.

²⁵⁶ Sadece ABD değil, Mısır, Suriye ve hatta Suudi istihbaratları da 1957 Lübnan parlamento seçimlerinde espionaj ve kontra-espionaj faaliyetlerine girmişlerdir. CIA belgelerinde konu gün be gün işlenmiş, ayrıca ara dönem raporları ile özellikle Mısır istihbaratının faaliyetleri de not edilmiştir. Örneğin bkz: CIA-Current Intelligence Bulletin Collection, “Egyptians Finance Lebanese Opposition Politicians” (FOIA) /ESDN (Crest): 03160458, 1957/05/22.; CIA-Current Intelligence Bulletin Collection, “Lebanese Election Problems” (FOIA) /ESDN (Crest): 03148918, 1957/06/20.

Kâmil Şemun ise bu süreçte önemli adımlar atmış, öncelikle tam anlamı ile kendisi ile uyum içinde çalışacak bir kabine oluşmasına gayret göstermiş; ardından da Ocak 1957’de ilan edilen Eisenhower Doktrini’ni ilk kabul eden Arap lideri olarak, hem seçimlerde yaşanabilecek “istenmeyen olaylara” karşı ön almaya hem de giderek güçlenen muhalefete göz dağı vermeye çalışmıştır. Şemun bu çerçevede kendisi ile birlikte Başbakan Sulh ve Dışişleri Bakanı Malik başta olmak üzere Batı yanlısı olarak görülen siyasi bloğa karşı yönelen ve giderek dozunu arttıran kitlesel protesto dalgası ile birleşerek gücüne güç katan muhalif sesleri kesebilmek, en azından kısılabilmek için 1957 parlamento seçimlerinde muhalifleri meclis dışı bırakmak için her türlü yolu denemeye karar vermiştir.²⁵⁷ Bu yolların en başında ise ABD ile bağları kuvvetlendirmek gelmiştir. Zira hem Ortadoğu genelinde 1956 sonrasında oluşan genel hava hem de giderek SSCB’ye daha fazla yanaşan Suriye ve Mısır’ın hemen yanı başında olan Lübnan’ın bir “hür dünya adası” olarak kalması, ABD nezdinde de bu küçük ülkenin önemini arttırmıştır. Ortadoğu’da yükselen Sovyet etkisine “ölümcül” bir darbe indirmek adına ABD başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles tarafından geliştirilen Eisenhower Doktrini ise Kâmil Şemun için adeta bir nefes borusu olmuştur. Nitekim Bağdat Paktı süreci ile başlayıp, Süveyş Krizi ile doruğa çıkan siyasal ve toplumsal ayrışma, protestolar, grevler, öğrenci olayları ve hatta yer yer yaşanan silahlı çatışmalar Cumhurbaşkanı Şemun ve ekibinin manevra alanını giderek daraltmaya başlamışken ilan edilen doktrin, önceki satırlarda ifade edildiği üzere Şemun’un “el yükseltmesi” için müthiş bir fırsat sunmuştur. İlgili bölümde detaylı bir şekilde tartışıldığı için çalışmanın bu bölümünde doktrinin sadece Lübnan iç siyaseti, özellikle de 1957 seçimleri öncesi ve sırasında yaşanan olaylara etkisinin izi sürülecektir.

1957 seçimleri, 1958 Lübnan Krizi’ne giden sürecin son halkası olarak da ayrıca önemlidir. Bu çerçevede yaşanan olaylar hem arşiv belgeleri hem de dönemin bölgede, özellikle de Lübnan’da görevli CIA elemanlarının, uzmanlarının ve istasyon şeflerinin anılarından yararlanılarak daha geniş bir perspektiften verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, 1957 seçimleri öncesinde ve sırasında yaşanan “istihbarat savaşları” ve senkronize bir şekilde hemen yan kulvardan ilerleyen “diplomasi savaşları”, 1958’de patlak verecek krizin ayak sesleri olduğundan, resmin tamamını görmek açısından da hayati derecede önemlidir.²⁵⁸

²⁵⁷ Hudson, *The Precarious Republic*, 156.

²⁵⁸ Tez çalışmasının bu bölümünden itibaren, resmi arşiv belgelerinin yanı sıra dönemin önemli CIA şeflerinin anılarından da büyük ölçüde yararlanılacaktır. Nitekim, çalışma boyunca zikredilecek olan Miles Copeland, Wilbur Crane Eveland ve Kermit Roosevelt (Jr) Ortadoğu’da görev yapan ilk kuşak CIA uzmanları olarak, görev aldıkları ülke ve dönemleri anlatan son derece ayrıntılı kitaplar yazmışlar ve ne Amerikan devleti ne de CIA, bu üç kritik ismin kitaplarında yayınladıkları bilgileri, anı ve belgeleri yalanlamamıştır. Bu açıdan bakıldığında, her ne kadar bir tarih çalışmasında anılar ikincil ve belki de üçüncül bir öneme sahipken, bu çalışmada özellikle belgelerle örtüşen içeriklere sahip olduklarından ana metinde belgelerle birlikte değerlendirmeye tabi

Seçim sathı mahallindeki Lübnan’da iç politikada yaşanan olaylara geçmezden evvel, Kamil şemun’un 1957 Haziran’ında yapılması öngörülen parlamento seçimleri için çalışmalarını başlattığı zaman ve mekan(lar)a da ayrıca bir parantez açmak yerinde olacaktır. Nitekim, son kabine değişikliği ile birlikte de facto olarak “Batı Bloğu”nda olduğunu ilan etmiş olan şemun’un 1956 yılı sonlarındaki İran ve 1957 başlarındaki Suudi Arabistan ziyaretleri söz konusu ilanın altını bir kez daha çizmiştir. Nitekim zellikle Bağdat Paktı yesi İran’a yapılan ziyaret muhalifler tarafından Lübnan’ın Batı yanlısı yönelimini yeniden vurgulama ve ülkeyi Bağdat Paktı ülkelerine daha da yakınladıştırma çabası olarak algılanmıştır. Keza 1957 Mart’ında Suudi Arabistan’a beş günlük bir ziyarette bulunan şemun, kilit Arap liderler arasında Batı yanlısı duruşu teşvik etme çabalarının bir parçası olarak Kral Suud’u ikna etmeye gayret göstermiş, kısmen de başarılı olmuştur.²⁵⁹ ABD yönetimin Ocak 1957’de ilan ettiği Eisenhower Doktrini ise, Lübnan özelinde deyim yerindeyse zaten kaosun hakim olduğu i siyaseti daha büyük bir kaosun içine çekmiştir. ABD, Mısır ve Suriye’nin giderek SSCB eksenine kaymasına karşın önlem almak, Süveyş Krizi sonrası bölgede itibarı zedelenen, adeta denklem dışına itilen İngiltere’den oluşan boşluğu doldurmak ve yeni filizlenen kuvvet

tutulmuştur. Söz konusu kaynaklar ise şunlardır: Wilbur Crane Eveland, *Ropes of Sand: America’s Failure in the Middle East*, New York: W. W. Norton, 1980.; Miles Copeland, *Devletler Oyunu: Bir CIA Ajanı’nın Anıları*, ev. Bedirhan Muhib, İstanbul: Nehir Yayınları, 1987.; Kermit Roosevelt Jr., *Counter coup: The Struggle for the Control of Iran*, New York: McGraw-Hill, 1979. Bu noktada özellikle Eveland için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Wilbur Crane Eveland, ABD’nin 1950’li yıllardaki Ortadoğu politikasının en önemli “görünmez aktörlerinden” biri olarak tarihe geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı gazisi olan Eveland, 1950’li yılların başından itibaren, Irak, Kahire, şam, Beyrut gibi kritik Arap başkentlerinde ve dönemsel olarak da Ankara ve İstanbul’da CIA adına görev yapmıştır. 1955 yılına kadar teknik olarak “CIA ajanı” olmasa da CIA’in en önemli operasyonlarında istihbarat uzmanı, danışman, kontrolör (zellikle örtülü denekler hususunda), müzakereci gibi pozisyonlarda görev almıştır. 1955 yılında Suriye’ye yeni bir gizli görev için gönderildiğinde artık resmen CIA ajanı olan Eveland, 1959’a kadar ABD Dışışleri Bakanlığı kartvizitini kullanan bir CIA ajanı olarak şam ve Beyrut’ta görev yapmıştır. Eveland Suriye ve Lübnan’daki CIA operasyonlarına dahil olan yerel isimlere gerekli ödemelerin yapılmasını ve sağalan fonların doğru kişilere ulaşıp, doğru yerlerde kullanılıp kullanılmadığı konularını denetleyen kişi olmasının yanı sıra, özellikle Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil şemun’un CIA’deki irtibat noktası olarak görev yapmış bu vesile ile 1958 Krizi’nin hem aktörlerinden hem de en yakın tanıklarından biri olarak kayıtlara geçmiştir. Eveland, Ortadoğu arenasında o kadar etkili bir oyuncu olmuştur ki, dönemin bir diğer önemli CIA ajanı Miles Copeland Eveland için “Arap-Amerikan ilişkilerinin 1957-60 döneminin açık bir şekilde ‘Eveland Dönemi’ olduğunu düşünüyorum” ifadelerini kullanmıştır. Eveland, 1980 yılında yayımladığı, yukarıda künyesi verilen otobiyografik kitabı “*Ropes of Sand*”de CIA’in Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’da giriştiği örtülü operasyonları en ince detaylarına kadar aktarmıştır. Bunlardan en önemlileri kuşkusuz ki CIA’nin Suriye’deki darbe girişimleri, 1957 Lübnan seçimlerine aktif müdahale ve 1958 Lübnan Krizi’ndeki Amerikan askeri müdahalesidir. CIA yönetiminin tüm itirazlarına ve engelleme balarına rağmen, Amerikan yasalarındaki “bilgi edinme özgürlüğü yasası/hakkı” (freedom of information act) gereği kitabını yayınlama fırsatı bulmuştur. Söz konusu kitapta yer alan bilgi, belge, diyalog, mekn-zaman, olay örgüsü vs. gibi ayrıntılar CIA tarafından yalanlanmamıştır. Bilakis söz konusu belgelerin büyük bir kısmı, 2000’li yıllarda, bizzat CIA tarafından tasnif edilip, gizliliği kaldırılarak araştırmacıların erişimine açılmıştır. Belgelere NARA’nın Washington DC, Maryland Collage Park yerleşkesinden veya Stanford niversitesi bünyesinde bulunan Hoover Enstitüsü bünyesindeki arşiv merkezinde bulunan “Wilbur Eveland Papers” koleksiyonundan ulaşılabilmektedir. Belgelerin kk bir kısmı ise yine Hoover Enstitüsü tarafından uzaktan erişime açılmıştır. Mary Barrett, “In Memoriam, A Respectful Dissenter: CIA’s Wilbur Crane Eveland”, *Washington Report on Middle East Affairs*, March 1990, 28.; Miles Copeland, *The Game Player : The Confessions of the Cia’s Original Political Operative*, London: Aurum Press, 1989.

²⁵⁹ Alin, *The United States and the 1958*, 175.

dengeğini kendi lehine çevirmek için Bağdat Paktı sürecinde bile isteye yürüttüğü “sahne arkasındaki suflör” rolünü bir kenara bırakmış ve tam anlamı ile sahneye çıkmıştır.

Çıkış noktası, Başkan Eisenhower’ın 5 Ocak 1957’de “*Ortadoğu’daki Durum Üzerine Kongre’ye Özel Mesaj*” başlığı ile Amerikan Kongresi’ne gönderdiği hitabe olan Eisenhower Doktrini, kısa bir zaman içerisinde komünizm tehdidi hissedenden ve bu hususta yardıma ihtiyaç duyan tüm Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunmayı taahhüt eden bir ABD politikasına dönüşmüştür.²⁶⁰ 9 Mart 1957’de bazı değişiklikler ile Kongre tarafından da resmen kabul edilen Eisenhower Doktrini, Lübnan yönetimi açısından, tam da 1957 seçimlerine giderken ihtiyaç duyduğu alanların hemen hepsini kapsayan destek taahhütleri içermesi açısından son derece hayati önemde olmuştur. Nitekim, Doktrinde yer alan “uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir devletten gelecek açık bir saldırıya karşı koymak için yardım talebi karşısında söz konusu devletin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak amacıyla, Amerikan askeri kuvvetlerinin kullanılması da dâhil olmak üzere, gerekli yardım ve iş birliğini sağlanması” ifadesinin Kâmil Şemun için son derece taktiksel bir iç politika argümanına dönüşmesi gecikmemiştir. Başkan Eisenhower, doktrinindeki söz konusu vurgulara ek olarak kongreden 3 yıl boyunca her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi de talep etmiş, askeri ve siyasi destek dışında gelen maddi yardım taahhüdü ise Şemun ve ekibini ziyadesi ile memnun etmiştir.²⁶¹

İç-dış politika ayrımının giderek silikleştiği, yer yer tamamen kaybolduğu Lübnan’da, 1957 seçimleri yaklaştıkça dozunu arttıran gerilim siyaseti, Washington’dan uzanan bu yardım eli ile ilk bakışta Şemun ve kurmaylarının hanesine yazılmış bir zafer gibi gözükse de süreç pek de umdukları gibi ilerlememiştir. Muhafiflerin sert tepkileri ve yine sokak protestoları arasında 6 Nisan 1957’de Lübnan Parlamentosu, Doktrini 1 red oya karşı 30 kabul oyla resmen kabul etmiştir. Oylama bir yandan da yeni hükümete bir güvenoyu olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte, Yafi ve Karami’nin de olduğu parlamentodaki 8 muhalif milletvekilinden 7’si Eisenhower Doktrininin beklenen onayını protesto etmek için oylamadan önce genel kurul salonunu terk etmiştir.²⁶² Amerikan belgelerinde de açıkça görüldüğü üzere, Eisenhower Doktrininin Lübnan’da bu denli bir hız ve coşku ile karşılanmasının perde arkasındaki müsebbibi Dışişleri Bakanı Charles Malik olmuştur.

²⁶⁰Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower: Containing The Public Messages, Speeches and Statements of the President (1957), Washington: U.S. Government Printing Office, 1958, 6-16.

²⁶¹ Eisenhower Doktrininin özellikle Ortadoğu’da Amerikan askerinin kullanımına yönelik kısmı, Kongre’de büyük tartışmalara neden olmuştur. Buna rağmen, Temsilciler Meclisi 30 Ocak’ta, Senato da 5 Mart’ta, büyük oy çoğunluğu ile Eisenhower Doktrinini kabul ederek, Başkana istediği yetkileri vermiş, bir anlamda ABD’nin günümüze değin sürececek müdahaleci Ortadoğu politikasının ilk adımı atılmıştır. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 502.

²⁶² Alin, The United States and the 1958, 180.

Doktrinin ilanından, Lübnan Parlamentosu tarafından kabulüne değin geçen süre içerisinde Başkan Eisenhower ve Dışışleri Bakanı Dulles başta olmak üzere üst düzey Amerikan yetkilileri ile sürekli temasta olan Malik, adeta Lübnan'ın ilan edilmiş yeni çehresinin mimarı olarak tarihe geçmiştir. Hatta, Doktrinin ilanından kısa bir süre sonra uzun bir görüşme gerçekleştiren Eisenhower ve Malik, Doktrinin kapsamı, içeriği ve Ortadoğu genelindeki öngörülen uygulamaları üzerinde fikir teatisinde bulunmuşlardır.²⁶³

Mısır ve Suriye tarafından sert bir tepki ile karşılanan Doktrini Lübnan dışında, Türkiye, Ürdün, Irak, Libya ve Suudi Arabistan da memnuniyetle karşılamıştır. Ancak her ihtimale karşı oluşabilecek ve kontrolden çıkabilecek bir Amerikan karşıtlığı ihtimaline karşı ABD önemli bir ismi, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi eski başkanı Büyükelçi James Richards'ı nabız yoklaması için bölgeye göndermiştir. 14 Mart 1957'de Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun ve Dışışleri Bakanı Charles Malik ile bir araya gelen Richards'ın ziyaretinde Doktrin kapsamında yapılacak ekonomik ve askeri yardımlar ile güvenlik garantileri mülahaza edilmiştir.²⁶⁴ Yapılan görüşmeler sonucunda Lübnan, Doktrini resmen kabul eden tek Arap ülkesi olarak, ABD ile ortak bir metne imza atmış; söz konusu metin 16 Mart 1957'de yapılan "Amerikan-Lübnan Ortak Beyanı" (*US-Lebanon Joint Communique*) ile resmen duyurulmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda yayınlanan söz konusu beyanda dikkat çeken hususlar arasında en öne çıkan askeri ve teknik yardımın mahiyeti olmuştur. Nitekim, Doktrinin tam olarak sınırlandırılmayan çerçevesinin mümkün kıldığı tüm alanlar yardım taahhütleri içerisinde alınmış; Lübnan silahlı kuvvetlerini güçlendirmek için ihtiyaç duyulan teçhizatın ivedilikle temini ifadesinin yanı sıra metinde toplu konut yapımı, tarım alanlarına elektrik götürülmesi, kırsal kesimlere içme ve sulama suyu temini, tarım alanları için taşkın kontrolü, otoyol inşası, havalimanı restorasyonu gibi sosyal ve ekonomik kalkınma projelerine yönelik taahhütler de yer almıştır.²⁶⁵ Görüşmelerin sıcak bir havada geçmesi ve Richards'ın Washington'a ilettiği bilgi notları Beyaz Saray tarafından da memnuniyetle karşılanmış; Lübnan'ın, Doktrini resmen kabulü takdir edilmiştir. Hatta 11 Nisan 1957'de Eisenhower'ın başkanlığında toplanan Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 319. toplantısında CIA Direktörü Allen Dulles tarafından Lübnan'a ilişkin verilen istihbarat notları da Beyrut'un tam olarak yörüngede olduğunun altını çizmiş; aynı toplantıda Dışışleri Bakanı Dulles ise hem Doktrinin Lübnan'daki akislerini değerlendirmiş

²⁶³ US Department of State, Central Files, 783A.00, Memorandum of Conversation, Confidential, 6 February 1957.

²⁶⁴ US Department of State, Central Files, 120.1580/3-1657, Telegram From the Embassy in Lebanon to the Secretary of State, Secret, Beirut, 16 March 1957.

²⁶⁵ US Department of State Bulletin Vol.XXXVI, No.927, April 1 1957, "Lebanon Joint Communique" Beirut, Lebanon, March 16,1957, 725-726.

hem de 1957 seçimleri hususunda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Lübnan’dan gelen haberler çok cesaret verici, Mısırlılar görünüşe göre yaklaşan Lübnan seçimleri üzerinde çok fazla etki kullanma umudundan vazgeçiyor.*”²⁶⁶

ABD’nin, Eisenhower Doktrini ile SSCB’nin Ortadoğu’daki etki alanını sınırlandırması ya da Amerikan Soğuk Savaş terminolojisi ile “Sovyetleri çevrelemesi” taktiksel anlamda önemli bir adım olmuştur. Lakin bu taktiğin önce stratejiye ardında da uygulanabilir ve sürdürülebilir bir politikaya dönüşmesi pek mümkün olmamıştır. Nitekim, Dışişleri Bakanı Dulles’in 1957 Lübnan seçimleri hususunda Amerikan rehabetini yansıtan sözleri gerçekte bağdaşmaktan oldukça uzak kalmıştır. Zira, Washington’dan bakılınca yolunda görülen işler, sahadaki CIA şeflerine göre daha farklı bir yolda ilerlemiştir. Örneğin Copeland’e göre, ABD, Nasır’ın giderek yükselen gücünü dizginleyebilmek ve dolaylı olarak bölgedeki Sovyet etkisini zayıflatabilmek için CIA’nın tabiri ile “grev kırıcı” bir adım atmıştır. Bu adım Eisenhower Doktrini’nden başka bir şey değildir. Copeland’ın notlarında Nasır’ın bu grev kırıcı hamleye yönelik ilk karşı atağı ise beklendiği üzere Lübnan üzerinden olmuştur. Lübnan’da Cumhurbaşkanı Şemun’a karşı “birleşik milli cephe” örgütlenmesini sağlayan Nasır, böylece ABD’ye karşı bir pazarlık eli daha kazanmıştır.²⁶⁷ Şemun ve Malik’in ortak yapımı olarak görülen Doktrin’in kabulü ve daha sonrasında ABD ile daha da sıkılaşan ilişkiler ağı sadece Nasır’a değil bir yandan da Nasır’ın ideolojik ve retorik eksenine girmiş olan Lübnanlı muhaliflere de önemli kozlar vermiştir. Her şeyden önce, seçim arifesinde zaten yüksek olan tansiyon, ABD ve Lübnan arasında parafe edilen ve kamuoyuna açıklanan ortak bildiri sonrasında deyim yerindeyse çığırından çıkma noktasına gelmiştir. Cumhurbaşkanı Şemun’u ve özellikle de hedef göstererek Dışişleri Bakanı Malik’i “Amerikan uşaklığı” yapmakla suçlayan muhalifler, Eisenhower Doktrini’ni kabul eden rejimi, Ulusal Pakt’ı ihlal etmekle açıkça suçlamaya başlamıştır. Doktrin ile kabul edilen Amerikan yardımını “yeni tür sömürgecilik” olarak gören muhalifler, imzalanan anlaşma(lar) ile Şemun ve ekibinin Lübnan’ın tarafsızlık yeminini bozduğunu ve bağımsızlığını tehlikeye attığını iddia etmişlerdir.²⁶⁸ Muhalefet kanadı ayrıca Eisenhower Doktrini’ni kabul etmekle Lübnan’ın kendisini Arap dünyasının geri kalanından izole ettiğini ve komünizme savaş ilan ederek Lübnan’ı Amerikan dış politikasının çarkları arasına sıkıştırdığını öne sürmüşlerdir.²⁶⁹

Muhaliflerden gelen sert eleştirilere karşılık Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun açısından bakıldığında ise Doktrin, tam anlamı ile bir nimet olarak görülmüştür. 1957 seçimleri

²⁶⁶ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, No: 139, Editorial Note: Whitman File, NSC Records.

²⁶⁷ Copeland, *Devletler Oyunu*, 217.

²⁶⁸ Attie, *Struggle in the Levant*, 118.

²⁶⁹ Alin, *The United States and the 1958*, 180.

öncesinde ABD'nin desteğini arkasına aldığı düşünün Şemun, Nasır tarafından siyasi ve retorik açıdan desteklenen, Mısır ve Suriye istihbaratları tarafından ise örtülü bir şekilde organize edilen muhaliflere karşı büyük bir güç devşirdiğini düşünmüş ve Doktrin sayesinde rejimine karşı oluşan muhalif fırtınayı savuşturacağından emin bir haleti ruhiye içerisinde girmiştir.²⁷⁰ Lakin, henüz sürecin başından itibaren işler hiç de Şemun'un düşündüğü gibi gitmemiş, muhalefet "Amerikan destekli" bu gücün karşısında sinmek bir yana arkalarına aldıkları Nasır rüzgarı ile her geçen gün daha büyük hamleler ile yönetime karşı duruşlarını devam ettirmişlerdir. Bunun en açık göstergesi hiç şüphe yok ki Nasır ve Mısır İstihbaratı tarafından organize edildiği iddia edilen ve ülkedeki muhalifleri bir araya getiren "Birleşik Ulusal Cephe" çatısı altındaki 23 muhalif siyasetçinin yayınladığı ortak muhtıra olmuştur. Muhtırada yer alan talepler Eisenhower Doktrini çerçevesindeki eleştirel tavrın yanı sıra, hem 1957 parlamento seçimlerini hem de 1958'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimini göz önünde bulunduran ifadeler içermesi açısından son derece önemli bir tarihi belge olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda muhtırada yer alan aşağıdaki maddeler, 1958'e giden yolun izlekleri olarak düşünüldüğünde vurgulu bir önem kazanmaktadır:

1. *Bir sonraki Lübnan Meclisi, Cumhurbaşkanının istediği gibi 66 üyeden değil, 88 üyeden oluşmalıdır.*
2. *Mevcut kabine derhal istifa etmeli, Haziran 1957 seçimlerinden önce tarafsız ve denetleme misyonu olan bir hükümet kurulmalıdır.*
3. *1956 Süveyş Krizi sonrasında uygulamaya konulan olağanüstü hal durumu ve basın sansürü derhal kaldırılmalıdır.*
4. *Mevcut kabine yeni Meclis seçilip, yeni bir kabine kurulana kadar zinhar yabancı bir devlet ile, dış güçlerle anlaşma yapmamalı, yapılan hukuksuz anlaşmalar terk edilmelidir.*
5. *Cumhurbaşkanının söz konusu taleplere uymaması halinde, imzacılar kendilerini ülkenin çıkarlarının gerektirdiği "pratik adımlar" atmaya mecbur hissedeceklerdir.²⁷¹*

Giderek gerginleşen ortamda, Haziran 1957'de yapılacak parlamento seçimleri için Şemun ve ekibi, çalışmalarını hızlandırma kararı almış ve söz konusu muhtıraya atıfta bulunmadan da olsa muhalif dalgaının daha da yükselmesini önleyebilmek adına birtakım adımlar atmıştır. Bu çerçevede 3 Mayıs 1957'de 1956'dan beri yürürlükte olan olağanüstü hal kaldırılmış, basın

²⁷⁰ Leila M. T. Meo, *Lebanon Improbable Nation: A Study in Political Development*, Bloomington: Indiana University Press, 1965, 124-125.

²⁷¹ Mideast Mirror, April 7, 1957, 4-5'ten aktaran Qubain, *Crisis in Lebanon*, 49.

sansürü ise geniş oranda sonlandırılmıştır.²⁷² Muhalefet kanadı tarafından zahiri olarak nitelendirilen bu adımlar karşısında, yayınlanan muhtıra sonrasında daha görünür eylemlerde bulunmaya başlayan Birleşik Ulusal Cephe şemsiyesi altındaki partiler ve sivil toplum kuruluşları öncelikle yine şehirlere yayılan protestolar örgütlemiş ancak en ses getiren eylem Lübnan Meclisi içerisindeki muhalif milletvekillerinden gelmiştir. Seçimlerden bir ay önce, yedi muhalif vekil, “Amerika’nın popüler olmadığı ve Nasır’ın bir kahraman olarak görüldüğü” seçim bölgelerinde adaylıklarını güçlendirmek adına Eisenhower Doktrini’nin kabulünü protesto etmek için milletvekilliğinden istifa etmiştir. Bu milletvekillerinden ilk istifa eden eski Başbakan Raşid Karami olmuş; Trablus’ta düzenlediği bir mitingde Lübnan halkını hükümete karşı savaş açmaya ve Eisenhower Doktrini’ni kınamaya çağırarak, mitinge katılan halk bu sözlerle karşılık olarak “Kahrolsun Eisenhower Doktrini” sloganları atmıştır.²⁷³ Muhalefetin örgütlediği mitingler, seçim günü yaklaştıkça daha sert sloganların atıldığı ve karşılığında kolluk kuvvetlerinin, çok sayıda yaralanma ve ölümle sonuçlanan çok daha sert müdahalelere başvurduğu bir süreçte doğru ilerlerken, Lübnan’daki durumun vahameti hem ABD Dışışleri hem de CIA tarafından gündeme alınmaya başlanmıştır. Özellikle CIA’in bölge şeflerinin notlarına bakıldığında, sahadaki diplomatlardan gelen raporlara rağmen Amerikan Dışışleri uzunca bir müddet Lübnan’daki vaziyeti sıradan seçim karmaşası olarak görme eğilimindeyken, CIA’in duruma vakıf olduğu ve ön almak için direkt kanallardan Beyaz Saray’a veyahut CIA yönetimine ulaşarak örtülü operasyonlara başladığı görülmüştür. Döneme ilişkin notlarında ABD Dışışleri Bakanlığı’nın alt seviyelerinde devam eden bir planlamadan haberdar olduğunu ifade eden CIA’in bölge uzmanı Wilbur Crane Eveland, parlamento seçimlerine yönelik beklenen Mısır ve Suriye müdahalesine karşı çıkmak için CIA fonlarının harcanması yönünde bir karar olduğunu ifade etmiştir. Kendisine verilen görev ise Başkan Şemun’la şahsen görüşerek, CIA fonlarının mümkün olduğu kadar etkin bir şekilde kullanıldığını garanti etmeye çalışmak olmuştur.²⁷⁴ Washington ise ifade edildiği üzere hem Eisenhower Doktrini hem de genel Ortadoğu stratejisi çerçevesinde yakından izlediği seçim sürecini, bölgedeki diplomatların ve CIA şeflerinin raporlarına rağmen iç politik vaziyetlerden çok Lübnan’ın bölgesel durumu bağlamında ele almayı yeğlemiştir. Örneğin Beyrut elçiliğinden Washington’a giden raporlarda Lübnan’daki durumun ciddi anlamda bir iç hesaplaşma, bir toplumsal kristalleşme, za’imlik sistemi içerisinde bir meydan okuma içerdiği vurgulanmışsa da Beyaz Saray, seçimlerin mevcut hükümetin dış politikası için bir

²⁷² Odeh, *Lübnan’da İç Savaş*, 167.

²⁷³ US Department of State, Central Files, 783A.00, Heath to Dulles, Foreign Service Dispatch No. 3024, 12 June 1957.

²⁷⁴ Eveland, *Ropes of Sand*, 199.

referandum mahiyetinde geçeceği hususunda ısrarcı olmuştur.²⁷⁵ Oysa ki Ocak ayında Cumhurbaşkanı Kamil Şemun; Şubat ayında ise Dışişleri Bakanı Charles Malik tarafından Başkan Eisenhower'a iletilen Suriye ve Mısır'ın seçimlere müdahale edeceği yönündeki istihbarat bilgileri ve Lübnan'ın komünizme karşı direnmesi için seçimlerde destek olunması yönündeki talepler 24 Nisan'da Şemun tarafından Eisenhower'a gönderilen mektupta da aynen yinelenmiştir.²⁷⁶ Ancak Eveland'a göre Washington, iç politikadaki seyirden çok genel Lübnan fotoğrafına odaklanmıştır. Yani asıl amaç, Lübnan'ın dış politikasını yürütecek sağlam bir Amerikan dostunun hem parlamentoda hem de hükümette yer alması olarak belirlenmiştir. Bu fotoğraf için ABD'nin görmeyi yeğlediği tek isim ise Charles Malik olmuştur. Eveland, bu konunun Amerikan Dışişleri'nin Lübnan ajandasında ilk sıralarda olduğunu ve Büyükelçi Heath'in Malik'in seçimlerde aday gösterilmesi ve seçilmesinin garanti edilmesinin Washington için çok önemli olduğunu ilettiğini yazmıştır.²⁷⁷

Netice itibari ile seçimlere çok az bir zaman kala hem ABD'nin Beyrut elçiliği hem de bölgedeki CIA şefleri ve uzmanlarının rapor ve istihbaratları doğrultusunda, Washington Lübnan parlamento seçimlerine “derinden” müdahil olma seçeneğini hayata geçirmiştir. Yine Eveland'ın notlarında açık bir şekilde ifade edildiği üzere ABD, Şemun'un Amerikan-Batı yanlısı duruşunu desteklemek ve başta Charles Malik olmak üzere “ABD dostu” bir Lübnan parlamentosu oluşmasını güvence altına almak için ülke geneline yayılacak bir şekilde CIA fonlarını devreye sokmuştur. Seçim öncesi dönemde Şemun ile sık sık bir araya gelen Eveland'ın kişisel notlarında yer alan şu ifadeler “*Şemun ile görüşmem sırasında seçimleri garanti altına almak için bir yöntem üzerinde tartıştık. Her bölge seçiminden önce, Şemun ve ben, desteği hak edenleri ve seçilmelerini sağlamak için gereken miktarı tartışmak için aday listesini gözden geçirdik. Seçimler yaklaştıkça gerginlik tırmandı ve oylamaya müdahaleyi önlemek için hükümet bizim tavsiyemiz ile Suriye sınırlarını kapattı ve Suriye vatandaşlarını sınır dışı etti. Seçim kampanyası süresince, bir çanta dolusu Lübnan lirası ile düzenli olarak başkanlık sarayına gittim, sonra da gece geç saatlerde boş bir çantayla büyükelçiliğe döndüm.*” ABD'nin CIA kanalı ile sürece doğrudan müdahil olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymuştur.²⁷⁸

Lübnan Parlamento seçimleri tüm bu kaosun, karmaşanın ve çatışmaların gölgesinde Haziran 1957'de arka arkaya dört pazar günü olacak şekilde; 9 Haziran'da Beyrut ve Bekaa'da; 16

²⁷⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00, Heath to Dulles, Foreign Service Dispatch No. 2595, 6 June 1957.

²⁷⁶ US Department of State, Central Files, 783A.00, Heath to Dulles, Foreign Service Dispatch, No. 1716, Secret, 15 January 1957.; US Central Files, Official File of 196-C, Box No: 880, 13 Memorandum of Conversation, The Lebanese Foreign Minister's call on the President, 6 February 1957.

²⁷⁷ Eveland, *Ropes of Sand*, 201.

²⁷⁸ Eveland, *Ropes of Sand*, 202.

Haziran'da Lübnan Dağı (Cebel-i Lübnan)'da; 23 Haziran'da Kuzey Lübnan'da ve 30 Haziran'da Güney Lübnan'da yapılmıştır.²⁷⁹ 17 Haziran'da açıklanan seçim sonuçları ise Şemun'u bile hayrete düşürecek kadar ilginç bir meclis aritmetiği ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, muhalefetin en güçlü isimlerinden olan Dürzi lider Kemal Canbulat ve partisinin tüm adayları Dürzi Dağı (Cebel-i Durz)'de mağlup olmuş, büyük çoğunluğu meclis dışında kalmıştır. Beyrut ve Güney Lübnan'daki seçimler de benzer sonuçlar vermiş ve muhalif kanadın önemli siyasi şahsiyetleri parlamentoya girememiştir. Kuzey Lübnan'da ise daha farklı ama yine de Şemun'un işine yarayacak bir tablo ortaya çıkmış, iki ana muhalefet lideri Hamid Franciyye ve Raşid Karami parlamentodaki koltuklarını korumuştur.²⁸⁰ Son kertede, seçim sonuçları, Şemun için mükemmel olmasa da oldukça makbul bir sandalye dağılımı sağlamıştır. Beyrut'ta 11 sandalyenin 10'u; Cebel-i Lübnan'da 20 sandalyenin 18'i, Bekaa'da 10 sandalyenin 6'sı, Güney (Cenub)'da 11 sandalyenin 6'sı, Kuzey (Şimal)'de ise 14 sandalyenin 8'i Şemun'un listesinden seçilen vekiller olmuştur.²⁸¹ Söz konusu sonuçlar ilk bakışta Şemun ve dolayısı ile ABD için harika bir siyaset matematiği görüntüsü yansıtırsa da oluşan parlamento halk desteğini yansıtmaktan uzak kalmıştır. Odeh'e göre bu durum sadece rejime Anayasayı değiştirme ve Şemun'un işine yarayacak bazı yasal düzenleme yapma fırsatı veren bir oyun olarak algılanmıştır. Zira muhalefet de her şeyin farkındaydı ve seçimlere hile karıştırıldığı, birçok yerde sandıklarda oyların değiştirildiği ve kaynağı belli olmayan fonlarla köylerden, kentlere kadar her seviyede rüşvet dağıtıldığını iddia etmekten geri kalmamıştır.²⁸² Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, 1957 Parlamento seçimlerine en az müdahil olan ironik bir şekilde Lübnan halkı olmuştur. Zira Eveland'ın 1980'lerde anıları ve CIA belgelerine dayanarak yazdığı kitabında ifşa ettiği üzere ABD, CIA ve Dışişleri Bakanlığı eliyle seçimlere müdahale etmiştir. Diğer yandan, Suriye ve Mısır istihbaratlarının Lübnan muhalefetine yaptığı örtülü ya da açık yardımlar ise o dönem Suriye istihbaratı el Muhaberat'a çalıştığı iddia edilen Suriyeli gazeteci Nuhad Ghadri tarafından 1958'de yazılan ancak dolaşıma 1962'de çıkabilen "Kara Kitap" (Al-Kitab al-Eswad)'da ifşa edilmiştir.²⁸³

2.2. Arap Soğuk Savaşı ve Lübnan'a Etkileri

Arap dünyası, Soğuk Savaş dönemine ihtilal havasında girmiştir. İki dünya savaşı arasındaki "anti emperyalist" görüşlerin baskın olduğu siyasi ve düşünsel ortam İkinci Dünya Savaşı ve hemen akabinde İsrail'in kurulması ile yeniden canlanmıştır. Özellikle 1948 tarihli ilk Arap-

²⁷⁹ Attie, *Struggle in the Levant*, 141.

²⁸⁰ US Department of State, Central Files, 783A.00, Heath to Dulles, Foreign Service Dispatch No. 22, Confidential, 17 July 1957.

²⁸¹ Hudson, *The Precarious Republic*, 153.

²⁸² Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 164-165.

²⁸³ "Nuhad Al-Ghadri, Al-Kitab al-Aswad" dan aktaran Attie, *Struggle in the Levant*, 142.

İsrail savaşı sonrasında İngiliz ve Fransız aleyhtarlığı açıkça düşmanlığa evrilerek had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki, nesebinin İngiltere ve/veya Fransa olduğu kastedilerek, İsrail için “Avrupa’nın gayri meşru çocuğu” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.²⁸⁴ Bu dönemde özellikle İngiltere hedef tahtasının tam ortasında yer almış, başta eski sömürgeleri olan Mısır, Ürdün ve Irak’ta manda dönemi boyunca tesis ettiği monarşik yapılar için öncelikli müttefik olma imtiyazından istifade etmeye devam etmesi, durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Eski milliyetçi siyasetçiler ve hizmet ettikleri krallar ise İngiltere ile bağlarını kesmedikleri için halkların gözünden düşmüşler; başta İsrail karşıtlığı olmak üzere “Arap uyanışı” çemberinde bir araya gelen yeni kuşak milliyetçiler ise güçlenmeye başlamıştır. Özellikle Mısır ve Irak’ta ordudaki genç subaylar arasında “devrimci cumhuriyetçilik” fikirleri yayılmaya başlamıştır. Sadece Mısır ve Irak’ta değil, Fransız mandası geçmişi olan Suriye’de de, benzer bir şekilde yeni nesil subaylar Batı ile devam ettirilen bağları ve bizzat eski mandaterler tarafından kurulan sözde çok partili rejimleri sorgulamaya başlamışlardır. Bu sorgulamanın çıkış yolu ise içerikleri farklılık gösterse de genel anlamda yeni tür bir “Arap milliyetçiliği” olmuştur. Hatta Ortadoğu tarihçisi Rogan, bu dönemde ortaya çıkan daha doğrusu evrimleşerek başka bir yola giren Arap milliyetçiliği için “dönemin transandantal ideolojisi” ifadesini kullanmıştır. Yani Arap milliyetçiliği, zaman zaman mevcut bağlamından koparılarak hem somut hem de soyut anlamlar içeren gerçeküstü bir fenomen olarak zuhur etmiştir.²⁸⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Arap ülkelerinde giderek yükselen milliyetçi, devrimci, anti-emperyalist görüşlere İsrail karşıtlığının (kimilerine göre anti-semitizm/siyonizm)²⁸⁶ eklenmesi ile daha yüksek ideallere sahip bir anlayış ortaya çıkmıştır. Yeni kuşak milliyetçilere göre emperyalist güçlerin Arapları bölmek için çizdiği sınırları silmek ve Arapları birbirine bağlayan derin tarihi ve kültürel bağlar üzerinde birleşerek yeni bir yapı tesis etmek bir mecburiyet haline gelmiştir. Soğuk Savaş, Ortadoğu’da kurulan devletlerin eski sömürge güçleriyle olan ilişki sorununu tekrar gündeme getirmiş ve devletleri iki blok arasında seçim yapmaya zorlamıştır. Söz konusu devletlerin yaptıkları farklı seçimler, aralarında ciddi düşmanlıklar yaratmış ve sadece devletleri değil toplumları da

²⁸⁴ Harkabi, *Arab Attitudes to Israel*. 345.

²⁸⁵ Rogan, *Araplar*, 326.

²⁸⁶ Anti-Semitizm kavramı, Yahudilere yöneltilen önyargıyı ifade etmek, İsrail’e ya da Siyonizme karşı siyasi ve ideolojik muhalefeti tarif etmek için kullanılmaktadır. Ancak Lewis’e göre bu tanımlama eksik veya yanlış, zira anti-semitizmin çıkış noktası Hristiyanların Yahudilere karşı duyduğu tarihi, özel ve özgün nefrettir. Diğer yandan İsrail bir Yahudi devletidir ve Siyonizm, bir Yahudi sorununu tanımlayarak çözüm sunmaktadır. Kaçınılmaz olarak da kavramlar birbirine karışmış, anti-semitizm bir teolojik terim olmaktan çıkarak “İsrail düşmanlığı” ile eş anlamlı hale gelmiştir. Anti-Semitizm kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*, Çev. Hür Güldü, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

bölmüştür.²⁸⁷Böylesine bir ortamda ise kaçınılmaz olarak Ortadoğu, Soğuk Savaş'ın en aktif operasyon sahalarından biri olmuş; bölge özellikle 1950'li yıllarda tam anlamı ile iki süper gücün mücadele merkezi haline gelmiştir.

Bu kısa girizgahtan hareketle, küresel Soğuk Savaş'ın da en hızlı ve sert dönemine tekabül eden ve tez çalışmasının da ana aksı olarak beliren 1955-1958 yılları için Kerr'den ödünçle "Arap Soğuk Savaşı" (*The Arab Cold War el-Harb ül-Arabiyyetül-berde*) ifadesini kullanmak bir üst düzlem olarak tercih edilmiştir. Arap Soğuk Savaşı, bahsedildiği üzere ilk olarak Ortadoğu tarihçisi ve siyaset bilimci Malcolm H. Kerr tarafından "*The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*(Arap Soğuk Savaşı: Cemal AbdunNasır ve Rakipleri)" kitabında kullanılmıştır. Kerr'in ortaya koyduğu teze göre ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş, bölgesel bir "mikro-kozmos" olarak Ortadoğu'ya "Arap Soğuk Savaşı" olarak yansımıştır. Bir anlamda Ortadoğu çapındaki bu Soğuk Savaş'ın ana düzlemi ise aslında tam olarak komünist olmayan ancak SSCB'ye yakın duran, sosyalist, devrimci bir Arap milliyetçiliği ile kendisini var eden Mısır önderliğindeki Suriye ve 1958 sonrası Irak ile kapitalizme yeşil ışık yakan ve bu bağlamda devrimci Arap milliyetçiliğinin tam karşısında konumlanıp statükoyu savunan, ABD/Batı yanlısı Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün ve 1958 öncesi Irak arasındaki çekişme hatta çatışma sürecidir. Kerr, kitabında her ne kadar başlangıç noktasını 1958 olarak belirlemişse de bu çalışmada kullanılan çerçevenin çıkış noktası 1955 olarak belirlenmiş ve tezin ana hipotezi bu noktada Kerr'in nitelemesinden ayrılmıştır.²⁸⁸

1950'lerin Soğuk Savaş ortamında Lübnan siyasetine hariçten yön veren iki temel aktör ebetteki tüm dünyada olduğu üzere ABD ve SSCB olmuştur. İki kutuplu dünyanın temsilcisi iki süper güç, farklı zamanlarda ve değişen derecelerde, zaman zaman direk, zaman zaman da üçüncü bir devlet üzerinden dolaylı bir şekilde Lübnan siyasetini yönlendirmiştir. ABD ve SSCB'yi, tarihsel miraslarıyla İngiltere ve Fransa izlemiş; başta Mısır ve Suriye olmak üzere Irak, Türkiye, İran ve İsrail ise söz konusu dönemin Lübnan siyasetini etkileyen bölgesel aktörler olmuştur. 1950'lerin başında, Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya doğru yayılmaya başladığı dönemde İngiltere ve ABD, bölgedeki Sovyet etkisinin büyümesini durdurmak ve hem bölge hem de Lübnan üzerindeki mevcut güç kapasitelerini arttırmak hususunda ortak bir hedefi paylaşmışlardır. Önceki bölümlerde değinildiği üzere, 1950'lerin başlarında bölgesel

²⁸⁷ Dupont vd., *Ortadoğu Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*, 308.

²⁸⁸ Malcolm H. Kerr'in biyografisi ise yine tam bir "Arap Soğuk Savaşı" hikayesidir. Aslen ABD vatandaşı olan ancak Beyrut'ta doğup büyüyen Kerr, uzun yıllar boyunca ABD, Mısır ve Lübnan'da çeşitli üniversitelerde dersler vermiş, 1982 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesi başkanlığına getirilmiştir. Kerr, Lübnan İç Savaşı'nın en kanlı döneminde 1984 yılında uğradığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*, London: Oxford University Press, 1971; Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War 1958-1967'a Study in Ideology in Politics*, New York: Oxford University Press, 1967.

stratejik ittifaklar geliştirme çabaları, Irak, İran, Türkiye, Pakistan ve İngiltere'nin üye olduğu Bağdat Paketi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Arap Birliği'ni Batılı güçlere karşı bir koz olarak kullanmayı ima eden “pozitif tarafsızlık” stratejisini öne süren Nasır, Bağdat Paketi'ne sert bir tepki göstermiş hatta misilleme olarak Suudi Arabistan ve Suriye ile birlikte “Üçlü Arap Paketi”nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bu ve benzer gelişmelerin hız ve çeşitlilik kazanması ile hem İngilizler hem de Amerikalılar, Arap milliyetçiliğinin kendilerine yönelik potansiyel bir tehdit olduğundan giderek daha da emin olmaya başlamışlardır.²⁸⁹

1958 yılı ise Ortadoğu için Soğuk Savaş'ın en zorlayıcı yılı olmuştur. Ülkeler tamamen Soğuk Savaş çemberine girmiş, saflarını belirlemiştir. Ülkeler içindeyse aynı kamplaşma, ayrışma ve hatta silahların konuştuğu kavgalar peşi sıra yaşanmaya başlamıştır. Arap Soğuk Savaşı bir anlamda büyük Soğuk Savaş'ın, Ortadoğu özelinde, bölgesel bir aynası olmuştur. Küresel Soğuk Savaş nasıl Vietnam'da bir sıcak savaşa dönüştüyse, Arap Soğuk Savaşı da Arap-İsrail çatışması başta olmak üzere, Arap ülkeleri içindeki darbe ve iç savaşların körüklenmesi ile sıcak çatışmalara dönüşmüştür. Tezin vaka çalışması olan Lübnan Krizi de Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya tutulan aynasından yansıyan kıvılcımların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, 1956 Süveyş Krizi, 1957 Suriye Krizi, 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve son perdede ise 1958 Irak İhtilali (Darbesi) Lübnan'da iç-dış politika ayrımını tamamen ortadan kaldırmış ve deyim yerindeyse bu “küçük iç savaş”ın çıkması için gerekli tüm şartların oluşmasına ve olgunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, yukarıda sıralanan olaylar, Lübnan parantezinde ele alınarak, krize giden yollar tahlil edilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. 1956 Süveyş Krizi

Soğuk Savaş'ın bir alt sistem²⁹⁰ olarak Ortadoğu özelinde hem küresel hem bölgesel nüveleri bir arada barındıran bir Arap Soğuk Savaşı'na dönüşmesi taktiksel anlamda Süveyş Krizi

²⁸⁹ Attie, *Struggle in the Levant*, 70.

²⁹⁰ Bu noktada alt sistem terimini açmak yerinde olacaktır. Alt sistem, Amerikalı siyaset bilimci Leonard Binder'in 1958 tarihli “*The Middle East as a Subordinate International System*” (*Uluslararası Alt Sistem Olarak Ortadoğu*) başlıklı makalesi ile ortaya koyduğu “bölgesel alt sistem teorisi”dir. Binder, Soğuk Savaş düzleminde Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerdeki hâkim iki kutuplu modelle uygun bir şekilde analiz edilemeyeceğini savunmuştur. Binder'in yaklaşımında, süper güçlerin haricindeki alanlar alt sistemler (subsystems) olarak tanımlanmıştır. Bu alt sistemler, farklı ölçülerde siyasi, sosyal, kültürel, linguistik, etnik, dini ve iktisadi açılarından benzerlik göstermekte ve diğer bölgelerden ayrılmaktadır. Bu şekilde tanımlanan alt sistemler, kendine özgü bölgesel bir düzen ve çatışma yapısını da beraberinde getirmektedir. Ortadoğu böylece bir taraftan uluslararası sisteme bağlı iken, diğer taraftan da kendine özgü kültürel, siyasi ve sistemsel karakter özellikleri taşımaktadır. Ortadoğu'ya yönelik araştırmalarda önemli bir bakış açısı geliştiren model, bölgenin kendine özgü sistematik özellikleri üzerine yoğunlaşmakta ve özellikle global sistemle nasıl etkileşim halinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgesel alt sistem teorisi bu özellikleri ile, Ortadoğu'yu hem objektif kriterlere göre uluslararası sistemin alt bölgesel kısmı olarak sınırlandırmaya hem de bölgenin spesifik çatışma yapısını analiz etmeye imkân tanımaktadır. Osman N. Özalp, “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu'da Büyük Güç Politikalarını Açıklamaya Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 48

sırası ve sonrasında yaşanan olaylar neticesinde meydana gelmiştir. Süveyş Krizi'nden başka çok az olay Ortadoğu'nun, özellikle de Arap ülkelerinin birbirlerini marjinalleştirilmesi, ötekileştirilmesi için ortaya sebepler koymuştur. Hatta, teorik olarak ortak düşman, ortak işgalci, Arap onurunu zedelemeye devam eden bir İsrail faktörü varken, tüm Arap ülkelerinin istisnasız, kayıtsız, şartsız bir şekilde bir araya gelmeleri beklenirken, Süveyş Krizi ile *de facto* olarak ilan edilmiş olan Arap Soğuk Savaşı, bunun tam tersinin olabildiğini gözler önüne sermiştir. Daha genel bir ifade ile Süveyş Krizi sayesinde hem Arap dünyasında hem ülkelerin bölünmüşlüğüne ne kadar kolay ve hızlı; toplumların hizipleşmesinin ise hali hazırda ne kadar derin olduğu görülmüştür. Askeri anlamda yenilmiş olmasına rağmen Mısır'a siyasal prestij, Nasır'a ise ulaşılması zor bir kahramanlık mertebesi hediye eden Süveyş Krizi, aynı zamanda, Arap dünyası için karanlık günlerin de görünmeyen başlangıç noktası olmuştur. Her şeyden önce ortaya çıkan bu çift taraflı bölünmüşlük ve ayrışma, Ortadoğu'da ardı sıra başka krizlere, buhranlara, darbelere, savaş ve iç savaşlara neden olmuştur. Suriye'nin 1957 yılında Türkiye ile savaşın eşiğine geldiği kriz, 1963'te Baas Partisi'nin²⁹¹ darbeyle iktidara gelmesi; 1958'de Irak'ta yaşanan kanlı darbe ve yine 1958'de Ürdün'de yaşanan siyasal buhran Süveyş Krizi'nin yol açtığı olaylar olarak tarihe geçmiştir;

Kuşkusuz ki Arap Soğuk Savaşı şemsiyesi altında Lübnan'ı özellikle de 1958 Lübnan Krizi'ni anlamak için de bakılacak referans noktalarından ilki Süveyş Krizi'dir. Çalışmada Arap Soğuk Savaşı olarak kavramsal çerçeveye oturtulan olaylar zincirinin en güçlü halkası da yine Süveyş Krizi olarak ele alınmış ve bu doğrultuda başta olayın Lübnan'daki siyasi ve toplumsal inhilaller üzerindeki etkisi olmak üzere Ortadoğu'daki akislerini ortaya koymak 1958 Lübnan Krizi'nin fotoğrafını daha geniş açıdan görebilmek için elzem olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda uzun bir geçmişi ve geniş bir alt yapısı olan Süveyş Krizi, olayın ana eksenine ek olarak Lübnan parantezinde ele alınmıştır. Zira, Lübnan iç politikasında özellikle Kâmil Şemun dönemindeki siyasi süreçlerin ekseriyetinde Mısır ve Nasır zaman zaman açık çoğu zaman ise gizli özne olarak yer almıştır.

(2013): 50,52. Binder'in makalesi için bkz. Leonard Binder, "The Middle East as a Subordinate International System", *World Politics*, 10/3 (1958): 408-429. <https://doi.org/10.2307/2009495>. Erişim 16.07.2022.

²⁹¹ *Baas Partisi*: Arapça'da "diriliş" anlamında gelen Baas ilk olarak Suriye'de bir fikir akımı olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'de Manda döneminde Fransızlara karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde yer almış olan Mişel Eflak, Salah Bitar, Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip El Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi El Kasm, Sami El Durabi ve Abdul Birr İyun El Sud gibi isimler tarafından önce fikri zemini oluşturulan Baas Partisi'nin resmi hüviyete sahip olması ise ancak 1947 yılında gerçekleşmiştir. Suriye Baas Partisi tüm Arapların tek bir ulus çatısı altında birleşmelerini amaç edinen ve bu çatıyı sosyalizm ile perçinlemek isteyen siyasi bir oluşum olarak kurgulanmıştır. İdeolojisinin sac ayakları ise "birlik, özgürlük ve sosyalizm" olarak belirlenmiştir. Parti, 1963 yılında yapılan bir darbe ile Suriye'de iktidarı ele geçirmiş ve halen iktidarın tek sahibi olarak varlığını devam ettirmektedir. Hatice Miray Vurmay, *Hafız Esad Döneminde Suriye'de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2011, 40.

Ortadoğu'yu bu denli derinden etkileyen, siyasi, askeri, ekonomik, ideolojik ve hatta geniş bir coğrafyada Arap siyasal düşünce sistemini etkilemiş olan Süveyş Krizi'nin çıkış noktası bir Ortadoğu klasiği olarak sömürgecilik ve karşısına konumlanan anti-sömürgecilik meselesidir. 1517 yılından 1914 yılına kadar Osmanlı'nın bir eyaleti olan Mısır, önce 1798-1801 arasında Napolyon'un Mısır seferi neticesinde Fransız işgaline uğramış; 1882'de ise İngiliz işgaliyle fiilen Birleşik Krallık'a bağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla resmen İngiliz sömürgesi haline gelen Mısır, zorlu bir mücadele sonrası 1922 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ancak İngiliz yüksek çıkarları için olmazsa olmaz addedilen Süveyş Kanalı ve çevresini elinde bulundurmak şartıyla İngiltere ancak 1946 yılında Mısır'dan çekilmiştir. 1952 yılına gelindiğinde Mısır ordusu içerisinde organize olan ve kendilerine “Hür Subaylar” adını veren bir grup askerin General Muhammed Necib liderliğinde yaptığı darbe Mısır için bir dönüm noktası olmuş; darbeden 1 yıl sonra, 1953 yılında ülkede Cumhuriyet ilan edilmiştir. İhtilâlin lideri olarak General Necib görünse de gerçekte söylem ve eylem bazında bütün güç Hür Subaylar Hareketi'nin fikir babası olarak bilinen Albay Cemal AbdülNasır'ın elinde toplanmıştır. Nitekim çok geçmeden Nasır, General Necib'i istifaya zorlayarak önce 1954 yılında başbakan, ardından 1956 yılında cumhurbaşkanı olarak Mısır'ın “tek adamı” haline gelmiştir.²⁹² Süveyş Kanalı ile ilgili sorunlar ise Mısır'ın yukarıda çok kısa olarak özetlenen tarihsel geçmişinin her aşamasında çok önemli bir yer tutmuştur.

Süveyş Krizi'ne ilişkin kronolojik olay örgüsüne ve teknik ayrıntılara girmeden önce, tez çalışmasında izlenen yol haritası üzerinden; ilk bakışta görülmesi zor olabilen satır arası bilgi ve belgelerin rehberliğinde, sonu Lübnan'a bağlanacak bir hat üzerinden ilerlemek yerinde olacaktır. Zira özellikle CIA'in bölge uzmanlarının anıları başta olmak üzere, CIA'in yayınladığı belgeler konuyu farklı bir açıdan ele alınmasına imkân vermektedir. Bu çerçevede konuyu salt siyasi tarih açısından neden-sonuç zincirine hapsedmekten kaçınmak adına Kriz'e giden süreçte ABD'nin Mısır ve daha da önemlisi Nasır algısı ve bu doğrultuda ikili ilişkilerin seyri ile tüm bu ilişkilerin ağıнын Lübnan'a yansımalarını ortaya koymak, tarihsel analizi zenginleştirebilmek adına tercih edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle Eisenhower yönetiminin Nasır ile inişli çıkışlı ilişkilerini mercek altına almak çalışmanın gidişatı için önemli ve aydınlatıcı olacaktır.

²⁹² Mısır'ın tarihsel geçmişine ilişkin ayrıntılı okuma için bkz: Tom Little, *Modern Egypt*, New York: Praeger Publishers, 1967.; John Marlowe, *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations: 1800-1956*, Connecticut: Archon Books, 1965.; Sinan Yazıcı, *19. Yüzyılda Mısır'da Devletin İnşası: Osmanlı Cihan Devletinden Modern Dünya Sistemine*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, 2016.; Özge Özkoç, *Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme Merkezileşme ve Özerklik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.; Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.

Şüphesiz ki, Süveyş meselesi çıkış noktası ve tarihsel kodları itibari ile bir İngiltere-Mısır meselesidir ancak takvimler 1950'leri gösterdiğinde bu kadar çetrefilli ve stratejik bir sorunun sadece bu iki aktör arasında kalması mümkün olmamıştır. Nitekim, artık Soğuk Savaş giderek Ortadoğu'ya doğru yavaşmakta ve adıyla müsemma olmayan bir şekilde giderek ısınmaktadır. Böyle bir dönemeçte 1953 yılında Beyaz Saray'ın yeni sahibi olan Başkan Eisenhower'ın, koltuğuna oturur oturmaz ajandasında önemli bir yer tutmaya başlayan Ortadoğu'ya ilişkin aldığı kararlardan ilki Mısır'da Nasır devrimini geliştirmek bu çerçevede Nasır ile sıkı ilişkiler kurmak olmuştur.²⁹³ Eisenhower ile aynı fikirde olan ve hatta çoğu zaman Başkanı kendi fikirleri ile kuşatmayı başaran, Dışişleri Bakanı Dulles, Mayıs 1953'teki uzun Ortadoğu gezisine çıkmadan hemen önce CIA'nın Ortadoğu'daki önemli ismi Kermit Roosevelt'e²⁹⁴ Hür Subaylar'ı kastederek şu sözleri söylemiştir “*Mısır'daki çocuklar istediğimizi yaptılar.*” Hemen akabinde de Roosevelt'ten, Kahire'ye onların (Nasır ve Hür Subaylar ekibinin) dilinden anlayacak”, deneyimli, iş bilen, asker kökenli uzman(lar) göndermesini istemiştir.²⁹⁵ Nitekim Nasır da iktidarı ele geçirdikten hemen sonra başta askeri ve ekonomik yardım hususlarında olmak üzere ABD ile ilişkilerini sıkılaştırma taraftarı olmuştur. İki tarafın da ortak bir niyet beyanı olarak algılanan bu süreçte Kermit Roosevelt'in sahadaki faaliyetleri büyük önem kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Foster Dulles ve CIA Direktörü Allen Dulles'in ortak kararı ile özellikle silah yardımına ilişkin tüm ABD diplomatik müzakereleri Nasır ile Kermit Roosevelt ve Kahire'deki CIA istasyonu üyeleri tarafından yürütülmüştür.²⁹⁶

²⁹³ CIA içerisinde özellikle de bölge uzmanları arasında henüz Hür Subaylar Darbesi yapılmadan önce bile Nasır'ın yakında Mısır'ın yeni diktatörü olarak ortaya çıkacağına dair bir inanış bulunmaktaydı. Bu uzmanlar arasında söz konusu savı hararetle savunan kişilerden biri olan Kermit Roosevelt'in Nasır'ın ABD'nin Ortadoğu'daki hedeflerini ilerletmek için kullanılabileceğine dair söylemleri dahi bulunuyordu. Eveland, *Ropes of Sand*, 74-76. Dönemin bir diğer kilit CIA uzmanı Copeland'e göre CIA içerisinde dönemin hâkim inanışına göre Nasır'ın Arap milliyetçiliği söyleminin altı boştu. Arap milliyetçiliği onun liderlik alanını genişletmek için önemli bir siyasi araçtı, daha doğrusu bir “mit”ti ve tehdit olarak görülmesi gereksizdi. Copeland'in notlarında ısrarla vurguladığı ilginç bir anekdota göre ise Nasır aslında etnik olarak Arap bile değildi. Hatta Nasır Araplardan hiç hazzetmiyordu. Öyle ki Nasır için Iraklılar vahşi, Lübnanlılar para için her şeyi yapabilecek kertede ahlakları çözülmüş insanlardı (zira Nasır'a göre Beyrut büyük bir pavyondan farklı değildi); Suudiler pis, Yemenliler geri ve aptal, Suriyeliler ise sorumsuz, güvenilmez ve yolda bırakır nitelikteydi. Copeland, *Devletler Oyunu*, 61, 62-183.

²⁹⁴ ABD'nin 26. Başkanı Theodore Roosevelt'in torunu olan Kermit Roosevelt (Jr), kuruluşunda görev aldığı CIA'nın, Ortadoğu'daki ilk örtülü operasyonu olarak bilinen ve 1953 İran Darbesi için CIA tarafından tertiplenen “Ajax Operasyonu”nun yöneticisi olarak dikkat çekmiştir. Roosevelt(Jr) aynı zamanda Mısır ile ilişkilerde de önemli bir figür olmuştur. 1956'daki Süveyş Krizi sürecinde CIA adına söz konusu ilişkileri sürdüren kişi olmuştur. Barry Rubin, “America and the Egyptian Revolution, 1950-1957.” *Political Science Quarterly*, 97/1 (1982) 73–90. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2149315>. Erişim 08.09.2022

²⁹⁵ Copeland, *Devletler Oyunu*, 70.; Süveyş Krizi'nden hemen sonra, 6 Ağustos 1956 tarihli, CIA Direktörü Allen Dulles'a hitaben yazılmış bir bilgi notunda konuya ilişkin şu ifadeler kullanılmıştır: “*ABD hükümet yetkilileri, Hür Subaylar Darbesi'nin akabinde Nasır için “bizim adamımız olabilir” diyorlardı ve gerçekten de bir süreliğine “bizim adamımız” oldu ancak bir müddet sonra Nasır bizden şüphelenmeye başladı ve şimdi geldiğimiz noktaya bakın! Nasır ile tam anlamı ile “karşı karşıyayız”.*” CIA-Declassified Archives, “Memorandum for the Director” 6 August 1956, CIA-RDP74-00297R000301040056-6.

²⁹⁶ 25 Ocak 1956 tarihli bilgilendirme notunda, Roosevelt'in Kahire'de General Necib ve Albay Nasır ile bir araya geldiği ve Hür Subaylar Devrim Komuta Konseyi'ni, yaptıkları başarılı devrim için kutladığı belirtilmiştir. CIA-Declassified Archives, “Kermit Roosevelt Sees Nagub”, CIA-RDP75-00001R000400260040-2

Roosevelt'e göre Nasır, Mısır'a askeri yardım sağlamanın alternatif yollarının açık yüreklilikle tartışılmasını istemiş ve neredeyse bir kumar masasında tüm olasılıkları masaya yatırmıştır. CIA, Nasır'a üniforma ve personel taşımacılığı gibi bazı askeri teçhizatın temini için 3 milyon dolarlık gizli fon teklif etmeyi planlamış; buna ek olarak Mısır'ın sınırlı da olsa daha nitelikli askeri malzeme satın almasına imkân verecek, içinde 5 milyon dolarlık "ilişkilendirilmemiş" gizli askeri yardım fonu sağlamak için ABD Dış Operasyonlar İdaresi ile anlaşmıştır. Bu gizli düzenleme kapsamında söz konusu ilişki ağı ağır bir denetimden geçmeyecek, Nasır ve ekibi hibeyi daha rahat bir şekilde kullanabilecektir.²⁹⁷

Nasır, başkanlık koltuğuna resmen oturmadan, Hür Subaylar Devrimi'ni perde ardından yönettiği dönemden itibaren Mısır'ın kalkınmasına yönelik projeler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu süreçte önceliği bir asker olarak askeri modernizasyon ve sömürgecilerden özellikle İngilizlerden arındırılmış, milli kaynakları ile kendine yeten bir Mısır ekonomisi inşa etmek olmuştur. Bunun içinse birbiri ile bağlantılı iki önemli plan ortaya koymuş ve iktidarı boyunca bu hat üzerinden gitmiştir. Bu bağlamda tamamen Mısırlıların olan bir Süveyş Kanalı ve Nil Nehri üzerine kurulması planlanan Asvan Barajı²⁹⁸ projeleri adeta Nasır döneminin imzası olarak tarihte yerini almıştır. Nasır'ın bu iki ayaklı kalkınma projesi zaman içerisinde diğer tüm plan ve programların önüne geçmiş, uluslararası ilişkilerde dahi bu iki konu her daim birincil mesele olmuştur. Nitekim yıllardır süren sömürge ekonomisi nedeni ile Mısır'da milli bir kalkınma planı oluşturulamamış ve daha da önemlisi ülke ekonomik olarak ciddi bir tükenmişlik içerisinde sıkışmıştır. Özellikle tarımsal ekonomiyi canlandırmak adına yapılacak tüm planlar, projeler Nil havzasındaki Asvan Barajı'nın inşasını elzem kılar hale gelmiştir. Ne var ki, söz konusu barajın maliyetini Mısır'ın mevcut kaynakları ile karşılaması mümkün olmamıştır. Durumun farkında olan Nasır, baraj projesi için hiç vakit kaybetmeden kredi arayışına girmiş; ilk adresi Hür Subaylar Devrimi sırasında ve sonrasında sıkı ilişkiler kurduğu ABD olmuştur.

Nasır, hem siyasi hem ekonomik anlamda liderliğini pekiştirecek ve Mısır için bağımsızlığın ve kalkınmanın anahtarı olacak bu iki meseleye eş zamanlı olarak mesai harcamaya başlamıştır. Önceliği Kanal'a vermiş hatta böylece ABD'nin de niyetinde samimi olup olmadığını test etme imkânı bulmuştur. Bu çerçevede Nisan 1953'te Nasır ve ABD'nin

²⁹⁷ Eveland, *Ropes of Sand*, 72.

²⁹⁸ *Asvan Barajı*, Nil Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan ve dönemin Mısır ekonomisi için elzem kabul edilen, dünyanın en büyük ölçekli baraj projelerinden biridir. Uluslararası ilişkileri derinden etkileyen ve özellikle Soğuk Savaş'ın simgelerinden biri haline gelen Asvan Barajı Projesi, 1956'da Süveyş Krizi'ne yol açan ana unsurlardan biri olarak da ayrıca ön plana çıkmıştır. Baraj, siyasi çekişmeler nedeni ile bir müddet beklemede kalmış ve ancak 1960 yılında yapımına başlanabilmiş ve 1970 yılında hizmete açılabilmiştir. Günümüzde halen aktif olan baraj, sulama ve elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkznz. Hussein M. Fahim, *Dams, People and Development: The Aswan High Dam Case*, Oxford: Pergamon Press, 2013.

gözetiminde, İngiltere'nin Mısır'dan tam anlamıyla çekilmesini sağlamak için, İngiltere'yle müzakereleri başlatmıştır. On altı ay süren müzakereler, birçok kez kesintiye uğramış; taraflar arasında gerginlik inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. On altı ayın sonunda ise İngiltere'nin Mısır'daki tüm askeri personelini kademeli olarak iki yıl içerisinde çekmesi ve Kanal bölgesinde yedi yıl süreyle sadece 200 sivil personel bulundurması hususunda anlaşılmıştır. Aslına bakılırsa bu, Nasır'ın istediği gibi tam ve şartsız bir çekilme sayılmazdı ancak Nasır “şimdilik” gücünün buna yettiğinin farkında bir lider olarak anlaşmayı kabul etmiş; Mısır ve İngiltere arasındaki anlaşma ise resmen 19 Ekim 1954 tarihinde imzalanmış ve son İngiliz askeri 19 Haziran 1956'da Mısır topraklarını terk etmiştir.²⁹⁹

İngiltere ile müzakereler devam ederken, Mısır özelinde, Ortadoğu genelinde çok stratejik bir gelişme daha yaşanmış, ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Mayıs 1953'te tarihi önemde bir Ortadoğu gezisine çıkmıştır. Hem ABD Dışişleri hem de CIA tarafından büyük önem verilen gezinin temel amacı şüphesiz ki ABD'nin Ortadoğu stratejisi için özellikle de Sovyet yayılcılığına karşı Ortadoğu merkezli bir savunma organizasyonu oluşturulması için zemin etüdü yapılması olmuştur. Dulles'in Mısır ziyareti öncesinde CIA Kahire istasyonundan, Washington'a gönderilen 30 Nisan 1953 tarihli bir bilgi notunda Mısır'daki komünist örgütlenmelerin, Dulles'in ziyareti sırasında taşkınlık yapma ihtimalleri olduğundan söz edilmiş; Komünistlerin Dulles'i kitlesel bir protesto ile karşılamayı planladıkları ve Mısır halkına Dulles'i kınamaları ve ABD destekli Hür Subaylar hükümetini devirmeleri çağrısı yapacağı yönünde bir istihbarat bilgisi olduğu kayda geçirilmiştir.³⁰⁰ ABD'nin bölgedeki Sovyet nüfuzunun genişlemesine yönelik endişelerin arttığının kanıtı olan, benzer istihbarat bilgileri, Dışişleri Bakanı Dulles'in mevcut durumu yerinde incelemek ve ABD'nin sahada inisiyatifi ele almak hususundaki kararlılığını arttırmıştır. Bu doğrultuda Dules, 11-28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Kahire, Beyrut, Bağdat, Şam ve Ankara'nın da³⁰¹ dâhil olduğu on iki Ortadoğu ve Asya başkentini kapsayan iki haftalık ziyaretini gerçekleştirmiştir.³⁰² Resmi

²⁹⁹ Rogan, *Araplar*, 337.

³⁰⁰ CIA-Declassified Archives, “Memorandum for The Director: Local Demonstrations Planned For Secretary Dulles' Trip to the Near East”, 30 April 1953, CIA-RDP91T01172R000200290062-2. Hatta başlığı aynı olan bir başka bilgi notu da bu defa 6 Mayıs 1953 tarihli bir istihbarat raporu olarak Washington'a iletilmiş; söz konusu ikinci raporda bölgedeki 850 bin Arap (Filistinli) mültecinin de olaylara dahil olabileceği uyarısı yapılmıştır. CIA-Declassified Archives, “Memorandum for The Director: Local Demonstrations Planned For Secretary Dulles' Trip to the Near East”, 6 May 1953, CIA-RDP91T01172R000200300007-1.

³⁰¹ Dulles'in ilan edilen resmi programında Ankara bulunmuyordu. Ancak Başbakan Adnan Menderes'in özel daveti üzerine Türkiye de programa alınmış ve ABD Dışişleri Bakanı 25-27 Mayıs 1953 tarihlerinde Ankara'yı ziyaret etmiştir. Dulles'in Ortadoğu turuna ilişkin ayrıntılı bilgi ve tespitler için bkz: Halil Akman, Suat Zeyrek, “John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953), *Avrasya İncelemeleri Dergisi* II/2 (2013), 259-288, Erişim 20.04.2022.

³⁰² ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Ortadoğu ve Güney Asya turunun rotası şu şekilde olmuştur: *Kahire, Kudüs-Tel Aviv, Amman, Şam, Beyrut, Bağdat, Riyad, Yeni Delhi, Karaçi, Ankara, Atina, Trablus*, FRUS, 1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/2-2753: Circular Telegram.

Amerikan raporlarında Dulles'in Ortadoğu'nun neredeyse tümünü kapsayan ziyaretler zincirinin beş temel gayesi olduğu belirtilmiş ve bu sorunlar içerisinde İngiltere-Mısır gerginliğine ve Mısır ile ilişkilere ayrı bir önem atfedilmiştir.³⁰³ Bu ziyaretler ile Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, Mısır merkezli gelişmelerin özellikle de Ortadoğu savunma planının yeniden gözden geçirilmesi ve Soğuk Savaş denkleminde Ortadoğu'ya dair yeni projeksiyonlar oluşturulabilmesi için gerekli bilgi ve öngörülerin yerinde tespit edilmesini amaçlamıştır.

Amerikan tarihinde benzerine az rastlanan bir içerikte olan, oldukça uzun süren Ortadoğu gezisinin ilk durağı Mısır olarak belirlenmiştir. Kahire temasları sırasında dönemin Mısır hükümetinin üst düzey üyeleri ve Nasır başkanlığındaki Devrim Komuta Konseyi ile görüşen Dulles ve ekibi, Mısır'ı komünizm tehlikesine karşı kurulması düşünülen Ortadoğu merkezli savunma projesine dahil etmek için çaba sarf etmiştir. Özellikle, gezi sırasında henüz iktidarı tam olarak devralmamış olsa da fiilen Mısır'ın lideri olan Nasır³⁰⁴ ile yapılan görüşmelerdeki diyalogların her iki taraf için de daha belirleyici olduğu aşıkardır. Dulles-Nasır görüşmesindeki temel nokta, ülkedeki, özellikle de Süveyş Kanalı bölgesindeki İngiliz varlığından duyulan rahatsızlık olmuştur. Konuşmasına Mısır'ın (Batı'ya yönelik) güven sorunuyla karşı karşıya olduğunu ifade ederek başlayan Nasır, ABD ve Mısır'ın bölgesel güvenlik bağlamında amaçlarının aynı olduğunu düşündüğünü; ancak İngiliz etkisi devam ettiği sürece Mısır'ın Batı'ya ilişkin her türlü sürece psikolojik bir şüphe ile yaklaşacağını belirtmiştir. Nasır, İngiltere'nin varlığının adı her ne olursa olsun "işgal" olarak algılanacağını, Süveyş meselesinin Mısır'ın bağımsızlığı ve Mısır halkının geleceği için elzem olduğunu defaten vurgulamıştır. Görüşmede daha çok dinleyen ve soru soran taraf olduğu görülen Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, birçok konuda Mısır ile hemfikir olduklarını ve konuya (İngiltere meselesine) anlayışla yaklaştıklarını ifade ederek bir anlamda ortak bir zemin arayışını güçlendirmeye çalışmıştır.³⁰⁵

CIA Kahire İstasyonu'nun kilit uzmanlarından Copeland anılarında Dulles'in Nasır ile görüşmesi hakkında kayda değer notlar paylaşmıştır. ABD ile Mısır arasındaki görüşmelerin alışılmış sıradanlık ve bölgede barış düzeni sağlamak gibi arkasına saklanabilecek gerekçelerle yürütüldüğünü özellikle İsrail ve İngiltere ile barış sağlanması gibi konular masaya geldikçe Nasır'ın şüpheye düşmeye başladığını ifade eden Copeland, Nasır'ın

³⁰³ Belgede kaydedilen diğer gayeler ise şu şekilde sıralanmıştır: Arap-İsrail çatışması ve Filistinli mülteciler sorunu, Ortadoğu savunması ve ABD'nin bölge petrolerindeki payı. FRUS, 1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part I, Document No: 110.11 DU/1-2353.

³⁰⁴ Önceki sayfalarda verilen CIA belgelerinde de görüldüğü üzere ABD de Nasır'ı Mısır'ın *de facto* olarak lideri ve hatta tek adamı olarak görüyordu.

³⁰⁵ FRUS, 1952-1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1, Conference Files, Lot 59 D 95, CF 156, No. 5, Memorandum of Conversation, Prepared in the Embassy in Cairo, Secret ST D-1/2, Cairo, May 12, 1953.

zihninde oluşan algı için şu ilginç cümleyi tercih etmiştir “*Nasır, Amerikalıların ya gerçekten aptal ya da kendisini aptal yerine koyduklarına inanmaya başlamıştı.*” Ancak yine Copeland’in aktardığına göre söz konusu “barış güvercinliği” kısa sürede yerini gerçek sorunlara ve son derece agresif çözüm önerilerine bırakınca her iki tarafın da söylemleri ve birbirlerini algılayış biçimleri değişmiş, ses tonları yükselmeye başlamış, konu Amerikan yardımları meselesine gelmiştir.³⁰⁶ Nitekim, Amerikan Dışışleri belgelerinde de net bir şekilde ifade edildiği üzere 12 Mayıs 1953 tarihli görüşmede Dulles görüşmeye şu şekilde giriş yapmıştır “*Mısır, askeri malzeme ve teçhizat konusunda yardım etmek istediğimiz ülkelerden biri çünkü Mısır’ın şu anda diğer Arap Devletlerine örnek teşkil edebilecek liderliğe sahip olduğunu düşünüyor ve Mısır’ın liderliğini önemsiyoruz. Amerikan yönetimi olarak konuyu Kongre’ye taşıdık ve şimdiye kadar gelen tepkiler olumlu.*”³⁰⁷ Dulles’in açtığı yol şüphesiz ki Nasır için de makbul olan yol olmuştur. Zira Copeland de görüşmelerin değişen seyrini şu şekilde not etmiştir: “*Bakan Dulles Nasır ile görüşmesinde Ortadoğu savunması ve ilgili meseleleri gelecek bir tarihe erteleme kararı almıştı. Kahire Büyükelçisi Caffery’e Mısır ile yapılacak bir askeri yardım anlaşması hazırlanması için talimat vermişti. Konu üzerinde hem Washington’da hem de Kahire’de çalışılıyordu. Ağustos ayında bir gün Nasır ile öğle yemeği yemek üzere ofisten çıkmadan Büyükelçi Caffery bana şöyle bir uyarıda bulunmuştu: Cemal’in (Nasır) istediği en fazla şeyle, kabul edeceği en çok şeyin muhtemel sınırlarını bulmaya çalış... Yani benden istenen şuydu Nasır’ı makul bir noktaya getirip razı olmasını sağlamak!*”³⁰⁸ Ne var ki, Nasır’ı ikna etmek de ABD’yi istediğini almaktan alıkoymak da hiç kolay olmamış, hatta iki ülkenin de makul ve mümkünleri ciddi anlamda aşınmış, ilişkiler gün geçtikçe gerilmiştir.

Dulles ise Ortadoğu’ya yaptığı ilk resmi ziyaretin ardından, Washington’a döner dönmez bölgenin profili ve gerekli projeksiyonlar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Dulles ve kurmaylarının çalışmaları neticesinde hazırlanan “Amerika Birleşik Devletleri’nin Yakın Doğu’ya Yönelik Hedef ve Politikaları” başlıklı rapor 14 Temmuz 1953 tarihinde Amerikan Ulusal Güvenli Konseyi (NSC)’ye sunulmuştur. Raporun Mısır’a ayrılan 15. Bölümünde ABD’nin Mısır’a yönelik politikaları konusunda şu öngörülerde bulunulmuştur:

NSC 155

“Amerika Birleşik Devletleri’nin Yakın Doğu’ya Yönelik Hedefleri ve Politikaları

³⁰⁶ Copeland, *Devletler Oyunu*, 127.

³⁰⁷ FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1, Conference Files, Lot 59 D 95, CF 156, No:5, Memorandum of Conversation with Colonel Abd al Nasir, May 12, 1953.

³⁰⁸ Copeland, *Devletler Oyunu*, 131-132.

No:15-Mısır

Birleşik Devletler şunları yapmalıdır:

- a. *Birleşik Krallık ve Mısır ile uyum içinde bir müzakere süreci ile Süveyş Kanalı Üssü ve ilgili savunma sorunlarına ilişkin çözüm bulunmalıdır. Böyle bir çözüm, İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamalı, ancak bu şartlar altında, üssün devamlılığını ve düşmanlık veya ciddi bir tehdit olması durumunda üssün Batılı Güçler için kullanılabilirliğini güvence altına alacak koşullar altında olmalıdır.*
- b. *Süveyş Kanalı'nın uluslararası ticarete açık kalmasını en iyi şekilde sağlamak için gerekli adımlar atılmalı ve gerekli taahhütler sağlanmalıdır.*
- c. *İngiltere-Mısır müzakere sürecinde, kaydedilen aşamalara uygun olarak Mısır'a ekonomik ve askeri yardım sağlanmalıdır.*"³⁰⁹

Metinde çok net bir şekilde görüldüğü üzere, ABD, Mısır'ın önemini ve gerekliliğini kavramış olmasına rağmen tüm süreci de Mısır üzerine kurma niyetinde olmadığını açık etmiştir. Nitekim, ABD'nin Mısır'a yönelik elindeki en büyük koz olan askeri ve ekonomik yardım konusu, NSC 155'te oldukça net bir şekilde ortaya konulduğu şekilde şarta bağlanmıştır. Nasır ve ekibinin İngilizlerle yürüteceği müzakere sürecindeki tutumları ve metinde geçtiği şekliyle "kaydedilen aşama kadar" yardım sağlanacağı öngörülmüştür. Nitekim süreç tam da böyle işlemiştir. ABD, Sovyetler'i çevreleme politikasının bir üst kademesi olarak kurguladığı Ortadoğu Savunması ve bir sonraki adımı Kuzey Kuşağı Projesi'nin ilerleyen fazlarında iyiden iyiye gerilecek olan ve en nihayetinde Bağdat Paketi'nin kuruluşuyla tamamen ters yöne evrilecek olan Mısır ilişkilerini en başından bu yana adeta bir oyun teorisi olarak algılamış ve Nasır'ı "havaç-sopa" yaklaşımı ile yola getirmeye çalışmıştır.

1955 yılı ise ABD ile Mısır arasındaki ilişkilerin seyrinin dramatik bir şekilde değişmeye başladığı yıl olmuştur. ABD'nin çizdiği hat üzerinde Türkiye ve Irak öncülüğünde Bağdat Paketi'nin kuruluş çalışmaları devam ederken, ABD ve Mısır arasındaki görüşmeler de hızlanmıştır. ABD'nin askeri ve ekonomik yardım meselesini nihayete erdirmeye kararlı olan Nasır, 40 milyon dolarlık yardım talebi için eş zamanlı olarak hem ABD Dışişleri Bakanlığı hem de CIA ile görüşmelerde bulunmuştur. Sürecin en başından beri, hatta 1953'teki tarihi görüşmede Dulles'in yüzüne karşı söylediği gibi Nasır Batı'ya hiçbir zaman tam anlamı ile güvenmemiştir. Hatta aynı şekilde SSCB'ye de tam anlamı ile güven beslememiş; her iki

³⁰⁹ FRUS, 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX, Part 1, S/P–NSC Files, Lot 61 D 167, "Near East (NSC 155/1)", No:145 "Statement of Policy by the National Security Council: United States Objectives and Policies With Respect to the Near East", Washington, July 14, 1953.

süper güçle de belli oranlarda ilişki geliştirip, yeri ve zamanı geldiğinde elde ettiği kozları, taraflara karşı kullanma gayretinde olmuştur. Bu çerçevede, ABD ile görüşürken bir yandan da SSCB ile görüşen Nasır, bu süreçte bir üçüncü yol olarak gördüğü Bağlantısızlar Hareketi içerisinde de kendisine yer bulmaya çalışmış hatta kısa sürede Bağlantısızlar Hareketi liderleri arasında önemli bir saygınlık kazanmıştır.³¹⁰

Mısır halkı genç ve karizmatik liderlerinin dünya tarafından kabul gördüğüne şahit olmaktan hoşnut olsa da ABD aynı fikirde olmamıştır. Nitekim ABD'ye göre Soğuk Savaş ikliminde sadece iki yol vardır: bir ülke ya ABD'nin kanatları altında hür dünyanın bir parçası olabilir ya da SSCB'nin yanında komünist karanlığına gömülebilirdi. Nasır'ın, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin kurguladığı Ortadoğu savunmasına katılmayı reddetmesi ve bu tutumunda ısrarcı olması ABD'nin Nasır algısını giderek daha da negatif yöne doğru sürüklemiştir. Ancak yine de başta Kahire'deki CIA uzmanları olmak üzere Nasır'ın "işe yarayacağını" düşünenler de varlığını korumuştur.³¹¹ Nasır'ın Bağdat Paktı'nı kendisine karşı yapılmış bir komplo olarak görmesi ve deyim yerindeyse karşı atağa geçerek Arap ülkelerine Pakt'a katılmamaları yönünde tehdide varan uyarılarda bulunması, vaziyeti iyice içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Tam da bu sırada, takvimler 1955 yılının Eylül ayını gösterirken, üstelik Asvan Barajı için taahhüt edilen yardımların da gecikmesiyle Nasır, kimilerine göre fevri, kimilerine göre stratejik bir hamle olarak yönünü karşı tarafa çevirmiş ve Çin'in arabuluculuğunda SSCB ile silah ve askeri teçhizat konusunda müzakerelere başlamış ve neticede resmi olarak SSCB'den olmasa da Doğu Bloku ülkelerinden Çekoslovakya ile silah temini konusunda anlaşmıştır. Silah desteği için yüzünü Sovyetler'e çevirmiş olsa da Nasır ABD ile de köprüleri bir anda atmamıştır. En yakın danışmanı ve yakın dostu Muhammed Heykal, Nasır'ın ölümünden sonra yazdığı anılarında Çekler ile yapılan silah anlaşmasında ABD'nin bir oldu-bittiye getirildiğini ileri sürmüş ancak resmi belgelere göre Nasır sürecin tümünü değilse önemli aşamalarını hem ABD'nin Kahire elçiliği ile hem de CIA Kahire istasyonu ile paylaşmıştır.³¹² Hatta Mısır'ın Çekoslovakya üzerinden Sovyet silahları almasının kesinleştiği günlerde, Nasır ve kurmayları, dönemin önemli CIA şefleri Copeland

³¹⁰ William Burns, *Economic Aid and American Policy Toward Egypt: 1955-1981*, New York: State University of New York Press, 1985, 45.

³¹¹ Rogan, *Araplar*, 348.

³¹² CIA'nın Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 5 Ekim 1955 tarihli bir raporda, Mısır'a gelen Çek silahlarının sayısı, modelleri, hangi limana, hangi gemi ile saat kaçta vardığı gibi ince ayrıntılar verilmiştir. Copeland'in anıları ile karşılaştırıldığında, söz konusu silah anlaşmasının sadece jenerik değil işleyiş sürecinde de CIA'nın dahil olduğu görülmektedir. CIA-Declassified Archives, NSC Briefing Report "Middle East Maneuvers", October 5 1955, CIA-RDP80R01443R000400120002-4. Yine benzer bir rapora bu defa 20 Mart 1956 tarihli bir CIA belgesinde rastlamak mümkündür. Belgede, Mısır kara, hava ve deniz kuvvetlerinin Sovyet uzmanlar tarafından eğitildiğine dair oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Gün gün, katılımcı ve eğitmen sayısı belirtilerek, nerede, hangi tür eğitimlerin yapıldığı detaylandırılmıştır. Nasır'ın danışmanı Heykal'ın döneme ilişkin anıları içinse bkz. Mohamed Hassanein Heikal, *The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*, New York: Doubleday, 1973, 57-63.

ve Roosevelt'in de içinde olduğu bir CIA ekibi ile sürecin basına açıklanması hususunda ortak çalışmalar yapmıştır. ABD Dışışleri Bakanlığı ekibinden bile gizli yürütülen görüşmelerde Nasır'ın yapacağı basın açıklamasının metnini CIA ve Nasır birlikte hazırlamıştır. Zaman zaman basına CIA ve Mısır istihbaratının kontrolünde bilgi sızdırılmış ancak asıl metin son halini almadan Nasır net bir açıklama yapmamıştır.³¹³ Ancak yine de CIA ve ABD Dışışleri ile bu denli sıkı ilişkiler içerisinde olsa da Nasır tüm yumurtaları aynı sepete koymamış, SSCB ve Çin ile ilişkilerini devam ettirmiştir.

Son derece engebeli bir şekilde devam eden ABD ile Mısır ilişkilerinin kopuşa doğru sürüklendiği süreç ise aynı zamanda Süveyş Krizi'nin bir savaşa dönüşmesinde etkili olacak Asvan Barajı'nın finanse edilmesi problemi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Başka bir deyişle Süveyş'e giden yol Asvan'dan başlamıştır. Daha önce ifade edildiği üzere Mısır hükümetinin tek başına barajın masrafını karşılaması imkân dahilinde olmamıştır. Dünyanın en büyük inşaat projelerinden biri olan Asvan Barajı Projesi için yaklaşık 1 milyar doları bulan muazzam bir maliyet öngörülmüştür. Mısır hükümeti 400 milyon dolarlık dış finansmanı karşılamak için 1955 sonunda Dünya Bankası'yla 200 milyon dolarlık; kalanı için de ABD ve İngiltere-Fransa-Almanya ortak Konsorsiyumu ile görüşmelere başlamıştır.³¹⁴ Ancak bir yandan da benzer bir teklif, üstelik çok daha uzun vadeli şartlar altında SSCB'den gelmiştir. Nasır ise Sovyetler'e hemen cevap vermemiş, Dünya Bankası ile başlatılan müzakerelerin sonuçlanmasını beklemeyi yeğlemiş; cevap Şubat 1956'da gelmiş ve prensipte anlaşma sağlanmıştır. Dünya Bankası'nın ardından Haziran 1956'da bu defa ABD'den olumlu bir cevap alınmış fakat Beyaz Saray'ın bu kararı beklenmedik bir şekilde Amerikan Senatosu'ndan geri dönmüştür. Resmî belgelerde konuya ilişkin derinlikli ayrıntılar bulunmasa da, ABD'nin bu ikircikli tutumunun Nasır'ın Çek silah anlaşmasına, SSCB ile geliştirdiği ilişkilere ve son olarak da Çin ile diplomatik ilişkiler başlatmasına karşı bir misilleme olduğu yorumları yapılmıştır.³¹⁵

2.2.1.1. 1956 Süveyş Krizi'nin Bölgesel Yansımaları

Öncesi ve sonrasıyla oldukça uzun bir süre dünya gündemini meşgul eden Süveyş Krizi'nin patlak vermesi ise ABD ile yaşanan Asvan Barajı'na ilişkin finansman reddi ile resmen başlamıştır. Bu beklenmedik misilleme karşısında öfkelenen Nasır, Süveyş Krizi'ni

³¹³ Copeland, *Devletler Oyunu*, 126-162.

³¹⁴ CIA-Declassified Archives, Current Intelligence Bulletin Collection "Britain Urges US Aid To Egypt in Aswan Dam Project", October 22 1955, CIA-RDP79T00975A002200440001-8.

³¹⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 380.; Rogan, *Araplar*, 380.; Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çev.Olga Tezcan, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, 61. John Alterman, *Egypt and American Foreign Assistance 1952-1956*, New York: MacMillan, 2002, 114-115.

başlatacak adımı canlı olarak radyodan da yayınlanan bir miting konuşması sırasında atmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, tesadüf olamayacak kadar önemli bir günde, Hür Subaylar Devrimi'nin sene-i devriyesine denk gelen 26 Temmuz 1956 akşamı İskenderiye'de düzenlediği coşkulu mitingde yaptığı, anti-emperyalizm söylemleri ile dolu epik söylevinin sonunda Dupont'un deyişiyle “tarihten alınmış intikam gibi bir kahkaha atarak” Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiş ve kriz fiilen başlamıştır.³¹⁶Nasır, tarihe geçen konuşmasında ayrıca “Mısır'ın bağımsızlığını engellemeye yönelik emperyalist çabalar” olarak nitelendirdiği Asvan Barajı konusundaki vaatlerini yerine getirmeyen ABD'ye ve Süveyş Kanalı'nda işgalci güç olmayı sürdürmekte ısrar eden İngiltere'ye ağır ithamlarda bulunmaktan da geri durmamıştır.³¹⁷Amerikan belgelerindeki akisleri dönemin tüm yazışma ve raporlarında uzun uzadıya görülen söz konusu konuşmanın ana hatları ise şöyledir:

“...Süveyş Kanalı'nın 1955 yılındaki geliri 35 milyon sterline, yani 100 milyon dolara ulaşmıştır. Bundan bizim elimize geçen miktar sadece 1 milyon sterlin, yani 3 milyon dolardır. Amerika'nın ve İngiltere'nin 5 yılda bize yapacakları yardım ne kadar olacaktı biliyor musunuz? 70 milyon dolar. Peki Kanal'ın yıllık geliri olan 100 milyon doları alanlar kimlerdir? Onlardır tabii ki, emperyalist devletlerdir. Oysa bu paralar bizim paralarımızdır ve Kanal bizim kanalımızdır. Süveyş Kanalı Mısır'ın evlatları tarafından açılmıştır ve bu işte 120.000 Mısırlı ölmüştür.

...Biz Yüksek Barajı (Asvan) yapacağız ve gasp edilmiş haklarımızı tekrar elde edeceğiz. Yüksek Barajı istediğimiz gibi yapacağız ve Kanal kumpanyasının her yıl aldığı 35 milyon sterlini de kendimiz alacağız. İşte bunun için kardeşlerim, bizler bugün Yüksek Barajı yaparken aynı zamanda özgürlüğümüzün, şeref ve haysiyetimizin de barajını yapmış olacağız ve aşağılık, küçüklük barajlarını yıkacağız. Bütün Mısır bugün tek yürek olduğunu ilan ediyor. Bütün Mısırlılar kanlarının son damlasına kadar savaşıacaklardır. Ülkemizi, Mısır'ı yeniden kurmak uğrunda hepimiz kanımızın son damlasına kadar savaşağız. Savaş bezirganlarına, emperyalistlere, insan bezirganlarına fırsat vermeyeceğız. Bileklerimize ve kanlarımıza güveneceğız. Daha önce haklarımızı alamıyorduk. Şimdi ise geri alacağız tüm haklarımızı... Ve savaşımız kardeşlerim, savaşımız devam ediyor. Artık vakti geldi, bu haklarımızı adım adım alacağız.

³¹⁶ Dupont vd., *Ortadoğı Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*, 330-331.

³¹⁷ FRUS, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document No:1: Editorial Note.

...Kardeşlerim...Bugün Süveyş Kanalı millileştirilmiş bulunmaktayız ve bu karar Resmî Gazetede yayınlanmıştır. Kararımız artık bir emrivaki olmuştur. İşte bugün haklarımız ve malımız, tarafımızdan geri alınmıştır. Süveyş Kanalı'nın yıllık 35 milyon Sterlin, yani 100 milyon Dolar; 5 yılda 500 milyon Dolar tutan geliri artık bugünden itibaren Mısır'ındır. Ve artık biz Amerika'nın 70 milyon dolarlık yardımına değer vermeyiz, bakmayız bile... ”³¹⁸

Nitekim, CIA'in döneme ilişkin hazırladığı raporlarda, ABD'nin söz konusu tutumunun etkili olduğu da kayıtlara geçmiştir.³¹⁹ Nasır'ın bu çıkışı sadece söylevde adı geçen İngiltere ve ABD'yi değil Kanalı aktif olarak kullanan tüm ülkeleri tedirgin etmiştir.³²⁰ Özellikle ABD, Ortadoğu'dan gelen petrol sevkiyatının sekteye uğraması tehlikesi nedeniyle süreci itidalli bir şekilde yakından izlemiştir. ABD'nin bir diğer önemli endişesi de Nasır'ın millileştirme eyleminin diğer Arap ülkelerine sıçrama tehlikesidir. Kriz'in patlak vermesinden çok kısa bir süre sonra, CIA tarafından kaleme alınan “Süveyş Üzerine Ulusal Güvenlik Brifingi” başlıklı belgede, Nasır'ın kamulaştırma hamlesinin Ortadoğu'daki yabancı sermayeli ya da yabancı ortaklı diğer petrol tesisleri ve boru hatlarının kamulaştırılması için cesaret verici olabileceği tehlikesi üzerinde durulmuştur. Yine aynı belgede söz konusu cesaretlendirmenin dalga dalga bölgeye yayılabileceği örneğin Suriye'nin muhtemelen boru hatlarını kesebileceği veya sabote edebileceği; Irak, Suudi Arabistan ve Lübnan'daki petrol sahalarına ve tesislerine karşı Mısır sponsorluğunda benzer misillemelerin olabileceği endişesinden bahsedilmiştir.³²¹ ABD Dışişleri Bakanlığı ve CIA arşiv belgeleri incelendiğinde Süveyş Krizi'ne ilişkin 1000'e yakın belgenin olduğu, konunun gün be gün hatta bazen aynı gün içerisinde saat başı yazışmaların yapıldığı, geniş çaplı teknik ve stratejik raporlar hazırlandığı görülmüştür.³²² ABD'nin söz konusu hassasiyeti, Kriz sürecinde izlenen politikaya da aynı oranda yansımıştır.

Nasır'ın Kanal'ı millileştirme hamlesi karşısında İngiltere'nin ilk karşı hamlesi konuyu uluslararası boyuta taşımak olmuştur. Süveyş Kanalı'nı aktif olarak kullanan yirmi dört ülkeyi

³¹⁸ Cemal Abdunâsır, Arap Devriminin Yöntemleri, Çev. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1970, 177-178.

³¹⁹ CIA-Declassified Archives, National Intelligence Estimate No:30-3-56 “Nasser and the Middle East Situation”, 31 July 1956, CIA-RDP79R01012A007400020001-9.

³²⁰ 1956 yılında, Kanal millileştirildiğinde hali hazırda 20'den fazla ülke kanalı aktif olarak kullanmaktaydı ancak Kanal, özellikle İngiltere ve ABD'nin ticaret gemileri için diğer tüm ülkelerden misli ile fazla önem taşımaktaydı. Örneğin 1955 yılında kanaldan geçen 14.666 geminin 3'te 1'i İngiliz bandıralı gemilerden oluşurken, 4'te 3'ü ise NATO üyesi ülkelere ait gemilerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Alan B. Mountjoy, "The Suez Canal at Mid-Century." *Economic Geography* 34/2(1958), 155-67. doi.org/10.2307/142300, Erişim 22.09.2022.

³²¹ CIA-Declassified Archives, “NSC Briefing on Suez” 8 August 1956, CIA-RDP79R00890A000700080004-8.

³²² Söz konusu belgeler için bkz. FRUS, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document No:1: The Suez Crisis: A Brief Comint History.; CIA-Declassified Archives, Under Authority Of The Interagency Security Classification Appeals Panel, E.O.13526, Section 5.3(B)(3) Iscap Appeal No. 2013-117, Document No.1, Docid: 4165421.

Londra'ya davet eden İngiltere, içerisinde Türkiye'nin de olduğu beş ülke ile birlikte Mısır'a bir plan sunmuş ancak plan Nasır tarafından reddedilmiştir.³²³ Toplanan konferans ve eş zamanlı olarak devam eden ikili diplomatik görüşme trafiği henüz tam olarak neticelenmemişken, bir süredir Mısır ile sınır hattında çatışmalar yaşayan ve Nasır'ın Arap milliyetçiliğini yükselten söylemlerinden rahatsız olan İsrail'in fırsattan istifade Mısır'a saldırması ve hemen akabinde 31 Ekim 1956'da İngiliz-Fransız güçlerinin ortaklaşa bir şekilde Mısır'a harekât düzenlemesi Süveyş Krizi'ni bir anda silahlı çatışmaya dönüştürmüştür. Geline nokta, uzun yıllardır devam eden Mısır-İngiltere gerginliği çok taraflı, uluslararası bir savaş ortamı yaratmıştır. ABD ise baştan beri taraflara itidal çağrısında bulunsun ve resmî açıklamalarda ne İsrail'in ne de Fransız-İngiliz ortak saldırısından haberdar olmadığını ifade etmiş olsa da harekâtın şekli ve zamanından haberdar olduğu arşiv belgelerinde açıkça yer almıştır.³²⁴ ABD, Soğuk Savaş ortamında, üstelik bölgenin eski "patronları" İngiltere ve Fransa'nın ciddi anlamda güç kaybetmeye başladığı bir dönemde harekâta ilişkin önemli istihbarat bilgilerine sahip olmasına rağmen savaşı engellememiş lakin hareket başladığında ise askeri seçeneği onaylamadığını açıkça beyan etmiştir. Paradoksal gibi görünen ama Amerikan dış politikası için son derece olağan bir "çelişki" olan bu durumun tek bir açıklaması vardır bölgedeki eski sömürge düzeninin sonlanmasını izlemek ve Arapların gözünde anti-sömürgeci olarak yer almak. Nitekim Sander'e göre Mısır'a yönelik bu üçlü saldırının onaylanması ABD'nin Araplar nezdinde oluşturmaya çalıştığı olumlu imajı tamamen tersine çevirebilme ve hatta Arapların topyekûn bir şekilde SSCB'nin kanatları altına girmesi tehlikesi içermekteydi.³²⁵ Söz konusu tehlike karşısında ABD, ironik bir biçimde SSCB ile aynı tondan açıklamalarda bulunmuş 5 Kasım 1956'da SSCB'nin hemen ardından İngiltere, Fransa ve İsrail'e Mısır'dan geri çekilmesi için çağrıda bulunmuştur. Sonuç olarak ise iki zıt kutbun lideri, iki süper güçten gelen bu sert çağrı karşısında daha fazla direnmemeyi seçen İngiltere, Fransa ve İsrail 7 Kasım 1956'da ateşkes ilan ederek Mısır'dan çekilmek zorunda kalmıştır.³²⁶

³²³ Sander, *Türk Amerikan*, 201.

³²⁴ *US Congressional Hearings*, 85th, Congress Hearings Before the Committee on Foreign Relations, 1st Session, Part 1, Jan-Feb, 1957, 174-175.

³²⁵ CIA'in Süveyş Krizi sırasında, teşkilat içi yazışmalarında sıkça rastlanan "kısa ve uzun vadeli tahminler" başlıklı notlarda SSCB'nin Kriz sonrasında Mısır'a Batı'ya karşı duruşunda siyasi, ekonomik ve askeri destek verip, daha fazla yaklaşabileceği ve bu muhtemel yakınlaşma üzerinden Ortadoğu'daki Sovyet etkisinin giderek alan genişletebileceği tehdidinden söz edilmiştir. CIA-Declassified Archives, "CIA Office of National Estimates" 7 August 1956, Staff Memorandum No: 58-56 Nasser and The Middle East Situation, CIA-RDP79T00937A000500020043-9.

³²⁶ Sander, *Türk Amerikan*, 202.; Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 382.

Ateşkesi takip eden iki ay ise beklenen sonu getirmiş, İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'daki başat Batılı güç olma konumlarını kaybetmişlerdir.³²⁷ Süreç, İngiltere ve Fransa'nın artık ABD'nin askeri (ve hatta siyasi) desteği olmadan hareket edemeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum aynı zamanda yeni bir dünya düzeninin de başlangıcı olmuştur. Ortadoğu alt sisteminde bir süredir zaten fiili olarak var olan sistem kurumsallaşmış, güç Avrupa kıtasından ABD ve SSCB'ye geçmiştir. Ambrose'nin yerinde tespiti ile Süveyş'ten sonra İngiltere ve Fransa dünyanın merkezinde kendilerinin bulunmadığını daha da önemlisi bağımsız hareket serbestisinden yoksun ikinci sınıf güçler olduklarını öğrenmişlerdir.³²⁸

Türkiye ise bu süreçte temkinli bir politika izlemeyi yeğlemiştir. Menderes hükümeti bu olaylar karşısında tepkisel davranmamış, tavrını Bağdat Paktı ve NATO çerçevesinde ortaya koymuştur. Türkiye, bu düzlemde ABD'nin attığı adımları da yakından takip etmekten geri kalmayarak görece kolektif bilinç üzerinden bir tutum sergilemiştir. Kriz gündemiyle ardı sıra Tahran ve Bağdat'ta toplanan Bağdat Paktı toplantısı sonunda ilan edilen ve İngiltere-Fransa-İsrail'i kınayan deklarasyona imza atan Türkiye ayrıca Tel Aviv büyükelçisini de geri çekmiştir.³²⁹ Türkiye'nin ABD'nin krize ilişkin bakış açısı ile örtüşen bu tavrı Washington tarafından göz ardı edilmemiştir. ABD, 26 Kasım 1956'da yayınladığı bir basın bildirisinde Bağdat Paktı'nı tam manası ile desteklediğini ve üye devletlerin güvenliklerinin ABD'nin teminatında olduğunu vurgulamıştır.³³⁰

Süveyş Krizi'nin bir diğer önemli etkisi de Arap dünyası üzerinde olmuştur. Kanalin anti-sömürgecilik söylemleri ile millileştirilmesi ve daha da önemlisi henüz 1948 Savaşı'ndaki ağır yenilginin oluşturduğu "Arap hüznü" devam ederken İsrail'in de savaşa dahil olup geri çekilmek zorunda kalması Arap dünyasında Nasır'ı erişilmesi zor bir kahramanlık mertebesine ulaştırmıştır. Araplar arasında zaten yükselişte olan milliyetçilik duyguları Süveyş Krizi sonrasında güçlenerek artmıştır. Özellikle Suriye, Lübnan ve Irak'ta zaten filizlenmiş olan Arap milliyetçiliği her üç ülkenin de iç siyasetindeki mevcut durumlarına doğrudan aksetmiştir.³³¹

³²⁷ Salim Yağub, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East (New Cold War History)*, North Caroline: University of North Carolina Press, 2004, 57.

³²⁸ Ambrose, *Dünyaya Açılım*, 129.

³²⁹ Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 303.

³³⁰ FRUS, 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI, Document No: 615: Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington.

³³¹ Süveyş Krizi'nin Mısır ve Arap dünyası üzerindeki akisleri için bkz. Mohamed H. Haikal, *Cutting The Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes*, London: Arber House, 1986.

2.2.1.2. 1956 Süveyş Krizi'nin Lübnan İç Siyasetine Etkileri

Nasır'ın ve temsil ettiği Arap milliyetçiliğinin yükselişinin en derinden etkilediği ülkelerden biri kuşkusuz ki Lübnan olmuştur. Ülkede zaten var olan siyasi gerilimler, Süveyş sonrasında somutlaşmaya; tarafların tutum ve tavırları keskinleşmeye başlamıştır. Bu durum, Mısır'da yaşadığı deneyim neticesinde ABD'nin diğer Arap ülkelere olan bakışını farklılaştırmasına vesile olmuş, ABD yönetiminin Lübnan'a olan ilgisi artmıştır. Süveyş sonrasında Washington'un stratejisi üç ana eksen üzerinden revize edilmiştir: Suudi Arabistan, Irak ve Lübnan'ı Nasır'dan uzak tutmak; Irak'ı Mısır'ın rakibi haline getirmek ve Lübnan'daki Batı/Amerikan yanlısı rejimi güçlendirmek. Hatta Dışişleri Bakanı John Foster Dulles İsrail'i, Körfez petrolünü, Suudi Arabistan ile Lübnan'ı Arap milliyetçiliğinin yükselişine karşı savunulması gereken “Amerikan mevzileri” olarak belirlemiştir.³³² ABD'deki bu yeni tutum iç politikada ciddi sıkıntılar ile boğuşmakta olan Kâmil Şemun için önemli bir fırsat olmuştur. Şemun, aynı zamanda, Süveyş Krizi sürecinde attığı adımlarla uluslararası konumunu da güçlendirmeye çalışmış ancak iç-dış politika dengesini kurmakta mahir olamamıştır.

Krizin başında Kanal'ın millileştirilmesinin “aniliğini” eleştiren Şemun, muhalefetten yükselen itirazları bastırmak için siyasi kariyerinde önemli bir yer tutan “ara buluculuk” misyonunu yüklenerek, Süveyş Meselesi ya da Arapların deyimi ile “Üçlü Saldırganlık”ı görüşmek için Arap ülkelerinin liderlerini Beyrut'ta düzenlenecek zirveye davet etmiştir. Şemun, “ara bulucu” ve “Arap milliyetçisi” kelimeleriyle belki de son kez aynı cümlede kullanılacağı hamlesini yaparak organize ettiği Arap Zirvesi toplandığında Süveyş Kanalı bölgesindeki çatışmalar sona ermiş ancak yine de görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler neticesinde Fransa ve İngiltere ile tüm diplomatik ilişkilerin kesilmesi kararı çıkmıştır. Lakin Cumhurbaşkanı Şemun bu kararı uygulamayı reddetmiştir. Şemun'un kendi daveti ile, kendi başkentinde toplanan zirveden çıkan kararı uygulamayı reddetmesi hem Arap dünyasında hem de Lübnan iç siyasetinde şok etkisi yaratmıştır. Bu beklenmeyen adım üzerine Lübnan siyasetinde adeta deprem yaşanmış ve ilk tepki olarak Başbakan Abdullah Yafı ve Devlet Bakanı Saib Selam derhal istifalarını sunmuştur.³³³ Şemun'u Arap onurunu zedelemekle itham ederek istifa eden Yafı'nın kabinesinin düşüşü bir yandan da Şemun'a kendisine yakın bir kabine kurma fırsatı vermiştir. Hudson'a göre Şemun, parlamentodaki Nasır yanlısı hizbi ustaca zayıflatmış ve kendi rejimi için küçük de olsa bir zafer kazanmıştır.³³⁴ Zafer küçük ve hatta kısa süreli olmuştur çünkü bu tavrı ile Batı ile ilişkileri konusunda ciddi olduğunu dahası

³³² Irene L. Gendzier, “The Declassified Lebanon, 1948–1958: Elements of Continuity and Contrast in US Policy Toward Lebanon”, *Toward a Viable Lebanon*, Ed. Halim Barakat, Washington DC: Croom Helm-Center for Contemporary Arab Studies, Georgetown University Press, 1988, 178-180.

³³³ Traboulsi, *History of Modern Lebanon*, 131.

³³⁴ Hudson, *The Precarious Republic*, 290.

ABD'nin gözünde "sadık" olarak yer almayı amaçlayan Şemun kısa vade içinde Amerikan algısında istediği konumu yakalamış ancak, süreç aynı zamanda 1958 Krizi'ne giden yolu sonuna kadar açmıştır.

Cumhurbaşkanı Şemun'un Batılı güçler ile diplomatik bağların sürdürülmesi konusundaki ısrarı sadece siyaset arenasında değil toplumsal anlamda da ülkede yeni bir bölünme yaratmıştır. Ülkedeki Hristiyanların çoğunluğu, Batılı güçlere düşman olan bir politikaya karşı çıkarken, Müslümanlar ise sonucu ne olursa olsun Mısır'a tam destek verilmesini savunmuştur. Başbakan'ın istifası ve kabinenin düşmesi ise Müslüman seçmenlerin gözünde müstefi siyasileri Arap milliyetçiliğinin savunucuları haline getirmiştir. 18 Kasım 1956'da Kâmil Şemun, eski başbakan Sami Sulh'a yeni hükümeti kurma görevini vermiştir. Lübnan'ın eski ABD Büyükelçisi Dr. Charles Malik'in Dışişleri Bakanı, General Fuad Şihab'ın Savunma Bakanı görevini üstlendiği yeni hükümet, büyük oranda Batı tandanslı bir görünüme kavuşmuştur. ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği tarafından hazırlanan bilgilendirme notunda yeni hükümet memnuniyetle karşılanmış, özellikle Selam, Malik ve Şihab için "Batı yanlısı" değerlendirmesi yapılarak, yeni kabine içinse "son yılların en güçlü Lübnan Hükümeti" ifadesi kullanılmıştır.³³⁵ Nitekim, ABD'nin gözünde Nasır ile yaşanan süreçten sonra Lübnan "köprübaşı" olarak daha da bir değer kazanmış ve ülkedeki siyasi olaylar çok daha yakından incelenmeye başlanmıştır. Başka bir deyişle. Süveyş Krizi sonrasında hem Arap dünyasındaki yükselen ateşli milliyetçilik, SSCB'nin etkisinin giderek artması ve Lübnan iç politikasında yaşanan söz konusu depremler ABD tarafından "müdahale edilebilir" çemberine alınmış, yakından izlenmiştir. CIA raporlarında da Süveyş Krizi ve Nasır'ın Arap dünyasındaki artan etkisine karşı Lübnan'ın direncinin zayıf kalacağı endişesi yansıtılmış, bu bağlamda Lübnan'daki ABD-Batı yanlısı Şemun yönetiminin desteklenmesi gerektiği not edilmiştir.³³⁶

2.2.2. 1957 Suriye Krizi

Arap Soğuk Savaşı'nın, Türkiye açısından en yoğun yaşandığı dönem şüphesiz ki tüm güney sınırı boyunca uzanan iki sınır komşusu Suriye ve Irak'ta yaşanan ve Türkiye'ye doğrudan sirayet eden krizler olmuştur. 1957'de Suriye'de baş gösteren ve hatta Türkiye ve Suriye'yi

³³⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00/11-1956, 783A.00/11-2056, Telegrams 1277 and 1293, Beirut, November 19 and 20.

³³⁶ CIA-Declassified Archives, National Intelligence Estimate No: 30-3-56 "Nasser and the Middle East Situation", 31 July 1956, CIA-RDP79R01012A007400020001-9. Aynı raporda Türkiye'nin konuya ilişkin muhtemel tutumu da şu şekilde kaydedilmiştir: "Türkiye'de Nasır'ın eylemine tepki olumsuz oldu. İki ülke arasındaki ilişkiler son yıllarda iyi gitmedi ve mevcut Türk hükümeti büyük ihtimalle Nasır rejimine karşı Batı'nın güçlü misilleme önlemlerini destekleyecektir. Türklerin durumu doğrudan etkilemek için yapabilecekleri çok az şey var gibi görünse de Batı'nın karşı önlemlerine mutlaka manevi destek vereceklerdir. Öte yandan, Batı'nın harekete geçmemesi, Bağdat Paketi'nin sağlam bir ortağı olarak Kıbrıs sorunu nedeniyle Türklerin İngiltere'ye olan inancını daha da zayıflatma eğiliminde olacaktır."

savaşın eşliğine getiren kriz; 1958’de ise Irak’ta yaşanan ve tezin vaka çalışması olan 1958 Lübnan Krizi’ndeki Amerikan müdahalesini tetikleyen kanlı darbe, Türkiye için Soğuk Savaş’ın en zorlu döneminin başlangıcı olmuştur. Öke ve Mütercimler’in tespitiyle 1957 yılı “Arap Pandorası”nın” meşhur kutusunun açıldığı sene olarak tarihe geçmiştir.³³⁷ Bu dönem, Türkiye’nin de Ortadoğu Komutanlığı ve en nihayetinde 1955’te kurulan Bağdat Paktı ile müdahil olduğu Arap Soğuk Savaşı’nda bir alt başlık daha açılmasına neden olmuş ve Türkiye’nin uzaktan bir oyuncu değil artık doğrudan bir aktör olması ile Ataç’ın tabiriyle “Türk Soğuk Savaşı”nı başlatmıştır.³³⁸

1956 Süveyş Krizi sonrasında taşların yerinden tümenden oynadığı Ortadoğu coğrafyasındaki kamplaşma iyiden iyiye hızlanmış; İngiltere ve Fransa’nın bölgeden el çekmek zorunda kalması ile ABD ve SSCB baş başa kalmıştır. ABD, artık Ortadoğu savunması ve Bağdat Paktı sürecinde yürüttüğü çekimser ve sahne arkasındaki suflör stratejisini bir kenara bırakmış ve tam anlamı ile sahneye çıkmıştır. ABD’nin sahneye çıkışının en somut adımı da şüphesiz ki Amerikan Başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles tarafından 1957’nin ocak ayında ilan edilen Eisenhower Doktrini ile olmuştur. Komünizm tehdidine karşı yardıma ihtiyaç duyan tüm Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunmayı taahhüt eden Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu’da mevcut karmaşa durulmak bir yana daha da alevlenmiş ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu yeni bir alt sistem oluşmuştur. Dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika İşleri Bürosu danışmanı Howard’ın anılarında belirttiği üzere Eisenhower yönetimi, doktrin marifetiyle Soğuk Savaş düzleminde Ortadoğu’daki küresel çıkarlarını daha ileri düzeye yükselteceğini ilan etmiş ve bundan sonraki adımlarını doktrin üzerinden kurgulamıştır.³³⁹

Eisenhower Doktrini’nin ilk uygulama alanı olan ve Türkiye’yi tam anlamı ile Ortadoğu’daki ateş çemberinin içine çeken olay belirtildiği üzere 1957’deki Suriye Krizi olmuştur. Suriye Krizi, aynı zamanda ABD ve SSCB’nin iki sınırdaş ülkenin ardına saklanarak karşı karşıya gelip güçlerini test ettiği ilk ciddi kriz olması hasebiyle de ayrıca önem taşımaktadır. Suriye Krizi’nin patlak vermesi birçok açıdan, tüm taraflar ve hatta bölgedeki tüm aktörler açısından son derece önemli bir meydan okuma ve sınamayı da beraberinde getirmiştir.

³³⁷ Mim Kemal Öke, Erol, Mütercimler, *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 210.

³³⁸ Türk Soğuk Savaşı tabirinin geniş açıklaması için bkzn. Kaan Kutlu Ataç, *Türk Soğuk Savaşı: Sadık Mütteliklikten Milli Güvenlik Sorununa Eisenhower ve Türkiye (1953-1957)*, Ankara, Nobel Yayınları, 2022.

³³⁹ Harry N. Howard aynı zamanda 1947-1949 tarihleri arasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yunan, Türk ve İran İşleri Bölümü danışmanı olarak 1947 tarihli Truman Doktrini’ni hazırlayan ekipte yer almıştır. Howard’ın döneme ilişkin notları için bkzn. Harry N. Howard, “The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine,” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401/1 (1972), 85-94, doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.09.2022.

1957 Suriye Krizi'ne giden sürecin çıkış noktası olan Eisenhower Doktrini, Türkiye'de hem DP iktidarı hem de muhalefet kanadı tarafından olumlu karşılanmıştır. Zaten NATO ve Bağdat Paketi ile Ortadoğu'da Amerikan eksenli olarak yürütülen savunma hattının bir parçası olan Türkiye, 1956'daki Süveyş Krizi sonrasında oluşan gerilimler ve SSCB'nin Suriye'de giderek artan nüfuzuna karşı doktrini bir koruma kalkanı olarak algılamıştır. Doktrinin ilanı sonrasında Washington yönetimi bölgenin nabzını tutmak amacıyla, Beyaz Saray Ortadoğu Özel Temsilcisi Büyükelçi James P. Richards'ı Ortadoğu'ya göndermiştir.³⁴⁰ Eveland'ın notlarında Büyükelçi Richards'ın misyonunun bölge ülkelerinin doktrine bağlı kalmalarının avantajlarını anlatmak ve doktrine katılma konusunda onları ikna etmeye çalışmak olduğu belirtilmiştir. Yine Eveland'ın notlarına göre görüşme talep edilen ülkeler arasında yer alan Mısır ve Suriye açık bir dille uluslararası komünizmden herhangi bir tehlike ya da tehdit algılamadıklarını bildirmiş ve çok da kibar olmayan bir dille Richards'ın başka yerlere gönderilmesini önermişlerdir.³⁴¹ Büyükelçi Richards, 21 Mart 1957'de Türkiye'ye gelerek Başbakan Adnan Menderes ve kurmayları ile görüşmüştür. Türkiye'nin doktrinin Ortadoğu'daki uygulama safhasında ABD ile birlikte hareket edeceği ifade edilen görüşmede Menderes'in şu sözleri ABD açısından önemle not edilmiştir: *"Türkiye olarak aslan payını istiyor değiliz. Amacımız Ortadoğu'nun güvenliğidir. Amerika olarak önceliği mevcut dostlarınıza vermeniz; kararlı görünmese de aynı fikirleri benimseyen devletleri dikkate almanız; çabalarınızı reddeden devletleri ise görmezden gelmeniz gerektiğini düşünmekteyiz."* Görüşmeden hayli memnun ayrılan büyükelçi Richards'ın ziyareti sonrasında 22 Mart 1957'de yayınlanan ortak bildiride ise ABD'nin, iş birliğinin arttırılması hususunda Türkiye ile aynı görüşte olmaktan son derece hoşnut olduğu vurgulanmış, doktrinin Kongre tarafından kabul edilen ana metninde yer almayan *"herhangi bir Ortadoğu ülkesinin uluslararası komünizmden kaynaklanacak dolaylı bir saldırıya uğraması halinde ABD'nin sadece ekonomik değil askeri yardımda da bulunabileceği"* ibaresinin yer alması dikkat çekmiştir. Bildiride ayrıca Bağdat Paketi çerçevesinde projelendirilen hususlarda ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmakta kararlı olduğu belirtilmiştir.³⁴²

DP hükümeti, mevcut konjonktürde, ilk günden son derece olumlu yaklaştığı doktrin çerçevesinde ABD'nin Türkiye'ye olan ihtiyacının arttığı görüşünü benimsemiştir. Nitekim doktrinin ilanı ile Ortadoğu'ya yakın üsler daha önemli hale gelmiştir. Washington, Şubat 1957'de Almanya Wiesbaden Üssü'ndeki 12 adet F-86 avcı uçağını Adana'daki İncirlik Üssü'ne kaydırmaya karar vermiş; uçaklarla birlikte radar üniteleri ve personel 1957 Haziran

³⁴⁰ Sander, *Türk-Amerikan*, 209.

³⁴¹ Eveland, *Ropes of Sand*, 193.

³⁴² FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document No: 354: Telegram from the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, March 22, 1957.

sonu itibari ile İncirlik'e ulaşmıştır. Amerikan Dışışleri Bakanlığı, SSCB'nin tepkisini önlemek amacıyla Ankara ile yapılan istişarelerden sonra basın duyurusunda söz konusu askeri rotasyondan "NATO eğitim operasyonu" olarak söz etmiştir.³⁴³ Sadece bu gelişme bile Türkiye için hem ABD ile olan ilişkileri hem de bölgesel güvenlik anlamında büyük önem taşımıştır. Ne var ki Eisenhower Doktrini birçok açıdan Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerine derinlik katmış, güvenlik kalkanını -görece- sağlamlaştırmış olsa da takip eden süreçte yaşanan olaylar Türkiye'yi bölge ülkeleriyle özellikle de sınır komşusu Suriye ile karşı karşıya getirmiştir. Zaten Suriye ile genel itibari ile gerilimli ilişkilere sahip olan Türkiye, Ortadoğu'da kendini artık kalın çizgilerle belli eden kamplaşmanın tarafı olarak bulmuştur. DP, iktidara geldiğinde karşısında 1939 yılında Türkiye'ye katılan Hatay'ı Türk toprağı olarak tanımayan, üstelik haritalarında kendi sınırları içerisinde gösteren bir Suriye bulmuştur. Buna karşılık Suriye de İsrail ile geliştirdiğı ekonomik ve siyasi ilişkiler ve Bağdat Paktı nedeniyle Türkiye'yi tehdit olarak algılamıştır.³⁴⁴ Bunlara ek olarak Türkiye'nin ABD ile müttefiklik pozisyonu, Adana'daki İncirlik Üssü'nün Türkiye-Suriye sınırına sadece 200 kilometrelik kara mesafesinde bulunması, Suriye'nin Nasır'ın etkisi ile şiddetle karşı çıktığı Bağdat Paktı sürecinde Türkiye'nin lokomotif ülke olarak ön plana çıkmış olması gibi hususlar Şam'ın Ankara'ya bakışının günden güne daha da menfi bir hal almasına neden olmuştur. Suriye'nin Mısır ile daha da yakınlaşması, ülkede neredeyse hâkim ideoloji halini alan Arap milliyetçiliğinin giderek sola kayması ve 6 Ağustos 1956'da SSCB ve Suriye arasında teknik ve ekonomik iş birliğı antlaşması imzalanması Türkiye'yi ziyadesi ile tedirgin etmiştir.

2.2.2.1. CIA'in Suriye'de Darbe Girişimi

Suriye'de artan Sovyet etkisi sadece Türkiye'yi değil şüphesiz ki ABD'yi de tedirgin etmiştir. Döneme ilişkin CIA belgeleri incelendiğinde, Ocak 1956'dan başlayarak tedirginlik dozu giderek yükselen istihbarat raporları görmek mümkündür. CIA-Dışışleri Bakanlığı-Kongre Dış İlişkiler Komisyonu-Savunma Bakanlığı arasında süregiden yazışmaların çok büyük bir kısmı Suriye'de artan Sovyet etkisinin, ABD'nin Ortadoğu politikası için "çok yüksek derecede riskli" olduğu görüşünü paylaşmıştır. Bu belgelerden en dikkat çekici olanlarından biri 12 Kasım 1956 tarihinde, CIA Direktörü Allen Dulles'in Dışışleri Bakanlığı Dış Operasyonlar Sorumlusu L. Randolph Higgs'e hitaben yazdığı on yedi sayfalık uzunca bir

³⁴³ Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 210.

³⁴⁴ Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", *History Studies*, 4/1(2012), 89-109, https://doi.org/10.9737/hist_426. Erişim 15.10.2022.

bilgi notudur. Aynı zamanda Kongre Dış İlişkiler Komisyonu'na da sunulan “Yakındoğu Krizi” başlıklı raporda aşağıdaki dikkat çekici ifadeler yer almıştır:

“Sovyet Rusya, imparatorluk döneminden bu yana Ortadoğu’ya sıcak denizlere ulaşma hevesi ile bakmıştır. Bu doğrultuda ilk hedefi her zaman için İstanbul ve İran olmuştur. Yakın zamanlarda ise bu hevesine petrol kaynaklarına ulaşma gayesi de eklenmiş; 1945’te Türkiye’yi, 1946’da İran’ı tehdit etmiştir. 1955’ten bu yana ise askeri ve ekonomik yardım taahhütlerini kullanarak bölgeye yaklaşma politikası izlemektedir. Bu çerçevede Mısır’dan başlayarak Suriye ve Yemen ile anlaşmalar imzalamış; benzer teklifleri Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan, Sudan ve Libya’ya da sunmuştur. Özellikle Mısır üzerindeki askeri ve ekonomik etkisi günden güne artmaktadır.

“Sovyetlerin Suriye’deki propaganda faaliyetleri tarafımızdan çok yakından izlenmektedir. SSCB, Suriye’deki mevcut komünist yapılar üzerinden önemli oranda güç devşirmeye başlamıştır. Elimizdeki son bilgilere göre Moskova, Suriye ve Ürdün’deki radikal unsurlara son derece güçlü bir şekilde örtülü destek vermektedir. Henüz teyit edilmemiş de olsa Moskova’nın Suriye topraklarında hava üssü kurma planları yaptığına dair istihbari bilgilerimiz mevcuttur. Suriye’deki bu sürecin kaçınılmaz olarak Irak, Lübnan ve Ürdün’e sirayet edeceği öngörülmektedir ki yine elimizde Irak’taki Batı yanlısı hükümete karşı sol unsurların organize ettiği bir darbe planının olduğuna dair güçlü emareler bulunmaktadır.”³⁴⁵

Bu rapordan sadece 3 gün sonra 15 Kasım 1956 tarihli “Ulusal Güvenlik Brifingi” başlıklı belgede Suriye’deki komünist yayılımına Türkiye’nin kararlı bir şekilde karşı çıkacağı ve askeri seçeneği mutlaka planlarına dahil edeceği ifade edilmiştir.³⁴⁶ 16 Kasım 1956’da bu defa sahadan gelen, CIA’in Şam İstasyonu tarafından hazırlanan “Suriye’deki Duruma Genel Bakış” başlıklı ayrıntılı raporda da benzer öngörülerde bulunulmuştur. Yine ziyadesiyle ayrıntılı bir şekilde kaleme alınan raporda SSCB’nin Mısır’ın ardından en çok etkilediği ülkenin Suriye olduğu belirtilmiş, SSCB’nin Suriye’deki nüfuzunun artmasındaki en önemli nedenin ise hem hükümet kanadında hem de yüksek rütbeli askerler içerisinde sol ideolojiye yakın kilit isimlerin olduğu vurgulanmıştır. Suriye halkının da yönetimin bu eğilimine sıcak baktığını belirten rapor, halkın bu görüşünde Süveyş Krizi’ndeki İngiliz-Fransız-İsrail ortak

³⁴⁵ CIA-Declassified Archives, Letter to Mr. L. Randolph Higgs from Allen W. Dulles “Status Report on the Near East Crisis”, November 13 1956, CIA-RDP80B01676R004200050014-8.

³⁴⁶ CIA-Declassified Archives, National Security Council Briefing Report “Near East Vacuums”, 15 November 1956, CIA-RDP79R00890A000800010011-6.

saldırısının yükselttiği Batı karşıtlığının etkili olduğu kayda geçirilmiştir. Raporda değinilen bir diğer önemli nokta da Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerden duyduğu rahatsızlık olmuştur. Nitekim Türkiye'nin konuya ilişkin endişeleri ve muhtemel manevraları ayrı bir başlık altında verilmiş ve şu önemli ifadeler kullanılmıştır:

“...Suriye’de tamamen Sovyet yanlısı bir yönetim olması halinde bundan en çok etkilenecek ülkeler, askeri pozisyonları zayıflayacak olan Bağdat Pakti üyeleri olacaktır. Özellikle Türkiye’nin kuşatılması ihtimali oldukça yüksektir. Suriye’de Sovyet etkisinin artması, Arap dünyası için de yıkıcı etkileri beraberinde getirecek; özellikle Irak ve Lübnan’da muhtemel krizlerin baş göstermesi olasılığı artacaktır. Suriye ordusunun tamamen Sovyet etkisi altına girmesi durumunda İngiltere, Fransa, İsrail, Irak ve Türkiye’nin gerek bireysel gerekse de kombine bir şekilde Suriye’ye karşı askeri bir harekate girişmesi olasıdır. Bu durumda ise söz konusu ülkelerin ABD’den askeri destek istemesi muhtemeldir.”³⁴⁷

Görüldüğü üzere, henüz Eisenhower Doktrini ilan edilmeden önce, 1956’nın son çeyreğinden itibaren Suriye, ABD’nin ajandasında üst sıralarda yer almaya başlamıştır. ABD açısından tehdit algısı öyle büyük olmuştur ki aynı dönem içerisinde CIA tarafından bir darbe organize edilmeye başlanmıştır. Eveland’ın anılarında açık bir şekilde yer verdiği ve daha sonra Suriye istihbaratı tarafından da deşifre edilecek olan darbe planı, yine CIA’in desteklediği ancak başarısız olan 1949 darbesinden sonra, Suriye’deki ikinci darbe planı olarak kayıtlara geçmiştir. Zira Suriye’yi kaybetmek ABD’nin Ortadoğu’daki planlarında telafisi zor bir kara delik açılması demektir ve Mısır’da yaşanan kan kaybına bir de Suriye’de alınacak bir yaranın eklenmesine Washington’un tahammülü yoktur.³⁴⁸ İşte bu nedenle ABD Suriye’de elindeki tüm kozları oynamaya karar vermiştir. Filistin asıllı Amerikalı tarihçi Salim Yağub’un döneme ışık tutan tespiti ile Suriye öyle bir devlettir ki Arap devletleri arasında kimin yanına yaklaşmış ya da kiminle birlikte hareket etmişse o devletin gücüne güç katmış, etki alanını genişletmiştir. Hatta Yağub, Suriye için Amerikan siyaset terminolojisinden ödünçle

³⁴⁷ CIA-Declassified Archives, Special National Intelligence Estimate No:36.7-56 “Outlook For the Syrian Situation”, 16 November 1956, CIA-RDP79R01012A007600040001-5.

³⁴⁸ Eveland, *Ropes of Sands*, 56. 1949 Suriye darbesinde CIA’in rolüne ilişkin belgeler için bkz. CIA-Declassified Archives, Information Report “Syrian Coup d’Etat”, 28 April 1949, CIA-RDP82-00457R002700050009-2. CIA-Declassified Archives, Information Report “Syrian Military Coup” 23 December 1949, CIA-RDP82-00457R004000530008-5.

“salıncak devlet (swing state)” betimlemesini kullanmış ve Arap Soğuk Savaşı bağlamında, Suriye’nin ABD için ne anlama geldiğini net bir şekilde ortaya koymuştur.³⁴⁹

SSCB’nin Suriye üzerindeki etkisinin görünür derecede artması, ABD’nin iyiden iyiye Suriye üzerine yoğunlaşmaya başlamasına neden olmuştur. Şam-Moskova hattındaki anlaşma trafiğinin çeşitlenerek artması, Sovyet silahlarının Suriye’ye gönderilmeye başlanması, sol partilerin günden güne güçlenmesi, Suriye istihbarat teşkilatı El Muhaberat’ın başında komünist eğilimli Abdülhamid Sarrac’ın bulunması ABD’nin Suriye’nin Sovyet yörüngesine girdiğine dair endişelerini doruğa çıkarmıştır.³⁵⁰ ABD açısından can sıkıcı bir sürece işaret eden bu gelişmeler sürerken CIA 1956 yazında bir süredir üzerinde çalıştığı darbe planını devreye sokmuştur. 1949’daki başarısız darbe denemesinden sonra daha temkinli görünen CIA, ilk etapta sert bir darbeden ziyade daha mütevazı bir plan üzerinde durmuş; Batı yanlısı Suriyeli politikacıları, anayasal veya en azından açıkça şiddet içermeyen yollarla iktidara gelmeleri için örtülü bir şekilde desteklemeyi öngörmüştür. Şayet bu plan başarılı olursa, iktidara gelecek Batı yanlısı hükümetin başta ordu ve istihbarat olmak üzere Suriye’deki sol/komünist unsurları temizleyeceği öngörülmüştür.³⁵¹ ABD’nin bu plan çerçevesinde tespit edip çalışmayı düşündüğü başlıca Suriyeli politikacı, Halep’in köklü Hristiyan-Arap ailelerinden birine mensup olan eski Dışişleri Bakanı Mihail İlyan olmuştur. Nitekim Eveland’ın anılarında ismine sıklıkla rastlanan İlyan, CIA’in çok yakından tanıdığı ve takip ettiği bir isim olmuş; kayıtlara ABD açısından “muteber” bir kişi olarak geçmiştir. Notlarında, 1956 Temmuz ayı sonlarında, Şam’da İlyan ile bir araya geldiğini ifade eden Eveland planı uygulamaya başladıklarını hatta bu süreçte Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun’dan da ülkesindeki bazı Suriyeli siyasi isimler konusunda yardım istediğini belirtmiştir.³⁵² Planlama ve teknik iş birliği anlamında aslında bir Amerikan-İngiliz ortak operasyonu olan darbe planının ilk aşaması için CIA, Eveland’a, Suriye’nin büyük şehirlerinin, sınır karakollarının ve radyo istasyonlarının kontrolünü ele geçirecek olan Suriyeli subaylara dağıtılmak üzere Mikhail İlyan’a 500 bin Suriye Lirası (yaklaşık 140 bin ABD Doları) teslim etmiştir.³⁵³ Sahada bunlar yaşanırken CIA ve Amerikan Dışişleri’nin Washington’da İngiliz Dışişleri ve istihbarat yetkilileri ile yaptıkları görüşmede operasyonun Ekim sonunda tamamlanması

³⁴⁹ Yağub, *Containing Arab Nationalism*, 36. “Salıncak devlet/eyalet (swing state)”, Amerikan siyaset terminolojisinde, başkanlık seçimlerinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Seçimlerde hangi partiye oy vereceği önceden kestirilemeyen ve vereceği oylarla başkanlık yarışının sonucunu belirleyecek olan eyaletler için kullanılmaktadır.

³⁵⁰ Ataç, *Türk Soğuk Savaşı*, 296.

³⁵¹ Yağub, *Containing Arab Nationalism*, 46.

³⁵² Eveland, *Ropes of Sands*, 192-195.

³⁵³ Eveland, *Ropes of Sands*, 217-223.

konusunda görüş birliğine varılmıştır.³⁵⁴ Ancak bu sırada patlak veren Süveyş Krizi nedeniyle operasyon ertelenmiş ve hem ABD'nin hem de İngiltere'nin gündemi Mısır'a kaymıştır. Verilen bu zorunlu arada Suriye'de ara seçimler yapılmış, beklendiği üzere sol ve komünist unsurlar önemli oranda güç kazanmıştır. 4 Mayıs 1957'de gerçekleştirilen seçimleri ve sonuçlarını yakından izleyen ABD bir yandan ilan ettiği Eisenhower Doktrini'ni ile Ortadoğu'da elini yükseltmeye çalışırken, Sovyet etkisinin Suriye'deki yükselişi karşısında daha radikal adımlar atmak için harekete geçmiştir. Nitekim 17 Mayıs 1956 tarihinde, ABD'nin Şam Büyükelçisi James S. Moos Jr. tarafından Washington'a gönderilen “ivedi” notlu telgrafta Suriye'deki Sovyet etkisinin artık sağlamlaşmaya başladığı, artık sadece ordu kanadında değil siyaseten de daha güçlü bir sol gerçeğinden bahsedilebileceği ve bu durumun Suriye'nin tüm komşularına, çok hızlı bir şekilde yansiyabileceği ifade edilmiştir.³⁵⁵ Sahadan gelen benzer istihbaratlar sonrasında Ekim 1956'da durdurulan darbe operasyonu, birkaç değişiklik ile yeniden uygulamaya alınmıştır. Mihail İlyan'ın yine baş rolde olduğu, bu defa ona ek olarak Suriye'nin Roma Askeri Ataşesi Albay İbrahim Hüseyin ile 1954 darbesiyle iktidardan indirilen devrik devlet başkanı Edip Çiçekli'nin de içinde bulunduğu ekibe CIA'nin darbeler konusundaki kıdemli uzmanı, Ortadoğu İstasyon Şefi Kermit Roosevelt ve diplomat görünümlü CIA elemanı Howard Stone önderlik etmiştir.³⁵⁶ Operasyonun ana hedefi mevcut iktidarı devirip, CIA tarafından “sponsor” olunan ordu içerisindeki subayların desteğiyle eski başkan Çiçekli'yi başa geçirmek olarak belirlenmiştir. Ne var ki 1956'da Süveyş Krizi nedeniyle durdurulan plan bu defa da Mısır ve Suriye istihbaratının olayı deşifre etmesi ile başlamadan bitmiştir. Amerikan Dışişleri belgelerinde her ne kadar “asılsız” olarak nitelendirilse de çok geçmeden deşifre olan darbe planı son bulmuştur. 12 Ağustos 1957 sabahı Suriye Radyosu, Amerika'nın mevcut hükümeti devirmek için “alçakça emperyalist bir plan” yaptığını iddia eden resmi bir açıklama yayınlamış; açıklamada, ABD'nin Şam Büyükelçiliği Siyasi İşler Ataşesi Howard Stone ve Konsolos Yardımcısı Frank Jeton'un darbe planlarına doğrudan müdahil oldukları belirtilmiştir. Açıklamada ayrıca, aynı gün Şam'daki Amerikan Büyükelçiliği konutunun, yaklaşık 30 silahlı Suriye güvenlik gücü tarafından kuşatma altına alındığı; 13 Ağustos'ta ise Howard Stone, Frank Jeton ve Askeri Ataşe Albay Robert Molloy'un *persona non grata* (istenmeyen kişi) ilan edilerek, 14 Ağustos

³⁵⁴ Anthony Gorst, W. Scott Lucas, “The Other Collusion: Operation Straggle and Anglo-American Intervention in Syria, 1955–56”, *Intelligence and National Security*, 4/3 (1989), 576-595. Doi: 10.1080/02684528908432017 Erişim 16.10.2022.

³⁵⁵ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, No: 351. Telegram From the Embassy in Syria to the Department of State, Damascus, May 17, 1957.

³⁵⁶ Kermit Roosevelt, 1953 İran Darbesi'nin planlayıcı ve uygulayıcısıdır. Aynı zamanda Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi sonrasında da Nasır ile direk irtibata geçen ve uzun yıllar ilişkileri yürüten kişidir. Howard Stone da yine İran Darbesi'nde görev almış, Haziran 1957'de alalecele bir şekilde Sudan/Hartum'dan Şam Büyükelçiliği'ne 2. Katip olarak atanmıştır. Eveland, *Ropes of Sands*, 203.

öğlen 12:00'ye kadar ülkeyi terk etmeleri hususunda ultiatom verildiği not edilmiştir. ABD yönetimi ise Suriye'nin bu sert tepkisine misilleme olarak Suriye'nin Washington Büyükelçiliği'nde görevli 2. sekreterini *persona nan grata* (istenmeyen kişi) ilan etmiş ve gerginlik, diplomatik kanallardan bir süre daha devam etmiştir.³⁵⁷

Söz konusu darbe girişimine ilişkin, ABD belgelerinin neredeyse tamamı halen gizliliği kaldırılmamış belgeler arasında yer almaktadır. Ancak, CIA ya da ABD Dışişlerinin saha ekibinde yer alan isimlerin anılarındaki bilgiler birleştirildiğinde ortaya anlamlı bir bütün çıkmakta ve Suriye'nin iddialarını genel itibari ile doğrulamaktadır. Dönemin birincil tanığı olarak tüm çalışmalara referans olan Eveland'ın anıları haricinde konuyu ilişkin önemli notlar içeren bir diğer önemli kaynak da 1957 yılı sonunda, kriz durulmaya başladığında ABD'nin Şam Büyükelçisi olarak atanan Charles Woodruff Yost'un 1972 ve 1980 yıllarında yayınladığı otobiyografik anı kitaplarıdır. Yost, her iki kitabında da CIA'in darbe planlarından haberdar olduğunu hatta bizzat içinde bulunmasa da konuşmalara şahit olduğunu kaydetmiştir.³⁵⁸ Yaqub'a göre ne büyükelçi Yost ne de ajan Eveland darbe girişimine doğrudan katılmasa da her ikisi de olay örgüsünün merkezine yakın bir yerde konumlanmıştır ve verdikleri bilgiler "resmi" nitelik taşımasa da doğruya en yakın bilgilerdir.³⁵⁹ Nitekim Amerikan Devleti, bugüne değin Eveland ve Yost'un kitaplarındaki bilgi ve belgeleri yalanlamamış veya kitaplara herhangi bir erişim engeli getirmemiştir. Hatta olaydan yıllar sonra, 30 Eylül 1961'de ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı tarafından hazırlanıp Beyaz Saray'a sunulan bir raporda şu ifadelerin geçmesi, tesadüf olmayacak kadar manidardır: "Suriye'yi yeniden kazanmamız için eski Cumhurbaşkanı Edip Çiçekli ve şu an Türkiye'de sürgünde olan eski dışişleri bakanı Mihail İlyan gibi sürgündeki Batı yanlısı siyasetçilerin, Suriye siyaset sahnesine geri dönmesi elzemdir."³⁶⁰

2.2.2.2. Türkiye'nin Müdahil Olması ve Krizin Tırmanması

Uzun bir süredir planlanan ancak aniden, üstelik Eveland ve Copleand'ın tabiri ile büyük bir başarısızlık ile sonuçlanan darbe girişimi sonrasında Suriye siyaseti sola kaymaya devam etmekle kalmamış hızla da radikalleşmiştir. Sayıları azalmış olsa da Suriye güvenlik güçleri

³⁵⁷ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, No: 355. Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) to the Acting Secretary of State, Washington, August 13, 1957.

³⁵⁸ Eveland, *Ropes of Sand*, 253–54. Charles Woodruff Yost, *Conduct and Misconduct of Foreign Affairs*, New York: Random House, 1972, 161. Charles Woodruff Yost, *History and Memory: A Statesman's Perceptions of the Twentieth Century*, New York: Norton Books, 1980, 236.

³⁵⁹ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, 156.

³⁶⁰ FRUS, 1961–1963, Volume XVII, Near East, 1961–1962, No: 114. "Memorandum From the Department of State Executive Secretary (Battle) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy): Tentative Analysis of the Situation in Syria as of September 30, 1961", Washington, September 30, 1961.

ABD büyükelçiliği dışında bir süre daha nöbet tutmaya devam etmiş; elçiliğin sivil çalışanları da dahil olmak üzere tüm personel yakın takibe alınmıştır. Hemen hemen tüm Suriye gazeteleri, hatta normalde rejimi eleştirenler bile darbe girişimini kınayarak günlerce Amerikan/Batı karşıtı yayınlar yapmıştır. ABD için en sarsıcı hamle ise, ordu ve istihbarat teşkilatlarında sol referanslı olmayan yüzlerce subayın tasfiye edilmesi ve yerlerine radikal sol görüşleri ile bilinen isimlerin getirilmesi olmuştur.³⁶¹ Ancak, Suriye’den gelen en büyük hamle SSCB ve Nasır’a yakınlığı ile ve komünist olarak bilinen Albay Afif Bizri’nin 17 Ağustos 1957’de Suriye Genel Kurmay Başkanlığı’na getirilmesi olmuştur. Bu hamle gerilimi iyice arttırmış, 19 Ağustos 1957’de Washington’da Dışişleri ve CIA’nın en üst düzey isimlerinin katıldığı acil kodlu bir toplantı yapılmıştır. Suriye’deki mevcut durumun ve olası sonuçlarının tartışıldığı toplantıda Dışişleri Bakanı Dulles’in söz konusu atamaya ilişkin sarf ettiği “tamamen kabul edilemez bir durum” ifadesi, ABD açısından konuyu net bir şekilde özetlemiştir.³⁶²

Suriye ve ABD arasında yaşanan gergin süreç üzerine, Suriye’de Batı karşıtlığının adı bir süreliğine “Amerikan karşıtlığı”na dönüşmüş ve Suriye, Mısır ve SSCB’nin de desteği ile ABD’ye karşı misilleme adımları atmaya devam etmiştir. Nitekim bu noktada gerek CIA gerekse Dışişleri belgelerinde sıklıkla vurgulandığı üzere Suriye’ye komşu olan bölge ülkeleri özellikle de Türkiye devreye girmiş ve süreç bu noktadan itibaren çok başka bir yöne doğru evrilmiştir. Suriye meselesi artık salt bir ABD-SSCB rekabetinden kaynaklı iç siyasal mesele olmaktan çıkmış ve bölgesel bir krize doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu bağlamda ilgili belgeler incelendiğinde, ABD Dışişleri’nin konuyu artık Suriye özelinden değil bölgesel etkileri daha dikkatlice gözetilerek bir “Ortadoğu sorunu” olarak ele almaya başladığı gözlenmiştir. Örneğin 19 Ağustos 1957 tarihli bir bilgi notunda ABD’nin Beyrut, Amman, Bağdat, Ankara ve Cidde Büyükelçilikleri tarafından Washington’a ilgili hükümetlerin Suriye’deki gelişmelerle ilgili endişelerini dile getirdiği bildirilmiş özellikle Türkiye Başbakanı Menderes, Irak Başbakanı Said ve Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun’un her üç ülkenin sınır güvenliği konusundaki hassasiyetleri not edilmiştir.³⁶³ Bu süreçte özellikle Türkiye’nin Suriye’den algıladığı tehdidin alarm seviyesini yükseltmiş olması ve bu durumun Amerikan belgelerinde detaylıca yer alması önemlidir. Nitekim, ABD’nin Ankara Büyükelçisi

³⁶¹ Söz konusu gelişmeler CIA’nın hem günlük istihbarat raporlarında hem de sürece ilişkin hazırlanan detaylı ulusal güvenlik raporlarında ayrıntılarıyla kayda geçirilmiştir. CIA-Declassified Archives, Current Intelligence Bulletin Collection “Reported Purge in Syrian Army”, 16 August 1957, C03179855. CIA-Declassified Archives, National Security Council Briefing Report “Middle East Developments”, 20 August 1957, CIA-RDP79R00890A000800100003-5.

³⁶² FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII No: 360 “Memorandum of a Conversation, Department of State”, Washington, August 19, 1957.

³⁶³ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII, No:358 “Daily Top Secret Summary” Washington, August 19, 1957.

Fletcher Warren'in 20 Ağustos 1957'de Başbakan Adnan Menderes ile yaptığı özel görüşmede, Menderes'in diplomatik usullere riayet eden ama aynı zamanda uzunca bir manifesto niteliği taşıyan aşağıdaki sözlerini Washington'a "Başbakan (Menderes) rahat ama aynı zamanda ciddi ve tetikteydi. Yanıtımızı dört gözle bekliyor olacak." dipnotu eşliğinde iletmiştir:

"Mevcut durumda ABD kesin pozisyon ve kararlar almadıkça Suriye'ye karşı hiçbir şey yapılamaz. Şimdiye kadar ABD çok temkinli, çok diplomatik davrandı. ABD, alınacak önlemlerin bağımsız bir ulusun iç işlerine müdahale olarak değerlendirilebileceğinden her zaman korkmuştur.

...Şimdi görüyoruz ki Suriye maalesef bir Sovyet uydusu haline geldi. Belki de bu tehlikeli, talihsiz durum hakkında bir şeyler yapmak için çok az zamanımız kaldı. Nitekim görünen o ki, Suriye'nin tam ve tipik bir Sovyet uydusu olması için kalan formalitelerin tamamlanmasına da kısa bir süre kaldı. Bu, SSCB'nin Türkiye, Irak, Ürdün ve diğer ülkelere sınırdaş olduğu ve Ortadoğu'nun merkezine geldiği anlamına gelecektir. Bu durumun, Ürdün ve Irak'ta çok derin bir yankısı olacak, bundan hiç şüpheniz olmasın. Elbette Lübnan da istisna edilmeyecektir. Bugünden itibaren Suriye'yi SSCB'nin bir parçası olarak görmek yanlış olmaz. Dolayısıyla Suriye ile anlaşmak, SSCB ile anlaşmak anlamına gelecektir. Tehlike o kadar büyük ki! Suriye, ABD'nin bu alandaki prestijini yok etmek amacıyla tehlikeli ve açık bir şekilde ABD'ye meydan okumaktan çekinmiyor.

...Arap ülkeleri harekete geçirilmelidir. Bu konuyu çok acil görüyoruz. Çok önemli. Kısa süre içinde Suriye ile büyük zorluklar ve büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağız. Iraklılar bana Bağdat'tan benzer bir mesaj göndereceklerini söylediler. ABD ona yaptığımız çağrıya cevap vermedikçe hiçbir şekilde hareket edemeyiz. Sonuç olarak, ilk görevimiz ABD'ye durumu nasıl değerlendirdiğimizi bildirmektir. Gerekli önlemleri alabilmek için sizden 'sağlam bir karar' bekliyoruz."³⁶⁴

Türkiye'den giden mesajın hemen ertesi günü, 21 Ağustos 1957'de Washington'da bir dizi toplantı yapılmıştır. Toplantı sonrasında Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles Ankara Büyükelçiliği üzerinden Türkiye'ye şu mesajı göndermiştir: "Lütfen Türkiye'yi Suriye'deki durumla ilgili derin endişelerini paylaştığımızı ve bu konuda neler yapılabileceği

³⁶⁴ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII No: 362, "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State" Ankara , August 21, 1957.

*konusundaki düşüncelerini takdir ettiğimizi bildirin. Mesajları en üst düzeyde en acil şekilde dikkate alınıyor ve mümkün olan en az gecikmeyle daha fazla iletişim halinde olacağız.”*³⁶⁵

Suriye'nin komşuları ile daha ayrıntılı bir harekât planı yapmak için Eisenhower, Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy W. Henderson'ı özel bir görevle İstanbul'a göndermiştir. 24 Ağustos 1957'de Başbakan Adnan Menderes'in ev sahipliğinde Irak Kralı Faysal, Ürdün Kralı Hüseyin ve Henderson'un katıldığı bir toplantı tertip edilmiştir. Toplantıya katılan liderler Suriye'deki mevcut durumdan duydukları ortak endişeleri dile getirmiş ve ABD'den ivedilikle bir karar verip harekete geçmesini talep etmişlerdir. Başkan Eisenhower Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda Suriye'nin olası saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekate girişmek durumunda kalması halinde ABD'nin derhal silah yardımı yapacağını bildirmiştir. Menderes önemli bir noktaya daha değinerek, Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun'un toplantıya iştirak edemediğini fakat kendisi ile yakın temas halinde olduğunu ve Lübnan'ın da aynı derecede endişeli olduğuna işaret etmiştir.³⁶⁶

Toplantıyı takip eden günler Suriye Krizi'nin en sıcak günleri olmuştur. Nitekim, yapılan toplantılar, karşılıklı gönderilen mesajlar başta Türkiye olmak üzere Irak, Ürdün ve Lübnan'daki Suriye kaynaklı endişe ve gerilimleri arttırmış; ABD ise bu süreçte İstanbul toplantısında görüşülen ve daha başka mecralarda taahhüt edilen hususları uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu bağlamda ABD Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'daki İncirlik Üssü'ne kaydırmış, 6. Filosunu da Doğu Akdeniz'e konuşlandırmıştır. Türkiye ise bir yandan ihtiyatları silah altın çağırarak, bir yandan da Suriye sınırına yakın bölgelerde askeri manevralar düzenlemeye başlamıştır.³⁶⁷ Türkiye böylece askeri ve moral üstünlüğün kendisinde olduğunu göstererek Suriye'ye açıkça göz dağı verme niyetini ortaya koymuştur. Lakin Türkiye'nin bu hamlesi Suriye'nin geri adım atmasına vesile olmamış bilakis süreç giderek daha da sertleşmiş ve takvimler 10 Eylül 1957'yi gösterdiğinde bugüne kadar perde ardında kalmayı yeğleyen SSCB doğrudan konuya müdahil olmuştur. SSCB Başbakanı Nikolay Bulganin, Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah ve personel sevkiyatından bilgileri olduğunu, Türkiye'nin Suriye sınırında yoğunlaşan askeri yığınağı ve askeri manevralarından duydukları endişe ve rahatsızlığı

³⁶⁵ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII No: 366, “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey” Washington, August 21, 1957.

³⁶⁶ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII No: 373, “Telegram From the Consulate General in Istanbul to the Department of State” Istanbul, August 26, 1957.

³⁶⁷ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 388. CIA'in sahadaki istasyon şeflerinden gelen bilgiler doğrultusunda hazırladığı raporlarda Türkiye'nin askeri manevralarının Suriye açısından önemli caydırıcılığı olduğu lakin gerek askeri alt yapısı gerek de konjonktür itibarı ile Türkiye'nin Amerikan desteği ve hatta Arap ülkelerinin katılımı olmaksızın Suriye'ye yönelik girişeceği bir harekatin başarılı olma ihtimalinin düşük olduğu öngörülmüştür. CIA-Declassified Archives, Memorandum For Director of Central Intelligence “Near East Reactions to Developments in the Syrian Situation” 9 October 1957, CIA-RDP79R00904A000400010012-6.

bildirmiştir. Bulganin, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına referans vererek Suriye'ye yönelik olası bir askeri maceranın sınırlı bir alanda kalamayacağını ifade etmiştir. Eylül ve Ekim ayları boyunca, Türk birliklerinin ABD'nin desteğiyle Suriye rejimini devirmek amacıyla Suriye sınırında yoğunlaştığı yönündeki Suriye ve Sovyet suçlamalarının hedefinde olan Başbakan Menderes, Türkiye'ye yöneltilen suçlamaları reddederek Suriye'nin bir silah deposu haline getirildiğine dikkat çekmiştir. Karşılıklı suçlamalara 9 Ekim'de New York Times'a verdiği röportajla SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev de katılmış ve Bakan Dulles'u Türkiye'yi, Suriye'ye saldırması için kışkırtmakla suçlamıştır. 16 Ekim'de bir basın toplantısı düzenleyen Dışişleri Bakanı Dulles, Kruşçev'in suçlamalarını reddederek, Sovyetler Birliği Türkiye'ye saldırırsa ABD'nin kendisini “tamamen savunma harekâtı” ile sınırlamayacağını belirtmiştir. Yaşanan bu sözlü çatışma sürecini ise ABD, Sovyetler Birliği, Türkiye ve Suriye arasındaki askeri ve diplomatik manevralar eşlik etmiştir. 21 Eylül'de bir Sovyet deniz filosu Suriye'nin Lazkiye Limanı'na demirlerken; 5 Ekim'de ABD güdümlü füze gemisi Canberra ve diğer 6. Filo gemileri İzmir'e gelmiştir. 16 Ekim'de Suriye, konuyu BM'ye taşımış ve söz konusu gerginlik 22 ve 30 Ekim 1957 tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda görüşülmüş ve sorunun taraflar arasında yapılacak görüşmelerle çözülmesi yönünde tavsiye kararı alınmıştır.³⁶⁸

Karşılıklı olarak tırmandırma stratejisinin izlendiği ve bir anlamda ABD ve SSCB'nin birbirlerini; Türkiye'nin ise hem Suriye'yi hem de ABD'nin “müttefiklik” hususundaki samimiyetini test ettiği bir süreç yaşanmış; Arap Soğuk Savaşı içerisinde bir parantez açarak Türkiye'nin de sürece doğrudan dahil olması ile “Türk Soğuk Savaşı”nı başlatmıştır. Tüm bunlara ek olarak Arap Soğuk Savaşı çerçevesinde Arap ülkeleri de benzer bir şekilde hem ABD'yi hem de birbirlerini test etme imkânı bulmuştur. ABD ise tüm süreç çerçevesinde sadece SSCB'yi değil süreçte adı geçen tüm ülkeleri sınamış ve hatta Ortadoğu özelindeki mevcut kendi askeri, diplomatik ve siyasi gücünü, manevra alanını, yapabileceklerini ve yapamayacaklarını görme imkânı bulmuştur. Karşılıklı sınamalar, tırmandırmalar, tehditler ve hatta Üçüncü Dünya Savaşı'na göndermelerin yapıldığı görece kısa ama yoğun ilişkiler ağı içerisinde geçen Suriye Krizi'nin durulması ise beklenenden çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Moskova'daki Türk Büyükelçiliğinde verilen 29 Ekim resepsiyonuna katılan SSCB lideri Kruşçev'in "barışa yönelik bir jest" olarak adlandırdığı bir tavırla yaptığı “Ortadoğu'da herhangi bir tehdit söz konusu değildir, bütün mesele yanlış anlaşılmıştır. Buna bir pusula iğnesi olarak bakarsanız, barışa doğru biraz yol aldığını söyleyebilirsiniz.” ifadelerini içeren konuşması ve bunun ardından Yaqub'un yerinde tespiti ile SSCB'ye güveni

³⁶⁸ FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV No: 363 “Department of State Bulletin”, November 4, 1957.

sarsılan ve Türkiye ile gerilimli ilişkileri sürdürme kararlılığını yitirmeye başlayan Suriye'nin Türkiye ile ilgili şikâyetlerini BM gündeminden geri çekmesi, Suriye krizini sona erdirmiştir. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye ise, 1957 Kasım ayı ortalarında askeri birliklerini Suriye sınırından çekmiştir.³⁶⁹

Yaşanan bu gerilimli süreç içerisinde ilk bakışta görülmeyen ancak belgeler ışığında satır aralarında okunan önemli bir konu da ABD'nin bu kriz örgüsü içerisinde Türkiye'ye bakışı olmuştur. Nitekim CIA'in, krizin durulmaya başladığı, Türkiye'nin kademeli olarak askerlerini Suriye sınırından çektiği 1957 Kasım ayı başında hazırlayıp Washington yönetimine sunduğu bir rapor, ABD'nin Türkiye'nin Suriye'ye yönelik olası askeri harekâtı konusundaki düşüncelerini ortaya koyması açısından önemlidir. 4 Kasım 1957 tarihli raporda, Türkiye'nin askeri seçeneği sürekli olarak masada tutmasının nedenleri olarak şunlar sıralanmıştır:

- “- Türkiye, Suriye Krizi'ndeki tutumu ile ABD ve NATO ile olan ilişkilerinde ve genel olarak “hür dünya” içerisinde majör bir rol kapmaya çalışmıştır.
- Başta sınır komşuları olmak üzere Arap dünyasına gücünü göstermeye yönelik manevralar yapmıştır.
- DP hükümeti krizi tırmandırarak 29 Ekim'de yapılacak genel seçimlerde avantaj elde etmek istemiştir.³⁷⁰
- Türkiye ABD'den daha fazla askeri yardım ve destek almak için bir güç testi yapmıştır.”³⁷¹

1957 Suriye Krizi, genel Soğuk Savaş denklemleri ve bu denklemlerin bir alt sistemi olarak görülen Arap Soğuk Savaşı içerisindeki tüm aktörler için çeşitli derecelerde meydan okumalara sahne olmuştur. Hatta bu meydan okuma, niyet okuma, test etme ve hatta askeri manevralar, yığınaklar, tatbikatlar gibi riskli hamlelerin de içerisinde olduğu tırmandırma stratejileri Ortadoğu özelinde süregiden ideolojik yarışa artık silahlanma yarışının dahil olduğunun nişanesi olmuştur. İşin artık salt politik gerilimlerle sınırlı kalmayacağını anlaşılmaması ise çok sürmemiştir. Suriye Krizi'ni takip eden yıl içerisinde önce Mısır ve Suriye birleşmiş, bunun karşılığında ise Irak ve Ürdün monarşileri güçlerini birleştirdiklerini ilan etmiştir. Suriye'de yaşanan krizin yarattığı gerilim hattının tam merkezinde gerçekleşen bu

³⁶⁹ Yaqub, *Containing Arabism*, 174.

³⁷⁰ Raporda seçim tarihi sehven yanlış yazılmıştır. Zira Türk siyasi tarihinin ilk erken seçimi olarak tarihe geçen 1957 seçimleri 27 Ekim 1957'de yapılmıştır.

³⁷¹ CIA-Declassified Archives, Memorandum For Director of Central Intelligence “Turkish Intentions with Regards to Syria”, 4 November 1957, CIA-RDP79R00904A000400010006-3.

olaylar eş zamanlı olarak Irak, Lübnan ve Ürdün’de silahlı çatışmalara dönüşen iç karışıklıkları ve en nihayetinde ABD ve kısmen de olsa İngiltere’nin bölgeye askeri müdahalesini beraberinde getirmiştir.

Gelişmeler, bir taraftan Suriye’yi Sovyet eksenine daha da yakınlaştırırken diğer taraftan da bölgedeki silahlanma faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Bu durum Türkiye’nin sadece Suriye değil Sovyet Rusya’ya karşı da mesafeli bir dış politika izlemesini beraberinde getirirken, ABD’nin ise Suriye ve bölgeye yönelik politikalarını yoğun bir biçimde devam ettirmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.³⁷²

2.2.2.3. 1957 Suriye Krizi’nin Lübnan’a Etkileri

1956’da başlayıp 1957 sonuna değin süren Suriye Krizi, Lübnan’ı da ziyadesiyle etkilemiştir. 1956’daki Süveyş Krizi ve sonrasında yükselen Nasır önderliğindeki Arap milliyetçiliği ile iç politikada zora düşen Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun, tam da çalkantılı 1957 parlamento seçimleri ile aynı zamana denk gelen Suriye merkezli kriz ortamından birçok açıdan etkilenmiştir. Her şeyden önce SSCB’nin Mısır’dan sonra yanı başındaki Suriye’yi de etkisi altına alması, Batı yanlısı bir yönetim yapısı kurmayı çabalayan Şemun ve kurmayları için zorlayıcı bir süreci beraberinde getirmiştir. Zira Nasır’dan aldıkları moral güçle alan genişletmeye çalışan muhalifler, Suriye’de oluşan yeni güç pozisyonundan kendilerine pay çıkarabilir ve ülkede zaten pamuk ipliğine bağlı olan dengeler geri dönülemez bir şekilde sarsılabilirdi. İç politikadaki akislerin haricinde, öteden beri Suriye’den tehdit algılayan Şemun, Suriye’ye gelen Sovyet silahları, ordunun modernizasyonu ve özellikle Suriye istihbaratının SSCB ve Mısır desteği ile güçlendirilmesi gibi gelişmeler karşısında tehdit dozunun yükseldiği kanaatine varmıştır. Bu süreçte Türkiye ve ABD ile sürekli irtibat halinde olan Lübnan, söz konusu endişelerini taraflara iletmiş ve herhangi bir taciz ya da direk saldırı halinde bir koruma kalkını elde edebilmek için kabul ettiği Eisenhower Doktrini’ne bel bağlamıştır. Bu çerçevede gerek ABD Dışişleri Bakanlığı ile sık sık Washington’da bir araya gelen Lübnan Dışişleri Bakanı Charles Malik’in girişimleri gerekse de Cumhurbaşkanı Şemun’un ABD’nin Beyrut Büyükelçiliği, CIA Beyrut istasyon sorumlusu Wilbur Crane Eveland ile kurduğu doğrudan ilişkiler ve Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile sürekli bilgi akışı içerisinde olması marifeti ile sürecin her aşamasına müdahil olabilmıştır. Lübnan, hem iç dengelerindeki kırılganlık hem “Sovyet uydusu bir Suriye”den algıladığı doğrudan tehditler nedeni ile imkanların el verdiği ölçüde yoğun bir irtibat ağı içerisinde hareket ederek

³⁷² Olcay Özkaya Duman, “Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/46, (2020) 521-544.

kendisini korumaya çalışmıştır. Şemun ve Malik'in çabaları ise her zaman karşılıksız kalmamış, Ortadoğu'daki dengeleri lehine çevirmeye çalışan ABD için zaten önemli bir "köprübaşı" olan Lübnan, Süveyş ve Suriye krizleri sonrasında daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda Amerikan Dışişleri belgeleri içerisinde Suriye Krizi'nde Lübnan'ın vaziyetine ilişkin saha bilgilerine dayanan son derece ayrıntılı bir ulusal güvenlik raporu hazırlanmış ve 30 Temmuz 1957'de rapor Başkan'a sunulmuştur. Raporda, Lübnan'a yönelebilecek bölgesel tehditlerin bertaraf edilmesi için ne türlü destekler verilmesi gerektiği maddeler halinde sıralanmıştır. Bu maddelerden en dikkat çekenleri ise şunlardır:

"ABD, Lübnan'ın bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma çabalarında ister dışarıdan gelen saldırganlığa, ister içeriden gelebilecek yıkıcı faaliyetlere karşı mevcut yönetime destek vermelidir. ABD programları ve eylemleri, Lübnan silahlı kuvvetlerinin ve iç güvenlik güçlerinin gücünü, verimliliğini ve sadakatini artırarak, Lübnan Hükümetinin saldırı ve direnme kapasitelerini güçlendirecek şekilde tasarlanmalıdır; Lübnan'ın bağımsızlığına tam ve sürekli desteğini kanıtlayarak, zaten bu kadar eğilimli olan unsurların saldırganlık ve yıkıma direnme iradesini teşvik etmek; ve genel olarak Lübnanlıların zihninde, özgür ve bağımsız bir Lübnan'ın sürdürülmesinin, siyasi, sosyal ve ekonomik özlemlerinin nihai tatmini için mümkün olan en iyi garanti olduğu bilincini uyandırmak hedeflenmelidir.

...ABD, Eisenhower Doktrini'nde taahhüt ettiği üzere uluslararası komünizm kaynaklı herhangi bir saldırı durumunda askeri seçenek de dahil olmak üzere Lübnan'ın yanında olacaktır.

...ABD, yaklaşık 2,2 milyon ABD Doları tutarında tanksavar silahları, hafif topçu, motorlu taşıt, mühendislik ekipmanı, yıkım ekipmanı, tahkimat malzemesi ve elektronik ekipmandan oluşan savunma askeri yardımı sağlayacaktır.

...Şubat 1957'de Lübnan Hükümeti'ne, ABD'nin Lübnan silahlı kuvvetleri tarafından kullanılmak üzere yaklaşık 1,6 milyon \$ tutarında bir sinyal birliği ve mühendislik ekipmanı sağlayacağı konusunda bilgilendirildi.

*...1957 mali yılı için ABD, Lübnan'da iki milyon doların biraz üzerinde bir Teknik İşbirliği programı ve 10 milyon dolarlık bir kalkınma yardımı programı taahhüt etmiştir."*³⁷³

³⁷³ FRUS, 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII No:140 "Operations Coordinating Board Report -Rations Plan For The Lebanon (NSC 5428)- Washington , July 31, 1957.

Görüldüğü üzere, Suriye Krizi, Lübnan için bir yandan da ABD nazarında önemini arttıran bir süreç olduğu için, askeri ve mali yardımların arttırılmasına vesile olmuştur. Lakin sürecin fırsatlar da sunan bir yönü olması Lübnan'ı Suriye Krizi'nden sadece bir yıl sonra daha karmaşık, daha gerilimli ve her şeyden öte daha kanlı bir krize sürüklenmekten kurtaramamıştır.

2.2.3. 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması

1957 yılını, son anda silahlı çatışmadan dönülen bir krizle kapatan Ortadoğu, büyük fırtınaların kopacağı 1958 yılına da sakin girmemiştir. Süveyş Krizi ile iyiden iyiye yükselen Arap milliyetçiliği rüzgarının daha da sertleştiğine sahne olan 1958 yılının Arap Soğuk Savaşı çemberi içerisindeki ilk büyük sınavı 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin ilan ettiği Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) olmuştur. Süveyş ve Suriye krizleri sonrasında Arapların, birlik davasının zaferinden beklentileri öyle yüksek bir noktaya ulaşmıştır ki, 19. yüzyıl Alman ya da İtalyan devletleri gibi kendilerinin de tek bir varlık haline gelebileceklerine dair bir inanç oluşmuştur. Nasır'ın Bismarck'ın³⁷⁴ rolünü oynayabilmesini engelleyen bir dizi coğrafi ve siyasi neden olmasına rağmen oluşan toplumsal baskı ve özellikle Suriye'den gelen ısrarlı teklifler karşısında Nasır daha fazla direnmekten vazgeçerek 1 Şubat 1958'de BAC'nin kuruluşunu ilan etmiştir.³⁷⁵

1957'de Suriye Krizi sürerken Kahire ve Şam arasında birleşmeye ilişkin görüşmeler de hızlanmış ve nihayetinde gelen karar beklenen bir sürprizin ilanı olarak algılanmıştır. İlanın ardından 21 Şubat 1958 tarihinde her iki ülkede eş zamanlı olarak yapılan referandumlar sonucunda BAC'nin başkanlığına Nasır seçilmiş ve daha da önemlisi birlik, halk onayını da alarak meşruiyet zeminine oturtulmuştur.³⁷⁶ Nasır, referandum sürecinin hemen ardından habersiz bir şekilde 24 Şubat 1958 sabahı Şam'a hareket etmiş, Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli'yi evinde ziyaret etmiştir. Nasır'ın Şam'da olduğu haberi kısa sürede tüm Suriye'ye hatta Lübnan'a kadar yayılmış; saatler içerisinde yüzbinlerce insan Kuvvetli'nin konutu etrafına toplanmıştır. Bir hafta boyunca Kuvvetli'nin Şam'daki konutunda kalan Nasır ve kurmayları, burada BAC'nin yönetimi için ayrıntıları görüşmüştür. Gece-gündüz dolup taşan sokaklara kayıtsız kalamayan Nasır, çalışma aralarında halka hitab ederek, zaten var olan

³⁷⁴ Otto von Bismarck: 19. yüzyılda, gevşek bir konfederasyon halinde olan Almanya'nın birleşmesinde en önemli rolü oynayan ve Birleşik Almanya'nın ilk Şansölyesi olan Alman devlet adamı.

³⁷⁵ Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2010, 373.

³⁷⁶ Turgay Murat, *Süper Güçlerin Ortadoğu Mücadelesi: 1945-1973 Yılları Arasında Mısır Ekseninde Ortadoğu'da ABD-Sovyet Rusya Mücadelesi*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2020, 228.

çoşkuyu arttırmıştır.³⁷⁷ Yapılan görüşmeler sonucunda her iki ülkenin ordusu Mısır komutası altında birleşmiş; Nasır'ın Cumhurbaşkanı olduğu, Kahire'nin de başkent olarak seçildiği bu yeni oluşumun anayasası ise 5 Mart 1958'de kabul edilen 73 maddelik geçici bir metinden oluşmuştur.³⁷⁸

CIA Kahire istasyonu tarafından bilinen bir sürecin sonunda ilan edilen BAC'nin ilanı, ABD için sürpriz olmamıştır. Hatta CIA raporlarına bakıldığında BAC'nin henüz ilan edilmediği 30 Ocak 1958 tarihinde, sürece ilişkin ayrıntılı bir rapor hazırlanıp Başkan'a sunulduğu görülmüştür.³⁷⁹ Raporda BAC'nin bölgedeki Sovyet ve komünizm etkisinin artırıp arttırmayacağı hususundaki endişelere yer verilmiş, sürecin yerel kaynaklar üzerinden çok yakından izlenmesi konusuna önem atfedilmiştir. Aslına bakılırsa BAC, ABD'nin düşündüğü şekilde Arap halkları için komünist bir oluşum olarak görülmemiştir.³⁸⁰ Kaldı ki Nasır ne tam anlamı ile komünist olmuş ne de dönemin SSCB'si artık katı bir kutup lideri idi. Zira 1953'te Stalin ölmüş, SSCB artık komünist olmayan sol akımlara da pragmatik olarak yaklaşmaya ve onları da içine alacak şekilde çemberi geliştirmeye başlamıştır. Sovyet dış politikası artık dozajı giderek artırarak, gelişmekte olan Üçüncü Dünya ile iyi ilişkiler kurmayı gözetmiştir. Artık SSCB dış politikası salt emperyalizmle mücadele halinde olduğunu düşündüğü ve bu nedenle ilerici saydığı rejimlerle aktif iş birliği sürecine girmiştir. Bu dönüşüm en bariz biçimde SSCB-Mısır ilişkilerinde görülmüştür. Siyaset bilimci Tarık İsmail'in Sovyet belgeleri ve dönemin Arap komünist hareketinin dokümanlarına dayanarak yaptığı analizler burada son derece açıklayıcıdır ki çok benzer sonuçlara Amerikan belgelerine bakılarak da erişmek mümkündür. İsmail'in aktardığına göre Sovyet uzmanların 1952 tarihli analizlerinde Mısır'da 1952 darbesini gerçekleştiren Hür Subaylar'ın "ABD bağlantılı gerici bir subaylar grubu" olduğu ve söz konusu grubun iktidara geldikten sonra ilk icraatının işçi hareketi üzerinde şiddetli bir baskı kurmak olduğu üzerine analizler yayınlamıştır. Lakin aradan sadece üç yıl geçmişken aynı Mısır, aynı Hür Subaylar (ancak lider değişmiş General Muhammed

³⁷⁷ Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, New York: Princeton University Press, 2016, 182.

³⁷⁸ James Jankowski, *Nasser's Egypt, Arab Nationalism and the United Arab Republic*, London: Lynn Rienner Publishers, 2002, 163.

³⁷⁹ CIA-Declassified Archives, National Intelligence Estimate No: 2 "Repercussions of Syrian-Egyptian Union", 30 January 1958, CIA-RDP79R00904A000400020018-9.

³⁸⁰ Hatta ne Mısır ne de Suriye rejimleri, daha doğrusu Nasır'ın başını çektiği kitlesel Arap milliyetçiliği ve Suriye'den doğmuş olan Baas düşüncesi kömünizm veyahut marksizim izleri taşımak bir yana dursun, kendi ideolojilerini neredeyse "anti-komünist" bir düşünce üzerine kurgulamışlardır. Hatta Suriye ve Irak'ta Arap milliyetçiliğinin "ülküsü" olarak görülen Arap birliğine karşı her iki ülkede de komünistler tarafından ciddi bir muhalefet ile karşılanmış olan Mısır lideri Nasır, komünistleri şu ifadelerle itham etmiştir "ne kendi topraklarının ne de milletlerinin bağımsızlığına inanmayıp, sadece dış güçlerin çığırtkanlığını yapan ajanlar". Baas Partisi'nin kurucu ideologlarından Suriyeli Mişel Eflak da yine benzer bir şekilde şu ifadeleri kullanmıştır "Komünist Parti yıkıcıdır çünkü Arap halkının kaderini bir başka devletin -adını koyalım Rusya'nın-eline teslim etmeyi hedeflemektedirler. Tarık Y. İsmail, *Arap Dünyasında Kömünist Hareket*, Çev.Kemal Sarısözen, İstanbul: Kapı Yayınları, 2006, 39.

Necib yerine Nasır geçmiştir) iktidarda iken gelişen olaylar karşısında Mısır'ın verdiği tepkiler ile -örneğin Bağdat Paktı'na karşı sert çıkış- ve Arap dünyasındaki büyüyen bağlantısızlık düşüncesindeki yadsınamaz önemi, SSCB'yi Nasır ile yakın ilişkiler kurmaya itmiştir.

Bu noktada konunun bir başka yüzünü ortaya koyabilmek adına BAC'nin ilk bakışta tarih aynasından yansımayan yönlerinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Zira Arap dünyasını ve hatta Arap olsun olmasın tüm Ortadoğu'yu derinden etkilemiş olan BAC'nin, kurumsal yapısı ve işleyişi pek de olağan şartlar altında gerçekleşmemiş; işler de sanıldığı gibi birlik ve beraberlik içinde yürümemiştir. Öyle ki Cleveland'a göre BAC “tanımlanması güç, çok garip bir varlık”tır. BAC ile kuşkusuz büyük bir hayal, bir ütopya gerçeğe dönüşmüştür ama her şey o kadar hızlı gelişmiştir ki her iki taraf için de alelacele kotarılmış görüntüsü verilmiştir. Her şeyden önce BAC, düşünüldüğü gibi iki eşit devletin birleşmesi olmamıştır. Mısır'ın kurumsal; Nasır'ın da siyasi kişiliğinde Suriye'nin ergidiği bir yapı ortaya çıkmış; müşterek bir yönetim bir yana dursun, Suriyeli siyasi liderler, askerler ve hatta üst düzey bürokratlar Kahire'de ikamet etmeye mecbur edilerek bir anlamda gönüllü bir sürgüne, adı konulmamış bir mahpusluğa itilmiştir. Buna karşılık, Suriye'deki yönetim mekanizması ise tepeden aşağı Mısırlı bürokrat ve askerler tarafından deyim yerindeyse “işgal” edilmiş; kısa bir süre sonra da Suriye'deki tüm siyasi partiler kapatılarak, yerel yönetimler dahil tüm sistem Mısır ile zorunlu olarak uyumlaştırılmıştır. Hatta öyle bir zaman gelmiştir ki Suriye'de görev yapan her Mısır subayı kendisini Nasır zanneder hale gelmiş ve çok geçmeden Suriye, Mısır'ın bir vilayeti gibi görülmeye başlanmıştır.³⁸¹

2.2.3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'daki Tesirleri

BAC'nin ilanı 1950'lerde Lübnan nüfusunu kutuplaştıran ve Süveyş ile başlayan çatlağı genişleten ikinci en önemli bölgesel olay olmuştur. BAC'nin ilanı, Lübnanlı Müslümanların Nasır'a karşı duydukları coşkulu hayranlığın zirveye ulaşmasına neden olmuş; Hristiyanların ise hali hazırda egemen oldukları devlete yabancılaştırmaları tehlikesini doğurmuştur. Zira Lübnan muhalefetine hayalini kurduğu bir ülkü gerçeğe dönüşmüş ve bundan sonra atacakları her adımda gözlerini dikip bakabilecekleri bir “Arap Birliği” hasıl olmuştur. 1958 Krizi'ne giden süreçte Nasır'ın, Lübnan'daki isyanı hem cesaretlendirmek hem de sona erdirmekteki etkisi bunun en açık göstergesi olmuştur.³⁸²

³⁸¹ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 349. Kerr, *The Arab Cold War*, 51.

³⁸² Attie, *Struggle in the Levant*, 154.

BAC'nin ilanı Lübnan'daki Şemun yönetimi tarafından ilk etapta büyük bir tedirginlik ile karşılanmıştır. Ancak, her ne kadar ilkin ayak diremiş olsa da mevcut iç siyasi konjonktürde BAC'yi tanımamak ve/veya açık bir şekilde yüksek perdeden karşı çıkmak da Şemun için doğru bir adım olarak görülmemiştir. Muhaliflerin giderek güçlendiği bir dönemde üstelik 1958 güzünde yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin arifesinde muhaliflerin eline koz vermek istemeyen Şemun, itidalli bir politikayı yeğleyerek 21 Şubat 1958'de BAC'yi resmen tanımıştır.³⁸³ Şemun'un bu kararında sokakların da etkisinin büyük olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Öyle ki, BAC'nin ilanı ile muhalefet, fırsattan istifade ederek zaten Şemun yönetimine muhalif öğrenci birliklerini, sendikaları ve hatta kırsal bölgelerdeki köylü ve tarım işçilerini harekete geçirmekte gecikmemiştir. ABD'nin Beyrut elçiliği tarafından da yakından izlenen süreç, belgelere de doğrudan yansımıştır. Elçilik, günlük bilgi notları hazırlayıp Dışişleri Bakanı Dulles'a göndermiş; aynı şekilde CIA'nın Beyrut istasyonu da teyakkuza geçirilmiştir.³⁸⁴ Amerikan belgelerinde ayrıntıları ile kayda geçirildiği üzere büyük şehirlerden ücra köylere kadar başlayan sokak gösterileri özellikle Beyrut, Tire ve Trablus'taki BAC'ye destek mitingleri ile doruğa ulaşmıştır. Evlere, okullara, hastanelere, çarşılardaki dükkanlara, parklara kamusal alanda akla gelebilecek her yere asılan Nasır posterleri ve daha da önemlisi atılan sloganlar Şemun yönetimi için ciddi anlamda korkutucu olmuştur.³⁸⁵ Gösteriler öyle bir noktaya gelmiştir ki atılan sloganlara Amerikan karşıtlığı da eklenmiş ve bir süre sonra tüm sokaklarda haykırılan ortak bir slogan ortaya çıkmıştır: *"İsyandaki Lübnan halkı bir an önce birleşmeyi istiyor! Derhal!"* BAC'ye gösterilen teveccüh ve coşku şüphesiz ki sadece sokaklarla sınırlı kalmamıştır. Şemun'a karşı muhalif saflarda birleşen Selam, Yafi ve Karami gibi Müslüman liderler, Nasır ve Suriye Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli'yi tebrik etmek için Şubat ayının ilk haftasında ardı sıra Kahire ve Şam'ı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretler, Lübnan iç politikasındaki gerilimleri bir ileri boyuta taşımış ve Mart 1958'den itibaren temmuz ayında iç savaşın kıyısına kadar gelinecek kanlı dönemin kapıları açılmaya başlamıştır.

2.2.4. 1958 Irak Darbesi

Soğuk Savaş'ın en sarsıcı alt sistemlerinden biri şüphesiz ki Ortadoğu olmuştur. Arap Soğuk Savaşı'nın zirve yılı olan 1958 ise Ortadoğu alt sistemini en derinden etkileyen depremlerin yaşandığı yıl olarak tarihe geçmiştir. Bunlardan ilki şubat ayında kurulan BAC olmuş hemen ardından temmuz ayında peşi sıra Irak, Lübnan ve Ürdün'de krizler yaşanmıştır. Mısır ve

³⁸³ Samir Khalaf, *Civil and Uncivil Violence in Lebanon A History of the Internationalization of Communal Conflict*, New York: Columbia University Press, 2002, 114.

³⁸⁴ Eveland, *Ropes of Sand*, 236.

³⁸⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00, McClintock to Dulles, Foreign Service Dispatch No. 429, Secret, 7 February 1958.

Suriye'nin birleşerek BAC'yi kurması ile Ortadoğu'daki ideolojik denge SSCB lehine değişmeye başlamıştır. Yaşanan bu denge kaymasının doğrudan etkilediği ülkelerin başında Irak gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 1920 yılından 1932 yılına değin İngiliz mandası altında yönetilen Irak, 1932'de bağımsızlığını ilan ederek 1958'e kadar Irak Haşimi Krallığı olarak monarşi ile yönetilmiştir. 1939'da tahta çıkan ancak reşit olmadığı için 1953'e kadar ülkeyi resmen yönetemeyen Kral II. Faysal'ın iktidarı süresince Irak, İngiliz etkisinden kurtulamamış; Soğuk Savaş'ın kızışmaya başladığı 1950'ler ile birlikte ise İngiliz etkisine bir de Amerikan nüfuzu eklenmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki her ne kadar kral tacı II. Faysal'da olsa da ülkeyi 1939'dan 1958'e kadar fiilen kral naibi olarak veliaht Prens Abdulilah ve başbakan Nuri Said Paşa yönetmiştir. Bu süre zarfında Başbakan Nuri Said Paşa, siyasal güç merkezini kendi elinde toplamış ve özellikle Irak'ın dış politikasına bizzat yön veren isim olmuştur. Bu politikanın Batılı ve İngiliz/Amerikan yanlısı olması, Irak'ın 1955'te Bağdat Paktı'nı imzalamasıyla da simgeleşmiştir.³⁸⁶

Bağdat Paktı'nın tek Arap ülkesi olan Irak, pakta karşı olan ve her anlamda mukavemet gösteren Nasır önderliğindeki Arap milliyetçileri tarafından Arap dünyasında adeta tecrit edilmiştir. Dışardan gelen bu tecride ek olarak ülke içerisindeki, özellikle de ordudaki Nasır yanlısı askerlerin başını çektiği sol eğilimli gruplar, Irak monarşisinin liderlerini “Batı taraftarı olmakla” suçlamış ve bu süreçte Mısır ve Suriye'deki bağlantıları vesilesi ile uzunca bir müddet darbe hazırlığı yapmışlardır. Kaldı ki Irak'ta, hemen hemen diğer tüm Arap ülkelerinde olduğu üzere, bağımsızlığını kazandığı 1932 yılından itibaren çok sayıda darbe girişimi olmuştur. Bu çerçevede Irak'ta, Soğuk Savaş'a kadar geçen dönemde, ülkede tam bağımsızlığı savunanlar, başka bir ülke ile yakınlaşmasını savunanlar ve İngilizlerle iş birliğini devam ettirmek isteyenler arasında geçen mücadele yaşanmıştır.³⁸⁷ Soğuk Savaş'ın bölgeye tam anlamı ile sızdığı 1950'ler ile birlikte bu kamplaşma, ABD-Sovyet rekabeti üzerinden giden bir diğer rekabet hattına taşınmıştır. Bu yeni hatta olaylar değişse de mücadele alanları benzer koşullar altında devam etmiştir. Zira bir anlamda Irak, kolonyal mirasın sahibi olarak görülen kraliyeti destekleyen ABD ve emperyalist güçlere karşı özgürlük mücadelesi verdiğini iddia eden sosyalist Arap milliyetçisi gruplar arasındaki darbe ve karşı darbelere şahitlik etmiştir.³⁸⁸

³⁸⁶ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 363.

³⁸⁷ Mustafa Bostancı, *Irak'ta Monarşinin Sonu: 1958 Irak İhtilali*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017, 67.

³⁸⁸ Abdülgani Bozkurt, “Monarşiden Cumhuriyete: 1958 Irak Darbesi”, *Ortadoğu Analiz*, 8/76 (2016), 40-42.

2.2.4.1. Irak-Ürdün Haşimi Arap Federasyonu'nun Kurulması

BAC'nin ilanı, bir sonraki adımda kendi rejimlerini yıkacağına dair endişe içerisine giren Irak ve Ürdün monarşilerinde büyük bir korkuya neden olmuştur. Lakin aynı hanedan soyundan gelen Haşimi ailesinin iki kolu olan Bağdat ve Amman saraylarındaki korkunun tek sebebi dış mihraklar değil aynı zamanda halkların BAC'ye özellikle de Nasır'a duyduğu hayranlık olmuştur. Nitekim monarşiyi ekseriyetle İngiliz sömürgesinin uzantısı olarak gören Irak halkı ve Ürdün'de nüfusları giderek artan Filistinli mültecilerin hemen hepsi tarafından BAC'nin kuruluşu adeta bir devrim olarak algılanmıştır.³⁸⁹ Irak'ta alt ve orta sınıflar, öğrenciler ile ordudaki yeni kuşak genç subaylar arasındaki sevinç öyle yoğun olmuştur ki bir süredir hükümet karşıtlığı zemininde devam ettirilen sokak gösterileri yerini BAC ve Nasır'a destek mitinglerine bırakmıştır.³⁹⁰ Bu gösterilere ek olarak, Başbakan Nuri Said'in emriyle muhaliflere karşı orantısız güç kullanımından çekinmeyen güvenlik güçlerine meydan okurcasına önde gelen siyasi muhalifler, gazeteciler, akademisyenler Nasır'a yüzlerce tebrik telgrafi göndermiş; imkânı olanlar ise soluğu Kahire'de almıştır. Iraklı yöneticilerin yaşadığı şaşkınlık ve endişe giderek artarken benzer bir durumdaki Ürdün ile sürece ilişkin ortak adımlar atılması gündeme gelmiştir. Aynı zamanda kuzen olan Haşimi hanedanının iki üyesi Irak Kralı II. Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin, hem deneyimsiz olmaları³⁹¹ hem de Nasır ve ideolojisinin her iki ülke halkında da hatırı sayılır bir karşılık bulması nedeniyle güçlerini birleştirmeye karar vermişler ve 14 Şubat 1958'de Irak başbakanı Nuri Said'in de ön ayak olmasıyla Haşimi Arap Federasyonu adı altında iki ülkenin birleştiğini ilan etmişlerdir. İki ülkenin de kendi siyasal sistemlerini sürdürmelerini öngören Haşimi Arap Federasyonu aceleyle hazırlanan federal anayasanın oylanmasıyla 12 Mayıs 1958'te resmîyet kazanmış; 18 Mayıs'ta ise federasyonun başına Nuri Said Paşa getirilmiştir.³⁹² Haşimi ya da yaygın kullanımı ile Arap Birliği'ni ilanın yanı sıra ilan sırasında yayınlanan bildiri de önemli ayrıntılar içermiştir. Bildiride Arap milliyetçiliğinin gerçek muhafızlarının, 1916 Büyük Arap İsyanının ve onun ezeli ve ebedi mesajının mirasçılarının (Nasır değil) Ürdün'de Hüseyin, Irak'ta ise Faysal olduğu vurgulanmış; “kapsayıcı ve evrensel birlik amacına doğru yürüyüşünde Arap milletine rehberlik edecek olan ateşin Haşimi/Arap Federasyonu ile yakıldığı dile getirilmiştir. Görüldüğü üzere bildiride dönemin siyasal duygu ve

³⁸⁹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:137 “Iraqi-Jordan Union”, 14 February 1958, CIA-RDP79T00975A003500120001-9.

³⁹⁰ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 99. “Telegram From the Embassy in Iraq to the Department of State”, Baghdad, February 21, 1958.

³⁹¹ Her iki kral da henüz 23 yaşındaydı ve ülke yönetimi ya da dış politika hususlarında kayda değer bir deneyimleri bulunmuyordu.

³⁹² Bruce Maddy-Weitzman, “Jordan and Iraq: Efforts at Intra Hashimite Unity”, *Middle Eastern Studies*, 1/26 (1990): 65-75. doi.org/10.1080/00263209008700805. Erişim 26.10.2022.

duyarlılıklarının dışavurumu olarak Arap milliyetçiliğinin en yüksek seviyede hâkim olduğu bir süreçte zamanın ruhuna, güncel siyasal söyleme başvurulmuş olması ayrıca anlamlı olmuştur.³⁹³ Fakat, her ne kadar söylem bazında BAC ve Nasır'a rakip bir Arap milliyetçiliği manifestosu olarak ortaya konulsa da Haşimi Arap Federasyonu ile kaybedileceği baştan belli bir mücadeleye girildiği açıktır. Arap milliyetçiliği ve Irak siyasi tarihi üzerine çalışmaları ile tanınan Irak asıllı Amerikalı siyaset bilimci Davişa'ya göre Amman ve Bağdat, Nasır'ın durdurulamaz gibi görünen Arap milliyetçiliği rüzgarına karşı, neredeyse hiç ümit vaat etmeyen ve yenilgiye mahkûm bir direniş başlatmıştır. Her şeyden önce Irak ve Ürdün'ün oluşturduğu birlik, halk desteğinden mahrum, tamamen savunmacı ve heyecandan çok korkudan doğmuştur. Deyim yerindeyse birliğin zarfı Arap milliyetçiliği olsa da mazruf çok farklı olmuştur. Irak-Ürdün birleşmesi, Nasır'a karşı bölgede diplomatik ve stratejik bir güç oluşturmak için tasarlanmış, kurumsal evliliğe dayalı siyasal bir girişimden öte gitmemiştir.³⁹⁴ Nitekim Haşimi Federasyonu, Irak monarşisinin, 14 Temmuz 1958 sabahı yaşanan darbe marifetiyle yıkılmasının akabinde, 2 Ağustos 1958'de feshedilmiştir.

Irak ve Ürdün arasında kurulan federasyon, ABD tarafından da yakından izlenmiştir. Dışişleri belgelerindeki sürece ilişkin yorumlar ilgi çekicidir. Zira, Irak-Ürdün arasındaki Haşimi Federasyonu'nun Mısır-Suriye birleşmesinden doğan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne rakip olabilmesinin teorik olarak mümkün olduğu ancak pratikte, özellikle halklar nezdinde meşruiyetinin düşük ihtimal olduğu not edilmiştir. Federasyonun özellikle Ürdün'deki mukim Filistinli nüfusunun radikal Arap milliyetçisi yönelimi ve Ürdün'ün ekonomik sorunları nedeniyle ciddi iç sorunlara da sahip olacağı ancak bu zorlukları atlattır ve Irak'ın ekonomik kaynaklarından ortak bir fayda sağlanabilirse uzun vadeli beklentilerin olumlu olduğu ifade edilmiştir. Irak-Ürdün federasyonunun başarısının büyük ölçüde ABD'nin diplomatik ve maddi desteğine bağlı olacağının altı çizilmiş ancak Nasır'ın eline büyük bir koz vereceği ihtimaline karşı ABD'nin Irak-Ürdün birliğine açıktan değil ama örtülü bir şekilde destek sağlanmasının daha uygun olduğu belirtilmiştir.³⁹⁵ CIA belgelerinde ise konuya biraz daha farklı yaklaşıldığı görülmektedir. Örneğin CIA raporlarında, kurulan federasyonun ekonomik yüküne ilişkin bilgilere rastlamak mümkündür. 14 Şubat 1958 tarihli bir istihbarat bülteninde,

³⁹³ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*, Çev.Lütfi Yalçın, İstanbul: Literatür Yayınları, 2004, 184-285.

³⁹⁴ Adeed Dawisha, *Iraq a Political History*, Princeton: Princeton University Press, 2013, 159.

³⁹⁵ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 11, “Special National Intelligence Estimate: Prospects And Consequences of Arab Unity Moves”, Washington, February 20, 1958. 1957-1960 yılları arasında Türkiye'nin Amman Büyükelçisi olarak görev yapan Mahmut Dikerdem de anılarında Irak-Ürdün birliğinin bir mecburiyetten doğduğunu, böyle bir birleşmenin Irak'a hiçbir fayda sağlamayacağı bilakis ekonomik olarak Ürdün'ün Irak'a yük olacağı bilindiği halde Irak'ın pek de hevesli olmamasına rağmen konjonktür gereği iki ülkenin birleşmesine onay verdiğini dile getirmiştir. Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları: Bir Büyükelçinin Anıları*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1977, 177.

birleşme ile Irak ve Ürdün'ün askeri ve dış ilişkiler bürokrasisinin entegre edileceği; Irak'ın ilk etapta Ürdün'e 8 milyon 740 bin dolar ekonomik yardımda bulunacağı ve ilerleyen süreçte federasyonun ABD tarafından da finansal anlamda destekleneceği not edilmiştir. Irak-Ürdün birleşmesinin BAC karşısında bir “karşı propaganda” aracı olmasının umulduğu da ayrıca vurgulanmıştır.³⁹⁶

2.2.4.2. Irak'ta Kanlı Darbe ve Monarşinin Sonu

Belgeler ışığında satır aralarında okunabildiği üzere, Ürdün ile kurulan federasyon, Irak'ın endişelerini gidermek hususunda tam anlamı ile etkili olmamıştır. Zira Nasır'ın yükselişi ve BAC'nin ilanı ile iyiden iyiye gerilen süreçte Irak için bir diğer endişe kaynağı hatta endişenin merkez üssü Lübnan'daki olaylar olmuştur. 1957 yazında Lübnan'da yapılan genel seçimlerin arifesinde patlak veren olayların 1958 sonbaharında gerçekleşecek Cumhurbaşkanlığı seçimlerine giden süreçte kontrolden çıkarak Mayıs 1958 itibarı ile bir iç savaş provasına dönüşmesi, Irak tarafından derin bir tedirginlikle izlenmiştir. Bağdat Paktı'nın yegâne Arap üyesi olarak Irak, 1957 Suriye Krizi ve akabinde BAC'nin kuruluşunun şokunu henüz atlamamışken Lübnan'ın da Nasır ve komünizmin pençesine düşme ihtimalinin artması nedeniyle kendisini daha net ve ivedi adımlar atmaya mecbur hissetmiştir. Irak, bu bağlamda Lübnan sorununa ilişkin aktif bir tutum içerisine girmiş; Dışişleri Bakanı Fazıl Cemali, Nuri Sadi Paşa'nın talimatıyla Lübnan Dışişleri Bakanı Charles Malik ile BM çatısı altında ortak hareket etmeye başlamıştır. Cemali, haziran ayında BM'de yaptığı bir konuşmada “Nasirizm” olarak adlandırdığı BAC ve Nasır'ın faaliyetlerinin başta Lübnan olmak üzere birçok dost Arap ülkesinde felakete yol açtığına dikkat çekmiş; Irak hükümetinin Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'a verdiği desteği kürsüden dile getirmiştir.³⁹⁷

Bu diplomatik hamlenin ardından ise Nuri Said Paşa, Bağdat Paktı üyelerine acil toplantı çağrısı yapmış ve Pakt üyeleri 14 Temmuz 1958'de İstanbul'da toplanmaya karar vermiştir. Eş zamanlı olarak Lübnan'daki olayların kendi ülkesine yayılmasından ciddi anlamda tehdit algılayan Ürdün Kralı Hüseyin, Irak'a askeri destek göndermesi için çağrıda bulunmuş; aynı zamanda artık Haşimi Federasyonu'nun da başkanı olan Nuri Said Paşa ordu birliklerinin Ürdün'ün kuzey kesimleri, Suriye ve Lübnan sınır hattına kaydırılmasını emretmiştir.³⁹⁸ Nuri

³⁹⁶ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:137 “Iraqi-Jordan Union”, 14 February 1958, CIA-RDP79T00975A003500120001-9.

³⁹⁷ Michael N. Barnett, *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, New York: Columbia University Press, 1998, 134.

³⁹⁸ Waldermar J. Gallman, *Iraq Under General Nuri: My Recollections of Nuri al-Said, 1954-1958*, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1964, 200-201.

Said Paşa'nın bu emri, son gelişmeleri görüşmek üzere geldiği Amman'da, Türk büyükelçiliğini ziyareti sırasında uygulamaya başlanmıştır. Türkiye'nin Amman Büyükelçisi Mahmut Dikerdem anılarında ayrıntıları ile anlattığı olayı şu ifadelerle kayda geçirmiştir:

“1958 temmuzun ilk haftasıydı. Nuri Said Paşa'nın büyükelçiliğimizi ziyaret edeceği haber verildi. Bir başbakanın yabancı bir elçiyi -üstelik başka bir ülkede- resmen ziyaret etmesi görülmüş bir şey değildi ama biz Irakla artık içli dışlı sayılırdık, Bağdat Paktı içinde yazgılarımız birleşmişti. Paşa'yı salona buyur etmek istedimse de çalışma odamda oturmamızı istediler. Nuri Said Paşa gülerek 'Hem ziyaretinizi iadeye geldim hem de Adnan Bey'e mesaj iletmek istiyorum.' dedi. Tam o sırada kapı vuruldu, içeriye Paşa'nın yaveri girdi ve Nuri Said Paşa'nın kulağına eğilerek telaşla bir şeyler söyledi. Nuri Said Türkçe olarak 'Irak-Ürdün sınırında bazı birliklerin hareket halinde olduğunu öğrenmişler ama ben zaten ne olduğunu biliyorum. Tümen komutanlarımızdan Abdülkerim Kasım birliklerine manevra yaptırmak istemişti. Kasım benim en güvendiğim komutanlardan biridir, merak edecek bir şey yok.' dedi.³⁹⁹

Nuri Said Paşa, ordunun kendisine ve Kral Faysal'a olan sadakatinden öyle emindir ki, Türk Büyükelçisi Dikerdem ile görüşmesinden birkaç gün sonra 13 Temmuz 1958'de bu defa ABD'nin Bağdat Büyükelçisi Waldemar J. Gallman ile yaptığı görüşmede Irak ordusunun Ürdün sınırında konuşlandığını ve gerektiği anda derhal Amman'a yürüyebilecek durumda olduğunu iletmıştır.⁴⁰⁰ Bu konuşmanın üzerinden 24 saat bile geçmeden, 14 Temmuz 1958 günü, Nuri Said Paşa'nın “en güvendiğim adamım” dediği General Kasım ve komutasındaki askeri birlikler Ürdün sınırı yerine yönlerini Bağdat'a, Kral Faysal'ın sarayına çevirmiş ve Irak tarihinin en kanlı darbesinin ilk adımları atılmıştır. Başbakan Nuri Said Paşa, Lübnan'daki olaylardan veyahut Ürdün'de çıkabilecek herhangi bir karışıklıktan endişe duyarken, asıl tehlike içerden gelmiştir. Nuri Said'in izlediği siyasî ve ekonomik programa; Batı yanlısı dış politikaya muhalefet eden grupların nicedir mobilize oldukları bilinen bir gerçekken “münferit ve geçici” olarak görülüp önemsenmemesinin bedeli çok ağır olmuştur. Oysa ki muhalifler çok parçalı ve bir araya gelmeleri imkansız gibi görünse de Mısır'daki Hür

³⁹⁹ Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, 179-180. Büyükelçi Dikerdem, Nuri Said Paşa'nın Türkçe konuşmasına ve hatta Menderes'e gönderdiği mesajları dahi Türkçe yazmaya özen gösterdiğine dikkat çekmiştir. Zira, Nuri Said Paşa Bağdat doğumlu olmasına karşın etnik olarak Arap değildir. Kafkas kökenli bir aileden gelen Nuri Said, askeri eğitimini İstanbul Harbiye Mektebi'nde almıştır. Harbiye'den 1906'da teğmen rütbesiyle mezun olan Nuri Said Paşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'nda görev almıştır ve çok iyi derecede Türkçe bilmektedir. Gallman, *Iraq Under General Nuri*, 88. Yücel Güçlü, “The Role of the Ottoman-Trained Officers in Independent Iraq”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 26 (1996), 123-138, doi.org/10.1501/Intrel_0000000251, Erişim 1.11.2022.

⁴⁰⁰ Gallman, *Iraq Under General Nuri*, 201.

Subaylar Devrimi sonrasında Nasır'ın yükselişi ve son olarak da BAC'nin kuruluşu muhalefete adeta cesaret vermiş ve birbirlerinden çok farklı sulara yüzşeler de Iraklı komünistler, Baas Partisi ve destekçileri, Arap milliyetçisi ve sol düşüncelere sahip farklı siyasî gruplar, ordu içerisindeki muhalif generallerin öncülüğünde bir araya gelerek “Birleşik Ulusal Cephe” adı altında bir yeraltı hareketinde birleşmişler ve süreç kaçınılmaz olarak darbeye kadar varmıştır.⁴⁰¹

General Kasım, 14 Temmuz 1958 günü bütün gözlerin Lübnan'a çevrildiği bir anda darbe planını uygulamaya koymuştur. Nuri Said Paşa'nın emri ile Bağdat yakınlarındaki Bakuba'da bulunan General Abdulkerim Kasım ve Abdusselam Arif, emirlerindeki 19 ve 20. tugayları Ürdün yerine Bağdat'a göndererek darbeyi başlatmıştır.⁴⁰² 14 Temmuz 1958 sabahı, Bağdat Radyosu'ndan yayınlanan bildiri ile ordunun yönetime el koyduğu haberinin halka duyurulduğu sırada, saraya giren darbeciler Kral Faysal ve Veliaht Prens Abdulillah ile kraliyet ailesi üyelerini çoktan infaz etmiştir. Veliaht Prens ise sadece infaz edilmekle kalmamıştır. Prensins cansız bedeni Bağdat sokaklarında toplanan öfkeli kalabalığın eline verilmiş; eşine az rastlanır bir vahşet örneği sergilenerek halkın elinde parçalara ayrılmıştır. Bununla da yetinilmemiş, parçalara ayrılan cesedin her bir uzvu şehrin farklı yerlerinde yine halk tarafından teşhir edilmiştir. Darbe başladığında, İstanbul'da yapılması planlanan Bağdat Paktı toplantısına gitmek için havaalanı yolunda olan Başbakan Nuri Said Paşa ise darbeyi haber alarak, kadın kılığında kaçmaya çalışmış fakat bir ihbar sonucu halk tarafından fark edilmiş ve o da linç edilerek feci şekilde can vermiştir.⁴⁰³ Görünen o ki darbeyi gerçekleştiren askerler ve muhalif siyasetçiler, darbenin halk destekli bir devrim olarak görülmesi ve yeni rejime meşruiyet sağlanması için halkı da darbe girişimine dahil etmiştir.⁴⁰⁴ Tüm stratejik noktalarında tankların konuşlandırıldığı Bağdat, kısa sürede tamamen darbecilerin eline geçmiş; sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen halk sokaklara dökülmüş ve ellerinde Nasır pankartları ile Nasır lehine tezahüratlar yapmıştır. Kahire ve Şam radyoları sabah saatlerinden itibaren tüm yayın akışlarını keserek, “Irak Devrimi”ni selamlayan nutuklar ve marşlar çalmıştır.⁴⁰⁵

401 Tarık Y. Ismael, *The Rise And Fall of the Communist Party of Iraq*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 71.

402 Tuğrul Bakır, “Yeni Belgeler Işığında 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali ve Türkiye'nin Irak'ın Kuzeyine Müdahale Tasarıları”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* 6/1 (2022), 184-217, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otad/issue/71215/1131274>. Erişim 1.11.2022.

403 CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:57, “Army Officers Overthrow Iraqi Monarchy”, 14 July 1958, C03169498.

404 Bakır, *Yeni Belgeler Işığında*, 188.

405 FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:110, “Briefing Notes by Director of Central Intelligence Dulles”, Washington, July 14, 1958.

Irak'ta monarşi kanlı bir şekilde yıkılırken, bir yandan da cunta liderleri siyaseti ve kurumları devralmak için harekete geçmiştir. General Kasım tarafından Bağdat Radyosu'ndan yayınlanan bir dizi kararname ile “cumhuriyet” ilan edilmiş; General Abdülkerim Kasım, Başbakan ve İçişleri Bakanı; Albay Abdülselem Muhammed Arif Başbakan ve İçişleri Bakan Vekili; Tuğgeneral Ahmet Salih Ezzi ise Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır. Diğer bakanlık görevlerine ve kurum başkanlıklarına ise ordu içerisinde sol görüşleri ile bilinen ve hatta kendisini doğrudan Nasırcı olarak tanımlayan isimler atanmıştır.⁴⁰⁶

Irak'ta yaşanan bu dramatik ve kanlı olaylar neticesinde Batı'nın Arap dünyasındaki en güçlü kalesi tek bir darbeye yıkılmıştır. Bölgedeki çıkarlarının arda kalanını da yitireceğinden korkan ABD ani gibi görünen ama aslında daha önceden planlaması yapılan bir şekilde Lübnan'a asker çıkarmaya karar vermiştir. ABD'nin bu hamlesinin tamamlayıcısı olarak İngiltere de eş zamanlı olarak tehdit altındaki bir diğer Arap ülkesi Ürdün'e asker çıkarmıştır. Irak'ta yaşanan darbe, Nasır için ise hanesine kazanç olarak yazılmıştır. Arap milliyetçiliğinin kalbi addedilen Suriye'yi BAC marifeti ile denetim altına alan Nasır, Irak'taki başlıca rakibini de ortadan kaldırmış ve sıra son Batı yanlısı Arap ülkesi olarak Lübnan'a gelmiştir.⁴⁰⁷ Blum'un ifadesi ile Irak darbesinin haberi Washington'a ulaştığında, “Armageddon'un trompetleri” Oval Ofis'ten net bir şekilde duyulmaya başlamış ve Beyaz Saray, teorik anlamda hazırlandığı ancak bir süredir çeşitli nedenlerle ertelediği sahaya inme stratejisini daha fazla erteleyemeyeceğinin farkına varmıştır.⁴⁰⁸

2.2.4.3. 1958 Irak Darbesinin Türkiye ve Bağdat Paktı'na Etkisi

Irak'ta yaşanan darbenin haberi Ankara'ya ulaştığında neredeyse Bağdat'taki kadar büyük bir şok dalgası yaratmıştır. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın talebi üzerine, Bağdat Paktı'nın Müslüman üyeleri, Lübnan'da yaşanan olayları ve ilgili sorunları değerlendirmek üzere 14 Temmuz 1958 günü İstanbul'da bir araya gelmeye karar vermiş; tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. İran Şahı ve Pakistan Cumhurbaşkanı ile ev sahibi Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İstanbul Havaalanı'nda Kral Faysal, Veliht Prens Abdulillah ve Başbakan Nuri Said Paşa'yı beklerken Irak'taki darbenin haberi gelmiş ve haber herkes için olduğu gibi Bağdat

⁴⁰⁶ US Department of State, Central Files, 787.00/7-1458. FRUS, 1958-1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:109, “Dulles to Eisenhower: Memorandum of Telephone Conversation”, Washington, July 14 1958, 8:29 a.m.

⁴⁰⁷ Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Salih Yurdakul, İstanbul: Söylem Yayınları, 2000, 140.

⁴⁰⁸ William Blum, *Killing Hope: U.S. Military and C.I.A. Interventions Since World War II*, Maine: Common Courage Press, 2008, 93.

Paktı üyeleri için de şok ve dehşet etkisi yaratmıştır.⁴⁰⁹ Toplantı bir anda hem içerik hem de şekil değiştirmiş ve 14-17 Temmuz 1958 tarihlerinde İstanbul'da değil Ankara'da toplanılmıştır. Toplantıların son günü yayınlanan ortak bildiride Irak'taki darbenin, bölgedeki yıkıcı faaliyetlerin bir sonucu olduğu; darbe neticesinde Bağdat Paktı üyesi devletlerin çıkarlarının ve milli güvenliklerinin tehlikeye düştüğü vurgulanmış ve ABD'nin Eisenhower Doktrini'ne dayanarak Irak'a müdahale etmesi istenmiştir.⁴¹⁰

1958 Irak Darbesi, Türkiye özelinden ele alındığında, 1957 Suriye Krizi ile Arap Soğuk Savaşı girdabına çekilmiş olan Türkiye için birçok açıdan dehşet verici olmuştur. Her şeyden önce stratejik açıdan bakıldığında, Türkiye'nin zaten diğer komünist devletlerle paylaştığı uzun sınıra ek olarak yeni bir komünist ya da komünist sempatzanı rejimle ortak bir sınıra sahip olma olasılığı karşısında güvenlik tehdidi hissedilmiştir. Bunun yanı sıra darbe, Bağdat Paktı'nın da geleceğini riske atmıştır, zira Irak çok geçmeden Pakttan ayrılmıştır. Bağdat Paktı'na daha fazla Arap devletini çekebilmek için yıllarını harcayan Başbakan Menderes ve hükümeti için bu ayrılık, Paktın tek Arap ülkesinin kaybedilmesi ve hatta son kertede Paktın kadük olması anlamına gelmiştir. Kişisel ve belki de duygusal bir açıdan bakıldığında ise Türk liderler için Nuri Said Paşa, Kral Faysal ve Prens Abdulillah'ın trajik akıbetini kabullenmek oldukça zor olmuştur. Kişisel empatiden kaynaklanabilecek endişelerin ötesinde, Türk ve Iraklı liderler arasında Bağdat Paktı'nın kuruluşundan darbeye kadar yakın ve özel bir ilişki kurulmuştur.⁴¹¹

Türkiye'nin Irak olaylarına tepkisi sadece Bağdat Paktı çerçevesinde sınırlı kalmamıştır. Amerikan belgelerinde net bir şekilde ifade edildiği üzere, Türkiye, Irak'a askeri müdahalede bulunma isteğini ABD'ye iletmış lakin olumlu bir yanıt veyahut destek alamamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Irak'a müdahale talebi hem CIA hem de Dışişleri belgelerinde sürece ilişkin önemli bir analiz konusu olmuştur. 15, 17 ve 19 Temmuz 1958 tarihli CIA raporlarında Türkiye'nin Irak'a müdahale etme konusunda giderek artan bir isteklilik gösterdiği ve böyle bir hareket için ABD'nin desteğini şiddetle aradığı not edilmiştir. Raporlarda Türkiye'nin talebinin mevcut koşullarda makul olmadığı yorumuna yer verilmiş ve Ankara'nın Bağdat'a karşı tek taraflı bir hamle yapması pek olası görünmese de ihtimalin de göz ardı edilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Hatta 15 Temmuz 1958 tarihli ilk raporda sürece ilişkin önemli ve teknik ayrıntılara rastlamak da mümkündür. Türkiye'nin olası Irak müdahalesine ilişkin en detaylı istihbarat raporuna ise 15 Temmuz 1958 tarihli bir CIA bülteninde

⁴⁰⁹ Yeşilbursa, *Bağdat Paktı*, 315. FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:110, “Briefing Notes by Director of Central Intelligence Dulles”, Washington, July 14, 1958.

⁴¹⁰ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, “Daily Brief: Baghdad Pact”, 17 July 1958, CIA-RDP79T00975A003800240001-3., Umar, *Bağdat Paktı*, 288.

⁴¹¹ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*, 209-210.

rastlanmıştır. Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliğinden edinilen bilgilere dayanarak hazırlanan bültende, son olaylar neticesinde Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda bazı adımlar atmaya hazırlandığına ve bu bağlamda Türk ordusunun güneydoğu sınırında ve İskenderun çevresinde güvenlik önlemlerini sıkılaştırdığı hatta askeri birliklerin Suriye ve Irak sınırlarında mevzi aldığı rapor edilmiştir.⁴¹² Benzer öngörülere ABD Dışışleri belgelerinde de rastlamak mümkündür. ABD Dışışlerinin darbeye ilişkin ilk değerlendirme raporlarında yer alan şu ifadeler, henüz Türkiye'den herhangi bir talep gelmeden evvel Türkiye'nin müdahale hususundaki niyetinin sezilmiş olduğunu açıkça göstermiştir:

“Türkiye ve İran harekete geçmek için bir miktar baskı yapacaktır ancak SSCB karşısındaki konumları göz önüne alındığında, ABD'den "garanti" almadan harekete geçmeleri pek olası değildir. Irak darbesinin başarılı olması halinde, Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan'daki Batı yanlısı hükümetlerin sonunu getirecek ve Türkiye ile İran için ciddi sorunlar yaratacak bir zincirleme reaksiyon başlatması neredeyse kaçınılmaz görünüyor. Sovyetler Birliği şüphesiz bu gelişmeleri memnuniyetle karşılayacak ve bu zincirleme reaksiyonu desteklemek için açık düşmanlıklara doğrudan müdahil olmadan güvenli bir şekilde yapabileceğini düşündüğü her şeyi yapacaktır. SSCB, Türkiye ya da İran'ın olası askeri harekâtına şüphesiz güçlü bir tepki gösterecektir ancak genel savaş riski taşıdığını düşündüğü bir hareket konusunda muhtemelen tereddüt edecektir.”⁴¹³

Başkan Eisenhower da Türkiye'nin olası Irak müdahalesine ilişkin, anılarında, 19 Temmuz 1958 tarihli bir anektoda yer vermiş ve günlüğüne şu notu düştüğünü ifade etmiştir: *“Türkler Irak'a girmeyi arzulamakta ve buna karar verdiklerini söyleyerek ABD'den maddi ve manevi destek istemektedir. (Sovyetlere karşı değil)”*.⁴¹⁴

Aslına bakılırsa Irak'a müdahale düşüncesi Türkiye'nin ne bir blöfü ne de topyekûn bir işgal planı olarak tasarlanmıştır. Nitekim 20 Temmuz 1958 tarihinde Washington'u ziyaret eden Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, CIA Direktörü Allen Dulles ile yaptığı görüşmede “Irak’a yapılacak bir Türk müdahalesini çılgınlık olarak gördüklerini ifade etmiş ve söz

⁴¹² CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, “Daily Brief: Headline Item: The Iraqi Coup (Information as of 0400 EDT)”, 15 July 1958, C03169499. CIA-Declassified Archives, Memorandum for the Director “The Middle East Situation: Turkey”, 17 July 1958, CIA-RDP79R00904A000400030033-1., CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:57, “Special Watch Report 415-A of the Intelligence Advisory Committee”, 19 July 1958, C03169501.

⁴¹³ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq, Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:110, “Briefing Notes by Director of Central Intelligence Dulles”, Washington, July 14, 1958.

⁴¹⁴ Eisenhower, *Waging Peace*, 277.

konusu müdahalenin Türkiye'nin gündeminde olmadığını belirtmiştir.⁴¹⁵ Ethem Menderes'in söz konusu ifadeleri benzer bir şekilde 23 Temmuz 1958 tarihli CIA'in Ulusal Güvenlik Komitesi Raporu'nda da yer almıştır.⁴¹⁶ Dönemin Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İsmail Soysal ise yazdığı bir makalede, konunun aslı olmadığını ama konjonktür itibari ile yalanmaya da gerek duyulmadığını kaydetmiştir.⁴¹⁷ Ne var ki, tüm belgeler ve konuya ilişkin detaylar bir araya getirildiğinde devletin üst kademesinde müdahale düşüncesinin var olduğu ancak şartlar uygun olmadığından, uygulama aşamasına geçilmeden vazgeçildiği yorumu yapılabilir.

Türkiye'nin olası Irak müdahalesi haricinde bir diğer önemli meselesi de darbeci rejimin tanınıp tanınmayacağına ilişkin çelişkiler olmuştur. Türkiye, cunta rejimini tanımamak için son ana kadar ayak diremiş olsa da 28 Temmuz 1958'de Londra'da düzenlenen Bağdat Paktı toplantısının ardından gönülsüz de olsa ikna olmuş ve 31 Temmuz 1958 tarihinde yeni Irak rejimini resmen tanımıştır.⁴¹⁸

2.2.4.4. Bağdat Paktı'nın Yıkılışı

Irak'ta monarşiyi yıkıp Haşimi hanedanlığına son veren darbe sırasında yaşanan siyasi cinayetler, yargısız infazlar, idamlar halk arasında ortaya çıkan derin sosyolojik ve ideolojik ayrışmaların yarattığı psikolojik iklim, tüm çevre ülkelere sirayet etmekte gecikmemiştir. Adını Irak'ın başkenti Bağdat'tan alan Bağdat Paktı, yaşanan rejim değişikliği ile adı değiştirilerek devam ettirilmeye çalışılsa da fiilen yıkılmış; fikren ise çökmüştür. Irak'taki rejim değişikliği sonrasında yeni kurulan yönetim Bağdat Paktı'ndan hemen çekilmemiş ancak işlevsiz bir şekilde sekiz ay kadar askıya almıştır. 24 Mart 1959'da Irak resmen Pakt'tan çekilmiş; 21 Ağustos 1959'da ise merkezi Bağdat'tan Ankara'ya taşınarak kısa adı CENTO olan Central Treaty Organization-Merkezi Antlaşma Teşkilatı adını almıştır. Yeni adı ile CENTO, bir savunma ittifakı olarak kurgulanan Bağdat Paktı'ndan farklı olarak tamamen kadük olacağı 1979 yılına kadar ekonomik, kültürel ve teknik iş birliği alanlarında faaliyet göstermiştir.⁴¹⁹ Bu yıkım, görünüşte bir bölgesel ittifakın yıkımı olarak görünse de aslında ABD ve İngiltere'nin başını çektiği Ortadoğu savunması sisteminin de çöküşünü sembolize etmesi açısından da tarihi bir öneme sahiptir.

⁴¹⁵ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No.26. “Memorandum of Conference With President Eisenhower” Washington, 20 July 1958.

⁴¹⁶ CIA-Declassified Archives, National Security Council Briefing Report “Middle East”, July 23 1958, CIARDP79R00890A001000030020-1.

⁴¹⁷ İsmail Soysal, “1955 Bağdat Paktı”, *Belleten*, 55/ 212 (1991), 179 – 238.

⁴¹⁸ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*, 217.

⁴¹⁹ Ayrıntılı okuma için bkz. Yeşilbursa, *Bağdat Paktı*, 312-333. Celal Tefvik Karasapan, “Unutulmuş İttifak CENTO”, *Ortadoğu*, 12/125, (1972), 15-26.

2.2.4.5. 1958 Irak Darbesi ve ABD İstihbaratı

Irak, ABD açısından, daha doğrusu ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik oluşturduğu planlar açısından değerlendirildiğinde Kraliyetin ve Başbakan Nuri Said'in İngilizlerle olan sıkı bağlarını koparmaması nedeniyle uzunca bir süre "cepte" görülmüştür. Başkan Eisenhower'ın deyimiyle Irak, Ortadoğu bölgesinde, özellikle Arap dünyasında Batı'nın sadık dostu, güvenli limanı, istikrar ve ilerlemenin siperi olarak görülmüştür.⁴²⁰ Bu nedenle gerek diplomatik gerekse de istihbarat ağı anlamında büyük yatırımlar yapılmamıştır. Eveland'ın notlarında da açıkça ifade ettiği üzere Irak'taki ABD diplomatik misyonu, Arap dünyasındaki diğer Amerikan misyonları kadar önemsenmemiştir. Örneğin Mısır veyahut Suriye'deki Amerikan diplomatları ve istihbarat ağı ile karşılaştırıldığında Irak'ta deneyimli diplomatlardan ve önemli bilgilere, hızlıca ulaşabilecek sivil ve/veya askeri istihbarat ağı kısıtlı tutulmuştur. Sahadaki az sayıdaki diplomat ve CIA uzmanının gönderdiği raporları ve bilgi notlarının Washington tarafından çok da dikkate alınmadığından yakınan Eveland'a göre Irak'taki sürecin başarısızlıkla sonuçlanması Araplara yüzlerini Ruslara dönmekten başka seçenek bırakmamış ve bu da komünistlerin ordudan başlayarak Irak'a sızmasına yol açmıştır. Hatta Eveland'ın notlarında "itiraf" olarak kaydettiği bir diğer anekdota göre ne ABD'nin sahadaki görevlileri ne de Beyaz Saray'daki herhangi bir kimse Irak'ta bir darbe olabileceğini öngörmemiştir.⁴²¹

ABD'nin beklemediği yerde, beklemediği bir şekilde adeta Arap Soğuk Savaşı çemberi içerisinde "sınanması" anlamına gelen Irak darbesi öncesi dönemi kapsayan Dışişleri ve CIA belgeleri incelendiğinde tam da Eveland'ın ifade ettiği durumun yaşandığı görülmektedir. Arşiv belgelerinde yer alan kadar, yer almayan bilgiler de tarih yazımı için elzemdir. Öyle ki, 1949-1957 Suriye darbeleri, 1952 Mısır Hür Subaylar darbesi, 1953 İran darbesi gibi önemli süreçlerde yüzlerce sayfa belge, doküman ve saha notu bulunmasına karşılık 1958 Irak Darbesine yönelik öngörüler son derece sığ ve kıyas kabul etmeyecek kadar azdır. Birçok belgede Irak'taki durumun zaman zaman karmaşalara sahne olsa da genel itibari ile kontrol altında olduğu hatta Kral ve Nuri Said Paşa'nın Batı çıkarları ile uyum içinde olduklarına ve dahası Irak ordusunda ciddiye alınması gereken bir hareketlenmenin bulunmadığına dair analizlere rastlanmıştır. Buna en iyi örneklerden biri darbeden yaklaşık on bir ay önce hazırlanmış olan, 4 Haziran 1957 tarihli oldukça geniş çerçeveli bir NIE Raporu (Ulusal İstihbarat Öngörü Raporu)'dur. "Irak için Perspektif" başlığını taşıyan ve Irak'a dair kısa-orta vadeli 26 maddelik geniş bir müşahede manzumesi olarak değerlendirilebilecek raporda

⁴²⁰ Dwight D. Eisenhower, *Waging Peace, 1956-1961: The White House Years*, New York: DoubleDay, 1965, 269.

⁴²¹ Eveland, *Ropes of Sand*, 36, 234.

Amerikalı yetkililer, halk protestolarının ve ordudaki huzursuzluğun Ortadoğu'daki Arap devletlerinin olağan bir gerçeği olduğunu ve mevcut Irak rejimini tehdit etmeyeceği hususunda hemfikir olduğunu kaydetmiştir. Raporda, ordu içerisindeki “huzursuz subayların” örgütlü bir yapıya sahip olmadığını ve monarşiye karşı inisiyatifi ele geçirmekten aciz olduklarının altı çizilmiş; mevcut sivil ve askeri muhalefetin rejimi devirmek şöyle dursun, rejime etkili bir şekilde meydan okumak için bile yeterli kapasiteye haiz olmadıkları ifade edilmiştir. Yine aynı belgede Irak'taki siyasi kontrolün, Batı yanlısı hanedan ve politikacılar, zengin toprak sahipleri, iş adamları ile aşiret liderlerinden oluşan yerleşik bir oligarşinin elinde olmaya devam edeceği; baskın siyasi figür olan Başbakan Nuri Said Paşa'nın perdenin önünde ya da arkasındaki güç olarak aktif kaldığı sürece Irak'ta mevcut siyasi istikrarın korunacağı öngörülmüştür. Raporda, başta öğrenciler, sendikalar ve az sayıdaki siyasi grubun sürdürdüğü sokak hareketleri ise Mısır ve Suriye'nin propaganda saldırısı şeklinde görülmüş ancak güçlenerek çoğalacak bir tehlike arz etmeyen “köylü ajitasyonu” olarak nitelendirilerek adeta küçümsenmiş ve önemsizlenmiştir. Belgenin darbeye giden sürece ilişkin en can alıcı tasavvurları ise orduya dair öngörüler olmuştur. Raporda geçen şu ifadeler, ABD'nin Irak darbesine ne denli hazırlıksız yakalandığını açıkça gözler önüne sermiştir:

“...Irak, önümüzdeki süreçte Ürdün Kralı Hüseyin'i desteklemeye devam edecektir. Ancak, muhtemelen kısa bir süre içerisinde Ürdün'deki rejim devrilecek ve ülke parçalanacaktır. Bu durumda Irak ise, muhtemelen kendi çıkarlarını korumak için komşu Ürdün topraklarını işgal etmeye kendini mecbur hissedecektir. Irak ordusu ülke siyasetine doğrudan müdahil değildir ve önümüzdeki birkaç yıl boyunca rejime sadık kalacaktır. Özellikle genç subaylar arasında Nasır yanlısı, Komünist yanlısı ve Nuri Said Paşa karşıtları mevcut olsa da muhalif unsurların örgütlü olduklarına veya mevcut rejime karşı inisiyatifi siyasi olarak ele geçirebileceklerine dair bir istihbarat bilgisi edinilmemiştir.”⁴²²

Haziran 1957'ye ait belgeye içerik anlamında çok benzer ifadeleri olan bir başka belgeye de Irak darbesinden yaklaşık bir hafta önce kadar Dışişleri ve CIA ekiplerinin ortaklaşa hazırladıkları bir memorandumda rastlamak mümkündür. 3 Temmuz 1958 tarihli belgede, Irak hükümetinin ülkedeki karışıklıklara karşı mukavemet kabiliyetinin güçlü olduğu not edilmiş ve bu mukavemetin dayandığı faktörler 6 maddede şu şekilde sıralanmıştır:

⁴²² FRUS 1955–1957, Near East Region; Iran, Iraq, Volume XII, No: 458. National Intelligence Estimate NIE 36.2–57, The Outlook for Iraq, Washington, June 4, 1957.

- “1. Irak’taki eylemcilerin çekirdek kadrosu küçüktür, büyüme ve ilerleme olasılıkları düşüktür. Nitekim ülkedeki Baas Partisi sempatzanları ve Komünist dışındaki muhalifler kötü organize olmuşlardır. Baas ve Komünist örgütlenmeleri ise güçlü görünmekle birlikte hükümetin sıkı önlemleriyle kontrol altında tutulabilirler. Geriye kalan ve sözde “etkili” olarak lanse edilen muhalifler ise muhtemelen 50’den fazla avukat ve birkaç yüz öğrenciden ibarettir. Muhalefet ile ordu arasında etkili bir koordinasyon olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Dolayısıyla muhalefet karışıklık çıkarma potansiyeline sahip olsa da rejimi devirecek kapasiteden yoksundur.*
- 2. Milliyetçi ve Batı karşıtı düşünceler oldukça geniş bir alana nüfuz etmiş görünse de Arap aşiretleri ve hatta Kürtlerin bulunduğu bölgelerdeki kırsal nüfus, hükümet karşıtı olmayan şeyhlerin kontrolündedir.*
- 3. Kentli burjuvazi ve vasıflı işçiler ise Arap milliyetçiliğinin duygusal çekiciliğine kapılmış olsalar da bu durum salt duygusal boyuttur. Zira daha önce görülmemiş bir refah vaat eden ve aslında kendi ekonomik çıkarlarına hizmet eden rejimden yana olmaya devam edecekleri öngörülmektedir.*
- 4. Diğer Araplar gibi Iraklıların çoğunda da temel güdü, siyasi ilkeler ne olursa olsun kazanan tarafta yer almaktır. Hükümet tarafından atılacak sert bir adım, kamuoyunda sanıldığından daha az ve geçici bir kızgınlık uyandıracaktır. Halk güçlünün yanında yani hükümetin yanında kalmaya devam edecektir.*
- 5. Irak polisi, özellikle mobilize kuvvetler konusunda, bir yıl öncesine göre daha iyi donanıma sahiptir. Daha da önemlisi, Emniyet Genel Müdürü’nün organizasyonu, komutası, taktiksel yönetimi ve kendilerine olan güvenleri son bir yıl içinde belirgin bir şekilde artmıştır. Bu da sokak olaylarının bastırılması konusunda belirleyici olacaktır.*
- 6. Güvenlik bağlamında olayları kontrol altına almanın en önemli şartı, herhangi bir sorun patlak verdiğinde emir komuta zincirinin hızlı ve doğru kurulmuş olmasıdır. Komuta hattı Emniyet Genel Müdürü Abbas, İçişleri Bakanı Said Kazzaz, Başbakan Ahmed Muhtar Baban, (Haşimi)*

Arap Birliği Başbakanı Nuri Said'den oluşmaktadır ve bunların hepsi, olası bir sũreęte kararlı bir şekilde hareket edecektir.”⁴²³

Dışışleri belgeleri, geręekten uzak ve tamamen tersine dũnecek bir perspektif ortaya koymuşken, CIA belgelerinde de durum farklı olmamıştır. Irak'ta darbe planlarının yapılmaya başlandığı 1958 başlarından itibaren, CIA tarafından hazırlanan raporlarda sahadaki geręekliklere uymayan ayrıntılara rastlamak mũmkũndũr. Ȗrneęin 1 Ocak 1958 tarihli, Irak'taki Ȗnde gelen komũnistlere ilişkin hazırlanmış bir andığ gȖze ęarpmaktadır. Raporda Iraklı iki Ȗnemli komũnist ismin Suriye Komũnist Partisi ile olan ilişkileri, bȖlgesel ve ulusal bazdaki bağlantıları ve faaliyetleri not edilmiş ve bu kişilerin dikkatle izleneceğine ilişkin bir vurgu yapılmıştır. Oysa ki belgede adı geçen Abdũlkadir İsmail ve Aziz şerif'in Suriye'den Irak'a geçmesi bile mũmkũn olmamış; dikkatle izlendiği iddia edilen sȖz konusu kişiler ne siyasette ne de darbe hazırlığı içinde olan orduda herhangi bir nũfuza sahip olmamıştır.⁴²⁴ 4 Mart 1958 tarihli bir diğer belgede ise Amerikan Donanması Tahkikat Servisi Komite Toplantısı'na ait sonuç raporuna yer verilmiş; Irak Ordusu'nun darbe hazırlıklarına hız verdiği bir dȖnemde, her biri Ȗst dũzey olmak Ȗzere 3 Dışışleri, 5 ordu, 4 de CIA gȖrevlisinden oluşan komitenin hazırladığı raporda Irak'a dair herhangi bir darbe hazırlığı olduğu bilgisi paylaşılmamış, sadece Irak ve Ȗrdũn arasında oluşturulan federasyondan duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.⁴²⁵ Yine 4 Mart 1958 tarihli bu defa mutat CIA İstihbarat Bũlteni'nde BAC kaynaklı bir takım iç ve dış gũvenlik problemleri ile karşılaşılabileceği; Ȗlkeadaki kũęũk ęaplı Ȗğrenci olaylarının ve sokak gȖsterilerinin gũvenlik gũęleri tarafından kolay ve hızlı bir şekilde bastırılabilceği ȖngȖrũlmũřtur.⁴²⁶

SȖz konusu istihbarat belgeleri içerisinde en dikkat ęekici olanlardan biri ise darbeden yaklaşık bir ay kadar Ȗnce hazırlanan 18 Haziran 1958 tarihli CIA İstihbarat Bũlteni olmuştur. Belgede, mevcut sũreę içerisinde ęok da adı geğmeyen Iraklı Kũrtler merkeze alınmıştır. BAC'nin kuzey Irak'taki Kũrt azınlığa yȖnelik tamamen Kũrtęe haber ve mũzik yayını yapan bir radyo kurduğu; yayınlardaki asıl amacın Kũrtler arasında Batı yanlısı Bağdat hũkũmetine

⁴²³ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Pennsula, Volume XII No:108. “Memorandum From the Deputy Director for Plans of the Central Intelligence Agency (Wisner) to the Director of Intelligence and Research (Cumming)”, Washington, July 3, 1958.

⁴²⁴ CIA-Declassified Archives, General CIA Records, “Report on Iraqi Communists: Abd-Al-Qadir and Aziz Sharif (1949-1958)” January 1, 1958, CIA-RDP78-00915R000900170003-1.

⁴²⁵ CIA-Declassified Archives, General CIA Records, Naval Investigate Service Committee Meeting No:261, “Iraq-Jordan Federation”, 4 March 1958, CIA-RDP61-00391R000200120021-3.

⁴²⁶ CIA-Declassified Archives, Current Intelligence Bulletin Collection, “Nuri Said Returns to Iraqi Premiership”, 4 March 1958, CIA-RDP79T00975A003600030001-8. Benzer bir istihbarat bilgisi 5 Mart 1958 tarihli Ulusal Gũvenlik Konseyi Bilgi Notu'nda da yer almış; sȖz konusu belgede ayrıca Nasır'ın propaganda faaliyetlerinin odağında olan Irak ve Ȗrdũn'de minȖr Ȗlęekli olsa da huzursuzluklar baş gȖsterdięi yinelenmiş ve şehirlerdeki kalabalıkların Nasır'a ilgi ve alaka gȖsterdięi ancak bu gȖsterilerin okul Ȗnlerinde başlayıp biten kũęũk ęaplı gȖsteriler olduğu kayda geğilmiştir. CIA-Declassified Archives, National Security Council Briefing Report “Near East(Short Form)”, 5 March 1958, CIA-RDP79R00890A000900070040-7.

karşı azınlık psikolojisi uyandırılarak muhalif tavır almalarını sağlamak olduğu not edilmiştir. Belgede ayrıca Kürtlerin, Mısır ve Suriye'nin Lübnan'daki emelleri için kullanılmasına zemin hazırlamak üzere propaganda faaliyeti yürüttüğüne dikkat çekilmiştir.⁴²⁷ Ne var ki 1958 darbesinde Iraklı Kürtlerin örgütsel anlamda ya da blok halinde hareket ederek bir aktör hatta figür olarak bile yer almadığı düşünüldüğünde, söz konusu istihbarat bilgisinin çok anlamlı olmadığı aşıkardır. Aynı zamanda yukarıda zikredilen 3 Temmuz tarihli Dışışleri memorandumunda, Kürt aşiretlerin hali hazırda hükümet yanlısı aşiret reisleri ve şeyhler tarafından kontrol altında olduğu, bu nedenle herhangi bir risk faktörü taşımadıkları belirtilmişken, CIA'in Kürtlerin BAC'nin propagandasına maruz kalmaları ihtimalinden dem vurulması en basit tabirle yersiz bir bilgi olmuştur.⁴²⁸

Görüldüğü üzere ABD, Irak'ta deyim yerindeyse gafil avlanmış, Dışışleri Bakanı Dulles'in tabiri ile ABD, Irak konusunda İngiltere'ye güvenmenin bedelini çok ağır bir istihbarat zafiyeti ile ödemiştir.⁴²⁹ Bu zafiyet, ABD'nin, tam olarak hazır olmadığı bir zamanda ve dahası tüm aşamaları ile planlanmamış bir şekilde Lübnan müdahalesine girişmesine neden olmuştur. CIA'in bölge uzmanları, istasyon şefleri ve hatta Irak'taki irtibat kişileri dahil, ilmek ilmek işlenen darbenin ayak seslerini duyamamıştır. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'daki istihbarat faaliyetleri konusunda uzmanlaşmış olan Lübnanlı tarihçi ve siyaset bilimci Karam'a göre hem Dışışleri hem de CIA ekibi, rejimin istikrarına ve ordunun monarşiye olan sadakatine gereğinden fazla güvenmiş ve oluşan istihbarat boşluğu nedeni ile darbeye yönelik sinyaller gözden kaçırılmıştır.⁴³⁰ Öyle ki Başbakan Nuri Said Paşa bile en güvendiği yerden vurulmuş, harekât ve manevra emrini bizzat verdiği General Kasım tarafından önce devrilmiş ardından da öfkeli halkın elinde feci şekilde can vermiştir. Eveland'ın notlarında bu sürece ilişkin son derece çarpıcı ayrıntılara rastlamak mümkündür. Irak'ta yaşanan darbeyi Bağdat'a giden ancak darbe nedeni ile Ankara'ya zorunlu iniş yapan uçakta öğrenen Eveland ABD, özellikle de CIA için “fiyasko” olarak nitelendirdiği Irak darbesi sürecini şu şekilde değerlendirmiştir:

“Büyükelçiliğimiz ve CIA istasyonumuz Bağdat'ta tamamen gafil avlanmıştı. Genel olarak Irak ordusunun Ürdün ve Suriye sınırına hareket planladığının farkında olan ancak darbeye ilişkin hiçbir şey sezememiş olan ABD'li diplomatlar ve ajanlar darbe gerçekleştiğinde uyuyordu. Hem fiziksel hem de

⁴²⁷ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, Daily Brief, “Iraq: UAR Initiates Kurdish Language Broadcasts”, 18 June 1958, CIA-C03194466.

⁴²⁸ Bknz. FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:108, 3 July 1958.

⁴²⁹ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124. “Memorandum of a Conference With the President,” White House, Washington, July 14, 1958, 10:50 a.m.

⁴³⁰ Jeffrey G. Karam, “Missing Revolution: The American Intelligence Failure in Iraq, 1958”, Intelligence and National Security, 32/6(2017):693-709, doi.org/10.1080/02684527.2016.1275138. Erişim 25.10.2022.

zihinsel olarak uyuyordu. Maalesef, aslen İngilizlerin adamı olan ama aynı zamanda CIA'in de Irak ordusu içerisindeki irtibat kişisi olan General Gazi Dağıstani de öyleydi. Komuta ettiği 3. Tümen birlikleri, hükümetin ele geçirilmesini ve Irak kraliyet ailesi ile Başbakan Nuri Said'in öldürülmesini planlamıştı. Ne kadar ironik diye düşündüm: Gazi, İngilizlerin planlamasına yardım ettiği bir sürecin tam anlamıyla kurbanı olmuştu. Sadece Gazi değil, Nuri(Said) de Kral Faysal ve Prens Abdulillah da İngilizlerin kurbanı olmuştu. CIA'in Beyrut şefi Gohsn Zogby ile konuyu görüştüğümde şaşkınlığım biraz daha artmıştı. Zogby artık bunların hiçbirinin önemi olmadığını düşünüyordu. Bağdat sokakları çeteler ve kanunsuzlarla doluydu ve hiçbir Amerikalı dışarı çıkmaya cesaret edemiyordu. İki ABD vatandaşı, Bağdat'taki otellerinden sürüklenerek çıkarılmış ve vahşice öldürülmüştü. Biri Bechtel Corporation'ın üst düzey yöneticisi George Colley, diğeri ise Ortadoğu'nun Amerikan Dostları adı altında faaliyet gösteren bir dernekte görevli CIA uzmanı Eugene Burns.⁴³¹

Irak darbesi öncesinde ve sonrasında yaşanan istihbarat yoksunluğu, sadece siyasi anlamda değil Irak'taki sivil Amerikan vatandaşları üzerinde de dramatik sonuçlar doğurmuştur.⁴³² Ne var ki uzunca bir süre 1958 Irak Darbesi konusunda yapılan akademik çalışmalarda söz konusu zafiyet üzerinde durulmamış olması da not edilmesi gereken bir ayrıntıdır. Daha da ötesi, Amerikan dış politikası konusunda kült eser olarak görülen Kissinger'ın *Diplomasi*; Hook ve Spanier'in *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze* adlı eserlerinde 1958 Irak Darbesine hiç değinilmemiş olması da bu açıdan bakıldığında manidardır.⁴³³ Şunu belirtmek gerekir ki bu husus tez çalışmasının teorik zemininde yer alan

⁴³¹ Eveland, *Ropes of Sand*, 233,234.

⁴³² CIA belgelerinde bu hususta ilgi çekici bir belgeye daha rastlanmıştır. Bağdat Üniversitesi'nde görevli Prof Dr. Frank S. Barnes tarafından CIA direktörü Allen Dulles'a gönderilen ve aynı zamanda Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Foster Dulles'ın da dikkatlerine arz edilen uzunca mektupta yer alan sitemkâr ve eleştirel ifadeler, ABD'nin Irak'taki vaziyete ne denli hazırlıksız yakalandığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Mektupta yer alan şu ifadeler, konunun vehametini açıkça gözler önüne sermektedir: "Irak devriminin sizi ne kadar şaşırttığını bilmiyorum ancak Dışişleri Bakanlığı için bir sürpriz olduğunu gözlemliyorum. Nuri Said hükümetini devirecek bir devrimin yüksek olasılığı, Irak'ta çalışan Amerikalıların büyük bir yüzdesi tarafından iyi biliniyordu. Irak hakkında öğrendiğim birçok şeyi Washington'a iletmenin benim için uygun veya kabul edilebilir bir yolu olmadığını düşünmekteyim. Zira benim işim bu değil; bu iş ABD'nin politikasını belirleyen kişilerin diye düşünüyorum. Iraklılarla çalışan, ancak Büyükelçilikle bağlantılı olmayan Amerikalılar olarak darbe sürecinde tecrit edildik. Daha sonra da bizlere herhangi bir bilgilendirme yapılmadı. Bu denli riskli bir ortamda Dışişleri Bakanlığı tarafından organize edilen doğrudan bilgi almak için resmi veya gayri resmi herhangi bir program yapılmadı. En nihayetinde Amerikan vatandaşları olarak bizlerin birçok açıdan mağdur olduğumuzu bildirmek isterim." CIA-Memorandum for Acting Director of Central Intelligence, "American Embassies Abroad Debriefing Local Resident American Citizens, Letter dated 26 August 1958 to Director, CIA from Frank S. Barnes with copies to the President and to the Secretary of State", 4 September 1958, CIA-RDP80B01676R003800020027-2.

⁴³³ Kissinger, *Diplomasi*; Hook ve Spanier, *Amerikan Dış Politikası*.

Amerikan İstisnacılığı penceresinden bakıldığında, kendisine dünyaya nizam verme rolü biçen hatta bunun için Tanrı'dan el almış olan ABD açısından gözden kaçırılmayacak derecede önemli bir siyasi planlama ve istihbarat hatasıdır. Bunun içindir ki Amerikan siyasi elitleri, söz konusu darbedeki başarısızlığın faturasını ilkin İngiltere'ye kesmiş; ardından da hatayı telafi edebilmek için Amerikan tarihinde emsallerine sıklıkla rastlanan “hızlı ve öfkeli bir operasyon” kararı alarak yirmi dört saat içerisinde Lübnan'a asker çıkarmıştır.⁴³⁴

2.3. 1958 Lübnan Krizi

2.3.1. Krizin Başlangıç Dönemi

Tez çalışmasında çizilen Arap Soğuk Savaşı çemberi içerisinde zirve noktası olarak addedilen ve daha da önemlisi Amerikan askerinin bir daha çıkmamak üzere Ortadoğu'ya resmen girişinin ikonik bir simgesi olan 1958 Lübnan Krizi, Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'daki serüveninin ilk ara toplamı olarak zuhur etmiştir. Olaylar, olgular ve kişiler o kadar iç içe geçmiştir ki, 15 Temmuz 1958'de ABD'nin müdahalesi ile yeni bir evreye giren sürecin zamansal derinliğini mevcut fizik kuralları ile anlatabilmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Öyle ki 1948'de İsrail'in kurulması ve başlayan Arap-İsrail savaşlarını; 1952 Mısır Hür Subaylar Darbesi ve Nasır'ın iktidara gelişini, ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projelerini, 1955 Bağdat Paktı'nı, Suriye'de Baas Partisi'nin kuruluşunu ve 1949'da başlayan darbeler dönemini, Ortadoğu'nun çehresini değiştiren 1956 Süveyş Krizini, Türkiye'nin de müdahil olduğu 1957 Suriye Krizini, Irak ve Ürdün'deki Haşimi monarşilerinin yaşadığı siyasal dalgalanmaları ve en nihayetinde meydana gelen 1958'deki trajik Irak Darbesini ve bu çember içerisindeki birçok olayı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Lübnan ise kendisi küçük ama sorunları mevcudiyetinin sınırlarını aşan bir ülke olarak bu kaotik coğrafyanın tüm krizlerinin bileşkesi haline gelmiş; takvimler 1958 yazını gösterdiğinde Amerikan askerlerini buyur ederek günümüze kadar uzanan yeni bir Ortadoğu tarih yazımının ilk cümlelerine ev sahipliği yapmıştır.

İlgili bölümde detaylandırıldığı üzere, 1957 parlamento seçimleri ile ülkedeki ayrışmaların siyasal kavgalardan silahlı çatışmalara evrildiği Lübnan'da sürecin nasıl ve ne şekilde patlama

⁴³⁴Hızlı ve Öfkeli (Operation Fast and Furious), Amerikan siyaset terminolojisinde sıklıkla rastalanan operasyonlardan birinin adıdır. Tez çalışmasındaki kullanım amacı da yine başarısızlık ve bir istihbarat fiyaskosu ile sonuçlanan “Hızlı ve Öfkeli” adlı operasyona bir gönderme yapmaktır. Söz konusu operasyon, 2009-2011 yılları arasında ABD Başkanı Barack Obama döneminde, Meksikalı uyuşturucu ve silah kartellerine karşı başlatılan ancak eksik istihbarat, yanlış stratejiler ve muhakeme hataları nedeniyle başarısızlığa uğramış olan bir operasyondur. CNN Editorial Research, “Operation Fast and Furious Fast Facts”, September 16 2022, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/americas/operation-fast-and-furious-fast-facts/index.html>. Erişim 1 Kasım 2022.

noktasına geldiği ise bir muamma değil; sürpriz hiç değildir. Krizde, silahların konuşmaya başlaması her ne kadar “dış mihraklar” metaforu ile açıklanagelse de sorunların ana kaynağı içseldir. Gerek sosyolojik temeller gerekse de Fransız manda döneminden miras kalan girift yönetimsel sistem, Lübnan’daki etnik, dini, mezhepsel ve hatta za’im kimliklerinin siyasallaşmasına izin vermiş; bu durum görünüşte Ortadoğu için eşi benzeri olmayan sözde bir denge kurarken ironik bir şekilde çok daha büyük ve derin dengesizlikleri beraberinde getirmiştir. Genel bir bakış açısıyla, bağımsızlığın kazanılmasından 1958 yılına kadar Lübnan’da sistem, farklı mezhepsel ve dinsel topluluklar arasındaki dengeyi bir şekilde korumayı başarmıştır ancak teorik ve hatta retorikten öte gitmeyi başaramayan sistemin temelleri bu süre zarfında hem içte yaşanan siyasal hesaplaşmalar hem de dışarıdan gelen etkiler nedeni ile bir hayli zayıflamıştır. Kendisi de aslen Lübnan kökenli olan Amerikalı Ortadoğu tarihçisi Albert Hourani’nin önemli çalışmalarından biri olan Arap Halkları Tarihi’ndeki analizine göre bu zayıflamanın temelinde yatan ve gözden kaçırılmaması gereken iki önemli neden vardır: demografik değişim ve ekonomik değişime bağlı sınıfsal sorunlar.⁴³⁵ Söz konusu dönem içerisinde Müslüman nüfus (Sünni, Dürzi ve Şii nüfus bir arada değerlendirilmiştir) müesses nizamı elinde tutan Hristiyan nüfusa oranla hızla artmıştır. Bilindiği üzere Lübnan siyasal sistemi Ulusal Pakt’ta yer alan ve Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu kabulü üzerinden değerlendirilen bir konfesyonel yapı üzerine bina edilmiştir. Lakin artık demografi değişmiş ve Müslümanlar sistemin revize edilmesi gerektiğini yüksek sesle düşünmeye ve söylemeye başlamıştır. Ancak birçok yönden ülkede en üst pozisyonlarda bulunan Hristiyanlar, bu konuyu tartışmaya bile açmaya yanaşmamış aksine ellerindeki pozisyonları Batı desteği ile daha da sağlamlaştırma çabasında olmuşlardır. Ayrıca ülkede ve Ortadoğu genelinde meydana gelen ekonomik değişimler başkent Beyrut’un, ülke nüfusunun yarısından fazlasının yaşadığı ve ekonominin neredeyse tamamına yakının döndüğü bir kent haline getirmiştir. Başka bir deyişle Lübnan, Beyrut’tan ibaret bir kent-devlet haline gelmiştir. Hal böyle olunca ülkedeki sınıfsal uçurumlar da gün geçtikçe artmış, zengin ve yoksul kesim arasındaki ayrım giderek daha da belirginleşmiştir.⁴³⁶ Burada en önemli nokta ise zengin kesimin Hristiyanlardan, yoksul kesimin ise Müslümanlardan oluşmasıdır. Müslüman kesim, ülkedeki iktidar ve servet dağılımının yeniden gözden geçirilmesi için mücadeleye girişmiş, bu mücadele süreci Nasır’ın milliyetçilik ve sosyalizmi harmanladığı Arap milliyetçiliğinin yükselişi ile kesişince Lübnan’daki dengeler hiç de sürpriz olmayan bir şekilde bozulmuştur. Bozulan bu zoraki denge, Arap Soğuk Savaşı

⁴³⁵ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 493.

⁴³⁶ Hourani, *Arap Halkları*, 494.

olaylarının ağırlığına daha fazla dayanamamış ve 1957 seçimleri ile başlayan olaylar, 1958 yılı itibari ile geri dönülmez yollara sapmıştır.

2.3.2. 1958 Cumhurbaşkanlığı Krizi

Lübnan'da 1957'deki parlamento seçimlerinde yaşanan gerginlik henüz dinmemişken 1958 yazında yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı seçimi ülke gündemini işgal etmeye başlamıştır. Ocak ayı başlarından itibaren Kâmil Şemun'un anayasaya aykırı bir şekilde yeniden cumhurbaşkanı adayı olacağına dair söylentiler Lübnan siyasetini yeni bir krize sürüklemiştir. Deyim yerindeyse Lübnan'da tarih kendinden pek de hoşnut olmayan bir şekilde tekerrür etmiştir. Zira 1952 yılında eski Cumhurbaşkanı Huri'nin devrilmesine yol açan nedenlerin başında anayasayı hiçe sayarak yeniden aday olmak istemesi gelmiştir. Üstelik bu duruma en üst perdeden karşı çıkan muhalefet liderlerinden biri de Kâmil Şemun olmuştur. Şemun, o süreçte yaptığı bir açıklamada anayasanın hukuksuz bir şekilde değiştirilmesinin emsal teşkil edeceğini, bunun da Ulusal Pakt'ın açıkça ihlali anlamına geldiğini dile getirmiştir. Sonuçta Huri iktidarı bırakmış yerine de Kâmil Şemun seçilmiştir. Bu olaydan sadece altı yıl sonra Şemun, devrik Başkan Huri ile aynı pozisyona düşmüştür. Lakin bu defa kriz salt bir siyasi çekişme olarak kalmamış, Şemun'un yeniden adaylığı hususu halk arasında yayılmaya başlamış ve eline büyük bir koz geçirmiş olan muhalefet ise tansiyonu yükseltmiştir.⁴³⁷

1957 parlamento seçimlerinde görünmez el olarak süreci CIA üzerinden ciddi anlamda manipüle etmiş olan ABD, 1958 seçimi öncesindeki vaziyeti de oldukça yakından izlemiştir. Ancak bu defa hem iç hem de dış konjonktürde yaşanan değişim ABD'nin daha geride bir pozisyon almasına neden olmuştur. Nitekim döneme ilişkin belgeler incelendiğinde Nasır'ın Lübnan üzerindeki nüfuzunun giderek arttığı, muhaliflerin psikolojik anlamda üstünlüğü ele geçirmeye başladığı bir döneme denk gelen bu yeni seçim meselesinde ABD'nin daha mutedil bir yol izlediği açıkça görülmektedir. 1957'de Suriye'de yaşanan krizde oldukça agresif bir tutum içinde olan ve sonuç itibari ile başarısız bir örtülü operasyon ile anılan CIA'in de bu defa daha geri planda kalmayı tercih etmesi pek şaşırtıcı olmamıştır. Ancak yine 1957 tarihli Eisenhower Doktrini'ni kabul ederek ABD'yi arkasına, kendisini de garantiye aldığını düşünen Kâmil Şemun ise ABD'yi hem diplomatik kanaldan hem de istihbarat birimleri üzerinden sürece dahil etmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. 8 Mart 1958 tarihli bir CIA bülteninde Şemun'un yeniden aday olmaya karar verdiği, bunun içinse gerekli anayasa

⁴³⁷ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 65-66.

değişikliği üzerinde çalışmaya başladığı belirtilmiştir.⁴³⁸ Şemun'un yeniden aday olması durumunda ise muhaliflerin Nasır'ın da desteği ile iç ayaklanma başlatacakları hususunda bir öngörüye yer verilmiştir. Düzenin sağlanmasındaki kritik faktörün ne muhaliflerden ne de Şemun'dan yana baskın bir tavır koymayan Lübnan Ordusunda olduğuna dikkat çeken bültende, cumhurbaşkanı adayı olması durumunda ülkede sulhu tesis edebilecek tek kişinin ise Genel Kurmay Başkanı General Fuad Şihab olduğu kayda geçilmiştir.⁴³⁹ CIA Beyrut istasyonunun en deneyimli elemanı ve aynı zamanda ABD'nin Lübnan Cumhurbaşkanı ile her düzeyde en etkili irtibat noktası olan Eveland ise anılarında Şemun'un yeniden aday olmaya niyetli olduğunu ancak bunu ABD'nin siyasi ve özellikle de maddi desteği olmadan yapamayacağını bildiğini yazmıştır. Eveland'ın 1957 parlamento seçimlerine atıf yaparak yazdığı şu ifadeler ABD'nin konuya ilişkin bakış açısını net bir şekilde ortaya koymuştur:

“Ona (Şemun’a) zaten bir parlamento ‘satın almıştık’ ve bence bu yeterli hatta muhtemelen fazlaydı bile. Bizim desteğimiz olmadan ise böyle bir işe girişmesi imkansız eşdeğerdi. Aslında bunu o da biliyordu ve zaten bizim onayımız olmadan tekrar adaylıkta at koşturmayacağını itiraf etti ve bunda samimiydi. Şayet onu yeniden aday olmaya teşvik edersek ona bağlı kalmaya hazır olmalıydık. Herhangi bir sorun çıkması durumunda pozisyon değiştirmek Amerika'nın Ortadoğu'daki konumu için kaçınılmaz bir felaketi getirirdi. Bu riske giremezdik.”⁴⁴⁰

Sadece CIA değil, ABD Dışişleri Bakanlığı da sürece doğrudan müdahil olma taraftarı olmamıştır. Hatta Bakanlık, CIA'den çok daha önce olası seçim gerginliği üzerinde çalışmalara başlamış hatta bu durum Eveland ve Copeland'a göre Beyrut elçiliği ve CIA Beyrut istasyonu arasında “muzip bir yarışa” dönüşmüştür.⁴⁴¹ 17 Ocak 1958 tarihli son derece detaylıca hazırlanmış bir ABD Dışişleri raporunda, Kâmil Şemun'un yeniden aday olması durumuna ilişkin öngörülere yer verilmiştir. Raporda Lübnan'da etkili olan önde gelen yabancı güç olarak ABD'nin seçim öncesi kampanyaya ve seçimin kendisine müdahil olmasının kaçınılmaz olduğu ve ABD'nin alacağı tutumun Lübnan'daki istikrar açısından ciddi sonuçları olacağı vurgulanmıştır. Raporda altı çizilen bir diğer önemli nokta ise ABD açısından Şemun'un seçilip seçilmemesi değil Lübnan'daki müstakbel siyasi iktidarın

⁴³⁸ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:137, “Lebanese President Will Seek Re-election”, 8 March 1958, C03177774.

⁴³⁹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:137, “Lebanese President Will Seek Re-election”, 8 March 1958, C03177774.

⁴⁴⁰ Eveland, *Ropes of Sand*, 214.

⁴⁴¹ Copeland, *Devletler Oyunu*, 217. Eveland, *Ropes of Sand*, 212.

Amerikan yanlısı tavrını sürdürmesi olarak ifade edilmiştir.⁴⁴² Bu çerçevede raporun ekinde, olası Cumhurbaşkanı adaylarının bir listesi sunulmuş, listedeki isimlerin kısa biyografileri, ABD ile geçmişteki ilişkileri ve seçilmeleri halinde nasıl bir tavır sergileyebilecekleri konusunda öngörüler yer almıştır. Raporun sonuç bölümünde ise sürecin mutlaka Dışişleri Bakanlığı ve CIA operasyon ekibi ile ortaklaşa yürütülmesi hususuna dikkat çekilmiştir.⁴⁴³

Cumhurbaşkanlığı seçimine dair olasılıkların dahi gerginliği tırmandırdığı Lübnan'da 1958 yılı başından sonuna değin tam anlamı ile iç içe geçmiş krizler yılı olmuştur. Uzun bir süredir dillendirilen felaket senaryoları gerçeğe dönüşmeye başlamış ve en nihayetinde Arap Soğuk Savaşı Lübnan'ı da esir almıştır. Hem ülke içindeki siyasi atmosfer hem toplumsal ve sınıfsal ayrışmalar ve tüm bunların üzerine 1948'de başlayıp giderek artan Filistinli mülteci akını Lübnan'ın büyük bir kriz-küçük bir iç savaş yaşaması için gerekli tüm şartları sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un giderek kendini daha da hissettiren, 1956 Süveyş Krizi'ndeki net tavrı ile ise tamamen gün yüzüne çıkan Batı yandaşlığı, ülke içindeki birçok kesimi farklı açılardan da olsa hareketlendirmiştir. Başta mülteci kamplarındaki Filistinliler olmak üzere, statükonun Maruniler özelinde Hristiyanları beslediğini düşünen Lübnanlı Müslümanlar; Şemun iktidarının Arap milliyetçiliğine soğuk duruşunun emperyalizm ve Siyonizm'in işine yaradığını varsayan öncelikle üniversite öğrencileri, işçi sınıfı ve muhalif siyasetçiler gibi birçok grup için bu durumdan çıkışın tek yolu Arap milliyetçiliği olmuştur. Bu çerçevede Mısır ve Suriye'nin birleşmesi Lübnanlı Arap milliyetçileri için işaret fişeği olarak algılanmış; Rogan'a göre Nasır'ın popülerliği bin kat artarak, başta Kâmil Şemun olmak üzere diğer tüm Arap liderlerini dehşet içerisinde bırakmıştır.⁴⁴⁴ Çünkü artık Arap birliği, Arap devrimi bir hülya olmaktan çıkmış, somutlaşmıştır. Hedef net, istikamet bellidir: Lübnan'ın da BAC çatısı altında olmasını sağlamak. Söz konusu kesimler için zaten uzunca bir süredir en büyük Arap kahramanı olarak görülen Nasır'ın kanatları altına girmek elzem hale gelmiştir. İşçi ve öğrencilerin başını çektiği binlerce Lübnanlı BAC'nin kuruluş kutlamalarına katılmak için önce Kahire'ye ardından da Şam'a adeta akın etmiş; otobüsler, ticari taksiler, şahsi araçlar ve hatta traktörler Beyrut-Şam karayolunda ucu görünmeyen konvoylar oluşturmuştur. Gidemeyenler ise kentlerden, köylere kadar ülkenin birçok yerinde

⁴⁴² US Department of State, Central Files, 783A.00/1-1758.

⁴⁴³ Ekteki listedeki olası adaylar şu şekilde sıralanmıştır: Emile Bustani, Hamid Franjiye, General Fuad Şehab, Josef Hitti, Cevad Boulos, Bişara Huri, Viktor Huri, Alfred Nakkaşci, Charles Helou, Pierre Edde ve Raymond Edde. US Department of State, Central Files, 783A.00/1-1758. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 3 "Memorandum From the Officer in Charge of Lebanon-Syria Affairs (Waggoner) to the Director of the Office of Near Eastern Affairs (Rockwell): Forthcoming Presidential Election in the Lebanon", Washington, January 17, 1958.

⁴⁴⁴ Rogan, *Araplar*, 361.

gösteriler düzenlemiş; Beyrut'un Müslüman semtlerinde istisnasız tüm evlere, okullara, sokaklara Nasır posterleri asılmıştır.⁴⁴⁵

BAC'nin ilanı sonrası Nasır'ın 24 Şubat 1958'de gerçekleştirdiği tarihi Şam ziyareti ise Lübnan'da beklenenin ötesinde bir heyecan uyandırmıştır. Beyrut, Trablus, Sayda, Sur ve diğer şehirlerden binlerce Lübnanlı, tezahüratlar eşliğinde, görülmemiş bir coşkuyla saygılarını sunmak için Şam'a adeta çıkarma yapmıştır. Beyrut'tan Şam'a taksi ücretleri normalin beş katına yükselmiş, Beyrut'taki taksiciler "*Şam'a, Şam'a, Cemal'e Cemal'e*" sloganları ile halkı galeyana getirerek, mevcut siyasi konjonktürü ticarete dökmeyi de ihmal etmemiştir. Sadece halk değil, Şemun muhalifi cephenin önde gelen isimleri de soluğu Şam'da almıştır. 25 Şubat 1958'de Lübnanlı muhaliflerin çatı organizasyonu olan Birleşik Ulusal Cephe'yi temsilen Abdullah Yafi, Sa'ib Selam, Kemal Canbulat, Fuad Ammun, Abdullah Masnuk, İlyas Huri, Marruf Sad, Emil Lahud ve Şefik Murtaza'dan oluşan bir heyet saygılarını sunmak, Nasır ile görüşmek için Şam'a gitmiştir. Heyet adına Nasır'a hitab eden eski Lübnan Başbakanı Saib Selam, son derece şiirsel bir dille şu ifadeleri kullanmıştır:

*"Özgür Lübnanlıların kalplerini, size olan duygularını ifade etmek için beraberimizde getirdik. Siz Mısır halkı tarafından Cumhurbaşkanı seçildiniz. Lakin, sizi temin ederim ki, nerede olursanız olun ve nereye giderseniz gidin, tüm Arap ulusunun gönlü kadar liderliğini de işgal ediyorsunuz... Sizi temin ederim ki, Vallahülazim, tüm Lübnan halkının da yükü sizin omuzlarınızdadır. Sayın Cumhurbaşkanı, unutmayınız ki siz sadece Arap cumhuriyetinden (BAC) sorumlu değilsiniz, her nerede bir Arap nefes alıyorsa oradaki tüm Araplardan da siz sorumlusunuz...Biz Lübnanlılar, şahsınızı ve kurduğunuz bu yeni, büyük, cesaret ve ilham verici Arap vatanını, varlığımızın, bağımsızlığımızın ve istikbalimizin garantisi olarak görüyoruz."*⁴⁴⁶

Nasır, Lübnan'dan gelen bu sevgi ve coşku selini karşılıksız bırakmamış, ilk heyetten sonra da irili ufaklı onlarca Lübnanlı heyeti huzuruna kabul etmiş; sokaklara sığmayan halka ise birkaç kez hitap etmiştir.⁴⁴⁷ ABD'nin Beyrut Büyükelçisi McClintock'un Dışişleri Bakanı Dulles'a gönderdiği memorandumda kaydettiği üzere ABD'li istihbarat uzmanlarının Suriye sınırındaki Lübnanlı güvenlik yetkililerinden edindiği bilgiye göre Nasır'ın ziyaretinin ilk haftasında 65 bin Lübnanlı Şam'a geçmiştir. Yine aynı belgede ifade edildiği üzere Arap

⁴⁴⁵ Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Çev. Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayınları, 2007, s.419.

⁴⁴⁶ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 62-63.

⁴⁴⁷ Attie, *Struggle in Levant*, 156.

milliyetçisi gazeteler ise bu rakamı yüz binlerle ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Qubain'e göre ise Lübnan'ın çeşitli şehirlerinden, köylerinden Şam'a giden insanların sayısı bir hafta içerisinde 350 bini bulmuştur.⁴⁴⁹ Eski CIA ve Pentagon uzmanı Riedel'in deyimi ile yüzbinlerce Lübnanlı Nasır'a saygılarını sunmak ve Arap birliğine verdikleri desteği göstermek için Şam'a adeta uhrevi bir hac ziyaretinde bulunmuştur.⁴⁵⁰

1958'de yaklaşık 1 buçuk milyon nüfusa sahip bir ülkenin neredeyse beşte birinin sadece bir hafta içerisinde başka bir ülkeye, başka bir ülkenin liderini görmeye gitmiş olması da ayrıca not edilmesi gereken tarihi bir veri olmuştur. Nitekim BAC'nin doğuşunu selamlamak, Nasır'ı görebilmek için yüzbinlerin Şam'a akın etmesi Lübnan'da iktidar ve muhalefet arasındaki ayrıştırıcı çizgileri iyiden iyiye sertleştirmiştir. Bu durum, iktidar yanlısı Maruniler arasında, Lübnan'ın bağımsızlığının tehlikede olduğuna dair güçlü bir korku yaratırken, Müslüman ve Dürzilerin başını çektiği muhalifler içinse cesaret verici olmuştur.⁴⁵¹ Zira 1957'deki hararetli seçim sürecinde hem Mısır hem de Suriye basını, özellikle de radyoları Şemun'a ve ekibine karşı şiddetli bir kişisel karalama kampanyası başlatmış; radyo yayınlarında Cumhurbaşkanı Şemun, Başbakan Sulh ve Dışişleri Bakanı Malik sürekli olarak "hain ve emperyalizmin uşakları" olarak nitelendirilmiştir. Buna karşılık Lübnan hükümeti ise seçim kampanyasının tüm dönemi boyunca Mısır ve Suriye gazetelerini yasaklama kararı almış ancak tüm yasaklara ve baskılara rağmen muhalefet bir yolunu bulup Mısır ve Suriye basınına takip etmeye ve radyo yayınlarını dinlemeye devam etmiştir. Bu propaganda yayınlarının da etkisiyle, 1958 yılına gelindiğinde Nasır'ın suretinde cisimleşen Arap milliyetçiliği artık Lübnan muhalefeti için Türk mitolojisinden ödünç bir deyimle ifade edilirse adeta bir "kızıl elma" halini almıştır. Muhalifler Nasır'ı Arapların sesi, milyonlarca dilsiz Arap için, günlük hayatlarının kasvetli ve umutsuzluğunda düşüncelerini dile getiren, rüyalarını gören ve hepsinden önemlisi onlara umuttan söz eden göklerden gelen ses olarak görmeye başlamıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁸ US Department of State, Central Files, 783A.00, McClintock to Dulles, Foreign Service Dispatch No. 498, Secret, 7 March 1958.

⁴⁴⁹ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 63.

⁴⁵⁰ Bruce Riedel, *Beirut 1958: How America's Wars in the Middle East Began*, Washington DC: Brookings Institution Press, 2020, 50.

⁴⁵¹ Cumhurbaşkanı Şemun ve ekibinin Nasır ve BAC'nin ilanından duyduğu tedirginlik CIA belgelerine de yansımıştır. BAC'nin henüz resmi olarak ilan edilmediği ancak artık tüm sinyallerin verilmiş olduğu Ocak 1958'in son günlerinde hazırlanan bir CIA bülteninde Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun'un ayak sesleri iyiden iyiye duyulan BAC için "ölümcül bir tehlike" yorumu yaptığı ve şayet ABD Lübnan'daki Batı yanlısı hükümete desteğini artarak sürdürürse bu tehlikenin hafifletebileceğini ve hatta üstesinden gelinebileceğini vurguladığı kaydedilmiştir. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin "Jordan and Lebanon Increasingly Concerned Over Egyptian-Syrian Union", 29 January 1958, C03015203.

⁴⁵² Qubain, *Crisis in Lebanon*, 40.

Nasır'ın Lübnan'daki muhalif kitleler arasında bu denli popüler olmasının bir diğer nedeni de muhalefet için adeta bir şemsiye görevi üstlenmesi olmuştur. Nitekim Lübnan'ın genel demografik ve siyasal sosyolojisi ile müsemma olarak muhalifler de kendi içinde kimliksel, ideolojik ve/veya fraksiyonel olarak ayrılmış ve bu nedenle muhalefeti toparlayacak bir liderden yoksun kalmıştır. Bu noktada Nasır'ın güçlü kişiliği söz konusu ayrılmayı ve lider eksikliğini yüzeysel ve kısa vadeli de olsa gidermeye yetmiş ve aslında Nasır, son dönemece kadar çok da dahiliyetinin olmadığı bir uzam içerisinde Lübnanlı muhalifleri fikirleri ile bir arada tutmuştur. Hatta Odeh'e göre Nasır'ın Lübnanlı muhalifler ile kurduğu önce düşünsel sonra da fiziksel ittifak sıradan halk kitleleri üzerinde muhaliflere itibar kazandırmıştır.⁴⁵³

Daha ilginç bir ayrıntı ise Nasır ve ortaya koyduğu sosyalist Arap milliyetçiliği mefkûresinin Lübnan solu içerisinde muvakkat da olsa pragmatist bir eksen kayması yaratmış olmasıdır. Nitekim, Nasır'ın Mısır ve Suriye'deki komünist partiler üzerindeki ezici baskısı bilinen bir gerçek iken, Lübnan Komünist Partisi, Arap birliği veyahut Arap milliyetçiliğine esastan ve usulden karşı olmasına rağmen “anti-emperyalizm” paydasında birleştiği Nasır'ı ve onun Lübnan'daki gölgelerini izlemekten başka çare bulamayarak muhalefet bloğuna katılmıştır. Tarihin veyahut talihin bir cilvesi olsa gerek, Lübnanlı Komünistlerin ehven-i şer olarak gördükleri bu ortaklığa katıldıkları sırada, Nasır hem Mısır içerisindeki hem de daha sonra BAC çatısı altında birleştiği Suriye içerisindeki komünist partilerin kapatılması için çoktan düğmeye basmıştır.⁴⁵⁴

Attie'nin yerinde tespiti ile tam anlamı ile amorf bir yapıda olan Şemun karşıtı muhalefetin aslında bir miktar da kendi içinde çelişki içeren durumu bununla da sınırlı kalmamıştır.⁴⁵⁵ 1957 parlamento seçimleri sonrasındaki yaz ve sonbahar aylarında aslında Batı karşıtı olmayan hatta Batı ile ilişkileri gayet iyi olan Müslüman ve Hristiyan politikacılar, kanaat önderleri ve hatta Maruni kilisesinin önemli din adamları Kâmil Şemun'un izlediği siyaseti, iktidarını muhafaza edebilmek uğruna şahsi gücünü artırma çabası olarak yorumlamıştır. Şemun'un tüm yumurtaları Batı hatta direk olarak ABD sepetine koymuş olmasına şiddetle

⁴⁵³ Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, 174.

⁴⁵⁴ Michael W. Suleiman, *Political Parties in Lebanon*, New York: Cornell University Press, 1967, 85-88. Nasır'ın Mısır ve Suriye'deki komünist yapılanmalar üzerindeki baskısı, Arap komünist hareketi içerisinde çokça eleştirilen bir konudur. Bizzat Nasır'ın kendisi SSCB ile kazan-kazan stratejisi üzerine inşa edilmiş konjonktürel bir ilişki geliştirmiş olsa da Arap dünyası içerisindeki komünist partiler ve hatta kişiler üzerinde büyük bir baskı kurmuştur. Hatta Mısır'daki komünist partiler Nasır'ın emri ile kapatılmış, parti ile ilişkisi olan birçok kişi tutuklanmıştır. BAC'nin kuruluşu ile birlikte Suriye'deki komünist yapılanmalara da el atan Nasır, ilk iş olarak Suriye Komünist Partisi'nin kapatılmasını, tüm parti liderlerinin sürgüne gönderilmesini ve Suriye ordusundaki Sovyet yanlısı subayların ordudan ihraç edilmelerini sağlamıştır. Ayrıntılı okuma için bkz. Tarık Y. İsmail, *Arap Dünyasında Kömünist Hareket*, Çev.Kemal Sarısözen, İstanbul: Kapı Yayınları, 2006. Samir Amin, *Mısır'da Sosyalizm*, Çev.Bilgin Yav, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016. Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, London: The MacMillan Press, 1979.

⁴⁵⁵ Attie, *Struggle in Levant*, 160.

karşı çıkan ve kendilerine “Üçüncü Kuvvet” adını veren bu grup, sürecin ülkenin hassas iç dengesini bozduğu kanaatine varmış ve ideolojik olarak muhalefet grubu ile hiçbir ortak noktası olmamasına rağmen mevcut iktidarının devam etmemesi ve Şemun’un gitmesi gerektiği noktasında muhalefete destek vermiştir.⁴⁵⁶

“Şam vakası”ndan sonra, Nasır’ın başta Müslüman toplum olmak üzere Lübnanlı muhalifler arasındaki popülaritesi katlanarak artmaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimine dair belirsizlik ve Şemun’un yeniden aday olacağı söylentileri artarken, 1958’in Şubat, Mart ve Nisan ayları boyunca Nasır’dan ve BAC’nin kurumsal kimliğinden cesaret alan muhalifler ile Şemun hükümeti yanlıları arasındaki gerginlik de aynı oranda artmış; ellerinde Nasır posterleri ile muhalifler, Lübnan bayrakları ile de hükümet yanlılarının sokak gösterileri günlük bir rutin halini almıştır. Güneydeki Sur kentinde muhaliflerin organize ettiği bir gösteride 3 göstericinin Lübnan bayrağını yere atarak çiğnemesi üzerine tutuklanması, olayları hem sokak hareketleri nezdinde hem de siyaseten bir üst aşamaya taşımıştır. Zaten gergin olan Lübnan sokakları bu defa tutuklamaları protesto etmek için toplanan ve onlara müdahale eden hükümet yanlıları arasındaki arbedelere sahne olmuş; olaylar Lübnan parlamentosunda muhalefet ve hükümet arasında hararetli tartışmalara yol açmıştır.⁴⁵⁷

Bu sırada muhalefet saflarında gerçekleşen ve Şemun’a karşı bir gövde gösterisi olarak algılanan önemli bir olay yaşanmıştır. 27 Mart 1958’de eski Dışişleri Bakanı ve Üçüncü Kuvvet lideri Henri Farun’un evinde toplanan 85 muhalif isim, Lübnan’ın bağımsızlığını ve Ulusal Pakt’a olan bağlılıklarını teyit ettikleri bir bildiri yayınlamış; Cumhurbaşkanlığı seçim süreci başta olmak üzere, ülkede yasa ve düzenin bozulmasından Şemun ve iktidarını sorumlu tutmuştur. Bildiride son derece sert ve keskin ifadelerle eleştirilen Cumhurbaşkanı Şemun’un olası adaylığının hukuk tanımazlık ve milli iradeye alenen meydan okumak anlamına geleceği; şayet anayasa delinir ve adaylık kesinleşirse, akabinde yaşanılacak olayların tek sorumlusunun Şemun olacağı vurgulanmıştır.⁴⁵⁸ Şemun ise bu meydan okuma karşısında, muhalefete yönelik daha sert önlemler alma yoluna gitmiş hem kendi kişisel girişimleri hem de Dışişleri Bakanı Malik vasıtasıyla sürecin vahametini Washington’a anlatmak için ardı sıra girişimlerde bulunmuştur. Şemun’un bu süreç içerisinde ABD üzerinde oluşturmaya çalıştığı etki, muhalefetin doğrudan Mısır ve Suriye tarafından silahlandırıldığı; yine Mısır ve Suriye istihbaratlarının silah kaçakçılığı yaparak ordu envanterinde bile olmayan askeri malzemeleri muhaliflere sağladığı, tüm çatışmaların muhalifler tarafından başlatıldığı ve şayet başarılı

⁴⁵⁶ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, 206. Alin, *The United States and the 1958*, 55-56.

⁴⁵⁷ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 65.

⁴⁵⁸ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, 208. Attie, *Struggle in Levant*, 160. Alin, *The United States and the 1958*, 68. Qubain, *Crisis in Lebanon*, 66.

olurlar ise Lübnan'ın tamamen Nasır'ın yörüngesine gireceği yönünde olmuştur. Ancak başta ABD'nin Beyrut büyükelçisi McClintock olmak üzere, CIA istasyonunda görevli istihbarat elemanlarını ve dolayısıyla Washington'u inandırmakta güçlük çekmiştir. Mart ve Nisan ayları boyunca, neredeyse gün aşırı yapılan Washington-Beyrut yazışmaları incelendiğinde Şemun'un ABD'yi ikna edemediği açıkça görülmüştür.⁴⁵⁹ Özellikle 20 Mart 1958 tarihli bir memorandumda Büyükelçi McClintock'un Washington'a gönderdiği, salt bilgi değil kişisel ve tüzel yorum içeren metinde geçen şu ifadeler vaziyeti net bir şekilde ortaya koymuştur:

“...Cumhurbaşkanı, ülkedeki siyasi tartışmalar ve silahlı çatışmalar hakkındaki sorularıma karşılık Lübnan'a yönelik tehlikenin içeriden ziyade dışarıdan geldiğini söyledi. Elinde BAC ajanları tarafından Suriye sınırındaki dağ geçitlerinden ve küçük teknelerle Trablus ve Sayda'dan Lübnan'a silah kaçırıldığına dair kanıtlar vardı. Hristiyanların Müslüman nüfustan gelen tehdidi karşılamak için giderek daha fazla silah talep edeceğini düşünüyordu. Ancak bu noktadan sonra Şemun, tanıdığım kadarıyla ilk kez aşağıdaki kendisi ile çelişmeye başladı. Özellikle aşağıda sıraladığım konular beraberinde soru işareti getirdi:

1) Şemun, Suriye-Mısır ajanlarının silah kaçakçılığı yaptığını iddia etse de bu silahların verildiği Müslümanların da bunları 600 ila 700 pound karşılığında Hristiyanlara sattığını itiraf etti. Bu durum, Müslüman unsurların Hristiyan Lübnanlılara yönelik BAC kaynaklı yoğun bir tehdit oluşturduğu iddiasını pek inandırıcı kılmamaktadır.

2) Cumhurbaşkanı, yasadışı ateşli silah bulundurma cezasının 3 yıl hapse çıkaracağını ve genel olarak silah kaçakçılığına karşı güvenlik önlemlerini sıkılaştıracığını söyledi. Aynı zamanda, bizden talep ettiği silahların Lübnan'a nasıl getirileceği soruma, gizli giriş için yollar ve araçlar olduğu cevabını vererek kibarca gülümsedi. Başka bir deyişle, Müslüman unsurlar için silah kaçakçılığını kınarken, ülkenin Cumhurbaşkanı Hristiyan unsurlar için silah kaçakçılığına göz yumduğunu açık etmiş oldu.

3) Olayların bir iç savaşa dönüşüp dönüşmeyeceği hususundaki tahminlerini sorduğumda Şemun, kendinden emin bir şekilde herhangi bir kalkışma ya da

⁴⁵⁹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 9 “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut, March 5, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/3–558 March 5, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/2–2758 March 5, 1958. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 10 “Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon”, Washington, March 18, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/3–658. “Top Secret. Drafted by Waggoner and approved by Rountree” March 18, 1958.

darbenin imkânsız olduğu konusunda ısrar etti. Ancak yine bir açık vererek "Beyrut'taki Şii Müslümanların çoğunu ve Sünnilerin bir kısmını kontrol ediyorum. Asıl tehlike Trablus'ta" dedi.

4) İşler ters gider ve bir iç savaş durumuna gelirse Lübnan'ın kaderini General Şihab'ın belirleyeceğini öngördüğümüzü ilettim. Şemun ise alaycı bir yüz ifadesiyle Şihab'ın kararsız ve zayıf olduğunu söyledi. Ancak aynı zamanda Şihab'ın silahlı kuvvetlerin sadakati üzerinde önemli bir etkisi olduğunu da itiraf etti ki eğer görevden alınırsa ordu Müslüman-Hristiyan ayrımına göre ikiye bölünebilirdi."

Tüm bunlar kafa karıştırıcı bir tabloya ve ikilem içindeki Şemun'un pek de iç açıcı olmayan siyasi ve psikolojik resim vermesine yol açıyor. Sonuç olarak, vereceğimiz makul güvencelerin sürece olumlu bir etkisi olacağına inanıyorum. Silah talebini de yine makul ve kontrollü bir şekilde kabul etmemiz gerektiği kanaatindeyim. Aslında Şemun'a rakip grupları onun önerdiği şekilde silahlandırmanın, Lübnan'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında onarılamaz bir bölünmeye yol açabileceğini ve BAC'nin bu durumu Lübnan'a daha çok müdahale etmek için kullanabileceği konusundaki yargımı içtenlikle söyledim. Kanaatimce, Müslüman nüfusla iş birliğine gitme ihtiyacını tam olarak dikkate almayan bir Lübnan, Arap dünyası söz konusu olduğunda, komşuları tarafından kuşatılmış ve yabancı savaş gemilerinin silahları koruması olmadan ayakta kalamayan bir tür Hristiyan İsrail olacaktır.⁴⁶⁰

Büyükelçi McClintock, Washington'da yankı uyandıran bu raporun ardından iki hafta kadar sonra bu defa kısa ama önemli ayrıntılar içeren yeni bir rapor hazırlamıştır. Büyükelçinin 3 Nisan 1958 tarihli raporu, psikolojik tahlil içeren detayları ile ayrıca dikkat çekicidir. Metinde Şemun'un kendi iç dünyasındaki gel-gitlerin henüz kesin bir karara dönüşmediğinden bahseden McClintock, sıradan bir diplomasi dilinden ziyade, Beyaz Saray'ı yönlendirici anekdotlara yer vererek, diplomatik usullerde çok rastlamayan bir işe imza atmıştır. Büyükelçi raporunda, Şemun'un nihai kararını vermeden önce fikir değişikliğine gideceğine dair inancını kaybetmediğini ancak aldıkları bir habere göre Dışişleri Bakanı Malik ve Cumhurbaşkanı arasında fırtınalı bir görüşme yapıldığını ve bunun hükümet içerisinde de çatlak olduğu anlamına gelebileceğini vurgulamıştır. Şemun'un halen karar verememesinin nedenini ise şu ifadelerle not etmiştir: *"Cumhurbaşkanı kendi ruhunda bir mücadele veriyor.*

⁴⁶⁰ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 11 "Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State", Beirut, March 20, 1958

Bu mücadelede inatçı gururu ve politikalarının doğru olduğuna dair kesin inancı baskın gelse de bir yandan da Batılı dostlarının kendisine henüz tam ve koşulsuz destek vermemesi onu derin düşüncelere sevk ediyor.” Büyükelçi, bir önceki raporunda ayrıntılı bir şekilde sunduğu öngörülerini güncelleme ihtiyacı hissetmiş olmalı ki ülkedeki iç savaş ve sulh arasındaki dengenin artık yarı yarıya bir ihtimal taşıdığını, bu nedenle Şemun’un görev süresinin biteceği 1958’in eylül ayında görevi bırakmasının hem kendisi hem de Lübnan için daha iyi sonuçlar doğuracağına dair karar verme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Ancak bu sürecin Şemun’un zorla görevden uzaklaştırılması şeklinde olmaması gerektiğine dikkat çeken McClintock, şayet böyle bir durum gerçekleşirse ülkedeki sarkacın Batı’dan uzaklaşma yönüne dönmesinin kaçınılmaz olduğunun altını çizmiştir. Raporun en beklenmedik vurgusunu sona saklayan büyükelçi, tarafsızlık düsturu ile hareket eden Genel Kurmay Başkanı Fuad Şihab’ın isminin ön plana çıkmaya başladığı bir süreçte muhalif kanadın güçlü isimlerinden Raymond Edde’nin cumhurbaşkanlığı için öne sürülebileceğini belirtmiştir. Bu vurgu ilginçtir çünkü Manda döneminde başkanlık görevini yürütmüş kurt bir politikacı olan Emil Edde’nin oğlu olan Raymond Edde, hem güçlü bir muhalif hem de köklü bir Maruni za’im ailenin ferdi olarak yönlendirilmesi çok da kolay olmayan bir kişilik olarak bilinmekteydi.⁴⁶¹

Bu süreçte son derece aktif bir diplomasi tarzı benimseyen Büyükelçi, Cumhurbaşkanı Şemun ve Dışişleri Bakanı Malik başta olmak üzere neredeyse tüm siyasi liderler ile iletişim halinde olmuştur. Ayrıca Beyrut’taki İngiliz, Fransız ve Türk büyükelçileri ile de sıklıkla bir araya gelip fikir teatisinde bulunan McClintock, Washington’u deyim yerindeyse telgraf yağmuruna tutmuştur. Gönderdiği her metnin altına kişisel yorumlarını da eklediği gözlemlenen büyükelçi, 18 Nisan 1958 tarihli durum raporunda da dikkat çeken ayrıntılara ve yorumlara yer vermiştir. Dışişleri Bakanı Malik ile görüşmesi sonrasında kaleme aldığı raporda, Şemun’un kendisine iletilmek üzere sarf ettiği şu ifadeler oldukça önemlidir:

“Cumhurbaşkanının, Malik üzerinden tarafıma gönderdiği mesajları önemsiyorum. İletilen mesajda ‘Etrafımdaki herkes çökebilir ama en son ben çökeceğim’ diyen Şemun, meselenin sadece bir iç isyan olmadığını, başta Nasır ve BAC olmak üzere büyük dış güçlerin dahil olduğu çok büyük bir meydan okuma ile mücadele ettiğini ifade etmiştir. Ancak Şemun Batılı güçler ve özellikle de ABD’deki dostlarının kendi kaderiyle ilgilenmemesinden duyduğu üzüntüyü de dile getirmiştir. Başkan’a göre ABD’nin dostane

⁴⁶¹ US Department of State, Central Files, 783A.00/4–358. US Department of State, Central Files, 783A.11/4–258. US Department of State, Central Files, 783A.00(W)/4–358. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 12, “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut, April 3, 1958. Arnold Hottinger, “Zu’amā’ and Parties in the Lebanese Crisis of 1958” *Middle East Journal*, 15/2 (1961), 127-140. <https://www.jstor.org/stable/4323344>. Erişim 14.11.2022.

ilgisinin pratik bir uygulamasını görememek kendisini endişeye sevk ediyordu.

Yorum: Bu tahminde Şemun şüphesiz haklıdır. Ancak, kendisini uluslararası karanlık güçlere karşı savaşıyan yalnız ve beyaz bir şövalye olarak tasvir etmesi, durumu gerektirdiğinden daha fazla Wagnerci bir anlayışla ele aldığını düşündürüyor.”⁴⁶²

Görüldüğü üzere Kâmil Şemun mevcut şartlar altında ABD’yi yeniden aday olması hususunda ikna etmekte zorlanmış, hatta edememiştir. Mart ve Nisan ayları boyunca neredeyse ülke geneline yayılan çatışmalar, tutuklamalar, işçi ve öğrenci grevleri karşısında ABD’den beklediği kesin ve net desteği bulamayan Kâmil Şemun, henüz resmen açıklamamış olduğu adaylık ısrarından vazgeçerek koltuğunu emanet edebileceği bir “ulusal figür” konusundaki telkinlere kulak vermeye başlamıştır. Bu isim, ABD’nin de hem CIA hem Dışişleri öngörü raporlarında adı geçen Lübnan Genelkurmay Başkanı General Fuad Şihab olmuştur. Yaqub’un isabetli tanımlamasıyla “orta derecede Batı yanlısı bir Maruni” olan Şihab, Washington açısından da kötü bir seçim olarak görülmemiştir. Şemun’un Batı ile kurduğu ilişkiyi fazla abartılı bulan General Şihab aynı oranda da içerden ve dışardan gelen Nasırcı baskıların da Lübnan’ın bağımsızlığına ve Ulusal Pakt’la tesis edilen hassas dengeyi bozacağına inanmış ve bu nedenle muhalefete de nispeten mesafeli bir tavır almıştır. Bu nedenledir ki, ülkedeki anarşi olaylarında Lübnan Ordusu hiçbir taraftan yana olmamış, devlet kurumlarına karşı girişilen açık saldırılar haricinde çatışmalara katılmamıştır. Her ne kadar Lübnan siyasetinde ordunun ağırlığı olmasa da Şihab’ın asker tarafından desteklenmesi ve mevcut kaos ortamından endişe duyan halk tarafından büyük bir saygı duyulması da önemli ayrıntılar olarak ele alınmıştır. Dahası, her fırsatta siyasi hırsları olmadığını, politik bir kariyer düşünmediğini dile getirse de Şihab, yükselen anarşinin ve düğümlenen siyasi krizin tek çözümü buysa eğer Cumhurbaşkanlığı adaylığına olumlu bakabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶³

⁴⁶² US Department of State, Central Files, 783A.00/4-1858. US Department of State, Central Files, 783A.00/4-1558. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:14, Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State” Beirut, April 18, 1958. Büyükelçi McClintock’un, yorum kısmında vurguladığı “Wagnerci” ifadesi iki şekilde yorumlanabilir. Ya Alman besteci Richard Wagner’in “Alman romantizm”i akımına ya da yine Wagner’e atfedilen “gösterişi, spekülasyonu ve kendini yüceltmeyi” önceleyen egosantrizme gönderme yapmış olabilir. Her halükârda mevcut koşullar altında yergi içeren bir yorum olarak görmek mümkündür.

⁴⁶³ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, 209. US Department of State, Central Files, 783A.00/4-2358. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:15, Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State” Beirut, April 23, 1958.

2.3.3. Siyasi Krizin Anarşiye Dönüşmesi

Cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik muamma, ABD'nin Beyrut büyükelçisi McClintock'un deyimi ile gel-gitler ile devam ederken siyasi kriz beklenen bir şekilde çok geçmeden anarşiyi de peşinden getirmiştir. ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin ne tam anlamı ile Şemun'un arkasında durması ne de kesin bir dille çekilmesini söylememiş olmaları, muhalefetin elindeki kozları yükseltmiş; Şemun köşeye sıkışıkça agresifleşmiş ve bir kısır döngü haline gelen Lübnan'da silahların konuşmasına engel olunamamıştır. Hatta engel olmak bir yana hem muhalifler hem de hükümet yanlıları el altından silahlandırılmıştır. Bu çerçevede Nisan 1958 itibari ile Lübnan için kelimenin tam anlamı ile Pandoranın Kutusu uzun bir müddet kapanmamak üzere açılmıştır. Kâmil Şemun'a güvenmeyen ve hatta görev süresinin dolmasını bile beklemeden derhal istifa etmesi ve Lübnan'ın BAC saflarına resmen katılması gerektiğini düşünen muhalifler, siyasi baskılarını her koldan arttırmış; bir süre sonra da teyakkuzdan taarruza geçerek "milli irade"yi silahla tesis etme yolunu seçmiştir. Bu sırada ise sözü edilen Pandoranın Kutusundan çıkan anarşi, ülkeyi baştan sona sarmaya başlamıştır. Giderek tüm ülkeye yayılan sokak olayları, 10 Nisan 1958'de Cebel-i Lübnan'ın Şuf bölgesinde muhalifler ile jandarma arasında yaşanan çatışmayla silahların konuşmaya başladığı kanlı evreye resmen giriş yapmıştır. Çatışmada üç silahlı muhalif öldürülmüş, otuz bir kişi de tutuklanmıştır. Aynı günün gecesi bölgedeki muhalefet önderlerinin evlerine yapılan baskınlarda Mısır ve Çek yapımı silah ve patlayıcıların ele geçirilmesi üzerine hükümet yanlıları da silahlanmaya başlamıştır.⁴⁶⁴ Böylece ilkin işçi grevleri ve öğrenci protestoları ile başlayan barışçıl gösteriler artık silahların, el yapımı bombaların, molotof kokteyllerinin, el bombalarının ve hatta Lübnan Ordusunun dahi envanterinde bulunmayan askeri teçhizatın başrolde olduğu bir çatışmaya evrilmiştir.

Nisan ayı sonunda Lübnan adeta bir barut fıçısına dönüşmüştür. Şuf bölgesinde Dürzi milislerin başlattığı çatışmalar kısa sürede yayılmış, şiddet ve sabotaj eylemleri günlük bir olay haline gelmiştir. 20 Nisan'da Başbakan Sami Sulh, Ramazan Bayramı vesilesi ile evinde ziyaretçilerini ağırladığı sırada konutunun hemen önünde bombalar patlamış; böylece olaylar salt milisler arasında olmaktan çıkarak bir üst seviyeye taşınmış; yerel milisler veyahut muhalif milisler ile Şemun'a bağlı jandarma birlikleri arasında süregiden çatışma sürecine siyasi suikast girişimleri de eklenmiştir.⁴⁶⁵

Takvimler Mayıs 1958'i gösterdiğinde ise çatışmalar giderek ülke sathına yayılırken, siyasi ve diplomatik arenada ise beklenmedik dönüşler yaşanmaya başlanmıştır. Şemun'un adaylığı

⁴⁶⁴ Attie, *Struggle in Levant*, 158.

⁴⁶⁵ Qubain, *Crises in Lebanon*, 67.

hususundaki çekincelerini açıkça dile getiren ve hatta adaylığın engellenmesi yönündeki yorumlarını her fırsatta Washington'a bildiren ABD'nin Beyrut büyükelçisi McClintock'un 4 Mayıs 1958'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor, daha önceki metinlerden oldukça farklı bir içeriğe sahip olması açısından son derece önemlidir. Son gelişmeleri değerlendirmek üzere Fransız ve İngiliz büyükelçileri bir araya gelen McClintock, hazırlanan ortak bildiriye ivedi notu ile Washington'a göndermiştir. Zira Şemun'un 7 Mayıs 1958'de adaylık konusundaki son kararını vereceği öngörülmüş ve General Şihab ile yapılan görüşmelerden istenilen sonuçlar elde edilemediğinden önceki kararların gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Hazırlanan ortak metindeki şu ifadeler Lübnan'daki gelişmelere ilişkin Batı aynasından yansıyan görüntünün değişimini gözler önüne sermiştir:⁴⁶⁶

“Lübnan'daki iç durumun önümüzdeki hafta içerisinde kritik bir aşamaya ulaşması muhtemeldir. Fransız ve İngiliz meslektaşlarımızla istişare ettikten sonra, ilgili hükümetlerimiz tarafından acilen değerlendirilmesi için hazırladığımız ortak takdimimiz aşağıdadır:

(a) General Şihab, Şemun'un elinden cumhurbaşkanlığı halefiyetini kabul etmek ve böylece siyasi bir borç altına girmek konusunda açıkça isteksizdir. Ciddi bir huzursuzluk tehdidi söz konusuysa ve başka bir çözüm mümkün görünmüyorsa aday olmaya ikna edilebilir; ancak bu bağımsız veya muhalif bir aday olarak olacaktır. Birinci alternatif bizim çıkarlarımıza uygun olurdu ancak ikinci alternatif Şemun'un batı yanlısı politikası için açık bir yenilgi anlamına gelir ve bu nedenle istenmez.

(b) Bize göre Şemun'un anayasa değişikliğine gitmesi ve yeniden seçime girmesi neredeyse kesin. Irak, İran, Sudan ve Türkiye'nin ve muhtemelen Pakistan, Suudi Arabistan, Yunanistan, İtalya gibi diğer ülkelerin aktif sempatisini ve desteğini talep ettiğini ve kendisine bu yönde söz verildiğini biliyoruz. Dolayısıyla başarısı ya da başarısızlığı sadece Lübnan iç siyasetinden çok daha geniş bir bağlamda değerlendirilmelidir. Niyetini açıkladıktan sonra Batı'nın onu desteklememesi, Batı'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki en ılımlı ve sorumlu dost ve müttefikleri arasında yankı bulacaktır. Şemun onlar için Nasır'a karşı direniş güçlerini sembolize eder hale gelmiştir.

⁴⁶⁶ US Department of State, Central Files, 783A.00/5-458. Top Secret; Niact. Repeated to London and Paris., FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 18, “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut May 4, 1958.

- (c) *Parlamentodaki durum belirsizdir ancak Şemun muhtemelen anayasanın değiştirilmesi ve yeniden seçilmesi için gerekli 2/3 çoğunluğu sağlayabilir. Lakin muhalefetin parlamentodaki temsili halk desteğiyle orantılı değildir ve birçok Müslüman ve bazı Hristiyan unsurlar, taraftarlarını Meclis dışında harekete geçirmeye ve gerekirse Şemun'u engellemek için aşırı önlemlere başvurmaya kararlı görünmektedir. Bu nedenle karışıklıklar beklenmelidir. Bu faktörün temsil ettiği tehlikenin boyutu, ordunun -yani General Şihab'ın- her ne pahasına olursa olsun düzeni sağlama isteğine bağlıdır.*
- (d) *General Şihab, Şemun'a güvenmiyor ve kaçınılmaz olarak toplumsal bir nitelik kazanma eğiliminde olacak herhangi bir iç çatışmada uzak durmaya meyilli. Ancak biz onun her şeyden önce sadık bir asker ve vatandaş olduğunu ve üç batılı gücün ilan ettiği politikanın onun tavrını belirlemede belirleyici olacağını düşünüyoruz.*
- (e) *Cumhurbaşkanı Şemun nihai kararını 7 Mayıs civarında vereceğini açıkça belirtmiştir. O zaman açık destek için bize başvurusu beklenebilir. Anayasa değişikliği ve yeniden seçime girmeye yönelik parlamento tedbirleri tek bir oturumda zorla geçirilebileceğinden zaman çok kısa olacaktır.*

Bize göre en uygun çözüm, Şemun'un Cumhurbaşkanlığı görevini General Şihab'a ya da karşılıklı mutabık kalınacak başka bir adaya devretmesi olacaktır fakat bu seçenek artık ihtimal dışı görünüyor. Dolayısıyla, Şemun'u desteklemek ya da uzak durmak gibi keskin bir alternatifle karşı karşıya kalmamız muhtemeldir. Özellikle yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, bilinen risklere rağmen mevcut durumda Şemun'u desteklememiz gerektiğini düşünüyoruz. Başka bir açıdan ele alırsak iç karışıklık ve dış komplikasyon olasılığına rağmen Şemun'u desteklememenin uzun vadede daha büyük bir risk teşkil ettiğini düşünüyoruz.”⁴⁶⁷

Raporu, 6 Mayıs 1958'de Kopenhag'da düzenlenen NATO zirvesinde alan Dışişleri Bakanı Dulles, söz konusu önerilerin bir karara dönüşmesi durumunda İngiliz ve Fransızlarla uyumlu bir şekilde uygulanmasını ancak Şemun'un desteklenmesi halinde bunun gönülden yapılması

⁴⁶⁷ US Department of State, Central Files, 783A.00/5-458. Top Secret; Niact. Repeated to London and Paris., FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 18, "Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut May 4, 1958.

gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁶⁸ Dışişleri Bakanı Dulles'tan gelen talimatın hemen ertesi günü Kâmil Şemun ile özel bir görüşme gerçekleştiren Büyükelçi McClintock, görüşme sonrasında hiç vakit kaybetmeden gelişmeleri Bakanlığa rapor etmiştir. Raporda görüşmenin tüm ayrıntılarına yer veren Büyükelçi, önceki değerlendirmelerine zıt gibi görünse de Şemun'un adaylığı hususundaki çekincelerini dipnot olarak düşmekten geri durmamıştır. Raporun aşağıda özet olarak verilen maddeleri Cumhurbaşkanlığı seçimi muammasının çok yakında sonuca bağlanacağını öngörse de aslında ABD'nin soru işaretlerinin halen varlığını koruduğunu da göstermiştir:

“Şemun bu sabah beni kabul etti. Lübnan cumhurbaşkanlığı için yeniden aday olma kararını bildirdiği ilk kişinin ben olduğumu söyledi. Şemun, mevcut dış politikayı devam ettirebilecek sadece iki muhtemel cumhurbaşkanı adayı olduğunu söyledi: kendisi ve General Şihab. Ancak General Şihab aday olmama kararını açıklamıştı ve geriye bir tek kendisi kalıyordu.

Bakan Dulles'in Şemun'u gönülden destekleme konusundaki yorumunu ve talimatını göz önünde bulundurarak, Şemun ile konuşmamda kullandığım üslupla kendisine ekstra bir vitamin dozu enjekte ettim. Aynı zamanda desteğimizi ortaya koyarken son derece ihtiyatlı davranmamız gerektiğini de vurguladım. Kendisine açıktan verilecek bir desteğin ölümcül sonuçlar doğuracağını farkında olduğunu söyledi.

En acil ihtiyacın ordunun iç güvenliği sağlama görevini yerine getirmesi için Şihab'ın ikna edilmesi olduğu konusunda mutabık kaldık. Diğer gizli yardım önlemlerine gelince, ilk olarak basın konusunu konuştuk. Şu anda ihtiyacın Şemun için maksimum etkiye sahip olacak yabancı basın desteğini sağlamak olduğunu belirttim. Başkan alaycı bir şekilde güldü. Cumhurbaşkanı ayrıca polis ve jandarma komutanlarının mobil savaş güçleri için silah standardizasyonuna ihtiyaç duyulduğu konusunda kendisini bilgilendirdiğini söyledi. Kendisinden güvenlik görevlilerinin Büyükelçilikteki muhataplarıyla temasa geçerek ihtiyaçların neler olduğunu ve bizim neler yapabileceğimizi öğrenmelerini istedim.

Cumhurbaşkanı güvenlik durumuna ilişkin genel değerlendirmesinde Beyrut'un nispeten sakin olacağını düşündüğünü söyledi. Şuf ve Hermel'deki aşiret bölgelerinde halkı bölmek için pratik adımlar atmıştı, teorik olarak

⁴⁶⁸ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 19, “Telegram From the Secretary of State to the Department of State, Copenhagen, May 6, 1958.

ayaklanmaları caydıracak fiili bir güç dengesi olacaktı. Dürzi gruplar arasında bir çekişme yaşanacağını düşünüyordu. Cumhurbaşkanı Trablus'ta ise ciddi sorunlar çıkabileceğini ancak bunu karşılamak için önlemler aldığını belirtti.

Cumhurbaşkanı, Maruni Patriği ve Beyrut Başmüftüsü gibi dini liderlerin muhalefetine rağmen, Hristiyanların yüzde 90'ının kendi tarafında olduğunu ve Müslümanlar içinde de muhtemelen yüzde 65 civarında önemli bir desteğe sahip olduğunu söyledi. (Yorum: Bu tahminin çok yüksek olduğunu düşünüyoruz.)

BAC'nin tutumuyla ilgili olarak Şemun, Nasır'ın gazetelere ve politikacılara yaptığı yardımları sürdüreceğini, Suriyelilerin ise gizli silah göndermeye devam edeceğini düşünüyordu.”⁴⁶⁹

1957'de Suriye'de düşülen hataların tekrarlanmaması için Lübnan'da tırmanan krizde beklenenden daha geri planda yer alan CIA, her ne kadar daha çekinik bir vaziyet almış olsa da sahada çalışmalarını olanca hızı ile sürdürmüştür. Belgelere yansıdığı kadarı ile diplomatik kanallardan ilerleyen süreçte bakanlık ekibi ile zaman zaman ters düşmüştür. Örneğin 8 Mayıs'ta toplanan Ulusal Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin güvenliğini etkileyen dünyadaki önemli gelişmelerle ilgili brifing veren CIA Direktörü Allen Dulles, Lübnan'daki durumla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"...Ortadoğu'daki duruma dönecek olursak, Sayın (Foster) Dulles Lübnan'da Cumhurbaşkanının halefi meselesinin artık çok ciddi bir hal aldığını belirtti. Eğer Batı yanlısı Cumhurbaşkanı Şemun yeniden aday olmaya karar verirse, bu bir Anayasa değişikliği gerektirecektir. Gerçekten yeniden aday olmaya karar verip vermediğini bilmiyoruz ama böyle bir olasılık var. Böyle bir kararın Nasır'ın istismar edeceği iç sorunlara yol açması kaçınılmazdı. Bu arada Lübnan Hükümeti, çok büyük miktarlarda hibe yardımı sağlamak için Dışişleri Bakanlığımıza en ağır baskıları yapıyordu. Aslında istenen miktar Lübnan'ın ihtiyaçlarının çok ötesindeydi ve gerçekten de bir tür ekonomik şantaj teşkil ediyordu.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ US Department of State, Central Files, 783A.5-MSP/5-758. US Department of State, Central Files, 783A.00/5-758. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 20, “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut May 7, 1958.

⁴⁷⁰ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Lebanese Internal Situation”, 12 May 1958, C03179867. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 22, “Editorial Note: Memorandum of discussion at the 365th Meeting of the National Security Council” May 8, 1958.

Aslına bakılırsa, Nisan ayındaki Dışışleri yazışmalarında da Şemun için benzer yorumlar yapılmıştır ancak, değişen dengeler diplomasi kanalında da revizyona gidilmesini zorunlu kılmıştır. Hatta belgelerden yansıdığı kadarı ile Başkan Eisenhower'ın Lübnan'da yaşanan süreç konusunda önemli bir müdahalesi olmamıştır. Ancak Eisenhower'ın 7 Mayıs 1958'de, o sırada Kopenhag'taki NATO konferansında bulunan Dışışleri Bakanı Dulles'a gönderdiği kısa bir mesajda yer alan ifadeleri son derece dikkat çekicidir. CIA Direktörü Allen Dulles'ın Ulusal Güvenlik Konseyi'ndeki yorumlarına oldukça benzer bir değerlendirmede bulunan Amerikan başkanının mesajında yer alan şu sözler Başkanın gözünden olayların nasıl görüldüğünü göstermesi açısından değerlidir: *“Basında yer alan haberlere göre Lübnan bizden bazı olağanüstü taleplerde bulunmuş ve bu taleplere tehditten başka bir şey olarak değerlendirilemeyecek uyarılar eşlik etmiş. Elbette basında yer alan haberler güvenilir olmayabilir. En azından Lübnan'ın beklentilerinin bizim tahmin ettiğimizden çok daha büyük olduğu anlaşılıyor. Sanırım yedi yıllık bir dönem için 170 milyon dolar rakamından bahsediliyordu. Bu çok afaki...”*⁴⁷¹

ABD'nin gerek Beyaz Saray gerek Dışışleri Bakanlığı gerekse de CIA kanadında Lübnan ve özellikle de Şemun konusunda çelişkili gibi görünen tutum, tavır ve yorumları aslına bakılırsa sahada yaşanan dalgalanmaların tabii bir sonucu olmuştur. Nitekim, Beyrut'taki vaziyet o kadar girift ve değişken bir hal almıştır ki olay, olgu ve kişilerin tahlilini isabetli bir şekilde yapmak her geçen gün daha da zorlaşmaya başlamıştır. Artık tamam denilip, Kâmil Şemun'un tüm şartları zorlayarak yeniden adaylığını açıklanacağını beklediği bir anda ise, Lübnan'daki durumu tamamen kanlı bir savaşın girdabına çekecek bir olay yaşanmış ve tüm değerlendirmeler ve öngörüler bir anda alt üst olmuştur. ABD'nin ehven-i şer olarak gördüğü Şemun'u destekleme hamlesine ramak kala, sahadaki tüm gerçeklikleri değiştiren ise faili meçhul bir siyasi cinayet olmuştur. Tam da Şemun'un adaylığını açıklamaya hazırlandığı günde, 8 Mayıs 1958'de hükümeti ve rejimi sert bir şekilde eleştiren, Nasır yanlısı, sol görüşlü hatta komünist olarak bilinen Al-Telegraph gazetesinin sahibi ve editörü, Maruni gazeteci Nasib Matni'nin kimliği belirsiz kişilerce öldürülmesi, zaten bir barut fıçısı haline gelmiş ülkeyi büsbütün kana bulayacak bir işaret fişegi olmuş; hatta Attie, Matni suikastı için *“1958 Lübnan Krizi'nin Saraybosnası”* tabirini kullanmıştır.⁴⁷² Suikast bugün bile fail-i meçhul bir cinayet olarak anılsa da tüm muhalifler sorumlunun “Şemun ve çetesi” olduğunu iddia etmiştir. Nitekim öldürüldüğünde Matni'nin ceplerinde, dört adet imzasız ölüm tehdidi içeren mektup bulunmuştur. Matni, öldürüldüğü 8 Mayıs 1958 tarihinde Al-Telegraph

⁴⁷¹ US Department of State, Central Files, 783A.00/5-758. 21. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 21 “Letter From the President to the Secretary of State”, Washington, May 7, 1958.

⁴⁷² Attie, *Struggle in Levant*, 172.

gazetesinde çıkan son makalesinde ise istifaya çağırdığı Şemun'a *"Lübnan'ın çıkarları, Lübnan'ın ebedi bağımsızlığı ve Lübnan halkının selameti için kişisel hırslarını feda etmek zorundasın."* diye seslenmiştir.⁴⁷³ Lübnan'daki komünizme yakın duran sol fraksiyonlarla olan bağlantısı bilinen bir gerçek olan ve birçok kez yazıları nedeni ile hapis cezasına çaptırılan Matni hakkında CIA belgelerinde oldukça dikkat çekici notlara rastlanmıştır. Suikasttan tam 10 yıl önce 29 Mayıs 1948 tarihli bir CIA raporunda, Nassib Matni Lübnan'daki etkili komünistlerden biri olarak deyim yerindeyse fişlenmiştir. Suriye ve Lübnan'daki Komünist kişi ve kurumların listelendiği belgede, Matni için *"Al-Telegraph Gazetesi yayıncısı, Komünist Parti üyesi ve Sovyet propagandacısı"* tabiri kullanılmış ve Matni'nin Komünist Parti'nin Beyrut'taki en önemli ve yetkili kişisi olduğu, sol görüşlü sendikalar üzerinde baskı kurarak işçilere Sovyet propagandası yaptığı not edilmiştir. Hatta Matni'nin Suriye Komünist Partisi ile de sıkı bağları bulunduğu ve Suriye ile Lübnan'da eş zamanlı olarak geniş çaplı işçi olayları ve grevler için hazırlık yaptığı ifade edilmiştir. Raporun sonunda ise, Matni'nin de içinde bulunduğu Suriyeli ve Lübnanlı komünistlerin listesi verilmiş ve bu kişilerin yakından takip edilmesi önerilmiştir.⁴⁷⁴

Görüldüğü üzere on yıl gibi uzunca bir süredir CIA'in de yakın takibinde olan Matni'nin şüpheli ölümünden Şemun ve taraftarları kadar başta ABD olmak üzere Batı'yı da sorumlu tutan muhalifler aynı gün ülke çapında greve ve çok büyük protesto gösterilerine başlamıştır. Başta başkent Beyrut olmak üzere tüm dükkanlar kepenk indirmiş, okullar tatil edilmiş, öğrenciler, öğretmenler, işçiler sokaklara dökülmüştür. Siyasi muhalifler ise son derece sert ifadeler içeren aşağıdaki bildiriye yayınlarak Cumhurbaşkanı Şemun, Başbakan Sulh ve Dışişleri Bakanı Malik'in derhal istifasını talep etmiş ve istifa gerçekleşene kadar ülke genelindeki genel grevin tavizsiz bir şekilde devam etmesi çağrısında bulunmuştur:

"Hükümetin bencil kişisel hırsları mantıksız bir şehvet peşinde ülkeyi kan denizine sürüklemektedir. Hükümetin ezici provokasyonları ve yarattığı şiddet dalgası ile kan davalarını körüklemekteki ısrarı göz önüne alındığında; Zehirli entrikalar, adaletsizlikler ve suikastlar atmosferi göz önüne alındığında; Her yanı kanla sıvanmış, endişe ve korku yayan, vatandaşların can güvenliğine yönelik sürekli bir tehdit haline gelen ve aynı zamanda ülkenin ticareti ve ekonomisi için de bir tehdit oluşturan bu kötü niyetli politika karşısında Lübnan'ın ulusal varlığını, saflarının birliğini ve mezheplerinin kardeşliğini korumak ve çocuklarının kanının dökülmesini

⁴⁷³ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 69.

⁴⁷⁴ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Information Report "Communist' Efforts to Foment Strikes in Lebanon and Syria", 29 December 1948, CIA-RDP82-00457R002200080004-9.

engellemek için, Lübnan'daki çeşitli parti, örgüt ve eğilimleri temsil eden bizler aşağıdaki hususları beyan ederiz:

- 1. Provakatif eylemler ve bunun sonucunda ortaya çıkan kan davaları, komplolar, suikastlar konusunda yaşananlardan ve yaşanmakta olanlardan yöneticiler sorumludur ve ulusal görevimiz, anavatanımızı bunların felaket getiren sonuçlarından korumamızı gerektirmektedir.*
- 2. Haysiyetli ve onurlu her insanın yapacağı gibi şehit Nasib Matni suikastını kınıyoruz.*
- 3. Lübnan'ın tüm bölgelerinde genel grev ilan edilmesi ve bunun sorumluluğunun hukukun kutsallığını yok eden ve Lübnan'ın en kutsal ve en değerli manevi ve milli değerlerini yerle bir eden yöneticilere yüklüyoruz.”⁴⁷⁵*

Muhalefetin çağrısı sokaklarda vakit kaybetmeksizin karşılık bulmuş ve hemen ertesi gün ülkeyi felce uğratan bir grev dalgası başlamıştır. Sabahın erken saatlerinden itibaren Beyrut bir ateş çemberi ile sarılmış hale gelmiştir. Şehir içindeki cadde ve sokaklar ile şehre çıkan tüm yollar barikatlarla kapatılmış; barikatlar yanan petrol varilleri ve sokaklara dökülen mazot ve benzinin ateşe verilmesiyle güçlendirilmiştir. Barikatları aşmaya çalışan araçlarsa tereddütsüz yakılmış veya parçalanmıştır. Göstericiler ve artık göstericiler arasında çoğunluğu ele geçiren silahlı milis ve gerillalar, Şemun'un çetesi olarak gördükleri jandarma ve polis ekiplerine karşı harekete geçmiştir. Öyle ki Beyrut başta olmak üzere ülke genelindeki kent merkezlerinde polis motosikletleri, jandarmaya ait zırhlı araçlar, devriye arabaları görüldüğü yerde yakılmış ya da hurdaya çevrilmiştir. 12 Mayıs 1958 sabahı Beyrut'ta muhalif milisler ve jandarma arasında çıkan muhtelif çatışmalarda her iki taraftan da çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Beyrut'ta Basta mahallesi gibi esas olarak Müslüman kesimleri içeren Batı bölgesi muhalefetin kontrolüne girerken, Hristiyanların ağırlıkta olduğu sahil bölgeleri hükümet kontrolünde kalmıştır. Hükümet güçleri Basta bölgesi başta olmak üzere muhaliflerin kontrolündeki bölgelere girememiş, muhalefet güçleri ise el bombaları ve dinamit kullanarak şehrin hükümet kontrolündeki bölgelerine çok sayıda saldırıda bulunmuştur.⁴⁷⁶ 15 Mayıs'ta Beyrut'un ana merkezi olan Şehitler Meydanı'nda, saatli bomba ile düzenlenen saldırıda altı kişi ölmüş ve yirmi kişi yaralanmıştır.⁴⁷⁷ 26 Mayıs'ta ise kalabalık bir tramvay vagonunda yine saatli bomba ile düzenlenen saldırıda bir kişi hayatını kaybetmiş

⁴⁷⁵ Yaqub, *Containin Arab Nationalism*, 210, Rogan, *Araplar*, 363. Attie, *Struggle in Levant*, 159.

⁴⁷⁶ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Lebanese Internal Situation”, 12 May 1958, C03179867.

⁴⁷⁷ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Lebanese Situation”, 17 May 1958, C03155138.

yirmi kişi de yaralanmıştır. şiddet olaylarının giderek tırmandığı Beyrut'ta asıl hedef şüphesiz ki Cumhurbaşkanını şemun olmuştur. Nitekim muhalif milisler, şemun'a yönelik onlarca suikast girişiminde bulunmuş ancak iyi korunan Cumhurbaşkanlığı Sarayından günlerce çıkmaması nedeni ile planların hiçbirisi başarılı olamamıştır. Grev artık yerini silahlı ve kanlı bir isyana bırakırken şemun hükümeti tansiyonu düşürebilmek için ilk etapta çareyi her akşam 8'den sabah 5'e kadar sokağa çıkma yasağı getirmekte aramış ancak bir müddet sonra bu yasak da işe yaramamış ve çatışmalar geceden sabaha, sabahtan geceye neredeyse yirmi dört saate yayılmıştır.⁴⁷⁸

1958 Lübnan Krizi konusundaki ilk akademik çalışmaya imza atmış olan ve ayrıca sürecin yaşayan bir tanığı olan Filistin asıllı Amerikalı tarihçi Qubain'ne göre Matni suikastı sonrasında alevlenen çatışmalar son derece trajik olduğu kadar "komik bir opera" olarak adlandırılabilirler. Öyle ki Qubain özellikle Haziran ayından sonraki süreci, İngiliz yazar Anthony Hope Hawkins'in gerçek üstü romanı Zenda Mahkumu'nda geçen ve aslında hiç olmayan, terk edilmiş, ruhu çalınmış ülke anlamına gelen "Ruritania"⁴⁷⁹ olarak tasvir etmiş ve şu önemli tespitlerde bulunmuştur: *"Savaş vardı, kan akıyordu, dükkânlar kapalı, okullarda, işyerlerinde boykot, grevler, gecenin sessizliğini bozan silah ve bomba sesleri...Ama bir yanda da savaşmayan bir ordu; şemun rejimi tarafından resmi olarak "isyancı" ilan edilen ve haklarında tutuklama emri çıkarılan muhalefet liderlerinin, polislerin gözü önünde güpegündüz Beyrut sokaklarında, üstelik silahlı adamları ile birlikte rahatça dolaşması ve kimsenin onlara dokunmaması; iki aydan uzun bir süredir kendi sarayında adeta tutsak olan bir cumhurbaşkanı; toplanamayan bir parlamento; her biri kendi özel ordusuna sahip muhalefet liderlerinin kendi bölgelerinde neredeyse bağımsız bir yönetim kurması, vergi toplaması, kendi mahkemelerini kurması ve tüm bunların sonucunda oluk oluk akan kardeş kanı..."*⁴⁸⁰

Matni suikastı sonrasında, Beyrut'un haricinde kuzeydeki Trablus kentinde göstericilerle güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Hatta Trablus'taki olaylar giderek Beyrut'tan daha ciddi bir hal almıştır. 9 Mayıs 1958'de şehir merkezindeki Mansuri Camii'nde Cuma namazı sonrasında gösteri yapmak isteyen kalabalık bir grup, güvenlik güçleriyle çatışmış; çatışma sonucunda kırk kişi yaralanmış yüzlerce kişi de gözaltına alınmıştır. Ertesi gün düzenlenen bir başka protesto gösterisi de yine çatışma ile sonuçlanmış,

⁴⁷⁸ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 74.

⁴⁷⁹ Anthony Hope Hawkins, 19. Yüzyılın önemli İngiliz yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Yarattığı Ruritania efsanesi ile dönemin Avrupa sistemine teatral bir eleştiri getirmiştir. Kitapları halen İngiltere'de çok satanlar kategorisindedir. Söz konusu eseri Zenda Mahkumu'nu 1894 yılında kaleme almıştır. Anthony Hope Hawkins, *The Prisoner of Zenda*, Bradford: Watermill Press, 1997. Anthony Hope, *Zenda Mahkumu*, Çev. Zuhâl İnal, İstanbul: Kidega Yayınları, 2020.

⁴⁸⁰ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 71-72.

bu defa on kişi hayatını kaybetmiş, altmış kişi de yaralanmıştır. Bu sırada, şehir genelinde greve katılmayıp açılan dükkanlar yakılıp yağmalamış, sokak aralarında göstericilerle güvenlik güçleri arasında irili ufaklı çatışmalar yaşanmıştır. Kısa süre içerisinde Beyrut gibi Trablus da iki ana bölüme ayrılmıştır. Trablus'un eski şehir olarak adlandırılan merkezi, Raşid Karami liderliğindeki muhalif milislerin kontrolüne geçmiş, şehrin geri kalan dış çeperleri ise hükümet güçlerinin kontrolünde kalmıştır.⁴⁸¹

Trablus'ta ölümle sonuçlanan çatışmalar sonrasında giderek artan öfke, şemun'u desteklemekle suçlanan ABD'ye de yönelmiştir. Gösteriler sırasında ABD karşıtı sloganlar atan muhalifler arasındaki bir grup Trablus'taki ABD Enformasyon Servisi Kütüphanesi'ni ateşe vermiş, ülkedeki Amerikan okulları da taşlı saldırılara maruz kalmıştır. Eveland'ın anılarında ve CIA'in günlük bültenlerinde yer aldığı üzere CIA kaynakları hem Matni suikastının hem de Amerikan kurumlarına yapılan saldırıların giderek daha aktif hale gelen Ruslar ve/veya Nasır yanlıları tarafından düzenlenmiş olabileceğini bildirmiştir. Trablus'ta yaşanan olaylarda otuz beş kişinin hayatını kaybettiği ve iki yüzden fazla kişinin yaralandığını kaydeden Eveland, Beyrut elçiliğinin Trablus'taki ABD Enformasyon Servisi Kütüphanesi'nin kundaklanması ve yağmalanması sonrasında, Lübnan hkmetine usulen protesto çektiğini ve Amerikan bayraklı bir geminin bölgedeki Amerikan vatandaşlarını tahliye etmek üzere Trablus'a gönderildiğini belirtmiştir. Ayrıca Trablus'taki kütüphaneye yapılan saldırının ardından Beyrut'taki Amerikan kütüphanesi de güvenlik nedeniyle boşaltılmıştır.⁴⁸² Bu sırada günlük olarak Başkan şemun ile görüşmelerini yoğunlaştıran Büyükelçi McClintock, 11 ve 12 Mayıs 1958 tarihlerinde Bakanlığa gönderdiği telgraflarda, şemun'un açıkça Amerikan askeri müdahalesi talebini dillendirdiğini, olayların gidişatının ise belki de hiç istemese de ABD'nin Eisenhower Doktrini çerçevesinde yakın bir zaman içerisinde Lübnan'a müdahale etmek zorunda kalabileceğini iletmiştir.⁴⁸³

Bu süreçte, silahlı muhaliflerin en iyi organize olduğu bölge ise Cebel-i Lübnan'ın şuf bölgesi olmuştur. Büyük oranda Kemal Canbulat liderliğindeki Dürzi milislerin kontrolünde olan bölge, en şiddetli çatışmaların yaşandığı yer olmakla birlikte Dürzi ve Hristiyan nüfusun eşit yoğunlukta bulunduğu bölge, silah akışının da en yoğun olduğu bölge olarak yaşanan anarşizmin beslendiği noktalardan biri olarak ayrıca önem taşımıştır.⁴⁸⁴ Bu erevede 13 Mayıs 1958'de Canbulat'a bağlı milis grubu, şuf'tan yola çıkarak, Beyrut'a yaklaşık 25 km

⁴⁸¹ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 75.

⁴⁸² CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, "Lebanese Internal Situation", 12 May 1958, C03179867. Eveland, *Ropes of Sand*, 220.

⁴⁸³ US Department of State, Central Files, 783A.00/5-1258. Top Secret. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 26 "Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State", Beirut , May 12, 1958.

⁴⁸⁴ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 76.

mesafede bulunan Beydettin bölgesindeki Cumhurbaşkanlığına ait yazlık saraya saldırmıştır.⁴⁸⁵ Olayların büyüyerek tekrar Beyrut'a sıçraması ve Amerikan kurumlarına yapılan saldırılar Washington'ı da ziyadesiyle telaşlandırmış olmalı ki Dışişleri Bakanı Dulles yaptığı ilk açıklamada Lübnan'daki olayların arkasında uluslararası komünizmin olduğunu ifade etmiş ve askeri önlemler konusunda hazırlıklar yaptıklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine Amerikan Donanması'na bağlı 6. Filonun iki muhribi, ABD vatandaşlarının tahliyesini beklemek için Beyrut açıklarındaki mevzilere gönderilmiştir. Büyükelçi McClintock ise böyle bir ihtiyacın hasıl olması durumunda tüm Amerikalıların tahliyesi için gerekli karar yetkisinin kendisine verilmesini talep etmiş ve talebi onaylanmıştır.⁴⁸⁶

Beyrut'tan gelen Amerikan müdahalesi talebi üzerine, 13 Mayıs 1958 tarihinde Beyaz Saray'da olağan üstü bir güvenlik toplantısı düzenlenmiştir. Başkan Eisenhower ve Bakan Dulles, genel olarak ABD'nin olası Lübnan müdahalesinin içerdiği sorunları gündeme getirmiştir. Başkan Eisenhower, Lübnanlıların Amerikan müdahalesine ihtiyaç duyması ve ABD'nin buna karşılık vermesi halinde ortaya çıkacak çok daha büyük sorunların da hesaba katılması gerektiğini ifade etmiştir. Bakan Dulles da aynı fikirde olduğunu ve gönderilecek herhangi bir kuvvetin misyonu üzerinde çalışmalara başlanması gerektiğini dile getirmiştir. Nitekim Bakan Dulles, Eisenhower Doktrini çerçevesine girecek koşulların henüz kanıtlı bir şekilde ortaya çıkmadığını, bu nedenle bir süre daha beklenmesi taraftarı olduğunu vurgulamıştır. "Lübnan'ın bağımsızlığını korumak" gerekçesini kullanmanın ise anayasaya aykırı olduğu için ihtimal dışı olduğunu belirtmiş ve Amerikan güçlerinin bölgeye girmesinin sonuçlarını özetlerken şu hususlara değinmiştir:

*"Kuvvetlerimiz bir kez girdikten sonra geri çekilecekleri ve arkalarında kabul edilebilir bir durum bırakacakları bir zemin oluşturmak zorundadır ve bu hiç de kolay olmayacaktır. Olası bir Amerikan harekâtı Arap dünyasında, koşullar oldukça farklı olsa da, Mısır'a yönelik İngiliz ve Fransız askeri operasyonu (Süveyş Krizi) karşılaştırılabilecek bir Batı karşıtı duygu dalgası yaratabilir. Suriye'deki petrol boru hatlarının kesilmesi de kuvvetle muhtemeldir."*⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, "Lebanese Situation", 17 May 1958, C03155138.

⁴⁸⁶ Eveland, *Ropes of Sand*, 220. Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, 210.

⁴⁸⁷ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:30 "Memorandum of a Conversation" White House, Washington, May 13, 1958.

Yapılan tartışmalar sonucunda Başkan Eisenhower, toplantıyı Lübnanlılara gerektiğinde kendilerine yardım edileceğinin bildirilmesinin doğru olduğunu söyleyerek tamamlamış; ordunun gerekli birimlerinin derhal teyakkuza geçmesi emrini vermiştir.⁴⁸⁸

Washington’u teyakkuz durumuna geçiren olaylar, 1958 Mayıs ayı ortasından itibaren daha da şiddetlenmeye başlamıştır. Lübnanlı muhalif güçler, Kuzey Lübnan ve Bekaa Vadisi’nin kontrolünü ele geçirmeyi amaçlayan bir dizi yeni büyük saldırı başlatmıştır. İlk saldırılar, Trablus’un kuzey doğusunda, hükümet yetkilileri tarafından yaklaşık iki bin kişilik bir kuvvetin tahmin edildiği Halba civarında gelişmiş; Beyrut-Şam yolunu keserek, bu hat üzerinden hükümet güçlerine saldırı hazırlığında olduğu bildirilen bir başka milis güç, Beyrut’un güney doğusundaki Şuf bölgesinde toplanarak büyük çaplı bir saldırı harekâtına girişmiştir. CIA’in günlük istihbarat bültenlerinde asıl hedefin ise bir Amerikan şirketi tarafından işletilen Sayda bölgesindeki Trans-Arap boru hattı ve terminalleri olduğu belirtilmiştir.⁴⁸⁹

Haziran ayı ise Lübnan’daki kriz için bir dönüm noktası olmuştur. Şemun rejimi, süreci uluslararasılaştırmak için olayı BM’ye taşımaya karar vermişken; muhalifler ise hem sahada çatışmaya devam etmiş hem de radikal siyasi adımlar atmaya meyletmiştir. Dışişleri Bakanı Charles Malik’in BM Güvenlik Konseyi’ni toplantıya çağırdığı 10 Haziran 1958 günü Trablus’taki muhalifler “Özgür Lübnan Hükümeti” kurduklarını ilan ederek, sürece daha derin bir boyut kazandırmıştır. Gelinek noktada hem çatışmaların hem de siyasi muhalefetin karargâhı konumuna gelen Trablus’taki bu yeni siyasi oluşum, krize “coğrafi bir çözüm” getirdiklerini savunarak, açıkça Lübnan’dan ayrılmayı hedeflemiştir. Zira yapılan açıklamalarda Trablus’un başkent olacağı bu bölgenin BAC çatısı altına gireceği de bildirilmiştir. Yaşanan bu olay hükümet güçlerinin daha agresif güvenlik önlemleri almasına neden olurken, muhalif güçlerin de Trablus’un ve genel anlamda tüm Kuzey Lübnan’ın kontrolünü ele geçirmeye yönelik daha yoğun çatışmalara girmesinin yolunu açmıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, gözlerin Trablus’a çevrilmesi daha önce ABD Dışişleri yazışmalarında açıkça küçümşenen Suriye kaynaklı silah sevkiyatının da ne kadar yoğunlaştığını gözler önüne sermiştir. CIA’in hem günlük bültenlerinde hem de Lübnan özelinde hazırladığı raporlarda ülke genelindeki saldırı ve sabotajların, Suriye’de eğitim almış

⁴⁸⁸ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:30 “Memorandum of a Conversation” White House, Washington, May 13, 1958.

⁴⁸⁹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Crisis in Lebanon”, 7 June 1958, C03194450.

ve iyi organize olmuş unsurlar tarafından yönlendirildiği belirtilmiştir. Suriye’den geçen silahların ve hatta silahlı militanların yarattığı tehlikeye dikkat çekilmiştir.⁴⁹⁰

Suriye’den gelen silahların yanı sıra, muhalifler özellikle Beyrut merkezine silah lojistiği sağlamakta güçlük çektikleri için farklı yollara girmiştir. Özellikle Dürzi milisler tarafından kurulan atölyelerde patlayıcı üretimine geçilmiş; Cebel-i Lübnan’ın Şuf bölgesindeki Dürzi milislerin karargahında toplanan mühimmat, tüfek, havan topu ve bazukalar başkent Beyrut ve çevresindeki milislere kurulan özel hatlardan ulaştırılmıştır. 14 ve 15 Haziran 1958 günleri ise tarafların deyim yerindeyse karşılıklı olarak el yükselttiği iki kritik gün olmuştur. Hem hükümet hem de muhalefet tarafından düzenlenen saldırılar kararlı bir gövde gösterisi çabasıyla gerçekleşmiştir. Şehir genelinde iki gün boyunca devam eden yoğun sokak çatışmalarında orduya ait tanklar, emir-komuta zinciri olmaksızın, General Şihab’ın bilgisi dahilinde olmadan, Şemun hükümeti tarafından muhaliflere karşı kullanılmış; muhalif liderlerden Saib Selam’ın evi bombalanarak yıkılmıştır. Buna karşılık Başbakan Sami Sulh’un konutu ise muhalifler tarafından önce yağmalanmış ardından da kundaklanmıştır. Eş zamanlı olarak Kâmil Şemun’un ikamet ettiği başkanlık sarayı makineli tüfekler ve havan toplarıyla yoğun ateş altına alınmış ve ülkenin en büyük cezaevi Raml Hapishanesi yıkılarak, muhaliflere yakın mahkumların kaçması sağlanmıştır.⁴⁹¹

İki hafta boyunca devam eden karşılıklı sokak çatışmaları, 30 Haziran 1958’de Dürzi lider Kemal Canbulat ve emrindeki milislerin Beyrut’u işgal edip Beyrut Havalimanı ile Cumhurbaşkanlığı Sarayı’nı ve Kâmil Şemun’u ele geçirmek için düzenlediği operasyonlarla bir ileri merhaleye taşınmıştır. 30 Haziran ve 1 Temmuz 1958 günleri boyunca süren çatışmalar, Dürzi milislerin lojistik ve teknik eksikleri nedeni ile sonuçsuz kalmış; milisler hedefe ulaşmadan geri çekilmiştir. 2 Temmuz 1958’de iki yüz elli kişilik destek kuvveti ile tekrar harekete geçen Canbulat ve milisleri, Beyrut çevresindeki yirmiye yakın köyü işgal ederek, Beyrut şehir merkezini adeta kuşatma altına almıştır. Milislerin saraya yürüyeceği istihbaratını alan Cumhurbaşkanı Şemun’un çağrısına bu defa olumlu yanıt veren Lübnan Ordusu, çatışmalara sınırlı bir şekilde olsa da müdahale etmiş, yaklaşık 1200 asker, 20 topçu silahı, 4 sahra topu, zırhlı araçlar ve hava desteği veren jetler muhalif milislerin Cumhurbaşkanlığı sarayına yaklaşmasını engellemiştir. Çatışmalar dört gün ve gece boyunca Beyrut’a hâkim tepelerde ve çevre köylerde devam etmiş, ordunun Şemun rejimine sınırlı da

⁴⁹⁰ Attie, *Struggle in Levant*, 158. US Department of State, Central Files “US Army Beirut to Department of Army” Washington DC, No. CX 153. Secret, 13 June 1958. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Lebanese Situation”, 17 May 1958, C03155138.

⁴⁹¹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, Daily Brief, “Lebanese Situation”, 18 June 1958, CIA-C03194466. US Department of State, Central Files, 783A.00/6–1458. Top Secret; Niact. Drafted by Dulles, FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:75 “Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon”, Washington, June 14, 1958. Qubain, *Crisis in Lebanon*, 73, 74.

olsa destek vermiş olması nedeni ile Dürzi milisler daha fazla kayıp vermemek için geri çekilmiştir. Milislerin saraya saldırdığı sırada, olay yerinde bulunan Eveland, saha notlarını içeren anılarına, saray ateşe alındığında, Cumhurbaşkanı Şemun'un "üzerindeki sarı spor gömleği ile" bir anda sarayın çatısında belirerek, muhaliflerle bir süre çatıştığını kaydetmiştir. Qubain'in yerel muhalif kaynaklardan edindiği bilgiye göre hükümet güçleri çatışmalar sırasında hem desteğe gelen Lübnan Ordusundan hem de Şemun'a bağlı jandarma ve polisten üç yüzü aşkın güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş; bir o kadarı da yaralanmıştır. Dürzi milislerden ise yirmi bir kişi hayatını kaybetmiş, yirmi iki kişi de yaralanmıştır.⁴⁹²

2.3.4. Lübnan Krizi'ndeki Silahlı Güçler

Haziran ayı ortalarına gelindiğinde ülke tam anlamı ile cepheleşmiş, bir iç savaş kompozisyonunu yansıtmaya başlamıştır. Muhalif milisler, ülkenin en büyük üç şehri Beyrut, Sayda ve Trablus'ta üstünlüğü ele geçirmiş; stratejik Bekaa Vadisi bölgesi de yine muhaliflerin karargâhı durumuna gelmiştir. Rejim güçleri ise Hristiyan nüfusun yoğunlukta olduğu doğu Beyrut'u ve başkentin hemen kuzeydoğusunda yer alan ve Marunilerin anavatanı olarak kabul edilen Cebel-i Lübnan'ın büyük bir kısmını kontrol eder duruma gelmiştir. Ülke geneline bakıldığında Şemun'a bağlı kuvvetler Lübnan'ın yüzde otuzundan daha az bir kısmında üstünlük sağlayabilmiştir.⁴⁹³

Bu noktada, çatışan tarafların nitelik ve niceliğine de ayrıca bir parantez açmak yerinde olacaktır. Zira haziran ayından itibaren çatışmalar Lübnan geneline yayılma eğilimine girmiş; safların iyice keskinleştiği bu süreçte ülke ciddi anlamda bir anarşi dehlizine çekilmiştir. Silahlı muhalif güçler ya da Şemun ve iktidarın deyimi ile isyancılar, ilk bakışta gevşek bir şekilde organize olmuş milislerden meydana gelmiştir. Dağınık halde bulunan grupların, ilk başlarda organik bir bağlantıları olmamakla birlikte, fikişel birlikleri ve motivasyonları her daim ortak olmuştur. Söz konusu gruplar içerisinde silahlı milis gücü anlamında en güçlüsü ve en iyi yönetileni Kâmil Şemun'a ilk başkaldıran muhalif lider olan İlerici Sosyalist Parti kurucusu Kemal Canbulat liderliğinde örgütlenen Dürzi milisler olmuştur. Haziran sonu ve Temmuz 1958'in başlarında Doğu Beyrut'a yapılan en büyük saldırılar da dahil olmak üzere rejime bağlı Hristiyan grupların kalelerine yapılan saldırıların istisnasız hepsi Canbulat'ın Dürzi grubu tarafından yapılmıştır. Öyle ki bu saldırılar, rejim güçlerinin Beyrut'un doğu kesiminde sıkışıp kalmasına neden olmuş ve çatışmalarda rejim tarafının kan kaybetmesine yol açmıştır. Muhalifler içerisinde Dürzi milislerin ardından en iyi örgütlenen gruplar ise eski Başbakan Saib Selam önderliğindeki Sünni Müslümanlar olmuştur. Özellikle Beyrut'un Basta

⁴⁹² Eveland, *Ropes of Sand*, 224. Qubain, *Crisis in Lebanon*, 79. Attie, *Struggle in Levant*, 186.

⁴⁹³ Riedel, *Beirut 1958*, 51. Robert Murphy, *Diplomat Among Warriors*, New York: Doubleday, 1964, 401.

semtini tamamen ele geçirip, bölgeyi karargâh olarak kullanan Müslüman milisler, rejime bağlı güçlerin Beyrut'un Batı yakasına geçmesine izin vermemiş, en büyük çatışma hatlarından biri de Basta hattı denilen şehrin Doğu-Batı çizgisi olmuştur.⁴⁹⁴ Sünni Müslümanlardan oluşan milis gruplarına mülteci kamplarında kalan ve ülkedeki Maruni toplumu ile bir türlü yıldızları barışmayan Filistinli mülteciler de katılmıştır. Büyük çoğunluğu Müslüman olan Filistinli mülteciler, Nasır yanlısı ve Arap milliyetçisi olarak bilinmekle beraber, "Siyonist İsrail rejimi" ile irtibatla bulunduğunu iddia ettikleri Kâmil Şemun ve özellikle Ketaib Partisi lideri Pierre Cemayel'e karşı intikam duygusu ile hareket etmişlerdir.⁴⁹⁵

Şemun hükümetine bağlı güçler ise jandarma ve kolluk kuvvetleri gibi resmi güvenlik yapılarının yanı sıra kendisini Lübnan ve Maruni milliyetçisi olarak tanımlayan Ketaib (Falanj) Partisi⁴⁹⁶ tarafından organize edilen Hristiyan milislerden oluşmuştur. Devletin resmi güçlerinden çok Ketaib Partisi'ne bağlı silahlı güçler Şemun'a daha sadık bir görüntü sergilemiştir.⁴⁹⁷ Lübnan siyasetinde marjinal bir Hristiyan örgütlenme olarak Fransız manda döneminde ortaya çıkan Ketaib Partisi, Maruni milliyetçiliği ideolojisine sahip küçük bir grup olmasına karşın 1958 Krizi'nde önemli bir rol oynamıştır. Aslında Lübnan'ın en eski siyasi yapılarından biri olan Ketaib hareketi, 1936 yılında, Nazi ideolojisinden etkilenen Pierre Cemayel ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. İlk kez 1957 parlamento seçimlerinde meclise giren parti, 1958'e gelindiğinde ülkede oluşan kamplaşma sürecinde tavizsiz bir şekilde Şemun tarafında yer almıştır. Zira Ketaib, 1958 Krizi'ni Lübnan'ın varlığına yönelik bir ölüm-kalım mücadelesi olarak görmüş ve zaten esastan karşı olduğu Arap milliyetçiliğinin Lübnan'ı ele geçirmesini engelleyebilmek için silaha sarılmaktan çekinmemiştir.⁴⁹⁸ Ketaib Partisi'nin 1958 Krizi'nde hem mecliste hem de çatışma alanlarında oynadığı rol, partinin Lübnanlı Hristiyanlar arasındaki kitle desteğini ve popülaritesini de arttırmıştır. Ketaib, 1958 Krizi'nde Lübnan'ın varlığını, konfesyonel sistem çerçevesindeki müesses Maruni nizamını korumak hususundaki direncini ve bu doğrultuda silahlı güç kullanmaya hazır ve mahir olduğunu kanıtlayarak Lübnan sağında marjinallikten daha geniş çaplı bir kitle partisi olmaya

⁴⁹⁴ Riedel, *Beirut 1958*, 52,53.

⁴⁹⁵ Michael Hudson, "Palestinians and Lebanon: The Common Story", *Journal of Refugee Studies*, 10/3(1997), 243-260. doi.org/10.1093/jrs/10.3.243 Erişim 22.11.22.

⁴⁹⁶ Ketaib, Yunanca Phalangx, İspanyolca Falange, İngilizce Phalange kelimesinin Arapça karşılığı olan Katiba kelimesinin çoğuludur. Türkçede ise yarı askeri siyasi yapılanma, mızraklı alay, süvari bölüğü veya tabur anlamına gelmektedir. Sözlük anlamı dışında, Lübnan'daki Maruni/Hristiyan milliyetçileri, partinin adını Ketaib yani Falanj koyarak İspanya'da 1930'larda etkili olmuş olan Falanj hareketine gönderme yapmıştır. Athoğlu, *Lübnan Marunileri*, 256. John P. Entelis, *Pluralism and Party Transformation in Lebanon Al-Kata'ib*, 1936-1970, Leiden: Brill, 1974, 46.

⁴⁹⁷ Claude Boueiz Kanaan, *Intercommunal Relations and The 1958 Crisis in Lebanon*, Doktora Tezi, University of London Oriental and African Studies, 1995, 266-270.

⁴⁹⁸ Athoğlu, *Lübnan Marunileri*, 260. Robert Fisk, *Pity the Nation: Lebanon at War*, London: Oxford University Press, 2006, 65.

aday olmuştur.⁴⁹⁹ Sonuç itibari ile hem ideolojik hem de askeri anlamda son derece yüksek bir motivasyona sahip olan Ketaib, 1958 Krizi'nin çatışma safhasında Şemun rejimine sadakatle savaştı.⁵⁰⁰ Ketaib'den başka Şemun'a hem siyasi hem de milis gücü anlamında destek veren bir diğer siyasi parti de Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (SSMP) olmuştur. Hem Lübnan ve Suriye'de hem de genel anlamda Arap siyasi tarihinde en dikkat çekici siyasi örgütlenmelerden biri olan SSMP, 1932 yılında Beyrut'ta Grek Ortodoks Antun Sadih tarafından kurulmuştur. 1921 yılından Lübnan'a döndüğü 1930 yılına kadar yaşadığı Brezilya'da çıkardığı *el Mecelle* adlı dergi ile yaymaya başladığı siyasi fikirleri, ABD ve Latin Amerika ülkelerindeki Lübnan ve Arap diasporası tarafından yakından takip edilmiştir. Sadih'in bu süreçte gönül birliği yaptığı isimlerden biri de ünlü filozof-yazar Halil Cibran olmuştur. Coğrafi bir milliyetçilik anlayışı benimseyen Sadih'e göre Lübnan diye bir ülke yoktur, ülkenin gerçek adı Suriye'dir ve orada yaşayan herkes de Lübnanlı değil Suriyelidir.⁵⁰¹ O nedenle de partinin adında Lübnan yerine Suriye ifadesini kullanılmıştır. Sadih'in ortaya koyduğu siyasi düşüncede milletlerin ortaya çıkışında temel belirleyici unsur coğrafyadır ve bu bağlamda Akdeniz'den Fırat Nehri'ne (Kıbrıs ve Irak da bu tanımlamaya dahildir) Toroslar'dan Sina'ya kadar uzanan "Büyük Suriye" terimini kullanmıştır. Antun Sadih'e göre bir milletin oluşmasında din, mezhep, dil, tarih değil coğrafi bütünlük içinde yüzyıllardır süren toplumsal etkileşim, ortak vicdan ve ortak kültür belirleyicidir.⁵⁰² 1958 Krizi'nde SSMP'nin Şemun'a destek vermesi ise aslına bakılırsa çok da olağan bir tavır olmamıştır. Zira SSMP, ideolojik olarak ne Kâmil Şemun rejimi ile ne de Şemun'a destek veren üstelik 1949'da silahlı çatışmaya dahi girdiği Lübnan milliyetçisi Ketaib Partisi ile ortak bir paydası olmamasına rağmen Nasır, Suriye Baas Partisi ve temelde Arap milliyetçiliğine karşı duyduğu öfke nedeniyle Şemun yanlısı cepheye katılmış ve muhalif milislere karşı savaştı.⁵⁰³

Savaşma kabiliyeti, motivasyon ve ideolojik bütünlük açısından taraflar arasında niteliksel farklar bulunsa da nicelik olarak bakıldığında çatışmalara bilfiil katılan silahlı güçlerin eşit büyüklükte olduğu görülmüştür. Nitekim ABD askeri istihbarat verilerine göre çatışmalara

⁴⁹⁹ John P. Entelis, "Belief-System and Ideology Formation in the Lebanese Katâ'ib Party", *International Journal of Middle East Studies*, 4/2 (1973), 148-162, doi:10.1017/S0020743800027410, Erişim 22.11.2022. Athloğlu, *Lübnan Marunileri*, 260. Entelis, *Lebanon Al-Kata'ib*, 332.

⁵⁰⁰ Sami E. Baroudi, "Divergent Perspectives among Lebanon's Maronites during the 1958 Crisis", *Critical Middle Eastern Studies*, 15/1(2006), 5-28, doi: [10.1080/10669920500515093](https://doi.org/10.1080/10669920500515093), Erişim 22.11.2022. Riedel, *Beirut 1958*, 53.

⁵⁰¹ Suleiman, *Political Parties in Lebanon*, 92.

⁵⁰² Adel Beshara, *Antun Sa'adeh: The Man, His Thought and Anthology* London: Ithaca Press, 2007, 17-25. Yasin Athloğlu, "Suriye'de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi Örneği", *Bilge Strateji*, 9/16(2017), 69-96.

⁵⁰³ Antun Sadih ve Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne ilişkin ayrıntılı okuma için bkz. Labib Zuwiyya Yamak, *The Syrian Social Nationalist Party: An Ideological Analysis*, Cambridge, Massachusetts: Center for Middle Eastern Studies of Harvard University Press, 1966.

katılan muhalif milislerin sayısının 5-7 bin; Şemun'a bağlı güçlerin ise 2100'ü jandarma olmak üzere yine yine 5-7 bin civarında olduğu tahmin edilmiştir.⁵⁰⁴

Silahlı çatışma safhasında, krizin gidişatını belirleyen en önemli faktörlerden biri de kuşkusuz ki Lübnan Ordusu'nun büyük oranda tarafsız kalmayı tercih etmesi olmuştur. Ortadoğu toplumlarında alışlageldiği üzere, genel itibari ile silahlı kuvvetler her daim bu tip kriz veya savaşların mutlaka bir tarafı olagelmıştır. Lakin Lübnan'da bu yazılı olmayan kural bozulmuş; tüm çatışma süreçleri boyunca ordu "ortayolcu" bir tutum sergilemiştir. Lübnan Ordusu, krizin anarşik safhasında hiçbir zaman tüm gücünü hükümete adamamış, Şemun'un koltuğunu korumak gibi misyon üstlenmemiştir. Kendisini hükümetten ziyade kanun ve düzenin temel unsurlarını korumak ve devletin onurunu kurtarmakla sınırlamıştır. Bir anlamda hükümet ile muhalefet arasındaki dengeyi sağlamaya çalışan General Şihab, muhalif güçlere karşı, sivilleri de hedef alacak şekilde orantısız bir saldırıya geçtiklerinde, -örneğin Kemal Canbulat ve Dürzi milislerin Beyrut kuşatması ve havalimanı saldırısında- müdahalede bulunmuştur.⁵⁰⁵

Ordunun nispeten hareketsiz kalmasının temelinde ise kuşkusuz ki Genel Kurmay Başkanı Şihab'ın tutumu yer almıştır. Temel olarak General Şihab, 1952'de dönemin Cumhurbaşkanı Huri istifaya zorlandığında aldığı pozisyonun aynısını almış ve Ortadoğu'da çok alışkın olunmayan bir tutarlılık sergilemiştir. Şihab'ın ordunun işlevine ilişkin anlayışı, ordunun iç siyasi gruplara baskı yapmak yerine ülkeyi yabancı saldırılara karşı savunması gerektiği yönünde olmuştur. Çatışmayı temelde politikacılar arasındaki bir iç çekişme olarak gören Şihab, orduyu siyasete; siyaseti de orduya bulaştırmamıştır. Böylece ne muhaliflerden ne de hükümetten yana keskin bir tavır almayan ve askerini kışladan çıkarmamak için direnen Genel Kurmay Başkanı Fuad Şihab, söz konusu duruşu ile her iki taraftan da çokça eleştiri almış olsa da ordunun anarşi ortamına girmemesi hem krizin uzamasını önlemiş hem de General Şihab bu tutumu ile silahların bir an önce susmasını isteyen sıradan Lübnan vatandaşları için ulusal bir kahraman olmuş ve en nihayetinde de Şemun'dan sonra cumhurbaşkanlığı koltuğuna bizzat kendisi oturmuştur.⁵⁰⁶

Lübnan Ordusu hususunda, ABD'nin bakış açısına da ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır. Zira, ABD'nin askeri müdahale konusunda bu denli kararsız kalmasının, müdahalenin zamanlaması, kime, nasıl destek verileceği noktasında yine büyük bir kararsızlık

⁵⁰⁴ Robert McClintock, "The American Landing in Lebanon", United States Naval Institute Proceedings, 88/10(1962) 65-79.

⁵⁰⁵ Kamal S. Salibi, "Lebanon since the Crisis of 1958", *The World Today*, 17/1(1961), 32-42. Alin, *The United States and the 1958*, 188. Qubain, *Crises in Lebanon*, 81.

⁵⁰⁶ Adel Beshara, *Lebanon: The Politics of Frustration: The Failed Coup of 1961*, New York: Routledge, 2005, 70-72. Riedel, *Beirut 1958*, 52.

yaşanmasının en başta gelen nedenlerinden biri de şüphesiz ki Şihab komutasındaki ordunun mahiyetidir. Özellikle 14-15 Haziran 1958 tarihlerinde yaşanan ve Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın hedef alındığı; Cumhurbaşkanı Şemun'un ölü ya da diri ele geçirilmesinin amaçlandığı büyük çaplı saldırılar sürecinde, ordunun kerhen de olsa Şemun'a yönelik bir suikastı önlemesi olumlu bulunmakla birlikte yine de Washinhgton'daki soru işaretlerini bertaraf etmeye yetmemiştir. Öyle ki ABD yönetiminin Lübnan Ordusu ve General Şihab konusundaki soru işaretleri süreç ilerledikçe daha çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Şemun'un yardım çağrılarına -hatta bir noktadan sonra yardım çılgılığı haline gelmiştir- ayak direnmesinin sebeplerinden biri de Lübnan Ordusu konusundaki belirsizliklerdir. Bilhassa Dışişleri Bakanı Dulles'in birçok defa yinelediği üzere, General Şihab'ın tutumu konusunda olduğu kadar, ordu içerisindeki askerlerin kompozisyonu konusunda da endişeleri vardır. 14 Haziran 1958 tarihli, bizzat Dışişleri Dulles tarafından yazılıp ABD'nin Beyrut elçiliğine gönderilen bir mesajda Dulles, karmaşık düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Edindiğimiz izlenime göre Lübnan askeri kuvvetleri, mevcut durumla başa çıkabilecek yeterliliktedir ancak iç hizipçilik nedeniyle Lübnan'ın bağımsızlığını savunmak için azami çaba sarf etmemektedirler. Ayrıca Şemun ve hükümetinin, General Şihab ile pek de iyi olmayan ilişkilerinin de ordunun isteksizliğinde önemli olduğunu düşünüyoruz. Yani Lübnan Ordusu anarşiye müdahale etmede yetkin bir durumdayken, Amerikan askerinin davetini pek samimi bulduğum söylenemez. Kaldı ki müdahalede bulunmamız durumunda, Lübnan kuvvetlerinin tutumu konusunda güvence almaya hakkımız olduğuna inanıyoruz, zira iş birliği yapmak için askeri olarak harekete geçmemiz başka bir şey, Lübnan kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalmak ya da onların muhalefeti veya iş birliği eksikliğiyle karşılaşmak başka bir şey olacaktır. Bu noktada bizim varsayımımız Lübnan güçlerinin ellerinden geleni yaptıkları ve aktif mücadeleyi daha etkin bir şekilde yürütebilmeleri için onları desteklememiz yönündeydi. Ancak son gelişmeler, ordu içerisindeki darbe söylentileri, sorularımızı arttırmaktadır. Bu sorunla nasıl başa çıkılabileceğine dair yapacağınız her türlü öneriyi takdirle karşılarım ve aramızda daha fazla görüş alışverişinde bulunmak için zaman olmaması durumunda, bu sorunu en iyi şekilde ele alma konusunda takdir yetkisine sahip olduğunuzu bilmenizi isterim”⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-1458. Top Secret; Niact. Drafted by Dulles, FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:75 “Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon”, Washington, June 14, 1958.

Lübnan Ordusu konusunda sadece Dışışleri Bakanı Dulles ve Amerikan hariciyesi değil, CIA'in de soru işaretleri, sabit fikirlerden çoğunlukta olmuştur. Dışışleri yazışmalarının çok benzeri ifadeler CIA'in rapor ve bültenlerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin 18 Haziran 1958 tarihli bir istihbarat bülteninde, Lübnan Ordusunun tutumunun halen tam olarak adı konulamamış olduğu belirtilmiş hatta bültende bir de darbe girişiminden bahsedilmiştir. Bir grup Şemun karşıtı subayın, cumhurbaşkanına karşı darbe yapmaya karar verdiği ve söz konusu grubun 17 Haziran gecesi yerel basına darbenin alt zeminini oluşturacak propaganda metinleri dağıttığı ifade edilmiştir. Bültenin ekli raporunda, muhemel darbenin başarısının mümkün olmakla birlikte, gizliliğe ve planı bozabilecek birçok değişken faktöre bağlı olacağı aktarılmış, ordu içerisindeki bazı Şemun yandaşlarının dahi darbeyi dış müdahaleye tercih edeceklerine yönelik izlenimlerin ağır bastığı da ayrıca not edilmiştir. Rapordaki en dikkat çekici ifade ise tüm bunları bilmesine rağmen Cumhurbaşkanı Şemun'un Genel Kurmay Başkanı Şihab'ı görevden almaya yanaşmaması olmuştur.⁵⁰⁸

Görüldüğü üzere, krizin kendisi, iç ve dış etkenleri, olay örgüleri ve başrolden figürlara kadar süreç içerisinde yer alan tüm aktörler çelişkilerle örülmüş bir ilişki matrisini andırmaktadır. Lübnan Ordusu konusundaki düşünceler, tutum ve davranışlar da bu ilişki matrisi çerçevesinde ele alındığında ciddi anlamda çelişki barındırmaktadır ki olayı çözebilmek, bağlantıları izleyebilmek bir müddet sonra neredeyse imkansızlaşmaktadır. Bu karmaşa doğal olarak belgelerde de kendini göstermekle birlikte, özellikle ordunun kendi içerisindeki çözümleri; çelişkili gibi görünen ama aslında bir miktar tutarlılık da barındıran hamleleri Lübnan Krizi'nin büyük bir iç savaşa dönüşmesini engellemiş ancak Amerikan müdahalesine de kapı aralamıştır.

⁵⁰⁸ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, Daily Brief, "Lebanese Situation", 18 June 1958, CIA-C03194466.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LÜBNAN'A AMERİKAN MÜDAHALESİ “BLUE BAT OPERASYONU” VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1. Lübnan Krizine Müdahale Tartışmaları ve Birleşmiş Milletler Süreci

1958 yılı, Arap dünyası için tam anlamı ile bir dönüm noktası olmuştur. Arap Soğuk Savaşı, taşıdığı tüm anlamlar ve tüm veçheleriyle Lübnan'daki siyasi buhranı bir iç savaşa dönüştürmüştür. Dünyadaki ideolojik bölünme, zaten tam olarak devletleşmemiş olan Arap toplumları içerisindeki siyasi boşlukları hızla doldurarak yeni bölünmelere neden olmuştur. Bu süreçten en çok etkilenen Arap ülkesi ise şüphesiz ki zaten varlığını ve devlet kimliğini söz konusu parçalı yapının tasdikinden alan Lübnan olmuştur. Ülkeyi uzun bir müddet adeta esir alan krizin temelinde, Batı yanlıları ile sömürgeci olarak gördükleri Batı ile değil büyük Arap kahramanı olarak gördükleri Mısır lideri Nasır ile birlikte yürümek isteyenler arasındaki çekişme bulunmuştur. Bu çekişme, süreç içerisinde anlam kaymalarına uğramış ancak sorunun özü hep sabit kalmıştır. Lübnan'daki kriz, bu çerçevede 1957 parlamento seçimleri ile başlayıp 1958'deki cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmaları ile doruğa çıkmıştır. 1958 yılı başlarında, anayasaya aykırı bir şekilde, Lübnan'ın “komünistlerin eline geçmemesi” için yeniden aday olmaya çalışan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'a karşı başlayan ayaklanma, Mayıs 1958'de muhaliflerin simge ismi gazeteci Matni'nin öldürülmesi ile silahlı çatışmalara dönüşmüştür.

Kısa bir süre içerisinde tüm ülkeye yayılan çatışmalar sürerken, en başından beri Lübnan'daki krizin bir iç karışıklık, bir iç savaş ya da siyasi bir iç hesaplaşma olmadığını; Lübnan'ın Mısır ve Suriye yani BAC kaynaklı komünist bir saldırı altında olduğunu savunan Cumhurbaşkanı Şemun ve Dışişleri Bakanı Malik ise her platformda bu savlarını savunmaya gayret etmiştir.⁵⁰⁹ Lübnan içerisinde yayılmış durumda binlerce silahlandırılmış Filistinli, gönüllü Suriyeli milis ve Mısırlı askerin muhaliflerin safında çatışmalara aktif olarak katıldığını dile getiren Şemun ve Malik, süreç içerisinde rutin bir şekilde İngiltere, Fransa ve ABD ve zaman zaman da Türkiye'nin Beyrut büyükelçileriyle bir araya gelmiş ve her görüşmede net bir şekilde Lübnan'ın bağımsızlığının tehdit olduğunu giderek yükselen bir tonda ifade

⁵⁰⁹ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-1458. Secret. Drafted by Rountree, FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 72, “Memorandum of a Telephone Conversation Between the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) and Foreign Minister Malik”, Washington, June 14, 1958, Noon.

etmişlerdir. Şemun ve Malik, eş zamanlı olarak CIA'in istasyon şeflerine de aynı savlarını iletmiş ve konuyu BM toplantılarında da dile getirmiştir.⁵¹⁰

Amerikan Dışişleri belgelerinde konuya daha ihtiyatlı yaklaşıldığı, Şemun ve Malik'in ortaya koyduğu gerekçelerin çok da makul karşılanmadığı en azından soru işaretleri ile karşılandığı görülürken; CIA belgeleri ve CIA'nin bölge uzmanları Eveland ve Copeland'ın anıları çapraz bir şekilde okunduğunda ise, istihbarat birimlerinin Şemun ve ekibine daha yakın bir pozisyon aldığı açıkça görülmüştür. Nitekim mayıs ve haziran ayları boyunca yayınlanan günlük istihbarat bültenleri Kâmil Şemun ve Charles Malik'in savundukları tezleri birebir doğrular nitelikte ayrıntılar içermiştir. Bunların başında, Lübnan'a Suriye sınırından BAC kaynaklı silahlar getirildiği ve bu silahların muhalif milislere dağıtıldığı; yine benzer minvalde Lübnan genelindeki saldırıların, bombalamaların ve sabotajların Suriye'de eğitim almış, iyi organize olmuş unsurlar tarafından yönlendirildiği üzerinde ısrarla durulmuştur. Hatta bazı belgelerde söz konusu unsurların açık bir şekilde özel eğitilmiş Suriyeli muvazzaf askerler olabileceği yönünde yorumlar iliştilmiştir.⁵¹¹

3.1.1. Birleşmiş Milletler Lübnan Gözlem Grubu (UNOGIL)'in Kuruluşu

Lübnan'daki kriz devam ederken, uzun yıllar boyunca Lübnan'ın BM temsilciliğinde bulunmuş olan Cumhurbaşkanı Şemun ve Dışişleri Bakanı Malik, Matni suikastı sonrasında kontrolden tamamen çıkan ve bir iç savaşa doğru meyleden olayları uluslararası platformlara taşımayı kararlaştırmıştır. Bu çerçevede 22 Mayıs 1958 tarihinde Lübnan Hükümeti, *"BAC'nin Lübnan'ın içişlerine müdahalesinden kaynaklanan ve devam etmesi halinde uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atması muhtemel olan bir durumla ilgili"* başlıklı şikayetini BM Güvenlik Konseyi'ne resmen sunmuş ve acil bir toplantı talep etmiştir. BAC'nin Lübnan'daki yıkıcı unsurlara büyük miktarlarda silah tedarik ederek, Suriye'den Lübnan'a silahlı personel sızdırarak ve Lübnan Hükümeti'ne karşı şiddetli bir basın ve radyo kampanyası yürüterek isyanı teşvik ettiği ve desteklediği suçlamasında bulunulan şikâyet üzerine önce 27 Mayıs 1958'de toplanılacağı ilan edilen oturum, Irak'ın şerhi nedeni ile ertelenmiştir ve 11 Haziran 1958'de toplanabilmiştir. Güvenlik Konseyi oturumları, beklendiği üzere oldukça tartışmalı geçmiş, Lübnan ve BAC temsilcileri açıklamalarını

⁵¹⁰ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-1458. Secret. Drafted by Rountree, FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 72, "Memorandum of a Telephone Conversation Between the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) and Foreign Minister Malik", Washington, June 14, 1958, Noon.

⁵¹¹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, "Lebanese Situation", 17 May 1958, C03155138. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, "Crisis in Lebanon", 7 June 1958, C03194450. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, Daily Brief, "Lebanese Situation", 18 June 1958, CIA-C03194466. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C56, Daily Brief, "Lebanese Situation", 12 July 1958, CIA- C03169497.

yaptıktan sonra diğer ülkeler görüşlerini bildirmiştir. ABD, İngiltere ve Fransa Lübnan'ın iddialarını açıkça desteklemiş ve derhal harekete geçilmesi çağrısında bulunmuştur. Kanada, Kolombiya, Japonya, Panama ve İsveç ise konuya ilişkin peşin hüküm vermekten kaçınmakla birlikte, bazı adımların atılması gerektiğini ifade etmiştir. SSCB ise Lübnan'ın iddialarını kesin bir dille reddetmiş ve şikâyetin tüm amacının Batı'nın Lübnan'ın içişlerine müdahalesine zemin hazırlamak olduğunu savunmuştur.⁵¹² Yapılan uzun konuşmalar ve tartışmalar neticesinde ise alınan 128 (1958) sayılı karar ile *"Lübnan sınırları boyunca yasadışı personel sızması veya silah ya da diğer malzemelerin tedarik edilmesini engellemek amacıyla"* Lübnan'a acilen bir gözlem grubu gönderilmesine karar vermiştir. Bu çerçevede BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'a, BM gözlem grubunun gönderilmesi için gerekli adımları atma yetkisi verilmiş ve Genel Sekreter'den belirli aralıklarla gelişmelere ilişkin Konsey'i bilgilendirmesi istenmiştir. 128 (1958) sayılı karar, ayrıca Birleşmiş Milletler Lübnan Gözlem Grubu (UNOGIL)'in kurulmasına da temel teşkil etmiştir.⁵¹³

BM Güvenlik Konseyi'nin 128 (1958) sayılı kararının kabul edilmesinin hemen ardından Genel Sekreter Dag Hammarskjöld, Konsey'e gerekli adımların atıldığına dair bir bilgilendirme yapmış ve UNOGIL, dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen yüksek nitelikli ve deneyimli uzmanlardan oluşturulan bir kadro ile Lübnan'da görevine başlamıştır.⁵¹⁴ UNOGIL'i oluşturan üç kişilik ana heyetin haricinde, gözlemcilerin bir kısmı da krizin anarşi ve silahlı çatışma içeren dokusu gereği BM Ateşkes Gözetim Örgütü (UNTSO)'dan seçilmiştir. Operasyonun gecikmeden başlatılabilmesi için aynı gün UNTSO'dan on gözlemci UNOGIL'de görevlendirilmiştir. Bunlardan beşi 12 Haziran 1958'de Beyrut'a varmış ve ertesi sabah aktif keşfe başlamıştır. Plan, mümkün olduğunca çok bölgeyi kapsamak ve her gün Suriye sınırı yönünde daha fazla araştırma yaparak sınırdan yasadışı personel sızmasını ve silah tedarikini gözlemek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, gözlemcilerin sayısı yeni gelenlerle hızla arttırılmış ve 16 Haziran'da 100'e ulaşmıştır. Grubun emrine 23 Haziran 1958'de iki helikopter verilmiş ve kısa bir süre sonra bunlara dört hafif gözlem uçağı da eklenmiştir.⁵¹⁵

⁵¹² UN Security Council Official Records No: N5822534, Meeting No: 825, 11 June 1958, New York. Qubain, *Crisis in Lebanon*, 92.

⁵¹³ UN Security Council Official Documents No:S/RES/128, Security Council Resolution 128 (1958) Complaint by Lebanon, 11 June 1958.

⁵¹⁴ UNOGIL heyeti şu isimlerden oluşturulmuştur: Ekvator'dan Galo Plaza Lasso; Hindistan'dan Rajeshwar Dayal ve Norveç'ten Tümgeneral Odd Bull. Gerald L. Curtis, "The United Nations Observation Group in Lebanon", *International Organization*, 18/04(1964), 738-765. doi:10.1017/s0020818300025303 Erişim 01.12.2022.

⁵¹⁵ Ann Hughes "Impartiality and the UN Observation Group in Lebanon, 1958", *International Peacekeeping*, 9/4(2002), 2-20, doi:10.1080/714002772, Erişim 01.12.2022.

3.1.2. ABD’de Lübnan’a Askeri Müdahale Tartışmaları

BM ve UNOGIL’in çalışmaları sonucunda hazırlanacak raporun kendi tezleri aleyhine çıkmasından endişe duyan Cumhurbaşkanı Şemun ve Dışişleri Bakanı Malik, eş zamanlı olarak tüm diplomatik ve istihbarat kanallardan ABD’yi müdahale konusunda sıkıştırmaya devam etmiştir. Hatta konu ABD Başkanı Eisenhower’ın önüne de birkaç kez getirilmiş ancak ABD yönetimi, Beyrut Büyükelçisi McClintock’un telkinleri ile işi ağırdan almaya devam etmiştir. Nitekim, Şemun’un yoğun taleplerinden bunaldığı açıkça görülen ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles, 15 Haziran 1958 tarihli bir telgrafında, Büyükelçi McClintock’a Şemun’a askeri yardım hususundaki ABD tutumunun değişmediğini bildirmesini ama bazı gerçekleri de artık görmek zorunda olduğunu iletmesini istemiştir. Dulles, ayrıca BM Güvenlik Konseyi’nin gözlemci heyetinin hali hazırda çalışmakta olduğunu ve ABD’nin böyle bir uluslar üstü süreç işlerken harekete geçmeyi uygun bulmadığını net bir dille ifade etmiştir. Lübnan yönetiminin BM’nin çabalarına biraz saygı göstermesi gerektiğini de metne ekleyen Dulles, aslında çok da diplomatik olmayan bir dille Şemun ve Malik’e önemli bir mesaj vermiştir.⁵¹⁶ Aynı gün CIA uzmanı Eveland ile bir araya gelen Şemun, taleplerini bir kez daha CIA üzerinden Beyaz Saray’a iletme istemiştir. Eveland’a hükümetin Müslüman ve Hristiyan tüm üyeleri tarafından imzalanmış olan Arapça bir belge veren Şemun, ABD birliklerinin Eisenhower Doktrini hükümleri uyarınca ve BM Şartı’nın 51. maddesinde⁵¹⁷ belirtildiği şekilde Lübnan’a çıkarılmasını talep etme yetkisinin parlamento kararı olarak alındığını ifade etmiştir. Bu resmi kararın Washington’a ivedi olarak iletilmesini isteyen Şemun, durumun vahametini de özel olarak rapor etmesini rica etmiştir. Washington’a gönderilen CIA İstihbarat Bülteninde Şemun’un Eveland’dan talep ettiği bilgilere rastlanmıştır. Raporda, BM araştırma ekibinin çalışmalarının muhalif milisler tarafından engellenme çabasına yer verildiği gibi, özellikle Cebel-i Lübnan’ın Şuf bölgesi ve Trablus’taki durumun giderek kötüleştiği; Lübnan Ordusunun ise Şemun’a karşı bir darbe hazırlığı içerisinde olduğu not edilmiştir.⁵¹⁸

⁵¹⁶ US Department of State, Central Files, 783A.00/6–1558. Top Secret; Niact; limit Distribution. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:82 “Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon”, Washington, June 15, 1958.

⁵¹⁷ *BM Şartı 51. Madde:* "Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hakele getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez." United Nations Official Records, Charter of the United Nations, No: 51, 24 October 1945, 1 UNTS XVI.

⁵¹⁸ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, Daily Brief, “Lebanese Situation”, 12 June 1958, RDP79T00975A003700370001-0.

Lübnan'daki kriz, giderek artan anarşinin yanı sıra, ABD kurumları arasındaki çekişmeleri de gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, diplomatik ve istihbarat belgelerinin dili, amacı ve kimin tarafından, kime yazıldığı da ayrıca önem taşımakta; özellikle CIA belgelerinde raportör ismi gizlenmiş olsa da CIA uzmanı Eveland'ın saha notları ile karşılaştırıldığında, son derece karmaşık gibi görünen olayları çözmek mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda, günlük CIA raporlarında, BM araştırma heyetinin çalışmalarının CIA tarafından yakından takip edildiği görülmüştür. BM'nin resmi raporu beklenmeden, operasyonel bir hazırlık için ısrarcı olduğu görülen CIA Beyrut istasyonu, özellikle de Şemun ile direkt irtibatı olan Wilbur Crane Eveland, Şemun'un kaybedilmemesi gerektiği hususunda hem Dışişleri Bakanı Dulles'a hem de CIA Direktörü Allen Dulles'a gönderdiği raporlar ve özel mesajlar üzerinden baskı yapmıştır. Lakin Beyrut elçiliği ve Amerikan Dışişleri, fevri bir karar vermekten çekinmiş daha doğrusu, ABD için en uygun zamanın beklendiği izlenimini vermiştir. Hatta Dışişleri Bakanı Dulles'ın belgelerde kullandığı dil açıkça göstermiştir ki, ABD Lübnan'da ve tüm Ortadoğu'da en uygun zamanı beklemekte ve eğer bir askeri müdahale olacaksa bunun ABD iç kamuoyuna ve dünyaya en sağlam gerekçelerle anlatılabilecek bir zamanlama ile olması yani ABD müdahalesinin, Lübnan için değil ABD için mükemmel olan bir zamanda yapılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, Dışişleri Bakanı Dulles, ilk bakışta her ne kadar müdahale yanlısı görünmese de belgelerin satır aralarından okunduğu üzere aslında en başından beri Ortadoğu'nun bir Amerikan üssü haline gelmesi için müdahale dahil her yolun denenmesi taraftarıdır. Dulles'ın ve genel anlamda Beyaz Saray'ın ana hedefi ise böylesine bir müdahalenin sadece Şemun istiyor diye değil, tüm insanlık için bir "kurtarıcı" olan, "hür dünyanın" müstesna ve büyük devleti ABD'nin çıkarlarının ön planda olduğu bir süreç olmasıdır. Bu çerçevede Şemun ve Malik'in her fırsatta ABD'yi "kandırmaya" çalışması olarak algılanan ve ABD yönetimi için fazla abartılı bulunan bahaneler, ABD'nin askeri müdahaleye olan tavrını etkilememiş, sadece Şemun'a yönelik kişisel anlamda menfi görüşler oluşmasına yol açmıştır. Nitekim, 17 Haziran 1958 tarihli bir mesajında Dışişleri Bakanı Dulles, ellerine ulaşan özel istihbarat raporlarındaki bilgiler konusundaki çekincelerini Beyrut'a bildirmiş, hatta söz konusu raporda yer alan Şemun'a yönelik darbe girişiminin inandırıcı olmadığına altını çizmiştir. Lakin yine belirtildiği üzere, tüm bunlara rağmen bir yandan da askeri hazırlıklar, ertesi gün çıkarma harekâtı yapılacaktıymışçasına devam ettirilmiştir.⁵¹⁹ Hatta Beyaz Saray'da düzenlenen Lübnan konulu bir toplantıda Dışişleri

⁵¹⁹ FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 84. "Memorandum of a Conversation Sub: Lebanon Participants: The President, The Secretary, the Under Secretary, Department of Defense Deputy Secretary, CIA, USUA" White House, Washington, June 15, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/ 6–1458. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 90. "Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon" Washington, June 17, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/6–1758.

Bakanı Dulles “Müdahale etmekten daha kötü olan tek şey müdahale etmemek olacaktır, ancak müdahalenin zamanını ve şeklini ABD belirlemelidir. Eisenhower Doktrini veyahut BM gözetiminde ya da koşullara göre şekillenecek başka bir gerekçe ve şekilde...” ifadelerini kullanarak konuya yaklaşımını çok net bir şekilde ortaya koymuştur.⁵²⁰

Washington’da artık mutlak hale gelen Lübnan toplantılarından bir başkasında ise Dulles, ABD’nin olası müdahalesi konusundaki ana temasında mutlaka “ABD’nin Ortadoğu uluslarının bağımsızlık ve bütünlüğünün korunmasını ulusal çıkarları ve dünya barışı için hayati önemde görmektedir.” ifadesinin yer alması gerektiğini zira bunun Amerikan değerleri açısından olmazsa olmaz olduğunu ileri sürmüştür.⁵²¹ Dulles’in ön plana çıkardığı hususlar, daha genişletilmiş bir şekilde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan, Amerikan kamuoyu ve dünyaya sunulacak gerekçeleri içeren metinde de yer almıştır. Söz konusu metinde BM ve BM Güvenlik Konseyi ile ilgili süreç vurgulanmış ve dikkat çeken şu ifadeler yer verilmiştir:

“-Birleşik Devletler Hükümeti, Lübnan’ın talebine cevaben ve Lübnan’daki durum ışığında, Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak ve Lübnan’ın bağımsızlık ve bütünlüğünün korunmasına yönelik yardımcı olmak amacıyla Lübnan’a bazı muharip güçler göndermeyi kabul etmiştir.
-Bu eylem Birleşmiş Milletler Şartı hükümleriyle uyumludur. Lübnan’ın bağımsızlığını saldırılara karşı koruma ihtiyacıyla ilgilidir ve Lübnan’ın iç siyasi durumuyla bağlantılı bir amacı yoktur.
-Söz konusu askeri birliklerin Lübnan’a gönderilme amaçları gerçekleşir gerçekleşmez, birlikler derhal geri çekilecektir.”⁵²²

3.1.3. Birleşmiş Milletler Lübnan Gözlem Grubu’nun Nihai Raporu

Lübnan’ın BM’ye resmi başvurusu ve alınan Konsey kararı sonrasında çalışmalara başlayan BM heyeti, bölgedeki görüşme ve gözlemlerini kısa sürede derinleştirmiştir. BM gözlemcilerinin çalışmaları sürerken, sürpriz bir şekilde BM Genel Sekreteri Hammarskjöld, 17 Haziran 1958’de Beyrut’a gelmiştir. Beyrut’ta tüm taraflar ile bir araya gelen Hammarskjöld, ikili görüşmelerini sadece Lübnan ile sınırlı tutmamış, konuya daha geniş bir

⁵²⁰ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-2258. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:102. “Memorandum of a Conversation”, Washington, June 22, 1958.

⁵²¹ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-2358. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 105. “Memorandum of a Conversation, Department of State”, Washington, June 23, 1958.

⁵²² US Department of State, Central Files, 783A.00/6-1758. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 93. “Contingency Statement of Themes Approved by The Secretary of State As Our Public Position in The Event Of Intervention in Lebanon” Washington, June 17, 1958

perspektifle yaklaşmıştır. Hammarskjöld bu bağlamda, Lübnan'daki görüşmeleri biter bitmez, Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun ve Dışişleri Bakanı Malik'in ortaya koydukları sözlü ve yazılı şikayetlerde, Lübnan'daki kriz ve anarşiden sorumlu tuttıkları BAC Başkanı Nasır ile görüşmek üzere 22 Haziran 1958'de de Kahire'ye geçmiştir.⁵²³

Sürecin başında Lübnan hükümetinin savlarına olumlu yaklaşan BM Genel Sekreteri, görüşmeler sonrası ve özellikle de UNOGIL heyetinin ön raporları geldikçe tavrını değiştirmeye başlamıştır. 26 Haziran 1958'de ABD'nin BM temsilcisi Henry Cabot Lodge Jr. ile özel bir görüşme yapan Genel Sekreter Hammarskjöld, çalışmaları sırasındaki tespitlerini ve Temmuz başında açıklamayı planladıkları Lübnan raporuna ilişkin konuları aktarmıştır. Lübnan'da yaşanan krizin ve anarşi ortamının özünde akıllı bir politikacı olmadığını düşündüğü Cumhurbaşkanı Şemun'un kişisel hırs ve hataları olduğunu öne süren Hammarskjöld, ülkedeki krizin “makamının nimetlerinden pay almaya alışmış insanların paylarını alamaması” etrafında dönen bir iç çekişmeden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan bu siyasi paylaşım mücadelesinin ülkedeki politikacıları ve taraftarlarını düşman haline getirdiğini söyleyen Genel Sekreter, muhaliflerin arasında ideolojik, fraksiyonel ya da daha büyük bir ülkü birliği olmadığını, tek ortak dertlerinin Kâmil Şemun'un devrilmesi olduğunun altını çizmiştir. Şemun'un tek kusurunun “aşırı hırsları ve siyaseten yetersizliği” olmadığını, Cumhurbaşkanı'nın tüm bu yaşananlar boyunca kamuoyuna hiçbir açıklama yapmamış olmasının, muhalefetle asla diyalog kurmamış olmasının ve daha da önemlisi sürekli muhaliflere karşı arkasında durmadığını iddia ettiği Lübnan Ordusuna müdafaa ya da taarruz emri vermemiş olmasının anlaşılır bir yanı olmadığını söylemiştir. Görüşme boyunca Lübnan Cumhurbaşkanı'nı samimi bulmadığını dile getirmekten kaçınmayan Genel Sekreter, Şemun'u “kendisini yanlış konumlandırmış bir Ghandi” olarak tasvir etmiştir.⁵²⁴

Hammarskjöld, UNOGIL heyetinin çalışmaları hususunda da Şemun hükümetinin “savsaklama” peşinde olduğunu ileri sürmüştür. Genel Sekreter, Suriye'nin muhaliflere silah ve hatta gönüllü asker sevk ettiğine yönelik iddiaların araştırılması safhasında, tutuklanan Suriyeli subayları sorgulamak istediklerini lakin büyük bir skandalla karşılaştıklarını iletmiştir. Söz konusu subayların bir haftada ancak BM heyeti önüne çıkarılabildiğini ama o kişilerin de asker değil, okuma-yazma dahi bilmeyen ve hatta reşit bile olmayan Lübnanlı köylü çocuklar olduğunun ortaya çıktığını aktarmıştır. Bu çerçevede UNOGIL heyetinin, muhalif milislerin Suriye veyahut BAC ile ilişkisine dair sağlam ve somut bir kanıt

⁵²³ United Nations Official Records LEB/4 SG/694 ve United Nations Official Records SG/693 “UN Secretary-General Holds Consultations in Cairo”, New York : UN Department of Public Information, 23 June 1958.

⁵²⁴ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-2658. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:106. Memorandum From the Representative at the United Nations (Lodge) to the Secretary of State, New York, June 26, 1958.

bulamadığını birçok kez vurgulayan Genel Sekreter “neredeyse ortada sahte bir savaş var” diyerek yaşanan krizde havada kalan birçok konu ve mantıklı cevabı olmayan sorular olduğunun altını çizmiştir. Nasır ile görüşmesine de değinen Genel Sekreter, görüşmenin yapıcı bir şekilde ilerlediğini, Nasır’ın Lübnan’daki “isyancılar” ile bir bağlantısı olmadığını iddia etse de Suriye’deki yetkililere yönelik olarak varsa bağlantıları veya silah yardımı, kesmelerini sağlayabileceğini söylediğini aktarmıştır. Genel Sekreter Hammarskjöld, görüşmenin son bölümünde, UNOGIL heyetinin saha notlarından ve kendi görüşmelerinden edindiği şu izlenimlere özellikle değinmiştir:

- “- Şemun’un Batı müdahalesi kozunu kullanarak kendisini bir dönem daha Cumhurbaşkanı olarak seçtirmeyi umuyor.
- Muhtemelen bazı güçlü Arap milliyetçisi unsurlar içermekle birlikte, Lübnan’daki muhaliflerin genel ruh hali Batı karşıtı olarak nitelendirilemez.
- Elimizde isyanın BAC tarafından "sahnelendiğini" kanıtlayacak bir bulgu yok.
- Hem Şemun hem de muhalifler dışarıdan destek beklentisi nedeniyle normalde alabileceklerinden daha güçlü bir pozisyon alıyorlar.
- İsyan dışardan yazılıp yönetilen bir senaryo olmadığı gibi spontane de değildir. İsyan, Şemun’un görevden aldığı önemli Lübnanlı liderlerden oluşan klikler tarafından başlatılmış görünüyor. Anarşi kısmı ise bu kliklerin sokağa inmesi ile başlamış görünüyor.
- Muhtemelen başlangıçta Suriye’nin katılımı olmuştur ama Nasır için aynı şey geçerli olmayabilir. Nasır’ın silueti ve ruhu isyanın içinde olsa kendisi organik olarak sürece dahil değildir. Ancak her ne kadar Nasır krizi başlatan taraf değilse bile, krizin büyümesine ve hatta kendi adının kullanılmasına sessiz kalarak bir anlamda müsaade etmiştir.”⁵²⁵

BM Genel Sekreteri Hammarskjöld’un Cumhurbaşkanı Şemun ve Lübnan’daki durum üzerine yaptığı tahlillerin büyük bir kısmı aslında Washington tarafından da tasdik edilmiş hususlardır. Zira, CIA Beyrut ekibinin gölge istasyon şefi olarak nitelendirilen Eveland da her ne kadar kendisi “kahraman bir savaşçı” olarak görse de, Şemun’un Dışişleri Bakanı Dulles ve Beyrut büyükelçisi McClintock tarafından Hammarskjöld’üne benzer ifadelerle tasvir

⁵²⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00/6-2658. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:106. Memorandum From the Representative at the United Nations (Lodge) to the Secretary of State, New York, June 26, 1958. United Nations Official Records, Public Papers of the Secretaries General of the United Nations, Vol. 4: Dag Hammarskjöld, 1958-1960, New York: 1974, 106-120.

edildiğini aktarmıştır. Hatta temmuz ayı başlarında Washington’da görüştüğü Bakan Dulles’in Şemun’un abartılı şikayetlerinden ve Amerikan müdahalesine yönelik taleplerinden bıktığını söylediğini not etmiştir. Eveland, aynı zamanda McClintock’un da artık Şemun’a kredi vermediğini, şayet Lübnan’ı komünistlerden kurtaracak bir müdahale olacaksa, bu müdahalenin aynı zamanda Lübnan’ı Şemun’dan da kurtaracak bir operasyon olması gerektiğini düşündüğünü yazmıştır.⁵²⁶

UNOGIL’in Lübnan’daki duruma ilişkin nihai raporunun açıklanmasının beklendiği günlerde, Cumhurbaşkanı Şemun Beyrut’ta CIA ve büyükelçilik kanalıyla, Dışişleri Bakanı Malik ise Washington’da direkt olarak Bakan Dulles nezdinde askeri müdahale seçeneğinin masada kalması için diplomasinin sınırlarını zorlayan bir ısrarla çalışmalarını sürdürmüştür. Beklenen BM raporunun, aleyhlerine ifadeler içereceğinden neredeyse emin olan Şemun ve ekibi, ellerindeki tüm kozları oynamaya başlamış ve özellikle Dışişleri Bakanı Malik’in Amerikan belgelerine de yansıyan yoğun görüşmeleri son umut olarak görülmüştür. 2 Temmuz 1958’de Bakan Dulles ve ekibiyle uzun bir görüşme yapan Malik, görüşme sırasında Amerikan heyetine gayri resmi bir yol haritası sunmuştur. Genel geçer ifadeler dışındaki maddeleri afaki bulan Dulles, mevcut şartlar altında yapılacak bir askeri müdahalenin diplomasinin iflası olacağını söyleyerek, ABD’nin tavrını bir kez daha ortaya koymuştur. Lübnan Dışişleri Bakanı Malik’in sunduğu yol haritasının ise gelinen noktada ciddi anlamda abartılı talepler içerdiği görülmüştür. Batı’nın Lübnan’a yönelik desteğini daha yüksek sesle dile getirmesini; Nasır’a Lübnan’ın iç işlerine karışmaması için baskı yapılmasını; Batı dünyasındaki basın kuruluşlarında Lübnan’ın bağımsızlık davasının daha güçlü bir şekilde savunulmasını; Batı’nın Lübnan’a daha güçlü ve kesintisiz bir şekilde mali ve askeri yardım yapmasını; BM Güvenlik Konseyi’nde alınacak kararların BAC için yaptırım içermesini; Nasır ve Suriye’nin Lübnan’daki yıkıcı faaliyetlerine karşılık Irak ve Türk birliklerinin caydırıcı bir şekilde harekete geçmesinin sağlanmasını içeren “yol haritası”, her ne kadar gayri resmi bir nitelikte olsa da BM Genel Sekreteri Hammarskjöld’ü haklı çıkarırcasına siyasi akla ve konjonktüre çok da uygun olmayan talepler içermesi açısından Bakan Dulles tarafından diplomatik bir dille geçirilmiş ve son kertede Beyaz Saray tarafından kabul görmemiştir.⁵²⁷

Lübnan Dışişleri Bakanı Malik’in Washington temasları sürerken, beklenen BM raporu açıklanmış ve rapor Şemun ve ekibi için ciddi anlamda bir yenilgi olarak algılanmıştır. 3 Temmuz 1958’de yayınlanan raporda, Lübnan hükümetinin iddialarının aksine, BAC’nin

⁵²⁶ Eveland, *Ropes of Sand*, 227-228.

⁵²⁷ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-258. FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI No: 113 “Memorandum of a Conversation, Department of State”, Washington, July 2, 19581.

Lübnan'daki krize ve anarşi ortamına büyük çaplı bir müdahalede bulunduğuna dair somut kanıt olmadığı belirtilmiştir.⁵²⁸

3.1.4. Lübnan'da Yeniden Cumhurbaşkanlığı Krizi

BM raporunun açıklanması sonrasında, Lübnan'daki krizin çözümü için yeniden iç siyasete yani büyük bir muamma olarak halen belirsizliğini koruyan Cumhurbaşkanlığı seçimine odaklanmayı tercih eden ABD, Lübnan anayasasına göre 24 Temmuz 1958 tarihinde yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimleri hususunda Şemun'un adım atması için diplomatik girişimlere yeniden başlamıştır. Bu çerçevede 7 Temmuz 1958'de Beyaz Saray'da düzenlenen bir toplantıda Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Şemun'un çekilmesi konusunda ikna edilmesi için Beyrut Büyükelçisi McClintock'a ve CIA uzmanı Eveland'a görev vermiştir.⁵²⁹ Konu üzerinde aynı şekilde CIA Beyrut İstasyonu da çalışmalara başlamış ancak Şemun'un adaylığı meselesinde zıt görüşlere sahip oldukları bilinen iki kurum arasındaki çelişki ve çekişmeler bu sürece de yansımıştır. Anılarında ve saha notlarında, Kâmil Şemun'un devam etmesi konusunda ısrarcı olduğunu dile getiren ancak mevcut konjonktürde özellikle BM raporu sonrasında CIA uzmanı Eveland'ın da tavrı değişmeye başlamıştır. Bu değişim CIA belgelerine de aynı şekilde yansımıştır. 12 Temmuz 1958 tarihli bir CIA raporunda, Lübnan'daki krizin yeniden Cumhurbaşkanlığı seçimine odaklandığı ve Başkan Şemun'un, yeniden seçilme şansının çok zayıf olduğu gerçeğini artık kabul etmiş görüldüğü ifade edilmiştir. Muhtemel adayların halen kamuoyu önüne çıkmadığı ayrıntısının verildiği raporda, Şemun'un halefi olarak adı en fazla geçen Lübnan Genel Kurmay Başkanı General Şihab'ın hem muhalefet hem de hükümet kanadı tarafından onaylanabilecek tek isim olduğunun altı çizilmiştir. Belgede, BM Raporu sonrasında BAC kaynaklı sızma ve basın propagandasında gözle görülür bir azalma olduğu da belirtilmiş, özellikle BM Genel Sekreteri Hammarskjöld'ün Nasır ile görüşmesinin süreçteki etkisinden bahsedilmiştir.⁵³⁰

Bakan Dulles'in talimatı doğrultusunda Cumhurbaşkanı Şemun ile seçim ve adaylık konusunu görüşen Beyrut Büyükelçisi McClintock, görüşmede ABD'nin açık bir dille Şemun'a çekilmesini telkin ettiğini iletmış ancak bu tavrı hiç beklemediğini belirten Şemun, "Dostlarınızdan ziyade düşmanlarınızı dinlemeye daha yatkın görünüyorsunuz" diyerek sitem etmiştir. Bu sitemi haksız bir eleştiri olarak gören büyükelçi, vakti zamanında adaylığı için

⁵²⁸ United Nations Official Records, Report of the UNOGIL No: S/4040, 3 July 1958. Attie, *Struggle in the Levant*, 190.

⁵²⁹ US Department of State, Central Files, 110.11-DU/7-758. FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI No: 117. "Memorandum of a Conversation, Department of State," Washington, July 7, 1958.

⁵³⁰ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C56, Daily Brief, "Lebanese Situation", 12 July 1958, CIA- C03169497.

destek verdiklerini ancak kendisinin de katkısı olduğunu düşündükleri anarşi ortamı neticesinde geline nokta artık bu desteğin verilemeyeceğini vurgulamıştır. Bu diplomatik ama sert karşılık sonrasında birdenbire üslubunu değiştiren Şemun, halefi olarak gördüğü tek adayın General Şihab olduğunu söylemiştir. Belgelere yansıdığı kadarı ile daha öncekilerden çok farklı bir havada geçen görüşme, alışılmadık bir şekilde kısa sürmüş ve samimiyet yerini karşılıklı sitemler içeren gerginliğe bırakmıştır. Büyükelçi McClintock, aslında ABD-Şemun ilişkileri açısından kırılma noktası olarak görülebilecek görüşme konusundaki telgrafın sonuna önemli bir yorum notu ilişirmiştir ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yorum: Şemun, gerçekten de çözümsüzlük koşulunun oluşması için çabılıyor ve bu durumda iktidarda kalmaya devam etmek için elinden ne geliyorsa yapacak gibi duruyor ancak bunun karşısında ülkedeki süregelen çıkmaz karşısında artan bir sabırsızlık var ve daha da önemlisi Lübnan’daki (çoğu Amerikan menşeli) yatırımcıların Lübnan’ın 24 Temmuz’a kadar kendi çözümünü bulması yönünde açık isteği var. Bu doğrultuda pek çok şey, bu hafta sonu Türk ve Iraklı dostlarının Şemun’u ne derece cesaretlendireceğine bağlı olabilir.”⁵³¹

McClintock’un yorumunda geçen son ifadeyi açmak yerinde olacaktır zira, belgelerin genelinde çok açık edilmese de satır aralarında Türkiye ve Irak’ın Şemun’a destek verdiği, Şemun’un anayasaya aykırı olsa dahi tekrar seçilmesi için ABD ve İngiltere’ye baskı yaptıkları gözlenmiştir. Söz konusu belgenin ekli dosyasında ise McClintock, Cumhurbaşkanı Şemun’un Irak ve Türkiye’nin, 14 Temmuz’da Türkiye’de gerçekleştirilecek olan Bağdat Paketi toplantısında İngiliz ve Amerikalı yetkililere yoğun bir baskı yapılması konusunda ricada bulunduğu kaydedilmiştir. Hatta McClintock, Türk Hükümeti’nin Şemun’u “Lübnan’da vazgeçilmez adam” olarak gördüğünü başka kaynaklardan teyit ettirdiğini ifade etmiştir.⁵³²

3.2. Irak Darbesi ve ABD’nin Lübnan’a Askeri Operasyon Kararı

Takvimler 14 Temmuz 1958’i gösterdiğinde, ABD’nin Ortadoğu ajandası neredeyse tamamen Lübnan ile doluyken, Beyrut’tan değil ama Bağdat’tan gelen darbe haberi, Washington’da şok etkisi yaratmıştır. ABD’nin Irak’taki darbe öncesi hazırlıksızlığı ve şaşkınlığı 14 Temmuz 1958’de şafak vakti gerçekleştirilen darbe sonrası sürece de aynen yansımıştır. Başkan Eisenhower, Irak’ta darbe olduğuna dair haberi, 14 Temmuz 1958 günü Washington saatiyle

⁵³¹ US Department of State, Central Files, 783A.00/7–1058. FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI No: 119. “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut, July 10, 1958.

⁵³² US Department of State, Central Files, 783A.00/7–1058.

sabah 8:29'da Dışışleri Bakanı Dulles'tan gelen telefonla öğrenmiştir.⁵³³ Eisenhower anılarında darbe haberini nasıl aldığını ve sonraki süreci şu cümlelerle ifade etmiştir:

"...Lübnan'da sakinleşiyor gibi görünen durum şimdi Irak'taki olaylar nedeniyle kritik hale geldi. 14 Temmuz 1958 Pazartesi sabahı aldığım haber beni şok etti. Bağdat'tan Haşimi monarşisine karşı bir darbe haberi geldi. Irak, bölgede istikrar ve ilerlemenin siperi olarak büyük güven duyduğumuz bir ülkeydi. Ordu, görünüşe göre kalabalıkların da katılımıyla kraliyet sarayına girmiş ve Veliaht Prens Emir Abdülillah'ı öldürmüştü. Her ikisi de Batı'ya dost olan Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said'in akıbeti ise meçhul idi.

... CIA Direktörü Allen Dulles durumu gözden geçirirken ilk olarak bildiği gerçekleri rapor etti. 'Darbe' dedi Allen, 'Irak ordusunun Nasır yanlısı unsurları tarafından gerçekleştirildi ve Nasır yanlısı kişilerden oluşan bir 'Cumhuriyetçi' hükümet kuruldu. Darbenin arkasında bizzat Nasır'ın olduğuna dair elimizde henüz bir bilgi yok. Sıkı bir sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş durumda. Batı yanlısı subayların da bulunduğu Irak ordusunun yaklaşık elli subayı 'emekli' edilmiştir. Bağdat dışındaki Irak kuvvetlerine ilişkin elimizde herhangi bir rapor yok. Ürdün'deki ya da yakınındaki tugayların monarşiye sadık kalma ihtimali olduğunu düşünüyoruz. Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said henüz ortaya çıkmadılar ama öldüklerini tahmin ediyoruz..."⁵³⁴

Eisenhower'ın anılarında yer verdiği diyaloglar, ayrıntılı bir biçimde Dışışleri-CIA ortak belgelerinde de kendisini göstermiştir. Darbe haberinin şokunu henüz üstünden atamayan Amerikan yönetimi, 14 Temmuz 1958 günü, sabahın ilk saatlerinden geceye kadar Beyaz Saray'da adeta olağan üstü durum ilan etmiş ve ara vermeksizin toplantı halinde kalmıştır. Başkan ve Dışışleri Bakanı arasında yaşanan kısa görüşme sonrasında ABD'nin Irak'taki Askeri Ataşeliğinden saat 09:05'te Washington'a gönderilen ilk bilgiler ışığında Başkan acil koduyla dış politika ve ulusal güvenlik ekibini toplantıya çağırmıştır.⁵³⁵ 10:50'de yapılan ilk

⁵³³ US Department of State, Central Files, 787.00/7-1458. FRUS, 1958-1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:109, "Dulles to Eisenhower: Memorandum of Telephone Conversation", Washington, July 14 1958, 8:29 a.m.

⁵³⁴ Eisenhower, *Waging Peace*, 269.

⁵³⁵ US Department of State, Central Files, 787.00/7-1458, US Department of State, Central Files, 787.00/7-1458. FRUS, 1958-1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:109, "Dulles to Eisenhower: Memorandum of Telephone Conversation", Washington, July 14 1958, 8:29 a.m.

toplantıda, eldeki bilgiler eşliğinde Irak'taki vaziyet tahlil edilmeye, darbenin Lübnan'a ve Ürdün'e yönelecek akisleri öngörülmeğe çalışılmıştır.⁵³⁶

Toplantıya katılım oldukça geniş tutulmuştur.⁵³⁷ Toplantıda ilk sözü CIA Direktörü Allen Dulles almış ve saha elemanlarından ya da Bağdat Büyükelçiliğinden değil Bağdat Radyosu'ndan edinilen açık kaynak bilgilerden elde edilen bir özet sunmuştur. Veliht Prens Abdulillah'ın öldürüldüğü ancak Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said'in akıbetinin bilinmediğini ifade eden Dulles, solcu subayların yönetimi ele geçirdiğini, Bağdat dışındaki Irak güçleriyle ilgili herhangi bir bilgilerinin bulunmadığını söylemiştir. Allen Dulles, sözlerine Ürdün Kralı Hüseyin'in durumunun son derece kritik olduğunu, benzer bir tablo ortaya çıkması durumunda ise İsrail'in vaziyetten istifade ederek Ürdün'e saldırmasının olası olduğunu ifade etmiştir. Allen Dulles'in ardından söz alan Dışişleri Bakanı Foster Dulles ise Lübnan'ın diken üstünde olduğunu ve darbe haberi gelir gelmez irtibata geçtikleri Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un en geç kırk sekiz saat içerisinde ABD ve İngiltere'nin Lübnan'a askeri müdahalede bulunmasını acilen talep ettiğini kayda geçirmiştir. Suudi Arabistan Kralı Suud'un da Şemun gibi düşündüğünü ve şayet ABD ve İngiltere'nin derhal harekete geçmemeleri halinde Batı'nın Ortadoğu'daki varlığının biteceğini belirterek bir an önce müdahil olunmasını talep etmiştir.⁵³⁸

Dulles kardeşlerin peşi sıra yaptıkları sunumlardan sonra söz alan Başkan Eisenhower ise oldukça net bir tavır sergilemiş ve Irak'ta yaşanan darbenin, ABD'nin Ortadoğu'ya müdahale etmesi için muhtemelen son şansı olduğunu dile getirmiştir. Eisenhower, Irak'taki isyan ve Lübnan'daki kaos devam ederken ABD'nin bölgeye askeri anlamda giriş yapmak için yeterli bir dayanağa sahip olduğunu, durumun görmezden gelinemeyecek kadar hayati olduğunu ve bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Başkanın ardından tekrar söz alan Dışişleri Bakanı Dulles ise Başkan ile aynı şeyleri düşündüğünü ancak vaziyetin en ciddi şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ve bu raddeden sonra Rusların vereceği muhtemel cevaba odaklanmak gerektiğini vurgulamış; Amerikan müdahalesi vuku bulduğunda

⁵³⁶ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124. "Memorandum of a Conference With the President," White House, Washington, July 14, 1958, 10:50 a.m. (Bu belgede aynı gün içerisinde birden fazla olağan üstü toplantı yapıldığı için saat ayrıntısı özellikle verilmiştir.)

⁵³⁷ Başkan Eisenhower, Başkan Yardımcısı Nixon, Dışişleri Bakanı Foster Dulles, CIA Direktörü Allen Dulles ve Müşterek Kuvvetler (USAF) Genel Kurmay Başkanı General Twinning dışında Maliye Bakanı Anderson, Ortadoğu'dan Sorumlu Dışişleri Bakan yardımcıları Lampton ve Rockwell, Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert, Beyaz Saray Genel Sekreteri General Goodpaster, Savunma ve Seferberlik Dairesi Başkanı Gray, Kongre İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Macomber, Savunma Bakanlığı Vekili Quarles, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Planlama Direktörü Smith ve Savunma Bakanlığı Uluslararası Güvenlik İşleri Direktörü Sprague'un da katılımı ile oldukça geniş çerçeveli bir toplantı yapılmıştır. FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124. "Memorandum of a Conference With the President," White House, Washington, July 14, 1958, 10:50 a.m.

⁵³⁸ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

SSCB'nin özellikle Türkiye ve İran'ı etkileyecek çok tehditkâr hamleleri olacağını altını çizmiştir. Bu noktada söz alan ABD Genel Kurmay Başkanı General Twining, ellerindeki istihbarat bilgilerine göre Sovyetlerin topyekûn bir savaş durumunda Türkiye ya da İran'ı vurabilecek kapasitede uzun menzilli füzeleri olmadığını ve aynı zamanda yine uzun menzilli hava kapasitesine de sahip olmadıklarını dile getirmiştir. Amerikan müdahalesinin ivedi olduğunu düşünen General Twining'in şu sözleri Amerikan Ordusunun duruma bakışını net bir şekilde ortaya koymuştur:⁵³⁹

“Şimdi, derhal bu riskleri göze alıp müdahalede bulunmazsak işler tamamen ters yöne doğru kayacaktır. Sovyetler, muhtemelen ABD'nin risk alamayacağını düşünecek ve bölgede her zamankinden daha fazla baskın bir politika izleyecektir. Böylelikle diğer Arap ülkelerine de boyun eğdirecektir. Eğer Kâmil Şemun'dan gelen çağrıya cevap vermezsek, Endonezya'dan Fas'a kadar nüfuzumuzun azalmasına ve hatta ortadan kalkmasına maruz kalacağız. Pakistan, Hindistan yüzünden yanımızda durabilir ancak unutmayınız ki Irak'ın ardından Lübnan'ın da kaybedilmesi durumunda İran yavaş yavaş çökecektir; Türkiye muhtemelen sağlam duracaktır ama endişeleri her geçen gün haklı olarak artacaktır. Afrika'da Nasır şimdiden Sudan'da kazanımlar elde ediyor; Libya dengede; Tunus ve Fas ise şimdiden dostça davranmıyor.

Öte yandan, bu talebe olumlu bir karşılık verirsek, Arap ülkelerinin çoğunda yerel anlamda çok kötü tepkilerle karşılaşacağımızı da öngörmeliyiz. Örneğin boru hatlarının kesilmesi, Süveyş'ten geçişin durdurulması ve tüm bölgede buna benzer düşmanca faaliyetlere karşı hazırlıklı olmalıyız. Öte yandan İngilizler Kuveyt'e girmek zorunda kalacaklardır. Nitekim bildiğimiz kadarıyla Suud Kralı Kuveyt'e girmemizi istiyor gibi görünüyor ama ülkesindeki durumu kontrol edip edemeyeceğimiz hususunda şüpheli. Şunu da belirtmek gerekir ki müdahale ile Nasır'ın elini dara düşürme ihtimalimiz de yok değil. Eğer biz müdahale konusunda kararlı olursak ve bu hamlemiz karşısında Sovyetler karşı bir askeri hamlede bulunmaz ise Nasır'ın eli hepten azalacaktır.”⁵⁴⁰

Unutmayalım ki, eğer harekete geçecek olursak BM ve diğer uluslararası organizasyonlarda da eş zamanlı adımlar atmamız gerekecektir. Buradaki zorluk, elimizde somut kanıtların bulunmamasıdır. Bağdat Paktı güçlerinin

⁵³⁹ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

⁵⁴⁰ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

*İstanbul'daki toplantısının iptal edildiğini ve Irak dışındaki temsilcilerin Ankara'da bir araya geleceğini belirtmek gerekir. Burada asıl önemli olan da budur ki biz ne yaparsak yapalım Türklerin harekete geçme ihtimali yüksektir.*⁵⁴¹

Harekât bağlamında yaptığımız plan ve hazırlıklar, Amerikan can ve mal güvenliğini korumak için yeterlidir. Almanya'dan iki tabur deniz piyadesi ve iki ordu muharebe grubu intikale hazır durumdadır. Bunlar Lübnan'a girdiğinde, Birleşik Devletler'deki iki tümeni de ek kuvvet olarak göndermek için hazırda bekletiyoruz.”

General Twinning'in net ve bir o kadar sert hamleler ve olasılıklar içeren konuşması sonrasında Bakan Dulles düşüncelerini daha rahat dile getirmeye başlamış ve hiçbir şey yapmamanın getireceği kayıpların, harekete geçmenin getireceği kayıplardan daha kötü olacağını ve dolayısıyla Amerikan birliklerinin Lübnan'a gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Irak konusunda ise halen şaşkınlığını gizleyemeyen bakan Dulles ne yapılması gerektiği konusunda yeterince emin olmadığını söyleyerek deyim yerindeyse topu Irak'ın eski hamisi İngiltere'ye atmış ve sorumluluğun Londra'da olduğunu vurgulamış; ayrıca artık Irak meselesinden ziyade gündemlerinin Lübnan olması gerektiğini sert bir tavırla dile getirerek eğer hızlı hareket edilmezse bir daha hiç hareket edilemeyeceğinin altını çizerek aşağıdaki ifadelerle birlikte ABD'nin kaybedecek vakti olmadığına dikkat çekmiştir:

*“...Dünya derhal harekete geçmemizi beklemektedir. Ona göre, harekete geçerek genel savaş olasılığını, harekete geçmememizden daha az olası hale getiriyoruz, çünkü ikinci durumda müttefiklerimizi kaybedeceğiz. Karar vermemiz gereken şey, iki büyük kötülükten daha az kötü olanı seçmektir. Lübnan'da üçüncü bir çıkış yolumuz olduğunu düşünmüştük ancak Irak'taki olaylarla birlikte bu yol artık elimizde değil.”*⁵⁴²

General Twinning'den sonra söz alan Savunma Bakan vekili Quarles ise Savunma Bakanlığı'nda her şeyin harekete geçmeye hazır olduğunu ifade etmiş ve konunun BM boyutuna dikkat çekerek, uluslararası havanın ABD lehinde olmadığı konusunda uyarıda bulunmuştur.⁵⁴³

⁵⁴¹ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

⁵⁴² FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

⁵⁴³ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124.

3.2.1. ABD'nin Askeri Operasyon Kararı

Açıkça görüldüğü üzere Irak darbesi vesilesiyle başlayan acil ve olağan üstü toplantı birdenbire olası Lübnan müdahalesi merkezine çekilmiştir. Toplantının en can alıcı sorusu ise Başkan yardımcısı Richard Nixon'dan gelmiştir. Bu safhaya kadar sessiz kalmayı tercih eden Nixon, Lübnan müdahalesi hususunda göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktanın hareketin başarılı olup olmayacağı kadar müdahalenin takriben ne kadar süreceği ve Amerikan askerinin nasıl ve ne şekilde Lübnan'dan çıkacağı olduğuna dikkat çekmiştir. Nixon burada, çok önemli bir konuyu dile getirmiş zira Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmek dahil her türlü riski barındıran bu operasyon aynı zamanda ABD'nin Ortadoğu coğrafyasındaki ilk askeri operasyonu olarak tarihsel bir önem de taşımaktaydı ve Soğuk Savaş ikliminde ABD için her açıdan gösterişli bir operasyon olması da gerekiyordu. Nixon, “onurlu geri çekiliş” konusunu dile getirdikten sonra bir diğer önemli konuya değinmiş ve müdahale için kamuya açık hangi gerekçenin gösterileceğini sormuştur. Nixon, ayrıca müdahalenin bölgedeki Amerikan vatandaşlarını ve Amerikan kurumlarını açık hedef haline getireceğinin, özellikle Amerikan elçilikleri ve elçilik çalışanları için büyük riskler barındırdığının altını çizmiştir. Nixon'un açıkça endişe ve bir miktar da kinaye içeren sorularına cevap veren Bakan Dulles, *“Girmenin kolay çıkmanın ise çok zor olacağını biliyoruz. Ancak Lübnan'da istikrara, ticarete ve Batı ile bağlara önem veren çok güçlü bir topluluk var, onlara güvenimiz tamdır. Sunacağımız gerekçe ise hazır: Lübnan'ın talebi ve Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğini korumak.”* sözleri ile cevap vermiştir.⁵⁴⁴

Dışişleri Bakanı Dulles'in dediği gibi gerçekten de Lübnan hem Eisenhower Doktrini'ni kabul eden ilk Arap ülkesiydi hem de Irak'taki darbenin hemen ardından ABD'ye resmen müdahale çağrısında bulunmuştu. Beyaz Saray'daki olağan üstü toplantı devam ettiği sırada, ABD'nin Beyrut Büyükelçisi McClintock'tan gelen telgraf, Irak konusunun tamamen geri plana itilmesine ve artık tek gündem maddesinin Lübnan olmasına neden olmuştur. Darbeyi haber alır almaz ABD elçisi McClintock'u başkanlık sarayına çağıran Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun, endişeli, huzursuz, kırgın, tepkili ve hata öfkeli bir şekilde kısa ama her kelimesi bir yargı içeren tarihi bir görüşme gerçekleştirmiştir. McClintock, acil koduyla Washington'a gönderdiği telgrafta görüşmeye ilişkin şu ifadelerle yer vermiştir:

“Cumhurbaşkanı Şemun bu sabah beni çağırdı. Bizim (ABD'nin) Ortadoğu'daki bu tehlikeye dair uyarılarını sürekli olarak hafife aldığımızı;

⁵⁴⁴ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1458, FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124. “Memorandum of a Conference With the President,” White House, Washington, July 14, 1958, 10:50 a.m.

kişisel hırsları nedeniyle abarttığını düşündüğümüzü söyledi. Ancak Bağdat'taki gelişmeler onun (Şemun'un) haklı, ABD'nin ise haksız olduğunu kanıtladı. Şemun hükümetimizin, onun uyarılarını hafife almasının yanı sıra BM'nin de kör olduğunu ve eylemleriyle Nasır'a açık çek verdiğini söyledi. Şemun'u şaşırtan tek şey ise Nasır'ın Lübnan'ın yutulmasını beklemeyip Irak'a karşı harekete geçmesi ve sırada Ürdün'ün olmasıydı. Pek tabii ki eğer harekete geçilmezse Lübnan'ın ve kendisinin de sırada olduğunu biliyordu Başkan.

Bu koşullar altında Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun, ABD'nin 48 saat içinde Lübnan'a askeri müdahalede bulunmasını istediğini söyledi. Şemun müdahalemizle ilgili olarak herhangi bir soruşturma, şartname ya da koşul istemediğini de ayrıca belirtti. Artık söylemlerimiz ya da niyetlerimizi değil eylemlerimizi dikkate alacağını söyledi ve defaten 6. Filo'nun 48 saat içinde Beyrut'ta olmasını istediğini, aksi takdirde Batı'dan gelen destek güvenceleri konusunda kendisini ve ülkesini yeniden konumlayacağını dile getirdi. Endişeliydi ama savaşıyor olmaya da kararlı görünüyordu. Şemun ayrıca sorduğum soru üzerine, işe yaramayacağını bildiği halde, İngiliz ve Fransızlara da aynı talebi ilettiğini söyledi. Başkan oldukça öfkeli bir ruh hali içindeydi, belli ki kızgındı ve olayların artık kendisini Batılı hükümetlerin ve Batı basınının hatalı yargılarına karşı haklı çıkardığı hissiyle doluydu.”⁵⁴⁵

Beyrut Büyükelçisi McClintock, öğle saatlerinde gönderdiği bu telgrafın ardından, saat 16:00 civarında yeni bir telgraf daha göndermiş ve bu defa Kâmil Şemun'un haklı olduğunu ancak yine de ABD'nin ani gelişecek bir müdahale hususunda doğru karar vermesinin zor olduğunu, her halükârda olayların gidişatının beklenmesi yani askeri bir harekât için zaman gerektiğini iletmiş ve sürece ilişkin kişisel tahlillerini de içeren telgrafta şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şemun'un dile getirdiği, Lübnan'a yönelik askeri tehdidin arttığına dair somut kanıtlara erişmek halen çok zor. Herhangi bir darbe ya da Suriye işgali durumunda Lübnan ordusunun 48 saatten fazla direnemeyeceği yönündeki açıklamasını daha soğukkanlı bir analize tabi tutmalıyız. Zira Suriye Yüksek Komutanlığı'nın, Türkiye'den gelebilecek olası hamlelerle meşgul olması gerekirken, Lübnan'ı gündeme almaları iddiasına şüpheyle yaklaşıyoruz. Bu çerçevede askeri müdahaleye ilişkin kararın ancak tüm

⁵⁴⁵ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 121. “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Washington, July 14, 1958,

Ortadoğu'yu etkileyen daha geniş istihbarat, siyasi ve stratejik değerlendirmeler ışığında alınabileceğini düşünüyoruz. Yalnızca Lübnan söz konusu olduğunda, gün ortası itibarıyla böylesine önemli bir adımın atılması gerektiğini düşünmediğimizi de not etmek isterim."⁵⁴⁶

Beyrut'tan gelen "bekleyelim" önerisine karşılık, Beyaz Saray'da ibre hareketin yapılması yönünde olmuştur. 14 Temmuz'u 15 Temmuz'a bağlayan gece Kongre üyeleri ile toplantı yapan Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, toplantıda durumun ciddiyetini aktarmış ve hem yönetimin hem de Amerikan Ordusunun Lübnan'a yönelik bir askeri harekate kararlı ve hazır durumda olduğunu iletmiştir.⁵⁴⁷ Kongre üyeleri arasında karşı çıkışlar olsa da söz konusu toplantının ardından operasyonun ayrıntılarını görüşmek üzere Dışişleri Bakanı Foster Dulles, CIA Direktörü Allen Dulles, Genel Kurmay Başkanı Twinning, Savunma Bakan Vekili Quarles ve Beyaz Saray Genel Sekreteri General Goodpaster'ın katıldığı bir toplantı daha yapılmıştır. Başkan Eisenhower, Amerikan birliklerinin tek taraflı olarak Lübnan'a göndermek konusunda iyimser olduğunu belirterek başlattığı toplantıda, hareketin önemli ayrıntıları masaya yatırılmıştır. Amerikan askerlerinin karaya ne zaman çıkarılacağı ve bu konuda ne zaman bir açıklama yapılacağı tartışılırken Başkan, çıkarma fiilen gerçekleşene kadar herhangi bir açıklama yapmak istemediğini önemle vurgulamış ve şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bu tamamen sürpriz bir şekilde yapılmalıdır. Hatta Şemun bile çıkarmadan sadece 1,5 hatta 3 saat kadar önce haberdar edilmelidir. Aksi takdirde muhalefet örgütlenebilir ve biz siyasi olarak büyük baskılar altında kalırız. Doğrudan bir alanı temizlemek ve emniyete almak için önden bir müfreze göndermeliyiz. Çıkarmanın savaş tarzına benzer bir şekilde sahile yapılmasındansa rıhtıma yapılmasını tercih ederim.*"⁵⁴⁸

CIA Direktörü Allen Dulles, başkanın ardından söz alarak Şemun'un pozisyonunu uzun süre koruyabileceğine emin olmadıklarını ve bu nedenle mümkün olan en erken zamanda harekete geçilmesini önermiştir. BM ile ilgili sürecin tartışıldığı bölümde Dışişleri Bakanı Foster Dulles, BM Güvenlik Konseyi'ni yarın sabah mümkün olduğunca erken bir saatte acil toplantıya çağıracaklarını ifade etmiştir. Başkan'a göre ise en iyi yol, Amerikan kuvvetlerinin Lübnan'da karaya çıkarmak ve Birleşik Krallık'ın da Irak ya da Ürdün için kuvvetlerini hazır tutması olduğunu hatırlatmış, Genel Kurmay Başkanı Twinning'e Birinci Deniz Piyade

⁵⁴⁶ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1458. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:125. "Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Ambassadorial SITREP", Beirut, July 14, 1958-4 p.m.

⁵⁴⁷ FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:127, "Memorandum of a Conference With the President", White House, Washington, July 14, 1958, 2:35 p.m.

⁵⁴⁸ FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128, "Memorandum of a Conference With the President", White House, Washington, July 14, 1958.

Taburunun ne kadar süre içerisinde Beyrut'a ayak basabileceğini sormuş; Twinning ise 12 saat içerisinde intikal edebilecekleri cevabını vermiştir.⁵⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli hareketlerinden biri olan Normandiya Çıkarmasının komutanı ve aynı zamanda NATO'nun ilk başkomutanı, eski bir asker olan Başkan Eisenhower, Genel Kurmay Başkanı'ndan aldığı cevap üzerine, hareketin aşamaları konusunda bir yol çizmeye başlamıştır. Başkan, çıkarmanın Lübnan saatiyle öğleden sonra 15:00 civarında yapılmasını önermiştir. Washington saatiyle öğlen saatlerinde ise ulusa sesleniş konuşması yaparak, hareketin duyurulmasını öngörmüştür. Başkan Eisenhower, toplantının son bölümünde çizdiği yol haritasına göre Genel Kurmay Başkanına dönerek harekât emrini vermeye başlamıştır. Buna göre öncü deniz piyadesi birlikleri saat 15:00'te Beyrut sahillerinden karaya çıkacak şekilde harekete geçecek; o sırada Batı Akdeniz'de bulunan 6. Filo unsurları bir an önce Doğu Akdeniz'e hareket edecek ve Almanya'da konuşlu iki savaş grubunun da mümkün olan en kısa sürede aşağıya inecek şekilde hazırlanması sağlanacaktır.⁵⁵⁰ Eisenhower'ın söz konusu harekât emrinin sonunda vurguladığı "Almanya'dan aşağıya" ifadesinde kastedilen yer Adana'daki İncirlik Üssü'dür. Nitekim, çıkarma yapılacak ülkenin Cumhurbaşkanı'na bile son anda haber verilecek olan harekatta Türkiye'nin topraklarındaki bir üssün kullanılacağı da bildirilmemiş olduğunu da ayrıca belirtmek gerekmektedir.⁵⁵¹

Görüldüğü üzere, Amerikan başkanı harekât konusunda kendinden ve dahası Amerikan ordusundan son derece emindir. Amerikan kamuoyu ve uluslararası camianın tepkilerinin ise bu saatten sonra göz ardı edilebileceğini düşünmüş, şayet gerekiyorsa, açıklamanın harekât başladıktan ve hatta belli bir yol alındıktan sonra yapılmasında bir beis görmemiştir. Eski ve çok deneyimli bir asker olarak askeri seçeneğin kaçınılmaz olduğunu düşünen Eisenhower, Başkanlık koltuğunu bıraktıktan sonra yazdığı anılarında, Lübnan çıkarması emrini nasıl verdiğini ise şöyle ifade etmiştir:

"Olayların bu şekilde gelişmesi, güçlü bir karşılık verilmediği takdirde bizim açımızdan, Ortadoğu'daki Batı etkisinin tamamen ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacaktı. Amacımız sıkıntılı bir durumu yatıştırmaktan ibaretken, bir gecede (Irak darbesini kastetmiştir) korkunç boyutlarda bir krizle yüzleşmek zorunda kaldık. Lübnan, bu ülkedeki iç çatışmalar ve baskılar nedeniyle

⁵⁴⁹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128.

⁵⁵⁰ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128.

⁵⁵¹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128.

yeniden bilinçli olarak ilgilendiğimiz bir ülke haline geldi ve artık askeri seçenek kaçınılmaz durumdaydı."⁵⁵²

3.2.2. Operasyon Kararının Basın ve Kamuoyuna Açıklanması

15 Temmuz 1958 sabahı Washington saati ile 9:00'da Beyrut saati ile ise tam da çıkarmanın başladığı 15:00'da Başkan Eisenhower, Beyaz Saray'da basına bir açıklama yaparak, Blue Bat Operasyonu'nu tüm dünyaya duyurmuş ve operasyon hakkında ilk resmi bilgilendirmeyi yapmıştır. Açıklamada Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun'un askeri destek talebi üzerine harekete geçildiğini ifade eden Başkan Eisenhower, bu talebe cevaben *"Bölgedeki Amerikan vatandaşlarının hayatlarını korumak ve Lübnan'ın egemenliği ve bütünlüğünün savunulmasında Lübnan hükümetini cesaretlendirmek"* amacıyla bir ABD kuvvet birliğinin Lübnan'a gönderildiği belirtmiştir.⁵⁵³

Beyaz Saray, basın açıklaması ile eş zamanlı olarak konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne de götürmüştür. ABD'nin acil talebi ile toplanan Konsey'e konuya ilişkin bilgilendirme yapan ABD'nin BM temsilcisi Henry Cabot Lodge, operasyonun Lübnan hükümetinin talebi üzerine gerçekleştirildiğine dikkat çekmiş; ABD'nin tek amacının, Lübnan'da bağımsızlığın ve siyasi bütünlüğün korunması için gerekli adımlar atılana kadar, dışardan gelecek tehditlere karşı Lübnan Hükümetine destek vermek olduğunun altını çizmiştir. Lodge, Ortadoğu'daki gergin durumun Irak'taki darbe ve Ürdün hükümetini yıkmaya yönelik ısrarlı çabalarla daha da kötüleştiğine işaret etmiş ve tüm bu gelişmelerin Lübnan'a olan yıkıcı etkilerinden bahsetmiştir. ABD güçlerinin Lübnan'da istikrar yeniden sağlanana ya da BM "Lübnan'ın bağımsızlığının devamını güvence altına almak için gerekli sorumlulukları" üstlenene kadar kalacağını belirtmiştir. Lodge, aynı gün, BM'ye, Lübnan'ın savunmasının BM tarafından üstlenilmesini talep eden bir karar tasarısı sunmuştur.⁵⁵⁴

Başkan Eisenhower ise basın açıklaması ve BM girişimleri sonrasında, öğle saatlerinde Amerikan Kongresine özel bir mesaj göndererek ABD'nin Lübnan'a müdahalesi konusunda bilgilendirme yapmıştır.⁵⁵⁵ Başkan Eisenhower bir yandan da konuya ilişkin bir ulusa sesleniş konuşması hazırlamış ve konuşma akşam saatlerinde ABD'deki radyo ve televizyon kanallarından yayınlanmıştır.⁵⁵⁶

⁵⁵² Eisenhower, *Waging Peace*, 269.

⁵⁵³ White House Press Release, July 15; American Foreign Policy: Current Documents, 1958, 959-960.

⁵⁵⁴ White House Press Release, July 15; American Foreign Policy: Current Documents, 1958, 960-964. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI, No: 138, Editorial Note.

⁵⁵⁵ White House Press Release, July 15; American Foreign Policy: Current Documents, 1958, 965-967.

⁵⁵⁶ White House Press Release, July 15; American Foreign Policy: Current Documents, 1958, 969-972.

3.3. “Blue Bat Operasyonu”: Amerikan Askeri Ortadoğu’da

14 Temmuz 1958’de yaşanan Irak Darbesinin haberi Washington’a ulaşır ulaşmaz Beyaz Saray’da başlayan olağan üstü mesai, üst üste yapılan acil kodlu toplantılar, Başkan Eisenhower’ın istihbarat ve güvenlik ekibi ile yaptığı istişareler sonucunda alınan müdahale kararı son derece sıkı bir gizlilik içerisinde uygulamaya konmuş; karardan saatler sonra Amerikan deniz piyadeleri 15 Temmuz 1958’de yerel saatle öğleden sonra saat 15:00’da Beyrut’a ulaşmıştır.⁵⁵⁷ Böylece, Amerikan tarihinde, Ortadoğu’ya yönelik ilk askeri operasyon, “Blue Bat Operasyonu” kod adıyla başlamıştır. Blue Bat (Mavi Yarasa) Operasyonu, 1950-1953 yılları arasında süren Kore ve 1963-1973 yılları arasında süren Vietnam savaşları arasındaki en büyük Amerikan askeri operasyonu olarak da ayrıca tarihteki yerini almıştır. Söz konusu iki savaş ile askeri ve taktiksel anlamda karşılaştırılması pek mümkün olmasa da Lübnan’a yönelik gerçekleştirilen Blue Bat Operasyonu, Soğuk Savaş düzleminde, özellikle nükleer tehdidin yükselmeye başladığı bir dönemde, Amerikan yönetiminin “Sovyet/Komünizm tehdidi”ne karşı siyasi ve askeri karar alma refleksinin uygulanabilirliğini göstermesi açısından önemli olduğu kadar Amerikan ordusu için dikkate değer bir saha deneyimi olmuştur.⁵⁵⁸

3.3.1. Ortadoğu’da İngiliz-Amerikan Rekabeti

Blue Bat Operasyonu, her ne kadar bir gecede karar alınıp uygulamaya konulmuş olsa da aslında ABD’nin Lübnan’a yönelik müdahale fikrinin temelleri 1956 Süveyş Krizi sonrasına kadar dayanmaktadır. Süveyş Krizi’ne değin, Mısır lideri Nasır ile diyalog içerisinde olan ABD, Kriz sonrasında Nasır ile olan ilişkilerde ve genel anlamda Arap milliyetçiliği merkezli konularda ciddi sorunlar yaşamaya ve Ortadoğu’ya yönelik gözle görülür Sovyet etkisinden son derece büyük tehditler algılamaya başlamıştır. Bu nedenle, öngörülebilir geleceğe ilişkin kurgular içeren operasyonel hazırlıklar yapma kararı alınmıştır. Bu bağlamda 1957 yazında, Ortadoğu’nun Soğuk Savaş’ın kritik sahasını oluşturduğu inancı, 1956’da yaşanan Süveyş Krizi’nin ardından bölgede Anglo-Amerikan yakın iş birliğinin hızla yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. Süveyş konusundaki görüş ayrılıklarına rağmen Londra ve Washington, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’da sınırlı bir savaşa girmeye ya da en azından bunu kışkırtmaya hazır olduğu konusunda temel bir mutabakat sağlamış ve bu çerçevede yeni bir ortak ilişki düzeyi

⁵⁵⁷ FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI, No: 124. “Memorandum of a Conference With the President,” White House, Washington, July 14, 1958. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:127, “Memorandum of a Conference With the President”, White House, Washington, July 14, 1958, 2:35 p.m. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128, “Memorandum of a Conference With the President”, White House, Washington, July 14, 1958.

⁵⁵⁸ Roger J. Spiller, *Leavenworth Papers No:3 “Not War But Like War: The American Intervention in Lebanon”*, Kansas: Combat Studies Institute, US Army Command and General Staff College, 1981, 44.

tesis edilmiştir. Özellikle ABD, olası bir darbe girişimi durumunda Lübnan'a yapılacak askeri müdahale için acil durum planları geliştirmeye başlamıştır.⁵⁵⁹ Bu çerçevede Ekim 1957'de Washington'da gizli bir Anglo-Amerikan çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubu işe, genel itibari ile Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve propaganda önlemlerine duyulan ihtiyacı vurgulayan geniş kapsamlı bir rapor hazırlamakla başlamıştır. Söz konusu rapora istinaden, Washington'da başlayan ikili görüşmeler hızla derinleşmiş ve prensipte anlaşılan ortak politik süreç 1958 yılı başında sahaya taşınmıştır. Zira 1957'de yaşanan Suriye Krizi, ortak stratejinin askeri boyutu konusunda ciddi anlamda bir turnusol kâğıdı olmuştur. Tarafların niyet beyanları ile eylem kapasiteleri net bir şekilde ortaya konmuş ve son kertede Ortadoğu'daki Sovyet sızmasıyla mücadele için her türlü pratik önlemi almak konusunda mutabık kalınmıştır. Nitekim ABD-İngiliz ortaklığının ilk büyük sınavının Lübnan ve kısmen de Ürdün olacağı Şubat 1958'de ilan edilen BAC ile netleşmiştir. Bu çerçevede Lübnan için acil durum askeri planlaması öncelikli hale gelmiş ancak Süveyş Krizi'nden kalan karşılıklı miraslar nedeniyle süreç sıkıntılı başlamıştır. Washington, ağırlığın Lübnan'a verilmesini talep ederken, Londra ise Ürdün ve Irak'ın korunması hususunda öncelik talep etmiştir.⁵⁶⁰

Ancak, Mayıs 1958'de Lübnan'daki krizin derinleşmesi nedeniyle taslak olarak hazırlanmış olan Blue Bat Operasyonu, oval ofisin karar masasındaki yerini almıştır. Mayıs 1958 boyunca, askeri planlamalar üzerinde durulmuş, gerekli birimler, harekât emri verildiğinde Beyrut'a en kısa sürede ulaşabilecek koordinatlara konuşlandırılmıştır. Hatta Amerikan askeri belgelerine göre, Mayıs 1958'de Amerikan Ordusu tarafından oluşturulan gizli bir askeri istihbarat birimi, Beyrut'a gelmiş; sivil kıyafetlerle bölgedeki çatışmaları takip ederek, olası bir askeri müdahale için keşif yapmıştır.⁵⁶¹ Bu süreçte özellikle Akdeniz'de bulunan 6. Filoya ait savaş gemileri ve mürettebat, on iki saat içerisinde Beyrut'a çıkarma yapabilecek şekilde neredeyse bir ay kadar teyakkuz durumunda tutulmuş; söz konusu gemiler Malta, Rodos ve Girit açıklarında bekletilmiştir.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Barry M. Blechman ve Stephen S. Kaplan, *Force Without War: The United States' Use of the Armed Forces As a Political Instrument*, Washington: Brookings Institution Press, 1977, 228.

⁵⁶⁰ Stephen Blackwell, "A Desert Squall: Anglo-American Planning for Military Intervention in Iraq, July 1958-August 1959", *Middle Eastern Studies*, 35/3 (1999), 1-18. <https://www.jstor.org/stable/4284021>. Erişim 28.11.2022. Nigel John Ashton, "A Great New Venture? - Anglo-American Cooperation in the Middle East and the Response to the Iraqi Revolution, July 1958", *Diplomacy and Statecraft*, 4/1(1993), 59-89. <https://www.jstor.org/stable/4284021> Erişim 28.11.2022. US Department of State, Conference Files: Lot 62 D 181, CF 927, 1955-1957, FRUS, Western Europe and Canada, Volume XXVII No: 309, "Memorandum From the Ambassador to Canada (Merchant) to the Secretary of State", Washington, October 19, 1957.

⁵⁶¹ Jack Shulimson, *Marines in Lebanon 1958*, Marine Corps Historical Reference Pamphlet No: PCN 19000318500, Historical Branch, G-3 Division Headquarters, U.S. Marine Corps Washington, D.C., 1966, 8-9.

⁵⁶² Spiller, *Not War But Like War*, 18.

14 Temmuz 1958’de Irak’ta yaşanan darbenin şok etkisi ile ilk planlamadaki gibi ortak bir harekât yerine, ABD tek taraflı olarak Lübnan’a müdahale kararı almıştır.⁵⁶³ Ortadoğu tarihçisi Blackwell’e göre ABD’nin bu konudaki ihtiyatının ve son anda da olsa tek taraflı karar vermesinin sebebi Washington’un kısa dönemli politik hafızasında yer eden, Süveyş Krizi nedeniyle Arap toplumundaki menfi İngiliz imajının kendi üzerine kalması korkusu olmuştur.⁵⁶⁴ Daha açık bir ifade ile ABD, bölgede giderek azalan prestijinin bir kez da İngiltere ile aynı cümle içerisinde yer alarak daha da kötü etkilenmesinden çekinmiş ve zaten stratejik hedeflerde anlaşmazlık yaşadığı İngiltere ile değil tek başına müdahale etme kararı almıştır. Blackwell’in bu görüşünü belgeler de doğrulamaktadır. Şöyle ki, müdahaleden bir ay kadar önce, Beyaz Saray’da düzenlenen ulusal güvenlik birimlerinin eksiksiz olarak katıldığı bir toplantının sonuç raporunda da konuya bu şekilde yaklaşıldığı görülmüştür. Lübnanlıların ve Arapların olası bir müdahaleye karşı olumsuz tepkilerinin, İngiltere’nin katılması halinde daha da artacağı, Fransızların katılması halinde ise çok daha fazla olacağı öngörülmüş ve aslında o tarihlerde dahi İngilteresiz müdahale formülleri üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.⁵⁶⁵ CIA’nın Beyrut’taki en önemli adamı ve doğrudan Kâmil Şemun ile irtibat halinde olan CIA görevlisi olan Eveland’a göre ise ABD’nin Lübnan müdahalesine tek başına kalkışmasının, resmi arşiv belgelerine yansıyamayan çok farklı bir sebebi daha vardır. Eveland’a göre bir süredir ABD’nin Bağdat Paktı’na resmen katılması konusunda Washington’a baskı yapmakta olan Londra, 14 Temmuz 1958 tarihinde Türkiye’de düzenlenmesi kararlaştırılan Bağdat Paktı toplantısını bizzat bu amaç için organize etmiştir. İngiltere’nin hedefinin Paktın Müslüman üyeleri üzerinden ABD’ye son ve güçlü bir baskı daha yapmak olduğunu düşünen Dışişleri Bakanı Foster Dulles, bu nedenle toplantıyı izlemesi için Eveland’a acilen Türkiye’ye gitmesini emretmiş ve İngiliz yetkililere, ABD’ye şantaj yapılamayacağını açıkça söylemesini istemiştir. Eveland, saha notlarından oluşan kitabında süreci şu ifadelerle ortaya koymuştur:

“Bakan Dulles’a göre İngiltere ABD’ye bir tuzak kurmanın peşindeydi. Paktın Müslüman ülkelerine ‘ABD tam üye olmazsa, Bağdat Paktı’nı lağvedeceğiz’ minvalinde bir ültimatov verdirmeyi planlamışlardı. Bu tuzağı bozmam için derhal Ankara’ya uçmamı, bulabildiğim her hükümet başkanını toplamamı ve ABD’nin şantaj girişimlerine asla göz yummayacağını açıkça

⁵⁶³ Ritchie Owendale, “Great Britain and the Anglo-American Invasion of Jordan and Lebanon in 1958”, *International History Review*, 16/2 (1994), 284-303. doi.org/10.1080/07075332.1994.9640677 Erişim 28.11.2022.

⁵⁶⁴ Blackwell, *A Desert Squall*, 12.

⁵⁶⁵ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 77 “Special National Intelligence Estimate” No: SNIE 36.4–1–58, Washington, June 14, 1958.

belirtmemi istediğini söyledi. Dulles'a göre tek tuzak bu da değildi. Bakan, İngilizlerin, Nasır'ı dizginleme planlarını Irak üzerinden yaptığını ve Irak'ı Lübnan'a veyahut Suriye'ye askeri müdahalede bulunmak için cesaretlendirmeye çalıştığını düşünüyordu. Bunu tam bir delilik olarak nitelendiren Foster Dulles, böylesine bir hareketin "tıpkı Süveyş gibi" intihar olacağını söyledi. Türkiye'deki toplantı sırasında kendisi adına Iraklılarla konuşmamı istedi ve onlara ABD askeri teçhizatının Irak dışında ancak bizim iznimizle kullanılabileceğini sert bir şekilde hatırlatmamı ve herhangi bir müdahale ya da işgal planını asla onaylamadığımı iletmemi istedi. Ne var ki olaylar benden daha hızlı ilerledi. New York-Ankara uçuşunu yapan uçağın pilotu bir anons geçerek, Irak'ta darbe olduğunu ve Ankara aktarmalı olarak Bağdat'a uçan yolcuların da Ankara'da inmeleri gerektiğini söyledi. Aklımda Lübnan'daki savaş vardı. Beyaz Saray gibi ben de bu habere hazırlıksız yakalanmıştım. Artık Foster Dulles'ın bana verdiği görevleri listeden çıkarabilirdim. O akşam Ankara'ya geldiğimde, uyarısını iletmemi duyacak hiçbir Irak veliahtı olmayacaktı. İngilizler, ah İngilizler diye düşündüm... Suriye'de Nasır'a karşı koyma tutkuları geri tepmişti ve şimdi sıra "uysal" Iraklılardaydı...Birden, peki ya Lübnan diye sordum kendi kendime. Cevabım netti, benim bildiğim Beyaz Saray askerini çoktan yola düşürmüştür... ”⁵⁶⁶

Olaylar, Eveland'ın öngörüsü ile örtüşen bir şekilde gelişmiş ve Bağdat'tan gelen haber üzerine Amerikan askerî harekât emrini almıştır. Operasyonun hazırlık aşamasının genel hatları ile tamamlanmış olması, ABD'nin hızlı karar alıp, daha hızlı hareket etmesine olanak vermiştir. Bu çerçevede Irak'tan gelen darbe haberinin akabinde yapılan toplantılardan hemen sonra Başkanlık danışmanları arasında Lübnan'a yapılacak müdahale tüm ayrıntıları ile görüşülmüş ve müdahalenin tek taraflı niteliği, zamanlaması ve BM'nin nasıl bilgilendirileceğine ilişkin bir dizi önemli karar alınmıştır. Başkan Eisenhower, Dışişleri Bakanı Foster Dulles, CIA Direktörü Allen Dulles, Genel Kurmay Başkanı General Twining ve Savunma Bakanlığı yetkililerinin katıldığı toplantıda ilk olarak, Avrupa ve Akdeniz'deki ABD kuvvetlerine hareket emri gönderilmiş; eş zamanlı olarak da ilgili kara, deniz ve hava unsurları teyakkuza geçirilerek operasyon resmen başlatılmıştır.⁵⁶⁷ Bu süreçte ABD tarafı İngiltere'ye hareket konusunda bilgilendirme yapmış ancak operasyonun güvenliği gerekçe

⁵⁶⁶ Eveland, *Ropes of Sand*, 228.

⁵⁶⁷ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128, “Memorandum of a Conference With the President”, White House, Washington, July 14, 1958.

gösterilerek diğer NATO üyeleri, hatta topraklarındaki üsler kullanılacak olan Almanya ile Türkiye ve hatta harekâtın yapılacağı Lübnan yönetimi de bilgilendirilmemiştir.⁵⁶⁸ Böylece, planlama ve hazırlık süresi görece uzun olan ancak uygulamada bir yıldırım hareketini andıran Blue Bat Operasyonu, ABD'nin ilk Ortadoğu operasyonu olarak tarihteki yerini almıştır.

Lübnan operasyonundan son anda çıkarılan İngiltere ise ABD ile yapılan istişareler sonunda ve Ürdün Kralı Hüseyin'in ısrarlı daveti üzerine 17 Temmuz 1958'de Ürdün'e paraşüt birlikleri göndermiştir. Ürdün Kralı Hüseyin'i olası bir darbeden koruma maksadıyla gönderilen İngiliz paraşütçü birlikleri herhangi bir çatışmaya girmemiş, sadece sembolik anlamda ülkede bulunmuştur. İngiliz birlikleri 29 Ekim 1958'de Ürdün'den ayrılmıştır.⁵⁶⁹

3.3.2. Operasyonun Askeri Aşaması

Blue Bat Operasyonu, birçok açıdan hem Amerikan hem de Ortadoğu tarihi açısından önemli bir simgesel nitelik taşımanın yanı sıra Amerikan Ordusu için de Soğuk Savaş arenasında bir anlamda test mekanizması olmuştur. Zira, operasyon, çok hızlı alınan bir karar sonucu başlamasına rağmen aslında “oyun teorisi” ile çok önceden teorik anlamda kurgulanmış; dünyanın farklı bölgelerinde konuşlu, farklı görev ve sorumluluk alanlarından Amerikan birliklerinin koordinasyonunu içermesi açısından da taktik anlamda önem arz etmiştir.⁵⁷⁰

Blue Bat Operasyonu, tek bir komuta merkezinden ya da tek bir askeri üstten yönlendirilen askerler ile yapılan bir çıkarma değil, oldukça geniş coğrafi hatlar üzerinden bölgeye sevk edilen ve farklı askeri birimlerin katıldığı müşterek bir operasyon olmuştur. Amerikan Ordusu Avrupa Komutanlığı tarafından komuta edilen operasyon, ABD ordusunun barış zamanında gerçekleştirdiği ilk entegre hava indirme-amfibi harekâtı⁵⁷¹ olarak da tarihe geçmiştir. Operasyonun ana bileşenleri Almanya'da konuşlu ABD Avrupa Komutanlığı (USAREUR), Avrupa'daki ABD Hava Kuvvetleri (USAFE) ve Amerikan Deniz Piyade Kolordusu (US Marine Corps) olmuştur. Operasyonun ilk sevkiyatı denizden karaya ulaştırılan deniz piyadelerinden meydana gelmiştir. Bu çerçevede 15 Temmuz 1958 günü yapılan ilk

⁵⁶⁸ Irene L. Genzdier, *Notes from the Minefield: United States Intervention in Lebanon and the Middle East, 1945–1958*, New York: Columbia University Press, 1997, 309.

⁵⁶⁹ US Department of State, Central Files, 785.00/7–1758, FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:186, Memorandum of a Conversation, Department of State: “U.S. Statement in Support of British Troop Move to Jordan”, Washington, July 17 1958. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:362. Memorandum of a Conversation, Department of State, “Subject: Jordan”, Washington, October 31, 1958.

⁵⁷⁰ US Army Europe G3 Division USAREUR, Monograph No: GC 89-64 “*The US Army Task Force in Lebanon, 1958*”, 1959, 11.

⁵⁷¹ Amfibik harekât ya da amfibi harekâtı, askeri stratejide, deniz ve kara unsurlarının müşterek harekâtı anlamına gelmektedir. Daha ziyade denizden karaya, asker ve zırhlı araçlar çıkarılmasını kapsar. Ian Speller, Christopher Tuck, *Amphibious Warfare: Strategy and Tactics*, Staplehurst: Spellmount Press, 2001, 7.

sevkiyatta giden Amerikan 2. Deniz Alayı'nın 2. taburundan 1700 deniz piyadesi Beyrut şehir merkezinin 12 km doğusunda bulunan Khalde Plajı'ndan karaya çıkmıştır. İlk sevkiyatın hemen ardından Doğu Akdeniz'de konuşlu 6. Filo, çıkarmayı desteklemek üzere 70'ten fazla savaş gemisi ile Beyrut'a ulaşmış, Amerikan Donanması'na ait 3 uçak gemisi, *USS Essex*, *USS Wasp* ve *USS Saratoga* da birliklere hava desteği sağlamıştır. Ayrıca ABD'deki 82. Hava İndirme Tümeni de alarma geçirilmiş, bir başka deniz alayı muharebe timi de destek kuvvet olarak, Basra Körfezi'ne konuşlandırılmak üzere Japonya Okinawa'dan sefere çıkarılmıştır.⁵⁷² 16 ve 17 Temmuz 1958 sabah saatlerinde iki farklı deniz piyade taburu daha karaya çıkarma yapmış ve 18 Temmuz'da ise ABD'deki üslerden hareket eden deniz piyadeleri, Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından hava yolu ile bölgeye intikal ettirilmiştir. Yine 17 Temmuz'da Adana İncirlik Üssü'nde konuşlu 24. Hava İndirme Birliği'nin öncü unsurları Beyrut Havalimanı'na ulaşmıştır. Konuşlandırmalarda zorlu denebilecek aksaklıklar olsa da ABD, on gün içerisinde 14.300 askerini Lübnan'da konuşlandırmıştır. Deniz piyadeleri lojistik destek için 6. Filo'ya güvenirken, Hava Kuvvetleri'ne en büyük destek Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü'nden gelmiştir.⁵⁷³ Blue Bat Operasyonu çerçevesinde Adana İncirlik Üssü başta olmak üzere yine Adana'da bulunan Yumurtalık Akaryakıt Tesisleri ve Hatay'daki İskenderun Limanı da hava indirme muharebe grubu için hazırlık ve ikmal alanı olarak kullanılmıştır.⁵⁷⁴

3.3.2.1. Amerikan Deniz Piyadelerinin Lübnan'a Çıkışı

Amerikan deniz piyadelerinin Lübnan'ın Khalde Plajı'na çıkışı ise adeta bir film karesi gibi olmuştur. Blue Bat Operasyonu'nun Lübnan çıkarması sırasında babasının BM Beyrut Ofisi'nde görevli olması nedeniyle Beyrut'ta ikamet eden ve uzun yıllar Pentagon ve CIA'da Ortadoğu danışmanı olarak görev yaptıktan sonra, ABD'nin 1958 Lübnan Operasyonu'na ilişkin arşiv belgelerinin yanı sıra kişisel anı ve gözlemlerini de içeren bir kitap yayınlayan Bruce Riedel, çalışmasında Amerikan askerlerinin karaya çıkışını şu sözlerle aktarmıştır:

“Beyrut’un meşhur Güvercin Kayalıkları’nın hemen arkasında, sahile yakın bir bölgede oturan ben ve ailem Amerikan Deniz Piyadelerinin karaya çıkışını balkondan izleyebiliyorduk. Çıkarma sırasında plajda, bikinileri ile güneşlenen Lübnanlı genç kızlar, güneşlenen ya da suda yüzüp, oynayan Lübnanlı çocuklar ile gençler ve yabancı turistler vardı. Sahilin hemen

⁵⁷² Richard D. Little, Wilhelmine Burch, *Air Operations in the Lebanon Crisis of 1958*, Washington, DC: United States Air Force Historical Division Liaison Office, 1962, 24. Eisenhower, *Waging Peace*, 275-278.

⁵⁷³ James F. Ponzio, *The New Look, The Eisenhower Doctrine, and The Lebanon Intervention, 1958*, US Naval War College Report No: 91-00422, Rhode Island, March 13 1991, 52.

⁵⁷⁴ Jack Shulimson, *Marines in Lebanon 1958*, Marine Corps Historical Reference Pamphlet No: PCN 19000318500, Historical Branch, G- 3 Division Headquarters, U.S. Marine Corps Washington, D.C., 1966, 25.,

ilerisinde ise Lübnanlı meşrubat, sigara, sandviç ve köfte satıcıları mallarını karaya çıkan Amerikan askerlerine satmak için birbirleri ile yarışıyorlardı. Deniz piyadeleri sahile yerleşirken, sahilde yüzmekte veya güneşlenmekte olan Lübnanlı gençler ise ekipmanlarını boşaltmalarına yardım etmek için kıyıya yanaşan askeri botlara doğru koşuyordu. Amerika'nın Ortadoğu'daki bu ilk muharebe görevi komedi, maskaralık ve aynı zamanda büyük bir tehlikenin birleşimiyle başladı. Oysa ki Amerikan tarihi açısından çok önemli bir gündü. İlk kez bir Amerikan başkanı bir Ortadoğu ülkesine muharip birlikler gönderiyordu. Öyle garip bir gündü ki, Amerikan başkanı dahil hiç kimse o günün bölgede onlarca yıl sürecek Amerikan savaşlarının başlangıcı olacağını öngöremezdi.⁵⁷⁵

Amerikalı harp tarihçisi Jack Shulimson da sahildeki manzaranın Amerikan deniz piyadelerinin uzun soluklu çıkarma tarihindeki en renkli sahnelerden biri olduğunu belirtmiş; çıkarmaya katılan askerlerle yaptığı mülakatlarda, deniz piyadelerinin söz konusu manzarayı ifade etmek için kullandıkları sözcüğün “büyük bir şaşkınlık” olduğunu yazmıştır. Hatta içlerinden birinin “Kore'den daha iyi ama, bu da ne neyin nesi şimdi?” dediğini kaydetmiştir. Bir diğer asker ise bölgede görev yapan gazetecilere şu itirafta bulunmuştur “Karşılaştığımız tek sorun Lübnanlı seyirciler, dondurma ve karpuz satıcıları ile devasa savaş gemilerine aldırmadan denizde yüzmeye devam eden çocuklar oldu. Operasyon adeta sorunsuz bir sahil pikniği gibi başladı...”⁵⁷⁶ Operasyonun ilerleyen günlerinde ise, karada görev yapmaya başlayan devriyeler de genel anlamda hiçbir direnişle karşılaşmadıklarını belirtmiş bilakis özellikle kırsal kesimdeki halk tarafından son derece dostane bir şekilde karşılandıklarını ifade etmiştir. Beyrut kırsalında bulunan bir Hristiyan köyüne zorunlu iniş yapmak zorunda kalan helikopter pilotu, karşılaştığı muameleyi şu sözlerle dile getirmiştir: “Helikopter yere iner inmez köyün rahipleri, çocuklar ve yaşlılar koşarak yanımıza geldiler. Bizi adeta kayıp akrabalarını bulmuş gibi karşıladılar; bazıları hediyeler getirdi, meyveler, soğuk içecekler ve hatta ev yapımı şarap bile ikram ettiler. Bir asker olarak birçok operasyona katıldım, ama hiç böyle bir şey görmemişim.”⁵⁷⁷

Amerikan askerlerini, Lübnan'da sadece meraklı, saf ve müşfik kalabalıklar karşılamamıştır. Askerler, her ne kadar çok çetin bir “düşman”la karşılaşmamış olsa da siyasi krizin, anarşiye dönüştüğü Beyrut'taki muhalif milisler, ilk günden itibaren Amerikan birliklerine yönelik irili ufaklı taciz ateşlerinde bulunmuştur. 16 Temmuz 1958'de yerel saat ile 18:00 ve 20:55'te,

⁵⁷⁵ Riedel, Beirut 1958, 70-71.

⁵⁷⁶ Shulimson, *Marines in Lebanon*, 12-13, 23-24.

⁵⁷⁷ Shulimson, *Marines in Lebanon*, 28.

muhafif milisler tarafından Amerikan askeri birliklerinin bulunduğu bölge ateş altına alınmış ancak karşılık sert olunca grup geri çekilmiştir. Benzer bir saldırı 17 Temmuz 1958 sabahı 6:00'da bu defa keskin nişancılar ile denenmiş ama isyancı grup yine geri çekilmek durumunda kalmıştır.⁵⁷⁸ 19 Temmuz 1958'de ise Amerikan askerlerine yönelik ilk ciddi saldırı Beyrut Havalimanı'nda gerçekleştirilmiştir. Muhafif milisler, Beyrut Havalimanı'na inişe geçen Amerikan savaş uçaklarını ateş altına almaya çalışmışlar ancak bu sırada yaşanan bir kargaşa hem Amerikan askeri hem de Lübnan güvenlik güçleri için muhafif ateşinden çok daha büyük bir tehlikeye neden olmuştur. Sivil giyimli Lübnan jandarmaları, muhafif milisler zannedilerek Amerikan keskin nişancıları tarafından hedefe alınmıştır. Yaşanan kısa süreli çatışmada şans eseri sadece bir Lübnan jandarması yaralanmış, Amerikan askerleri ise yara almadan kurtulmuştur. Bu olay, çıkarma yapan Amerikan askerleri ile Şemun'a bağlı güçler arasındaki koordinasyon zayıflığını gözler önüne sermesi açısından da önemli bir olay olmuş ve daha sonraki süreçte zor da olsa koordinasyon sağlanmaya çalışılmış ve benzeri olayların sayısı asgariye indirilmiştir.⁵⁷⁹

3.3.2.2. Operasyonun Teknik Zorlukları

Amerikan askeri müdahalesi kusursuz bir şekilde başlamadığı gibi kusursuz bir şekilde de ilerlememiştir. Her ne kadar ilgili birlikler yaklaşık bir aydır alarm durumunda olsalar da birçoğu daimî üslerinde düzenli askeri faaliyetlerle meşgul oldukları için bir anda gelen harekât emri ile sorunsuz bir şekilde mobilize olamamışlardır. Örneğin Winslow'un ulaşılması zorlu prosedürlerle mümkün olan, gizliliği henüz kaldırılmamış askeri belgelere dayanarak hazırladığı çalışmasında değindiği üzere Beyrut'a çıkış emri verilen öncü savaş gemilerinin birçoğu o sırada yerlerinde değil, onarım için limanlarda demirlemiş bulunuyordu. Bunun yanı sıra Almanya'daki üstün Adana İncirlik Üssü'ne gitmek üzere kalkış emri verilen 12 jetten 1'i kalkış sırasında düşmüş; 7'si yolda zorunlu iniş yapmış ve sadece 4'ü planlandığı gibi aktarmasız olarak Türkiye'ye ulaşabilmiştir. Müdahale gücünün geri kalan hava unsurlarının çoğu da planlananın çok gerisinde hareket etmiştir. Fransa ve Batı Almanya'dan yapılan hava ikmallerinde de ciddi sorunlar meydana gelmiştir. Daha da önemlisi harekâta ilişkin diğer ülkelerle herhangi bir bilgi paylaşımı olmadığından, bazı ülkelerden hava sahası kullanımı için izin alınamamıştır. Yaşanan bu aksaklıklardan ötürü, peyderpey bölgeye intikal etmesi gereken uçakların neredeyse hepsi, hareketin ikinci ve üçüncü günlerinde havalanabilmiştir. Hal böyle olunca 16 ve 17 Temmuz 1958 tarihlerinde yüzlerce uçak aynı anda İncirlik Hava Üssü'ne iniş izni için havada beklemek zorunda kalmış;

⁵⁷⁸ Shulimson, *Marines in Lebanon*, 22.

⁵⁷⁹ Shulimson, *Marines in Lebanon*, 27.

bir o kadar uçak da Beirut'a uçuş için uzun kuyruklar oluşturmıştır. Deniz ve Hava unsurlarının yaşadığı bu sorunlara, Beirut'a çıkan askerlerin yaşadığı başka aksaklıklar eklenmiştir. Birkaç gün içerisinde sayıları 10 bini geçen deniz piyadeleri için yeterli bir karargâh oluşturulamamış, binlerce asker sadece 10 km karelik bir alana kamp kurmak zorunda kalmıştır. Mühimmat ve makineler, Beirut hava limanındaki pistler boyunca sıra sıra dizilmiş, bir iniş kazasının her şeyi yok etmesi an meselesi haline gelmiştir.⁵⁸⁰ Birçok askeri gözlemci ve raportör tarafından mükemmele yakın bir şekilde tasarlanmış olduğu öne sürülen bir operasyonda, mobilizasyon aşamasında bu denli hayati aksaklıklar yaşanmasına rağmen şans eseri Amerikan ordusu neredeyse hiç kayıp vermemiştir. Kuşkusuz ki operasyonun nihai başarısı, her şeyden çok askeri bir muhalefetle karşılaşmamasından kaynaklanmıştır.

Söz konusu aksaklıkların dışında, gizliliği kaldırılmış olup, çalışma çerçevesinde ulaşılabilen askeri raporlarda, operasyon sırasında, ABD'nin karşılaştığı en büyük sorunun koordinasyon eksikliği ile sorumluluk ve yetki alanlarının tam olarak belirlenmemesinden kaynaklanan yetki karmaşası olduğu belirtilmiştir. Öyle ki, daha ilk günden başlayarak önce çıkarmayı yapan Amerikan deniz piyadelerinin komuta kademesi ile ABD'nin Beirut Büyükelçiliği arasında ciddi sürtüşmelerin yaşandığı ifade edilmiştir. Bu koordinasyon eksikliği ve yetki karmaşaları aynı oranda Amerikan Ordusu ve Lübnan Ordusu arasında da yaşanmıştır. Amerikan müdahalesine zaten en başından bu yana sıcak bakmamış olup, olayı bir "oldu-bitti" olarak gören ancak, anarşiye son verilmesi için kerhen kabullenen Lübnan Genel Kurmay Başkanı General Şihab, diyaloga açık ama kolay ikna olmayan bir tavır içerisinde olmuştur. Amerikan müdahalesi ile bu zamana kadar zor şartlar altında bir arada tuttuğu Lübnan Ordusu'nun dağılacığından endişe eden Şihab, bir müddet sonra Amerikan askeri varlığını belli şartlar altında kabul edebileceğini iletmış ve Amerikalı generaller ile belirli sınırlar içerisinde ortak hareket etmeye karar vermiştir. General Şihab'ın şartlarını kabul eden Amerikalı yetkililer ilk olarak Beirut'ta ortak Lübnan-Amerikan devriyeleri kurulmasını teklif etmiş ve bu konuda anlaşmaya varılmıştır.⁵⁸¹ Amerikan askerleri, Beirut'un Müslüman bölgelerinden ara sıra açılan keskin nişancı ateşi ve birkaç havan topu haricinde neredeyse hiç ciddi bir saldırı ile karşılaşmamıştır. Zira operasyon süresince Amerikan askerlerinin neredeyse tamamı, muhaliflerin kontrolünde olan Beirut merkezine hiç yanaşmamış, yapılan mutabakat uyarınca, Amerikan mevzileri ile silahlı muhalif grupların hâkim olduğu bölgeler arasına Lübnan Ordusu tampon bölgeler kurarak yerleşmiştir.⁵⁸² 1958 yazının sonlarına doğru, her biri iki Amerikalı ve iki Lübnanlı askerden oluşan dört kişilik devriyeler, siviller

⁵⁸⁰ Charles Winslow, Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society, London: Routledge, 2005, 117-120.

⁵⁸¹ USAREUR, The US Army Task Force in Lebanon, 39. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:141, "Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State", Beirut, July 15, 1958.

⁵⁸² USAREUR, The US Army Task Force in Lebanon, 44.

arasında devriye atmaya başlamış ve böylece sivillerin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Hiçbir Amerikalı askere Lübnan vatandaşları üzerinde herhangi bir yetki verilmemiş ve iki taraf arasında meydana gelen birkaç çatışma da kısa sürede çözülmüştür.⁵⁸³ ABD, operasyon süresince, diğer askeri hareketlarına nazaran çok az sayıda kayıp vermiştir. Beşi Lübnan dışında, sekizi Lübnan topraklarında olmak üzere hayatını kaybeden on üç askerin sadece bir tanesi düşman ateşi ile vefat etmiştir. Çavuş James Nettles 1 Ağustos 1958'de Beyrut'ta askeri ciple ilerlerken bir keskin nişancı tarafından hedef alınmış ve hayatını kaybetmiştir. Diğer kayıplar ise dost ateşi, trafik kazası ya da denizde boğulma nedeniyle gerçekleşmiştir.⁵⁸⁴

3.3.2.3. Operasyonun Lübnan'daki Yansımaları

Amerikan Ordusunun, Blue Bat Operasyonu kapsamında, 15 Temmuz 1958 tarihindeki Beyrut çıkarması kuşkusuz ki askeri yönlerinden çok Lübnan siyasi arenasını ve kamuoyundaki yansımaları açısından tarihi nitelikte olmuştur. Hem Lübnan halkının hem de siyasilerin operasyona yönelik tepkisi sürecin bütününe gözler önüne sermek açısından önemli olmuştur. Söz konusu tepkiler Lübnan'daki mevcut siyasi görüşler kadar çeşitlilik arz etmiştir.

Şemun rejimi yanlısı olan Hristiyanlar, Amerikan müdahalesini büyük bir coşku ile karşılamış; Marunilere ait kiliselerden çanlar çalınmış, Hristiyan mahallelerinde meskûn Lübnanlılar balkonlarından izledikleri Amerikan askerlerinin karaya çıkışını zılgıtlar, şarkılar ve geleneksel Lübnan halk dansı olan dabkeler eşliğinde kutlamıştır. Daha coşkulu olanlar ise Khalde Plajı'na akın ederek alkışlar eşliğinde Amerikan askerlerini karşılamaya gitmiştir. Şemun'a destek veren Falanjist Ketaib Partisi'nin yayın organı Al-Amal gibi hükümet yanlısı gazeteler söz konusu coşkuyu es geçmemiş *"Lübnanlılar ABD askerlerini karşılamak için kıyılara akın etti"* manşetini atmıştır.

Muhalifler ise Amerikan müdahalesine şiddet ve öfke ile tepki göstermiştir. Muhalefete göre çıkarma, Lübnan'ın bağımsızlığına karşı Batılı bir komplodan başka bir şey değildir. Nitekim Mayıs ayında suikasta uğrayan Nasib Matni'nin kurucusu olduğu ve muhaliflerin gayri resmi yayın organına dönüşen Al Telegraph gazetesi çıkarmayı *"Lübnan'ın bağımsızlığına aleni bir saldırı; bu kelimenin tam anlamıyla bir işgal"* manşeti ile görmüştür.⁵⁸⁵

Halkın ve siyasilerin tepkisi kadar önemli bir diğer yansıma da şüphesiz ki Lübnan Ordusunun harekate yönelik duruşu olmuştur. Ordudaki pek çok Lübnanlı subay, öncesinde bilgilendirilmedikleri ABD müdahalesinden son derece rahatsız olmuş ve deniz piyadelerinin

⁵⁸³ Shulimson, *Marines in Lebanon*, 30.

⁵⁸⁴ Spiller, *Not War But Like War*, 44. Editorial, "History of U.S. Involvement in Beirut, Lebanon - Operation Blue Bat, The Faces of '58", *US Army Beirut Veterans: Root Scoop II*, 26/1(2016), 4-5.

⁵⁸⁵ Attie, *Struggle in Levant*, 198.

çıkarmanın yapıldığı ilk bölge olan Khalde Plajının ötesine geçmesini engellemeye çalışmıştır. Ordunun tepkisi bununla sınırlı kalmamış, 16 Temmuz sabahı Amerikan ordusuna ait bir deniz piyade müfrezesinin liman bölgesini, ABD büyükelçiliğini, büyükelçinin konutunu ve diğer Amerikan kurumlarını güvence altına almak için kuzeye, Beyrut'un içine doğru ilerlemeye çalıştığı sırada Lübnanlı askerler tarafından geçişleri engellenmiştir. Lübnan Ordusu, başkente giden otoyolu tank ve toparla kapatarak Amerikan deniz piyadelerinin geçişine izin vermemiştir. Amerikan kuvvetlerinin komutanı ise Beyrut'a girme konusunda aynı derecede ısrarcı olunca karşılıklı olarak silahlar çekilmiş ve operasyonun ilk ciddi çatışmasına adeta ramak kalmıştır. Olayı haber alan ABD'nin Beyrut büyükelçisi McClintock ve Lübnan Genel Kurmay Başkanı General Şihab krizin sıcak çatışmaya dönmesine engel olmak için olay yerine gitmiş ve çok geçmeden tansiyon düşürülmüştür. Varılan şifahi uzlaşma uyarınca müfrezelere ayrılmış daha küçük bir ABD kuvvetinin Lübnanlı askerlerin refakatinde başkente girmesine izin verilmiştir.⁵⁸⁶

Aylardır askeri müdahalenin gerçekleşmesi için ABD'ye baskı yapan Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun ise, Amerikan askerlerinin Beyrut çıkarmasını ABD'nin Beyrut Büyükelçisi McClintock'tan öğrenmiştir. Büyükelçi McClintock ise Başkan Eisenhower'ın çıkarma emrinin bir örneğini ve bu süreçte Beyrut nezdinde atılması gereken adımları içeren talimatları 15 Temmuz 1958 sabahı Bakan Dulles tarafından gönderilen telgrafla öğrenmiştir. Telgrafta 15 Temmuz'da Beyrut saatiyle 15:00'da Beyrut'a Deniz Taburu çıkarma ekibi tarafından amfibi çıkarma yapılacağı ve bu bilginin en geç öğlene kadar (yani karaya çıkmadan en az üç saat önce) Şemun'a iletilmesi gerektiği not edilmiştir. Telgrafta, söz konusu eylemin Şemun'un talebi doğrultusunda gerçekleştirildiğinin ve ABD Hükümetinin Lübnan silahlı kuvvetlerinden tam iş birliği beklediğinin de vurgulanması istenmiş; operasyonun ülke dışından gelecek herhangi bir tehditle karşılaşmaması için, Lübnan makamlarının gizliliğe azami derecede önem vermesi özellikle vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Lübnan hükümetinin acil koduyla Beyrut Havalimanı'nı uçuşlara kapatması ve gerekli görüldüğü anda Lübnan hava sahasının da kapatılması için hazır olunması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸⁷

Washington'dan gelen talimatları ivedilikle uygulamaya başlayan Büyükelçi McClintock, 15 Temmuz 1958 sabahı 10:30'da Cumhurbaşkanı Şemun ile görüşmüştür. Kararı son derece büyük bir memnuniyetle karşılayan Şemun, görüşme sırasında, Washington'dan gelen

⁵⁸⁶ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 147 “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut, July 16, 1958-4 p.m. Yaqub, Containing Arabism, 228-229. Qubain, Crisis in Lebanon, 116-118.

⁵⁸⁷ US Department of State, Central Files, 783A.00/7–1458. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 135. Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon, Washington, July 14, 1958—11:36 p.m.

taleplerin karşılanması için harekete geçmiş ve ilk olarak Beyrut Havalimanı'nın aynı gün saat 14:00 itibari ile kapatılması için emir vermiştir. Operasyonun gizliliği hususunda ABD ile hemfikir olduğunu dile getiren Şemun, saat 14:00'dan önce kendi kabinesi dahil kimse ile bilgi paylaşımı yapmayacağını söylemiştir. Görüşmenin bir diğer önemli konusu da İngilizlerin operasyona katılmaması olmuş, Şemun durumu şaşkınlıkla karşılamış ancak herhangi bir yorumda bulunmamıştır.⁵⁸⁸

3.3.3. Operasyonun Siyasi Aşaması

Blue Bat Operasyonu'nun askeri aşaması teknik birtakım aksaklıklar ve özellikle de koordinasyon sorunları nedeni ile kusurlu ama yine de aktif bir çatışma içermemesi nedeniyle görece olumlu bir seyir izlemiştir. Operasyonun asıl hedefi olan Lübnan'daki siyasi kaosa yönelik süreç ise beklendiği gibi zorlu olmuştur. ABD'nin askeri müdahalesini cumhurbaşkanlığı adaylığı için adeta bir nefes borusu olarak gören Kâmil Şemun, Irak'ta yaşanan darbe marifetiyle şeklen bu amacına ulaşmış olsa da olaylar beklediği gibi ilerlemiştir. Askeri müdahale öncesinde, yıllardır kendisine destek vermiş olan CIA Beyrut İstasyonu elemanlarının dahi adaylığı hususunda olumsuz görüş bildirmeye başladığı Cumhurbaşkanı Şemun, Irak'ta yaşanan darbe sonrasında hızla Lübnan'a müdahale eden ABD'nin kendi adaylığına da yeşil ışık yaktığını düşünmüştür. Ancak, Başkan Eisenhower, operasyonun “gerçek hedefini” açık etmek istercesine askeri müdahale ile eşzamanlı olarak Şemun'un hiç beklemediği bir hamle yaparak süreci bir diplomatik misyonla desteklemiştir.

3.3.3.1. ABD Lübnan Özel Temsilcisinin Beyrut Temasları

Başkan Eisenhower, 16 Temmuz 1958'de, ilk deniz çıkarmasının ertesi günü, çok güvendiği bir diplomatı, Siyasi İşlerden Sorumlu Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Murphy'yi özel bir misyon ile Beyrut'a gönderme kararı almıştır. Murphy, bizzat Başkan Eisenhower'ın kararı ile "Lübnan Hükümeti-Lübnan Ordusu ve muhalifler arasındaki dengeyi kurmak" amacıyla Beyrut'a gönderilmiştir.⁵⁸⁹ Aynı saatlerde, CIA Direktörü Allen Dulles da CIA Beyrut İstasyonu'ndan Eveland'ı “görünmez el” olarak, tüm süreçteki dengeyi sağlaması için özel olarak görevlendirmiştir. Amerikan müdahalesi başladığında, Bağdat Paktı Toplantısı'nı izlemek için Dulles kardeşlerin özel görevlendirmesi ile Türkiye'de bulunan Eveland, emri alır almaz Beyrut'a gitmeye çalışmış ancak Beyrut Havalimanı operasyonun başından bu yana

⁵⁸⁸ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1558. FRUS, 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 136. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, July 15, 1958-11 a.m.

⁵⁸⁹ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1658. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:148 Memorandum of a Telephone Conversation Between the Secretary of State in Washington and the Ambassador in Lebanon (McClintock) in Beirut, July 16, 1958.

tüm sivil uçuşlara kapanmış olduğundan başarılı olamamıştır. Dışişleri-CIA çekişmesi nedeniyle ne Ankara ne de Beyrut elçiliği Eveland'ın Beyrut'a ulaştırılması hususunda yardım etmemiştir. Eveland, anılarında bu sürece ilişkin çok dikkat çekici bir detaya yer vermiş ve “yakın dostum” dediği Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dan yardım istediğini aktarmıştır. Zorlu'nun talimatı ile 2500 dolarlık bir ücrete mukabil THY'ye ait bir uçak kiraladığını ve böylece Beyrut'a ulaşabildiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁰

Takvimler 18 Temmuz 1958'i gösterdiğinde Beyaz Saray ve CIA'in “denge unsurları” Murphy ve Eveland görevlerine başlamıştır. Beyrut'a gelir gelmez Cumhurbaşkanı Şemun ile bir araya gelen Murphy, Dulles kardeşlerden aldığı ek talimatlarla Eveland ile koordineli bir şekilde görüşmelerini sürdürmüştür.⁵⁹¹ Şemun ile görüşmesinin ardından Genel Kurmay Başkanı Şihab ile bir araya gelen Murphy, Amerikan birlikleri ile Lübnan Ordusu arasında istenmeyen olaylar yaşanmaması için koordinasyon içinde kalmalarını önemle vurgulamış; Şihab ise prensipte aynı şeyi düşündüğünü ancak bunun için Amerikalı askerlerin de çok dikkatli olması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Siyasi krizin çözümü konusunda ise çok umutlu konuşmayan Şihab, sürece ilişkin yorum yapmaktan kaçınmıştır. Muhalif liderlerle de bir araya gelen Murphy, onlara Amerikan müdahalesinin Şemun'un yeniden seçilmesini destekleme amacı taşımadığı konusunda güvence vermiş ve sürecin silahla değil diyalog ile çözülmesi gerektiğini iletmıştır.⁵⁹²

Robert Murphy, emekli olduktan sonra yazdığı anılarında, Lübnan'daki görevine dair önemli ayrıntılar vermiştir. Özellikle muhalif liderlerle temaslarını önemsedliğini dile getiren Murphy, Saeb Selam, Raşid Karami ve Kemal Canbulat ile olan görüşmelerinin son derece uyumlu, hatta keyifli geçtiğini aktarmıştır. Tüm görüşmeleri sırasındaki gözlemlerine dayanarak, birçok açıdan denge sorunu yaşadığını düşündüğü Cumhurbaşkanı Şemun'un ise ABD'nin iyi bir dostu olmakla beraber hem kendisini hem de Lübnan'ı “siyasi aşırılıklarının kurbanı” haline getirdiğini ifade etmiştir.⁵⁹³

19 Temmuz 1958 günü, ilk tur görüşmelerinin bir özeti niteliğinde hazırladığı ön raporunu Washington'a ulaştıran Murphy, raporun hemen başında operasyonun askeri aşamasının mevcut şartlar altında olumlu ilerlediğine dair gözlemlerini iletmıştır. Lübnan'daki siyasi krizin çözümü konusunda ise şüpheleri olduğunun altını çizen Murphy, Cumhurbaşkanı Şemun ile Beyrut Büyükelçisi McClintock arasındaki gerginliği ise ayrıca vurgulamış ve

⁵⁹⁰ Eveland, *Ropes of Sand*, 230.

⁵⁹¹ US Department of State, Central Files, 110.13–MU/7–1758. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:154. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, July 17, 1958.

⁵⁹² US Department of State, Central Files, 783A.00/7–1858. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 192. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, July 18, 1958.

⁵⁹³ Robert Murphy, *Diplomat Among Warriors*, New York: Doubleday Company, 1964, 405-408.

durumun kişisel husumete doğru meylettiğini ifade etmiştir.⁵⁹⁴ ABD'nin Lübnan özelindeki Ortadoğu siyaseti için, Blue Bat Operasyonu'nun önemli bir adım olduğunu ancak ülkedeki siyasi soruna tek başına çözüm getiremeyeceğini dile getiren Murphy, yerel siyasi iklimde köklü bir değişiklik olması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Murphy raporunda Lübnan'daki siyasi krizin çözümünün ilk şartının Cumhurbaşkanlığı seçiminin bir an önce yapılması ve Şemun'un adaylık ısrarından vazgeçirilmesi olduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁵

Eisenhower'ın özel temsilcisi Murphy'nin Beyrut'taki görüşmeleri sürerken, Lübnan Dışişleri Bakanı Malik ise Washington'da Şemun'un adaylığını garantiye almak için diplomatik baskılarını sürdürmekle meşgul olmuştur. 19 Temmuz 1958'de Murphy'nin ön raporunun Washington'a ulaştığı saatlerde ABD Dışişleri bakanı Dulles ile görüşmekte olan Malik, Cumhurbaşkanı Şemun'un Amerikan Başkanı Eisenhower'a iletmek üzere gönderdiği mesajları iletmiştir. Söz konusu toplantıya dair arşiv kayıtlarına bakıldığında, Amerikan müdahalesi öncesindeki ısrarlarına devam ettiği görülen Malik, operasyondan ötürü duydukları memnuniyeti dile getirdikten sonra aşağıdaki ifadeleri içeren Şemun'un özel mesajını iletmiştir:

- “- Nasırizm ve Komünizmin birleşik saldırısı bertaraf edilmedikçe Lübnan bağımsız kalamaz.
- Ortadoğu'da genel bir temizlik yapılması elzemdir.
- ABD'nin Lübnan'ın bağımsızlığını koruma sorumluluğunu BM'nin "yeterli olduğu şüpheli" yeteneğine devretmek için acele ettiği izlenimi var. Eğer ABD'nin niyeti buysa, ABD güçleri Lübnan'a hiç gelmeseydi daha iyi olurdu.”⁵⁹⁶

Malik'in okuduğu maddeleri dikkatle dinleyen Bakan Dulles, Şemun'un konuya ilişkin çözüm önerisini sormuştur. Malik, Cumhurbaşkanı'nın özel bir öneride bulunmadığını, ancak ABD'nin Lübnan' ve Ürdün'e 20'şer bin asker yerleştirmesi gerektiğini, Türkiye'nin ise Suriye ve Irak'ta neler yapabileceğinin tartışılması gerektiğini ve böylece Nasır'a güçlü bir uyarı verilebileceğini söylemiştir. Malik'in sözleri karşısında Dulles: “Lübnan Hükümeti'nin müdahale talebine yanıt verdiğimizde bunu Nasırcılık ve Komünizmin Ortadoğu'dan kökünü kazımaya yönelik bir taahhüt olarak vermedik. Biz bunu Irak'taki olaylar karşısında tehdit

⁵⁹⁴ CIA uzmanı Eveland da anılarında Şemun-McClintock husumetine çokça yer vermiştir. Hatta, CIA Direktörü Allen Dulles tarafından kendisine verilen özel görevin asıl amacının Şemun ve McClintock arasında görünmez bir tampon bölge kurmak olduğunu ifade etmiştir. Eveland, *Ropes of Sand*, 230.

⁵⁹⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1958. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 197. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut , July 19, 1958.

⁵⁹⁶ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1958.

altında olan küçük bir ulusun yardım çağrısına yanıt olarak düşündük. Lübnan'a, Nasırcılık ve Komünizmle mücadele etmek için gitmedik. Cumhurbaşkanı Şemun bize bu amaçla gelmemizi istediğini söyleseydi, olumlu yanıt vermezdik.” sözleri ile Malik’e hiç beklemediği bir cevap vermiştir. Konuşma daha sonra Lübnan’daki seçim tartışmalarına doğru bir seyir izlemiş ancak Malik seçimin 24 Temmuz’da yapılmasını mümkün görmediklerini ifade ederek toplantıyı bitirmiş ve Dulles’a asıl tartışmak istediği konuyu derinleştirme fırsatı vermemiştir.⁵⁹⁷

Dulles ve Malik arasında geçen bu diyalog, Şemun ve ekibinin şartları sonuna kadar zorlamaya kararlı olduklarının açık bir göstergesi olmuştur. Aylardır her girişimleri ters tepen Şemun ve Malik, Eveland’ın birçok defa üzerinde durduğu gibi Lübnan’ın tek kurtuluş şansının kendilerinde olduğuna, başka çıkış yolu bulunmadığına dair çok kuvvetli bir inanca sahiptir. Bir anlamda diplomatik bir savaş veren ikili, hem Beyrut’ta hem de Washington’da adeta iki cephede birden savaşmıştır. Hatta ABD’nin Lübnan elçisi McClintock ile Lübnan Cumhurbaşkanı arasındaki gerginlik çoktan beri bir sır olmaktan çıkmış; CIA uzmanı Eveland’ın ve daha sonra ABD’nin Lübnan ekibine dahil olan Murphy’nin yatıştırma çabaları bile gerginliği gidermeye yetmemiştir. Eveland’ın saha notlarına göre, Büyükelçi McClintock, Robert Murphy’nin “kendisini dizginlemek” için Beyrut’a gönderildiğine dair güçlü bir şüphe içine girmiştir.⁵⁹⁸

Aslına bakılırsa McClintock şüphelerinde pek haksız sayılmazdı. Nitekim Murphy ve Eveland’a verilen görevlerin sınırları tam olarak çizilmediği gibi, esas itibari ile bir büyükelçinin yapması gereken görevleri yerine getirmek için “özel” olarak görevlendirilmişlerdir. Sahadaki kurumsal ve kişisel çekişmelere bulaşmaktan çekinen özel temsilci Murphy ise beklenenin üzerinde bir performans sergileyerek Başkan Eisenhower’a ne kadar doğru bir karar verdiğini göstermiştir. Murphy, 19 Temmuz’daki ilk raporunun ardından Lübnan siyasetinin önde gelen isimleri, dini önderler ve Lübnan’da etkili ülkelerin büyükelçileri ile bir görüşme dizisi gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Maruni Patriği Paul Peter Moşi, Trablus Maruni Başpiskoposu Antonie Abed, Başbakan Sami Sulh, Türkiye’nin Beyrut Büyükelçisi Cevdet Dülger, Grek Ortodoks Başpiskoposu Philippe Nabaa, muhalif liderlerden Abdullah Yafi ve Hüseyin Kueyni, her iki tarafa da eşit mesafede konumlanan siyasetçiler Reymond Edde ve Henri Fraun ile görüşen Murphy aynı gün Washington’a gönderdiği raporda söz konusu isimlerle Ortadoğu’daki genel durum (özellikle Nasır ve Arap

⁵⁹⁷ US Department of State, Central Files, 783A.00/7–1958. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 198. Memorandum of a Conversation, Washington, July 19, 1958.

⁵⁹⁸ Eveland, *Ropes of Sand*, 238.

Milliyetçiliği bağlamında ele alınmıştır), ABD'nin Lübnan çıkarmasına ilişkin görüşler ve Lübnan'daki siyasi krize yönelik çözüm önerileri üzerinde durulduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁹

3.3.3.2. ABD'de Blue Bat Operasyonu Değerlendirmeleri

Eisenhower'ın Lübnan Özel Temsilcisi Murphy'nin raporu ve Lübnan Dışişleri Bakanı Malik'in Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'la yaptığı görüşmenin hemen ertesinde 24 Temmuz 1958 tarihinde toplanan Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Blue Bat Operasyonu'nun gidişatı masaya yatırılmıştır. Toplantının başında söz alıp sahadan gelen bilgiler eşliğinde durum değerlendirmesi yapan Bakan Dulles, ABD güçleri ülkeye girdiğinden beri Lübnan'daki anarşinin önemli ölçüde azaldığına dikkat çekmiştir. Lübnanlılar ve ABD güçleri arasındaki ilişkilerin görece iyi seyrettiğini ve hiçbir şiddet olayı meydana gelmediğini belirten Bakan, özel temsilci Robert Murphy'nin krizin tüm tarafları ile görüşerek Şemun'un halefinin belirleneceği seçimlerin yapılmasını sağlamaya çalıştığını ifade etmiş ancak sürecin halen kesinleşmediğini de sözlerine eklemiştir. Bakan Dulles'tan sonra söz alan CIA Direktörü Allen Dulles ise ABD'nin Lübnan konusunda ikna edici bir hikayesi olduğunu ve bunun propaganda faaliyetleri açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirdiklerini söylemiştir. Lübnan'dan onurlu bir şekilde geri çekilmek için siyasi krizin bir an önce sulh ile çözülmesi gerektiğinin altını çizen Allen Dulles, hiç beklenmedik bir öneri sunarak ABD'nin bir sonraki adımının Arap milliyetçiliği dalgasına uyum sağlamak olması gerektiğini dile getirmiştir. Allen Dulles'tan sonra söz alan Genel Kurmay Başkanı Twinning ise haritalar ve istatistiki bilgilerle Amerikan Ordusu'nun Lübnan'daki on günlük bilançosunu sunmuştur. General Twining, Lübnan'da durumun askeri anlamda kontrol altında olduğunu söyleyerek başladığı konuşmasında yaşanan aksaklıklara rağmen Amerikan ve Lübnan orduları arasında iş birliğinin sağlandığını ancak Lübnan Ordusunun isyanı bastırmak konusunda halen isteksiz davrandığını dile getirmiştir. General Twining ilk günlerde yaşanan lojistik ve hava ikmal sorunlarının da büyük oranda çözüldüğünü Amerikan askerlerinin tam kapasite ile görev başında olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁰

Amerikan yönetimin Lübnan müdahalesi sonrasındaki bu ilk ulusal güvenlik değerlendirmesindeki “Arap Milliyetçiliğine uyum sağlamak” ifadesini açmak yerinde

⁵⁹⁹ Robert Murphy, temasları sırasında görüştüğü Türkiye'nin Beyrut Büyükelçisi Cevdet Dülger ile oldukça dikkat çekici bir diyalog yaşamıştır. Büyükelçi Dülger'in Ortadoğu'daki tüm sorunlara son derece basit bir yaklaşımı olduğunu belirten Murphy, *"Araplar sadece iki düşünceyle hareket ederler; korku ya da para. Yapmanız gereken şey onları satın almaktır."* dediğini not etmiştir. US Department of State, Central Files, 110.13-MU/7-2458. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 227. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut July 24, 1958. Murphy, *Diplomat Among Warriors*, 409.

⁶⁰⁰ FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 226. Memorandum of Discussion at the 373d Meeting of the National Security Council, Washington, July 24, 1958.

olacaktır. 1956 Süveyş Krizi sonrasında aldıkları her karar ve attıkları her adımın özünde Komünizmin Ortadoğu'ya uzanan kolu olarak gördükleri Arap Milliyetçiliğini bertaraf etmek olan Amerikalı yöneticilerin deyim yerindeyse bu keskin dönüşü oldukça manidardır. Aslına bakılırsa, 24 Temmuz 1958 tarihli değerlendirme toplantısında CIA Direktörü Allen Dulles tarafından ortaya atılan “Arap Milliyetçiliğinin yeniden tanımlanması” hususu şaşırtıcı olsa da birdenbire ortaya çıkmış bir düşünce değildir. Nitekim Lübnan Dışişleri Bakanı Malik'in 19 Temmuz 1958'de Washington'da Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles ile yaptığı görüşmede, ABD'nin bu düşünce değişikliğinin ilk emarelerine rastlamak mümkündür. Hatırlanacağı üzere toplantıda ABD'nin Nasırcılığı Ortadoğu'dan silmek için Lübnan'a 20 bin asker daha çıkarmasını isteyen ve bununla yetinmeyip Türkiye'nin de Suriye ve Irak'a yürümesini öneren Malik'e “Biz Lübnan'a, Nasırcılık ve Komünizmle mücadele etmek için gitmedik. Cumhurbaşkanı Şemun bize bu amaçla gelmemizi istediğini söyleseydi olumlu yanıt vermezdik.” cevabını vermesi, ABD'nin Süveyş sonrasında Ortadoğu politikasının merkezine aldığı Arap Milliyetçiliği ve onun yansıması olan Nasır(cılık)la mücadeleyi rafa kaldırdığının ilk göstergesi olmuştur.⁶⁰¹

Washington'daki toplantıda Arap Milliyetçiliğinin yeniden değerlendirilmesi ve hatta uzlaşma sağlanması yönündeki öneriyi getiren kişinin CIA Direktörü Allen Dulles olması da aslında tesadüf değildir. Zira sürece ilişkin CIA belgeleri incelendiğinde, özellikle Lübnan'daki krizin silahlı çatışmaya dönüştüğü Mayıs 1958'den itibaren ülke genelindeki siyasi itibarını ciddi anlamda yitiren Cumhurbaşkanı Şemun'a destek vermesi ABD'nin de imajını zedelemiştir. Daha da öncesine bakıldığında 1957 yılında Suriye'deki başarısız darbe girişimi ve aynı yıl yapılan Lübnan parlamento seçimlerindeki ABD müdahalesi de Arap dünyası genelinde Amerikan imajını ciddi anlamda sarsmıştır.⁶⁰² Nitekim CIA'in günlük bültenlerinde, ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmasının askeri anlamda doğru fakat sosyolojik açıdan ters algılara neden olabileceğine yönelik değerlendirmelere sıklıkla yer verilmiştir. Müdahale İngilteresiz bir şekilde yapılsa da Arap politik hafızasındaki “sömürgeci” travmasını tetiklemiş olabileceğine dikkat çeken istihbarat raporlarında özellikle Irak darbesi sonrasında ABD'nin tutumlarını gözden geçirilmesi önerilmiştir.⁶⁰³

Bu çerçevede özellikle 19 Temmuz 1958 tarihli bir CIA değerlendirme ve öngörü raporu dikkat çekmiştir. Belgede başta Mısır, Suriye ve Irak olmak üzere Arap ülkelerinin genelinde

⁶⁰¹ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1958. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 198. Memorandum of a Conversation, Washington, July 19, 1958.

⁶⁰² CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Lebanese Situation”, 17 May 1958, C03155138. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C56, Daily Brief, “Lebanese Situation”, 12 July 1958, CIA- C03169497.

⁶⁰³ CIA-Declassified Archives, Memorandum for the Director No:3, “The Middle East Situation” 17 July 1958, CIA-RDP79R00904A000400030033-1.

ve hatta Körfez bölgesi ve Suudi Arabistan gibi Amerikan müttefikleri dahil olmak üzere, ABD'nin askeri müdahalesine yönelik duyulan tepki ve endişeden bahsedilmiştir. Belgede, sadece Arap ülkelerinin değil ABD'nin Avrupa ve NATO'daki müttefiklerinin de operasyonu endişe ile izledikleri not edilmiştir. Özellikle Batı Almanya, Norveç, Yunanistan, İtalya, Belçika, Hindistan ve Japonya'nın müdahalenin “Üçüncü Dünya Savaşı”na kadar gidecek bir ABD-SSCB çatışmasına yol açmasından endişe ettikleri aktarılmıştır.⁶⁰⁴

Görüldüğü üzere, ABD'nin 1956'da başlayan “Arap Milliyetçiliği ve Nasır'ı yok etme” politikası aradan iki yıl bile geçmeden tam anlamı ile iflas etmiştir. Başka bir açıdan bakıldığında geline nokta ABD'nin Lübnan müdahalesi ile neticelenen Ortadoğu'da komünizmin çevrenmesi siyaseti yani resmi adı ile Eisenhower Doktrini de fiilen ölmüştür. Bu süreçte Nasır ile 1952 yılından bu yana kurmuş olduğu düzeyli ilişkiyi terk eden, Nasır'a ders vermek için Suriye'de darbe tertipleyip suçüstü yakalanan; Lübnan'da ise seçimlere müdahale ederek Eveland'ın deyişi ile “parlamento satın alan” ancak neticede Lübnan'da iç savaş çıkmasına neden olan ABD için hatadan dönme vakti gelmiştir. Nitekim belgelerin geneline bakıldığında Blue Bat Operasyonu'nun “yanlış siyasi kararların askeri stratejilerle düzeltilmeye çalışılması” olduğu açıkça görülmektedir. Aynı şekilde, müdahalenin hemen ertesi gün Başkan Eisenhower'ın, Beyaz Saray'daki en sadık adamlarından biri olan Robert Murphy'i “Lübnan Özel Temsilcisi” sıfatıyla Beyrut'a göndermesi de yanlıştan dönme ve Amerikan imajını temize çekme politikasının önemli adımlarından biridir. Eveland'ın anılarında açıkça ifade ettiği üzere ABD'nin Beyrut Büyükelçisi McClintock altı aylık görev süreci boyunca Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun ve Ordu komutanı Şihab başta olmak üzere krizin neredeyse tüm tarafları ile olan ilişkisinde diplomasi ve siyasetin sınırlarını aşmıştır.⁶⁰⁵ Daha açık bir ifade ile Büyükelçi, Lübnan'daki krizde temsil ettiği kurumsal kimliği ile de kişisel anlamda da yıpranmıştır. Bu çerçevede Başkan Eisenhower, Murphy'i bir denge unsuru ve Lübnanlı siyasiler ile yeni bir sayfa açmak amacıyla Beyrut'a göndermiştir. Aslına bakılırsa Arap Milliyetçiliği ve Nasır ile ilgili politika değişikliğine gidilmesi hususunda Beyaz Saray'daki en istekli kişi Eisenhower olmuştur. Yaqub'a göre Eisenhower, karakteristik olarak Nasır'la anlaşma olasılığına daha açık olmuş ancak Dışişleri Bakanı Dulles'in muhalefeti karşısında bu tutumu sürdürmekte zorlanmıştır. Ne zamanki Blue Bat Operasyonu sonrasında hem CIA hem de Lübnan özel temsilcisi Murphy'den gelen raporlar Başkanın haklılığını desteklemeye başlamış, o zaman Bakan Dulles da fikrini değiştirmeye

⁶⁰⁴ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, “Special Watch Report 415-A of the Intelligence Advisory Committee” 19 July 1958, C03169501.

⁶⁰⁵ Eveland, *Ropes of Sand*, 238.

meyletmıştır.⁶⁰⁶ Bu değişimin Lübnan özelindeki bir diğer ve en önemli göstergesi ise Murphy'nin Lübnan'daki görevini tamamladıktan sonra ABD'ye dönmeden Kahire'ye gidip Nasır ile görüşmesi olmuştur. Murphy, Dışişleri Bakanı Dulles'tan gelen talimatla sadece Mısır'a değil, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve Ürdün'ü de ziyaret etmiştir.⁶⁰⁷

Uzun yıllar devletin çeşitli kademelerinde istihbarat servislerinde çalışmış olan, ABD'li tarihçi Roby Barret, ABD'nin Nasır'ı ve Arap milliyetçiliğini yeniden tanımlama sürecini “*Kahire ile ikinci balayı*” olarak nitelendirmiştir.⁶⁰⁸ 1958 yılının sonuna doğru ABD-Mısır yakınlaşması konjonktürün de etkisi ile hızlanmıştır. Nitekim, 14 Temmuz 1958 Irak Darbesi sonrasında her an BAC çatısı altına girmesi beklenen Irak, tam tersi bir şekilde birleşmeyi değil Nasır'a rakip olmayı seçmiştir. Nasır ve Irak'taki askeri cunta yönetimin arası açılmış ve tahminlerin aksine Irak ne BAC çatısı altına girmeyi kabul etmiş ne de Nasır'ın liderliğini kabul etmemiştir. Giderek komünizme kayan bir sol anlayış içerisine giren General Kasım önderliğindeki Irak, bir müddet sonra Mısır ile Arap dünyasının liderliği için yarışa girmiştir. Bu dönemde, Moskova' ile ilişkilerini giderek daha da sağlamlaştıran Bağdat yönetiminin bu hamlesi Mısır ve SSCB ilişkilerinin de bozulmasına neden olmuştur. Nasır bu duruma tepki olarak Mısır basını üzerinden adeta Irak'a propaganda savaşı açmıştır. Arap dünyasında milyonlara hitap eden gazete ve dergilerin başyazı ve makalelerinde Irak'ı hedef alan ve Arap dünyasındaki Komünizm tehlikesine dikkat çeken yazılara sıkça yer verilmiştir.⁶⁰⁹ Aralık 1958'in sonuna gelindiğinde ise Barret'a göre Nasır'ın Arap devrimi yılı da sona ermiştir. Irak'ta arzu edilen “devrimci” sonuçların alınamaması yani Bağdat'ın BAC kanatları altına sığınmamış olması ve daha da önemlisi Sovyetlerin de Bağdat'a yönelmesiyle birlikte, Washington gibi Kahire'nin de artık ilişkileri yeniden tanımlamaya olan ihtiyacı artmıştır.⁶¹⁰ Tam da bu sırada Nasır'ın, Arap milliyetçiliği vitrininde, komünizme göz kırpan milliyetçi sosyalizmine tahammül göstermekte zorlanan isimlerin başında gelen ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in sağlık durumunun kötüleşmesiyle siyaset sahnesinden çekilmesi ise “ikinci balayı” sürecini hızlandırmıştır. Nitekim, Dulles yakalandığı kanser hastalığı nedeni ile Ocak 1959'dan itibaren yavaş yavaş aktif siyasete ara vermek zorunda kalmış; hastalığın ağırlaşması nedeniyle ise 15 Nisan 1959'da görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. John Foster Dulles, 24 Mayıs 1959'da 71 yaşında iken hayata veda etmiş ve bu ölüm Amerikan dış politikası ve özellikle de Ortadoğu için bir dönemin kapanması olarak görülmüştür. CIA'in

⁶⁰⁶ Yağub, *Containing Arabism*, 248.

⁶⁰⁷ US Department of State, Central Files, 110.13-MU/7-2558. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 234. Telegram From the Department of State to the Embassy in Lebanon, Washington, July 25, 1958.

⁶⁰⁸ Roby C. Barret, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy*, New York: I.B.Tauris, 2007, 72.

⁶⁰⁹ Barret, *The Greater Middle East*, 73-75..

⁶¹⁰ Barret, *The Greater Middle East*, 74.

önemli isimlerinden Eveland, Dulles'in ölümünü Eisenhower Doktrini ve paktlar döneminin de ölümü olarak nitelendirmiştir. Amerikan tarihinde “kriptodiplomasi”nin öncüsü olarak gördüğü Foster Dulles için anılarında şu ifadeleri kullanmış ve aslında gelinen noktanın özetini sunmuştur:

“26 Mayıs günü Washington'daki Ulusal Katedral'in Bethlehem Şapeli'nde durdum. Gece geç bir saatti ve sadece askeri bir şeref kıtası bayrağa sarılı tabutun yanında sessiz bir şekilde nöbet tutuyordu. Esnek olmayan ilkeleriyle hem dünya olaylarını şekillendiren hem de milyonlarca insanın hayatını etkileyen bu adamla tanıştığım için ne kadar ayrıcalıklı olduğumu fark ettiğimde gözlerim yaşardı. Bunun Amerika ya da dünya için iyi ya da kötü olması o an için önemli değildi. Artık Dulles kardeşler efsanesi yani “kripto diplomasi” dönemi sona ermişti. Eğer öyleyse sadece ABD için değil dünya için de bir dönem sona ermişti.”⁶¹¹

ABD'nin Nasır ile olan inişli çıkışlı ilişkileri aslına bakılırsa tam anlamı ile bir Amerikan dış politikası klasiğidir. Zira dünyayı katı bir realizm ile okuyan ABD, özellikle çalışmanın tarihsel zemini olan Soğuk Savaş'ın 1950'li yıllarında yeni yeni keşfetmeye başladığı Ortadoğu'yu da tamamen kendi bakış açısı ile okumuş ve stratejilerini buna göre oluşturmuştur. Bölgenin sürekli değişen siyasi dinamikleri, iç denge(sizlik)leri ABD ile Nasır arasında olağan bir gerilim hattı oluşturmuştur. Eisenhower yönetimi ile Nasır ve temsil ettiği “devrimci Arap siyaseti” arasındaki gerilimler, çıkarlardan ziyade toplumsal hasletlerin çatışmasından kaynaklanmıştır. Yaqub'un son derece yerinde tespitine göre Amerikalılar Arapların Avrupa/Batı emperyalizmine karşı uzlaşmacı olmalarında ısrar etmiş; Araplar ise emperyalizme karşı ABD'nin koşulsuz desteğini aramışlar ama bu süreçte de herhangi bir tehdit algılamadıkları SSCB ile de ilişki geliştirmekte beis görmemişler ve bunda ısrarcı olmuşlardır. Hem Amerikalılar hem de başta Nasır olmak üzere Araplar, anti-emperyalizm, özgürlük, adalet, evrensel haklar üzerinden siyasi söylem geliştirmiş ancak farklı yollarda yürümüşlerdir. Başka bir deyişle ABD'nin Nasır'la olan kavgası değerler üzerine bir çatışma değil; ortak değerlerin aracılık ettiği bir çıkar mücadelesi olarak tarihe geçmiştir.⁶¹²

3.3.3.3. Lübnan'daki Siyasi Krizin Son Bulması

Amerikan yönetiminin Lübnan'a askeri müdahalenin başladığı günden itibaren aklında olan tek şey Cumhurbaşkanlığı seçiminin bir an önce ABD çıkarları gözetilerek nihayetlenmesi

⁶¹¹ Eveland, *Ropes of Sand*, 244.

⁶¹² Yaqub, *Containing Arabism*, 271.

olmuştur. Bu çerçevede hem askeri kanattan hem de diplomatik kanattan yoğun bir çalışma yürüten ABD'yi zorlayan tek konu Cumhurbaşkanı Şemun'un adaylık konusundaki çelişkili söylem ve eylemleri olmuştur. Amerikan Donanması Beyrut sahillerine çıktığında yeniden Cumhurbaşkanlığı yolunun açıldığından emin olan Şemun, süreç ilerledikçe bu umudunu kaybetmeye başlamış ancak son ana kadar da direnmeyi seçmiştir. Eisenhower'ın Lübnan Özel Temsilcisi Murphy ve Büyükelçi McClintock ile her görüşmesinde seçim konusunda ABD'ye zorluk çıkarmayacağını ima edip, Genel Kurmay Başkanı Şihab'ın adını zikretmiş olsa da bu konuda harekete geçmekte isteksiz davranması sürecin uzamasına neden olmuştur. Nitekim 24 Temmuz 1958'de yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi, Şemun'un söylem-eylem çelişkileri nedeniyle ancak 31 Temmuz 1958'de yapılabilmektedir. Cumhurbaşkanı Şemun'un çekilme kararını resmen açıklaması ve muhtemel adayların isimlerinin kamuoyuna duyurulması için yoğun bir mesai harcayan ABD'nin Beyrut ekibi (Murphy-McClintock-Eveland) bu süreçte adeta mekik diplomasisi izlemiştir. 26 Temmuz 1958 tarihli bir Dışişleri yazışmasında, Özel Temsilci Murphy, Dışişleri Bakanı Dulles'a izledikleri diplomatik süreci aktarmış ve şu konulara dikkat çekmiştir:

“McClintock ve ben bu sabah Washington'dan gelen talimat üzerine bir kez daha Şemun ile görüştük. Tüm bu yaşananlara rağmen yeniden aday olup olmama konusunda halen kesin kararını vermiş görünmüyor. General Şihab'ın Cumhurbaşkanı olması ihtimalini ise halen küçümsüyor ve açıkça Şihab'a güvenmediğini belli ediyor. Şemun seçime 1 haftadan az kalmasına rağmen halen Suriye sınırındaki sızmalardan şikâyet edip, muhaliflerin büyük bir saldırı hazırlığı yaptığına dair bizi ikna etmeye çalışıyor. Ama bir yandan da yapılacak seçimler konusunda endişelenmemize gerek olmadığını söyleyerek kendisi ile çelişiyor.”⁶¹³

28 Temmuz 1958 tarihli bir diğer telgrafta ise Washington'un beklediği habere çok yaklaşıldığı görülmüştür. Özel Temsilci Murphy tarafından Bakan Dulles'a gönderilen telgrafta, Şemun ile yapılan son görüşmede siyasi çözüme doğru önemli bir ilerleme kaydedildiği ifade edilmiştir. Yapılan görüşmede Şemun, General Şihab'ın Cumhurbaşkanlığını kabul ettiğini ve süreci destekleyeceğini dile getirmiştir. Aynı gün General Şihab ile de görüşen Murphy ve McClintock, Şihab'ın da adaylığı kabul ettiğini Dulles'a iletmiştir.⁶¹⁴

⁶¹³ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-2658. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 235. Telegram From the Embassy in Lebanon, Beirut, July 26, 1958.

⁶¹⁴ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-2858. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 239. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, July 28, 1958.

Uzun, yorucu ve kanlı bir sürecin sonunda nihayet 31 Temmuz 1958’de Lübnan’da Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve Genel Kurmay Başkanı Fuad Şihab Lübnan’ın üçüncü Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁶¹⁵ Amerikan Başkanı Eisenhower aynı gün Şihab’a kişisel bir kutlama mesajı göndererek iki ülke arasında yakın ve samimi ilişkilerin devam etmesini beklediğini belirtmiş; askeri hayattan siyaset arenasına geçmenin ne anlama geldiğini çok iyi bildiğini ekleyerek başarılar dilemiştir.⁶¹⁶ Böylece krizin çözümü önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır. Sürecin bundan sonraki aşamalarını ise Şihab’ın anayasaya göre resmen Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacağı 23 Eylül 1958’e kadar ülkedeki anarşinin tamamen bitirilmesi, silahların susması ve tabii ki Amerikan askerlerinin evlerine dönmesi oluşturmuştur.⁶¹⁷ Nitekim beklendiği üzere Fuad Şihab’ın seçilmesi muhaliflerin de durulmasına neden olmuştur. Silah bırakma ve milisleri geri çekme kararı ilk olarak 4 Ağustos 1958’de Trablus’taki muhalif lider Raşid Karami’den gelmiştir. Akabinde 7 Ağustos 1958’de Beyrut merkezindeki milislerin silahları toplanmış; 3 Eylül’de ise ülke genelindeki grevlere son verilmiş ve ticari hayat yeniden başlamıştır. 5 Eylül’de korsan yayın yapan dört muhalif radyo kapatılmış ve yine aynı gün Ketaib Partisi’nin milisleri silah bırakmıştır.⁶¹⁸

3.4. Amerikan Askerlerinin Lübnan’dan Çekilmesi

Kâmil Şemun’un resmen görev süresinin dolduğu 23 Eylül 1958’de yapılan devir teslimden sonra hemen yeni kabineyi ilan etmek isteyen yeni Cumhurbaşkanı Fuad Şihab, 24 Eylül 1958’de hükümeti kurma görevini Trablus’taki muhaliflerin lideri Raşid Karami’ye vermiştir. sekiz kişilik yeni kabinenin biri hariç tüm üyeleri muhalefetten seçilmiştir.⁶¹⁹ Muhalefet açısından kesin bir zafer olarak görülen yeni Lübnan hükümetine karşı başta Şemun yanlısı Maruniler olmak üzere Ketaib Partisi büyük tepki göstermiş hatta üç hafta süreyle ülke protesto eylemleri ve grevlere geri dönmüştür. Ancak Cumhurbaşkanı Şihab’ın ılımlı tutumu ve diyaloga açık olması, sürecin uzamasını engellemiş ve 17 Ekim 1958’de Karami hükümeti Meclis’ten oybirliğiyle güvenoyu almıştır.⁶²⁰

Lübnan siyaseti yeniden şekillenirken ve haliyle saflar yeniden belirlenirken, Amerikan Ordusu da geri çekilme için harekât planlarını tamamlamıştır. Bu çerçevede Amerikan

⁶¹⁵ US Department of State, Central Files, 783A.00/7–3158. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 244. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut , July 31, 1958.

⁶¹⁶ US Department of State, Central Files 783A.11/7–3158. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 244. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State ,Beirut , July 31, 1958.

⁶¹⁷ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 156.

⁶¹⁸ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 156.

⁶¹⁹ US Department of State, Central Files, 783A.00/9–2558. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 333. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut September 25, 1958.

⁶²⁰ US Department of State, Central Files, 783A.13/10–1758. FRUS 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 357. Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State, Beirut, October 17, 1958.

Dışışleri Bakanlığı 8 Ekim 1958'de ABD güçlerinin Lübnan'dan çekilmesine ilişkin olarak aşağıdaki açıklamayı yayınlayarak geri çekilme sürecini resmen başlatmıştır:

"Birleşik Devletler Hükümeti, Lübnan Cumhuriyeti Hükümeti ile varılan mutabakat uyarınca Birleşik Devletler kuvvetlerinin Lübnan'dan tamamen çekilmesine karar verildiğini duyurur. Öngörülemeyen gelişmelerin yaşanmaması halinde, kuvvetlerin tamamının Ekim ayı sonuna kadar geri çekilmenin tamamlanması öngörülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, Lübnan'ın bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması için bu ülkenin o zamanki hükümetinden gelen acil yardım çağrısına yanıt olarak Lübnan'a kuvvet göndermiştir. Aynı zamanda ABD, Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak ve böylece ABD kuvvetlerinin geri çekilmesini kolaylaştırmak için önlemler alması amacıyla Birleşmiş Milletler nezdinde girişimlerde bulunmuştur.

Lübnan'daki durumla ilgili olarak atılan adımlar, Lübnan'daki güvenlik durumunun iyileşmesine yol açmıştır. Lübnan'daki krizin esasen iç kaynaklı olduğu görülmektedir. Bölgede daha istikrarlı uluslararası koşullara doğru kaydedilen ilerleme göz önüne alındığında, Birleşik Devletler kuvvetlerinin artık Lübnan'dan tamamen çekilebileceği sonucuna varılmıştır.

*Birleşik Devletler Hükümeti, egemenliği ve bağımsızlığı güçlendirilmiş Lübnan Cumhuriyeti'nin birlik, barış ve refah içinde ilerleyeceğini ümit etmektedir."*⁶²¹

Amerikalı tarihçilerin bugün bile tartıştığı konularından başında, Başkan Eisenhower'ın uzun bir müddet ayak dirediği Lübnan müdahalesine birkaç saat içinde karar verip yine Kongre'nin çekincelerine rağmen nasıl karar verdiği gelmektedir. Belgeler ışığında değerlendirildiğinde aslında Eisenhower'ın bir asker olarak son noktaya kadar bekleme taktiği izlediği anlaşılmakla birlikte, müdahale seçeneğini her daim masada beklettiği söylenebilir. Her ne kadar askeri müdahalenin en ateşli savunucusu Dışışleri Bakanı Dulles olarak görünse de Riedel'e göre görevi başında vaftiz edilen tek Amerikan başkanı olan Eisenhower, oldukça dindar bir Hristiyan olarak, ateizm ile eş gördüğü komünizmin Ortadoğu gibi kutsal addedilen topraklara yerleşmesi tehlikesinden son derece rahatsızdır. Nitekim Eisenhower, Mısır, Suriye ve Irak'ın tabir-i caizse düşmesinden sonra Lübnan'ın da komünizmin pençesine düşmesini engelleyebilmek için acele gibi görünen ancak aslında çok önceden planlanmış olan bir

⁶²¹ American Foreign Policy: Current Documents, Washington DC, October 8 1958, 1058.

harekata yeşil ışık yakmıştır.⁶²² Nitekim Eisenhower, anılarında hiçbir şey yapmamanın daha kötü sonuçlar doğuracağını düşünerek, müdahale kararını verdiklerini belirtmiştir.⁶²³

1958 Lübnan müdahalesi, Amerikan askeri için ilk olmuş ama son olmamıştır. Ortadoğu'daki Amerikan muharebe operasyonları günümüz dünyası için bir yenilik değil, süreklilik arz etmektedir. Hatta şöyle denilebilir Amerikan “aşıkâr yazgısı”nda Ortadoğu bir kader çizgisi olarak yerini çoktan almış durumdadır. Aynı şekilde Ortadoğu için de Amerikan askeri müdahaleleri adeta bir alın yazısına dönüşmüş durumdadır. 1958'den bu yana Amerikan birlikleri neredeyse Ortadoğu'da ayak basmadık yer bırakmamıştır. ABD Ortadoğu coğrafyasında onlarca kez ya fiilen savaşmış ya da savaşan devlet ya da devlet dışı aktörlere destek vermiştir. Söz konusu müdahalelerin hemen hepsi de halen hem Amerikan siyaseti açısından hem de gidilen ülkeler açısından tartışmalıdır. Nitekim, 1958'deki ilk müdahaleden yirmi dört yıl sonra, 1982 yılında büyük Lübnan İç Savaşı'nın en korkunç safhasında, Amerikan deniz piyadelerinin ikinci kez Beyrut'a gönderilmesi, Amerikan askeri ve diplomasi tarihi açısından trajik olayları beraberinde getirmiştir. 18 Nisan 1983'te ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'ne düzenlenen intihar saldırısında on yedi Amerikan vatandaşı ve otuz iki Lübnanlı hayatını kaybetmiş; 23 Ekim 1983 tarihinde ise bomba yüklü iki kamyonun Amerikan ve Fransız askerlerinin bulunduğu karargâhın önünde patlatılması sonucu iki yüz kırk bir Amerikan askeri ve elli sekiz Fransız askeri hayatını kaybetmiştir. 14 Haziran 1985'te ise Amerikan TWA Havayolları'na ait bir uçak Atina'dan kalkış yaptıktan sonra kaçırılmış, uçaktaki bir Amerikan askeri hava korsanları tarafından öldürülerek cesedi aprona atılmıştır. Söz konusu saldırıları hiçbir zaman resmen üstlenmese de ABD'li yetkililer saldırıların Lübnanlı Şii Hizbullah örgütü tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir.⁶²⁴

3.5. Blue Bat Operasyonu'nun Uluslararası Yansımaları

ABD'nin Ortadoğu topraklarına yaptığı ilk askeri müdahale olan Blue Bat Operasyonu'nun yansımaları doğal olarak sadece Lübnan iç siyaseti ile sınırlı kalmamıştır. Eisenhower'ın Lübnan Özel Temsilcisi Murphy, Beyrut Büyükelçisi McClintock ve CIA Lübnan istasyonu, sahadaki durumu istikrara kavuşturmak için çalışırken, Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles ise Lübnan krizini çözmenin uygun yolları konusunda uluslararası

⁶²² Riedel, *Beirut 1958*, 29. William I. Hitchcock, *The Age of Eisenhower: America and the World in the 1950s*, New York: Simon and Schuster, 2018, 309.

⁶²³ Eisenhower, *Waging Peace*, 274.

⁶²⁴ ABD'nin yakın tarihli en önemli diğer müdahaleleri de 2001-2021 arası süren Afganistan, 2003-2011 arası süren Irak işgalleri olmuştur. ABD, 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'na ise 2014'te IŞİD'e karşı savaş gerekçesi ile hava saldırıları ile müdahalede bulunmuş; halen Suriye'nin kuzeyinde üs ve askeri danışmanları bulunmaktadır. US Congressional Research Service Report No: R42738, “Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2022”, March 8, 2022.

platformlarda girişimlere başlamıştır. Bu noktada özellikle Sovyetlerin tepkisi büyük merak konusu olmuştur. Operasyonun gerekçelerini sunarken gösterilen hassasiyet ve aynı gün konunun bizzat ABD tarafından BM'ye taşınması ile Moskova'nın tepkisinin asgari düzeyde tutulmasını amaçlamıştır.⁶²⁵ Süreç, ABD'nin beklediği gibi düşük yoğunluklu bir gerginlik seviyesinde ilerlemiş ve hem ABD hem de SSCB kozlarını BM çatısı altında paylaşma gayretinde olmuştur. Bu çerçevede Washington ve Moskova, krizin uluslararası düzeyde çözülmesi gerektiği konusunda hemfikir olduklarını en baştan ortaya koymuş ancak her iki yönetim de bu uluslararası çözümü kendi çıkarlarına uygun bir zemine oturtmaya çalışmıştır.⁶²⁶

3.5.1. Birleşmiş Milletler (BM) Görüşmeleri

ABD'nin, konuyu BM'ye taşıdığı 15 Temmuz 1958 günü SSCB hiç vakit kaybetmeden, BM Güvenlik Konseyi'ne ABD'yi, Arap ülkelerinin içişlerine müdahalede bulunmakla suçlayan ve ABD güçlerinin Lübnan'dan derhal çekilmesini talep eden bir karar tasarısı sunmuş; 17 Temmuz'da ise genişletilmiş bir karar tasarısı ile yeniden BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur.⁶²⁷ SSCB'nin BM çatısı altında ABD'nin Lübnan'a yönelik askeri müdahalesine karşı yürüttüğü faaliyetleri “tipik Sovyet propagandası” olarak gören CIA, günlük bültenlerinde konuya geniş yer ayırmış, gün gün, Sovyet medyası ve BM'deki görüşmeleri ayrıntıları ile analiz etmiştir.⁶²⁸ CIA, eş zamanlı olarak SSCB'nin askeri manevralarını da takip etmiştir. Bültenlerde, SSCB'nin Karadeniz'de askeri manevralar yaptığı, Orta Asya'daki bazı askeri üslerde hareketlilik gözlemlendiği kaydedilmiş ancak Rusların “endişelenecek kadar ileri gideceği düşünülüyor” notu düşülmüştür.⁶²⁹

SSCB'nin 17 Temmuz 1958 tarihli revize karar tasarısına karşılık olarak ABD de 18 Temmuz 1958'de Konsey'e bir tasarı sunmuştur. ABD'nin BM Temsilcisi Lodge tarafından sunulan tasarı *"Lübnan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için gerekli olabilecek birliklerin katkısı ve kullanımı da dahil olmak üzere ek tedbirler"* başlığı altında Konsey'de

⁶²⁵ Yaqub, Containing Arabism, 247. Alin, *The United States and the 1958*, 341.

⁶²⁶ Rajeshwar Dayal, “The 1958 Crisis in the Lebanon: The Role of the UN and the Great Powers”, *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 26/2(1970), 123–133. Doi:10.1177/097492847002600201 Erişim 20.12.2022.

⁶²⁷ UN Security Council Official Documents No: S/4047 “USSR Draft Resolution”, 15 July 1958, New York. UN Security Council Official Documents No: S/4047.Rev.1 , “Union of Soviet Socialist Republics: Revised Draft Resolution”, 17 July 1958, New York.

⁶²⁸ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, “Soviet Political Reaction to Middle East Events.” 18 July 1958, C03172425.

⁶²⁹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, “Soviet Political Moves” 20 July 1958, C03172426.

görülmüştür.⁶³⁰ ABD'nin sunduğu karar tasarısı, beklendiği üzere BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi olan SSCB tarafından veto edilmiştir. Kararın veto edilmesi üzerine bir basın açıklaması yapan ABD'nin BM temsilcisi Lodge, Sovyetler Birliği'ni Güvenlik Konseyi'nin krize yanıt verme çabalarını sabote etmekle suçlamış; karşı hamle olarak Sovyet destekli BAC'nin Lübnan'a yönelik saldırganlığını değerlendirmek üzere Genel Kurul'un acil olarak toplanmasını talep eden bir karar tasarısı sunmuştur. SSCB'nin BM temsilci Sobolev, ABD'nin Lübnan müdahalesini görüşmek üzere Genel Kurul'un acil olarak toplanmasını talep eden bir karar tasarısıyla karşılık vermiştir.⁶³¹

Görüşmeler süresince konuya ilişkin üç önemli teklif sunulmuştur. ABD, Lübnan'daki krizi kontrol altına alacak, anarşiyi bitirecek ve yeniden bir çatışma çıkmasını önleyecek BM gözetiminde uluslararası bir güç teşkil edilmesi önerisinde bulunmuştur. SSCB ise ABD askerlerinin derhal Lübnan'dan çekilmesi için baskı oluşturulması teklifi sunmuştur. Her iki teklif de yoğun tartışmalara neden olmuş ancak bir sonuç alınamamış ve bu belirsizlik üzerine Japonya'nın BM'nin Lübnan'daki görev ve yetki alanlarının genişletilmesi ve akabinde ABD askerlerinin çekilmesi teklifi gelmiştir.⁶³² Ne var ki 22 Temmuz 1958'de yapılan oylamanın da karşılıklı diplomatik sataşmalar nedeni ile sonuçsuz kalması üzerine BM Genel Sekreteri Hammarskjöld Konsey'e hitap ederek önemli açıklamalarda bulunmuştur. Genel Sekreter yaptığı açıklamada, Konsey'in Ortadoğu'daki krizle ilgili olarak ek önlemler alamamış olmasının ışığında, Lübnan'daki BM Gözlem Grubu UNOGIL'in faaliyetlerini genişletme ve 11 Haziran'da kabul edilen karar uyarınca "Ortadoğu'daki durumun daha da kötüleşmesini önlemek ve şu anda bulunduğumuz tehlikeli noktadan uzaklaşmak için bir yol bulunmasına yardımcı olmak" amacıyla gerekli gördüğü diğer önlemleri alma niyetinde olduğunu belirtmiş ve görüşmelere bir süreliğine ara verildiğini açıklamıştır.⁶³³

BM'de ABD-SSCB arasında diplomasi savaşı sürerken, 19 Temmuz 1958 tarihinde SSCB Devlet Başkanı Nikita Kruşçev'den Amerikan Başkanı Eisenhower'a gönderilen bir mektup, sürece başka bir boyut katmıştır. Kruşçev'in Eisenhower'a hitaben yazdığı mektup, Moskova'daki ABD Büyükelçiliğine sunulmuş; aynı gün Washington'a telgrafla iletilmiştir. Kruşçev mektupta ABD'nin Lübnan'a "silahlı müdahalesinin" ve Irak ile Ortadoğu'nun başka yerlerine müdahale olasılığının genel bir yangın tehlikesi yarattığını belirtmiştir. Kruşçev

⁶³⁰ UN Security Council Official Documents No: S/4050 , "United States of America Draft Resolution", 15-18 July 1958, New York.

⁶³¹ UN Security Council Official Documents No: S/4057 , "USSR Draft Resolution", 19 July 1958, New York. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:195, Editorial Note.

⁶³² UN Security Council Official Documents No: S/4055 , "Japan Draft Resolution", 19 July 1958, New York.

⁶³³ US Department of State, Central Files, 783A.00/7-1958. FRUS 1958-1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No:198. Memorandum of a Conversation, Washington, July 19, 1958. UN Official Documents, Public Papers of the Secretaries-General of the United Nations Vol:4: Dag Hammarskjöld, 1958-1960, 144-145.

böyle bir felaketi önlemek için Sovyetler Birliği, ABD, İngiltere, Fransa ve Hindistan hükümet başkanlarının Ortadoğu'daki krizi değerlendirmek üzere bir araya gelecekleri bir konferans düzenlenmesini önermiştir. Kruşçev, toplantının BM Genel Sekreterinin de katılımı ile 22 Temmuz 1958'de Cenevre'de yapılmasını önermiştir.⁶³⁴ Mektubun bir kopyası da 20 Temmuz 1958'de BM'ye sunulmuştur.⁶³⁵

ABD'nin mektuba tepkisi gecikmemiş; 20 Temmuz'da Beyaz Saray Basın Sekreteri Hagerty, Kruşçev'in mektubuna cevaben şu açıklamayı yapmıştır:

*"Amerika Birleşik Devletleri Sovyet notasını dikkatle incelemekte ve uygun istişarelerin ardından derhal sakin ve yapıcı bir yanıt verme niyetindedir. Bu yanıt, BM'nin çok iyi başlamış olan çalışmalarını baltalamayacak ve umarız ki geliştirecektir. BM Güvenlik Konseyi'nin çalışmalarının aktif bir şekilde devam etmesinin hayati önem taşıdığını düşünüyoruz."*⁶³⁶

Kruşçev'in mektup hamlesine, ABD'den başkanlık düzeyinde bir cevap gelmeden önce ABD Dışişleri Bakanlığı ve CIA ayrı ayrı konuyu masaya yatırmıştır. Belgeler incelendiğinde iki kurumun da benzer tespitler yaptığı görülmüştür. 21 Temmuz 1958 tarihli CIA bülteninde, Kruşçev'in mektubunun tonu ve içeriğinin Amerikan müdahalesine karşı Sovyetlerin vereceği tepkinin düzeyini açığa çıkardığı belirtilmiştir. CIA'ye göre Kruşçev'in mektubu, Sovyetlerin vereceği tepkinin diplomasi ve propaganda ile sınırlı kalacağını göstergesi olmuş; küresel bir savaş tehlikesi olasılığını ortadan kaldırmıştır.⁶³⁷ ABD Dışişleri Bakanı Dulles ise Başkan Eisenhower ile konuya ilişkin yaptığı ilk görüşmede mektubun açık bir Sovyet propaganda enstrümanı olduğunu ancak her halükârda üzerinde çalışılması gerektiğini düşündüğünü iletmiştir.⁶³⁸ Bu ilk tepkinin ardından çok geçmeden, 20 Temmuz 1958'de Beyaz Saray'da diplomasi ve güvenlik ekibi ile bir araya gelen Başkan Eisenhower, Kruşçev'e verilecek cevap üzerinde yoğun bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Söz konusu Sovyetler olunca katı muhalefetini her fırsatta dile getirmekten çekinmeyen Dışişleri Bakanı Dulles, bu süreçte de Kruşçev'in mektubunun bir tuzak olduğunu düşünmüştür. Toplantıda bu fikrini dile getiren Dulles, verilecek cevabın çok dikkatle tasarlanması ve Kruşçev'e en ufak bir koz verilmemesine bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Başkan Eisenhower'ın

⁶³⁴ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 201. Memorandum of a Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State, Washington, July 19, 1958. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 200. Editorial Note.

⁶³⁵ UN Security Council Official Documents No: S/4059, 20 July 1958, New York.

⁶³⁶ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 200. Editorial Note.

⁶³⁷ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, "Soviet Proposal for Summit Conference" 21 July 1958, C03172427.

⁶³⁸ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 201. Memorandum of a Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State, Washington, July 19, 1958.

tutumu ise Dulles kadar katı olmamış ve mektuba benzer üslupla cevap verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶³⁹

Başkan Eisenhower'ın, SSCB Devlet Başkanı Kruşçev'in 19 Temmuz tarihli mesajına verdiği yanıt, 22 Temmuz 1958'de saat 18:15'te SSCB'nin Washington Büyükelçisi Mikhail Menshikov'a iletilmiş ve eş zamanlı olarak basına da açıklanmıştır.⁶⁴⁰ Eisenhower cevap mektubuna *"Abartılı bir şekilde ifade ettiğiniz genel savaş tehlikesi korkunuzun herhangi bir gerçek temeli olduğunu düşünmüyorum."* ifadesi ile başlamış ve Kruşçev'in ABD'nin Lübnan'a müdahalesini "saldırganlık" olarak nitelemesini reddetmiştir. Eisenhower ayrıca Sovyetler Birliği tarafından desteklenen yayılmacı ve saldırgan güçler karşısında küçük bir ulusun bağımsızlığını korumasına yardım etmenin saldırganlık olmadığını savunmuştur. Eisenhower, Kruşçev'in konferans önerisini BM Güvenlik Konseyi çatısı altında olmak kaydıyla kabul ettiğini ifade etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin Kruşçev tarafından önerilen gündemi de kapsayacak şekilde genişletebileceğini ve Konsey'in herhangi bir üyesinin, bir hükümet başkanı ya da dışişleri bakanı tarafından temsil edilebileceğini kaydetmiştir.⁶⁴¹

Eisenhower'ın cevap mektubuna karşılık ikinci bir mektup yazan Kruşçev, 23 Temmuz'da yine Büyükelçilikler kanalı ile gönderdiği mesajında Ortadoğu ile ilgili görüşmelerin çerçevesi olarak BM Güvenlik Konseyi toplantısı çerçevesini kabul ettiğini ancak 28 Temmuz 1958'de yapılmasını teklif ettiği toplantının Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve Hindistan devlet başkanlarını içermesini önermiştir.⁶⁴²

Başkan Eisenhower'ın Kruşçev'in ikinci mektubuna cevabı 25 Temmuz'da gelmiştir. Eisenhower, konferansın BM Güvenlik Konseyi çatısı altında yapılması önerisinin kabul edilmesini memnuniyetle karşıladığını belirttiği mektupta katılımcılar hususundaki şerhini tekrar etmiş ve nihai kararın BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin vermesi gerektiğinde ısrarcı olmuştur. Bu noktalar üzerinde genel bir mutabakat sağlanırsa, toplantı için bir tarih belirlenebileceğini ancak 28 Temmuz tarihinin ABD için çok erken olacağını ifade etmiştir.⁶⁴³

SSCB Devlet Başkanı Kruşçev, 28 Temmuz 1958'de Amerikan Başkanı Eisenhower'a cevaben üçüncü bir mektup göndererek önceki mektuplardaki ısrarını sürdürmüş ve SSCB, ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve Hindistan hükümet başkanlarının Ortadoğu'daki krizi ele

⁶³⁹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 205. Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington, July 20, 1958.

⁶⁴⁰ US Department of State, Central Files, 396.1/7–2258.

⁶⁴¹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 218. Editorial Note.

⁶⁴² US Department of State, Central Files, 396.1/7–2358. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 223 Editorial Note.

⁶⁴³ US Department of State, Central Files, 396.1/7–2558. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 230 Editorial Note.

almak üzere bir araya gelmeleri teklifini yinelemiştir. Önceki iki mektubun aksine, üslubu biraz daha sert olan bu mektupta Kruşçev, Eisenhower'ı konferansı geciktirmeye çalışmakla itham etmiştir. Sovyetler Birliği'nin BM Genel Sekreteri'nin himayesinde bir konferansa halen hazır olduğunu, ancak Fransa Devlet Başkanı De Gaulle'ün toplantının BM yerine Avrupa'da yapılması önerisini tercih edeceğini belirtmiştir. Toplantının mümkün olan en kısa zamanda, acilen yapılması gerektiğini vurgulayan Kruşçev, sürecin hızlanması için ısrarcı olduğunun altını çizmiştir.⁶⁴⁴

Başkan Eisenhower'ın cevabı ise 1 Ağustos 1958'de gelmiştir. Eisenhower, sorunu tartışmak üzere BM Güvenlik Konseyi üyelerinin katılacağı bir hükümet başkanları toplantısına katılmaya hazır olduğunu yinelemiş ve toplantı tarihi olarak 12 Ağustos 1958'i önermiş ancak Moskova'da bir toplantı yapılmasını kabul edemeyeceğini de eklemiştir.⁶⁴⁵

Kruşçev, 5 Ağustos 1958'de Başkan Eisenhower'a gönderdiği cevap mektubu ile 19 Temmuz'da başlattığı mektuplar dizisinin sonuncusunu göndermiştir. Kruşçev, Eisenhower'ın mektubunda, Ortadoğu'daki krizde ABD ve İngiltere'nin sorumluluğuna ilişkin argümanlarını yinelemiş, ancak önerisinin ana eksenini "ABD birliklerinin Lübnan'dan ve İngiltere birliklerinin Ürdün'den çekilmesi sorununu" görüşmek üzere BM Genel Kurulu'nun acil toplantıya çağırılması olarak değiştirmiştir. Kruşçev, BM Güvenlik Konseyi'nin ABD'ye boyun eğdiğini ve böyle bir tartışma için uygun bir forum oluşturmadığını belirtmiş, savaş ve barışla ilgili daha büyük sorunlar için, *"Devletler arasında güven ve karşılıklı anlayış yaratılmasını kolaylaştırmak ve Soğuk Savaş buzlarının daha hızlı çözülmesine yardımcı olmak"* amacıyla büyük güçlerin ayrı bir zirve konferansı için hazırlıklara başlanmasını önermiştir.⁶⁴⁶ Söz konusu mektubun kopyaları BM Genel Sekreteri'ne de gönderilmiş ve 5 Ağustos 1958'de BM dokümanı olarak Güvenlik Konseyi üyelerine dağıtılmıştır.⁶⁴⁷

Kruşçev'in önerisi Washington'da, Genel Kurul'da konuyla ilgili inisiyatifi ele geçirmek için bir fırsat olarak algılanmıştır. Nitekim ABD'nin BM Temsilci Lodge da Washington ile aynı fikirde olduğunu belirtmiş ve acil oturumun başlangıcında Arap milliyetçiliğinin yapıcı yönlerini karşılayacak olumlu bir öneri içeren bir karar tasarısı sunarak ABD'nin inisiyatifi ele almasını önermiştir. Eisenhower, Kruşçev'in mektubuna 5 Ağustos 1958 saat 19:30'da bir açıklama yayınlarak yanıt vermiştir. Açıklamasında Kruşçev'in, yazışmalarda tartışılan sorunların BM'ye taşınması konusundaki mutabakatını memnuniyetle karşıladığını belirten

⁶⁴⁴ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 238. Editorial Note.

⁶⁴⁵ US Department of State, Central Files, 396.1/7-3158. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 248. Editorial Note.

⁶⁴⁶ US Department of State, Central Files, 396.1/8-558.

⁶⁴⁷ UN Security Council Official Documents No: S/4079, 5 August 1958, New York.

Eisenhower, Kruşçev'in BM Güvenlik Konseyi'ni devreden çıkarmak istemesinden duyduğu üzüntüyü de özellikle dile getirmiştir. Kruşçev'in bu hamlesine karşılık ise BM Güvenlik Konseyi nezdindeki ABD temsilcisine acilen bir toplantı talep edilmesi talimatını vermiştir.⁶⁴⁸

Eisenhower ve Kruşçev arasında yaşanan "mektup savaşları" neticesinde 13 Ağustos 1958'de BM Genel Kurulu çatısı altında yapılacak özel oturum için ABD Dışışleri ekibi yoğun bir mesai ile çalışmaya başlamıştır. 13 Ağustos'ta BM Genel Kurulu'na bizzat hitap edecek olan Başkan Eisenhower'ın konuşması büyük bir titizlikle hazırlanmaya başlamıştır.⁶⁴⁹

3.5.2. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Ortadoğu Özel Oturumu

13 Ağustos' 1958'de Ortadoğu özel gündemi ile toplanan BM Genel Kurulu'na hitap eden Amerikan Başkanı Eisenhower, konuşmasında, ABD ve İngiliz kuvvetlerinin yerel hükümetlerin daveti üzerine Lübnan ve Ürdün'de bulunduklarına işaret ederek, Lübnan Hükümeti tarafından talep edildiğinde ya da Lübnan'ın bağımsızlığı ve bütünlüğü sağlanır sağlanmaz ABD kuvvetlerinin geri çekileceğini belirtmiştir. Eisenhower Lübnan ve Ürdün'de yaşanan süreçleri işaret ederek bu tür dolaylı saldırılara karşı koruma sağlamak amacıyla, tehditler ortaya çıktığında bunlara karşılık vermek üzere bir yedek BM Barış Gücü oluşturulmasını önermiştir. Bölgeyi bir bütün olarak ele alan Eisenhower'ın konuşmasının merkezinde, Arap devletlerindeki yaşam standartlarının iyileştirilmesini hızlandırmak için bölgesel bir ekonomik kalkınma planı ve buna uygun bir Arap kalkınma örgütü kurulması önerisi de getirmiştir. Eisenhower, böyle bir örgütün kurulması ve Arap devletleri tarafından yönetilmesi halinde, ABD'nin de bunu desteklemeye hazır olduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁰

Eisenhower'ın BM Genel Kurulu'na hitabı genel anlamda olumlu karşılanmış; ABD'nin Lübnan'a müdahalesine yönelik uluslararası eleştirileri hafifletmeyi başarmıştır.⁶⁵¹ Özellikle BM Barış Gücü oluşturulması ve Lübnan özelinde Ortadoğu'ya yönelik bir ekonomik kalkınma programı önermesi gergin havayı yumuşatmıştır. Ancak 13 Ağustos'ta başlayan görüşmeler serisinde bir Soğuk Savaş klasiği olarak yapılan oylamaların hepsinde bariz bir kamplaşma durumu ortaya çıkmıştır. Genel olarak, Arap delegeler spesifik bir konudan ziyade toplam tabloya odaklanmıştır. Lübnan ve Ürdün'de yaşanan krizleri "aile içi" bir mesele olarak görme eğiliminde olmuşlar ve sorunun çözümü için Arap Birliği'ni adres göstermişlerdir.

⁶⁴⁸ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 254. Editorial Note.

⁶⁴⁹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 267. Memorandum of a Conversation, New York, August 12, 1958.

⁶⁵⁰ UN General Assembly Official Records, A/PV.733, 733rd Plenary Meeting, Wednesday, 13 August 1958, New York. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 269. Editorial Note.

⁶⁵¹ Alin, *The United States and the 1958*, 341.

Genel Kurul'un diğ er  yeleri ise bu süreçte üç ana gruba ayrılmıştır: Avustralya, Yeni Zelanda, Belçika, İtalya,   in, Latin Amerika  lkelerinin çoğu, Türkiye, İran, Pakistan ve İsrail ABD ve İngiltere'ye kayıtsız şartsız destek vermiş; Hindistan, Japonya, Yunanistan, Afganistan ve Burma askeri müdahalenin yasallı ına ya da arkasındaki motivasyonun iyi niyetine itiraz etmemekle birlikte, yine de bunun uluslararası siyaset açısından uygun bir davranış olmadığını ve askerlerin bir an önce çekilmesi gerektiğini savunmuş; SSCB  nderli indeki Doğu bloku ülkelerinin hepsine ek olarak Afrika  lkelerinin büyük bir kısmı ise askeri müdahaleye her anlamda itiraz etmiştir. Bu üç grubun haricinde ise Kanada, Kolombiya, Danimarka, Liberya, Norveç, Panama ve Paraguay konuya nötr yaklaşıp, arabulucu rolü oynamayı seçmiştir.⁶⁵²

3.5.3. Arap Tasarısı ve Oturumların Sonuçlanması

Diplomasi savaşı BM Güvenlik Konseyi'nde olduğu BM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde de devam etmiş ve sunulan her karar tasarısı irili ufaklı tartışmalarla sonuçsuz kalmıştır. Bu s r nceme durumu içerisinde 20 Ağustos 1958'de Arap  lkelerinin delegeleri Sudan Dışışleri Bakanı Mahcub'un teklifi ile kendi aralarında özel bir toplantı gerçekleştirmiştir. Tarihte çok  rne i olmayan bu durum, çözüme ilişkin adımın atılması hususunda bir umut ışığı belirmesine yol açmış; bilhassa bu inisiyatifin Arapların ortak niyeti ve kararı ile oluşması ayrıca önemli addedilmiştir. Toplantıda alınan ortak karar yine Sudan Dışışleri Bakanı Mahcub tarafından bir tasarı haline getirilip 21 Ağustos 1958'de BM Genel Kurulu'na sunulmuştur. Irak, Ürdün, Lübnan, Libya, Fas, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Yemen adına konuşan Mahcub tasarısında Arap  lkelerinin birbirlerinin iç işlerine karışmaması ve bölgedeki yabancı askerlerin mümkün olan en yakın zamanda BM gözetiminde çekilmesini önermiştir. "Arap tasarısı" olarak adlandırılan tasarı, Sovyet Bloğu ve İsrail dışındaki tüm  ye devletler tarafından makul karşılanmıştır. Sonuç itibari ile karar tasarısı, SSCB ve İsrail'in şerhine rağmen, 21 Ağustos 1958'de oybirliğiyle kabul edilmiş ve aynı gün BM Genel Sekreteri, Ortadoğu  zel Oturumunun sona erdiğini ilan etmiştir.⁶⁵³ ABD ise Arap Tasarısına, "askerlerin bir an önce çekilmesi"  nerisine rağmen olumlu yaklaşmış hatta ABD delegasyonu, karar tasarısı sunulmadan önce Lübnan, Ürdün ve Birleşik Arap Cumhuriyeti temsilcileri ile karar tasarısının dili konusunda istışarede bulunmuştur. ABD Dışışleri Bakanı Dulles, görüşmelerin kapanış oturumunda BM Genel Kurulu'nda yapt ı konuşmada, ABD'nin oluşan mutabakat ortamından memnun olduğunu ve sonuç

⁶⁵² Qubain, *Crisis in Lebanon*, 100. UN General Assembly Official Records, A/3876, 18 August 1958, New York. UN General Assembly Official Records, A/3877, 18 August 1958, New York.

⁶⁵³ UN General Assembly Official Records, A/3905, 21 August 1958, New York.

itibari ile ortak bir eylem üzerinde anlaşmaya varılmış olmasını alkışladıklarını ifade etmiştir. Dulles, ABD'nin mümkün olan en kısa zamanda kuvvetlerini Lübnan'dan çekmeyi arzuladığını yineleyerek konuşmasını bitirmiştir.⁶⁵⁴

3.5.4. Birleşmiş Milletler (BM) Sonuç Raporu ve ABD'nin Lübnan'dan Çekilme Kararı

BM Genel Sekreteri Hammarskjöld, 21 Ağustos 1958'de kabul edilen kararın uygulanmasına ilişkin raporunu 29 Eylül 1958'de BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Raporda Hammarskjöld'ün Ortadoğulu liderlerin bölgede barış ve istikrarın sağlanması için gerekli koşullar üzerinde uzlaşma sağlama çabaları ayrıntılı şekilde yer almıştır. Bu çerçevede Ortadoğu'da başta gerekli görülen yerlerde BM özel temsilcisi bulundurulması kararlaştırılmıştır.

Raporun Lübnan'a ilişkin bölümünde ise ülkedeki ABD güçlerinin çekilmesini kolaylaştırmak amacıyla BM Gözlem Grubu UNOGIL'in genişletilmesi konusunda anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir. UNOGIL'in devamlılığının, Lübnan'da istikrarın yeniden sağlanmasına yönelik ilerleme hızına bağlı olacağı ifade edilmiştir. Raporda ayrıca Lübnan ve Ürdün'de iyileşen koşullar ışığında, ABD ve İngiltere'nin 1958 Ekim ayı sonuna kadar tüm askerlerini bölgeden çekmesi öngörülmüştür.⁶⁵⁵

BM'nin 29 Eylül 1958 tarihli sonuç raporu, Washington tarafından makul karşılanmış ve ABD Dışişleri Bakanlığı 8 Ekim 1958'de Amerikan askerlerinin Lübnan'dan çekilmesine ilişkin olarak aşağıdaki resmî açıklamayı yapmıştır:

"Birleşik Devletler Hükümeti, Lübnan Cumhuriyeti Hükümeti ile varılan mutabakat uyarınca Birleşik Devletler kuvvetlerinin Lübnan'dan tamamen çekilmesine karar verildiğini duyurur. Öngörülemeyen gelişmelerin yaşanmaması halinde, kuvvetlerin tamamının Ekim ayı sonuna kadar geri çekilmesi beklenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, Lübnan'ın bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunması için bu ülkenin o zamanki hükümetinden gelen acil yardım çağrısına yanıt olarak Lübnan'a kuvvet göndermiştir. Aynı zamanda ABD, Lübnan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak ve böylece ABD kuvvetlerinin geri çekilmesini kolaylaştırmak için önlemler alması amacıyla

⁶⁵⁴ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 287 Editorial Note.

⁶⁵⁵ UN General Assembly Official Records, A/3934/Rev. 1, 29 September 1958, New York. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 337. Editorial Note.

*BM nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Daha sonra BM Genel Kurulu, Arap devletleri tarafından geliştirilen karar tasarısını oybirliğiyle kabul etti. Lübnan'daki durumla ilgili olarak atılan adımlar, Lübnan'daki güvenlik durumunun uluslararası boyutlarında önemli bir iyileşmeye yol açmıştır. Mevcut huzursuzluğun esasen iç kaynaklı olduğu görülmektedir. Bölgede daha istikrarlı uluslararası koşullara doğru kaydedilen ilerleme göz önüne alındığında, Birleşik Devletler kuvvetlerinin artık Lübnan'dan tamamen çekilebileceği sonucuna varılmıştır. Birleşik Devletler Hükümeti, egemenliği ve bağımsızlığı güçlendirilmiş Lübnan Cumhuriyeti'nin birlik, barış ve refah içinde ilerleyeceğini ümit etmektedir."*⁶⁵⁶

ABD, çekilme kararını duyurduğu 8 Ekim 1958 tarihinden itibaren peyderpey askeri birliklerini Lübnan'dan çekmeye başlamıştır. 10 Kasım 1958'de BM Genel Sekreteri Hammarskjöld, Lübnan'daki Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesinin 25 Ekim 1958'de tamamlandığını BM Genel Kurulu'na resmi bir yazı ile iletmiştir.⁶⁵⁷ Bu süreçte, özellikle de Eylül 1958'den ABD askerlerinin tamamen çekildiği Ekim sonu arasında geçen dönemde, Lübnan'da durum normale dönmeye başlamıştır. Zaman zaman duyulan silah sesleri dışında çatışmalar durmuş; Suriye sınırı boyunca görülen sızma ve silah kaçakçılığı da sona ermiştir. Anarşi ortamının ortadan kalkması, BM Gözlem Grubu UNOGIL'in de görevinin tamamlanmasını sağlamış ve 17 Kasım 1958'de resmen faaliyete son verilmiştir. Karara istinaden, yaklaşık bir ay içerisinde Lübnan'daki tüm UNOGIL personeli ülkeden ayrılmıştır.⁶⁵⁸

1958 yılına damgasını vuran Lübnan Krizi, ülke içinde derin bir tarihi mirası yüklenerek ortaya çıkmış olsa da uluslararası arenada çok hızlı bir şekilde gündeme girmiş ve sona ermiştir. Qubain'in yerinde bir tespiti ile "mutlu sonla biten bir Shakespeare draması" olarak hafızalardaki yerini almıştır.⁶⁵⁹ Ancak Lübnan için bu "mutlu son" çok uzun sürmeyecek ve 1958'de ABD müdahalesi ve uluslararası girişimlerle engellenen daha doğrusu ertelenen kanlı iç savaş on yedi yıl sonra 1975'te Lübnan'a geri dönecektir. Üstelik bu defa süreç 1958'deki gibi kontrol edilebilir bir kaos ile sınırlı kalmayacak, on beş yıl boyunca Lübnan'ı kasıp kavurduğu gibi, ülkeyi Ortadoğu'nun terör üssüne çevirecektir.

⁶⁵⁶ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 346. Editorial Note. Duyuru ayrıca 8 Ekim 1958'de ABD'nin BM Temsilcisi Büyükelçi Lodge tarafından BM Genel Sekreteri'ne iletilmiştir. UN General Assembly Official Records, A/3942, 8 October 1958, New York.

⁶⁵⁷ UN General Assembly Official Records, A/3986, 10 November 1958, New York.

⁶⁵⁸ UN Security Council Official Documents No: S/4114, 17 November 1958, New York.

⁶⁵⁹ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 109.

3.6. Blue Bat Operasyonu’nun Lübnan-ABD İlişkileri Açısından Değerlendirmesi

ABD'nin stratejik ve taktik olarak karar verip uyguladığı 1958 Lübnan müdahalesi, Lübnan halkının genelinde sömürge travmasını canlandırmıştır. Sonuç olarak Amerikan askeri müdahalesi, birçok Lübnanlı'nın ABD'yi Avrupalı sömürgeci güçler İngiltere ve Fransa'nın yerini alan "emperyal" bir güç olarak algılamasına neden olmuştur. Askeri müdahale, her ne kadar Amerika-Lübnan çatışmasına meydan vermemiş olsa da kendisini anti-emperyalist, Arap milliyetçisi ya da salt Lübnan milliyetçisi olarak tanımlayan kesimlerde giderek yükselen bir Amerikan karşıtlığını da tetiklemiştir. Hatta, Amerikan müdahalesine destek veren, sosyo-politik statükodan memnun olan ve buna yatırım yapan Batı yanlısı kesimde dahi ABD değerlerine ve kültürüne hayranlık mahfuz olmakla birlikte, Washington'un Beyrut'un içişlerine karışması bir müddet sonra menfi duygulara neden olmuştur.⁶⁶⁰

Lübnanlıların önemli bir kısmı, ABD birliklerinin gelişini yabancı hakimiyetinin bariz bir geri dönüşü ve yakın zamanda elde ettikleri kendi kaderlerini tayin hakkının ihlali olarak resmetmiştir. Lübnan asıllı Kanadalı tarihçi Labelle, Lübnan'ın Osmanlı ve Fransız manda döneminden kalma sömürge travması ve imparatorluk hatırasının Temmuz 1958'de ABD güçlerinin gelişıyla birlikte su yüzüne çıktığını ileri sürmüştür. ABD'nin imajı, resmi dekolonizasyondan sonra uygulanan emperyalizmin dolaylı bir biçimi olan yeni-sömürgecilikle ilişkilendirilmiş; Osmanlı ardından Fransız hakimiyetleri sonrasında bu defa da ABD'nin hakimiyeti altında olma duygusu birçok Lübnanlı'nın Amerikan karşıtlığı söylemler benimsemesine yol açmıştır.⁶⁶¹ Labelle, Blue Bat Operasyonu’nun Lübnan toplumsal belleğinde kesif bir Amerikan karşıtlığına dönüşmesinin temelinde ABD’nin istisnacılık anlayışının verdiği özgüvenle adım atmasının yattığını ileri sürmüştür. ABD’nin “aşikâr yazgı (*manifest destiny*)” inancından ileri gelen ve kendisini “kurtarıcı” olarak addeden zihniyetin “küçük dost bir ülke” olarak gördüğü Lübnan’a ve Lübnanlılara siyasi azamet penceresinden bakması olduğunun altını çizmiştir. ABD, her ne kadar operasyonun hemen başında, Beyaz Saray Lübnan Özel Temsilcisi Murphy’nin tespitleri sonrasında süreci tersine çevirmeye meyletmiş olsa da ABD askerinin Lübnan’daki varlığı bile birçok Lübnanlı'nın belleğinde menfi duyguların yerleşmesine engel olamamıştır. Kâmil Şemun’un Cumhurbaşkanlığı ısrarından vazgeçirilmesi, Lübnanlıların gözünde anarşi ortamında taraf olmayıp “elini kana bulamayan” biri olarak kabul gören Genel Kurmay Başkanı Fuad Şihab’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ve daha da önemlisi muhalif liderlerin kabineye girmiş olması

⁶⁶⁰ Maurice Jr. M. Labelle, “A New Age of Empire: Arab ‘Anti-Americanism’, US Intervention and the Lebanese Civil War of 1958”, *The International History Review*, 35/1(2013), 42-69 doi.org/10.1080/07075332.2012.707134 Erişim 16.11.2022.

⁶⁶¹ Labelle, “A New Age of Empire: Arab Anti-Americanism: US Intervention and the Lebanese Civil War of 1958”, 3.

ABD'nin Lübnan halkı nazarındaki bu “yeni tip sömürgeci” imajını temize çekememiştir. Yüz iki gün süren Blue Bat Operasyonu süresince hemen her gün, başta Beyrut Amerikan Üniversitesi olmak üzere Lübnan'daki birçok üniversitede, öğrencilerin ABD askerlerini “*Yankee Evine Dön!*” sloganları eşliğinde protesto etmiş olması Labelle'ye göre oluşan toplumsal algının en çarpıcı örneklerinden biri olmuştur.⁶⁶² Başka bir açıdan bakıldığında, konu üzerine çalışan birçok araştırmacıya ve hatta dönemin en etkili CIA uzmanı Eveland'a göre dahi Blue Bat Operasyonu, Eisenhower Doktrini'nin ölüm ilanı olmuştur. Doktrinin ölümü ilk olarak toplumsal hafızalarda kendisini göstermiş; ardından da siyaseten ölüm gerçekleşmiştir.⁶⁶³

Aslına bakılırsa, ABD'ye olan menfi bakışın tek müsebbibi Blue Bat Operasyonu olmamıştır. Hikâyenin başı 1956 Süveyş Krizi'ne kadar uzatılabilirse de Lübnan özelindeki asıl çıkış noktası 1957'de Eisenhower Doktrini olmuştur. İlk bakışta pek çok Lübnanlı Eisenhower Doktrinine karşı temkinli yaklaşmıştır zira Soğuk Savaş genel olarak Arap toplumlarında, özel olarak da Lübnan toplumunda mevcut konjonktür için uzak bir gerçeklik olarak görünmüştür. Özellikle 1950'lerin Arap dünyasında tehdit algısı komünizmden ziyade Siyonizm olarak yükselmiştir. En nihayetinde komünizm, büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin ateizmi teşvik etmesi olarak algılanmış ve Lübnan toplumunun kahr ekseriyetinde popüler bir ideoloji olmamıştır.⁶⁶⁴ Ancak halktaki bu genel anlayışa karşın, Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun açık ve net bir şekilde doktrini destekleme niyetini açıklamıştır. Şemun, doktrini onaylarken Nasır liderliğinde yükselen Arap milliyetçiliğini komünizm ideolojisi ile eşleştirmiştir ve yekpare bir tehdit unsuru olarak lanse etmeyi tercih etmiştir. Muhaliflere göre ise Eisenhower Doktrini, Lübnan'ın reddettiği geçmiş sömürgeci projelerin mirasçısı olarak görülmüş, Şemun'un Ulusal Pakt'a meydan okuması olarak algılanmıştır. Başka bir deyişle ABD, Lübnan müesses nizamı ve yönetici elitleri için değilse bile halkın çoğunluğu için sömürgeciliğin yeni keşif kolu olarak algılanmaya başlanmıştır. 1958 Krizi'nin ardından gelen Blue Bat Operasyonu ise ABD'yi Lübnanlıların zihninde emperyal devletler liginin lideri konumuna getirmiştir. Eisenhower yönetimi, sürekli olarak kaçınmaya çalıştığı ancak eylemleri ile tam tersini yaptığı bir şekilde İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı mirası devralmıştır. ABD'nin Lübnan'ı kendi yörüngesine dahil etmeye ve Komünizmin, Arap Milliyetçiliğinin ve Nasırcılığın yayılmasını engellemeye çalışırken attığı her adım Lübnan'ın toplumsal hafızasında Amerika için menfi imgeler oluşmasına neden olmuştur.

⁶⁶² Maurice Jr. Labelle, “Empathy and the Lebanese Civil War of 1958 In the USA” *Arab Studies Quarterly*, 42/2 (2019) 172-193. DOI: 10.13169/arabstudquar.41.2.0172 Erişim 17.12.2022.

⁶⁶³ Gendzier, *Notes from The Minefield*, 336. Eveland, *Ropes of Sand*, 232., Yaqub, *Containing Arabism*, 237.

⁶⁶⁴ Attie, *Struggle in Levant*, 110, 134.

3.7. Blue Bat Operasyonu'nun Amerikan Dış Politikası Açısından Değerlendirilmesi

Konunun genel değerlendirmesi bağlamında, Blue Bat Operasyonu'nun Amerikan dış politikası açısından tahlilini yapmak yerinde olacaktır. Mahiyeti ve kısa süreli olması nedeni ile Amerikan tarihçileri için müstakil olarak ele alınacak kadar popüler bir araştırma konusu olmayan 1958 Lübnan müdahalesi, daha çok Arap kökenli Amerikalı akademisyenler tarafından ele alınmıştır.⁶⁶⁵ Bunun en önemli istisnalarından biri olan Amerikalı tarihçi Douglas Little'a göre Blue Bat Operasyonu ile ABD Lübnan labirentine girerek, kısa vadeli risk almış ama bunun maliyeti oldukça uzun vadeli olmuştur.⁶⁶⁶ Blue Bat Operasyonu ile sonuçlanan ABD'nin 1957 seçimlerinden başlayarak Lübnan siyasetine aktif müdahalesi, Lübnan özelinde Arap dünyasında "Amerikan oryantalizmi"nin tohumlarını atmıştır.⁶⁶⁷ Lübnan'ın iç meselesi ABD müdahalesi ile uluslararası bir mahiyet kazanmıştır. Little'ın tahliline göre Lübnan'daki siyasi istikrarsızlığı Arap milliyetçiliğine; Arap milliyetçiliğini de alenen Komünist yıkıcılığa bağlayan Eisenhower yönetimi, sadece Lübnan halkını değil aynı zamanda Kongre'yi ve Amerikan halkını da yanıltmaya çalışmıştır. Hatta Little, tarihsel olgular arasında çok önemli bir bağlantı kurarak ABD'nin Blue Bat Operasyonu'nun Ortadoğu'nun çok ötesinde ABD dış politikası için de kritik anlamlar taşıdığını ileri sürmüştür. Eisenhower ve Dulles kardeşler giriştikleri askeri müdahale ile ABD'nin garantör olarak güvenilirliğinin önemini vurgulamış ve tüm dünyaya ilan etmiştir. Bu vurgunun asıl önemi ise üçüncü dünya milliyetçiliğinin Sovyet esinli olarak yorumlanması ve bu yorumun Soğuk Savaş boyunca Amerikan dış politikasının mihenk taşlarından biri olmasıdır. Hatta Little, Lübnan'a yönelik askeri müdahalenin Eisenhower'ın halefleri Jhonson ve Nixon'a Vietnam'a savaş açma emsali ve cesareti verdiğini iddia etmiştir.⁶⁶⁸ Benzer bir tespit de Soğuk Savaş üzerine uzmanlaşmış olan Amerikalı askeri tarihçi John Lewis Gaddis'den gelmiştir. Başkan Johnson'ın Vietnam'a savaş açarken Lübnan müdahalesinde öne sürülen argümanları kullandığına dikkat çeken Gaddis, Amerikalı karar alıcıların Vietnam'daki komünist meydan okumaya karşı askeri karşılık vererek ABD'nin gücünü başta SSCB olmak üzere tüm dünyaya hatırlattığını ifade etmiştir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Konunun ayrıntıları giriş bölümündeki literatür tahlilinde verildiğinden, tekrara düşmemek için bu kısımda ayrıntıya girilmemiştir.

⁶⁶⁶ Douglas Little, "His Finest Hour? Eisenhower, Lebanon, and the 1958 Middle East Crisis", *Diplomatic History*, 20/1(1996), 27-54, 28. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.1996.tb00251.x> Erişim.20.12.2022.

⁶⁶⁷ Douglas Little, "Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East", *Diplomatic History* 28/5(2004), 663-701, 691. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2004.00446.x> Erişim 19.12.2022. Little'ın "Amerikan Oryantalizmi" konusundaki ayrıntılı tahlilleri için bknz. Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2009.

⁶⁶⁸ Little, "His Finest Hour?", 28-29.

⁶⁶⁹ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, New York: Oxford University Press, 1987, 236.

Amerikalı tarihçiler ve siyaset bilimciler arasında Eisenhower'ın Ortadoğu politikası genelinde, Lübnan'a yönelik girişilen askeri harekatın Amerikan değerlerine uygun olduğunu; askeri seçeneğin kullanılmasının bir Soğuk Savaş gerekliliği olarak algılanması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Bunların başında ABD'nin ilk Ortadoğu uzmanlarından, tarihçi, siyaset bilimci ve diplomat George Lenczowski gelmektedir. Lenczowski'ye göre Eisenhower'ın Ortadoğu politikasının en karakteristik özelliği krizin kaynağı her ne olursa olsun konuyu Sovyet-ABD çekişmesi çerçevesinde görmesi olmuştur. Eski bir askeri lider olarak, Ortadoğu'ya bilhassa önem veren Eisenhower'ın, Sovyetlerin bölgeyi nüfuz alanına çevirmemesi için her türlü siyasi, diplomatik, askeri ve hatta örtülü operasyona başvurmasının Amerikan çıkarları kadar Amerikan değerlerine de uygun olduğunu ileri süren Lenczowski, Lübnan müdahalesinin gerekli bir adım olduğunu savunmuştur. Eisenhower'ın her ne kadar ana akım görüşe göre Dışişleri Bakanı Dulles'in etkisi ön planda tutulsa da başkanlığı sırasında aldığı tüm kararların “efendisi” olduğuna dikkat çekmiş, Eisenhower'ın Soğuk Savaş'ın bu en önemli sekiz yılına (1953-1961) Amerikan dış politikasının kişisel liderliği ile damga vurduğunu kaydetmiştir.⁶⁷⁰

ABD'nin Lübnan müdahalesini hararetle savunan bir diğer isim de Diplomasi adlı çalışması, uluslararası ilişkiler ve tarih alanlarında başucu kitaplarından biri olan ABD'nin eski dışişleri bakanlarından Henry Kissinger olmuştur. Kissinger, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin kendisini dünyanın her bölgesinde, her özgür (komünist olmayan) ulusun savunulması yükünü üzerine aldığını ifade etmiştir. Amerikan kuvvetlerinin, Eisenhower Doktrini'ni uygulamak için Lübnan'a çıkarma yapmasını bu yükün bir parçası olarak gören Kissinger da Lübnan ile Vietnam arasındaki bağlantıya vurgu yapmıştır. ABD'nin tıpkı Lübnan'da olduğu gibi Vietnam'da da komünizmle tek başına mücadele ettiğini iddia eden Kissinger, askeri harekatların bir tercih değil dönemin getirdiği bir zorunluluk olduğunun altını çizmiştir.⁶⁷¹

Amerikalı tarihçi ve siyaset bilimci Irene Gendzier'in konuya ilişkin tahlili ise emsallerinden farklı bir yaklaşım taşımaktadır. Zira Gendzier, Soğuk Savaş tarihini revizyonist bir tarih yazımı ile değerlendiren öncü akademisyenlerden biri olarak, ABD'nin Lübnan müdahalesini Marksizm nüveleri taşıyan eleştirel bir perspektiften ele almıştır. Gendzier'e göre 1958 yılı ne Ortadoğu'daki Batı/Amerikan etkisinin çöküşünü ne de Arap milliyetçiliğinin zirvesini temsil etmiştir. Hatta ABD, İngiltere ile yapılan ortak planlamaları bir gecede değiştirerek Lübnan'a tek başına çıkarma yapmış; böylece politik hedeflerinin temellerini değiştirmeden Ortadoğu'daki tartışmasız tek Batılı güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Amerika'nın

⁶⁷⁰ George Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, Durham and London: Duke University Press, 1990, 66.

⁶⁷¹ Kissinger, *Diplomasi*, 529.

bölgedeki gücü ve varlığı, Ortadoğu'daki baş müttefiki İngiltere'nin gücünü tamamen geride bırakmıştır. Öte yandan ABD'nin Lübnan'a müdahale kararı alırken ortaya koyduğu hedefler, Amerikan askerinin Lübnan'da bulunduğu süreçte sahadaki gerçekliklere göre yeniden dizayn edilmiş; stratejik olarak değişiklik göstermiş olsa da özünde tutarlı kalmıştır.⁶⁷² Genel bir çerçeveden bakıldığında Blue Bat Operasyonu sonrasında ABD'nin Ortadoğu petrol kaynaklarına erişim ve bunların kontrolü, bölgenin Sovyetler Birliği'ne bırakılmaması ve milliyetçi, popülist ya da radikal rejimlerin çevrenmesi Amerikan politikasının temel unsurları olmaya devam etmiştir. Bu minvalde değişen tek şey ABD'nin kurguladığı oyunun kuralları ve bir miktar da oyuncular olmuştur. Zira ABD için Amerikan değerleri ve Amerikan çıkarları sabit, strateji ise her daim değişken olmuştur. Lübnan özelinde ABD'nin Arap dünyası nazarında bozulan imajını ise göz ardı eden Gendzier, bu konuda da ABD yönetiminin Lübnan burjuvazisi ile bağlantılarını devam ettirdiğine dikkat çekmiştir. ABD'yi, Kâmil Şemun sonrası oluşan Lübnan siyasetinin görünmeyen eli olarak değerlendiren Gendzier, böylece yeni yönetimin ABD'ye siyasi anlamda borçlanmış olduğunu dile getirmiştir. Genel kanının aksine ABD'nin Blue Bat Operasyonu'nun Bağdat'taki darbeye yanıt olarak yapılan bir vekil müdahale olmadığını, Lübnan'daki duruma müdahale ederek bir güç gösterisi olduğunu savunmuştur. Hatta, Irak'taki Haşimi monarşisinin ve Nuri Said Paşa'nın devrilmesi ile İngiltere'nin "küçük düşürüldüğünü" ve bunun da ABD'nin işine geldiğini ifade etmiştir.⁶⁷³

Gendzier'in tamamen pragmatik olarak gördüğü ve hedefleri uğruna her yolu mubah kılmakla eleştirdiği dönemin realist Amerikan dış politikası bir diğer Amerikalı tarihçi Thomas Bryson'a göre Eisenhower Doktrini ile adeta kutsanmıştır. Lakin Bryson, 1958'in sonunda Eisenhower Doktrini'ne dayanan Amerikan Ortadoğu politikasının darmadağın olduğu kanısındadır. Blue Bat Operasyonu sonrası Mısır, Suriye ve Irak ABD'ye açıkça düşmanlık beslerken, Lübnan ise mesafeli bir vaziyete gelmiş, sadece Ürdün ve Suudi Arabistan ABD ile samimi ilişkilerini sürdürmüştür. Bryson'un tahliline göre 1958 yılında Rusya'nın Ortadoğu'daki hâkim güç olduğunu gören Amerikan yönetimi, Sovyet saldırganlığını abartmanın ve Arap milliyetçiliğini hafife almanın bedelini ödemiştir. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girişini engellemek için yürütülen ittifaklar diplomasisi başarısız olmuştur. Bu nedenle Eisenhower yönetiminin son yıllarında Ortadoğu sorunlarıyla başa çıkmak için yeni bir yaklaşım aranmış ve bu minvalde Nasır'a zeytin dalı uzatılmıştır.⁶⁷⁴

⁶⁷² Gendzier, *Notes From Minesfield*, 367.

⁶⁷³ Gendzier, *Notes From Minesfield*, 368-369.

⁶⁷⁴ Thomas A. Bryson, *American Diplomatic Relations With the Middle East, 1784- 1975: A Survey*, New Jersey: The Scarecrow Press, 1977, 218-219.

Açıkça görüldüğü üzere ABD'nin Lübnan'a yönelik askeri müdahalesi Soğuk Savaş'ın tüm yazılı olmayan kurallarının bir arada bulunduğu vakalardan biri olmuştur. ABD açısından bakıldığında, komünizmin ve Sovyet nüfuzunun Ortadoğu'daki yükselişinin önüne geçmek müdahalenin birincil dürtüsü olmuştur. Belgeler ışığında daha geniş bir perspektiften ele alındığında ise 1956 Süveyş Krizi'ne kadar uzanan Lübnan merkezli bir siyasi-askeri müdahale hazırlığı yapıldığı; Irak'taki darbenin ise söz konusu sürecin karar alma aşamasındaki son nokta olduğu aşikardır. Burada asıl tahlil edilmesi gereken ABD'nin Lübnan özelinde Ortadoğu'yu nasıl gördüğü ve süreci nasıl idame ettiridir. Hem Amerikan Dışışleri hem de CIA belgeleri bu noktada oldukça karmaşık bir söylem ve eylem düzeyi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Zira Lübnan ile ilişkilerini çok boyutlu ve hatta zaman zaman birbiri ile çelişen mahiyetlerde yürütmüş olan ABD, kurumları arasındaki farklı/zıt görüşlerin ortalaması denilebilecek bir siyaset izlemiştir. Tahlil ölçeği genişletildiğinde benzer bir ilişkiler ağının Mısır, Suriye ve Irak için de kurulduğu görülmüştür. Nitekim, uluslararası ilişkiler teorileri penceresinden bakıldığında katı bir siyasal gerçeklik (*klasik realizm*⁶⁷⁵) üzerinden hareket eden ABD'nin Soğuk Savaş ikliminde her ne kadar başat güç olsa da değişen dengelere göre ana politikasını değil ama stratejisini ne denli hızlı bir karar alma mekanizması ile değiştirebildiği görülmüştür. Bunun en açık örneklerini ABD'nin Lübnan'daki ilişki düzeyini salt Amerikan/Batı yanlısı olduğu için Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun ile sınırlı tutmamasında; Lübnan'daki Amerikan karşıtı milis güçler dahil tüm taraflarla diyalog kurmasında; tamamen kendisine bağlı ve bağımlı olmayacağını bildiği halde General Şihab'ın Cumhurbaşkanı seçilip Nasır yanlısı muhaliflerin kabineye girmesine ortam hazırlamasında bulmak mümkündür. Ancak Lübnan müdahalesi sonrasında ABD'nin “politika sabit strateji değişkendir” parolası ile hareket ettiğinin en net göstergesi şüphesiz ki Lübnan özelinde ve Ortadoğu genelinde yaşanan tüm siyasi-askeri müdahale süreçlerinin

⁶⁷⁵ *Klasik Realizm ya da Realizm*, uluslararası ilişkilerin kurucu/hâkim teorilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Realizmin entelektüel ve felsefî zemini Antik Yunan tarihçisi Thucydides'den, İngiliz filozof Thomas Hobbes ve İtalyan düşünür Niccolo Machiavelli'ye kadar dayandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise İngiliz tarihçi Edward Hallett Carr, Amerikalı siyaset bilimciler Hans J. Morgenthau ve Kenneth N. Waltz tarafından uluslararası ilişkiler disiplinine bir teori olarak uyarlanmıştır. Temelde uluslararası ilişkileri bir güç mücadelesi olarak gören realizme göre dış politikanın temel aktörü devlettir. Devletin amacı ise ulusal çıkarlarını ve gücünü maksimize etmektir. Uluslararası ilişkilerde ahlak kuralları ya da ahlaki değerler değil sadece güç ve güce hizmet eden araçlar vardır. İzlenen dış politikanın ve/veya stratejinin koşulları değişse de temel politika değişmez. Uluslararası ilişkiler bir sistemdir ve bu sistemde bir devletin gücü ancak başka bir devletin gücü ile dengelenebilir/sınırlandırılabilir. Uluslararası sistemde kalıcı barış diye bir olgu yoktur; barış devletler arasında savaşa geçici olarak ara verilmesi durumunu ifade eder. Ayrıntılı okuma için bkz. Edward Hallett Carr, *Yirmi Bir Yıl Krizi: 1919-1939*, Çev. Can Cemgil. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020. Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika Cilt I ve Cilt II*, Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970. Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Çev. Osman S. Binatlı, İstanbul: Phoneix Yayınları, 2021.

sonunda Arap milliyetçiliğinin yeniden ele alınıp Nasır ile uzlaşmayı arayan bir yola girilmesi olmuştur.

Amerikalı Ortadoğu tarihçisi Gelvin'in deyimi ile Amerikan dış politikasının ya da daha dar anlamda Ortadoğu politikasının tutarsız görünmesinin sebeplerinden biri "niyetlendirilmemiş sonuçlar kanunu"dur. Bu kanuna göre ABD Ortadoğu politikasını planlarken ve uygulamaya koyarken aslında bir boşlukta hareket etmemiştir. ABD'nin Ortadoğu'da attığı her adıma karşı SSCB ve yerel aktörler de bir karşı adım atmış ve bu adımlar çoğu zaman beklenmedik yerlerden gelmiştir. İşte bu beklenmedik adımlar yani Gelvin'in "niyetlendirilmemiş sonuçlar kanunu" dediği olguyu ortaya çıkarmış ve ABD'nin süreç içerisinde stratejisinde ani değişimlere gitmesine; çelişkili gibi görünen birbirine zıt adımlar atmasına neden olmuştur. Aslında değişen sadece stratejidir, politika her daim ilk planlamada koyulan hedefin ta kendisidir.⁶⁷⁶ İşte bu nedenledir ki ABD'nin Lübnan'da izlediği siyasi, askeri ve istihbari süreçler birbiri ile çelişik görünse de gerçekte bir bütünün parçalarıdır. Sözün özü, Lübnan örneğinde çok net bir şekilde görüldüğü gibi ABD, özellikle Soğuk Savaş döneminde istisnasız bir şekilde dünyayı tam anlamı ile realizm penceresinden okumuş ve siyasetini bunun üzerine kurgulamıştır. Yine Gelvin'den ödünçle Lübnan Krizi ve ardından gelen askeri müdahale ABD'nin günümüze değin devam eden Ortadoğu'daki "gayriresmi emperyalizmi"nin başlangıç noktası olmuştur.⁶⁷⁷

3.8. Lübnan Krizi, Blue Bat Operasyonu ve Türkiye

3.8.1. Blue Bat Operasyonu'na Giden Süreçte Türk Dış Politikasında Ortadoğu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından başlayarak İkinci Dünya Savaşı sonuna değin süren dönemde izlenen Türk dış politikası, milli bir mücadele sonucu kazanılmış bağımsızlığın korunmasına odaklanan korumacı bir dış politika olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında takip edilen dış politikanın özünde ulus devlet oluşumunu tamamlama ve yeni kurulan devletin uluslararası sistemdeki konumunu sağlamlaştırma gayesi ön plana çıkmıştır. Bu süreç, aynı zamanda Lozan'da karara bağlanamayan nüfus mübadelesi, Boğazlar sorunu, yabancı okullar sorunu, Ege Adaları, Hatay ve Musul meselelerinin çözümü için büyük uğraşlar verilen bir dönem olarak da tarihe geçmiştir.⁶⁷⁸ İki dünya savaşı arası dönemde ise

⁶⁷⁶ Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 347.

⁶⁷⁷ Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 115.

⁶⁷⁸ Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türk dış politikası ilkeleri ve izlenen diplomasi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991. Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973. Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2000. Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış*

Türkiye, dünyadan ve bilhassa Avrupa'dan yükselen yeni savaşın ayak seslerini duymuş ve mümkün olduğunca dengeli bir siyaset izleyerek mevcut ittifaklara eşit mesafede olmaya özen göstermiş; herhangi bir taahhüt altına girmemeye çalışmıştır. Uluslararası sistemin tüm yönleri ile sarsıldığı bu dönemde Türk dış politikasının temel amacı yine Lozan Antlaşması ile edinilen kazanımların ve oluşan statükonun devam ettirilmesi olmuştur.⁶⁷⁹

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türk dış politikası, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” parolası üzerinden ilerleyen; her şeyden önce dengeyi gözeten, barışçıl, komşu devletler ve bölgesel güç dengeleri arasındaki ihtilaflarda taraf olmamayı; kısaca dengeyi gözeten bir seyir izlemişken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. Nitekim savaş sonrasında daha önce deneyimlenmemiş, yeni bir yörüngeye giren uluslararası sistem çerçevesinde Türkiye, özellikle kuzey komşusu SSCB'nin mütecaviz adımları nedeni ile milli güvenliği açısından yoğun bir tehdit algılamıştır. Türkiye, içerisine düştüğü bu tehditkâr ortama karşı uzun yıllar boyunca tek bir ittifaka girmemek için oluşturduğu direncini kırmak zorunda kalarak, kendisini güvenceye alma refleksi ile SSCB karşısında konumlanan Batı'ya doğru meyletmiştir. Başka bir deyişle Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyetin temellerini atarken koyduğu “muasır medeniyet” hedefinin yönü olan Batı'ya bu defa kalıcı ittifaklar ile bağlanmaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 20. yüzyılın ikinci yarısını etkisi altına alan Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte uluslararası sistemde oluşan stratejik, siyasal, ideolojik ve ekonomik bir eksen dünyayı ikiye bölmüştür. Bu eksen, dikey olarak tam da Türkiye'nin üstünden geçmiştir.⁶⁸⁰ Zaten kuruluş felsefesi gereği kendisini Batı medeniyetinin bir parçası addeden Türkiye, aynı zamanda üzerinde hissettiği Sovyet tehdidi nedeni ile yüzünü Batı'ya dönmekte bir beis görmemiştir.⁶⁸¹ Başka bir deyişle Türkiye, konjonktürün getirdiği ideolojik, ekonomik ve güvenlik endişeleri nedeni ile alternatif olmayan bir şekilde bu eksenin Batı tarafında konumlanmayı tercih etmiştir. Oran'ın tabiri ile “*orta büyüklükte bir devlet*” ya da

Politikası (1919-1938), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1973. Mustafa Bıyıklı, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika Konuşmaları*, İstanbul: Hiperlink Yayınevi, 2011. Mustafa Bıyıklı, “Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2008).

⁶⁷⁹ Mehmet Seyfettin Erol ve Şafak Oğuz, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye'nin Dış Politikasına Olan Etkisi”, *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler*, Ed. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, Ankara: Barış Kitap, 2012, 12-13.

⁶⁸⁰ Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I*, 27.

⁶⁸¹ Tarihe Sovyet Talepleri olarak geçen Stalin krizi, 7 Kasım 1945'te süresi dolacak olan 12 Aralık 1925 tarihli, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın SSCB tarafından tek taraflı olarak yenilenmeyeceğinin açıklanması ile patlak vermiştir. Stalin'in ölümü sonrasında SSCB'nin taleplerinden vazgeçtiğini belirten notasıyla son bulmuştur. Ancak, krizin asıl önemi Türkiye'nin Batı eksenine tamamen kaymasına neden olmasıdır. Ayrıntılı okuma için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, “Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi”, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz: 1924-2014*, Ed. Haydar Çakmak, Ankara: Kripto Yayınları, 2015, 58-70. A. Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992. Erel Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri: 1953-1964*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.

“bölgesel güç” olarak da adlandırılan Türkiye, yüz yüze olduğu tehditlere karşı kendini koruma güdüsü ile Batı’ya ve Batı’nın temsil ettiği tüm kavramlara sıkı sıkıya bağlanmıştır. Zira Türkiye, 1945 yılında üzerine adeta bir “kâbus” gibi çöken, Sovyetlerin Türk boğazlarında üs ve toprak talep etmesine karşılık -orta büyüklükte bir devlet olarak- tek başına karşı koyacak, direnecek ve SSCB ile savaşa girebilecek bir güç kapasitesine hiçbir zaman sahip olamamıştır.⁶⁸² Bu bağlamda Türkiye’nin ulusal güvenliğini korumak için önünde iki seçenek vardır: ya büyük devletler arasındaki güç dengesine oynamak ya da tamamen bir ittifakın kanatları altına sığınmak. Türkiye hem tercihli hem de zorunlu olarak ikinci yola girmiş ve Batı’nın daha doğrusu ABD’nin kanatları altına sığınmıştır.⁶⁸³ Ne var ki bu seçim Türkiye için beklediği tam teşekküllü güvenlik duygusunu beraberinde getirmemiştir. Türkiye, bir dış politika kimliği olarak benimseyip, kendisini konumlandığı Batı eksenini içerisindeki sürekli değişebilen dengelerden ve bulunduğu coğrafyanın kendi iç dengesizliklerinden ötürü özellikle Ortadoğu politikalarında büyük zorluklar yaşamıştır. Söz konusu zorluklar, özellikle 1950-1960 yılları arasında iktidarda bulunan DP döneminde gözle görülür bir şekilde artmıştır.⁶⁸⁴

3.8.2. Arap Soğuk Savaşı ve Türkiye

Soğuk Savaş’ın alt sistemi olarak, çalışmanın ana merkezine oturtulan Arap Soğuk Savaşı, sadece Araplar için değil, Türkiye için de dönemin en zorlayıcı dış politika tercihlerine sahne olmuştur. Dört yüz yıl bir arada yaşayan ancak birbirlerine yönelik müspet toplumsal algıları bulunmayan Türkler ve Araplar, Soğuk Savaş düzleminde karşılıklı meydan okumalar yaşamıştır. Bu bağlamda Türk-Arap ilişkileri, tarihsel miraslardan ve her iki tarafın Soğuk Savaş iklimindeki “dost-düşman” seçimlerinden kaynaklanan ciddi engellerle karşılaşmıştır.⁶⁸⁵ ABD ve İngiltere’nin Ortadoğu coğrafyasına yönelik geliştirdiği Ortadoğu Savunma Projesi’nin aktif üyesi olan Türkiye, 1955 yılında kurulan Bağdat Paketi’nin da

⁶⁸² Metin Toker, Sovyet talepleri meselesini “Türkiye’nin Üzerinde 1945 Kâbusu” olarak nitelendirmiş; söz konusu ifadeyi konuya ilişkin yazdığı inceleme kitabında başlık olarak kullanmıştır. Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2020.

⁶⁸³ *Orta Büyüklükte Devlet: Uluslararası sisteme etkileri marjinal olan, ama bölgesel politikayı (özellikle, küçük komşularını) etkileyebilen, ama daha önemlisi, büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar dayanabilen, onlarla zaman zaman pazarlığa girişebilen ve hatta o günkü koşullar (konjonktürü) iyi değerlendirilerek onların kimi davranışlarını belli bir oranda etkileyebilen devlet.* Oran, *Türk Dış Politikası Cilt I*, 27-30.

⁶⁸⁴ Miray Vurmay Güzel, “Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 69 (2021), 471-494. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1028722> Erişim 20.12.2022.

⁶⁸⁵ Ara Sanjian, *Turkey and Her Arab Neighbours: A Study in the Origins and Failure of the Baghdad Pact* – Cambridge: Cambridge Archive Editions, 2001, 26.

öncüsü olmuş ve Arapların gözünde Batı'nın sözcüsü konumuna gelmiştir. Nitekim Arapların çoğu Bağdat Paktı'nı Ortadoğu'daki İngiliz varlığının korunması projesi olarak görmüştür.⁶⁸⁶

Emekli Büyükelçi ve 1958-1960 yılları arasında Başbakan Adnan Menderes'in Özel Kalem Müdürlüğünü yapmış olan diplomat Ercüment Yavuzalp'e göre Bağdat Paktı, Sovyetlerin anti Amerikan propagandasında önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda Pakt, bizzat SSCB tarafından Batı hegemonyasını Ortadoğu'ya yerleştirmek, Arap milliyetçiliğini baltalamak için kurulmuş bir Batı enstrümanı; Türkiye ise bu politikanın maşası olarak lanse edilmiş ve bu propaganda Arapların büyük çoğunluğu üzerinde bir hayli etkili olmuştur.⁶⁸⁷ DP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasının neredeyse tamamen Batı/ABD ile özdeş bir çerçeveye oturtulması ve bu çerçevenin sadece söylem değil eylem bazında da kendi içinde tutarlı olması, bahsi geçen Sovyet propagandasının etkili olmasına zemin hazırlamıştır. DP dönemi Türk dış politikasını konu edindikleri çalışmalarında Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını “*global sorumluluk ve/veya beklentiler ışığında bölgesel öncülük*” başlığı altında inceleyen Öke ve Mütercimler'in yerinde tespiti ile Türkiye, bölgesel bir liderlik misyonu ile hareket etmiştir.⁶⁸⁸ Yeşilbursa da konuyu benzer bir çerçeve içerisine almış ve Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri Soğuk Savaş mantığı ve Batı gözü ile takip ettiğini, bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap devletlerini Batı ile yakınlaştırmak ve onlara liderlik yapmak görevini üstlendiğini öne sürmüştür.⁶⁸⁹ Türk dış politikasının 1950'li yıllarını derinlemesine tahlil etmiş olan Bağcı da konuyu aynı merkezden ele almış, Türkiye'nin Araplara tam olarak güvenmediğini ancak yine de kendisine biçtiği bölgesel liderlik rolü gereği bu devletlere “ağabeylik” (*big brother policy*) politikası izlediğini ve tüm süreci kendisine biçtiği bu rol üzerinden kurguladığını ileri sürmüştür.⁶⁹⁰

Döneme ilişkin Amerikan belgeleri incelendiğinde ise Türkiye'nin Ortadoğu hususunda aktif politikalar izlediği görülmüştür. 1957 Suriye Krizi sürecinde, 1958 Irak Darbesi ve 1958 yılı boyunca süregiden ve tez çalışmanın vaka çalışması olan Lübnan Krizi ve ardından gelen Amerikan askeri müdahalesinde de Türkiye'nin zaman zaman ABD'nin önünden giden bir tutum izlediği görülmüştür. Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki bu aktif tutumu, başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap ülkelerinde kuşkuyla karşılanmıştır. Arap Soğuk Savaşı'nın başlangıç aşamasındaki kutuplaşmanın Batı kanadında yer almayı tercih eden, Batı yanlısı Arap ülkeleri Irak, Ürdün ve Lübnan yönetimleri ise Türkiye'nin Bağdat Paktı merkezli

⁶⁸⁶ Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/3(1968),241-273, 270

⁶⁸⁷ Ercüment Yavuzalp, *Dış Politikada Oyunun Kuralları*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998, 139.

⁶⁸⁸ Öke ve Mütercimler, *Düşler ve Entrikalar*, 135.

⁶⁸⁹ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı/2(2010), Doi: http://dx.doi.org/10.9737/hist_183 Erişim 25.11.2022.

⁶⁹⁰ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 42.

siyasetine prensip olarak olumlu yaklaşmıştır. Zira Paktın tek Arap üyesi olan Irak'tan mütevellit kurulan ittifakın ismi Bağdat olmuş; Lübnan ve Ürdün ise iç politikalarındaki karşı duruş ve kamuoyu baskıları nedeni ile deyim yerindeyse araf'ta kalmış; Pakta resmen üye olmasalar da izlenen politikaları desteklemiştir.⁶⁹¹ Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, Irak, Lübnan ve Ürdün yönetimleri her ne kadar Batı'ya yanaşmış olsalar da her üç ülkenin siyasi muhalifleri ve halkları genel anlamda sürece olumsuz yaklaşmıştır. Dönem içerisindeki tüm olay ve olguları, Mısır lideri Nasır ile özdeşleşen, anti emperyalizm ile sosyalizm ve milliyetçilik nüveleri içeren dönemin hâkim siyasi düşüncesi Arap milliyetçiliği merceğinden bakmayı yeğleyen muhalif duruşu benimseyenler, Batı'ya ve Batı'nın sözcüsü olarak gördükleri Türkiye'ye karşı menfi bir bakış açısı içerisinde olmuşlardır.

Bu bağlamda Bağdat Paktı, Türk-Arap ilişkilerinde tam anlamı ile bir savrulma yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye, 1950'li yıllarda Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya kaydığı süreçte kurumsal bağlantılar ve ikili anlaşmalar marifeti ile çoktan Batı'nın bir parçası olmuştur ve bu krizli yıllarda kendi başına hareket etmek için herhangi bir imkânı olmamıştır. Nitekim, uluslararası ilişkiler teorisyeni Raymond Aron'a göre de -Türkiye gibi- orta büyüklükteki devletlerin bağlı bulunduğu ittifaktan farklı hareket etmesi mümkün değildir. “*Aron Paradigması*” olarak adlandırılan bu durum, Türkiye'nin Soğuk Savaş genelinde ve özellikle çalışmanın ana konusu olan 1950'li yıllardaki Ortadoğu politikalarında kendisini fazlasıyla göstermiştir.⁶⁹²

Ortadoğu tarihi için son derece kritik yıllara işaret eden 1955-1960 arası dönem, Türkiye için dış politika mecrasında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bir yandan giderek derinleşen Kıbrıs meselesi ile uğraşan Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında yaşanan krizler döneminin de taraflarından biri olmuştur. Ülman'ın deyimi ile tarihin uzun akışı, Türkleri Ortadoğu'nun en dikenli yerine oturtmuştur.⁶⁹³ Zira Türkiye'nin Ortadoğu, bilhassa da Arap coğrafyası ile ilişkileri oldukça uzun ve engebeli bir geçmişe sahiptir. Bu nedenledir ki Türk dış politikasında Ortadoğu, ekseriyetle tehdit sözcüğünü de aynı cümle içerisinde kullanmayı gerektirir. Dış politikadaki, Ortadoğu temelli dış tehdit algılamalarının kaynağını ise Osmanlı'dan devralınan imparatorluk mirasında bulmak mümkündür. Bu mirasın ilk göze çarpan halkası ise şüphesiz ki Osmanlı İmparatorluğu son yüzyılı boyunca cereyan eden

⁶⁹¹ Umar, *Bağdat Paktı*, 321, 345.

⁶⁹² Raymond Aron, *Peace and War, A Theory of International Relations*, New York: Anchor, 1973, 125. Ayrıca bkz. H.Rümeysa Dursun, “Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5/2(2017), 67-85. DOI: 10.14782/sbd.2017.66 Erişim 21.12.2022.

⁶⁹³ Ülman, “*Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler*”, 266.

ayrılıkçı hareketler olmuştur.⁶⁹⁴ Söz konusu ayrılıkçı hareketlerin önemli bir kısmı da Osmanlı'nın Arap topraklarında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede özellikle Suriye ve Lübnan, İngiltere ve Fransa tarafından da desteklenen Arap isyanlarının iki önemli merkezi olmuştur.⁶⁹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne yönelik ve dış güçlerce desteklenen ayrılıkçı tehditler hem Türk siyasal seçkinleri üzerinde hem de Türk halkı üzerinde psikolojik etkiler bırakmıştır.⁶⁹⁶ Madalyonun diğer yüzünden bakıldığında ise, Türkler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz ve Fransız mandalarından kurtulup bağımsızlıklarını kazanan Arapların büyük bir kısmı için “öteki” kimliğini temsil etmiştir. Amerikalı siyaset bilimci ve uluslararası ilişkiler teorisyeni Wendt'in belirttiği gibi özneler arası karşılıklı etkileşim yoluyla biz ve öteki algılamaları oluşmuş ve bu şekilde oluşturulan kimlikler devletlerin birbirlerine karşı izledikleri siyasetleri büyük oranda belirlemiştir.⁶⁹⁷ Dolayısıyla Türkiye'nin yakın coğrafyasından, özellikle de sınır komşularından kaynaklanan tehdit algılamalarını yalnızca Soğuk Savaş'ın ideolojik kamplaşmalarında değil, tarihsel süreçte inşa edilen ulusal kimliklerde de aramak yerinde olacaktır.

3.8.3. 1958 Lübnan Krizi'nde Türkiye'nin Tutumu

Türkiye, ABD'nin Sovyetlerin çevrelenmesi olarak bilinen ana akım Soğuk Savaş stratejisi bağlamında Ortadoğu alt sisteminde çok önemli bir rol oynamıştır. ABD'nin çevreleme siyasetinin Ortadoğu'daki tatbiki hususunda kurgulanan savunma hattında Türkiye'nin aktif diplomasisi öncü nitelikte olmuştur.⁶⁹⁸ Özellikle ABD'nin söz konusu çevreleme politikasının kurumsal araçları olan 1947 Truman Doktrini, 1948 Marshall Planı ve 1957 Eisenhower Doktrini doğrudan Türkiye'yi muhatab almıştır. NATO üyeliği ve 1955 Bağdat Paketi'nin ilanı ise Türkiye'nin başta komşuları olmak üzere tüm Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin ana hattını çizmiştir. İşte Türkiye bu sistematik içerisinde 1958 Lübnan Krizi ve akabinde gelen Amerikan askeri müdahalesinin önemli bir parçası konumunda olmuştur. Müdahale kapsamında Adana İncirlik Üssü ve İskenderun Limanı'nın aktif bir biçimde askeri anlamda

⁶⁹⁴ Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, 4/8(2011),13-38, 23.

⁶⁹⁵ Ayrıntılı okuma için bkz Derviş Kılınçkaya, *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004. İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999. George Antonius, *The Arab Awakening*, New York: Capricorn Books, 1965. Kemal H Karpat., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

⁶⁹⁶ Mustafa Aydın, “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 3/2(2003), 163-184. 168 Doi: <https://doi.org/10.1080/713999347> Erişim 22.12.2022.

⁶⁹⁷ Alexander Wendt, “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, 46/2(1992), 391-425, <https://www.jstor.org/stable/2706858> Erişim 19.12.2022.

⁶⁹⁸ Aptülahat Akşin, *Ortadoğu Meseleleri: Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri*, İstanbul: Matbuat Yayınları, 2021, 45.

kullanılması bu sürecin en dikkat çeken sahası olarak tarihe geçmiştir. Siyaset alanında ise gerek Bağdat Paktı çatısı altında gerekse ikili ilişkiler bağlamında Türkiye Lübnan'daki krizin tarafı olmuştur. Amerikan arşiv belgelerinde Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'a destek verdiği belirtilen Türk hükümeti, Ortadoğu'da yükselen Arap Milliyetçiliği dalgasını, komünizm ile eş tutmuş ve kendi güvenliği açısından büyük tehdit varsaymıştır. Adımlarını da bu tehdit algısı üzerinden atan Türkiye bu çerçevede 1957 yılında Suriye ile savaşın eşiğine gelmiş, 1958 Irak Darbesi sürecinde ise Irak'a askeri müdahalede bulunmak yönünde bir istek ortaya koymuştur.⁶⁹⁹

Türkiye'nin Lübnan Krizi ve ABD'nin Lübnan'a askeri müdahalesi çerçevesindeki konumu aynı zamanda Türkiye'deki iç-dış politika dengesini de etkilemiştir. Nitekim aynı dönemde yükselen Kıbrıs sorunu konusunda aynı tondan konuşan iktidar partisi DP ve ana muhalefet partisi CHP, Ortadoğu krizleri konusunda ise zıt görüşleri savunmuştur. Bilhassa Lübnan Krizi ve ABD'nin Blue Bat Operasyonu ile bu zıt görüşler basın üzerinden ve TBMM çatısı altında polemik ve tartışmalara neden olmuştur.

Amerikan belgelerinde Türkiye'nin kriz ve müdahale sürecinde hem söylem hem de eylem bazında rol aldığı gözlenmiştir. Belirtilmesi elzem olan bir başka değerlendirme de Türkiye'nin Lübnan'a yönelik Amerikan müdahalesini, 14 Temmuz 1958'deki Irak Darbesi'nin bir bütünü olarak gördüğüdür. Nitekim, ABD'nin Lübnan'a asker çıkarmasına paralel olarak Türkiye de Irak'a müdahalede bulunma istediğini belirtmiştir. Bu çerçevede 1958 Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu'na ilişkin belgelerde kronolojik olarak Türkiye'nin yer aldığı bölümlere bakmak ve karşılaştırmalı bir tahlil yapmak yerinde olacaktır.

Türkiye'nin 1958 yılı bahar aylarında derinleşen Lübnan'daki siyasi krize yönelik tutumu Cumhurbaşkanı Şemun'dan yana taraf tutmak olmuştur. Lübnan aynı zamanda Bağdat Paktı'nın genişletilme çalışmaları sürecinde Türkiye'nin önem verdiği bir ülke olmuştur. Ne var ki Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Cumhurbaşkanı Şemun, kamuoyu baskısı ve siyasi kriz nedeni ile Pakta üye olmak konusunda tereddütte kalmış ve neticede de üye olmamıştır. Bu süreçte, Batı bağlantısı ve özellikle ABD ile yakın ilişkileri nedeni ile Türkiye Lübnan ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. Bu çerçevede Türkiye, Lübnan'daki siyasi krizde Kâmil Şemun'a destek vermiştir. Dönemin CIA ve Dışişleri belgelerine yansıyan bu tutum, ABD üzerinde çok etkili olmasa da Kâmil Şemun'u memnun etmiştir. Örneğin 30 Nisan 1958 tarihli bir CIA raporunda Türkiye'nin Şemun'a verdiği desteğe dikkat çekilmiştir. Desteğin nedeni olarak da bölgedeki Nasır ve BAC kanalıyla artan Sovyet nüfuzunun engellenmesi için

⁶⁹⁹ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*, 209, 217.

Şemun gibi bir Batı yanlısının muhafaza edilmesinin gerekliliği gösterilmiştir.⁷⁰⁰ Söz konusu belgenin hemen ardından bu defa 1 Mayıs 1958 tarihli bir CIA İstihbarat Bülteninde “*Ortadoğu'daki Batı Yanlısı Liderler Lübnan Cumhurbaşkanlığı Durumundan Endişeli*” başlığı ile yer alan raporda daha ayrıntılı bir tahlile rastlanmıştır:

“Ortadoğu'daki Batı yanlısı liderlerin Başkan Şemun'un yeniden seçilmesine olan ilgisi artıyor gibi görünüyor. Ürdün Kralı Hüseyin, Lübnan'daki durumu kritik olarak görüyor; Batı yanlısı hükümeti baltalamayı ve Şemun'un yeniden seçilmesini önlemeyi amaçlayan BAC'nin yıkıcı faaliyetleri konusunda büyük endişelerini dile getiriyor.

Şemun'u Nasır'a karşı çıkacak kadar güçlü tek Lübnanlı lider olarak gören İran Şahı, Lübnan'a 2.000 tüfek verdiğini ve Lübnan'ın neredeyse yarısını oluşturan Şii Müslümanları teşvik etmek amacıyla dini liderler gönderdiğini açıkladı.

İran'ın Bağdat Paketi ortakları Türkiye ve Irak ise Şemun'u desteklemeye istekli olduklarını ve ABD'nin de aynı şeyi yapacağına dair umutlarını dile getirdiler.”⁷⁰¹

Lübnan'daki krizin anarşiye dönmeye başladığı Mayıs 1958'de ise, Türkiye'nin Lübnan'a olan desteğinin arttığı görülmüş ancak CIA belgelerinde Lübnan'daki krizdeki silah sevkiyatı ve özellikle bölgedeki Batı yanlısı Arap ülkeleri Ürdün ve Irak'ın yoğun desteğinden çokça bahsedilirken, Türkiye hususunda sınırlı bilgilere rastlanmıştır. Belgelerin geneli analiz edildiğinde, Amerikan istihbarat birimlerinin elde ettiği bilgiler ışığında Türkiye'nin doğrudan silah ya da mühimmat desteğinden çok lojistik destek sağladığının belirtildiği görülmüştür. 29 Mayıs 1958 tarihli bir ABD Dışişleri belgesinde ise Türkiye'ye ilişkin daha açık ifadelerle rastlanmıştır. ABD'nin Ankara Büyükelçiliğinden Washington'a gönderilen bir telgrafta, İngiliz kaynaklardan alınan istihbarata göre Türkiye'nin Lübnan'a Kıbrıs üzerinden silah sevkiyatı yaptığı bilgisi verilmiştir.⁷⁰² Ne var ki söz konusu bilgi “İngiliz kaynaklarına” dayandırılmıştır ve CIA ya da ABD Dışişleri belgeleri incelendiğinde Türkiye'nin Lübnan'a doğrudan silah sevkiyatı yaptığına dair sahih ve ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Qubain, çalışmasında 11 Haziran 1958 tarihinde Lübnanlı muhalif grupların en güçlüsü olan Dürzilerin lideri Canbulat'ın yayınladığı bir genelgeden bahsetmiştir. Söz konusu genelgede, Lübnan'ın Fraydis ve Ayn Zahalta bölgelerinde ele geçirilen Şemun yanlılarına ait bir silah

⁷⁰⁰ CIA-Declassified Archives, NSC Briefing “Lebanon”, 30 April 1958, CIA-RDP79R00890A000900080021-7.

⁷⁰¹ CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, “Pro-Western Leaders in Middle East Concerned Over Lebanese Presidential Situation”, 1 May 1958, C03169490.

⁷⁰² US Department of State, Central Files, 5234-2915/287, May 29, 1958.

deposunda Türk yapımı 18 mermi kutusu ele geçirildiği belirtilmiştir. Aynı genelgede Amerikan yapımı 138 tüfek ve 27 makineli tüfek ve Ürdün menşeli 5 av tüfeği ele geçirildiği de ifade edilmiştir.⁷⁰³ Görünen o ki Türkiye Lübnan’a, daha doğrusu Şemun yanlısı muhaliflere sembolik anlamda yardımda bulunmuştur ancak konu Amerikan belgelerinde doğrudan ve ayrıntılı bir şekilde yer almamıştır.

Lübnan’daki krizin silahlı çatışmaya hatta bir iç savaşa dönüştüğü Haziran 1958’de ise Türkiye’nin müdahale konusunda ABD’ye verdiği desteğini arttırdığı gözlenmiştir. Söz konusu destek sadece CIA ve Dışışleri belgelerine değil aynı zamanda Amerikan askeri raporlarına da yansıtılmıştır. Haziran ayından başlayarak askeri müdahalenin gerçekleştirildiği Temmuz ortasına kadar CIA, ABD Dışışleri ve askeri birimlerin olası müdahaleye yönelik öngörü raporları hazırladığı görülmüştür. Raporlarda, özellikle bölge ülkelerinin Amerikan askerî harekâtına ilişkin muhtemel tepkileri değerlendirilmiştir. Söz konusu raporlarda ABD’nin, Türkiye’nin müdahale konusundaki desteğinden emin olduğu vurgulanmış; muhtemel desteğin mahiyeti noktasında mülahazalarda bulunulmuştur. Örneğin 14 Haziran 1958 tarihli bir ulusal güvenlik tahminleri raporunda Pakistan ve İran hükümetlerinin yanı sıra Türk hükümetinin de Amerikan müdahalesini destekleyeceği öngörülmüştür.”⁷⁰⁴ Benzer içerikli bir diğer askeri raporda ise Türkiye ve Irak’ın Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Şemun’un kalması konusunda büyük çaba sarf ettiği; Türkiye’nin şimdilik askeri destek konusunda bir görüş bildirmediği ancak ABD’ye Lübnan’a asker çıkarması hususunda baskı yaptığı not edilmiştir. Irak’ın ise Türkiye’den daha aktif bir tutum sergileyerek, Amerikan ya da İngiliz hava desteği olması durumunda Lübnan’a askeri müdahalede bulunma çabası içinde olduğu belirtilmiştir.⁷⁰⁵ 15 Haziran 1958 tarihli bir Dışışleri belgesinde ise ABD’nin Beyrut Büyükelçisi McClintock, Irak, Ürdün, Türkiye ve İran hükümetlerinin ABD’ye müdahaleye yönelik baskı yaparken bir yandan da Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun’a Amerika’dan derhal askeri yardım talep etmesi yönünde tavsiyelerde bulunduğunu iletmıştır.⁷⁰⁶ Türkiye’nin askeri müdahale konusundaki desteği Beyaz Saray’da düzenlenen Ulusal Güvenlik Konseyi toplantılarında memnuniyetle vurgulanmıştır. Örneğin 20 Haziran 1958 tarihli bir istihbarat değerlendirme toplantısında ABD Dışışleri Bakanı Dulles, Lübnan’a olası bir müdahale

⁷⁰³ Qubain, *Crisis in Lebanon*, 77, 136.

⁷⁰⁴ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 77 “Special National Intelligence Estimate” No: SNIE 36.4–1–58, Washington, June 14, 1958.

⁷⁰⁵ George Dragnich, Center for Naval Analyses Research Contribution 153: “*The Lebanon Operation of 1958: A Study of the Crisis Role of the Sixth Fleet (U)*”, Virginia: CNA, 1971, 17.

⁷⁰⁶ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 84 “Memorandum of a Conversation”, White House, Washington, June 15, 1958, US Central Files, 783A.00/ 6–1458.

durumunda Türkiye, İran ve Irak'ın ABD'yi destekleyeceklerinden emin olduklarını dile getirmiştir.⁷⁰⁷

Askeri harekate giderek yaklaşıldığı Temmuz 1958'de ise Türkiye'nin müdahale yanlısı tavrının yoğunlaştığı görülmüştür. 7 Temmuz 1958 tarihli bir Dışişleri belgesine göre ABD Başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles arasında yapılan bir görüşmede Dulles, askeri müdahale hususunda bölgedeki müttefik ülkelerden baskı geldiğini belirtmiştir. Özellikle Türkiye ve Irak'ın Lübnan'ın bir Sovyet uydusu haline gelmesinden büyük oranda tehdit algıladığını belirten Dulles, her iki ülkenin de bu tehdidi bertaraf etmek için, ABD'yi devreye girmeye zorladıkları hatta Irak'ın münferit olarak eyleme geçme ve böylece ABD'yi peşinden sürüklemeye ihtimali olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰⁸

Arşiv belgelerinin kılavuzluğunda açıkça görüldüğü gibi, Türkiye Lübnan'daki kriz sürecinde Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un yanında yer almıştır. Türkiye'nin Şemun'a verdiği siyasi desteğin yanı sıra, belgelerin bir kısmında askeri anlamda da sembolik bir destek verdiği görülmüştür. Dönemin etkili CIA uzmanları Eveland ve Copeland'in saha notlarında ise Türkiye'nin Lübnan'a silah ve/veya mühimmat desteği sağladığına ilişkin bir bilgiye ise rastlanmamıştır.

3.8.4. Blue Bat Operasyonu'nda Türkiye'nin Tutumu

Haluk Ülman, 1958 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde yayınladığı makalesinde, 1958 yılında yaşanan kriz ortamını toptan bir şekilde “Ortadoğu Buhranı” olarak değerlendirmiş ve “Üçüncü Dünya Savaşı arifesi” benzetmesi yapmıştır.⁷⁰⁹ Dönemin koşulları içerisinde gerçekten de bir dehşet dengesi oluşmuş, Irak Darbesi ve Lübnan'a yönelik askeri müdahale peşi sıra gelerek ABD ve SSCB'yi 1957 Suriye Krizi'nden sadece bir yıl sonra tekrar karşı karşıya getirmiştir. Ancak korkulan olmamış, Amerikan askeri müdahalesi ne Lübnan ile ABD'yi ne de ABD ile SSCB'yi sıcak çatışmaya sürüklememiştir. Soğuk Savaş'ın en sarsıcı sıcak çatışması böylece Vietnam'a ertelenmiştir. Her ne kadar Ortadoğu'daki kriz ortamı Üçüncü Dünya Savaşı'nı tetikleyecek nitelik ve niceliğe ulaşmasa da ABD'nin Ortadoğu'ya asker çıkarması dünya tarihi için bir milat olmuştur.

⁷⁰⁷ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 98. “Telegram From the Embassy in Lebanon to the Department of State”, Beirut June 20, 1958. US Department of State, Central Files, 783A.00/6–2058.

⁷⁰⁸ US Department of State, Central Files, 783A.00/6–2058. FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 116. Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, July 7, 1958.

⁷⁰⁹ Haluk Ülman, “Ortadoğu Buhranı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 13/4(1958), 232-261, 232.

Türkiye ise bu kritik sürecin genelinde aktif bir politika izlemiştir. Türkiye'nin özellikle Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un muhafaza edilmesi ve bu doğrultuda ABD'ye askeri müdahale dahil destek vermesi önceki bölümde belgeler ışığında tahlil edilmiştir. Döneme ilişkin Amerikan belgeleri kronolojik olarak incelendiğinde ABD'nin 14 Temmuz 1958 Irak Darbesi'nden sadece yirmi dört saat sonra Lübnan'a yönelik giriştiği Blue Bat Operasyonu'nda da Türkiye'nin aktif tutumunu sürdürdüğü gözlenmiştir. Türkiye'nin stratejik konumu ve Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü'nün operasyondaki pozisyonu tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin söz konusu süreç içerisindeki konumunu ve attığı adımları yakından görebilmek için Blue Bat Operasyonu'nun başladığı 15 Temmuz 1958'den Amerikan askerlerinin Lübnan'dan çekildiği Ekim 1958'e kadarki döneme ait belgelere odaklanmak yerinde olacaktır.

Blue Bat Operasyonu'nun başladığı gün olan 15 Temmuz 1958'de, Türkiye'ye ilişkin rastlanan ilk belge ABD'nin Ankara Büyükelçiliğinden Washington'a gönderilen acil kodlu bir telgraf olmuştur. Söz konusu belgede Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun ABD'nin Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren'a Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşükten sonra Lübnan'a yapılan müdahalede Türk Hava Kuvvetleri'nin de katılabileceğini ilettiği belirtilmiştir. Ancak belgeye göre Amerikalı yetkililer Türkiye'ye desteği için teşekkür ederek bunun bir NATO operasyonu olmadığını bu nedenle böyle bir desteğin uygun olmayacağını iletmıştır.⁷¹⁰

Operasyonun ikinci günü olan 16 Temmuz 1958'de ise Beyaz Saray'da yapılan ilk değerlendirme toplantısında Türkiye'ye geniş yer verildiği görülmüştür. Blue Bat Operasyonu'nun Ortadoğu'ya, bilhassa da müttefik ülkelere yönelik askeri ve siyasi tesirlerinin tartışıldığı toplantıda, ABD'nin askerî harekâtına destek veren Türkiye ve Ürdün'ün hem ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda desteklenmesi gerektiğini dile getiren Başkan Eisenhower ayrıca Lübnan'a yönelik Amerika lehine yayın yapacak bir radyo istasyonu kurulması önerisini getirmiştir. Başkan Eisenhower'ın Lübnan özel temsilcisi Murphy, söz konusu radyo istasyonu için Türkiye'deki vericilerin kullanılmasını önermiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Rountree ise Ürdün'de açılacak bir kısa dalga istasyonunun Lübnan üzerinde daha etkili olabileceğini öne sürmüş ve sonuç itibarı ile CIA Direktörü Allen Dulles'a radyo konusunda çalışma yapılması talimatı verilmiştir.⁷¹¹ Ancak takip eden dönemdeki belgelerde Türkiye'de bir radyo istasyonu kurulduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁷¹⁰ US Department of State Central Files, 464/Telegram No: 36, July 15 1958, Ankara.

⁷¹¹ FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 22, Memorandum of Conference With President Eisenhower, Washington, July 16, 1958.

16 Temmuz 1958 tarihli toplantının devamında Başkan Eisenhower'ın içinde Türkiye'nin de bulunduğu dost ülkelere desteğin arttırılması yönündeki talimatına binaen görüşlerini bildiren ABD Genel Kurmay Başkanı General Twining, Türklere güven ve cesaret verecek bir adım olarak karma bir taktik hava birliğinin Adana'ya hareket ettiğini, Türkiye'nin hava kuvvetleri konusundaki eksikleri konusunda da çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Dışışleri Bakanı Dulles da diplomatik kanallar üzerinden Türkiye'ye yardımın arttırılacağı garantisinin güçlü bir şekilde verileceğini ifade etmiştir. Dulles'in sözlerine karşılık Başkan Eisenhower ise Türkiye ve İran'ın güçlendirmesi gerektiğini ve bu konuda her ne yapılırsa ivedilikle yapılarak, söylemlerin bir an önce eyleme dönüştürülmesine özen gösterilmesini vurgulamıştır.⁷¹²

Irak'ta darbe gerçekleştiği sırada Türkiye'de toplanmak üzere olan Bağdat Paktı üyeleri, darbenin ertesi günü başlayan Blue Bat Operasyonu'nu memnuniyetle karşılamıştır. Amerikan belgelerinde de genişçe yer bulan bu süreçte Türkiye'nin gerek Bağdat Paktı üzerinden gerekse de münferit olarak ABD'ye desteğini bildirmiş olması şaşırtıcı olmamıştır. Belgelere göre Türkiye bu süreçte, ABD'yi Bağdat Paktı'na resmen üye olmaya davet etmiştir. Nitekim 17 Temmuz 1958 tarihli ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğundan Washington'a gönderilen bir Dışışleri belgesinde Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanlarının Irak ve Lübnan'daki olaylar sonucunda ortaya çıkan durumun Ortadoğu ve özgür dünya için taşıdığı hayati önemi göz önünde bulundurarak, Bağdat Paktı güçlerinin ABD'nin de katılımıyla derhal ve en üst düzeyde bir toplantı yapmalarının gerekli olduğunu belirten bir mesajına yer verilmiştir. Belgede, Türkiye Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun sürece öncülük ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Zorlu'nun, ABD Dışışleri Bakanı Dulles'in katılımı hususunda kolaylık olacağını düşündüğü için toplantının Londra'da yapılmasını önerdiği kayda geçirilmiştir.⁷¹³

18 Temmuz 1958 tarihli Kabine toplantısında Bağdat Paktı'ndan gelen talebe cevap veren ABD Dışışleri Bakanı Dulles, ABD'nin Pakt üyesi olmadığını ve zaten Bağdat Paktı'nın Lübnan ve Irak'taki olaylara askeri anlamda müdahale edebilecek bir sorumluluk alanı ve kapasitesi olmadığını söylemiştir. Ancak takip eden günlerde konu bir kez daha gündeme gelmiş ve 20 Temmuz 1958'de ABD Başkanı Eisenhower'ın ve ulusal güvenlik ekibi ile yaptığı toplantıda Bakan Dulles, yapılan değerlendirmeler neticesinde Bağdat Paktı'nın Londra'da toplanması konusunda anlaşmaya varıldığını, kendisinin de 27-28 Temmuz'daki toplantılara katılacağını ifade etmiştir. Türk Hükümetinin, Londra toplantısının askeri

⁷¹² FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 22.

⁷¹³ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 24. “Telegram From the Consulate General at Istanbul to the Department of State”, Istanbul, July 17, 1958.

ayağında Türk askerinin Irak'a girmesi hususunda baskı uygulayacağını düşündüğünü de sözlerine ekleyen Dulles, bunu engelleyebilmek için Bağdat Paktı Londra toplantılarındaki askeri görüşmelerin ertelenmesini ya da hiç yapılmamasını kararlaştırmıştır. CIA Direktörü Allen Dulles da ağabeyi Bakan Dulles'ı tasdiklemiş ve Türkiye'nin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes ile yaptığı görüşmede Irak'a Türk müdahalesinin sakıncaları üzerinde mutabık kaldıklarını ifade etmiştir.⁷¹⁴ Aynı toplantıya ait bir başka belgede ise Türkiye'nin Blue Bat Operasyonu'na destek vermesinden duyulan memnuniyet Başkan Eisenhower tarafından bir kez daha dile getirilmiştir.⁷¹⁵

ABD'nin Blue Bat Operasyonu sürecinde belirli aralıklarla Beyaz Saray'da düzenlediği değerlendirme ve öngörü toplantılarının en geniş çaplı olanı 22 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleştirilmiştir. ABD'nin Lübnan'a yönelik askeri hareketinin Ortadoğu ülkelerindeki akislerine odaklanılan toplantıda Mısır, Suriye, Irak, İran, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Sudan, Tunus, Libya, İsrail ve Türkiye'nin konuya ilişkin tutumları ve kısa vadedeki muhtemel adımları masaya yatırılmıştır. Toplantıda Türkiye'ye geniş yer verilmiştir. Türkiye'nin ABD askeri müdahalesine yönelik desteği bir kez daha vurgulanmış, zaten Arap milliyetçiliğinin meydan okumasına karşı verilecek tek cevabın askeri güç olduğuna inanan Türkiye'nin bu tutumunu devam ettirmesi yönünde şüpheye yer olmadığı belirtilmiştir. Toplantıda Türkiye'ye dair farklı bir açıdan da yoruma rastlanmıştır. Genel olarak ABD'nin Ortadoğu'daki faaliyetlerini desteklemekle birlikte Yunanistan'ın Blue Bat Operasyonu ile birlikte Türkiye'nin ön plana çıkarak elinin güçlenmiş olmasından rahatsız olduğu not edilmiştir. Nitekim Yunanistan, Türkiye'nin elde ettiği gücün Kıbrıs konusundaki dengeyi bozacağını düşünmüş ve vaziyetten ziyadesiyle rahatsız olduğunu ABD'ye bildirmiştir.⁷¹⁶

Blue Bat Operasyonu sürecine ışık tutan belgeler içerisinde Türkiye'nin siyasi adımları konusundaki değerlendirmelerden bir diğeri de Türk Dışişleri Bakanı Zorlu'nun öncülüğünde organize edilmiş olan ve 27-28 Temmuz 1958 tarihlerinde Londra'da gerçekleştirilen Bağdat Paktı toplantısına ilişkin arşiv kayıtları olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Dulles ve danışmanları, Londra'daki toplantıların devam ettiği süreçte 28 Temmuz 1958 sabahı saat 10:00'da Türkiye Başbakanı Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu ile özel bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme, Zorlu'nun Türk, İran ve Pakistan heyetleri adına konuşmaya yetkili olduğunu belirterek, ABD'ye Bağdat Paktı'na "yeni bir hayat" kazandırmak için

⁷¹⁴ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 25. “Minutes of the Cabinet Meeting”, Washington, July 18, 1958.

⁷¹⁵ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:26. Memorandum of Conference With President Eisenhower, Washington, July 20, 1958.

⁷¹⁶ FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No: 27. Special National Intelligence Estimate, SNIE 30–2–58, Washington, July 22, 1958.

katılma çağrısında bulunmasıyla başlamıştır. Dulles, Zorlu'nun teklifine cevaben ilk olarak Paktın sadece istişare gerektiren bir yükümlülük prosedüründen ibaret olduğunu söylemiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı, asıl ihtiyaç duyulan şeyin ise "yeni bir başlangıç" olduğunu söyleyerek diplomatik bir dille teklifi geri çevirmiştir. Dulles bu sözlerine ek olarak Pakt üyelerinin yeni bir başlangıç yapma ya da mevcut örgütü geliştirme konusunda karar vermelerini önermiştir. Zorlu ise her iki seçenekte de ABD'nin tam üye olarak Paktın içinde yer alması gerektiğini bir kez daha vurgulayarak, Türkiye'nin tavrını ortaya koymuştur. Görüşmenin geri kalanında ise Lübnan'daki askeri hareketin gidişatı ve olası sonuçları üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.⁷¹⁷ ABD'nin Bağdat Paktına resmen üye olması hususundaki tartışmalar bir süre daha devam etmiş, Türkiye'nin konuya ilişkin ısrarı 31 Temmuz 1958 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında da gündem konuları arasında olmuştur. Başta Dışişleri Bakanı Dulles ve ABD Dışişleri ekibi olmak üzere toplantıya katılan Amerikalı yöneticiler konuya sıcak bakmadıklarını, mevcut durumda önceliğin Lübnan'daki askeri operasyon olduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁸

ABD'nin Lübnan'dan çekilmesinin tamamlandığı Kasım 1958 dönemine ait belgelerde de Türkiye'ye yönelik değerlendirmelere devam edildiği gözlenmiştir. 12 Kasım 1958 tarihli ve NSC 5708/2 sayılı ABD Ulusal Güvenlik Belgesi'nde yer alan "*Operasyon Koordinasyon Kurulu Türkiye Raporu*" başlıklı bölümde ilk olarak Blue Bat Operasyonu sırasında Türk Hükümeti'nin Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nün kullanımı konusunda ABD'ye kolaylık sağlamasının, operasyonun gidişatında stratejik değerde olduğu vurgulanmıştır. İncirlik Üssü'nün Avrupa'daki Amerikan üslerinden gelip Beyrut'a giden ABD hava birlikleri için hazırlanma alanı olarak kullanılmasına ve malzemelerin depolanmasına izin vermesinin, operasyonun lojistik aşamasında büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. İncirlik meselesi raporda, Türk-Amerikan ittifakının gücünün ve sağlamlığının kanıtı olarak nitelendirilmiştir. Raporda bunun yanı sıra, İncirlik Üssü ve İskenderun Limanı konusunda yaşanan sıkıntılı durumlara da yer verilmiştir. İncirlik Üssü'nde görev yapan ve zaman zaman yerel halk ile tartışmalar yaşayan ABD hizmet personeline yönelik yerel tutumların neredeyse düşmanlığa vardığına dair göstergelerin olduğunu ileri süren raporda, bu durumun ABD açısından üzücü olduğu vurgulanmıştır. ABD hizmet personelinin karıştığı olayların halkın öfkesinin ve basının sert yorumlarının odak noktasını oluşturduğuna değinen raporda, sorunun özünde dil ve kültür farkının olduğuna dikkat çekilmiş ve sıkıntıların devam etmemesi için Türkiye ile daha sıkı bir sosyal program geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Lübnan'a yönelik Blue Bat

⁷¹⁷ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 33. Editorial Note

⁷¹⁸ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No 36. Memorandum of Discussion at the 374th Meeting of the National Security Council, Washington, July 31, 1958.

Operasyonu kapsamında Türk hükümetinin geniş desteğinin Türk iç politikasında polemiklere neden olduğunun da ayrıca not edildiği raporda geçen şu ifade oldukça dikkat çekicidir: “*Eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün liderliğindeki muhalefet partisinin, iktidar partisinin parlamenter taktiklerine, dış politika da dahil olmak üzere açıkça karşı çıkması nedeniyle Türkiye’deki geleneksel ulusal birlik duygusu bozulmuştur.*” Türk iç politikasına dair yapılan bu yorumun ardından ise son cümle olarak, ABD’nin Türkiye’ye yönelik izlediği politikanın aksayan yönleri olsa da değiştirilmeden devam ettirilmesinin kararlaştırıldığı yani Türkiye’ye askeri, siyasi ve ekonomik desteğin sürdürüleceği belirtilmiştir.⁷¹⁹

3.8.5. Blue Bat Operasyonu’nda Türkiye’nin Önemi ve İncirlik Üssü

Amerikan askerinin Ortadoğu’ya ayak bastığı ilk askeri operasyon olan Blue Bat Operasyonu çerçevesinde, Türk siyaseti ve kamuoyunda en çok tartışılan konu Adana’daki İncirlik Üssü’nün operasyonda kullanılmış olmasıdır. İncirlik meselesi, operasyonun özellikle başlangıç aşamasında Amerikan askeri belge ve raporlarında da sıklıkla yer almıştır. Hatta Amerikan Başkanı Eisenhower, operasyon kararının alındığı Beyaz Saray’daki ulusal güvenlik toplantısının son bölümünde askeri hareketin yol haritasında isim değil ama konum vererek Adana’daki İncirlik Üssü’nü işaret etmiştir. Eisenhower, Batı Akdeniz’de bulunan 6. Filo unsurlarının Doğu Akdeniz’e hareket etmesi ile eş zamanlı olarak Almanya’da konuşlu iki hava birliğinin en kısa sürede “aşağıya inecek şekilde” hazırlanması emrini verdiğinde, yön olarak belirttiği koordinat aslında Adana İncirlik Üssü’dür.⁷²⁰ Ne var ki, aynı toplantıda alınan gizlilik kararı uyarınca Almanya gibi Türkiye’ye de topraklarındaki üssün kullanılacağı bildirilmemiş, resmi ya da şifahi bir izin alma durumu söz konusu olmamıştır.⁷²¹

Eisenhower’ın emri ile başlayan operasyon çerçevesinde ilk hava birlikleri öngörüldüğü gibi 16 Temmuz’da Adana’ya varmış; 17 Temmuz’da Üs’te konuşlu 24. Hava İndirme Birliği’nin öncü unsurları Beyrut Havalimanı’na sevk edilmiştir. Askeri belgelerde belirttiği gibi Blue Bat Operasyonunda Amerikan Hava Kuvvetleri’ne en büyük destek Türkiye’deki İncirlik Hava Üssü’nden gelmiştir.⁷²² Ne var ki, Türkiye’ye herhangi bir bildirim yapılmaksızın kullanılan tek bölge İncirlik Üssü olmamıştır. Daha sonradan resmi prosedürlere uygulansa da, operasyonun başlarında yine Adana’da bulunan Yumurtalık Akaryakıt Tesisleri ve Hatay’ın

⁷¹⁹ FRUS Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X, Part 2 No: 321 Operations Coordinating Board Report, Washington, November 12, 1958. (Operations Coordinating Board Report On Turkey-NSC 5708/2)

⁷²⁰ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128.

⁷²¹ FRUS, 1958–1960, Lebanon and Jordan, Volume XI No: 128.

⁷²² James F. Ponzo, *The New Look, The Eisenhower Doctrine, and The Lebanon Intervention, 1958*, US Naval War College Report No: 91-00422, Rhode Island, March 13 1991, 52.

İskenderun Limanı da herhangi bir bildirim veyahut izin olmaksızın, hava indirme muharebe grubu için hazırlık ve ikmal alanı olarak kullanılmıştır.⁷²³

Türkiye'nin Beyrut Büyükelçisi Cevdet Dülger'in döneme ilişkin anılarını kaleme alan kızı Füsün Dülger Charles, Büyükelçi Dülger'in operasyon başladığında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve kuvvet komutanları ile görüşerek İncirlik konusundaki pürüzlere müdahale ettiğini yazmıştır.⁷²⁴ Zira Türkiye'ye haber verilmemesi nedeni ile özellikle askeri makamlar arasında sıkıntılı bir şekilde başlayan süreç, Dülger'in ifade ettiği gibi siyasilerin araya girmesi ve ABD'nin operasyonun ikinci günü itibari ile gerekli prosedürleri yerine getirmesi ile yumuşamıştır. Ancak yine de siyaset ve diplomasi alanlarının dışına çıkıldıkça Blue Bat Operasyonu çerçevesinde irili ufaklı huzursuzluklar yaşanmıştır. Amerikan askeri belgelerine de yansıyan bu durum, operasyon devam ederken günü kurtaracak çözümlerle giderilmiş olsa da tarihsel anlamda önemli etkiler bırakmıştır. Örneğin, ABD Ordusu Avrupa Komutanlığı'nın hazırladığı bir raporda, Blue Bat Operasyonu kapsamında Türkiye ile yaşanan önemli bir pürüze değinilmiştir. Raporda, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'nin, sınırlandırılmış askeri bölge statüsünde olan İskenderun'a 130 istihkam birliği ve malzeme çıkardığı ve bunun Türk Hükümeti'ne önceden bildirilmemesi nedeni ile 4 Ağustos 1958'te Türkiye'nin ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne bir nota çektiği ifade edilmiştir. Ancak olayın kısa sürede diplomatik kanallar vasıtası ile çözüme kavuşturulduğu ve bir hafta sonra Türkiye'nin Lübnan'daki Amerikan birliklerini desteklemek üzere bir ikmal deposu kurmak isteyen ABD'ye İskenderun'a ilave mühendis ve ulaştırma personeli çıkarılmasına izin verdiği kaydedilmiştir.⁷²⁵

Blue Bat Operasyonu'na ilişkin askeri ve taktik-stratejik anlamda sürecin tahlilini yapan Amerikan askeri raporları incelendiğinde ise İncirlik Üssü ve genel anlamda Türkiye'deki Amerikan askeri imkanları konusunda başka açılardan da önemli tespitlere rastlanmıştır. Öncelikle konum olarak ve yaşanan siyasi pürüzlerin hızlıca giderilmiş olması açısından Türkiye'nin operasyondaki pozisyonu önemli ölçüde "olumlu" bulunmuştur. Ancak askeri yetersizlikler başta olmak üzere, Amerikan Ordusu içerisindeki ve daha da önemlisi ABD Ordusu ile siyaset mekanizması arasındaki koordinasyon sıkıntısı İncirlik Üssü için de geçerli olmuştur. Bu noktada ayrıca vurgulamak gerekir ki, Blue Bat Operasyonu taşıdığı siyasi

⁷²³ US Army Europe G3 Division USAREUR, Monograph No: GC 89-64 "The US Army Task Force in Lebanon", 1959. Jack Shulimson, *Marines in Lebanon 1958*, Marine Corps Historical Reference Pamphlet No: PCN 19000318500, Historical Branch, G- 3 Division Headquarters, U.S. Marine Corps Washington, D.C., 1966, 25.

⁷²⁴ Füsün Dülger Charles, *Cevdet Dülger: Bir Diplomatın Hayat Yolculuğu*, İstanbul: Form Yayınevi (Tarih Belirtilmemiş), 178.

⁷²⁵ US Army Europe G3 Division USAREUR, Monograph No: GC 89-64 "The US Army Task Force in Lebanon, 1958", 1959, 27.

anlamlardan öte askerî açıdan ABD'nin Ortadoğu özelindeki stratejisi için önemli bir test mekanizmasına dönüşmüştür. Bu mekanizmanın sac ayaklarından biri de İncirlik Üssü olmuştur. Amerikan askeri raporlarında Amerikan Ordusu Avrupa Komutanlığı için stratejik bir değeri olan İncirlik Üssü'nün özellikle lojistik ve tesis yetersizliğinin altı çizilmiş ve operasyon sonrasında geliştirilmesi gereken ünitelerden biri olarak not edilmiştir. Raporlarda belirtildiği üzere Blue Bat Operasyonu sırasında Üs ve çevresindeki ikmal depolarının yetersizliği ön plana çıkmış ve bu eksikliğin giderilmesi için hemen harekete geçilmesi kararı alınmıştır. Karar uyarınca bölgede güçlü bir ikmal deposu kurmak için fiili hazırlıklar operasyonun devam ettiği Ağustos 1958 başlarında yapılmıştır. Bu çerçevede 1 mühendis inşaat bölümü ve küçük bir komuta müfrezesinden oluşan 201. Lojistik Komutanlığı'nın bir alt komutanlığı Beyrut'tan Adana'ya taşınmıştır. Ayrıca Adana ve İskenderun bölgesinde özel depo alanlarının kiralanması için girişimler başlatılmış ve 387 kişiden oluşan lojistik alt komutanlığı 9 Ağustos 1958'de Beyrut'tan ayrılmış ve ertesi gün İskenderun Limanı'na ulaşmıştır.⁷²⁶

Blue Bat Operasyonu çerçevesinde, Türkiye'deki Amerikan askeri tesislerine yönelik bir diğer açık da uçaklar için gereken yakıtın temini ve depolanması konusunda tespit edilmiştir. Raporlarda ihtiyaç duyulan petrol ürünlerinin yerel olarak bulunabilirliği gibi öngörülemez faktörlerin de eldeki malzeme miktarını etkilediği not edilmiştir. Bu sıkıntının temelinde ise lojistik planlama hatası ve istihbarat birimlerinin yanlış öngörülerine olduğu açıkça vurgulanmıştır. Raporların genelinde değinildiği üzere, yaşanan ikmal sıkıntısı nedeni ile Amerikalı kurmay subaylar ikmal malzemelerini Avrupa'ya ya da Adana'daki alt komutanlığa yönlendirmek zorunda kalmıştır. Adana'daki üssün önemi, operasyonun bu safhasında bir kez daha ön plana çıkmıştır. Nitekim lojistik ve ikmal hatlarında yaşanan problemler nedeni ile Beyrut'taki operasyon bölgesinin askeri terminoloji ile “şişmeye” başlamasıyla Amerikan askeri yetkileri bir kez daha yönlerini Adana'ya çevirmiştir. Bu çerçevede Adana, Blue Bat Operasyonu için kısa süre içerisinde ön stoklama noktasına dönüştürülmüştür. Yapılan ivedi planlamada sadece Adana İncirlik Üssü değil, İskenderun Limanı ve gerektiğinde Mersin Limanı'nın da gündeme alınacağı belirtilmiştir. Uygulamaya alınan plan çerçevesinde ise gemilerle önce İskenderun Limanı'na gelen askeri malzemeler doğrudan İncirlik Hava Üssü'ne taşınmış ve orada kurulan yeni depolarda muhafaza edilmiştir.⁷²⁷

⁷²⁶ USAREUR, *The US Army Task Force in Lebanon*, 54. George Dragnich, Center for Naval Analyses Research Contribution 153: “*The Lebanon Operation of 1958: A Study of the Crisis Role of the Sixth Fleet (U)*”, Virginia: CNA, 1971, 71.

⁷²⁷ David W. Gray, US Army Command And General Staff Coll Fort Leavenworth Combat Studies Institute Report No: ADA450232, “*The U.S. Intervention in Lebanon, 1958: A Commander's Reminiscence*”, Kansas: 1984, 59-65.

Blue Bat Operasyonunda Türkiye'nin siyasi tutumu kadar Adana İncirlik Üssü başta olmak üzere Türkiye'nin güneyindeki askeri ve lojistik alanlar ABD için stratejik değerde olmuştur. Operasyon sürecinde yaşanan teknik sorunlar ise ABD'ye İncirlik Üssü ve çevresindeki tesislerin geliştirilmesi gerektiğini göstermiş ve bu doğrultuda operasyon devam ederken geliştirme ve modernizasyon çalışmaları başlatılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'deki Amerikan askeri tesislerinin niteliği ve niceliği gün geçtikçe arttırılsa da bu iyileştirme, modernizasyon ve teknik altyapı düzenlemeleri Türkiye için değil ABD'nin kendi çıkarları için kurgulanmış ve uygulanmıştır. Hal böyle olunca, Blue Bat Operasyonu ile başlayan İncirlik merkezli soru ve sorunlar, Türk kamuoyu ve siyasetinde önemli bir tartışma konusu olmayı günümüze değin sürdürmüştür. Başka bir deyişle, 1958 yazından itibaren, İncirlik Üssü ya da daha geniş ele alınırsa Türkiye'deki Amerikan askeri varlığı, Türk-Amerikan ilişkileri açısından müttefiklik bağının ötesinde her daim bir sorun ya da sorun namzedi olarak algılanmıştır.

3.8.6. Türk Siyasetinde ve Basında Blue Bat Operasyonunun Yansımaları

1958 yılına damgasını vuran Ortadoğu krizlerini çok yakından izleyen Türkiye, özellikle Lübnan'daki siyasi kriz ve mayıs ayı itibari ile silahlı çatışma evresine geçen iç savaşı endişe ile takip etmiş ve ABD'ye Lübnan'a askeri müdahalede bulunması yönünde telkinlerde bulunmuştur.⁷²⁸ Lübnan'daki krize yönelik Amerikan müdahalesi kararı alınması ise Türkiye'yi de çok derinden etkileyen 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan darbe sonrası olmuştur. ABD gibi Türkiye de Irak Darbesi ve Lübnan'daki iç savaş sürecini aynı bağlamda değerlendirmiş ve 15 Temmuz 1958 tarihinde Beyaz Saray'da alınan ve derhal uygulamaya geçen Blue Bat Operasyonu kararı, yine Amerikan belgelerinde çokça belirtildiği üzere Ankara tarafından memnuniyetle karşılaşmıştır.⁷²⁹

Irak Darbesi ve Lübnan'a yönelik Amerikan askeri müdahalesi Blue Bat Operasyonu'nu aynı cümle içinde gören sadece Ankara yani DP hükümeti olmamıştır. Keza Türk basını ve ana muhalefet partisi CHP'de konuyu aynı şekilde değerlendirmiştir. Lakin bu süreçte DP ve CHP arasındaki tek ortak nokta vaziyetin ele alınış düzlemi olmuştur. DP hükümetinin Irak Darbesi'ne verdiği tepki ve Blue Bat Operasyonu'nda ABD'ye verdiği destek, CHP saflarında yerini menfi bir duruşa bırakmıştır. Kısa sürede hükümet-muhalefet zıtlaşmasına dönüşen

⁷²⁸ CIA-Declassified Archives, NSC Briefing "Lebanon", 30 April 1958, CIA-RDP79R00890A000900080021-7. CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:140, "Pro-Western Leaders in Middle East Concerned Over Lebanese Presidential Situation", 1 May 1958, C03169490.

⁷²⁹ FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 24. "Telegram From the Consulate General at Istanbul to the Department of State", Istanbul, July 17, 1958. FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No:26. Memorandum of Conference With President Eisenhower, Washington, July 20, 1958. FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII, No: 27. Special National Intelligence Estimate, SNIE 30–2–58, Washington, July 22, 1958.

süreç, DP ve CHP'ye yakın basın organları üzerinden başlamış ve TBMM çatısı altında tartışmalara yol açmıştır. Böylece DP hükümetinin bu döneme kadar olan sekiz yıllık iktidarında ilk kez bir dış politika mevzuunda DP ve CHP karşı karşıya gelmiştir.⁷³⁰

Türk dış politikası tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olan bu zıtlaşma, zaten iç politika ve ekonomi hususlarında mevcut olan DP-CHP çekişmesini arttırmıştır. İktidar ve muhalefet arasındaki iplerin gerildiği bu süreçte belirleyici iki nokta ön plana çıkmıştır: Irak Darbesi'ni ele alış ve Blue Bat Operasyonu'nda Türk topraklarının (İncirlik Üssü'nün) ABD tarafından izinsiz bir şekilde kullanılması. Bu çerçevede tespit edilen bu iki konu DP'nin yayın organı Zafer Gazetesi ve CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'ndeki haber ve köşe yazıları üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca Irak ve Lübnan'daki olaylara ilişkin tartışmaların yaşandığı TBMM görüşmeleri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki her iki gazetenin aynı dönemde hız kazanan Kıbrıs meselesi konusundaki haber ve yorumları benzer çizgide ilerlerken, konu Irak ve özellikle de Lübnan'a geldiğinde aksi yönlere çekilmiştir. Ulus Gazetesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Şükrü Esmer ve Bülent Ecevit yazdıkları yazılarda DP hükümetinin Irak ve Lübnan politikalarını eleştirmiş; Zafer Gazetesi ise her iki konuyu da derinlemesine ele almamayı tercih etmiştir. Hatta Zafer Gazetesi Irak Darbesi'ni manşetten vermeyip kısa bir haber ile geçmiş; Lübnan meselesinin merkezine oturan İncirlik Üssü konusunu ise haberleştirmemiştir.⁷³¹ DP Hükümeti, Lübnan konusunda kamuoyuna yaptığı ilk açıklamada ABD'nin Adana'daki İncirlik Üssü'nü kullandığına dair bilgi vermemiş ve konuya dikkat çekmemeye özen göstermiştir.⁷³² Buna karşılık Ulus Gazetesi, Lübnan olaylarını yerinde takip etmek için Fikret Otyam'ı Beyrut'a; Irak Darbesi'ni ayrıntılı bir şekilde ele alabilmek içinse Altan Öymen'i Bağdat'a göndermiş ve her iki konuya ilişkin yazı dizileri yayınlayarak, oldukça geniş yer vermiştir.⁷³³

Bu noktada, Irak'ta yaşanan darbe hususunda önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek yerinde olacaktır. Başbakan Adnan Menderes'in hem kişisel olarak hem de DP hükümetinin vaziyeti açısından Irak'ta yaşanan kanlı darbeden ziyadesiyle etkilendiği yorumları sıklıkla yapılmıştır.⁷³⁴ Öke ve Mütercimler'e göre duygusallığını diplomasisine yansıtan Menderes, kişisel dostluk kurduğu Nuri Said Paşa ve Kral Faysal'ın hunharca öldürülmeleri karşısında

⁷³⁰ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 50'li Yıllar*, 99.

⁷³¹ Zafer, "Irak'ta Hükümete Karşı Vuku Bulan Hareket", 15 Temmuz 1958.

⁷³² Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*, 228.

⁷³³ Fikret Otyam'ın Beyrut izlenimleri için bkz: *Ulus*, 19 Mayıs 1958; *Ulus*, 31 Mayıs 1958; *Ulus*, 1 Haziran 1958. Altan Öymen'in Bağdat izlenimleri için bkz: *Ulus*, 17 Temmuz-5 Ağustos 1958 arasında gün aşırı yazı yayımlanmıştır.

⁷³⁴ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 99.

sarsılmıştır.⁷³⁵ Şevket Süreyya da konuyu benzer bir açıdan ele almış ve Menderes'in Irak ve hatta genel olarak Ortadoğu meselelerine “*eski Osmanlılık havasından gelen mistik ve romantik bir eğilimle*” baktığını ve işi derhal Türkiye şartlarına aktararak, bizde de bir ihtilal kompleksi ve ihtilal edebiyatı uyandırdığını bu nedenle Irak Darbesi ve olası sonuçlarından kişisel olarak etkilendiğini ifade etmiştir.⁷³⁶ Ulus Gazetesi'nin darbenin ardından uzunca bir süre, konuyu Altan Öymen'in Bağdat'a giderek hazırladığı yazı dizisi ile gündemden düşürmemesi ve özellikle de linç edilerek Bağdat sokaklarında dolaştırılan Başbakan Nuri Said Paşa ve kraliyet ailesi üyelerinin parçalanmış bedenlerinin ilk sayfalardan ve mütemadiyen verilmiş olması da muhtemeldir ki Başbakan Menderes'in konuyu kişisel algılamasında etkili olmuştur.⁷³⁷ Ulus Gazetesi'nin konuyu ele alış biçimi özellikle de yayınlanan fotoğraflar, Başbakan Menderes'i tedirgin etmiş ve devam eden dönemde iktidar-muhalefet ilişkilerinin sertleşmesinde önemli bir çıkış noktası olmuştur.⁷³⁸ Nitekim Şevket Süreyya Aydemir'e göre de DP ve CHP arasında sürüp giden siyasi mücadelede “ihtilal” sözünün polemik unsuru oluşu, yani iki parti arasındaki söz düellolarına “ihtilal” gölgesinin düşmesi, Bağdat'ta yaşanan kanlı darbe sonrasında baş göstermiştir.⁷³⁹ Ayrıca şunu da not etmek gerekir ki Irak'ta yaşanan darbe ile Menderes'in büyük çabalarıyla hayata geçen Bağdat Paketi'nin geleceği de meçhul bir hale gelmiştir. Yine Öke ve Mütercimler'in tespitine göre Menderes, Bağdat Paketi'ni kişisel mühendislik eseri olarak görmüş ve böylesine bir darbe ile “kâğıttan kaplan” gibi yıkılmasına engel olmaya çalışmıştır.⁷⁴⁰ Bu nedenledir ki Menderes başta olmak üzere DP hükümetinin Irak Darbesi konusundaki algısı ve tutumu duygusal nüveler taşımıştır. Örneğin 8 Ağustos 1958 tarihinde toplanan DP meclis grubunda Irak'ta yaşananlar ile ilgili konuşma yapan Dışişleri Bakanı Zorlu, Irak Darbesi'ni “eşkıya” olarak nitelendirdiği bir grubun gerçekleştirdiğini ancak darbenin arkasında Nasır ve yandaşları olduğunu vurgulamıştır.⁷⁴¹ Hatırlanacağı üzere, ABD bile darbenin akabinde giriştiği Blue Bat Operasyonu'na ilişkin yaptığı resmi bilgilendirmelerde Irak'taki cunta rejimi ya da Nasır için bu denli ağır ifadeler kullanmamış; kullanmaktan bilhassa imtina etmiştir. Hatta Irak'taki darbenin “sağlam” bir “ihtilal” olduğundan emin olur olmaz ABD,

⁷³⁵ Öke ve Mütercimler, *Düşler ve Entrikalar*, 227.

⁷³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, 272, 273.

⁷³⁷ Ulus Gazetesi, 15 Temmuz 1958 tarihinde “*Irak'ta Saltanat ve Hükümet Yıkıldı, Cumhuriyet İlan Olundu*” manşeti ile çıkmış, alt metinde ise Başbakan Nuri Said Paşa ve Prens Abdullillah'ın linç edilerek öldürüldüğünü yazmıştır. Gazete, 16 Temmuz 1958 tarihli nüshasında ise Başbakan Nuri Said'in cesedinin lime lime edilerek Adalet Sarayına asıldığını sür manşetten vermeyi tercih etmiştir. 17 Temmuz'da ise “*Kral Faysal Linç Edildi*” sürmanşeti ile çıkmıştır. *Ulus*, 15 Temmuz 1958. *Ulus*, 16 Temmuz 1958. *Ulus*, 17 Temmuz 1958. 5 Ağustos tarihli gazetede ise, Başbakan Nuri Said Paşa'nın parçalanmış cesedi “Ölmek istemeyen adam Nuri Said” açıklaması ile ilk sayfadan verilmiştir. *Ulus*, 5 Ağustos 1958.

⁷³⁸ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti: 1946-1960*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, 479.

⁷³⁹ Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, 271.

⁷⁴⁰ Öke ve Mütercimler, *Düşler ve Entrikalar*, 227.

⁷⁴¹ Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları (DPMGMZ), XI, Cilt:232: 50-80.

Iraklı cuntacılar ile diyalog kurmuş ve 23 Temmuz 1958’de Irak’ın bağımsızlığını ve yeni hükümetini tanıdığını resmen açıklamıştır. Türkiye ise 30 Temmuz’da Bağdat hükümetini tanıma kararı almıştır.⁷⁴²

Değinildiği üzere Türk siyasetinde Irak Darbesi ve ABD’nin Lübnan’a yönelik askeri müdahalesi aynı düzlemde ele alınmış ve gerek yorumlar gerekse atılan adımlar birbirini tamamlar nitelikte olmuştur. ABD’nin Türkiye topraklarındaki askeri üssü İncirlik’i de kullanması muhalefetin konuya ilişkin duruşunda birincil derecede önemli olmuştur. Zira, Lübnan’daki siyasi krizin ve mayıs ayında derinleşen silahlı çatışmaların yaşandığı dönemde süreç yine yakından takip edilse de iktidar ve muhalefet arasında bir polemik konusu haline gelmemiştir. Söz konusu dönem içerisinde Ulus Gazetesi’nde yapılan haberlere bakıldığında genel itibari ile ajanslardan alınan ve Lübnan’daki mevcut durumu yorum olmaksızın olduğu gibi aktaran bir üslup göze çarpmıştır. Örneğin 12 Mayıs 1958 tarihli gazetede “*Lübnan’da Halk ile Ordu çarpışıyor*”; 15 Mayıs 1958’de ise “*Beyrut’ta Çarpışmalar Oluyor*” başlıkları ile verilen kısa haberlere rastlanmıştır. Hatta söz konusu haber metinlerinde Lübnanlı muhalif milislerden “asiler” olarak bahsedilmesi göze çarpmıştır.⁷⁴³ 16 Mayıs 1958 tarihinde ise konuya ilişkin geniş çaplı bir köşe yazısı yer almıştır. Ahmet Şükrü Esmer, “Dış Politika” adlı köşesinde Lübnan’daki olayları değerlendirmiş ve genel olarak durumun komünist tahrikiyle gerçekleşmiş olduğu yorumunu yapmıştır ancak Lübnan iç politikasındaki Amerikan müdahalesini de göz ardı etmemiş ve Eisenhower Doktrini ile ABD’nin Lübnan siyasetine karıştırıldığının altını çizmiştir.⁷⁴⁴ Ancak, 18 Mayıs 1958 itibari ile Ulus Gazetesi’nde Lübnan olaylarının ele alınış biçimi gözle görülür bir şekilde değişmeye başlamıştır. Gazetenin, 18 Mayıs’ta “*Amerikan Silahları Lübnan’da*” başlığı ile ilk sayfadan verdiği haberin 3. sayfadaki devamında “*Türkiye Lübnan’a Silah Gönderdi*”ara başlığı atılmıştır. Londra(THA) kaynağıyla verilen haberde şu ifadeler kullanılmıştır “*Paris radyosu bu akşamki neşriyatında Türkiye’nin Lübnan’a acele olarak bol miktarda hafif silahlar gönderdiğini bildirmiştir. Radyonun ilave ettiğine göre, bu silahlar baş gösteren isyanı bastırmak maksadıyla kullanılacaktır*”⁷⁴⁵ Hemen ertesi günkü Ulus Gazetesi’nde ise Esmer köşesinde “*Türk Hükümeti Silah Gönderdi mi?*” başlığı ile meseleyi yeniden gündeme taşımıştır. O sırada olayları takip etmek için Ulus Gazetesi adına Beyrut’ta bulunan gazeteci Fikret Otyam’dan aldığı bilgiyi paylaşan Esmer, Mısır ve Şam Radyolarının Türklerin Lübnan’a gönderdiği

⁷⁴² FRUS, 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 130. Memorandum From the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (Rountree) to Secretary of State Dulles, Subject “Recognition of New Iraqi Government”, Washington, July 23, 1958.

⁷⁴³ *Ulus*, 12 Mayıs 1958. *Ulus*, 15 Mayıs 1958.

⁷⁴⁴ Ahmet Şükrü Esmer, “Lübnan Olayları”, *Ulus*, 16 Mayıs 1958.

⁷⁴⁵ *Ulus*, 18 Mayıs 1958.

silahlardan bahsettiğini, haberin ise Lübnan makamları tarafından yalanlanmadığını yazmıştır. Esmer ayrıca, söz konusu haberin basına uygulanan ağır sansür nedeniyle Lübnan gazetelerinde yer almadığına dikkat çekmiştir. İlginç bir ayrıntı olarak not düşmek gerekirse, Ahmet Şükrü Esmer'in Ulus Gazetesi'ndeki köşe komşusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Esmer'in bu satırları yazdığı aynı gün "*Nasır'ın Yıldızı*" başlığıyla Mısır lideri Nasır'ı öven bir yazı kaleme almıştır. Yakup Kadri makalesinde, Nasır'ı "*Ortadoğu'da ikbali, kudreti, prestiji gittikçe yükselen yegâne devlet reisi*" olarak resmetmiş ve "*Sam Amca'ya kafa tutan, bütün manasiyle bir Abdülhasır miti*" ifadeleriyle anlatmayı tercih etmiştir. Tam da Lübnan'daki olaylarda Nasır'ın rolünün tartışıldığı bir dönemde açıkça "*Garplı dostlarımız*" kinayesiyle işaret ettiği Batı ve özellikle de ABD'nin Nasır karşısında basiretinin bağlandığını öne sürmüştür.⁷⁴⁶ Ulus Gazetesinin Lübnan hususundaki gözle görülür değişimi, ABD'nin Blue Bat Operasyonu'nu başlatması ile tamamen DP karşıtlığı noktasına taşınmıştır. Ancak, şunu da belirtmek yerinde olacaktır ki, askeri müdahale haberi ilk alındığında, Adana'daki İncirlik Üssü'nün kullanıldığına dair bir bilgi henüz ne Türk hükümetine ne de basına ulaşmamıştır. Bu nedenledir ki yapılan ilk haberlerde herhangi bir eleştirel yorumda bulunma gereği duyulmamıştır. Bu çerçevede Lübnan'a Amerikan müdahalesini 16 Temmuz 1958 tarihli nüshasında "*Amerika Lübnan'a asker çıkardı*" manşetiyle veren Ulus, Dışişleri Bakanı Zorlu'nun konuya ilişkin beyanatına yer vermiş ve "*Türk hükümeti Lübnan'a kuvvet gönderilmesini tamamiyle tasvip etmekte ve bundan memnuniyet duymaktadır*" sözlerini haberleştirmiştir. Aynı gün köşesinde konuya geniş yer veren Ahmet Şükrü Esmer ise konuyu bu defa yorum olmaksızın gelişen olayların kronolojik bir anlatımı ile ele almıştır.⁷⁴⁷ Ertesi günkü gazetede ise teyide muhtaç olduğu not düşülerek İncirlik meselesine ilişkin şu satırlara yer verilmiştir "*Amerikan askeri birlikleri Adana'ya mı geldi? Hava hareketliliği çok yoğun ancak resmi ve teyitli bir bilgi elde edilememiştir.*"⁷⁴⁸

Tarihler 18 Temmuz 1958'i gösterdiğinde ise İncirlik konusundaki teyidin gelmesi ve vaziyetin açığa çıkmasıyla birlikte Ulus Gazetesi tamamen eleştirel bir pozisyon almıştır. Bu tarihten itibaren sadece haber metinlerindeki değil, köşe yazarlarının da eleştiri dozu her geçen gün giderek artan bir seyir izlemiştir. 18 Temmuz 1958 tarihli Ulus'ta Bülent Ecevit köşesinde "*DP İktidarının O.Doğu Siyaseti*" başlıklı bir yazı kaleme almış ve Menderes hükümetinin Lübnan'da izlediği politikayı sert bir dille eleştirmiştir. ABD Başkanı Eisenhower'ın bile müdahale kararını Kongre'den onaylatarak aldığını belirten Ecevit, "*Hükümet Türkiye adına Amerika'nın bu milli kararını "tasvib" ederken kimlerin tasvibini*

⁷⁴⁶ Ahmet Şükrü Esmer, "*Türk Hükümeti Silah Gönderdi mi?*", Ulus, 19 Mayıs 1958. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Nasır'ın Yıldızı*", Ulus, 19 Mayıs 1958.

⁷⁴⁷ Ulus, 16 Temmuz 1958.

⁷⁴⁸ Ulus, 17 Temmuz 1958.

almıştır? Amerikan, İngiliz, Fransız elçilerinin mi? Yoksa İran Şahı ile Pakistan Cumhurbaşkanının mı? Bu kararın alınmasında fayda ve zorunluluklar olabilir ancak bunların Türk halkına ve TBMM'ye açıklanmaması kabul edilemez.” satırlarıyla Menderes hükümetini eleştirmiş ve yazısını yine oldukça sert bir şekilde şöyle bitirmiştir *“Türk halkına ve TBMM'ye hiçbir açıklamada ve izahta bulunmadan kendi topraklarımıza Amerikan kuvvetlerinin geldiğini öğrendiğimiz şu sıralarda, DP iktidarına Ortadoğu siyasetinin sorumluluğunu el'an bir başına taşıdığını bu durumda bu siyasetin milli bir siyaset sayılmasına imkan olmadığını bir daha hatırlatmak faydalı ve lüzumlu bulunsa gerekir.”*⁷⁴⁹

Ulus Gazetesi, Lübnan meselesi özellikle de İncirlik Üssü'nün kullanılması hususunda sert eleştirilerle yaklaştığı günlerde DP'nin yayın organı Zafer Gazetesi ise konuya olumlu yaklaşmıştır. Lübnan'daki siyasi kriz ve silahlı çatışmalar döneminde de Cumhurbaşkanı Şemun'u desteklemiş olan Zafer, hemen her gün küçük de olsa Lübnan ile ilgili verdiği haberlerde, Şemun ve taraftarlarının iddiasına paralel bir şekilde ülkedeki olaylardan Nasır ve Suriye'yi sorumlu tutmuştur.⁷⁵⁰ 16 Temmuz'da ise gazete, *“Amerika Lübnan'a Asker Çıkardı”* manşeti ile konuya geniş bir yer ayırmıştır. Ancak bu noktada tekrar vurgulamak gerekirse, Zafer Gazetesi, İncirlik hususunda herhangi bir haber girmemiştir. ABD'nin Lübnan'a asker çıkarması konusunda genel olarak ajans haberleri üzerinden haberler veren Zafer, bir yandan da hükümet yetkililerinin beyanlarına geniş yer ayırmayı tercih etmiştir. Zira 17 Temmuz 1958'de Amerikan müdahalesi hakkında bir yazı kaleme alan Mücahit Topalak'ın *“Hesaplı Riziko”* başlığı Zafer Gazetesinin tavrı ile oldukça müsemma olmuştur.⁷⁵¹

Ulus Gazetesi'nin dolayısıyla da CHP'nin DP'ye yönelik eleştirilerinin dozu, 20 Temmuz 1958'den başlayarak ciddi anlamda artmıştır. Özellikle 22 Temmuz tarihli Ulus Gazetesinde yer bulan Dışişleri Bakanı Zorlu'nun İngiliz Daily Mail gazetesi muhabiri Ralf Izzard'a verdiği demeç, suları iyiden iyiye dalgalandırmıştır. Haberi Zorlu'nun ağzından *“Gerekirse O.Doğuya gönüllü göndeririz.”* başlığı ile veren gazete, konuyu bir müddet gündeminde tutmuş ancak takip eden günlerde gazetenin gündemi CHP'nin TBMM'yi olağan üstü toplantıya çağırması; CHP Grup toplantılarındaki tartışmalar ve en nihayetinde DP-CHP söylem savaşına dönüşen bir süreç almıştır.⁷⁵²

⁷⁴⁹ Bülent Ecevit, *“DP İktidarının O.Doğu Siyaseti”*, Ulus, 18 Tammuz 1958.

⁷⁵⁰ Zafer, *“Lübnan Başvekili Suriye'yi İtham Etti”*, 18 Mayıs 1958. Zafer, *“Suriye'den Lübnanlı asilere yardım ediliyor”*, 18 Haziran 1958. Zafer, *“Lübnan'da Hükümet Duruma Hakim Oldu”*, 3 Temmuz 1958.

⁷⁵¹ Zafer, Mücahit Topalak, *“Hesaplı Riziko”*, 17 Temmuz 1958.

⁷⁵² Ulus, 22 Temmuz 1958. Zafer Gazetesi ise 23 Temmuz'da Zorlu'nun söz konusu beyanatının asılsız olduğunu belirten bir haber geçerek konuyu kapatmak istemiştir. Zafer, 23 Temmuz 1958.

Irak ve Lübnan olaylarını görüşmek üzere 24 Temmuz 1958 tarihinde toplanan DP ve CHP Meclis Gruplarının ardından Meclis Genel Kurulu'nda gelişmelere ilişkin 26 Temmuz 1958'de bilgi veren Dışişleri Bakan Vekili Namık Gedik, ABD'nin müdahalesinin BM kaidelerine uygun olduğunu ve DP hükümetinin tavrının da açık ve doğru olduğunu dile getirmiştir.⁷⁵³ 27 Temmuz'da 26 Temmuz tarihli Meclis toplantısını manşete taşıyan Ulus Gazetesi, *"Milleti Felakete Sürüklüyorsunuz"* manşeti ile çıkarak, DP hükümetinin CHP'nin konuyla ilgili verdiği soru önergelerine tatminkar cevaplar vermediğini vurgulamıştır.⁷⁵⁴ Aynı gün çıkan Zafer Gazetesi'nin manşetinde ise *"CHP dün dümensiz ve pusulasız kaldı"* yer almış; alt metinde ise CHP'ye yönelik şu ifadeler kullanılmıştır: *"Halk Partisinin havayı bulandırma tabiyesi sökmedi ve Meclis, Hükümetin dış duruma dair tatminkar izahatından sonra 1 Kasım'da toplanmak üzere tekrar tatile girdi."*⁷⁵⁵

TBMM'nin tatile girmesi sonrasında tepkilerini basın açıklamaları yolu ile devam ettiren CHP lideri İsmet İnönü ise verdiği birçok demeçte Menderes'i "maceracı" olmakla suçlamıştır. İnönü, 2 Ağustos 1958 tarihli basın toplantısında CHP'nin Irak'a müdahale söylentileri ve Lübnan meselesindeki tavrını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bizim bu meselede alakamız, Irak İhtilaline silahlı müdahale bulunmak arzusunun önüne geçmek olmuştur. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğu samimi olarak kaniyiz. Biz Meclisi toplantıya çağırdığımız zaman Ortadoğu buhranı Türkiye bakımından en vahim halindeydi. Meselenin en ehemmiyetlisi Türkiye'nin hudut dışı bir askeri sefer macerasından alıkonulmasıdır."

Lübnan'a gelince, Lübnan'da ve Ürdün'de bizim, himayeye muhtaç veya himaye olunacak tebaamız yoktur. Bu memleket hükümetleri bizden bir talepte bulunmamışlardır. Bu bakımdan Ortadoğu'daki büyük politika mücadeleleri içine üçüncü unsur olarak ve ziyadesiyle istekli halde karışmamıza lüzum ve sebep yoktur. Lübnan hadiselerinin başından beri bu memleketin iç politikasında taraf tutulması lehimize olmamıştır. Zaten şimdiye kadar katıldığımız bütün münakaşalar Ortadoğu memleketleri halkının Türkiye'ye karşı olan sevgilerini arttırmamıştır. Halbuki bu sevgi bizim için son derece kıymetlidir."

⁷⁵³ TBMMZC, XI, Cilt:4, Kısım:2, 820. Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, 481.

⁷⁵⁴ Ulus, *"Milleti Felakete Sürüklüyorsunuz"*, 27 Temmuz 1958.

⁷⁵⁵ Zafer, *"CHP dün dümensiz ve pusulasız kaldı"*, 27 Temmuz 1958.

Dış politikada bizim görüşlerimiz bunlarken ve bunlarla iktidarın tutumu arasında aşikâr farklar varken, bunların Büyük Mecliste münakaşasına imkân vermemek ve okunan kifayetsiz bir metni kabul etmemizi istemek nasıl bir milli birlik anlayışıdır aklımız ermiyor.

Son günlerin hadiseleri arasında Amerikan askeri uçaklarının ve Silahlı Kuvvetlerinin Adana'ya indiği ve indirildiği üzerinde memleketi bir bilgi vermek vazife değil midir? Hükümet sözcüsü zat bu hadiseden bilgili değil midir? Herkesin kolaylıkla anlayabileceği açık olan bu nokta hükümet beyanatının eksik ve kifayetsiz olduğuna sadece bir delildir. Öğrenmek istediğimiz şudur: Amerika Birlikleri Adana'ya bizim hükümetimizin talebi ile mi gelmişlerdir, yoksa kendileri mi bizim hükümetimizden müsaade talep etmişlerdir? Hükümet ne söylerse, söylediği ne olursa kabul etmemiz isteniyor. Buna razı olmayacağız. Dış politikada memleketi maceraya gitmekten korumak için insan takatinde bütün gayretlerle çalışacağımızdan bütün vatandaşlarımız emin olabilirler...”⁷⁵⁶

Şevket Süreyya'ya göre CHP lideri İsmet İnönü'nün sert eleştirileri ve ağır ithamları karşısında DP hükümeti sağlam bir savunma yapmamıştır. Başbakan Adnan Menderes, tartışmayı TBMM çatısı altında değil miting meydanlarından vermeyi tercih etmiştir. Menderes, İnönü'nün 2 Ağustos 1958 tarihli iddialarına 6 Eylül 1958 tarihinde Balıkesir'deki nutkunda cevap vermiş, Irak darbesine atıf yaparak CHP'yi “ihtilal tahrikçiliği” ile suçlamıştır. İnönü, Menderes'ten gelen bu ithama aynı tondan bir cevap vererek, 7 Eylül 1958'de yaptığı basın açıklamasında Menderes'i “siyaset serserisi” olarak nitelendirmiştir.⁷⁵⁷

Irak Darbesi ve Lübnan meselesi ile Türk siyasetinde başlayan dış politika merkezli psikolojik harp, 27 Mayıs 1960'taki askeri darbeye kadar devam etmiştir. Temmuz 1958 itibarıyla DP ile CHP arasında peyda olan bu karşılıklı siyasi polemik dalgası 1950'li yılların sonuna değin tırmanarak devam etmiştir. Sonuç itibarı ile ABD'nin Lübnan'a yönelik giriştiği Blue Bat Operasyonu'nda DP hükümetinin ABD'yi desteklemesi, bilhassa İncirlik Üssü ve İskenderun Limanı'nın TBMM'nin onayı ve bilgisi olmadan operasyon kapsamında kullanılması sekiz yıldır iktidar ve muhalefet arasında dış politika hususunda süregiden uzlaşmanın sona ermesine neden olmuştur. DP'nin 1958 yılına damgasını vuran Ortadoğu krizlerindeki tutumu sadece iç politikayı etkilemekle kalmamış, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile zaten sorunlu bir

⁷⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam III. Cilt: 1950-1964*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988, 333-336.

⁷⁵⁷ Aydemir, *İkinci Adam*, 336.

seyir izleyen ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur.⁷⁵⁸ Nitekim, Lübnan'daki krizi bitiren Amerikan müdahalesi sonucunda, hatırlanacağı üzere ABD “Nasır ve Arap Milliyetçiliğini yeniden tanımlama” stratejisine geçmiş ve bunun sonucu olarak ABD'nin onayı ile kurulan yeni Lübnan hükümeti neredeyse tamamen Lübnanlı muhaliflerden oluşturulmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye'nin desteklediği Kâmil Şemun ve ekibi devre dışı kalmış; Lübnan artık DP'nin “dost” kategorisinde olamayacak kadar dönüşüme uğramıştır. Benzer bir süreç hatta çok daha trajik bir şekilde Irak'ta yaşanmış; Ankara'nın Ortadoğu'daki en sadık dostu Nuri Said Paşa ve Kral Faysal'ın katledildiği kanlı bir darbe ile Bağdat yüzünü Moskova'ya dönmüştür. Kısacası Başbakan Menderes'in bölgede dirsek teması içerisinde olduğu iki önemli ülke artık Türkiye için birer tehdit unsuru haline gelmiştir. Daha da önemlisi her ne kadar ismi değiştirilip CENTO olarak varlığını sürdürse de, Adnan Menderes için sembolik anlamı çok büyük olan Bağdat Paktı artık tarihe karışmıştır. Türkiye böylece, krizlerle geçen 1958 yılı sonunda 1955 yılından bu yana Bağdat Paktı marifeti ile kendisine yüklediği misyon gereği “ağabeylik” etmeye çalıştığı Arap ülkelerinden ve Ortadoğu'dan büyük oranda kopmuştur.⁷⁵⁹ 1958 Lübnan Krizi ve akabinde gelen Blue Bat Operasyonu'nun Türk siyaseti için bir diğer önemli sonucu da İncirlik Üssü'nün bir daha asla gündemden düşmeyecek şekilde tartışmaya açılması olmuştur.⁷⁶⁰

DP hükümetinin, Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu sonrasındaki görece tek kazanımı, ABD Başkanı Eisenhower'ın 16 Temmuz 1958 tarihli ulusal güvenlik toplantısındaki talimatı gereği Türkiye'nin mali anlamda desteklenmesi olmuştur.⁷⁶¹ Nitekim, Blue Bat Operasyonu başlamadan bir süre önce Washington ve Ankara arasında süren “mali destek” pazarlığında ayak direyen ABD, operasyon başladıktan sonra, deyim yerindeyse Türkiye'ye para ve kredi musluklarını açmıştır.⁷⁶² Sözün özü, yaşanan süreç sonunda DP hükümeti ABD'den beklediği mali yardımı almış; alınan mali yardım Zafer gazetesinin günlerce manşetlerinden indirilmemiştir.⁷⁶³

⁷⁵⁸ Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*, 261.

⁷⁵⁹ Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu*, 143.

⁷⁶⁰ Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri*, 89.

⁷⁶¹ FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, Volume XII No: 22, Memorandum of Conference With President Eisenhower, Washington, July 16, 1958.

⁷⁶² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, 482.

⁷⁶³ Zafer, “Türkiye'ye Büyük Ölçüde İktisadi Yardım”, 30 Temmuz 1958. Zafer, “Dün Amerika ile Yeni bir Anlaşma Daha Yaptık”, “Krediler Piyasada Ferahlık Yarattı”, “Altın Fiyatları Süratle Düşüyor”, 1 Ağustos 1958. Zafer, “Hariciye Vekili Zorlu ‘Yardım Derhal Başlayacaktır’”, 5 Ağustos 1958.

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri Arşiv Belgelerinde 1958 Lübnan Krizi başlıklı tez çalışması, Soğuk Savaş döneminin bir alt sistemi olarak ele alınan Arap Soğuk Savaşı'nın en buhranlı dönemini ele almıştır. Dünyanın iki kutba ayrıldığı, ABD ve SSCB tarafından oluşturulan bir dehşet dengesi ekseninde domine edilen bu tarihsel sürecin en sancılı biçimde tezahür ettiği bölgelerin başında şüphesiz ki Ortadoğu gelmiştir. Bu çerçevede tez çalışması boyunca incelenen belgeler ışığında 1955 ve 1958 yılları arasındaki Ortadoğu buhranları, siyasi tarih ve uluslararası ilişkiler bağlamlarında disiplinler arası bir yöntemle ele alınmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Öncelikle Ortadoğu'ya sirayet eden Soğuk Savaş “Arap Soğuk Savaşı” olarak bir alt sistemde değerlendirilmiştir. Bu dönemde yükselişe geçen Arap milliyetçiliğinin bölge ülkelerindeki akisleri neticesinde ABD'nin CIA kanalı ile başta Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan'da iç dinamiklere müdahale ettiği tespit edilmiştir. Özellikle tezin ana sahası olan Lübnan'da 1957 parlamento seçimlerine yönelik yapılan Amerikan müdahalesinin Lübnan'ı ne denli bir krize soktuğu gözlenmiştir.

Belgelerin izinden gidilerek, 1958 Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu'nun kozasını oluşturan kronolojik hattın ise 1955 Bağdat Paktı, 1956 Süveyş Krizi, 1957 Suriye Krizi ve 1958 BAC'nin ilanı olduğu görülmüş ve tezde bu süreç geniş bir şekilde ele alınmıştır.

ABD'nin bilhassa CIA üzerinden Mısır lideri Nasır ile kurduğu, kendi içinde çelişkiler barındıran ilişki düzeyi, tüm bu krizli dönemin başlangıç noktası olmuştur. “Dostluk” zemininde başlayan ABD-Nasır ilişkisi, 1956 Süveyş Krizi sonrasında yavaş yavaş düşmanlık zeminine taşınmıştır. ABD'nin söz verdiği halde Nasır'ın “asrın projesi” dediği Asvan Barajı Projesine finansman sağlamaktan son anda vazgeçmesi tüm dengeleri değiştirmiştir. ABD'ye misilleme olarak yüzünü Doğu Bloku'na dönen Nasır, Çekoslovakya üzerinden Sovyet Rusya ile silah anlaşması imzalamış; Asvan Barajı'nın finansmanı için de yine Moskova ile anlaşmıştır. Nasır, bir anda ABD'nin gözünde “şeytanlaşmış” ve attığı her adım “komünizm” ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Oysa ki dönemin belgelerine göre Nasır'ı komünizm parantezine almak pek mümkün değildir. Bilakis Nasır'ın, iktidara geldiğinde yaptığı ilk iş ülkedeki tüm Komünist parti, dernek ve sendikaları kapatmak olmuştur. Ne var ki Beyaz Saray ve ABD Dışişleri Bakanlığı ekibi, CIA'in bölgedeki istasyon şefliklerinin istihbarat raporları aksini söylese de Nasır'ı “komünist” olarak görmeye; en iyi ihtimalle “komünist yanlısı” olarak nitelemeye uzun bir müddet devam etmiştir. Bu ısrar, ABD'nin incelenen dönemdeki stratejilerinin çıkış noktası olarak tespit edilmiştir.

Bu çerçevede bozulan ABD-Mısır/Nasır ilişkilerinin en sert yansıması Lübnan üzerinde tezahür etmiştir. Bilhassa 1958 Şubat'ında BAC'nin kuruluşunu Amerikan çıkarları için büyük bir meydan okuma olarak gören ABD, zaten şeytanlaştırmış bulunduğu Nasır'a karşı daha sert bir tutum izlemeye başlamıştır. Yine CIA'in raporları tam tersini öngörse de ABD'nin özellikle Lübnan Krizi'nin BM'deki görüşmeleri sırasında Mısır'ı suçlayıcı tavrı da Nasır'ı agresifleştirmiştir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki ABD, “düşman” kategorisine aldığı Nasır ile diyalog kanallarını tamamen kapatmamıştır. CIA, Beyaz Saray ve Dışişleri bürokrasisine rağmen her daim Nasır ile irtibatta olmuş, özellikle Lübnan Krizi'nin anarşiye döndüğü Mayıs 1958 itibari ile Lübnan'daki tansiyonun düşürülmesi için müzakerelere devam etmiştir. Blue Bat Operasyonu sırasında da hem CIA hem diplomasi kanalıyla Nasır ile özel görüşmeler yapılmıştır.

Tez çalışmasının Lübnan'a odaklanan bölümü ise birçok açıdan bir Ortadoğu klasiği görüntüsü vermiştir. 1957'deki tartışmalı Lübnan parlamento seçimlerine açıkça müdahale eden ABD, yine CIA üzerinden Lübnan'daki siyasi krizi kendi eliyle derinleştirmiştir. Krizin anarşiye dönüştüğü dönemde ise ABD, Eisenhower Doktrini marifeti ile gerektiğinde müdahale etmeyi taahhüt ettiği Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'a yardım etmekte tereddüt etmiştir. Bu noktada bir değerler çatışması da göze çarpmıştır. Nitekim, Kâmil Şemun anayasayı ihlal ederek bir kez daha cumhurbaşkanlığına aday olmakta ısrar etmiş, ABD ise gönülsüz bir şekilde Şemun'u perde ardından desteklemekle birlikte açıktan bir müdahalede bulunmaktan imtina etmiştir. Konunun BM'ye taşınmasından memnun olan ABD, Haziran-Temmuz 1958 arasında devam eden BM soruşturmasını bu açıdan yakından izlemiştir.

Döneme ilişkin Amerikan belgelerinde, Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun'un ABD'yi askeri müdahaleye zorladığı açıkça görülürken, ABD'nin ise bölgesel ve uluslararası konjonktürdeki hassas dengeleri gözeterek, müdahale kararını sürüncemede bıraktığı anlaşılmıştır. ABD'nin ayak dirediği askeri müdahaleyi tetikleyen ise, Amerikan ve İngiliz istihbarat servislerinin deyim yerindeyse gafil avlandığı 14 Temmuz 1958 tarihli Irak Darbesi olmuştur. ABD ve İngiltere'nin en sadık Arap müttefiki olan Irak monarşisini trajik bir şekilde deviren askeri darbe, ABD'yi Lübnan'a müdahale etmeye zorlamıştır. Irak gibi Lübnan'ı da kaybetme olasılığını göze alamayan Eisenhower yönetimi, Irak'ta yaşanan darbenin ertesi günü Lübnan'a asker çıkarmıştır.

ABD askerinin Lübnan Ordusu ya da muhalif milislerle çatışmaya girmemesinden ötürü, sancılı bir operasyon olarak algılanmayan bu ilk Ortadoğu çıkarması, ABD'nin Lübnan özelinde Ortadoğu politikasını gözden geçirmesine ise vesile olmuştur. Bu noktada yine

CIA'in günlük istihbarat bültenleri ve öngörü raporlarının bu değişimde önemli ölçüde yol gösterici olduğu tespit edilmiştir. Beyaz Saray'ın görüşünü etkileyen bir diğer faktör de Blue Bat Operasyonu sırasında Lübnan'a atanan Beyaz Saray Özel Temsilcisi Robert Murphy olmuştur. Lübnan Krizi'nin tüm tarafları ile hatta Kahire'ye giderek Nasır ile de görüşen Murphy, Beyaz Saray'a sahadaki vaziyetin hiç de Washington'dan görüldüğü gibi olmadığını göstermiştir. Özel temsilci Murphy'nin raporuna binaen, Lübnan'daki siyasi sürecin daha geriden takip edilmesine ve sert müdahaleler yerine artık daha sınırlı dokunuşlar yapılmasına karar verilmiştir.

ABD'nin bu süreçteki en büyük geri adımı ise Nasır'ın bölgedeki gücünün ve Arap milliyetçiliği gerçeğinin kabul edilmesi olmuştur. Bir süredir, bölgedeki tüm adımlarını Nasır karşıtlığı üzerinden kurgulayan ABD, bu tutumunun yanlışlığını görmüş ve Nasır'ı yeni bir çerçeveye oturtmuştur. Bu bağlamda Lübnan'daki Nasır yanlılarının yeni kurulan kabineye girmesine ses çıkarmayan ABD'nin Nasır ile ilişkilerini de yeniden gözden geçirmeye başladığı tespit edilmiştir.

Blue Bat Operasyonu ile sonuçlanan ABD'nin 1957 seçimlerinden başlayarak Lübnan siyasetine aktif müdahalesinin bir diğer önemli sonucu da ABD'nin Arap dünyasındaki algılanış biçiminde kendisini göstermiş ve bölgede "Amerikan karşıtlığı" gelişmeye başlamıştır. Lübnan'daki siyasi istikrarsızlığı Arap milliyetçiliğine; Arap milliyetçiliğini de alenen Komünist yıkıcılığa bağlayan Eisenhower yönetiminin son tahlilde bölgedeki toplumsal ve ideolojik olguları sağlıklı bir şekilde analiz edemediği gün yüzüne çıkmıştır. Amerikan müdahalesi, Lübnan halkının genelinde sömürge travmasını canlandırmıştır. Sonuç olarak Amerikan askeri müdahalesi, birçok Lübnanlı'nın ABD'yi Avrupalı sömürgeci güçler, İngiltere ve Fransa'nın yerini alan emperyalist bir güç olarak algılamasına neden olmuştur. ABD, her ne kadar operasyonun hemen başında, Beyaz Saray Lübnan Özel Temsilcisi Murphy'nin tespitleri sonrasında süreci tersine çevirmeye meyletmiş olsa da ABD askerinin Lübnan'daki varlığı bile birçok Lübnanlı'nın belleğinde tepkisel duyguların yerleşmesine engel olamamıştır.

Öte yandan ABD'nin Lübnan'a müdahale kararı alırken ortaya koyduğu hedeflerin, Amerikan askerinin Lübnan'da bulunduğu süreçte sahadaki gerçekliklere göre yeniden dizayn edilmiş olması da ABD açısından bir diğer sonuç olarak tespit edilmiştir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki stratejik olarak değişiklik göstermiş olsa da ABD'nin çıkarları açısından politika kendi içerisinde tutarlı kalmıştır. Bu minvalde değişen tek şeyin ABD'nin kurguladığı oyunun kuralları ve bir miktar da oyuncular olduğu gözlenmiştir. Başka bir deyişle ABD'nin "*politika sabit, strateji değişkendir*" düsturu, Lübnan'da da kendisini göstermiştir.

Belgelerin ışığında ortaya çıkan bir diğer önemli olgu ise, Ortadoğu hususunda zaten çoğu zaman farklı görüşleri paylaşan ABD ve İngiltere'nin, özellikle Blue Bat Operasyonu kapsamında “*operasyon içinde operasyon*” olarak nitelendirilen bir karşılıklı meydan okumaya meylettikleri olmuştur. 14 Temmuz 1958’de Irak’ta yaşanan kanlı darbe öncesinde Amerikan ve İngiliz istihbarat servislerinin ciddi anlamda bir zafiyet göstermiş olmalarının bu meydan okumayı derinleştirdiği de ayrıca gözlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasında, Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu’nun Türkiye açısından da önemli sonuçları olduğu tespit edilmiştir. Uluslararası ilişkiler anlamında Türk dış politikasının kendisini yeniden konumlandığı yıllar olarak da tarihe geçen dönem, Türkiye ile Arap ülkelerini kutuplaşmış dünya sistemi üzerinden karşı karşıya getirmiştir. Tezin ana vakası olan 1958 Lübnan Krizinin anarşi aşamasında, Mısır ve Suriye muhalif milisleri desteklerken, Türkiye’nin ise Cumhurbaşkanı Şemun ve rejim yanlısı gruplara destek verdiği görülmüştür.

Amerikan belgelerinde Lübnan Krizi’ne yönelik Türkiye’nin tavrı ABD açısından olumlu karşılanmıştır. Taranan arşiv belgeleri içerisinde çok sınırlı sayıda belgede Türkiye’nin sembolik anlamda askeri yardım yaptığına dair bilgiye rastlanmıştır. CIA belgelerinde ise Türkiye’nin sadece lojistik destek sağladığının belirtildiği görülmüştür. Aynı çerçevede, dönemin en etkili CIA uzmanları Miles Copeland ve Wilbur Crane Eveland’ın anılarında da konuya ilişkin bir bilgi veya yoruma rastlanmamıştır.

Blue Bat Operasyonu kapsamında ise Amerikan belgelerinde Türkiye merkezli olarak en büyük mesele Adana’daki İncirlik Üssü ve aslında çok gündeme getirilmemiş olsa da İskenderun Limanı ve Yumurtalık Akaryakıt Tesisleri olmuştur. İncirlik Üssü’nün operasyon çerçevesinde kullanılacağına dair Türkiye’ye haber verilmemesi nedeni ile özellikle askeri makamlar arasında sıkıntılı bir şekilde başlayan süreç, siyasilerin araya girmesi ve ABD’nin operasyonun ikinci günü itibari ile gerekli prosedürleri yerine getirmesi ile yumuşamıştır. Ancak yine de siyaset ve diplomasi alanlarının dışına çıkıldıkça Blue Bat Operasyonu çerçevesinde irili ufaklı huzursuzluklar yaşandığı görülmüştür. Amerikan askeri belgelerine de yansıyan bu durum, operasyon devam ederken günü kurtaracak çözümlerle giderilmiş lakin tarihsel anlamda önemli etkiler bırakmıştır. Bu etkilerin başında İncirlik Üssü’nün statüsünün, varlığının, mahiyetinin ve gerekliliğinin ABD ile yaşanan her krizde, sorunda siyasiler tarafından gündeme taşınması olmuştur. Bu durum karşılıklı güvensizliği de pekiştiren bir süreci beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, 1958 yazından itibaren, İncirlik Üssü ya da daha geniş ele alınırsa Türkiye’deki Amerikan askeri varlığı, Türk-Amerikan ilişkileri açısından müttefiklik bağının ötesinde her daim bir sorun olarak algılanmaya başlanmıştır.

Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu'nun Türkiye açısından bir diğer önemli sonucu da iktidar ve muhalefet arasındaki tek mutabakat konusu olan dış politikada zıtlaşmayı başlatmış olmasıdır. Hem DP hem CHP tarafından Irak Darbesi ile aynı zeminde ele alınan ABD'nin Lübnan'a yönelik giriştiği askeri operasyon, uzun bir müddet Türk iç siyasetinde etkisini sürdürmüştür. Basın üzerinden başlayan restleşme, liderlerin sert açıklamalarıyla devam etmiştir. TBMM çatısında da tartışılan mesele, Menderes ve İnönü'nün miting konuşmalarına da uzunca bir süre malzeme olmuştur. İncirlik'in izinsiz bir şekilde kullanılmış olmasını sert bir dille eleştiren CHP, DP'yi böylesine önemli bir konuyu TBMM'den kaçırarak denetim mekanizmasını engellemekle suçlamıştır. DP ise CHP'yi, Irak Darbesi'nde yaşanan kanlı infazları sürekli basın-yayın organlarında gündemde tutarak "ihtilal çığırtkanlığı" yapmakla itham etmiştir.

Sonuç itibari ile DP'nin, 1958 yılına damgasını vuran Ortadoğu krizlerindeki tutumu sadece iç politikadaki hassas dengeyi sarsmakla kalmamış, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile zaten sorunlu bir seyir izleyen ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Başbakan Menderes'in bölgede dirsek teması içerisinde olduğu iki önemli ülke Irak ve Lübnan artık Türkiye için büyük birer tehdit unsuru haline gelmiştir. Daha da önemlisi her ne kadar ismi değiştirilip CENTO olarak varlığını sürdürse de Adnan Menderes için sembolik anlamı büyük olan Bağdat Paktı, artık tarihe karışmıştır. Türkiye böylece, krizlerle geçen 1958 yılı sonunda 1955 yılından bu yana Bağdat Paktı marifeti ile kendisine yüklediği misyon gereği "ağabeylik" etmeye çalıştığı Arap ülkelerinden kopmuştur. DP hükümetinin, Lübnan Krizi ve Blue Bat Operasyonu sonrasındaki görece tek kazanımı ABD Başkanı Eisenhower'ın 16 Temmuz 1958 tarihli ulusal güvenlik toplantısındaki talimatı gereği Türkiye'nin mali anlamda desteklenmesi olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşivler

ABD Dışışleri Bakanlığı Arşivleri-NARA (Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi Arşiv Belgeleri)

- US Department of State Records, Central Decimal Files

- Foreign Relations of the United States (FRUS)

FRUS 1946, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume VI

FRUS 1952–1954, Eastern Europe; Soviet Union; Eastern Mediterranean, Volume VII

FRUS 1955–1957, National Security Policy, Volume XIX

FRUS 1955–1957, Near East Region; Iran, Iraq, Volume XII

FRUS 1955–1957, Near East: Jordan-Yemen, Volume XIII

FRUS 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV

FRUS 1955–1957, Suez Crisis, July 26–December 31, 1956, Volume XVI

FRUS 1952–1954, The Near And Middle East, Volume IX

FRUS 1955–1957, Western Europe and Canada, Volume XXVII

FRUS 1958–1960, Arab-Israeli Dispute; United Arab Republic; North Africa, Volume XIII

FRUS 1958–1960, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, Volume X

FRUS, 1958-1960, Lebanon And Jordan, Volume XI

FRUS 1958–1960, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula Volume XII

Birleşmiş Milletler (BM) Arşivleri

United Nations (UN) Official Records (Birleşmiş Milletler (BM) Resmi Arşivleri)

-United Nations Official Records

-UN General Assembly Official Records

-UN Security Council Official Documents

CIA Arşivleri

The Central Intelligence Agency (CIA) Declassified Documents (ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı Gizliliği Kaldırılmış Ariv Belgeleri)

CIA-Current Intelligence Bulletin Collection

CIA- National Intelligence Estimate Reports

CIA National Security Council Briefing Reports

CIA General Records

Resmi Yayınlar

Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları (DPMGMZ)

Public Papers of the Presidents of the United States

Records of the United States Senate

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

United States Armed Forces Research Service Report

US Department of State Bulletin

US Congressional Hearings

US *National Security Council* Records (NSC)

White House American Foreign Policy Current Documents

Kitaplar

ABD Dışışleri Bakanlığı İktisadi İşbirliği İdaresi Türkiye Özel Misyonu, *Amerika Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Erkmen Matbaası,1951.

Abdunâsır, Cemal. *Arap Devriminin Yöntemleri*. Çev.Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları, 1970.

Abu-Husayn, Abdul-Rahım. *The View From Istanbul: Ottoman Lebanon And The Druze Emirate In The Ottoman, Chancery Documents, 1546-1711*.New York: I.B. Tauris, 2004.

Acar, İrfan. *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1989.

Akarlı, Engin Deniz. *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. London: I.B. Tauris, 1993.

- Akşin, Aptülâhat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Akşin, Aptülâhat. *Ortadoğu Meseleleri: Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri*. İstanbul: Matbuat Yayınları, 2021.
- Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti: 1946-1960*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- Alden, John Richard. *A History of the American Revolution*. New York: Knopf Publications, 1969.
- Alin, Erika Gerd. *The United States and the 1958 Lebanon Crisis: American Intervention in the Middle East*. Maryland: University Press of America, 1994.
- Allison, Robert J. *The American Revolution: A Concise History*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Alperovitz, Gar. *Atomic Diplomacy : Hiroshima and Potsdam, the Use of the Atomic Bomb and the American Confrontation with Soviet Power*. London: Pluto Press, 1994.
- Alterman, John. *Egypt and American Foreign Assistance 1952-1956*. New York: MacMillian, 2002.
- Ambrose, Stephen Edward. *Dünyaya Açılım:1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası*. Çev. Ruhican Tul. Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları, 1992.
- Ambrosius, Lloyd E. *Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*. New York: Macmillan, 2002.
- Amin, Samir. *Mısır'da Sosyalizm*. Çev.Bilgin Yav. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.
- Anderson, Perry. *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*. Çev.Barış Baysal. Ankara: NotaBene Yayınları, 2015.
- Antonius, George. *Arap Uyanışı: Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*. Çev. Mehmet Akif Koç, Muhammed Karakuş. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Aras, Tevfik Rüştü. *Atatürk'ün Dış Politikası*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Armaoğlu, Fahir. *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt I*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Armaoğlu, Fahir. *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

- Aron, Raymond. *Peace and War, A Theory of International Relations*. New York: Anchor, 1973.
- Arsel, İlhan. *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999.
- Arslan, Emir Şekip. *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları*. Çev. Selda Meyda, Ahmet Meydan. İstanbul: Çatı Kitaplar, 2005.
- Ataç, Kaan Kutlu. *Türk Soğuk Savaşı: Sadık Müttefiklikten Milli Güvenlik Sorununa Eisenhower ve Türkiye (1953-1957)*. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Ataöv, Türkkaya. *Amerika, NATO ve Türkiye*. İstanbul: İleri Yayınları, 2006.
- Atatüre, Süha. *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı: On Üç Koloniden Küresel Güce Amerika*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- Atay, Falih Rıfkı. *Zeytindağı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Atlioğlu, Yasin. *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri: Aziz Marun'dan İç Savaş'a Maruni Kimliği ve Çatışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Attie, Caroline. *Struggle in the Levant.: Lebanon in the 1950's*. London, I.B. Tauris, 2003.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam III. Cilt: 1950-1964*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderes'in Dramı?*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Ayhan, Veysel, Tür, Özlem. *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*. Bursa: Dora Yayınları, 2009.
- Aytekin, Cavit Emre. "Amerikan İstisnacılığının Kimliksel Boyutu ve Hegemonya Sonrası ABD Dış Politikasındaki Rolü", *Biz ve Ötekiler: Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika*, Ed. Gökhan Çapar. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Bağcı, Hüseyin. *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1990.
- Bağcı, Hüseyin. *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: METU Press, 2001.
- Barnett, Michael N. *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Barr, James. *Kırmızı Çizgi: Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi*. Çev.Ekin Can Göksoy. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Barrett, Roby C. *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy*. New York: I.B. Tauris, 2007.

- Bayur, Yusuf Hikmet. *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Berkes, Niyazi. *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*. İstanbul: Köprü Yayınları, 1969.
- Beshara, Adel. *Antun Sa'adeh: The Man, His Thought and Anthology*. London: Ithaca Press, 2007.
- Beshara, Adel. *Lebanon: The Politics of Frustration: The Failed Coup of 1961*. New York: Routledge, 2005.
- Bıyıklı, Mustafa. *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika Konuşmaları*. İstanbul: Hiperlink Yayınevi, 2011.
- Bilge, A. Suat. *Güç Komşuluk: Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.
- Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Ankara Merkezi, “Resmi Ziyaret: Türkiye Cumhuriyeti Celal Bayar'ın Birleşik Amerika'yı Ziyaretinin Hikâyesi Ocak-Mart 1954”, Beyrut: Birleşik Amerika Haberler Teşkilatı Yakındoğu Bölge Servisi Basımevi, Beyrut (Tarih belirtilmemiş).
- Black, Jeremy. *Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*. Çev. Yeliz Özkan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 2009.
- Blum, William. *Killing Hope: U.S. Military and C.I.A. Interventions Since World War II*. Maine: Common Courage Press, 2008.
- Bostancı, Mustafa. *Irak'ta Monarşinin Sonu: 1958 Irak İhtilali*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.
- Bölme, Selin M. *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Braudel, Fernand. *Tarih Üzerine Yazılar*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınevi, 1992.
- Bremer, Francis J. *John Winthrop: America's Forgotten Founding Father*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Bryson, Thomas A. *American Diplomatic Relations With the Middle East, 1784- 1975: A Survey*. New Jersey: The Scarecrow Press, 1977.
- Burns, William. *Economic Aid and American Policy Toward Egypt: 1955-1981*. New York: State University of New York Press, 1985.

- Capozzola, Christopher. “Amerikan İmparatorluğu”. Çev.Gül Çağalı Güven. *Savaşta İmparatorluklar 1911-1923*. Ed. Robert Gerwarth ve Erez Manela. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Carr, Edward Hallett. *Yirmi Bir Yıl Krizi:1919-1939*. Çev. Can Cemgil. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Cevdet Paşa, Ahmet. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt 2*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Chomsky, Noam. *What Uncle Sam Really Wants?*.Berkeley: Odonian Press, 1992.
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2018.
- Clifford, Geertz. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, 1973.
- Cobban, Helen. *The Making of Modern Lebanon*. London: Hutchinson Educational, 1985.
- Copeland, Miles. *Devletler Oyunu: Bir CIA Ajanı'nın Anıları*. Çev. Bedirhan Muhib. İstanbul: Nehir Yayınları, 1987.
- Copeland, Miles. *The Game Player: The Confessions of the CIA's Original Political Operative*. London: Aurum Press, 1989.
- Croly, Herbert. *The Promise of American Life*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- Davidson, James West. *Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*. Çev.Can Evren Topaktaş.İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Daviş, Adid. *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa*. Çev.Lütfi Yalçın. İstanbul: Literatür Yayınları, 2004.
- Dawisha, Adeed. *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. New York: Princeton University Press, 2016.
- Dawisha, Karen. *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*. London: The MacMillan Press, 1979.
- Dikerdem, Mahmut. *Ortadoğu'da Devrim Yılları: Bir Büyükelçinin Anıları*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1977.
- Dilek, Mehmet Sait. *Sorularla Amerikan Devrimi*. Ankara: Eğitim Yayınevi, 2020.
- Dupont, Anne-Laure, Mayeur-Jaouen, Catherine, Verdeil, Chantal. *Ortadoğu Tarihi: 19. Yüzyıldan Günümüze*. Çev.Ayşe Meral. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2022.

Dölger Charles, Füsün. *Cevdet Dölger: Bir Diplomatin Hayat Yolculuğu*. İstanbul: Form Yayınevi, (Tarih Belirtilmemiş).

Dürüşken, Çiğdem. *Magna Charta seu Magna Charta Libertatum Büyük Sözleşme Ya Da Özgürlükler Sözleşmesi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

Dyer, Gwynne. *War (The New Edition)*. Toronto: Random House of Canada, 2004.

Edwards, Jonathan. *The Works of Jonathan Edwards*. New Heaven: Yale University Press, 1972.

Eisenhower, Dwight D. *Waging Peace, 1956-1961: The White House Years*. New York: DoubleDay, 1965.

Entelis, John P. *Pluralism and Party Transformation in Lebanon Al-Kata'ib. 1936-1970*, Leiden: Brill, 1974.

Erol, Mehmet Seyfettin, Oğuz, Şafak. “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye’nin Dış Politikasına Olan Etkisi”. *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler*. Ed. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, Ankara: Barış Kitap.

Erol, Mehmet Seyfettin. “Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi”. *Türk Dış Politikasında 41 Kriz:1924-2014*. Ed. Haydar Çakmak. Ankara: Kripto Yayınları, 2015, 58-70.

Esman, Milton J. ve Rabinovich, Itamar. *Ortadoğu’da Etnisite ve Çoğulculuk*. Çev. Zafer Avşar. İstanbul: Avesta Yayınları, 2004.

Eveland, Wilbur Crane. *Ropes of Sand: America’s Failure in the Middle East*. New York: W. W. Norton, 1980.

Fahim, Hussein M. *Dams, People and Development: The Aswan High Dam Case*. Oxford: Pergamon Press, 2013.

Feagin, Joe. *Systemic Racism: A Theory of Oppression*. New York: Routledge, 2006.

Felix, David. *Kennan and the Cold War: An Unauthorized Biography*. New York: Routledge, 2015.

Fischer, Joschka. *Tarihin Dönüşü: 11 Eylül’den Sonra Dünya ve Batı’nın Yeniden Yapılanması*. Çev. Evrim Güney. İstanbul: Merkez Kitap, 2006.

Fisk, Robert. *Pity the Nation: Lebanon at War*. London: Oxford University Press, 2006.

Gaddis, John Lewis. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. New York: Oxford University Press, 1987.

- Gallman, Waldermar J. *Iraq Under General Nuri: My Recollections of Nuri al-Said, 1954-1958*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1964.
- Gelvin, James L. *Modern Ortadoğu Tarihi: 1453-2015*. Çev.Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Gendzier, Irene L. *Notes from the Minefield United States Intervention in Lebanon, 1945-1958*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Gendzier, Irene L. "The Declassified Lebanon, 1948–1958: Elements of Continuity and Contrast in US Policy Toward Lebanon". *Toward a Viable Lebanon*. Ed. Halim Barakat, Washington DC: Croom Helm-Center for Contemporary Arab Studies, Georgetown University Press, 1988, 178-180.
- Getachew, Adom. *İmparatorluktan Sonra Dünya Kurmak: Kendi Kaderini Tayinin Yükselişi ve Düşüşü*. Çev. Emre Can Dağlıoğlu. İstanbul: Runik Kitap, 2021.
- Goldschmidt Jr., Arthur, Davidson, Lawrence. *Kısa Ortadoğu Tarihi*. Çev.Aydemir Güler. İstanbul: Doruk Yayınları, 2007.
- Goria, Wade R. *Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943-1976*. London: Ithaca Press, 1985.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.
- Gönlübol, Mehmet, Ülman, Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Güler, Zeynep. *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.
- Gündoğan, Ünal. *Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya*. Ankara: SRT Yayınları, 2016.
- Habib, Camille. *Consociationalism and the Continuous Crisis in the Lebanese System*. Beirut: Majid Publications, 2009.
- Haikal, Mohamed H. *Cutting The Lion's Tail: Suez Through Egyptian Eyes*. London: Arber House, 1986.
- Hannigan, Robert E. *The Great War and American Foreign Policy: 1914-24*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2016.
- Harkabi, Yehoshafat. *Arab Attitudes to Israel*. Çev.Misha Louvish. New York: Routledge, 2017.

- Harris, George S. *Troubled Alliance Turkish American Problems in Historical Perspective 1945-1971*. Washington DC: Hoover Institution, 1976.
- Harris, William. *The New Face of Lebanon: History's Revenge*. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2006.
- Hawkins, Anthony Hope. *Zenda Mahkûmu*. Çev. Zuhâl İnal. İstanbul: Kidega Yayınları, 2020.
- Hawkins, Anthony Hope. *The Prisoner of Zenda*. Bradford: Watermill Press, 1997.
- Heikal, Mohamed Hassanein. *The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*. New York: Doubleday, 1973.
- Heykel, Muhammed Hasaneyn. *Amerikan İmparatorluğu: İşgal-Katliam-Gasp-Emperyalizm*, Çev. İsmail Yaşa. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Hirst, David. *Küçük Devletlerden Sakının: Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı*, Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir, Ayşe Selcan Özdemirci. İstanbul: Matbuat Yayınları, 2016.
- Hirst, David. *Silah ve Zeytin Dalı: Ortadoğu'da Şiddetin Kökenleri*. Çev. Timur Demirtaş. İstanbul: Matbuat Yayınları.
- Hitchcock, William I. *The Age of Eisenhower: America and the World in the 1950s*. New York: Simon and Schuster, 2018.
- Hook, Steven W., Spainer, John. *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*. Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2014.
- Hottinger, Arnold. "Zu'ama in Historical Perspective". *Politics in Lebanon*. Ed. Leonard Binder. New York: John Wiley & Sons, 1966.
- Hourani, Albert. "Ideologies of The Mountain and The City". *Essays on The Crisis in Lebanon*. Ed. Roger Owen. London: Ithaca Press, 1976.
- Hourani, Albert. *Arap Halkları Tarihi*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Hourani, Albert. *Syria and Lebanon: A Political Essay*. London: Oxford University Press, 1968.
- Hudson, Michael C. *The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon*. New York: Random House, 1968.

Hurewitz, Jabob Coleman. “Regional and International Politics in the Middle East”, *The United States and The Middle East*, (Ed). Georgiana G. Stevens. New Jersey: Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1964.

Hurewitz, Jabob Coleman. *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*. Çev. Nusret Özçelik. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Etüt Yayınları, 1980.

Hurewitz, Jacob Coleman. *Diplomacy in the Near and Middleeast, A Documentary Record (1914-1956) Vol:II*. New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1957.

Ismael, Tarık Y. *The Rise And Fall of the Communist Party of Iraq*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

İskit, Temel. *Diplomasinin Gücü: Modern Ortadoğu’nun Şekillenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

İsmail, Tarık Y. *Arap Dünyasında Kömünist Hareket*. Çev. Kemal Sarısözen. İstanbul: Kapı Yayınları, 2006.

Jankowski, James. *Nasser’s Egypt, Arab Nationalism and the United Arap Republic*. London: Lynn Rienner Publishers, 2002.

Karpat, Kemal H. *Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Çev. Recep Boztemur. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Kassir, Samir. *Beirut*, Trans. M. B. DeBevoise. California: University of California Press, 2010.

Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*. Çev. Türkan Yöney. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2003.

Kenanoğlu, Macit. *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.

Kerr, Malcolm H. *The Arab Cold War 1958-1967’a Study in Ideology in Politics*. New York: Oxford University Press, 1967.

Kerr, Malcolm H. *The Arab Cold War 1958-1967’a Study in Ideology in Politics*. New York: Oxford University Press, 1967.

Kerr, Malcolm H. *The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*. London: Oxford University Press, 1967.

Kerr, Malcolm H. *The Arab Cold War: Gamel Abd al-Nasr and his Rivals*. London: Oxford University Press, 1971.

- Khairallah, Shereen. *The Sisters of Men: Lebanese Women in History*. Beirut: Institute for Women's Studies in the Arab World Press, 1996.
- Khalaf, Samir. *Civil and Uncivil Violence in Lebanon A History of the Internationalization of Communal Conflict*. New York: Columbia University Press, 2002.
- Khalaf, Samir. *Persistence and Change in 19th Century Lebanon: A Sociological Essay*. Beirut: American University of Beirut (AUB) Press, Beirut, 1979.
- Kılınçkaya, Derviş. *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.
- Kissinger, Henry. *Diplomasi*. Çev. İbrahim H. Kurt. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Kolko, Gabriel. *Confronting the Third World: United States Foreign Policy 1945–1980*. New York: Pantheon Books, 1988.
- Kolko, Gabriel. *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy 1943-1945*. New York: Pantheon Books, 1990.
- Kürkçüoğlu, Ömer. *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*. Ankara: Barış Kitap, 2011.
- LaFeber, Walter. *The American Age: US Foreign Policy At Home and Abroad 1750 to The Present*. New York: Norton Books, 1994.
- Lattouf, Mirna. *Women, Education, and Socialization in Modern Lebanon: 19th and 20th Centuries Social History*. Lanham: University Press of America, 2004.
- Lenczowski, George. *American Presidents and the Middle East*. Durham and London: Duke University Press, 1990.
- Lewis, Bernard. *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Çev.Selen Y. Kölay. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2016.
- Lewis, Bernard. *Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair*. Çev.Hür Güldü. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- Lipset, Seymour Martin. *American Exceptionalism: A Double-Edged Sword*. New York: Norton, 1996.
- Little, Douglas. *American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2009.

- Little, Richard D., Burch, Wilhelmine. *Air Operations in the Lebanon Crisis of 1958*. Washington DC: United States Air Force Historical Division Liaison Office: October 1962.
- Little, Tom. *Modern Egypt*. New York: Praeger Publishers, 1967.
- Lutsky, Borisoviç. *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, Çev. Turan Keskin. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Macmillan, Margaret. *Bariş Yapanlar: Paris 1919 Dünyayı Değiştiren 6 Ay: 1919 Paris Bariş Konferansının Hikayesi*. Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Makdisi, Usama. *The Culture Of Sectarianism: Community, History And Violence In Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*. Berkeley: University of California Press, 2000.
- Malanson, Jeffrey J. *Addressing America: George Washington's Farewell and the Making of National Culture, Politics, and Diplomacy: 1796–1852*. Ohio: Kent State University Press, 2015.
- Malone, David M. , Khong, Yuen Foong .*Unilateralism and U.S. Foreign Policy: International Perspectives*. Colorado: Lynne Rienner, 2003.
- Manela, Erez. *Kendi Kaderini Tayin Hakkı ve Sömürge Karşıtı Milliyetçiliğin Kökenleri: Wilsoncu Moment*. Çev. Ergin Özler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Mansfield, Peter. *Ortadoğu Tarihi*. Çev.Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Mansfield, Peter. *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. Çev. Salih Yurdakul. İstanbul: Söylem Yayınları, 2000.
- Marlowe, John. *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations: 1800-1956*. Connecticut: Archon Books, 1965.
- McDougall, Walter A. *Promised Land, Crusader State: The American Encounter With The World Since 1776*. Boston: Marines Books, 1997.
- Meo, Leila M. T. *Lebanon Improbable Nation: A Study in Political Development*. Bloomington: Indiana University Press, 1965.
- Merck, Frederick. *Manifest Destiny and Mission in American History*, New York: Vintage Books, 1963.
- Mezghani, Ali. *Tamamlanmamış Devlet: Arap Ülkelerinde Hukuk Sorunu*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Morgenthau, Hans J. *Uluslararası Politika Cilt I ve Cilt II*. Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

- Morris, Richard B. *Seven Who Shaped Our Destiny: The Founding Fathers as Revolutionaries*, New York: Harper&Row, 1973.
- Murat, Turgay. *Süper Güçlerin Ortadoğu Mücadelesi: 1945-1973 Yılları Arasında Mısır Ekseninde Ortadoğu'da ABD-Sovyet Rusya Mücadelesi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2020.
- Murphy, Robert. *Diplomat Among Warriors*. New York: Doubleday, 1964.
- Münkler, Herfried. *İmparatorluklar: Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliği Mantığı*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Myrdal, Karl Gunnar. *American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*. New York: Harper&Brothers, 1944.
- Neff, Donald. *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East*. New York: Simon & Schuster, 1981.
- Nevins, Allan, Commager, Henry Steele. *ABD Tarihi*. Çev. Halil İnalcık, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2005.
- Odeh, B.J. *Lübnan'da İç Savaş: Çağdaş Bir Siyasal Tarih*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Belge Yayınları, 1986.
- Oran, Baskın (Ed). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Orha, Zafer. *Beyrut Vilayeti'nde Osmanlı İdaresi (1887-1909)*. İstanbul: Libra Yayınları, 2022.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu: Seçme Eserler II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Owen, Roger, Pamuk, Şevket. *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Çev. Ayşe Edirne. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Öke, Mim Kemal. *Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore, 1950-53*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- Öke, Mim Kemal, Mütercimler, Erol, *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

- Özbudun, Ergun. “Etkisi Bugüne Uzanan Osmanlı Mirası ve Ortadoğu’da Devlet Geleneği”, Çev.Gül Çağalı Güven. *İmparatorluk Mirası: Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı Damgası*, Ed. L. Carl Brown. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Özkoç, Özge. *Mısır’ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme Merkezileşme ve Özerklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Paine, Thomas. *Sağduyu*, Çev. Çiçek Özbek. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Pappe, Ilan. *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*. Çev.Nuri Plümer. Ankara: Phoenix Yayınları, 2007.
- Parker, David. *Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*. Çev: Kemal İnal. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.
- Pauwels, Jacques. *Hayırlı Savaş Söylencesi: İkinci Dünya Savaşı’nda Amerika*. İstanbul: Yordam Kitap, 2017.
- Persson, Magnus. *Great Britain, the United States and the Security of the Middle East: The Formation of Baghdad Pact*. Lund: Lund University Press, 1998.
- Primakov, Yevgeni. *Rusların Gözüyle Ortadoğu*. Çev.Olga Tezcan. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Qubain, Fahim Issa. *Crisis in Lebanon*. Washington DC: Middle East Institute Press, 1961.
- Reinkowski, Maurus, Saadeh, Sofia. “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletin Sorgulanması*, Çev. Ebru Kılıç. Ed. Haldun Günalp. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Remond, Rene. *ABD Tarihi*. Çev.İşık Ergüden. Ankara: Dost Yayınevi, 2016.
- Riedel, Bruce. *Beirut 1958: How America's Wars in the Middle East Began*. Washington DC: Brookings Institution Press, 2020.
- Rogan, Eugene. *Araplar: Bir Halkın Tarihi*. Çev. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2017.
- Roosevelt Jr., Kermit. *Countercoup: The Struggle for the Control of Iran*, New York: McGraw-Hill, 1979.
- Salibi, Kamal S. *The Modern History of Lebanon*. New York: Frederick A. Praeger, 1966.
- Salibi, Kamal. *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*. London: I.B. Tauris, 1989.

- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Sander, Oral. *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1964)*. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- Sanjian, Ara. *Turkey and Her Arab Neighbours: A Study in the Origins and Failure of the Baghdad Pact*. Cambridge: Cambridge Archive Editions, 2001.
- Sarımay, Yusuf. *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Sayigh, Rosemary. *Too Many Enemies: The Palestinian Experience in Lebanon*. London: Zed Books, 1994.
- Schayegh, Cyrus. *Ortadoğu ve Modern Dünyanın İnşası*. Çev.Gül Atmaca. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.
- Shulimson, Jack. *Marines in Lebanon 1958*. Marine Corps Historical Reference Pamphlet No: PCN 19000318500, Historical Branch, G- 3 Division Headquarters, U.S. Marine Corps Washington, D.C., 1966.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları II, 1945-1990*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Speller, Ian, Tuck, Christopher. *Amphibious Warfare: Strategy and Tactics*. Staplehurst: Spellmount Press, 2001.
- Suleiman, Michael W. *Political Parties in Lebanon*. New York: Cornell University Press, 1967.
- Şahabettin, Cenap. *Beyrut, Filistin ve Nablus İzlenimleri (1918)*. Haz. Tayfun Haykır. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.
- Tellal, Erel. *SSCB-Türkiye İlişkileri: 1953-1964*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Tinas, Murat. "Kargaşa İçerisinde Düzen: Lübnan'da İç ve Dış Siyaset", *Ortadoğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail*, Ed. Meliha Benli Altunışık. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Tocqueville, Alexis de. *Amerika'da Demokrasi*. Çev.Seçkin Serdemir Ödemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Toker, Metin. *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2020.

Traboulsi, Fawwaz. *History of Modern Lebanon*. London: Pluto Press, 2007.

Türkmen, Fusun. *Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ABD İlişkileri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Umar, Ömer Osman. *Bağdat Paktı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003.

US Army Europe G3 Division USAREUR, Monograph No: GC 89-64 “*The US Army Task Force in Lebanon*”, 1959.

US Department of State Bureau of Public Affairs Records, *The Great Seal of The United States*, Washington DC, 2003.

Waltz, Kenneth N. *Uluslararası Politika Teorisi*. Çev. Osman S. Binatlı. İstanbul: Phoneix Yayınları, 2021.

Winslow, Charles. *Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society*, London: Routledge, 2005.

Winthrop, John, S. Dunn, Richard, Savage, James, Yeandle, Laetitia. *The Journal of John Winthrop, 1630-1649*. Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Winthrop, John. "Christian Charity". *The Puritans, A Source Book of Their Writings*. Ed. Perry Miller ve Thomas Johnson. New York: Harper Torch Books, 1963.

Wittner, Lawrence S. *Rebels Against War: The American Peace Movement 1933-1983*. Philadelphia: Temple University Press, 1984.

Wood, Gordon S. *The Idea of America: Reflections on the Birth of the United States*. New York, Penguin Books, 2011.

Yalçın, Semih. *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2000.

Yamak, Labib Zuwiyya. *The Syrian Social Nationalist Party: An Ideological Analysis*. Massachusetts: Center for Middle Eastern Studies of Harvard University Press, 1966.

Yaqub, Salim. *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East (New Cold War History)*. North Caroline: University of North Carolina Press, 2004.

Yavuz, Bige. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Yavuzalp, Ercüment. *Dış Politikada Oyunun Kuralları*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.

Yazıcı, Sinan. *19. Yüzyılda Mısır'da Devletin İnşası: Osmanlı Cihan Devletinden Modern Dünya Sistemine*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, 2016.

Yellin, Eric S. *Racism in the Nation's Service: Government Workers and the Color Line in Woodrow Wilson's America*. North Carolina: North Carolina University Press, 2013.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. *Bağdat Paktı: İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu Savunma Politikaları, 1950-1959*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2019.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. *Türkiye ve Ortadoğu Üzerine Notlar*. Ankara: Astana Yayınları, 2018.

Yıldız, Tuba. *Dürziler ve Maruniler: Geleneğin Hukuku Osmanlı'nın Adaleti*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2020.

Yost, Charles Woodruff. *Conduct and Misconduct of Foreign Affairs*. New York: Random House, 1972.

Yost, Charles Woodruff. *History and Memory: A Statesman's Perceptions of the Twentieth Century*. New York: Norton Books, 1980.

Zamir, Meir. *The Formation of Modern Lebanon*. London: Routledge & Kegan Publications, 1985.

Zieger, Robert H. *America's Great War: World War I and the American Experience*. Maryland: Rowman & Littlefield, 2000.

Zinn, Howard. *A People's History of the United States: 1492 to Present*. New York: Harper Collins, 2003.

Zinn, Howard. *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*. Çev. Sevinç Sayan Özer. Ankara: İmge Kitabevi, 2018.

Zinn, Howard. *On War*. New York: Seven Stories Press, 2000.

Zinn, Howard. *Öteki Amerika -I-*, Çev. Seyfi Öngider. İstanbul: Aykırı Yayınları, 2000.

Zisser, Eyal. *Lebanon: The Challenge of Independence*. London, I.B. Tauris, 2000.

Zisser, Eyal. *Lebanon: The Challenge of Independence*. London: I.B. Tauris, 2000.

Makaleler

Akman, Halil, Zeyrek, Suat. "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. II/2 (2013): 259-288.

- Ashton, Nigel John. “A Great New Venture? - Anglo-American Cooperation in the Middle East and the Response to the Iraqi Revolution, July 1958”, *Diplomacy and Statecraft*. 4/1(1993): 59-89. <https://www.jstor.org/stable/4284021> Erişim 28.11.2022.
- Ataç, C. Akça, Grsel, Bahar. “Amerikan Apokaliptik’inin Dn Bugünü”, *Doğu-Batı Dergisi*. 32(2005),73-88.
- Atlıoğlu, Yasin. “Suriye’de Radikal Milliyetçilik: Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi rneği”, *Bilge Strateji*. 9/16(2017): 69-96.
- Aydın, Mustafa. “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*. 3/2(2003): 163-184. DOI:<https://doi.org/10.1080/713999347> Erişim 22.12.2022.
- Bakır, Tuğrul. “Yeni Belgeler Işığında 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali ve Türkiye’nin Irak’ın Kuzeyine Müdahale Tasarıları”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)*. 6/1 (2022): 184-217. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otad/issue/71215/1131274>. Erişim 1.11.2022.
- Baroudi, Sami E. “Divergent Perspectives among Lebanon's Maronites during the 1958 Crisis”, *Critical Middle Eastern Studies*. 15/1(2006): 5-28. DOI: [10.1080/10669920500515093](https://doi.org/10.1080/10669920500515093), Erişim 22.11.2022.
- Barrett, Mary. “In Memoriam, A Respectful Dissenter: CIA's Wilbur Crane Eveland”, *Washington Report on Middle East Affairs*. March 1990, 28.
- Bars, Hayri. “Demir Kalenin Başvekili Sayın Adnan Menderes Birleşik Amerikada”, 408 Sayılı Donanma Dergisi Eki, Deniz Basımevi, İstanbul, 1954.
- Bars, Hayri. “Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celâl Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri”, 407 Sayılı Donanma Dergisi Eki, İstanbul: Deniz Basımevi, 1954.
- Baş, Arda. “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, *History Studies*. 4/1(2012):89-109. DOI:https://doi.org/10.9737/hist_426. Erişim 15.10.2022.
- Bell, Philip W. “Colonialism as a Problem in American Foreign Policy”, *World Politics*. 5/1(1952): 86–109.DOI: 10.2307/2009089 Erişim 25.12.2022.
- Bıyıklı, Mustafa. “Kaynakçalı ve Aıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronoloğisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22(2008).
- Bıyıklı, Mustafa. “Kaynakalı ve Aıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronoloğisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22(2008).

- Binder, Leonard. "The Middle East as a Subordinate International System", *World Politics*.10/3 (1958): 408-429.DOI: <https://doi.org/10.2307/2009495>.Erişim 16.07.2022.
- Blackwell, Stephen. "A Desert Squall: Anglo-American Planning for Military Intervention in Iraq, July 1958-August 1959", *Middle Eastern Studies*. 35/3 (1999),:1-18. <https://www.jstor.org/stable/4284021>. Erişim 28.11.2022.
- Blumenthal, Henry. "Woodrow Wilson and the Race Question." *Journal of Negro History*, 48/1(1963): 1-21. DOI:10.2307/2716642. Erişim 12.04.2021.
- Braestrup, Peter. "Limited Wars and the Lessons of Lebanon," *US Congress The War Reporter*. 20/9(1959): 25-26.
- Brauer, Jerald C."Puritanizm, Dini Uyanış ve Devrim", Çev.Mehmet Alıcı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*. 19 (2009):159-182.
- Bulut, Sedef. "38. Enlemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye'deki Tezahürleri", *Mavi Atlas*. 6/1 (2018): 185-204.DOI: doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.413245, Erişim 17.04.2022.
- Bulut, Sedef. "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Atatürk Yolu Dergisi*. 11/41, (2008):35-61.DOI: doi.org/10.1501/Tite_00000000258, Erişim 17.04.2022.
- Curtis, Gerald L."The United Nations Observation Group in Lebanon", *International Organization*. 18/04(1964): 738-765.DOI: doi:10.1017/s0020818300025303. Erişim 01.12.2022.
- Dayal, Rajeshwar. "The 1958 Crisis in the Lebanon: The Role of the UN and the Great Powers", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*. 26/2(1970): 123-133. DOI:10.1177/097492847002600201 Erişim 20.12.2022.
- Dragnich, George. Center for Naval Analyses Research Contribution 153: "*The Lebanon Operation of 1958: A Study of the Crisis Role of the Sixth Fleet (U)*". Virginia: CNA, 1971.
- Dulles, John Foster, "Policy for Security and Peace", *Foreign Affairs*. 32 (1954).
- Duman, Olcay. "Bir Ortadoğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-1861)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3/5 (2006).
- Dursun, H. Rümeyza. "Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 5/2(2017):67-85. DOI: 10.14782/sbd.2017.66 Erişim 21.12.2022.

- Entelis, John P. "Belief-System and Ideology Formation in the Lebanese Katâ'ib Party", *International Journal of Middle East Studies*, 4/2 (1973): 148-162.
- Erol, Mehmet Seyfettin, Ozan, Emre. "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, 4/8(2011):13-38.
- Gorst, Anthony, Lucas, W. Scott. "The Other Collusion: Operation Straggle and Anglo-American Intervention in Syria, 1955–56", *Intelligence and National Security*, 4/3 (1989): 576-595. DOI: 10.1080/02684528908432017 Erişim 16.10.2022.
- Gray, David W. US Army Command And General Staff Coll Fort Leavenworth Combat Studies Institute Report No: ADA450232, "The U.S. Intervention in Lebanon, 1958: A Commander's Reminiscence", Kansans: 1984.
- Güçlü, Yücel. "The Role of the Ottoman-Trained Officers in Independent Iraq", *The Turkish Yearbook of International Relations*, 26 (1996): 123-138. DOI:doi.org/10.1501/Intrel_0000000251, Erişim 1.11.2022.
- Güngör Şahin, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikası ve Güvenlik Stratejisi", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 10/2(2019):63. <https://www.esbadergisi.com/images/sayi19/4sahin-uluslararasi-iliskiler-teorileri-kapsaminda-abd.pdf>
- Hottinger, Arnold. "Zu'amā' and Parties in the Lebanese Crisis of 1958", *Middle East Journal*, 15/2 (1961): 127-140. <https://www.jstor.org/stable/4323344>. Erişim 14.11.2022.
- Howard, Harry N. "The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401/1 (1972): 85-94. DOI:doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.04.2021.
- Howard, Harry N. "The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401/1 (1972): 85-94. DOI: doi.org/10.1177/000271627240100110, Erişim 25.09.2022.
- Hudson, Michael. "Palestinians and Lebanon: The Common Story", *Journal of Refugee Studies*, 10/3(1997): 243-260.DOI: doi.org/10.1093/jrs/10.3.243. Erişim 22.11.22.
- Hughes, Ann. "Impartiality and the UN Observation Group in Lebanon, 1958", *International Peacekeeping*, 9/4(2002): 2-20. DOI:doi:10.1080/714002772. Erişim 01.12.2022.
- Karam, Jeffrey G. "Missing Revolution: The American Intelligence Failure in Iraq, 1958", *Intelligence and National Security*, 32/6(2017): 693-709. DOI:doi.org/10.1080/02684527.2016.1275138. Erişim 25.10.2022.

- Karaosmanoğlu, Ali L. “Nükleer Stratejinin İlk On Yılı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 51/1(1996): 337.
- Karasapan, Celal Tevfik. “Unutulmuş İttifak CENTO”, *Ortadoğu*. 12/125. (1972): 15-26.
- Köktaş, Mümin. “Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi”, *Liberal Düşünce Dergisi*. 19/73-74 (2014): 109-137.
- Kurtuluş, Berrak. “Amerika Kıtası’nın Keşfi: Kuzey Amerika-Asya Bağlantısı”, *Journal of Social Policy Conferences/Siyaset Konferansları Dergisi*. 49 (2005): 873-886. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/897/10049>. Erişim 20.12.2021.
- Labelle, Maurice Jr. “A New Age of Empire: Arab ‘Anti-Americanism’, US Intervention and the Lebanese Civil War of 1958”, *The International History Review*. 35/1(2013):42-69. DOI: doi.org/10.1080/07075332.2012.707134 Erişim 16.11.2022.
- Labelle, Maurice Jr. “Empathy and the Lebanese Civil War of 1958 In the USA”, *Arab Studies Quarterly*. 42/2 (2019): 172-193. DOI: 10.13169/arabstudquar.41.2.0172 Erişim 17.12.2022.
- Landau, Jacob M. “Elections in Lebanon”, *The Western Political Quarterly*. 14/1(1961): 120-147. DOI: <https://doi.org/10.2307/443935>. Erişim 07.07.2022.
- Little, Douglas .“Pipeline Politics: America, TAPLINE, and the Arabs”, *Cambridge University Business History Review*. 64/2 (1990): 255-28. DOI: <https://doi.org/10.2307/3115583> Erişim 12.07.2022.
- Little, Douglas. “His Finest Hour? Eisenhower, Lebanon, and the 1958 Middle East Crisis”, *Diplomatic History*. 20/1(1996): 27-54. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.1996.tb00251.x> Erişim.20.12.2022.
- Little, Douglas. “Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East”, *DiplomaticHistory*.28/5(2004):663-701. DOI:<https://doi.org/10.1111/j.14677709.2004.00446.x>. Erişim 19.12.2022
- Maddy-Weitzman, Bruce. “Jordan and Iraq: Efforts at Intra Hashimite Unity”, *Middle Eastern Studies*. 1/26 (1990): 65-75. DOI: doi.org/10.1080/00263209008700805. Erişim 26.10.2022.
- McClintock, Robert. “The American Landing in Lebanon”, *United States Naval Institute Proceedings*, 88/10(1962) 65–79.
- Mountjoy, Alan B. "The Suez Canal at Mid-Century", *Economic Geography*. 34/2(1958): 155-67. DOI:doi.org/10.2307/142300. Erişim 22.09.2022.

Ovendale, Ritchie. “Great Britain and the Anglo-American Invasion of Jordan and Lebanon in 1958”, *International History Review*. 16/2 (1994): 284-303. DOI: doi.org/10.1080/07075332.1994.9640677 Erişim 28.11.2022.

Özalp, Osman N. “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu’da Büyük Güç Politikalarını Açıklamaya Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 48 (2013): 50-52.

Özkaya Duman, Olcay. “Adnan Menderes Dönemi Rus-Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17/46, (2020): 521-544.

Ponzo, James F. *The New Look, The Eisenhower Doctrine, And The Lebanon Intervention, 1958*. US Naval War College Report No: 91-00422, Rhode Island, March 13 1991.

Potter, David J. Stachelczyk, Gregory J. Report No: LSSR 20-81 “*The Military Relationship Between The United States And Turkey Since 1947*”. Ohio: Department of The Air Force University (ATC) Air Force Institute of Technology, 1982.

Reyhan, Cenk. “Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi”, *Memleket Yönetim Siyaset Dergisi*. 1 (2006): 171.

Rubin, Barry. “America and the Egyptian Revolution, 1950-1957” *Political Science Quarterly*. 97/1 (1982): 73–90. JSTOR, DOI: <https://doi.org/10.2307/2149315>. Erişim 08.09.2022.

Salibi, Kamal S. “Lebanon since the Crisis of 1958”, *The World Today*. 17/1(1961): 32-42.

Sander, Oran. “Lübnan’daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 37/3 (1982): 219-221.

Selman, Martin J. “The Kingdom of God in the Old Testament”, *Tyndale Bulletin*. 40/2, (1989):161-183.

Sights, Jr., Colonel Albert P. “Lessons of Lebanon:A Study in Air Strategy”, *United States Air Force Air University Review*. 16/5(1965): 28-44.

Soysal, İsmail., “1955 Bağdat Paktı”, *Bellekten*. 55/ 212 (1991): 179 – 238.

Spiller, Roger J. *Leavenworth Papers No:3 “Not War But Like War: The American Intervention in Lebanon”*, Combat Studies Institute, US Army Command and General Staff College, Kansas: 1981, 44.

Sümer, Gültekin. “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 5/19 (2008): 119-144.

Toman, Murat, Akman, Halil. “Tarihi Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. 7/20(2014): 300. DOI: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh631>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2021.

Toman, Murat. “Amerikan Siyasi Düşüncesinin İdeolojik Kökeni Püritenizm’in Amerikan Devrimi’ne Etkisi”, *History Studies*, 11/6, (2019): 21-54. Erişim 27.12.2021.

Ülman, A. Haluk. “1840- 1845 Arasında Suriye ya da Lübnan’ın Durumu ve Milletlerarası Politika”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 18/3 (1963):243-268.

Ülman, Haluk. “NATO ve Türkiye”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 21/4 (1967):143-150.

Ülman, Haluk. “Ortadoğu Buhranı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13/4(1958): 232-261.

Ülman, Haluk. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 23/3(1968):241-273.

Vurmay Güzel, Miray. “Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri”, *Atatürk Yolu Dergisi*. 69 (2021): 471-494.DOI: <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1028722> Erişim 20.12.2022.

Viccellio, Henry, Major General. USAF, “The Composite Air Strike Force 1958,” *Air Univcrsity Quarterly Review*. 11/2 (1959).

Wade, Colonel Gary H. US Combat Studies Institute Research Survey No: 3, “*Rapid Deployment Logistics--Lebanon, 1958*”. Kansas, 1984.

Walt, Stephen. "The Myth of American Exceptionalism", *Foreign Policy*. 189(2011): 73-75.

Wendt, Alexander. “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*. 46/2(1992),391-425.

Wolgemuth, Kathleen. “Woodrow Wilson and Federal Segregation”, *The Journal of Negro History*. 44/2(1959): 158-173. DOI:10.2307/2716036. Erişim 10.04.2022.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, *History Studies*. Ortadoğu Özel Sayısı/2(2010). DOI: http://dx.doi.org/10.9737/hist_183 Erişim 25.11.2022.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.

Kahraman, Ömer Faruk. "İsrâil (Benî İsrâil)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23. Cilt. İstanbul: İSAM-İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001:193-195.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü

Referans Kitaplar

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit, İstanbul: Kitabı Mukaddes Yayınları-Servetifünun Matbaası, 1976.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

New York Times

Ulus

Zafer

Dergiler

Foreign Affairs

Life Magazine

Tezler

Vurmay, Hatice Miray. *Hafız Esad Döneminde Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü (1971-2000)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2011.

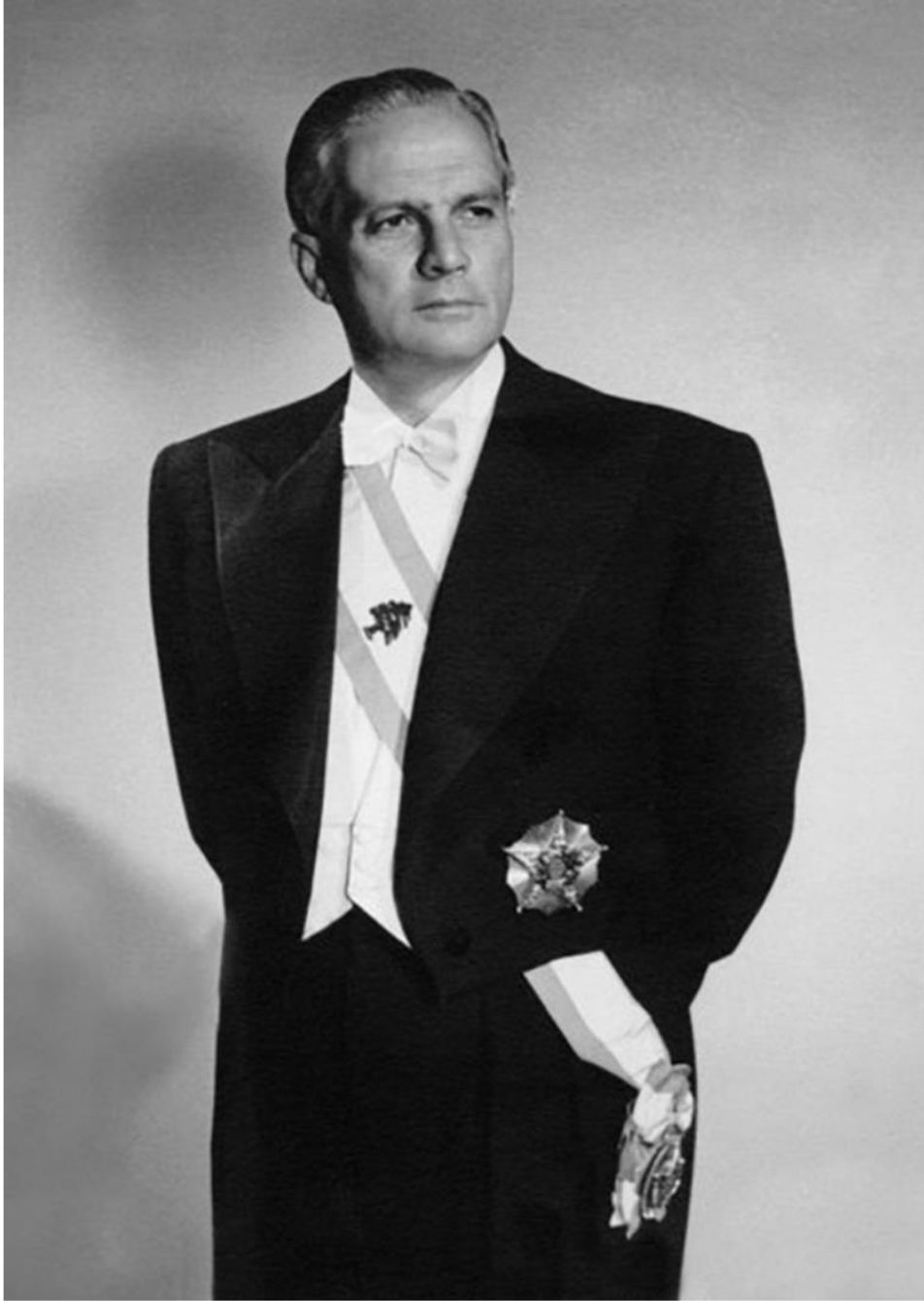
Kanaan, Claude Boueiz. *Intercommunal Relations and The 1958 Crisis in Lebanon*. Doktora Tezi, University of London Oriental and African Studies, 1995.

İnternet Kaynakları

CNN Editorial Research, “*Operation Fast and Furious Fast Facts*”, September 16 2022, <https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/americas/operation-fast-and-furious-fast-facts/index.html>. Erişim 1 Kasım 2022.

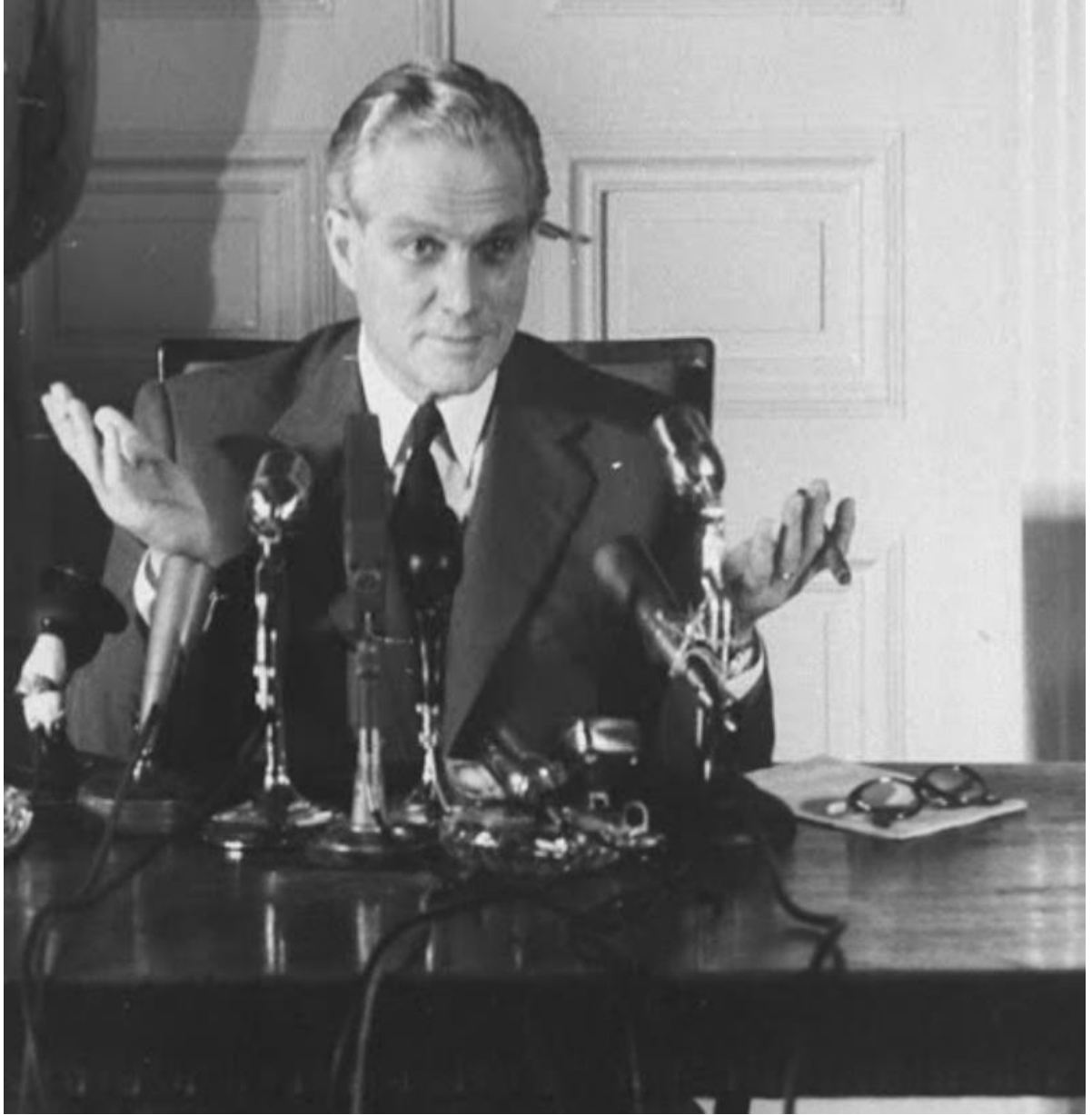
EKLER

EK 1:

Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun (Tarih Belirtilmemiş).
LIFE Magazine Michael Rougier Fotoğraf Arşivi,
“Camille Chamoun, Lebanon 1958” Klasörü: US Library of Congress.

EK 2:

Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun Blue Bat Operasyonu hakkında basın açıklaması yaparken, 16 Temmuz 1958, Beyrut.

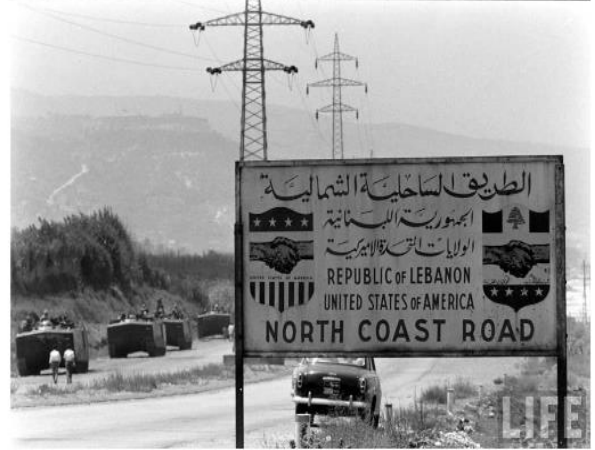
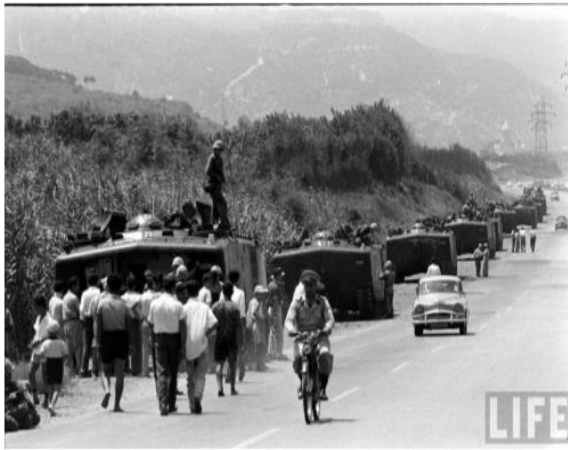
LIFE Magazine Michael Rougier Fotoğraf Arşivi, "Camille Chamoun, Lebanon 1958"
Klasörü: US Library of Congress.

EK 3:

Lübnan Cumhurbaşkanı Kâmil Şemun, Beyaz Saray Lübnan Özel Temsilcisi Robert D. Murphy ve ABD Beyrut Büyükelçisi Robert McClintock görüşme yaparken, 20 Temmuz 1958, Beyrut. *LIFE Magazine Michael Rougier Fotoğraf Arşivi*, “Camille Chamoun, Lebanon 1958” Klasörü: *US Library of Congress*.

EK 4:

Amerikan askeri Beyrut'ta

LIFE Magazine James Whitmore Fotoğraf Arşivi, "Lebanon Crisis 1958" Klasörü: US Library of Congress

EK 5:

Adana İncirlik Üssü'nde Beyrut'a gitmek üzere kalkış bekleyen Amerikan Hava Kuvvetleri 322d Hava Tümeni'ne ait uçaklar.

United States Air Force Air University Review, "Lessons From Lebanon", Vol. XVI No. 5, July-August 1965.

UNCLASSIFIED

The Eisenhower Doctrine
Public Law 85-7
85th Congress, H.J. Res. 117
March 9, 1957
JOINT RESOLUTION

To promote peace and stability in the Middle East.

Resolved by the Senate and House of Representatives of the United States of America in Congress assembled, That the President be and hereby is authorized to cooperate with and assist any nation or group of nations in the general area of the Middle East desiring such assistance in the development of economic strength dedicated to the maintenance of national independence.

Middle East,
Economic
assistance.

SEC. 2. The President is authorized to undertake, in the general area of the Middle East, military assistance programs with any nation or group of nations of that area desiring such assistance. Furthermore, the United States regards as vital to the national interest and world peace the preservation of the independence and integrity of the nations of the Middle East. To this end, if the President determines the necessity thereof, the United States is prepared to use armed forces to assist any such nation or group of such nations requesting assistance against armed aggression from any country controlled by international communism: Provided, That such employment shall be consonant with the treaty obligations of the United States and with the Constitution of the United States.

Military
assistance.

SEC. 3. The President is hereby authorized to use during the balance of fiscal year 1957 for economic and military assistance under this joint resolution not to exceed \$200,000,000 from any appropriation now available for carrying out the provisions of the Mutual Security Act of 1954, as amended, in accord with the provisions of such Act: Provided, That, whenever the President determines it to be important to the security of the United States, such use may be under the authority of section 401 (a) of the Mutual Security Act of 1954, as amended (except that the provisions of section 105 (a) thereof shall not be waived), and without regard to the provisions of section 105 of the Mutual Security Appropriation Act, 1957: Provided further, That obligations incurred in carrying out the purposes of the first sentence of section 2 of this joint resolution shall be paid only out of appropriations for military

Use of appro-
priations.

C-1

UNCLASSIFIED

UNCLASSIFIED

assistance, and obligations incurred in carrying out the purposes of the first section of this joint resolution shall be paid only out of appropriations other than those for military assistance. This authorization is in addition to other existing authorizations with respect to the use of such appropriations. None of the additional authorization contained in this section shall be used until fifteen days after the Committee on Foreign Relations of the Senate, the Committee on Foreign Affairs of the House of Representatives, the Committees on Appropriations of the Senate and the House of Representatives and, when military assistance is involved, the Committees on Armed Services of the Senate and the House of Representatives have been furnished a report showing the object of the proposed use, the country for the benefit of which such use is intended, and the particular appropriation or appropriations for carrying out the provisions of the Mutual Security Act of 1957, as amended, from which the funds are proposed to be derived: Provided, That funds available under this section during the balance of fiscal year 1954 shall, in the case of any such report submitted during the last fifteen days of the fiscal year, remain available for use under this section for the purposes stated in such report for a period of twenty days following the date of submission of such report. Nothing contained in this joint resolution shall be construed as itself authorizing the appropriation of additional funds for the purpose of carrying out the provisions of the first section or of the first sentence of section 2 of this joint resolution.

Restriction.
Report to
Congressional
Committees.

SEC. 4. The President should continue to furnish facilities and military assistance, within the provisions of applicable law and established policies, to the United Nations Emergency Force in the Middle East, with a view to maintaining the truce in that region.

U.N. Emergency
Force.

SEC. 5. The President shall within the months of January and July of each year report to the Congress his action hereunder.

Report to
Congress.

SEC. 6. This joint resolution shall expire when the President shall determine that the peace and security of the nations in the general area of the Middle East are reasonably assured by international conditions created by action of the United Nations or otherwise except that it may be terminated earlier by a concurrent resolution of the two Houses of Congress.

Expiration.

Approved March 9, 1957.

C-2

UNCLASSIFIED

Eisenhower Doktrini

Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower: Containing The Public Messages, Speeches and Statements of the President (1957), Washington: U.S. Government Printing Office, 1958, 6-16.

EK 7:

TELEGRAM		Foreign Service of the United States of America	
INCOMING AMEMBASSY BEIRUT			
TOP SECRET		Control:	449
TOP SECRET		Recd:	July 15, 1958
FROM: DEPARTMENT			
NO: 210 July 15, 1958			
NIACT SENT ANKARA 148 RPTD INFO BEIRUT 210 LONDON 395 <i>File</i>			
PASSED FOR INFO CINCNELM? CINCEUR? CINCUSAFE? CINCUSAREUR, COMMSIXTHFLEET UNN BY OTHER MEANS.			
LONDON FOR BARBOUR			
As follow-up to action taken pursuant Depcirtel 39 July 14 immediately approach GOT at highest appropriate level and inform it that within coming few days US proposes air lift army units to support forces in Lebanon in approximately sixty-five planes from Germany through Adana and also to fly air element of approximately seventy-five fighter bomber and support aircraft from Europe and continental US to Adana. (FYI. Should the question arise whether A weapons will be deployed it should be pointed out that the assigned mission clearly does not require employment of these weapons. However, the aircraft will retain their atomic capability for general war posture in their NATO role. Marine units Sixth Fleet are those involved Lebanon operation. You may use this info as necessary. End FYI.			
Use of Adana for staging these forces for stockage of support materials and as base for air operations essential.			
Assume GOT agreeable. Report NIACT repeating to info recipients this message.			
DULLES			
AMB POL			
TOP SECRET		UNLESS "UNCLASSIFIED" REPRODUCTION FROM THIS COPY IS NOT AUTHORIZED	
TOP SECRET		Classification	

US Department of State Central Files, 464/Telegram No: 36, July 15 1958, Ankara.

United Nations
**GENERAL
ASSEMBLY**

Official Records

**733rd
PLENARY MEETING**

Wednesday, 13 August 1958,
at 10.30 p.m.

THIRD EMERGENCY SPECIAL SESSION

New York

CONTENTS

	Page
Agenda item 5:	
Questions considered by the Security Council at its 838th meeting on 7 August 1958 (continued).....	7
Address by Mr. Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America.....	7

President: Sir Leslie MUNRO (New Zealand).

AGENDA ITEM 5

Questions considered by the Security Council at its 838th meeting on 7 August 1958 (continued)

1. The PRESIDENT: In accordance with the decision taken by the General Assembly at its 732nd meeting, we shall begin today the consideration of the item which is before the third emergency special session.

Address by Mr. Dwight D. Eisenhower, President of the United States of America

2. Mr. DWIGHT D. EISENHOWER (President of the United States of America): Mr. President, Mr. Secretary-General, Members of the General Assembly, and guests: First, may I express my gratitude for the generosity of your welcome.

3. It has been almost five years since I had the honour of addressing this Assembly [470th meeting]. I then spoke of atomic power and urged that we should find the way by which the miraculous inventiveness of man should not be dedicated to his death, but consecrated to his life. Since then, great strides have been taken in the use of atomic energy for peaceful purposes. Tragically little has been done to eliminate the use of atomic and nuclear power for weapons purposes. That is a danger.

4. That danger in turn gives rise to another danger—the danger that nations under aggressive leadership will seek to exploit man's horror of war by confronting the nations, particularly small nations, with an apparent choice between supine surrender, or war. This tactic reappeared during the recent Near East crisis. Some might call it "ballistic blackmail".

5. In most communities it is illegal to cry "fire" in a crowded assembly. Should it not be considered serious international misconduct to manufacture a general war scare in an effort to achieve local political aims?

6. Pressures such as these will never be successfully practised against America, but they do create dangers which could effect each and every one of us. That is why I have asked for the privilege of again addressing

you. The immediate reason is two small countries—Lebanon and Jordan. The cause is one of universal concern.

7. The lawful and freely elected Government of Lebanon, feeling itself endangered by civil strife fomented from without, sent the United States a desperate call for instant help. We responded to that call.

8. On the basis of that response an effort has been made to create a war hysteria. The impression is sought to be created that if small nations are assisted in their desire to survive, that endangers the peace. This is truly an "upside down" portrayal. If it is made an international crime to help a small nation maintain its independence, then indeed the possibilities of conquest are unlimited. We will have nullified the provision of our Charter which recognizes the inherent right of collective self-defence. We will have let loose forces that could generate great disasters.

9. The United Nations has, of course, a primary responsibility to maintain not only international peace but also "security". That is an important fact. But we must not evade a second fact, namely, that in the circumstances of the world since 1945 the United Nations has sometimes been blocked in its attempt to fulfil that function.

10. Respect for the liberty and freedom of all nations has always been a guiding principle of the United States. This respect has been consistently demonstrated by our unswerving adherence to the principles of the Charter of the United Nations, particularly in its opposition to aggression, direct or indirect. Sometimes we have made that demonstration in terms of collective measures called for by the United Nations. Sometimes we have done so pursuant to what the Charter calls "the inherent right of . . . collective self-defence".

11. I recall the moments of clear danger we have faced since the end of the Second World War—Iran, Greece and Turkey, the Berlin blockade, Korea, the Straits of Taiwan. A common principle guided the position of the United States on all of these occasions. That principle was that aggression, direct or indirect, must be checked before it gathered sufficient momentum to destroy us all—aggressor and defender alike. It was this principle that was applied once again when the urgent appeals of the Governments of Lebanon and Jordan were answered.

12. I would be less than candid if I did not tell you that the United States reserves, within the spirit of the Charter, the right to answer the legitimate appeal of any nation, particularly small nations. I doubt that a single free Government in all the world would willingly forgo the right to ask for help if its sovereignty were imperilled. But I must again emphasize that the United States seeks always to keep within the spirit of the Charter.

13. Thus when President Truman responded in 1947 to the urgent plea of Greece, the United States stipu-

ABD Başkanı Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Lübnan Konulu Hitabı

UN General Assembly Official Records, A/PV.733, 733rd Plenary Meeting, Wednesday, 13 August 1958, New York.

EK 9:

Approved for Release: 2020/01/23 C03172425	
TOP SECRET	
Return to Annie 3.3(h)(2)	
18 July 1958 3.5(c)	
Copy No. C 57	
CENTRAL INTELLIGENCE BULLETIN	
	
DOCUMENT NO. 25	
CLASSIFIED	
NEW REVIEW DATE: 2010	
AUTHORITY: 2010	
DATE: 2010	
REVIEWER: 1	
TOP SECRET	
Approved for Release: 2020/01/23 C03172425	

CENTRAL INTELLIGENCE BULLETIN

18 July 1958

DAILY BRIEF

SIRAB

I. THE COMMUNIST BLOC

*Soviet political reaction to Middle East events: Sharply intensified bloc political and propaganda activity indicates that the USSR expects to develop massive world-wide resistance to Western action in Lebanon and Jordan. The USSR appears to be probing Western intentions in order to determine how strong a stand it can take without the risk of having subsequently to retreat from commitments which might lead to Soviet military involvement with the West. In anticipation of substantial international disapproval of American intervention in Lebanon, the Soviet UN delegate has announced that he will press in the General Assembly his resolution calling for an immediate withdrawal of US troops. (Page 1)

Soviet military reaction to Middle East events: Soviet military forces have not yet taken some of the more extensive measures noted during the Turkish-Syrian crisis in 1957. Soviet ground force movements along the Iranian border, scheduled bombing range flights of Long Range Air Force units, and Black Sea naval activity may be preparations for the maneuvers Moscow announced would begin on 18 July. (Page 2) (Map)

Watch Committee conclusion--Sino-Soviet bloc (as of 1600 EDT 17 July): No Sino-Soviet bloc country intends deliberately to initiate direct military action against US forces abroad, US allies, or areas peripheral to the orbit in the immediate future. However, there are some tenuous indications of what may be an alert status for some bloc forces. The announced Soviet maneuvers along the Turkish and Iranian

~~TOP SECRET~~

18 Temmuz 1958 tarihli CIA İstihbarat Bülteni

CIA-Declassified Archives, Central Intelligence Bulletin No:C57, "Soviet Political Reaction to Middle East Events." 18 July 1958, C03172425.

Akşam yemeğinin bir arada yenmesinden sonra görüşmelere gece geç vakitlere kadar devam edilmiştir.

Şehrimizde bulunan dost ve mütefakır İbrahim Sahu Rıza Pehlivi ile Pakistan Reisicumhuri İskender Mirza'nın bugün şehrimizden ayrıldıkları muhtemeldir.

16 Temmuz 1958 tarihli Uluş Gazetesi

Irak Cumhuriyetini tanıdık

Halkın Vekâlet-i İnkılabîyesinden bildirilmektedir. Türkiye'nin Irak Cumhuriyeti'ne tanıdığı Hariciye Vekâlet-i İnkılabîyesinden bildirilmektedir. Türkiye'nin Irak Cumhuriyeti'ne tanıdığı Hariciye Vekâlet-i İnkılabîyesinden bildirilmektedir. Türkiye'nin Irak Cumhuriyeti'ne tanıdığı Hariciye Vekâlet-i İnkılabîyesinden bildirilmektedir.

ZAFER

Demokrasininindir

Sayı: 3210

Ulu devletimizin en büyük muvaffaklığı

Değirmen Taşlarımız Gelmiştir

Modelleri: Tuz ve Otlaklar

Yeni Sanayi Çarşısı, Demir Caddesi No. 54

Tel: 10000 (10000)

Sayısı: 10

Cuma 1 Ağustos 1958

Sayısı: 3210

Türkiye'ye yapılacak olan iktisadi ve mali yardıma dair müzakereler müsbet şekilde neticelendi

Dün Amerika ile yeni bir Anlaşma Daha Yapdık

Paris'te varılan yardım anlaşmasını Türk Hükümeti adına Hariciye Vekilimiz Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Vekilimiz Hasan Polatkan, Amerika adına Büyükelçi Burgess imza ettiler

Altın fiyatları büyük bir süratle düşüyor

AMERİKAN Hava Kuvvetlerinde davetli olarak Türk Hava Kuvvetlerinin Levant Grup Başkanı Albay Nuri Ögürükoğlu başkanlığında Almanya'ya giden Hıncı, Nacalı, Fakhri ve Kemal Özalp müzakereli hareketine, yurda dönmüştür. Heret, Almanya'daki Amerikan Hava Kuvvetleri ile aynı ve aynı tesisleri gezmiş, inceleme ve temalar yapılmış sonra memleketlerine ayrılmıştır. Burada, heyet mensupları görülmektedir.

F. Şahap Lübnan Devlet Reisi oldu

Fuad Şahap

Ada'da 2 ırkdaşımız mel'unca öldürüldü

Kıbrıs Rumları tedhiş ve tecavüslerine devam ediyorlar. Emniyet kuvvetlerine saldırıyorlar, pervasızca sabotaj yapıp yangın çıkarıyorlar...

MİLLİ BİRLİK!

İnsan, ancak masallarda bulunmak olan bir gözlük hükümetinin zehmeti, fakat devletine mecbur kalırsa devletin istikrarını...

ALTIN PIYASASI

Altın fiyatları büyük bir süratle düşüyor. Altın fiyatları 19,50 lira birden düştü. Altın fiyatları hızla düşüyor. Altın fiyatları hızla düşüyor.

ÖZGEÇMİŞ

H. Miray VURMAY GÜZEL, 2003 yılında Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. 2011 yılında “*Hafız Esad Döneminde Suriye’de Arap Milliyetçiliğinin Dönüşümü*” başlıklı tez çalışması ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nden yüksek lisans derecesi aldı. 2003-2019 yılları arasında Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türkiye Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi, Türk Metal Sendikası ve Suriye Türkmen Meclisi’nde çeşitli pozisyonlarda çalıştı.

